

СОРБОН



КУЛЛИЁТ

ЧИЛДИ

II

ДУШАНБЕ
«ЭҶОД»
2009

ББК 84 тоҷик 7-4
С-75

**Муаллиф аз саҳмгузори чопи «Куллиёт»
Абдухалил ва Комрон сипосгузор аст.**

Мухаррир:
Салими Зарафшонфар

Сорбон. Куллиёт. Ҷилди II. — Душанбе: «Эҷод», 2009.
- 444 с.

ISBN 978-99947-39-83-7

© Сорбон, 2009.

ПОВЕСТ

ЧҮГҮ

Подшоҳе ба чӯғидухтаре дил бохт ва ўро ба болои занҳояш гирифт. Вале чӯғидухтар дар ҷоху ҷалоли шоҳона шоду хуррам набуд. Подшоҳ барои асрори ҳазиниши ўро фаҳмидан духтарро дар хона танҳо гузошт ва поид. Чӯғидухтар дергоҳ нишаст ва бархоста аз нондон нонро гирифта, ба тоқчаҳо гузошт ва халтаеро ба китф овехта, назди ҳар тоқчае рафта «Хайр бикун» мегуфт ва нонро гирифта ба халта меандоخت... Подшоҳ сабаби маҳзуниши ўро дарёфта гуфт: «Хӯе, ки бо шир ба тан дарояд, бо ҷон барояд».

1

Автобуси байни шаҳру деҳот дар сояи чормағзи азими сари роҳ қарор гирифт. Бозорчиҳо фароманд. Ҳамроҳи онҳо як зани ношини чӯғисурат ҳам фароманд. Ў ба чӯғӣ монанд буд, вале на халта дошту на асо. Ороиш ва зебу зиннаташ чӯғиёна буд: ҳалқаҳои қатор дошт, дар рухсараҳояш холҳои кабуд канда буд. Дар ҳар ангушташ як ё ду ангуштаи гузаронда буд, тавки гардан ва хафабанд ҳам дошт. Ва дар ҳавои тафсои тобистон яқтаки рах-рах пӯшида камарчаҳояшро ба ҳам баста буд. Вале ин ҷо дар шигифт афтод: ба мардум нигарист, ки аз ӯ чизе мепурсида бошанд. Ба ӯ чунон эътибор доданд, ки ба ҳама чӯғиҳо меоданд. Агар ин зан чӯғӣ буд, онҳоро шинос менамуд, ўро ба гап мегирифтанд, дар бораи Худойкулу кампири Чинӣ ва ё Умматкул саволҳо меоданд. Афсӯс, ки ўро ношинос дида, касе чизе напурсид, вале байни худ чихое гуфтанд:

«Ҳозир, хайр бикун, мегӯяд» ба гӯши яке пичирос зад дигаре.

«Не, он даврро об бурд, чӯғиҳо ин замон садақа наметалабанд».

«Хестӣ, ки хобат».

«Не, ба ростӣ»...

«Илоҳо, хамин тавр бошад».

— Ассалому алайкум! – ба ҳозирон рӯ овард занак.

— Ваълайкум! – баробар ҷавоб гардонданд чанд нафар. Занак шерак шуда пеш омад ва яқбора аз мақсад сар кард:

— Аз авлоди Искандариҳо дар ин деҳа ягон кас мондааст?

— Қадом Искандар? – ба саволаш ҷавоб надода пурсиданд.

— Искандари Таги Фор.

— Наберае аз ӯ монда, ки дар кӯҳ, говбони ферма. – Сар ларзонда гуфт пирамарди навадсола, ки Муҳаммадӣ ном дошт ва

вакти зиёдашро чун роҳбон дар зери айвони чойхона гузаронда, хар касе ба деҳа дарояду барояд, медонист. – Ҳоло Искандари Таги Фор гӯй...

— Искандари Таги Фор.

— Ту кӣ мешавӣ, духтар?

— Шинос.

— Меҳохӣ, ки ўро бинӣ?

— Барои ҳамин омадам.

— Набошад, ба овул рав.

— Охи, овулро намедонам...

— Меҳохӣ, ки дар хонааш даромада шинӣ?

— Агар бемалол бошад.

— Бемалол, ҳамсоия мо мешавӣ, калиди хавлии ӯ дар дасти ман.

Пирамард қомати хамидаашро бардошта хест ва асои дар девор така гузоштаре гирифта долсурат ба роҳ даромад. Занак аз паси ӯ равон шуд. Пирамард ниҳоят сушт мегашт ва боз дар роҳҳо истода ба пасаш менигарист, ки занак ба пой ӯ омада тавонад ё на? «Роҳ гард, духтарам, қариб расидем. Деҳа чунон калон шуда рафтааст, ки кас ба андак вақт ба манзил расида натавонад. Тез гард, духтар».

Занак аз дунболи пирамард мерафт ва раҳорах аз дил мегузаронд, ки чаро ин мард ин қадар зуд ба ҳама чиз розӣ шуд, калидро ба ихтиёраш додан меҳоҳад. Каме қадами ӯ сушт шуд. Пирамард ин ахволро пай бурд, ки пас гашта, нигарист ва занакро дур дида ба хайрат афтод, чашмон андаке танг карда пурсид:

— Гумон мекуни, ки туро фиреб медиҳам?.. Ин хел бошад, метавонӣ баргашта равӣ. Ба очизаи роҳгум буданат дилам сӯхта, некӣ қардан хостам...

— Не, ота, ман ҳамин хел нигоҳ дорам, ки деҳа чӣ хел дигаргун шудааст...

— Ҳа, духтар, хеле дигаргун... Қадом сол ин чо будӣ?

— Ёд надорам.

— Аслат аз кучо?

— Намедонам.

Пирамард ба ӯ нигарист. Сараш ларзидан гирифт. Баъд чашмони камнурашро ба ӯ дӯхта, ба гап даромад:

— Ту ҳам мисли ман бекас менамоӣ?

— Не, бобо, ман бекас нестам, шӯ дорам, писару духтарҳо дорам, чоҳу чалол дорам...

— Набошад, чаро танҳо кихоеро суроғ қарда гаштай?

— Як намакхӯрда чил сол андеша дорад, гуфтаанд.

— Ин хел бошад, туро бо ягон кас ҳамроҳ мекунам, овул рафта, ўро бин... Ё шишта ист, ба ягон кас таъин мекунам, худӣ Самандар меояд.

— Хуб.

Занак аз паси мӯйсафед равон шуд. Ва ҳар лаҳза аз дил мегузaronд, ки пираки барои бекас буданаш ўро ҳамроҳ бурданист. Мӯйсафед то назди дарвозае лом нагуфта ва боре ҳам ба пас нигоҳ накарда, рафт. Оқибат, назди дарвоза қарор гирифта «Ана ҳамин» гуфт. Баъд ларзида-ларзида аз кисаи паҳлӯи куртаи қадимадӯхти то сари зону дарозаш калидро бароварда ба занак дароз кард, ки қуфли дарвозаро кушояд. «Ана ҳамин» ба ҳавлӣ даромада боз таъкид кард ӯ.

— Маъкул?

— Мешавад, бобо.

— Лекин ман дар хона касе надорам, ки ба ту ягон зиёфат тайёр кунад.

— Чӣ лозим?

— Охир, ту аз раҳи дур омадӣ, гушна, ташна... Ҳавли ман дур не, ана ҳамин, – тарафи ростро нишон дода гуфт ӯ.– Агар хоҳӣ, худат рафта ягон чиз тайёр бикун...

— Раҳмат, бобо.

— Бекасию танҳой азоби саҳт будааст. Мешинам-мешинам, зик, ки шудам, кӯча мебароям, чӣ хеле, ки дидӣ, ҳамин рӯзҳо таги айвони чойхонаю ман.

— Хешу табор нест?

— Ҳамааш буд. Зан ҳам буд, бачча ҳам буд... Ҳозир нест...

Мурд, баромада рафт...

— Кӣ?

— Занҳо. Зани аввалам мурд. Дар пиронсолӣ зани дигар гирифтам, ду сол пеш аз ин баромада рафт...

— Писарҳо чӣ?

— Писарҳо калон. Баъзеаш соҳиби набера, вале ягонтааш нигоҳ намекунад. Ҳар кас ба ҳоли худ.

Занак ба ҳаёл рафт. Фарзандхояшро пеши назар овард ва дигар нахост, ки ба мӯйсафед саволҳо диҳад. Мӯйсафед хомӯш мондани занакро аломати хастагӣ ва ё нохушии донист. «Хайр, дам гир, ман рафтам, ягон чиз лозим шавад, ана ҳӯ, аз сари он девори танӯрхона чег мезанӣ», гуфта равон шуд.

Занак, ки ҳоло аз маш гарм буд, сатили дар кунчи айвон парӯ гузоштаро гирифта аз дарвоза берун баромад. Аввал гӯё ки касе барои об гирифтаниш ўро танбех меода бошад, кӯчаро тоза карда, баъд аз чӯй об гирифта даромад. Зери айвон, роҳрав ва таги дарвозаро об зада, рӯфт. Айвон гарм гуфта зери марза шол андохт, кӯрпача баровард ва зани хона шуда нишаст. Баъде, ки худро дар як ҳавлӣ танҳо дида ва пай бурд, ки касе ба ӯ чизе намегӯяд, хӯчаинӣ намекунад, хатто касе аз будану набуданаш бохабар нест, худро нохинҷор ҳис кард.

Ў дид, ки палакҳои каду пажмурида, барги себу шафтолуҳо низ пармуч гаштаанд, беруни дарвоза баромада каме ба хавлӣ об гардонд ва бо он машғул шуда, ба чўякҳо ва беҳи ҳар нахлӣ об баст. Ў ҳеч гоҳ ба чунин аҳвол дучор наомада буд. «Не, аз ин зиёдтараш буд, – худ ба худ гуфт ӯ, – зиёдтараш буд, мудхиштараш буд, вале то ҳол ба касе нагуфтаам. Маро намешиносанд, вагарна ҳамаро худашон ба ман ҳикоят мекарданд. Ман ба касе намеғўям... Ун аҳвол танҳо ба сари ман наафтаида буд. Агар ба чунин рўзи бад намеафтадам, он рўзро ёд ҳам намекардам... Бехтараш, ки ман он солҳои номардӣ мемурдам... Қатори модарам, хамроҳи хоҳарам, инаш бехтар буд. Вале Худо чони маро нагирифт. Ў ба ман азоби зиёдеро раво دیدан хостааст, барои ҳамин маро ниғаҳ дошт... Ман набояд ба ин шукр кунам... Дар як замоне, ки мардум нонро ҷои мондан намеёбанд ва чўгиҳо аз дарбадар гаштану садақа пурсидан ор мекунанд, фалак маро ба чунин ҳол андохт...»

Занак аз чизе хавф бурда, аз ҳаёл бозмонд ва ба сӯи дарвоза нигарист. Гўё гўшҳояш ҳам баробари чашмонаш ба дарвоза нигаристанд. Хеле нигарист. Касе набуд. Баъд ба танўрхонаи пушти девори мўйсафед чашм дўхт. Шояд ҳамсояҳо аз он ҷо ҳамдигарро бисёр ҷеғ зананд, ки сари девор хўрда шуда ба сони ними корсони шикаста тобад. Занак то зери девор рафт. Ў бемақсад рафта буд, каме гўш андохт, то аз он сў чӣ овозе ояд. Пас аз муддатҳо гўш андохтан ба хулосае омад, ки он хавлӣ аз хавлии ӯ хомўштар ва бекастар аст, ба холи мардак раҳм карда боз омада рӯи кўрпача нишаст: «Ин чӣ мардест, ки напурсидаю надониста калидро ба ман дод ва нагуфт, ки ин чўгизан фиребаш дода, чизу чораи хонаро рўфта мебарад... Ҳааа... Барои ӯ фарке надорад: нону ошаш хўрдагӣ, маълум, ки дилкашolie ҳам намондааст. Ғами касеро намехўрад, ки пас аз сараш ҳолаш чӣ шавад. Сар гираду «ё ху» гуфта равад. Равандаро чӣ парвон бошанда... Ман чӣ? Ман ба кӣ лозим? Ман барои кӣ чон коҳонам? Не, ман ба ин мўйсафед монанд нестам. Ҷарчанд аслу насабамро гум кардаам, боз дилкашolie дорам. Чархи фалак маро ба ин аҳвол андохт... Чархи фалак...»

Ў дарк кард, ки чунин дер нишаста натавонад, зеро асбоби рўзгузаронӣ надорад. Ба ғам афтод. Ў роҳҳои чўгигӣ карданро ҳам ҷену бур кард: ба дилаш нанишаст, ки аз нияташ даст кашид. Бо сад фикру ҳаёл нишаста буд, ки аз дарвоза пирамард даромада, овоз дод: «Ягон кас ҳаст?»

— Биёед, бобо!

— Ман ба овулиён таъин кардам, ки Самандар биёяд.

— Кадом Самандар?

— Самандари Искандари Таги Ғор, соҳиби хавлӣ, – гуфта мўйсафед ба занак нигарист. Занак парешон намуд, вале баробари даромаданаш баҳри дили пиракӣ кушод. Зеро ӯ дербоз хавлиро чунин ораста доштани занро надида буд. Ва махсусан, вақте ки

аз дасти ин занак аз нав рӯҳ гирифтани палаку ниҳолхоро дид, дар боғи дилаш чаман гул кард. Ӯ чашмони камнурашро ба занак дӯхта чӣ гапҳо ва чӣ орзухоеро аз дил гузаронд. Занак аз нигоҳи маъсум ва илтиҷоомези ӯ нияташро пай бурд ва барои гапро дигар кардан чунин баҳона пеш овард:

— Бобо, асбобе надорам, ки бароятон чой монам.

— Ин кори мушқил не, ҳама чиз дар ман ҳаст, вале каси чой мемондагӣ нест... А-а, ман ҳозир...

— Не, бобо! Лозим нест! Ман ҳамту...

— Ҳозир-ҳозир, – гӯён пирамард аз дар баромад.

Занак ба шонаи рости ӯ, ки аз зарби асо дошта гаштан кӯз шуда буд, зехн монда, аз гапи задааш пушаймон шуд. Ӯ ханӯз аз банди пушаймонӣ ва андеша халос нашуда, аз сари девори паҳлӯи танӯрхона садои мӯйсафед баромад:

— Шумо канӣ?

— Лаббай!

— Инхоро гиред-чӣ, – чойчӯш ва чойникро аз сари девор дароз карда гуфт пирамард.

— Лозим не, бобо, ман барои шумо шуда гуфтам...

— Шумо барои ман шуда гуфта бошед, ман барои шумо шуда мебарам. Канӣ, ёрдам тед, канӣ.

Занак мисли чӯғиён саркаш ва якрав нест, хеле ҳазин ва раҳм-дил тобад. Фикр кард, ки як пири барҷомондаю бемадор сухани ӯро рад накарда, ҳамроҳаш омад, ба ӯ калид дод, хавлию хонаро ба ихтиёраш супурд, чаро сухани ӯро рад кунад. Маълум, ки мардак аз барои ӯ заҳмат кашад. Занак тақи девор рафта, дароз шуда аз дасти ӯ асбобхоро гирифт ва баргашта лаби марза гузошт. Баъд интизор шуд, ки пирамард аз сари девор барояш боз ягон чиз гӯяд. Вале ин тавр нашуд. Мӯйсафед хеле ҳаял кард, баъд аз дарвоза даромада омад. Дар даст як калла нони бўлка дошт. Ӯ як пора суфро рӯи марза партофт ва нонро рӯи он гузошта, гӯё ки ба худ мегуфта бошад, ёст-паст ба гап даромад:

— Рӯзам ба ҳамин мондагӣ. Ба рӯш мурам, ҳамааш ҳам нон, вале ба каси одат накарда азоб будааст.

— Ҳозир дар ҳама чо аҳвол ҳамин, бобо, мардум вақти нон-пазӣ надоранд...

— Ҳа-а... – ох кашид пирамард ва аз кисаи куртааш чой, гӯгирд ва чанд пора қанди сафед бароварда, илова кард: – Он қадар ҳам не, ҳар рӯз аз хавлию ҳамсояхо бӯи нону дами гарм мебарояд... Оби даҳони кас меравад. Дар ҳамин лаҳзаҳо, ки аз дасти худат коре намеояд, кас орзу мекунад, ки ягон ҳамдард, ҳамроз дошта бошад... Лекин чӣ шуд, ки ту ин чо омадӣ?

— Ҳамту...

— Не, бояд ягон гап бошад... Ин чо мемонӣ, ё боз меравӣ?

— Намедонам.

— Агар намерафтӣ, хуб буд.
— Чӣ хел?
— Ҳамин хел, ҳамсоягӣ мекардам.
— Худо донад. Ман ба шумо ҳамдарду ҳамроз шуда наметавонам, ман – чӯғӣ, шумо мусулмон.
— Чӣ фарқ дорад?
— Фарқаш аз замин то осмон.
— Не-е, хозир фарқ надорад. Ҳама як кас, як тан. Чанд сол аст, ки чӯғихоро намебинем, онҳо акнун аз садақачӯӣ ор мекунамд.
— Илоҳо ҳамин тавр бошад.

— Ҳамин тавр, ҳамин тавр, – гуфта пирамард ба рӯи ӯ тазар-рӯёкорона нигоҳ кард. Занак аз нигоҳи ӯ маънӣ гирифта, дур шуд. Чойчӯшро бароварда пури об карда овард ва дар ошдони лаби айвон оташ гиронда, хошиш кард, ки мардак рӯи палос шинад.

Мӯйсафед аз лаби марза бархоста рӯи палос гузашт ва асои пирӣ бар қадди кӯрпача дароз гузошта, нишаст ва гумон кард, ки дар ин чанд соли охир аввалин бор ба ҳузуру ҳаловат менишинад. Пас ӯ чашмони камнурашро дуру дароз ба занак дӯхта, ба Худо шукр гузорид: «Худо ба ман умри падарамро дод, дар охири дам хор нашавад, гуфта ин фариштаро ҳам фиристодааст. Худоро шукр». Гӯй дили афгори ӯ об шуда ба рӯи кӯрпача рехт, соидҳо ба шикамаш чафс карда, сар ба сӯи кӯрпача наздик бурд. Пешониаш қариб ба кӯрпача мерасид. Ӯ вақте сар бардошт, ки занак дастархон оварда ва чой дам карда буд.

— Чӣ ном дорӣ? – пиёлаи чойро аз дасти занак гирифта пурсид ӯ.

— Холҷон, – қасдан ин номро гуфт занак.

— Номи худораҳматиӣ соҳиби ин ҳавлӣ ҳам Холҷон буд. Як зан буд, ки хирочи як мамлакат, – гуфт мард ва бо ҳамин иктифо кард.

— Кучо шуд он зан?

— Мурд... Мурдашро худам гӯр кардам...

— Чӣ хел? Ӯ ба шумо кӣ мешуд?

— Ба ман? Ба ман ҳамсоя. Мурдаи ӯро гӯр кардан вазифаи ман буд. Ҳама ба чанг рафта буданд. Мани шастсола монда будаму боз ду-се ҳамсолони ман ва боз чанд нафар девонаю кӯру кархо. Зиндагӣ бар дӯши занону кӯдакон афтада буд... Рости гап, охирҳои чанг ва баъди чанг нисфи зиёди одамони ин деҳа нобуд шуд. Аз алафхӯрӣ варам карда мурданд. Рости гап, Холҷон ҳам катори ҳамонҳо мурд... Холҷон ба кӯдаконам ягон чиз ёфта меорам, гуфта, баромада рафт ва се рӯз аз ӯ дарак нашуд. Се духтарча дошт. Он қадар гирия карданд, ки санги хоро об мешуд. Ман аз паҳлӯи ҳамин танӯрхона гузашта омадам. Духтарчаи дусолаи ӯ дар рӯи хона базӯр нафас мекашид... Дар рӯи дастонам чон дод. Баъд модарашро ёбам гуфта, кофтаму кофтам, наёфтам. Гумон

кардам, ки ӯ аз азоб тарсида сарашро гирифта рафтааст, вале баъди духтарчаро хок карда омадан, касе хабар овард, ки Холчон дар дашт афтада мурдааст... Ман рафтам. Як замини калон чоку барчок буд. Маълум, ки ӯ мушхонахоро кофта гандум гирифтани будааст, вале қувват накарда, дар як чои кофтаи мушхона парӯ афтада мурдааст. Дар даст тешаи кундак дошт. Ман бовар накарда ӯро рӯболо гардондам, ки шояд монда шуда бошад ва ё хобаш бурда. Не, чон ба офаридгор супурда буд...

Занак дандон ба дандон монда менишаст. Вай мушт гирех карда мефишурд. Баъд нохуни нарангушташро ба устухони сарангушт тир карда, чунон фуру дод, ки то магзи устухон рафта расид. Ӯ бо ҳамин ҳаяҷони худро фӯру нишонда, нахост, ки пирамард ягон чиз фаҳмад. Ӯ нигарон шуд, то ҳамсӯхбат боз чӣ гӯяд...

— Аз Холчон ду духтарча монда буд, — суханаширо давом дод пирамард. — Ростӣ гап, унҳо хеле азоб кашиданд. Ун солҳо аз сари худат гузаштагист. Чанд-ба даромадӣ?

— Чилу як.

— Чилу як ки бошад, он солҳо даҳсола зиёдтар будай. Медонӣ, хамаашро медонӣ....

— Ҳамаи чиро?

— Ҳамаи азбоби он солхоро... Гуфтам, ки аз Холчон ду духтар монда буд. Лекин номхояшон аз хушам рафтааст. Хайр, духтарчаҳо хеле азоб кашиданд. Ростӣ гап, ман ҳам қудрати ёрӣ надоштам, фарзандони худам нон гуфта кулӯхро ба даҳон мебурданд. Вале имрӯз оқибаташро бин, ки чӣ шуд: Ҳама чо серию пурӣ, одамон ба нон нигоҳ намекунанд, вале қадри одамии гум шудааст. Ҳатто фарзанди ҳамхуни худат нигоҳ намекунад. Шояд пас аз сарам гӯянд, ки падар доштем. Ӯ дилашро пора-пора карда моро калон карда буд... Хайр, нагӯянд ҳам зинда бошанд... Кама диҳаду гама не... Ман гуфтани, ки ҳамон солҳо аз Самарқанд як муаллима омада буд. Ӯ дид, ки аҳволи сағирон ниҳоят бад ва каси нигоҳу бин мекардагӣ надоранд, онҳоро ба дегдон¹ бурд, ба сағирхона... Монда шудӣ? Бас кунам?

«— Не», — барои он ки аз овозаш ҳаяҷони ӯро пай набаранд, фақат сар чунбонд.

— Ана ҳамун ду духтар аз сағирхона ҳам гум шуданд, аз ҳамон хонавода як кас ҳам намонд...

Занак худдорӣ карда натавониста, мисле ки ба шишаи тафсидаи чароғи лампа катраи об расида бошад, кафид: бо овози баланд гирифт ва бархоста беруни дарвоза баромад. Мӯйсафед ҳайрон монд. Занак хеле вақт аз дарвоза дарун наомад. Баъд пирамард асояшро тир карда ва ба он вазн андохта коматашро рост

1. Детдом: сағирхона: ятимхона.

гирифт. Бунӣ хонаро гузашта дид, ки занак дар турми дарвоза нишаста, сукут меварзад. Мӯйсафед болои сари ӯ нигарон истод. Ва дид, ки занак аз чизе озурда: дар ин чо худро хеле ноҷӯр ҳис мекунад? Ӯ суханеро нӯги забон меварду боз мегардонд: «Агар ин чо маъқул набошад, ба ҳавлии мо гузар». Худдорӣ мекард, то занак наранҷад.

— Ба ту чӣ шуд? – ҳарчанд мехост «хохар» ё «духтар» гуфта мууроҷиат кунад, забонаш нагашт. Вай аз ин зани бекас чизе умедвор буд. Гумон дошт, ки дар охири дамаш ҳамин зан ниғаҳбони ӯ мешавад. – Ба ту чӣ шуд?

«Ҳеч» сар чунбонд занак.

— Набошад, барои чӣ гирия мекуни?

— Баччахоямро ёд кардам.

Аз ин сухани ӯ мӯйсафед хурсанд нашуд. Балки пай бурд, ки орзухоёш барбод мераванд... Гузаро шуда, аз дарвоза баромад ва занакро ба ҳоли худ гузошта рафт. Мисле рафт, ки бо занак ҷангӣ бошад. Ба кӯча баромад. Ба хона не, балки заҳри одамро одам гирад, гуфта, кӯча рафт. Чойхона ба назараш дур намуд, сари пули боло нишаста, худ аз худ ба фикру хаёл рафт. Бори дигар ковок шуда барҳои яқтакашро пушт ҷамъ кард ва гӯшту равшанам об шудааст, гуфта, дудафта зери дунбааш дошта, бар санги беҳи дарахт фуру нишаст ва пушт бар танаи дарахт тақя дод... Баъд дар бораи занак андеша ронд: «Чаро гап намезанад? Барои чӣ ба хонаи ӯ омадааст?... Боз ба як хонаи бекас, медонистагӣ барин... Не-е, ин ҷӯгизанак ягон балоро медонад». Мулоҳиза карда, пушт аз танаи дарахт гирифта буд, ки садои тахтаҳои пул баромад. Баргашта нигарист, ки чанд нафар меоянд. Онҳо наздик омада салом гуфтанд, баъд ӯро пурсиданд, ки чаро ин чо нишастааст.

— Ин чо нанишаста кучо шинам? – маънии гӯлпурсии онҳоро нафаҳмида гуфт мӯйсафед.

— Магар келин рафтанд? – пурсид Рауфи дароз, ки як гапро шунавад, худи ҳамон рӯз дар тамоми деҳа паҳн мекард.

— Ҳеч гап дар дили ту хоб нарафт-дия! – тарафи мӯйсафедро гирифтани ва дар айни ҳол кофтани шуд Ҳакназари пушти масҷид.

— Дар даруни ин хел одам ҳеч чиз хоб намеравад, – сар чунбонда гуфт мӯйсафед ва ҳамраҳони Рауфи дароз коҳ-коҳ зада, хотири пири деҳаро шод карданд.

— Нағз, амак, нағз! – гуфта Ҳакназар ба китфи ӯ даст гузошт ва хайр гуфта ба роҳаш рафт, ҳамраҳонаш ҳам.

Мӯйсафед дуру дароз ба андеша рафт: «Аллакай ҳаминро ҳам гап кардаанд. Чои танг-дия, «ҳой» гӯӣ, фарёд мешавад...» гуфта ҳазлу шӯҳии онҳоро хулоса кард ва онҳо аз назари ӯ пинҳон нашуда дар дилаш оташ афтод, баъд дилаш сиёҳӣ баровард. Ба сараш зад, ки ҷӯгизанак маҳз барои калид омадааст, парешон шуд. Вай ба

чор тараф нигарист, ки ягон бачча бошад, фиристад, рафта хабар гирад, ки занак чӣ қор карда истодааст. Касеро надид, бархост, сӯи хона равон шуд. Ӯ сию ду рагашро як чо карда тезтар гашт, то зудтар ба хона расад. Вақте ки аз паси хона гузашт, дили мӯйсафед тапид. Нафасаш гашта, бозистод. Китфи росташро ба пахлӯдариин дарвоза монда, нафас рост карданӣ шуд. Вале тоқат накарда даруни дарвоза қадам монд ва поида-поида рафт, ки занак сар бар лӯла гузошта ва пойҳоашро лӯнда карда, рӯи кӯрпача хобидааст. Дастархонро ғундошта, пахлӯи лӯла мондааст. Бори дигар дили мӯйсафед сахттар тапид. Даҳон кушода нафас кашид ва барои он ки занак аз омаданаҳ хабардор шавад, сурфид. Занак сар бардошта «Биёед, бобо» гуфт ва рӯймоли сарашро аз нав баст.

Мӯйсафед рафта пахлӯи ӯ нишаст ва гаштаю баргашта нигарист. Сипас лабони аз ҳяҷон ва бемадориин пири парсин бастаашро бо забон нам карда, ба гап даромад:

— Ростии гап, ман ба хаёлҳои дур рафтам. Бигӯй, ки ту кӣ ҳастӣ?

— Гуфтам-ку, бобо, ман Холҷон.

— Чӣ хел Холҷон? Ман худам ўро гӯр кардам... Шояд духтараш бошӣ?

Занак боз гирифт.

— Охир, чаро намегӯӣ? Чаро чим мешинӣ? Чаро руст мекуниӣ?.. Боз гирия ҳам мекунад... Чаро?

— Ман чӯгӣ, бобо, чӣ хел духтари ӯ шавам?

— Набошад, Искандар ба ту чӣ лозим? Ӯ ба ту кӣ мешавад?

Занак даст бар рӯй кашид: «Гӯям, чӣ шавад, нагӯям, чӣ шавад?»

— Росташро гӯӣ! – ба ӯ лукма меодоагӣ барин мурочиат кард мӯйсафед.

— Агар дар ҳаҷон ду очизаи шӯрбаҳт ва сарсаҳт бошад, якеи он манам. – Хоҳиши ўро чунин ҳавоб гардонд занак.

— Агар ҳамон духтар ту бошӣ, ин гапат хуб нест... Фақат зинда монданат аз тамоми сарвати дунё зиёдтар аст!

— Ман дар бораи давлату дорой намегӯям. Ман рӯзҳои сахтамро дар назар дорам. Аз барои мо дар мушхонаҳо ба худ гӯр кофтани модарамро мегӯям...

— Пас ту ҳамон духтар?!

«— Ҳа» – сар чунбонд занак.

— Гули бобош... – сари ўро сила карда гуфт мӯйсафед ва гӯё акнун барои мурдаи модари ӯ мегириста бошад, рӯй яктарафа карда бо мушт оби чашмашро пок кард. Баъд худро ба даст гирифта, ба гап даромад: – Гули бобош, бигӯй, ки чун ба ин ҳол афтодӣ? Чун чӯгӣ шудӣ? Туро муаллима бурда буд-ку?

— Ҳа, маро муаллима бурда буд, лекин ман чӯгӣ шудам.

— Гурехтӣ?

— Не, маро дуздиданд.

— Чӣ хел? Охир, дегдон бесохиб не-ку!

— Хамин хел шуд, бобо... Дар ҷои ношинос ва ноомӯхт зик шудам, дар кӯчаҳо гаштам. Рӯзе саллона-саллона мегаштам, ки роҳамро гум кардам. Хеле гаштам. Ақлам нагирифт, ки аз ягон кас пурсам. Аз тарсу ҳарос пушти Ҷорбоғ гузаштам. Дар паноҳгоҳе мунга¹ карда менишастам, ки чанд ҷўғӣ омад. Танҳо будан ва гиристанӣ маро дида ба пурсуҷӯ даромаданд. Ман ҳеҷ чиз нагуфтаам. Ростӣ гап, аз онҳо тарсидам. Онҳо ба ҷону ҳолам намонда ҳолпурсӣ карданд, ки ман кӣ ҳастам ва аз кучо. «Гӯй, ба ҷоят бурда мемонем», гуфтанд. Ман он чизе, ки медонистам, гуфтам. Онҳо «Гард, мебарем» гуфта маро ҳамроҳ гирифтанд. Аз пасашон кашола шуда рафтам. Баъд дидам, ки маро ба як боғхона бурданд. Фарёд кашидам, дасту по задам, вале гуфтанд, ки роҳи сағирхонаро гум кардаанд, рӯзи дигар мебаранд. Ман бовар карда, он ҷо мондам. Рӯзи дигар ҳам набурданд. Занаки пурраи мардовоз ҳалтаю асояшро гирифта ба хонаҳои мардум рафт ва ба шавҳараш «Худойкул, эҳтиёт шав, ки ягон ҷо нагурезад» гуфта таъкид кард. Дили ман сиёҳ шуд. Аз ин гапи ӯ хавф бурдам. Хавфам аз он буд: дар ин солҳои қаҳтӣ, ки мардум қариб чашми якдигарро кофта меҳӯрданд, як нонхӯри зиёда ба онҳо чӣ лозим бошад? Ба ҳазор фикру хаёл рафтам. Мардони дигар ба ҳар гуна қорҳо машғул буданд, вале Худойкули ӯ маро мепоид, то нагурезам. Ростӣ гап, ин нағма маро хеле ҳайрон кард...

Чинӣ саҳар рафта, бегоҳ омад. Шалпар шуда буд. Шикор барор нагирад, сайёд хаста шавад. Чинӣ ҳамчунон намуд. Халтааш ҳолӣ баргашт. «Кучо равам, таънаю иллат кунанд» гуфт ӯ ва халтаро ба як сӯ ҳаво дод. Худойкул ба ӯ саҳт нигарист, ки занак ба ӯ синтеза карда бошад. Занак калтакро ба сари мардак мезадагӣ барин рост бардошт ва ҳамон зайл рӯи боми боғхона партофт. Мардак оташин шуда ҳест ва ба сари занак як мушт фароварда гуфт: «Ман туро тавалло накарда будам, ки мурдаи маро ба калла гири...» Баъд илоҷе меёфта, сарҳам ба гӯшаи боғ рафт. Ман маънии гапи ӯро нафаҳмидам, ки «мурда ба калла гирифта» чӣ маънӣ дорад. Гумон кардам, ки барои ман шуда ин хел масҳарабозӣ мекунад. Сабабгори машаю гуссаи онҳо гӯё ман будам. Ман надонистам, ки онҳо он шаб чӣ хӯрданд. Мардак гум шуд. Нисф-нисфи шаб омада ҳамаро бедор кард ва фармуд, ки бор банданд. Хархоро бор бастанд. Маро ҳамроҳ гирифтанд. «Не, ман ҳамроҳи шумо намеравам!» фарёд задам ман, вале дар он вақт, ки ҳама дар хоби хуш буданд ва намедонистанд, ки дар боғхонаҳои бесохиб руҳ додани коре, воқеае имкон дорад, касе фарёди маро нашунид.

1. Мӯя.

Ман аввалин бор бо чӯғиҳо ҳампой кардам. Онҳо бо роҳе рафтаанд, ки ҳеҷ гоҳ надида будам. «Ман ҳамроҳи шумо намеравам, хоҳаракам танҳо мемонад! Мо ду нафар, дигар ҳеҷ кас надорам!» гуфтам, вале касе ба додам нарасид. Худойкул гаштаю баргашта ба пас менигарист ва ҳар замон маро таҳдид ва таъкид мекард, то овоз набарорам, гӯё ӯ дузди гуреза буд, садои ман боиси дастгир гаштанаш мешуд. Дар ҳар қадамам ашк мерехт. Мерехту мерехт ва то имрӯз хушк нашудааст...

— Ин хел нагӯ, гули бобош, аз ашк ҳеҷ кас лои иморат насохтааст... Оби дида накун, фоида надорад... Хайр, баъд кучо рафтанду туро кучо бурданд?

— Корвон баста мерафтанд, ман мисли як гӯсола, ки ба бозор мебурда бошанд, аз пас кашол шуда мерафтам. Худойкул, ки сари тоифа буд, сапедадам сари харҳоро ба наистоне гардонд. Дар зери пардаи сапедаи субҳ як назар дидам, ки аз хӯрчини хари мардак чизе метаровад. Таваҷҷӯҳ карда, қадаме пештар партофтам, то бинам, аз чашми хӯрчин чӣ метаровад. Акнун дар равшании аввали сахар ҳар чизро дида ва фарқ кардан мумкин буд. Аз чашми хӯрчин хун метаровид. Аз афти қор қомати мардак баландӣ карда ин чизро намедид. Дилам таҳ нишаст, баъд ба бозӣ даромад. Ман худдорӣ карда натавониста зуд-зуд ба қатраҳои хун ва ба хӯрчини алои хунин менигаристам. Чинӣ аз нигоҳи ман рамуз гирифта, ба чашми хӯрчин нигоҳ кард ва шавҳарашро бо ишораи чашм огоҳ. Мардак аз паси хараш шуда, бо тани пуррааш пеши чашмҳоро гирифт, то касе набинад. Аз роҳ дур шудем. Харҳоро боздошта, борҳоро фароварданд. Баъд Худойкул фармуд, ки мо ҳезум чамъ кунем. Ман худро ба нодонӣ зада паҳлӯи кӯч нишастам. Писарчаи онҳо – Умматкул, ки то ин ҷо сарбории хар шуда буд, омада паҳлӯи ман нишаст ва худ аз худ ба ман ҳамгап шуд: «Апаи нағз?» гуфт ӯ. Ман «не» гуфта сар чунбондам. Ӯ «ҳа» гуфта гапи маро рад кард. Гапи ӯ чандон барои ман аҳамият надошт. Ду чашм аз хӯрчину Худойкул канда наметавонистам. Худойкул чизеро аз хӯрчин кашола карда баровард. Як бузғолаи бесар буд. «Наход барои ҳамин гӯшти харом шуда ин қадар барвакт бор баста бошад?» гуфтам дар дил. Аз нигоҳи ман писарак чизеро пай бурда, он сӯ нигарист ва бузғоларо пӯст кандани падарашро дида, «пуфакашро ба ман те» гуфта тохт. Ман ҳоло ҳам он сӯ менигаристам. Писараки сесола қариб бараҳна буд: як куртачае дошт, ки аз нофаш боло меистод. Мазмун куртаи чилланокии қадоме буд. Худойкул бузғоларо пӯсту пора кард ва хӯрчинро ба занаш дод, ки лаби об бурда шӯяд.

Дар тоифа чӯғиҳо зиёд буданд, вале диққати маро фақат Худойкулу занаш ҷалб кард. Ман ба тақдир тан додагӣ барин дигар ба онҳо саволҳо намедодам, хушу хаёлам ба қору бори чӯғиҳо банд буд. Вале ба хотирам гапи мардум: «Соли каҳтӣ, ба дасти

чӯғихо афти, хомоҳом мехӯранд» тарсу ҳароси маро зиёд мекард. Махсусан хуни хӯрчин сахл монда буд, ки маро девона кунад. Чинӣ дегпоя монда, оташ гиронд. Ба гумонам, гӯштро яклухт ба дег андохта, пухта хӯранд. Ғайри чашмдошт занак дегро пур аз об кард. Баъд аз дасти мардак чанд лахт гӯшт гирифта ба об андохта, оташи зери дегро тез кард. Ва то ин вақт Худойкул аз гӯшт сер шуд: ӯ ҳар бор, ки даст ё пой бузғоларо ҷудо мекард, як пора гӯштро ба даҳон мепартофт. Ман ҳайрон мондам, ки чун гӯшти хом банди дили ӯро намегирад. Аз китфу бозу ва тану тӯшаш маълум буд, ки ин хел бузғолаҳоро бо пӯсту устухонаш хӯрад ҳам, хал кунад...

— Вақти косаю табақ кардан не, – баъди тайёр шудани шӯрбо гуфт Худойкул ва фармуд, ки дегро миёна монанд.

Онҳо дегро дар миёна монда, нонҳои қокро аз халтаҳо ба ро-варданд ва ба оби шӯрбо тарид карданд. Вақти дароз шуда аз даруни дег пораи нони тарро гирифта китфони ҳамдигарро танг карда аз давра баровардан мехостанд. Ман гушна будам, зери забонам об мекушод, вале худро дошта аз онҳо андаке қафо нишастам. Ин ҳолро Чинӣ пай бурда «Пештар шин, ёд гир!» гуфта маро каме ба даруни давра тела дод. Ман қадре пеш гечидам. Ба гумонам, онҳо боз маро берунтар тела доданд. Шояд ин аз нодорӣ ва гуруснагӣ буд. Ман нафаҳмидам, ки ба онҳо чӣ лозимам? Нон-хӯри сарзиёда. Ба гумонам, на танҳо барои чӯғихо, балки дар он замон барои ҳама: ҳатто барои ҳар муслмони худотарс ҳам сарборӣ будам. Гуруснагӣ ва қаҳтии он солҳо набояд аз ёди бандагон равад. Даҳонам пур-пури об шуд. Медонистам, ки оби даҳонамро фуру барам, дилам бечо шавад. Коре карда сар ба пас гардондам. Чинӣ гӯё ки барои маро оварданаш ҷавобгар бошад, гаштаю баргашта таъкид мекард, ки ақаллан як сари нон гирам. Коре карда як китфи хурдакамро аз байни китфони бузург, вале қоқу саҳти онҳо даровардам. Касе банди дасти маро гирифта пештар кашид ва ба лаби дег расонд. Дастам сӯхт, пас кашидам.

— Гир! Ҷои нозу нуз не! Хӯрдӣ-бурдӣ, нахӯрдӣ-мурдӣ, – боз овози занак баромад.

— Чаққа нашав, гушна монад, бе гуфти ту ҳам гирифта мехӯрад, – гир-гир занаш ба Худойкул саҳт расида гуфт.

Аз муомила ва гапу фӯку димоғаш маълум, ки омаданам ба ин мардак нафорид: ба назарам, ба ман дағалӣ мекард. Аз ҳамон лаҳза ӯро бад дидам. Оби чашмам давр зад. Пораҳои нони фаллагашта ҳам ба чашмам нанамуд. Оби даҳонам ҳам хушк шуд. Қафогар нишастам.

— Гир, духтар, набошад, аз гушнагӣ мемурӣ, – боз таъкид кард занак ва як пора гӯштро аз даруни нонпораҳо ёфта, ба ман дароз кард.

— Намехӯрам, – сари дилам пур шуда, гуфтам.

— Гир, набошад, ҳамин чо партофта меравам. Гургон мехӯранд... Ин хел духтари якраву гапнодаро ба мо маъқул намешавад. – Маро тарсонданӣ ва ё ба роҳ андохтани шуд ӯ.

Ман тарсидам: мабод ки маро дар ин ҷои ношинос ва бекас партофта раванд. Аз дасти ин тоифаи якраву гарданшах ва сархую кӯҷӣ, ки хатто ба Худо ҳисобот намедиханд, ҳар бало ояд. Хапу хомӯшанд. Вале чун ба касе дасти ниёз оранд ё ба хавлии касе дароянд, то талабашон ба чо наояд, конеъ нагарданд: берӯю риё талаб кунанд: «Хайр бикун. Барои Худо хайр бикун!» Агар касе фармояд: «Қор кунед, чӣ шавад?» Гӯянд: «Худоямон моро барои қор наофаридааст. Ризқи моро ба рӯи шумо – мардум пошидааст...» Гӯштораро аз дасти ӯ гирифтам. Ба даҳон андохтанам медонам, вале чӣ зайл аз гулӯям гузашт, беҳабар мондам... Онҳо бор бастанд. Аз худ тӯдаи хокистар ёдгор монданд. Мерафтанду мерафтанд. Ман аз паси онҳо кашол будам. Холаи Чинӣ партофта рафтани маро фаромӯш кард. Маро тарсонданӣ будааст. Вале чӣ шуду чӣ монд, ки чашмам аз Худойқул тарсид. Худам ҳис кардам ин чизро. Чаро? Надонистам. Шояд барои сартоифа ё хеле чиддиву бадчигот буданаш бошад. Ё аз он ки ҷуз Чинӣ ҳама аз ӯ тарсу ҳарос доштанд. Ба дузду роҳзан менамуд. Ман бештар ба чашмони ӯ диққат меодам. Гумонам буд, ки ӯ хоҳ - нохоҳ аз роҳ чизро занад: ё моли касеро дуздад ва ё ҷоеро гораг бикунад. Ба назарам, ӯ ҳамақора: мисли қахрамониони қайсари адабҷӯб нахӯрда: ҷояш ояд, одам ҳам кушт. Ӯ ба ман бадие накардааст, бадаш дидам, акнун ба ӯ бо шубҳа менигарам. Хуни хӯрчин тарсонд чашми маро. Тарсидам, ки як рӯз не, як рӯз дуздиаш фош мешавад, буд набуд, маро пурсанд, бояд як ба як ҳамаашро гӯям. Ҳангоми сафар ду чашм аз он марди чорпахлӯи қулангӣ, ки қариб нисфи роҳро банд карда мерафт, намекамдам. Дар ҳар қадамаш аз сари ман ҳаёле мегузашт: «Чаро як марди зӯровар ва пуққувват хел-хел аз паси харҳо гардаду падари ман барин касони дарқорӣ, ки ҳам рӯзгорро меид ва ҳам дасту пой пуққуввати колхоз буд, ба ҷанг рафта ин қадар дуру дароз бенишон шавад?...» Ба назарам, ки Худойқули тануманд ба ҷанг равад, душманро мисли гандум дарав карда, аз пой афтонад... Ақлам ба бисёр чизҳо намерасид: ақлам намедавид, ки одами беҳуқуқ, беватан ҳеҷ чизро ҳимоя карда натавонад, чизи ҳимоя мекардагӣ надорад. Ман чӣ донам, ки онҳо «озод» хастанд, ба касе итоат намеkunанд ва боз оворагард. Садака ҷустани онҳоро бисёр дидаам, солҳои охир аз дарҳо ноумед гаштанишонро ҳам дида будам, вале намедонистам, ки онҳо дуздую гораггарӣ ҳам меkunанд. Ба назарам, ки онҳо хеле тарсончак бошанд: аз тарси он ки зада нобудашон наkunанд, беичозат ба чизе даст нарасонанд. Дар ҳаёлам, ки онҳо ҳама умр дар роҳанд, аз як сари олам даромада, аз он тараф бароянд. Чун моҳ шаб раванду ҳамчу офтоб рӯз. Гарданду гарданд: гап шунаванду

тахқир, боке нест. Мақсаду мурод: рӯзӣ ҳосил шавад. Лекин вақте ки ба Қабола ном мавзее расидем, дидам, ки онҳо ҳам чою манзили муқимӣ доштаанд: берун аз шаҳри Самарқанд, дар як чою, ки на ғалла мерӯиду на касе ба он замин эътибор меод, чодарҳо зада буданд. Ягон-ягон хонаҳо ҳам буд. Худойкул ҳам аз поҳса чордевор бино карда буд, ки боғхонаро мемонд. Болои онро харӣ¹ партофта дупӯш карда буд. Банд-банд найро пушти бом хобонда буд, то оби борону барф қад-қади найчӯбҳо шорида фарояд. Пирон ин хонаю капшаҳоро бонӣ мекарданд. Хонаю капшаҳо дар канори селрав буд. Баъдтар донистам, ки қад-қади селрав гурӯҳ-гурӯҳ манзил карда будаанд. Ҳамаи онҳо «Худойкул омадааст», гуфта хабар мегирифтанд. Онҳо расидан баробар гардани Худойкулро мегирифтанд. Ман гумон кардам, ки одаташон чунин аст, вале баъдтар донистам, ки ба тухми ҷӯғиҳо кирон омадааст. Онҳо ҳам мисли халқҳои дигар қашшоқ ва гурусна буданд. Халқ сер бошад, онҳо ҳам сер мешудаанд...

— Гули бобо, то мурданами ин алам аз дили ман намеравад. Ин алам дар дили ҳама занг зад... Гули бобо, ҳама чиз мегузаштааст. Кӣ гумон дошт, ки мо рӯи нонро серӣ мебинем, кӣ мегуфт, ки нон ин зайл арзон мешавад. Нон хор шуд, гули бобо. Дар рӯш мурам, таги по шудани нон хуб нест... Илоҳӣ оқибаташ ба хайр шавад... Ҳа-а, ҳамин тавр ҷӯғи шудӣ, гули бобо?

— Ҷӯғи шудам, бобо... Барои он ки маро касе нашиносад, либоси сағирхонагии маро кашида, ба танам як чандаро пӯшонданд. Чинӣ чанд рӯз чун доя бо ман машғул шуд. Тагу тирезамро пурсид, дилсӯзиҳо кард. Дилдорӣ дод. Ба бекасиам хориаш омад. Коре кард, ки ба ӯ ром шудам. Аз гапаш берун набаромадам. Ҷуссаи хурдаки ман ба тақдир тан дод. Намедонам, сипоҳигарӣ буд ё барои дилдорӣ, ӯ ба ман бештар диққат дод. Садақачӯӣ, фолбинӣ ва аз мардум ҳар чиз рӯёнданро низ ёд дод. Аввалин хизматаш ҳамин буд, ки дар ду руҳсорам холи кабуд канд. Чунон кард, ки наздиктарин каси ман шуд. Баъде ки давраи ошноӣ ва ромшавии ман гузашт, занак «акнун ба ман ҳамроҳӣ мекунӣ» гуфт. Ба ӯ не гуфтан мумкин набуд. Ӯ сарбандаки сафеди маро, ки дар хонаи баччагон мӯи даққиамро тарошида, баста буданд, гирифт ва як пора куртакӯхнаро ба сарам баста «рафтем» гуфт ва ман аз дунболлаш кашол шудам. Чинӣ аввалин хонаҳои деҳаи ба ман ношиносро дида, каме бозистод ва ба сӯям рӯ гардонда «Худо донад-дия» гуфт. Нафаҳмидам, ки ба чӣ ишора дорад. Раҳораҳ ба ӯ нигоҳ карда мерафтам. Авзоаш дигар шуда буд. Аз афташ, дар дил дарде дошт: вале ба касе намегуфт. Баъде ки ба чандин дар даромада холидаст ва ноумед баромадем, сабаби хафагии ӯро пай

1. Дорбом.

бурдам. То ин дам фикр мекардам, ки чўғиён оро номус надоранд: аз талабидану таънаву маломат шунидан хафа намешаванд. Онҳоро ҳақорат кунанд ҳам, парво надоранд, зеро аз сад дар ронанд, ба дари як саду яқум сар мехалонанд. Чунки чунин дастур мегирифтанд: Сарвару раҳнамояшон Худойқул мегуфту мефаҳмонд: Чинӣ такрору таҳдид мекард: пештар аз инҳо ҳам ба гўшашон хонда буданд, ба чашмашон нишон дода буданд: ҳар гуфтору рафтор мисли ғазал аз ёд шуда буд. Худойқул ҳар гоҳ ба Чўғихонаи Самарқанд рафта аз дохияшон дастуру раҳнамо меовард ва айнан чун ҳодӣ дастаро чамъ карда ба гўшашон мехонд, ба чашмашон менамуд: ҳар беғоҳ ҳисобот мегирифт ва мефаҳмонд, ки фардо чӣ бояд кард... Вале он рӯз Чинӣ дари саду яқумро ёфта натавонист. Хафа шуд. Махусан аз хонаҳое, ки «Худамон нон хоб мебинем!» гуфта иллат мекарданд, ранчида бармегашт. Гарчӣ ранчидан хоси онҳо набуд. Аз дар ронанд, аз дарича бояд дароянд. Ба дарҳое, ки садои «нон» гўён фарёд задани тифлонро мешунид, намедаромад. Чинӣ, ниҳоят, дар баъзе хонаҳо, ки донад аз он ҷо чизе мерӯяд, ба гуфтор ва таваллою зорӣ медаромад: зорӣ мекард, ки чизе барояш диҳанд, то кўдаконаш нобуд нашавад. Ў дарду балои баччаҳои соҳибхонаро мегирифт: пеши пояшон мемурд: номи гузаштагонӣ хонадонро гирифта имон металабид: зеро ў он қадар аз ин дарҳо даробаро кардааст, ки остонааш охурча шудааст. Ном ба ном мешинохт гузаштаву ҳозираро ва ба номашон сад бор садқа мешуд... Чинӣ он қадар худро хор мекард, ки ман беихтиёр мегиристам. Баъд соҳибхонаҳо ба ман нигоҳ карда раҳмашон меомад. «Ин духтарат?» мепурсиданд. Чинӣ гўё садақа надиданд, ҳангаш рафта, мемурда бошад, овоз набароварда, базўр сар мечунбонд: «ҳа». Ман чўғидухтар шудам, духтари Чинӣ шудам...

Занак ба дастархон нигарист, булқаро бардошта каме дошта истод ва баъд гўё ки ҳамаи гапашро дар ҳаққи нон гуфта бошад, оҳиста булқаро ба пешониву лаб оварда бӯсид ва бозгузошт. Сонӣ бо теги чашм ба муйсафед нигарист, то чӣ гўяд. Пирамард сарҳам буд. Сари ларзонаш қарор гирифта буд. Чунин намуд, ки хоб рафтааст. Занак барои он ки ба ў ҳалал нарасонад, андаке чунбида, барҳост, пирамард сар чунбонда оҳи бадарде кашид. «Ҳа-а, ин фалак ба мисли зани гар... Талабгоронро ба бозӣ андозад... Бубахш, гули бобо, ки аламати тоза кардам, ман надонистам... Хафа нашав. Хоб кун. Монда ҳам шудӣ».

Пирамард барҳост. Гўё ки шабона чашмаш хуб намедида бошад, асояшро пеш андохта, оҳиста-оҳиста қадам зада рафт.

Занак раҳти хоб тахт накарда, рӯи кўрпача паҳлӯ зад ва пойҳо зери домон карда пинак рафт. Ў ба худ муносиб надид, ки аз хона кўрпа бароварда, ҷоғаҳи дуруст андохта, бароҳат хоб равад. Андешид, ки пирамард барои ўро танҳо гузошта рафтаниш дилғаш, ҳамин замон баргашта ояд. Дер шуд, пирамард барнагашт, хатто

аз сари девор ҳам напурсид, ки аҳволи занак чун аст. Пас занак лама неќӣ ва ташвишҳои ўро аз он донист, ки ба мардак ҳамдаме ҳозим. Оҳиста-оҳиста ғанабаш бурд ва фурсате нагузашта харосида хест. Тапидани дилашро хис кард. Ў «қулҳу оллоху аҳад, оллоху самад» гўён се бор хонда ба атрофаш куф кард ва худро таскин дода, боз рӯи кўрпача нишаст, баъд дароз кашид, чашм пўшид, вале ду шабах дар пеши назари ў давр заданд. Нашинохт. Якero аранге ба хотир овард: ба модараш монанд буд, вале сурати дигарро нашинохт. Ў чашм накушод, то онҳо гум нашаванд. Хост онҳоро дурусттар шиносод: сабр бикунанд, то онҳо чӣ гўянд. Онҳо ба сўяш маҳзун ва мисли гунаҳгор менигаристанд. Худ аз худ лабони занак лар-зиданд. Ў тайёр шуд, то муддаҳо ононро гўяд, вале шабахҳо аз назараш дур шуданд. Чашм кушод, то онҳоро бинад, чизеро надид. Ҳаросаш зиёда гашт.

Моҳтоб сахни ҳавлиро равшан мекард. Занак дар сояи нимҳоли девори ҳамсоя хаёл дошт. Тамоман хобаш парида буд. Давоми саргузаштро ба пирамард ҳикоят кардани буд. То он ки бо ў рӯ ба рӯ шавад, як бор гузаштаро пеши назар овард: Ў ҳайрон буд: дар ҳолате ки чўгиён нони хўрдан надоранд, барои як газ нон Чинӣ пеши пой соҳибхонаҳо мемирад, ўро нигоҳ доштанашон чӣ зарурате дошта бошад?.. Зимистон наздик омад. Чўгиён мисли паррандагоне, ки ба чойҳои гарм парвоз кунанд, гурўх-гурўх бор бастанд. Онҳо ба сӯи кўхпороҳ рафтанд. Тоифаи чўгиён раҳорах дар чандин деҳа манзил карданд ва то даме ки аввалин пағаҳои барф аз осмон рехт, аз пушти харҳо кўч меканданду кўч мебастанд. Ва оқибат, дар як деҳаи хурд, ки домони фароҳе дошт, қарор гирифтанд. Ризку рўзие, ки дар тўли роҳ рўнда ва пасандоз карда буданд, дар ду рўз нарасид. Онҳо фаҳмиданд: ҳар қадар дороии мардум кам шавад, чўгиён харобтар гарданд ва гуруснатар шаванд. Духтарак ҳар кас, ки номашро пурсад, «Холчон» мегуфт. Ў номи худ ба касе нагуфтааст, балки фақат номи раҳмати мударашро мегуфт... Норчон ном дорад. Ба касе нагўяд. Гўё аз ин ягон чиз тағйир ёбад. Фикр кунанд, ки агар аз ятимхона сустчўяш кунанд, аввал ном пурсанд: «Норчон гуфтани духтарчаро надидаед?» Рафту ўро дар миёни тўдаи чўгиён пайдо кунанд, чазояш диҳанд: дубора қабулаш накунанд. Он ноҳ рондаи ҳарду олам гардад.

Ў чўгӣ шуд: ҳам дар сурат ва ҳам дар сират: рафтору шину хезаш чўгиёна гашт. Шармшикан шуд. Ҳамроҳи Чинӣ дарбадар гашта он чӣ занак мегуфт, дар дил такрору тақлид мекард. Оҳиста-оҳиста баланд-баланд овоз бароварда пурсид: «Умри баччаҳакота диҳад, хайр бикун». Вале оҳанги суханаш ҳоло мисли гўйиши чўгиён кашишдор набуд, паҳн-паҳн гап зада наметавонист. Чинӣ таъкид мекард, ки тарзи гуфтори чўгиёнро ҳам ёд гирад. Духтарак мисли баррае буд, ки аз бозор оварда ба рамаи бегона ҳамроҳ карда бошанд, ў ҳар гоҳ худро аз рама беруи зада гурехтан мехост.

«Кулли явмин бадтар» – ахволи чӯғиён беҳие надошт. Дарбадарӣ занонро ба чон расонд. Мардон, ки аслан кори зиёде надоштанд, имрӯзо бекор монданд. Замона чунон буд, ки на чошу гилбор, на кафлесу хован, на парвизану чумча ва на табаку гахвора ва на ангуштарию даспонаю гӯшвора ба касе лозим нашуд. Табақҳои лангарӣ, чумчаҳои бобой харидоронро метарсонд. «Ҳамин табақро пур кунӣ, бас, ё бо орд ё бо гандум» аз халтааш табақхоро бароварда мегуфт Чинӣ, вале харидоре набуд. «Ин хел табақ чӣ лозим? Чиз бошад, бе ҳамин ҳам саришта мекунем» ҷавоб медоданд кадбонуҳо. Ва Чинӣ ҳамон зайле ки халтааш аз табаку кафлесу чумчаҳо пур ва ангушту гӯшу гирдогирди рӯймоли сараш аз ангуштарию гӯшвора зиннат ёфта буд, бармегашт. Норҷон аз паси ӯ кашол буд. Ҳамвора фикр мекард, ки Худо ин қадар ўро шӯрбахт офаридааст...

Ҳаво хунук шуд. Барф ҳам аз чӯғиён никор гирифтанд хост, ки ҳоло ҳам ба лаби табақ мерехт. Чӯғиён писанд накарда мисли одамони ҷамъияти ибтидоӣ бараҳнаю нимбараҳна мегаштанд. Ҳарчанд онҳо дар ҳавоҳои сард одат карда буданд, нобуд мешуданд. Онҳоро аз дарун – аз шиками гурусна хунук мезад. Чинӣ безобита шуд: ӯ ваъда дода буд, ки дар ҳар ҳолату сурат бояд оиларо таъмин кунад. Ва саҳт омадани рӯзгорро дида, Худойқулро танҳо ёфта гуфт: «Худойқул, ман ба ту ваъда дода будам, вале зиндагӣ саҳт омад, аз ўҳдааш намебароям... Айби ман нест. Аз субҳ то шом дар ба дар мегардам. Таъмин карда наметавонам. Ба ҳар ҳол ту мард».

«Вақте ки замона ин хел бошад, аз дасти ман чӣ меояд?»

«Намедонам, Худойқул, ба назарам, ки кӯдаки шикамаи мурдааст, чанд рӯз аст, ки чунбиданашро ҳис намекунам...»

«Аз беқувватӣ будагист?... Хафа нашав, мегузарад...». Худойқул бархост, аз боғхона берун омад. Барф бозмонд. Офтоби зимистон гӯё бо одамон шӯҳӣ карда, гоҳ-гоҳ чашмак мезад. Худойқул чӯпонӣ мерафт, ки як асои дароз ҳам дошт. Дар хона хеле ғамгин буд, вале вақте ки аз дар берун омад, чашмонаш бечо шуданд. Вай боғхоро гузашта рафт, маълум набуд, ки кучо равад, ризқчӯӣ равад ва ё тоифаро тарк гӯяд? Ў чанд боғ он тараф дар сари девор зоғу аккаҳоро дид, ки дузд барин овоз набароварда, гардан дароз карда, чизеро мепониданд. Пас чаҳида ва ҳамон лаҳза баргашта сари девор мешуданд. Ба назар, Худойқул башитоб рафта зоғу аккаҳоро дошта, рӯзӣ карданист. Чун ба девор наздик шуд, паррандаҳо парида дуртар рафтанд. Худойқул сар бароварда аз сари девор он сӯ нигарист: сағҳо чо-чо чӯкка нишаста, лаб мелесиданд ва бад-бад ба миёна менигаристанд. Дар миёна як маслуҳи пӯстканди меистод ва саге мисли хирс сар ба шиками чоки аспӣ мурда дароварда дилу чигари онро мехӯрд. Ва лаҳза ба лаҳза сар аз даруни маслуҳ берун кашида, ба дигар сағҳо менигаристу мегуррид: агар

саге наздик шуда бошад, пурхашм «ъурр» мегуфт. Он саги гушна баргашта қафо мерафт. Аз афти кор, он саги азимчусса ба хамаи сағҳо зарбашро гузарондааст, ки саге наёрад ба ў наздик шавад. Ва сағҳои дигар ақл намекунанд, ки якҷоя шуда он саги баднафсро гурезонанд ва гӯштро бо ҳам бинанд.

Худойкул дергоҳ аз паси девор нигоҳ кард. Сағҳои чо-чо чўк-ка нишаста гӯшҳои бурида чур ва чашм ало карда, гур-гуркунон яктарафа шуданд, вале саги зўр одамро надида буд. Аз рафтораш маълум буд, ки шоҳсаг сер шудааст: сар аз даруни қафаси синаи асп баргирифта, лаб лесид. Саги сиёҳ, ки пушт ба девор медошт, Худойкулро надида, ба маслух наздик шуда буд. Саги зард ба вай пурхашм нигарист ва чунон гуррид, ки саги сиёҳ баргашта ба ҷояш рафт. Баъд чашми хунгирифтаи саги зард дар сари девор сареро дид, ки хавфноктар аз сағони гурусна афсун мекард. Зард чашм ба чашми одам дўхт. Хатареро пай бурд. Ба назар фикр мекард: нақша мекашид мисли сарлашкарон. Рост нигоҳ карда истод. Бўй кашид ҳаворо, то хавфро бўй барад. Аммо аз фўк ва сару рӯи сурхгашташ ҷуз бӯи хун бӯе набуд... Худойкул ҳам чунон ба чашми саг нигарист, ки бо зўрии чашм сагро мегурезонда бошад. Аммо худ аз худ мисли сағони гурусна лаб лесид ва чун зог сари сиёҳу рӯи пурриш аз сари девор нагирифт. Тоифаи ҷўғиён пеши чашмаш омад ва ҳар ҷонвари гурусна ҷўғи тофт. Ҳолиё бояд ба маслух дарафтанд ва саги зарди гӯштмаст аз рашқу ҳасад ва нафси шум онхоро лахт-лахт бикунанд. «Худойкул!» садо омад аз пас ва ўро ҳушёр гардонд. Сар ба пушт тофт сари сина аз девор дур накарда. Вале касеро наид. Варача давид дар танаш. Маслух дар миёнаи майдон буд. Сағҳои дигар дуртар рафта буданд. Саги зард чу мурдабон кадаме дур намерафт.

Худойкул боҳасрат ба саг нигарист. Мисли сайёде аз паси харсанг сайдро дид дошт. Ҳар боре саг лаб лесад, беихтиёр забони мардак лабонашро нам мекард. Ў гӯё маҳз барои ҳамин гӯшт омада буд ва инак бо ин саги гӯштмаст ба ҷанг даромаданист. Нигоҳи пурхашми ў сагро гурезонда натавонист: нигоҳи ҳасратолуд ва илтичоомезаш ҳам ба дили саг раҳм наовард ва инак ў дар паси девори боғи пурбарф аз қафои сармо пой кўбад ва бо ҳаври дахон дастон гарм кунад. Чунон ки дар боғи бекас ба ҷанги одаму дарранда омода гардад. Ў пеш аз он ки аз сари девор боло шавад, калтаки дарозро боло кард. Мижаи саги зард ҳам нахўрд. Вале чун Худойкул аз сари девор сар бардошт, саг гуррид. Худойкул сари девор баромада, калтакро болои сар ҷавлон занонда ба саг таҳдид кард. Саг дандон гиз намуда, ба масҳарабози сари девор ҳамла овардани шуд. Мардак боз «ху, дак...» гўён сагро тарсонд. Нашуд. Саги хунгирифтачашм ин дафъа пойҳои пасро рост карда дум аз рӯи барф бардошт. Ва ба ҷои он ки аз асои ҷўғи тарсида гурезад, чашм тез, гӯш сих ва сару гардан таранг дошта, сӯи мар-

дак омад: «Ҳаф!» Худойкул дар сари девор қомат ҳам карда сагро калтак заданӣ шуд, вале калтакаш нарасид. Саги маст чанд қадам пушт рафт ва якбора ҳучумовар гашт, то нӯги асо дошта, рабояд. Мардак асо кашид. Саг олуғда гашт ва дасту пой ба замин тир карда омода ба чаҳидан шуд. Худойкул қасди ӯ дониста пой ба тори сангдевори амонат устувор кард ва асо гардонд тори сар. Сагро биме набуд. Сағони дигар ситези одаму Зардро дида майли маслуҳ карданд. Зард даст аз чанги одам қашида, ба сари маслуҳ омад. Зард ба шеру палангу шағол, ё кафтор монанд набуд, балки ба одам монандӣ дошт, ки чуз ӯ қаси дигар набояд хӯрад. Сари лоша омада бонӣ дошт ва ба сағони лошаҳоҳ чашми гурусна дӯхта дандон гиз кард. Даррандаҳои дигар гузоранд, ки ҳамчинсон аз як лаби лоша дандон зананд. Шоҳи хайвон – шер чун сер шавад, дуртар аз лоша истад, то дигарон хӯранд: ҳатто бегонагон ва каргасу зоғу заған. Аммо Зарду Одам хоҳад, ки лоша аз они ӯ бошад, танҳо аз они ӯ. Аз ин рӯ саги пеш омадаро Зард ронад: агар ба чангаш ояд, аз гарданаш газида афшонда дур андозад: ё пештана зада гелонад. Сағони гуруснаву ранҷида ба гӯшт нигариста лаб лесанд ва ба якдигар нигариста роз гӯянд: дарег, ки муроди ҳамдигар нафаҳмад.

Худойкул ба саг таҳдид кард: «Гурез, гум шав, нагурезӣ, мекушам!» Саг ўро писанд накард. Мардак як ба атроф нигарист. Ҳеч кас набуд. Баъд аз сари девор қониби саг гузаштани шуд. Пойҳояш ларзиданд. Нишаст. Деворро савор шуд. Пойҳо нишеб, боҳасрат сӯи саг нигарист: «Биё муросо бикунем, ҳамаро бас». Ӯ хис кард, ки пойҳояш бемадор шуданд, бо чунин зӯр бо саги масту ҳарис чанг ба чанг шуда натавонад. Баҳузур нишаст. Ба гӯшти суп-сурх, ки барфро ҳам рангин карда буд, нигарист. Ӯ намедонист, ки ин асп чӣ ранг мурдааст ва онро кӣ пӯст канда ин ҷо партофтааст. Тавачҷӯх кард, ҳушу хаёлаш ба гӯшт банд буд: ба кӯдаку занони гуруснаи боғхонаҳо низ. Ӯ ларзиш ва бемадории пойҳояшро ҳам фаромӯш кард, беихтиёр аз сари девор худро ба пас партофт. Баъд бо саг чашм ба чашм шуда, ба худ омад. Илоҷе намонда буд, бо саги зард чанг ба чанг шудан лозим меомад. Ӯ чанд бор «хух, хух!» гӯён онро ба хашм овард. Ин дафъа саг шерона гуррид ва сӯи мардак омад. Чунон намуд, ки саги гурусна ин гӯштро ба қондоре додан нахоҳад. Мардак калтакро дудасти гирифт, мазбут дошт ва рост кард, то ба саг андозад. Саг бозистод ва якбора ба ӯ ҳучум овард. Мардак фурсат наёфт, ки ба саг таёқ андозад. Таёқро раҳо карда, бо мушт ҳучуми сагро баргардонд. Саги масту девона ба соки пой ӯ даҳон андохт ва як даҳан гирифт ҳам. Худойкул нафаҳмид, ки саг пояшро газид ва ҳатто дар гармогармиаш дардро хис накард. Набояд пай барад дарду озорро. Мураду сагро ронад аз сари маслуҳ. Саг бо ҳамин як даҳон қонег шуд, ки қафо гашт. Ва мардак калтаки ба даруни барф фуру галтидаро бардошта, рост

сӯи сағ рафт. Сағро ҷавоб гардонданӣ шуд. Ҳайвон қасди одамро фаҳмид, ки ин бор дандон инч накарда, хомӯш истод. Чун мардак калтакро бардошт, сағ пушти маслуҳ гузашт. Вале дур нарафт. Маълум, ки луқмаро, ин насибаро на фақат ба сағҳо, балки ба ягон кас ва ҳатто соҳибаш ояд ҳам, барнагардонад. Мардак бори дигар асо андохт. Ин бор низ ба сағ нарасид. Сағ ду пой пеш тори қабурғаҳои маслуҳ гузошта ду бор «аф-аф» кард: то ки зарби калтаки мардакро нахӯрад, худро пас кашид. Худойқул далертар шуда боз калтак андохт. Чун сағ аз зарба амон ёфта буд, якбора аз болои маслуҳ чахида бо пештанааш мардакро зад. Худойқул як калавид, худро дошта, кашидаю кушода уреб калтак ронд. Ин дафъа садои калтак шунида шуд ва фиғони сағ баромад. Сипас дасти чапашро бардошта лағ-лағон гурехт ва чандон дур нарафта бозистод. Баргашта ба мардак нигарист, сӯи душмани рӯзиву ҷонӣ гуррид. Сағ дасти шикаста кашол дошта ак зад. Баробари зӯр зада садо баровардан дарди ҷонгудодро дарк кард ва иринҷ зада дасти муаллақ лесид. Лек никорро фаромӯш накарда буд. Даст мелесиду ба одам менигарист, аммо дур рафтани набуд. Дасти сиҳат бо силтав бардошта пеш гузошт ва чахида ба лоша наздик шуд. Сағони дигар магар ба ӯ ёр шуданд ё гуруснагиашон ғолиб омад, ки пеш омаданд. Ба назари Худойқул лашкари пароканда муттаҳид гашта сӯи қаҳрамони пирӯз гом зад. Ӯ харосид ва асоро саҳт дошт: «Ҳа-а-а-дд!» асо гирди сар гардонда бо сиёсат таҳдид кард сағонро. Чун онҳо зӯри кифоя ва мадори кироӣ надоштанд, пой шикастаи Зардро ибрат доништа пас нишастанд. Аммо аз мағзи Худойқул дигар чиз гузашт: «Гушна ба шер задааст». Зард пас нагашт. Дар чашмонаш на ситезу никор, балки ҳасрату ашк ва зориву тавалло хувайдо буд: «Моли ман аст. Инсоф бикун». Гарданаш қач шуд. Дилшикаста ва ятимона нигоҳ мекард. Аммо Худойқул ба бойҳои давраи қадим монанд буд, то барои чунин яқравихо ятимро саҳттар ҷазо диҳанд. Мардак пеш омада сағро дуртар гурезонд. Ин бор сағ инг-инг карда, дуртар гурехт, вале аз боғ набаромад.

Худойқул ҳам дарди пояшро ҳис кард: «Ту газидӣ, ман шикастам. Баробарӣ». Вай худро ғолиб дида ва аз ҳама тараф хотирҷамъ гашта ба пой диққат дод. Пойёзори кӯҳнааш хунӣ гашта, ба рӯи пой бараҳнаи қарқинаш хун ях баста буд. Вале ин ҳама аҳамияте надошт: на пой хуншораш, на пой шикастаи сағ ва на ҳаром будани гӯшти асп. Ӯ медонист, ки ин гӯшти ҳаром онҳоро аз гуруснагӣ ва марг начот хоҳад дод. Мардак бори дигар ба атроф нигоҳ кард: аз қасе ҳарос доштагӣ барин: шояд аз соҳиби асп, шояд аз соҳиби сағ? Шояд аз мардум, ки пагоҳ «Худойқули ҳаромхӯр» гуфта дар ҳама ҷо овоза кунанд. Ӯ ба сад андешаю ҳаёл ҳам шуда, аз пой маслуҳ дошта, кашид. Ӯндонда натавонист. Аз ҳарорати зери пӯст барф об шуда ва баъд ях баста будааст.

Худойкул аз таги лоша асо андохта, зӯр зада онро аз барф чудо кард ва баъд ваза гирифт. То рахнаи боғ бурд. Бар асари пайи маслух як нақши сурхи хунӣ боқӣ монд. Сағҳои нокому номурод, ки канор рафта, кирдори Худойкулу саги зардро тамошо доштанд, дур рафтани мардакро дида, ба пайчои маслух омаданд ва хеле вақт хунро бӯй кашида ва аз бӯи он масъуд нашуда, пай гирифта аз паси маслух кашол гаштанд. Чун Худойкул зӯр зада бо азобе маслухро аз рахна гузаронд, саги зарди дар боғи паҳлӯ монда аз пас бад-бад нигарист ва дарду алам фаромӯш карда, нақши хуниро пай гирифта, лангон равон шуд. Худойкул одам буданашро ёд овард ва аз гилоф корд кашида, тунукии шиками аспро бурида сӯи саги зард партофт. Саги зард дилгазон шуда буд, ки аввал ҳаросид ва баъд онро бӯй кашида, бепарво гузаро шуда рафт. Сериаш маълум буд. Вале сағҳои дигар, ки аз паси он меомаданд, он пораро талошак карданд.

Худойкул маслухро аз рахнаи боғи манзил гирифтаашон даровард, сағҳо ҳоло ҳам аз паси лоша бӯй гирифта мерафтанд...

2

Чинӣ чанд рӯз ба Худойкул чизе гуфта натавонист. Баъд вақте ки ҳар ду танҳо монданд, ончунон бо ҳасрат ба шавҳар нигарист, ки санг об мешуд. Худойкул маънии нигоҳи ӯро дарк кард ва ҳамчуноне ки Чинӣ ба ӯ нигоҳ карда буд, ба ӯ зехн монд. Сипас тасалло доданӣ шуда гуфт:

— Хафа нашав, мегузарад. Халқ, ки тинҷ шуд, мо ҳам осуда мегардем. Халқ сер бошад, мо сер, гушна бошад, гушна. Ризки мо дар рӯи мардум... Кори Худо: худаш ризкамонро дар рӯи мардум пошид, акнун тамошо мекунад, ки чӣ зайл донакобӣ карда ёфта наметавонем...

Ин гапҳо Чиниро нав набуд, аз ин рӯ лом нагуфта истод. Вале Худойкул тоқат наоварда берун баромад. Ӯ кайҳо баромаданӣ буд ва ҳатто ҳамон рӯзе ки маслухро оварда буд, бор бастанӣ буд, вале аз қаҳратун тарсид. Тарсид, ки дар ин фасли барои сафар нобоб чои бобе наёфта, ҳама дар сармо қир мешаванд.

Ва деҳа бегап намонд. Даре нагузашта ҳаромхӯрии чӯғиён овоза шуд, ҳама ба онҳо дигар хел нигоҳ мекардагӣ шуданд... Чун Чинӣ аз дарҳо берӯзӣ баргашт, ба Худойкул мечаспид. Баъд ӯ пурғазаб гашта он чӣ дар забонаш меомад, мегуфт: «Ба ман чӣ мечаспанд? Ман ба душмани онҳо гуфтам, ки чанг кун? Ман гуфтам, ки ҳамаро аз гушнагӣ куш? А, ман гуфтам? Худашон кӯр нестанд, мебинанд, ки ман дар ин чо гуноҳ надорам... Саг нею мо хӯрдем. Чӣ шуд? Ба ман часпиданашон аҳмакӣ нест?»

— Худойкул, ту бадқаҳр нашав, тоҷикҳо ҳозир хеле хафа, алағ-да шудагӣ. Якта-нимта мардони нимчон ҳам ба чанг рафтаанд ва

хар рӯз хабари мурдашон меояд. Гапи задан-нозаданашонро ҳам намедонанд. Маргашоп дар ҳамин чо ҳам кам нест, варам карда мурда истодаанд. Магар ғамашон ғами ману ту? Не, Худойкул, аз онҳо набояд қаҳр кунем. Мо нону намакхӯрда будем, паррандаҳои донхӯр шудем, давр мегардему боз меоем. Бехуда худатро бад накун, ба ту фарқ надорад, лекин ман боз бо онҳо рӯ ба рӯ мешавам.

— Шудан гир, ман дар ҳаққи онҳо чизе нагуфтаам ва намегӯям ҳам. Ман ҳеҷ гоҳ ба нондон туф намекунам...

Хеле вақт гузашт. Чинӣ ба ҳар як дар нарафта бошад, сад бор рафт. Дар ин муддат чанг ҳам тамом шуд. Вале деҳа ҳоло ҳамон зайл буд: аз дарҳо чизе намерӯид. Чӯғиён борҳо деҳагардон шуданд. Садҳо бор дарвозаи мардумонро боз карданд, ҳамлаи сағонро диданд, вале ҳоло ҳам шикамашон аз нон сер нашудааст.

Норҷон солҳои қаҳтию гуруснагӣ ҳамроҳи онҳо буд. Ӯ ба чаҳордах даромад. Гӯё чӯғии ғирт шуд. Гапу талаффузаш ҳам чӯғиёна. Доим ҳамроҳи Чинӣ мегардад. Чинӣ аз гардиш намемонад. Ҳатто ӯ духтарчааш Гавҳарро дар роҳ таваллуд кард. Норҷон тозон омада Худойкулро хабар кард ва ӯ рафта дар паси девор ба зан доя шуд. Гавҳар аз ҳамон рӯз дар халтаи чӯғӣ дар ба дар мегардад. Ва ҳоло Чинӣ ўро пушти чома гирифта садақачӯӣ меравад. Вале Умматкул – дигар: ҳар боре, ки падараш сиёсат карда «ҳамроҳи модарат рав» гӯяд, ӯ гардан мекашад. Худойкул «Ту ҳоло мардак нашудай, рафтан гир, мардак, ки шудӣ, ҳудам намемонам», мегӯяд. Вале Умматкул намехоҳад, вассалом. Гӯё аз ин кори ӯ олам дигар мешуда бошад. Умматкул мисли дигар чӯғибаччаҳо фискашоли шӯх не. Андешаманд барин. Ба ҳар чое равад, гапҳои барои чӯғиён бегона мегӯяд. Дар боғхонаи мардум навигариҳо даровардан мехоҳад. Ошхонаро аз боғхона чудо карданӣ шуда санг тӯб мекунад ва рӯзи кӯч як санги калонро бардошта ба фарқи сангтӯда мезанаду меравад. Он қадар баччаи сиёҳ, ки дар пушти дег часпида калон шуда бошад. Аз зог ҳам сиёҳтар. Дар авлод бобокалонаш чунин сиёҳи мазанг будааст ва инак Умматкул. Шояд барои рангаш шуда ин қадар фурӯтан бошад ва дар ба дар нагардад. Зеро ҳар боре ки аз дарҳо даромад, хурду калон ба ӯ нигоҳ карда, байни худ хонанд:

«Чӯғӣ - сиёҳи мазанг,

Хирманат дар сари санг.

Аз чихати бенонӣ

Аҳволам кардай танг».

Ва ӯ хичолат мекашад. Вале вақте ки дандони занҳои калонсолро аз пӯсти рӯи худ ҳам ишқорзадаи сиёҳтар мебинад, таскин меёбад...

Ба андешамандиҳои Умматкул бештар падараш аҳамият мебахшад, вале модараш бепарво. Гӯё ўро нигоҳубин накунад ҳам,

худаш роҳашро меёбад ва калон мешавад. Аммо духтахоро хубтар бояд тарбият кард, зеро оиларо ҷугидухтарҳо ва хӯронанду пӯшонанд. Вале Чинӣ дар дил аҳд кард, ки Холҷонро дар чаҳордахсолагинаш шӯ надиҳад, чунон ки дигар духтарон, аз ҷумла духтари калонии худаш ҳамин хел шуда буд ва ҳоло соҳиби ду писар аст. Ӯ Холҷонро калон карда, вақте ба шавҳар доданист, ки мустакил аз дарҳо ризку рӯзӣ рӯёнида тавонад. Ба ҳар ҳол ӯ тоҷикдухтар аст. Чинӣ ҳоло ҳам хотирчамъ нест, ки рӯзе касе пайдо шуда ин духтаракро шиносад ва ӯ дар бало монад. Аз ин рӯ дилу гурдааш тахт нест...

Тутпаз шуд. На танҳо дар тани мардуми деҳот, балки дар бадани ҷугиён ҳам ҷон даромад. Аз рӯзе, ки тут баччахӯрак шуд, ҷугиён дар таги дарахтон ҳозир гаштанд. Вале рӯзе набуд, ки ба таънаю маломат баргарданд ва ё аз ягон баччае дашноме нашунаванд. Як рӯз Норҷон ба ҷои садақачӯӣ тутчинӣ рафт, Умнатқул ҳамроҳ буд. Онҳо ба боғ ё хавлии ягон кас не, балки ба таги тути мазор омаданд. Аз байни алафҳои поймолшуда ва сангрезаҳо дар табакчаҳо тут чиданд. Ҳарчанд гушна буданд ва метавонистанд ҳама тути зери дарахт рехтаро хӯранд, ин корро раво надиданд: зеро дар боғхонаҳо пирону кӯдакон аз гуруснагӣ ҷон ба лаб омада. Ягон-ягон донаҳоро пуф карда ба даҳон меандохтанд, дигар ҳамаро дар табак чамъ мекарданд. Норҷон дар шину хезҳо пай бурд, ки куртаи кӯтоҳ рону сокҳояшро панаҳ карда наметавонад, ба зону рафта тут мечид. Куртаи кӯтоҳ дар дигар ҷо ҳам ўро хуш наомад: вақте ки Гавҳар яқсола шуд, Норҷон ўро пуштора карда мегашт ва ин куртаи кӯтоҳ ўро шарманда кард. Пуштро пӯшад, пеш менамуд, пешро пӯшад, пушт. Ва ӯ аз Чинӣ илтимос кард, ки ҳамин куртаи кӯтоҳро вайрон карда барояш почома дӯзад. Вале Чинӣ хоҳиши ўро рад кард: «Ту духтари калон шудай, чиччин (синан) лучатро набояд ягон кас бинад»... Ҳамон лаҳза аз дили Чинӣ гузашт, ки духтарак шӯӣ шудааст. Аммо ба касе изҳор накард. Ӯ чанд вақт таги чашм кард, вале каси бобро наёфт, то духтар ба ӯ диҳад, ғами бародараш Адҳамро хӯрда ба болои занаш дод. Духтарак розӣ набуд: хун гирифт. Вале ба ӯ фаҳмонданд, ки ин ҳеч гап не, ҷугимардҳо чанд зане, ки хоҳанд, мегиранд, ягон кас монеъ шуда наметавонад. Зеро на мард занҳоро мепояд, балки занҳо ўро бонӣ мекунанд, бинобар он ҳар қадар зан зиёд бошад, бурди мард. Норҷон расму русуми онҳоро намедонист, фақат як бор тӯи духтари калонии Чиниро дида буд. Аз ин рӯ Чинӣ чанд бор таъкид кард, ки зан бояд мурдаи мардро ба калла гирад. Яъне, мард бояд мисли мурда хоб кунад, дар паҳлӯяш асою халта гузоранд ва аз арӯс пурсанд: «Ту ин мурда ва ин халтаю асоро қабул бикунӣ ё на?» Духтар розӣ шавад, зани он мард мегардад... Норҷон маҷбур буд, ки чунин шартро қабул кунад, зеро ба ғайр аз Чинӣ муттақо ва пуштибоне надошт. Аз ин рӯ вақте ки палончаш «Ту тоҷики

берӯзӣ, аз кучо омада ҳамаро соҳиб шудӣ?» гуфта ӯро дошта зад, Норҷон рост омада ба Чинӣ арз кард. Чинӣ рафта адаби келини калониро дод ва аз байн дере нагузашта Адхам ӯро пеш кард... Бори рӯзгор ба гардани Норҷон афтид.

Ӯ ба китф халта ва дар даст асо гирифт. Ҳангоми аввалин бор мустақил ба дарҳо рафтаниш ба ӯ фотиҳа дода, гуфтанд, ки агар арӯси бахосият бошад, дунё серию пурӣ мешавад. Ва ин чиз аз рӯзи аввал маълум буд. Вале Норҷон як чизро хуб иҷро карда натавонист. Гарчӣ Чинӣ ба ӯ тарзи гуфтор ва садақапурсиро ёд дода буд, талаб карда натавонист. Ӯ аз дарҳо даромада, «Канӣ, хайр бикун» мегуфт ва гардан қач карда меистод. Ин ҳолро дида одамон мегуфтанд: «Норҷон, ту чӯғӣ нестӣ». Ӯ механдид ва аз як дар баромада ба дари дигар мебаромад. Оне ки халтааш пури нон мешуд, хоҳарашро ёд меовард: «Зинда бошад, ё мурда, сер бошад ё гурусна». Ва чун хона хилват мекард, ба ёди ӯ мегирифт...

3

Чинӣ боз маҷбур шуд, ки Умнатқулро ҳамроҳ гирад. Ӯ рад кард. Чинӣ қавл дод: «То роҳрав шудани Гавҳар». Умнатқул чанд вақт хоҳарашро бардошта ҳамроҳи модараш рафт. Баъд аз дасташ гирифта мерафт. Рӯзе ки Гавҳар аз пагоҳ то бегоҳ ҳамроҳи модараш гаштан омӯхт, Умнатқул мисли мард ба озодӣ баромад. Вале байни чӯғиён ғал-мағал шуд. Худи ҳамон шаб кӯч барбастанд. Аз ҳама зиёд Худойқул дарғазаб буд. Ва Норҷон пайваста лаб меҳонид, ҳазор хаёлу андеша дошт. Дигарон ҳам гӯё ки азо гирифта бошанд, сархам мерафтанд. Агар бори харҳо қач шавад, Худойқул иллат карда, бо силтав рост мекунад ва гоҳ-гоҳе гурунгида, ба писараш саҳт менигарад, вале аз даҳшати хунукӣ бошад, ки боз лаб фурӯ мебандад.

«— Мо беписанд, бесоҳиб, ана барои ҳамин ин хел муомила мекунамд» – ба гур-гури модараш ҷавоб гардонд Умнатқул ва ин гап ғазаби падарро барангехт.

— Гуфтам-ку, худи ун ҷавонмарг ягон қилиқ кардагист: ё хандидагист ё ягон чиз пурсидагист, набошад, ӯ ин гапро намегуфт.

— Баъд ту чӣ-да иқа мочаро кардӣ? Гуноҳи духтарат чӣ буд? Аз гапи хуноки ту ҷудо шуда рафт, – ба шавҳараш рӯ овард занак.

— Рафт, ҳамроҳи шӯш рафт, набиёд, аз додою бобом ӯстар!¹

— Иқа бераҳм ту, Худо дили туро нарм накард.

— Худо дили маро нарм сохтан мехост, иқа овора намекард.

Онҳо дашти кушодро паймуда, ба деҳае дохил шуданд. Гӯё ба сару рӯй ва дастони бараҳнашон ба ҷои тундбод як нафаси гарм

1. Онсӯгар.

расид, бӯи қаймоки сӯхта омад. Зери забонҳои яхбастаи онҳо об кушод... Кӯдакҳои пушти чома гирифтаи занҳо низ чунбиданд. Онҳо лаб ва ғӯшаҳои чомаю латтаҳои ба даҳон омадаро мемакиданд. Худойқул аз харҳо пеш гузашта, назди боғ бозистод. Дарвағнаро кушода, гӯё хавлию ҳарами худаш бошад, озод даромад ва харҳоро як-як пеш оварда борҳояшонро фароварданд. Нисф дар боғхона ва нисфе дар ошхона бору буна партофтанд. Занҳо кӯдакон аз пушти чомаҳо фароварда, рӯи паҳоли шолӣ нишонданд ва кӯҳнаю колоро сомон кардани шуданд. Вале Чинӣ ба онҳо нигоҳ накарда, асою халтаашро гирифта, ҳамроҳи духтарчааш аз дарвоза баромад.

— Хушёр шав, боз ягонтааш аз банди пои ту ҳам нақапад! – ба зан киноя зад Худойқул.

— Кучои мана меқапад, даст занад, устухони кокам дасташро мебуррад, – дар ин муддат хеле кохидани худро дар назар дошт ӯ.

Модару духтар ба дарвозаи аввал – дарвозаи дутабакаи сабз дохил шуданд. Саги сиёҳи хирссурат фиғон бардошта омад. «Сагро баддидааш – чӯғӣ» гуфта Чинӣ асояшро ба пушт дароз дошт, то саг фиреб хӯрда наздиктар наояд. Саг нӯги асоро хоида-хоида меомад ва баъзан кашида гирифтани мешуд. Занак асоро мисли мор ба ду тараф бозӣ медоронд. Саг алағда шуда, қафо мегашт ва боз якбора ҳучум меовард, вай чинӣ гашта буд. Духтарча аз модараш пеш гузашта, рӯ-рӯи суфа ба дари хона наздик шуд. Модар дарро охиста кушода даромад, вале дар беруни дар саг нӯги асои ӯро медошт. Ӯ асояшро аз даҳони саг кашида гирифт, дари дахлез пӯшида шуд. Ҳавои гарми дахлез лаҳзае нафаси онҳоро гардонд. Ӯ халта ба замин гузошта, дами дар ништаст ва охиста дари дарунро кушода «Канӣ, хайр бикун» гуфт. Духтарча ду чашм ба дар дошт, то сохиба чӣ барорад.

— Эҳ, холаи Чинӣ, вай мардаки маст духтари калониатонро доштааст мегӯянд, рост аст? – гӯё ки хабар овардани Чиниро интизор бошад, бо як нафас пурсид.

— Садқат бишам, дар пеши ин духтарча ин гапҳоро напурс, хайр бикун.

— Хайр, бигӯй, ки рост аст?

Духтарак сар ба зер афканд, баъд зери чашм ба сохибаи хона нигарист ва баргашта ба модараш зехн монд. Чизе гуфтан хост, натавонист. Лабонаш ларзиданд, биниаш фарох шуд...

— Холаи Чинӣ, вай гуфтааст, ки бехуда дар ба дар нагард, биё худам пул медиҳам, зиндагиат хуш мегузарад, рост аст?

— Э-э, тоза ҳам фач будӣ, садақаат сарата хӯрад!

— Ҳой ист, холаи Чинӣ, ист, ман шӯҳӣ кардам, ҳозир садақа мебарорам...

Чинӣ дарро пуршаст кушода баромад. Сағ баромадани онҳоро поида истода будааст, ки фиғон бардошта омад. Чинӣ ин дафъа бо сағ бозӣ накарда асояшро бардошта, кашидаю кушода сағро зад.

— Хой чӯғӣ, ин чӣ гуи хӯрдаат? Ҳамаатонро нархи як сағ намегирад, ҳе калтакат шиканад!

— Туро, ту берӯро, нархи як сағ гирад, мешад, ҳе садакаат сарата хӯрад...

Дарвоза башаст пӯшида шуд. Садои канда-канда ак задани сағ меомад. Хуни Чинӣ чӯшид, ки духтарро ҳам фаромӯш карда тез гашт. «Боз дар ягон хона ин гапро пурсанд, дигар ба ягон дар намедароям, акнун худаш нон ёфта биёяд...» худ ба худ гуфт ӯ. Духтарак ба танг омада аз паси ӯ кашола шуда мерафт. Кокулчаҳои чингилаи ӯро боди хуноки барфомез, ки рӯзҳои рӯз меборид, бозӣ медошт. Дили ӯ хичил, рӯҳу авзоъ парешон, пойҳояш мелағжид, баданаш меларзид. Дастҳои сармохӯрдари гоҳ ба даҳон бурда, гоҳе ба ҳам соида, зери бағал карда ва гоҳе ба кисаҳои палточаи дарида, ки модараш аз кадоме талабида гирифта буд, хаста, калӯшҳои даридаву калонро кашола карда, мерафт. Тоҳт, то модарро расонад. Мадор надошт. Даҳон пур карда, ба модар чизе гуфтани шуд, боз худдорӣ кард, чунин худдорихо ба дилаш ҳам зад. Тоқат накарда, ба модар наздик шуд ва бӯғзи худро кәфонд: «Оча, хунук хӯрам».

— Хайр, чӣ кунам, духтарам? Биё, ба хонаи ягон доранда равем, кӯҳнаи баччаша мепурсам.

«Кӯҳнаи баччаша...» аз дил гузаронд духтар. Ҳамон дам на аз таъсири хуноки, балки аз ҳиссиёти нохуше вучодаш такроран ларзид. Худдорӣ қада натавонист, ашки гарм ба руҳсори сардаш шорид. Қатраҳои сиришки ӯ ба сари синааш чакида ҳамон лаҳза ба шакли марворид ях бастанд. Бод барфро, ки ба сони биринҷмайда мерехт, ба рӯйҳои қафидаи духтар зада, ба ҷароҳат намак мепошид. Боз сухани модар ба гӯшаш садо дод: «Кӯҳнаи баччаша...» Вале дар сари Чинӣ фикри дигар, таънаи одамони «пок» давр мегашт.

Духтарак ба ҳар хонае, ки дарояд, ба баччаҳои соҳибхона ҳасад мебурд, орзуҳо мекард. Зери лаб пичиррос мезад: «Ман ҳам ҳаминҳо барин мепӯшида бошам, ман ҳам мисли инҳо механдида бошам? Ман ҳам... Ман ҳам... Инро аз кӣ пурсам, аз очам? Ӯ албатта чизе нагӯяд. Не, ба ҳеч кас намегӯям. Пурсам, шаллоқ мехӯрам...» Риштаи ҳаёли ӯро садои дар бурид.

Чинӣ ҳар дареро кушояд, гумон кунад, ки аз ӯ ҳамон гапро мепурсанд: аввал салом дода, ба даҳони соҳибхона нигарад, баъд садака талабад.

Онҳо ба чанд хона даромаданд. Ситораи соҳибаи ин хона гармӣ кард, ки Чинӣ дергоҳ нишаст. Дили духтарак дар тапиш аст, ҳозир

модар аз сохибхона чизе металабад. Ў шӯх намояд, ягон чиз гӯяд. Хилофи чашмдошти ӯ модар гапро аз дигар чой сар кард:

- Садқат бишам, биё фолат бинам.
- Лозим не. Дина ҳам яктаи шумо фол дида буд.
- Дурӯғ нагӯ, садқат бишам, мо ҳамин рӯз омадем.
- Аз зоти шумо кам не-ку! – Таъна зад сохиба кунҷқобона.

Чинӣ ба ин гапҳо одат карда буд. Вале духтар рамид. Аз гармии дахлез рухсораҳои духтар тафсида, рах-рах кафида, чо-чо хун баста буд. «Аз зоти шумо кам не-ку» гуфтани зан ба ӯ хеле гарон омад ва лаби поёнашро газид,

Модараш чун одати чӯғиён, шарм накарда, боз ба талаб даромад:

- Биё, садқат бишам, дер нашавад, фолат бинам.
- Хайр, фол бин!
- Сарфолӣ биёр.

Сохибаи хона чизе нагуфта истод, баъд ба суҳан даромад:

- Фол дидан гир, сонӣ медиҳам.
- Инту намешавад. Сарфолӣ – дарди сар холи. Хез, келинчаи нағз.

Арӯс аз хонаи дарун як куртаи кӯҳна баровард. Чинӣ боз чизи дигар талаб кард: «Сӯзану ришта, собун, пиёзу қаланфур ҳам биёр».

- Эҳа-а, анаю...
- Хайр, аз ту чӣ мерад, садқат бишам? Надошта бошӣ, гапи дигар.

Арӯс хама чизро муҳайё овард.

- Номат чӣ?
- Фолбин бошӣ, номавро ҳам худат гӯй.
- Садқат бишам, дар ин дунё ҳам ном мепурсанд, дар он дунё ҳам.

— Номавро, ки надонӣ, чӣ хел фолбин? Шамшод – номам.

Фолбин ҳамон дам ба фолбинӣ даромад: «Бишамшод... (Ў касеро фол бинад «би»-ро ҳамроҳ карда суҳанашро давом медод.) Бишамшод, кани бигӯед, чӣ фол бинам?»

Шамшоди шӯх табассум зери лаб фуру нишонда «Падарамро фол бин» гуфт.

Чӯғизан фол диданро сар кард:

— Шаб гӯм, сахар гӯм, вақт гӯм, бевақт гӯм, рост гӯм, дурӯғ гӯм, дур гӯм, наздик гӯм: як чавони нозанини хушқад, майли сӯи ту дорад... Садқат бишам, гӯй, падарат чикора буд?

- Худат ёб-дия!
- Ҳаминашро гӯй, дигар талабе надорам.
- Чанг рафта буд.

— Шабу сахар дар байни дуди чанг дилғеч мерафт. Як бор зери хок ҳам монда буд. Садақаҳояш радди бало шуданду офате нарасида. хест...

Вай оинаро рӯ ба рӯ дошта, афзуд:

— «Ҳа» гӯм, «не» мегӯд, «не» гӯм, «ҳа» мегӯд. Ба шумо дурӯғ, ба Худо рост, ҳамун падаратон, ки навакаҳ чавон гуфтаам, риш дар банди дилаш мезанад. Миёнсол шудааст. Риши сиёҳаш расидааст, нӯгашро намезанад. Димоғаш чок. Вақташ хуш. Ёди шуморо дорад, вале чизе ўро омадан нагузорад. Худам ҳам намедонам, ки вай чист, дар таги пояш аробаи чорчарха, нон мекашонад. Вай аз шумо хеле дур. Дар ҳамин ҷо душман дошт. Ўро маҷбуран бурданд, набошад, асло рафтани набуд. Ҳоло ҳам душманаш ҳафт, дар ҳаёт, меҳоҳад, аз шумо ниқор гирад. Хушёр бошед! Шаб гӯм, сахар гӯм, вақт гӯм, бевакт гӯм, падаратон даромада меояд...»

Шамшод дурӯғ будани фоли ў ва вафоти падарашро ҳам фаромӯш кард. Вақте ки ба худ омад, табассум дар хамаи лабҳо шикаста, падарашро ёд овард ва парешонҳол шуд.

— Садқат бишам, хафа нашав.

— Чаро хафа шавам? – доман афшонда хест. Чизе нагуфта ба хона даромад, пас аз фурсате як корсон гандум, чормағзу тутмавиз гирифта баромад. Занак ғаниматҳоро ба халтааш ҷо кард, сонӣ ба сохиба рӯ оварда, боз чизе талабид: «Садқат бишам, ҳезумат бошад, каме бите, ки имшаб аз хунукӣ мемурем». Ў чизе нагуфта ба ҳезумхона даромада ду-се ҷӯб ҳезум баровард. Онҳо аз дарвоза берун шуданд. Ҳамон рӯз чанд хонаро гаштанд, чанд сохибхонаро фол диданд ва чанде тамаъ карданд, насиба гирифтанд. Вале дар хонаи усто Карим боз Чинӣ хафа шуд, занҳо не, худи усто дар бурҷи сандалӣ нишаста қиссаи духтари калониашро пурсид:

— Чинӣ, рост аст, ки писари Ҷунайд ба духтарат чашм ало кардааст?

— Усто, аз Худойкул ҳам ғариб омадӣ. Лингатро паҳн карда ба алов тоб дода шин, туру ба ин кор чӣ кор!

— Хайр, гӯй, ки рост? Вай бетамиз дигар кас наёфт?

— Бинии пучуқата бод хӯрад...

— Ҳой нарав, ҳозир кампир ягон чиз мебарорад. Ҳой, кампир!.. Вай дар оғил, ҳозир меояд. Кампир, ҳо кампир!.. Поҳота гарм намекунӣ? Шин канӣ, дар даруни сандалӣ поҳоят чӣ хел...

Чинӣ ранчид. Сахт ранчид. Ҳатто солҳои чанг, ки аз хонаҳо дасти хушк мебаромад ва хонаҳоро аз халтаи худ ҳам ғарибтар медид, ин қадар хафа нашуда буд. «Мардум сер шудаанд, барои худ ягон дилхушӣ ёфтан меҳоҳанд, ба қитиқи кас мерасанд», ҳаёл мекард ў.

— Ҳа, апаи Чинӣ, тез гаштӣ? – аз оғил баромада гуфт зани усто.

— Ба устоят халал нарасондам, то чатанаш хунук нашавад.

Зани усто ҳайрон монд. Чинӣ духтарашро пеш андохта аз дарвоза баромад. Ҷӯбҳои ҳезуми зери бағал гирифтаи духтарча пасу пеш кашол шуда лағжида, меафтиданд. Ў ҳам шуда мегирифту

боз роҳ мерафт. Хеле монда шуда буд. Нафасаш дар хунукӣ дуди мӯрӣ барин гур-гур пош мехӯрд. Модар як ба ӯ нигоҳ кард ва чанд чӯби ҳезумро гирифт. Ҳам шуда халтаро аз китфи чап ба китфи рост гузаронд. Чӯбхоро зери бағал зад ва дастҳои хунукхӯрдашро даруни остинҳои чома овард. Онҳо ба як тӯда баччагони дех, ки ба ҳар намуд либос пӯшида ва гӯшҳо бо рӯймолу миёнбанд ва гӯшаки телпак аз хунук эмин медоштанд ва лабонашон аз сармо ва дастҳояшон аз барфбозӣ кабуду сурх гашта буданд, дучор омаданд. Баччаҳо онҳоро дида зуд ба лӯнда кардани барф омода гаштанд. Онҳо наздик шуданд. Баччаҳо ҳама хапу дам, карахт меистоданд. Якбора мисли рамаи рамида чунбиданд. Яке аз онҳо ба мусофирон хитоб карда гуфт:

— Хола, ӯймоқ дорӣ?

— Ҷӯймоқ дар ини очат! – ҷавоб дод занак ва парво накарда рафтани гирифт. Баччаҳо якбора дар даст лӯндаҳои барф ҳучум оварда, фарёд задан гирифтанд:

«Чӯғӣ, лӯғӣ!..

Лӯғӣ, чӯғӣ.

Сиёҳ, мазанг, берӯзӣ...»

Духтар дилтанг шуд. Баноғоҳ лӯндаи барфе ба паси сараш бархӯрд. Ӯ фиғон баровард: «Воҳ, очачон!» Ҳезумҳои бағалаш ба замин афтиданд. Модар ба духтар нигоҳ кард, чӯбҳои ҳезумро аз бағалаш партофта ва асояшро бардошта ба баччаҳо ҳучум овард. Онҳо боғ ба боғ парешон гаштанд.

Ӯ халтаро аз китф ба рӯи барфи рӯгирифта гузошт ва мӯи даққи духтарро бардошта паси сарашро хабар гирифт. Ӯро боз рӯи барф хобонда, чӯбҳои ҳезумро бо пояш кӯфта зери барф кард, ки то баргашта омаданиш ягон кас набардорад. Ва аз нав халтаи аз нонпорау орду ғалладона вазнин гаштаро ба китф андохта, духтарро рӯи даст бардошт ва яка-яка ба сӯи боғхона роҳ пеш гирифт. Бо пайроҳае, ки ду-се кас пай болои пай гузошта рафтаанд, қадам зада, аз рахнаҳои пасту баланд гузашта, ба боғхона наздик омад. Даруни калӯш пури барф шуда, аз соиши пой об кушода буданд. Барфҳои болои ҳам дар почомааш часпидаю шилшила баста, гоҳи пой гузоштан садое мебароварданд, ки ин садо ба ягон овоз монандие надошт: на ба овози паррандаҳо ва на ба овози мусиқӣ ва на ба зангӯлаҳои корвон ва на ба зангӯлаи гардани серкаҳо: ба чаранги яҳӣ ва агар дар ягон сакфу шибдор кандиле ларзида, овезаҳои он ба ҳам бархӯрда садо дода бошанд, ё ба шиқ-шиқи мӯҳраи «чашмак»-и дар рави гахвораи кӯдак ҳамоил монанд буд.

Баробари аз рахнаи боғ намоён шудани ӯ, гӯё ки аз даҳшати гуруснагӣ омадани ӯро интизор бошанд, чанд нафар ба сӯи ӯ тохтанд.

— Чӣ шуд?! – фарёд зад Худойқул.

Занак ба ӯ чавобе надода духтарро дароз кард, ки гирад. Худойкул ба чашмони занаш зехн монда пурсид.

— Сағ газид?

Занак боз чавобе нагуфт. Умнаткул пеш гузашта хоҳарро аз рӯи дастони модараш гирифт. Ҳарфе назада ба боғхона даровард ва рӯи пахоли кунҷак дароз хобонд. Баъд модар аз ӯ хоҳиш кард, ки рафта хезумро аз зери барфи боғи калон биёрад.

Дар гӯшаи дигари боғхона оташе мил-мил дошт. Боғхонаро дуд пахш кард, гӯё заҳри хунукии ҳаворо мешикаст.

Ба рӯи оташи нимҳомӯш як қабза пахоли шолӣ монда, аз боляш ҳезум гузоштанд ва пас аз муддатҳо боғхона ҳам равшан шуд. Партави оташ бар деворҳои боғхона бозӣ мекард. Дуд аз болодари кӯшода ба берун ғағона зада ва аз зери он ҳамон қадар ҳавои сард медаромад. Ҳезуми фаровоне надоштанд, чӯбхоро нӯг ба нӯг монда, даст ба алангаи он бурда, гарм мешудаид, вале тахтапуштро хунук мелесид.

— Дардат сабук шуд, оча? – аз духтар пурсид модар.

— Хунук хӯрдам, – чавоб дод ва боз ҳам ғунҷатар шуд.

Модар чомаи дар паҳлӯ истодаро гирифта бар ӯ партофт ва пай бурд, ки духтар меларзад. Ӯро бардошта назди оташ оварда хобонд. Паси сари ӯро хабар гирифта ба шавҳар рӯ овард:

— Мардак, аз афташ, лаънатиҳо ба даруни барф санг монда задаанд. Ишам заду ушам зад, пасмонда шабуш ҳам зад. Худи ҳамун чавонмаргҳо чӣ, ки ба моро мекунанд? Тавбае, баччаҳои охирзамон.

— Баччаҳои охирзамон не, ин аҳвол аз қадим... Лекин мо мардум беномусем, – ба гап ҳамроҳ шуд Умнаткул, вале падар сухани ӯро бурида, пӯписа кард:

— Чӣ хел беномус?! Дар пешонимон чизе навишта шуда бошад, ҳамонро мебинем... Бехуда налак!

— Ман намелаққам, ин гапи ман не, аз забони одамон шунидам... Дар ҳама чо гапи апаам...

— Бас!!! Баномус шуданӣ хастӣ?!

— Охир...

— Садқат бишам, бас кун, гапи додота нагардон, бо ӯ баҳс нақун. Хоҳарат мегӯяд, ки гап намефорад...

— Оча, акам рост мегӯяд. Охир...

— Чӣ боз шумо забони «охир-охир» баровардед? Инаш ҳам «охир», унаш ҳам. Чӣ гап ин? Забонатона аз пушти саратон нақашада мондаам...

Ҳама хомӯш. Худойкул мисли алангаи оташ сурх шуда, дарун-дарун ғуррид. Чунон ки аз ғурриши дарранда кас таҳдид бинаду ғазаб, вале чӣ гуфтаниш рӯшан набошад, аз ситезу дамидани ӯ воҳима бархезад. Монои шери ёлдор: пашми гарданаш як вачаб боло шавад. Аммо сараш мудом лайс тарошида: «Натарошам,

сарам аз дард торс кафад» гӯяд. Устои Ланг бо устураи¹ хинди аз замони Докёнус монда тарошад сари ўро. Чун тафсида ва оташ гирифта каллапӯш бардорад, ришаш ба халтаи йеми сари асп монанд шавад: чашмони сурхгаштааш ба чашми марди хуни ноҳак. Махз баъди овардани лошай маслух ва таънаю маломати бегонагон ва «Нахурӣ, мурӣ» гуфта таҳдид карданах, пилки чашмонаш чаппа гашта, гӯшти хунолуд шудаанд. Чинӣ пиндорад, ки ў девона гаштааст: гапро зиёд накунад. Аммо Худойкул гоҳ дурудароз оромӣ хомӯш гардад ва оне чизеро баҳона оварда шӯрад: «Каллаи ҳаматро канда пеши он сағҳо партоям! Ман аз онҳо қарздор!» Ва хурду бузург сар ҳам карда мисли чӯчаҳои тарсу пароканда шаванд.

Чашмҳои зиёд ба забонаи оташ дӯхта ва гӯшҳо ба чарс-чарси он банд буданд. Хамин вақт Норҷон даромад. Ў, ки аз паси Чинӣ халтаю асо гирифта рафта буд, баъд аз торик шудан баргашт. Норҷон аз дар дохил шуда дар торикӣ чизеро надид. Гавҳар ўро дида, нозгунҷона гирифт. Норҷон ҳайрон монда, халтаи китфи дами дар монд ва омада назди духтарак зону зад. Ўро ҳолпурсӣ накарда, ҳам шуда бўсаҳо гирифт, баъд ба худ омада, оби чашм пок карда, пурсид:

- Касал шудӣ?
- Не.
- Чӣ шуд?
- Баччаҳо заданд.
- Қадом баччаҳо?
- Баччаҳои боғ.

Норҷон дигар аз ў чизе напурсид. Барқвор ба сараш зад: «барои ман шуда, аз чӯғиён қасос мегиранд... Балки онҳо чизеро надонанд: надонад, ки ман чӯғӣ нестанд, гирдбоди бало маро ба халтаи кампирӣ Чинӣ андохт... Инро донанд ҳам, сабаб шуда натавонад. Онҳо беадабанд, бефаросотанд, шохношикаста... Пиндоранд, ки одам танҳо онҳоянд, қавму қабилаҳои дигар ҳайвон... Худоё Худовандо! Чаро ризки чӯғиро ба рӯи ризки тоифаҳои дигар пошидӣ?! Ба ин ҳоболудҳо насибашонро деҳ буд!» Гӯё эътироз кард Норҷон ҳоли Гавҳарро дида ва қисмати ҳеш фаромӯш карда. Ба сар фикре омад, то қабилаи чӯғиёнро тарк гӯяду равад. «Вале ба кучо?»

— Ика дер кардӣ, Норҷон?— якбора ба гап даромад Чинӣ.

— То сарғаҳи деҳа рафтам, хола, фурурафти офтобро ҳам нафаҳмида мондам. То омадам, ки торик шуд, – гуфт Норҷон. Вале сиррашро пинҳон дошт: ба ҳонаи шиносе даромада хуб гап зад, ҳатто аз авлоди Искандариҳо ягон кас мондааст ё не, ҳамаашро майда-майда пурсид. Вале ин чизро ба Чинӣ нагуфт.

1. Теғ, поку низ гӯянд.

— Дехаи бафайз, – ба халтаи дами дар нигариста гуфт Чинӣ.
— Ха-а,– ҳоло ҳам аз банди хаёл раҳо нашуда, бо овози гирифта ҷавоб гардош, Норҷон.

Духтарак сарашро бардошт, вале аз шиддати дард «ух» гӯён бозмонд ва дардро зери дандон фуру нишонда, сӯи модар нигарист. Модар ҳамчу боли уқоб дастанаширо ба ду тараф кушода сари духтарро оғӯш кард. Норҷон низ кӯшиш мекард, ки баробари модари ӯ сари духтарро дорад.

Модар ба танг омада буд. Ӯ чӣ кор карданро намедонист. Дар дил ҳамаро дашном дод, ҳақорат кард, тамоми ҷӯғиёни оламро нафрат хонд ва бевунёдии онҳоро мазаммат кард. Аз дидагонаш ашк таровид. Ӯ аламу ҳасратҳое, ки дар гулӯяш бозмонда буданд, зӯр зад, то фуру барад, вале аз он халос хӯрда натавонист. Хост бо як сухан дили пушудаширо холӣ кунад: «Дарбадарӣ ҳам ба дилам зад».

Духтар каме сарашро аз оғӯши модар дур кашида, нарм-нарм садо баровард:

— Оча, очачон...

— Ҷони оча?

— Дигар ман дар ба дар намегардам.

— Хайр, сихат шав, садқат бишам, ҳеҷ кор накунӣ ҳам, майлат.

— Не, намеравам, ман аз сағҳо тарсам. Баччаҳо зананд, оча.

— Ором шав, дарди сарат мемонад. Ҳар қадар лозим бошад, ман ба ҷои ту меравам, – ўро ором карданӣ шуд Норҷон.

— Ин айби шумоён, оча! – ба гапи Норҷон эътиборе надода боз гуфт духтар, – Шумо ҳам очаю отаи онҳо барин мебудед, ман ин хел азоб намекашидам. Онҳо ҳақорат намекарданд.

— Чӣ кор кунам, духтарам? Тақдиромон ҳамин будааст.

— Нафасата гир! Чинқарча, аллакай забонат як қулоч! – ба дарди духтар эътиборе надода, пӯписа кард Худойқул.

— Отаҷон, ҷанг накунед, ман мемурам. Дигар дар ба дар намегардам. Апаам рафт, ман ҳам... Ин нағз, оча, ин нағз. Баччаҳо намезананд. Гапи ганда намегӯянд, оча. Оча?!

— Ҷони оча! Садқат бишам, чӣ мегӯӣ?

— Қабристони мо дар кучо, оча!

— Чихо мегӯӣ, духтарам!

— Гӯед, оча, дар кучост?

— Мо қабристон надорем. Ҳар ҷое, ки чашм пӯшем, хокчо ҳамон ҷо, – гуфта модар ба хаёл рафт.

Мардҳое, ки гирди гулхан нишаста, ҳалқаю даспона, ангуштарию овеза тайёр мекарданд, бо ҳайрат ба духтар чашм дӯхта, гумон бурданд, ки ӯ олой гӯяд. Гӯё бар гулӯи шаб қувваи зӯре панҷа зада бугӣ карда бошад, нафасаш гашта, аз гӯшае садое барнаояд. Забонаи гулхан оҳиста-оҳиста паст шуд. Шамоли хуноки

пурдахшат дар дашту сахро чу гурги гурусна уллос мекашид ва оромии шабро халалдор мекард. Ба нолаи гургона пичирроси хузнангези модар ҳамроҳ шуд: «Бобоят дар Боғи Зоғон қазо кардааст. Вақте ки мурдаашро ба қабристон мебурдаанд, одамони амир пеши рохро гирифта: «Баред, дар ягон гӯша дафн кунед!» гуфтаанд. Дар қабристони мусулмонон будани мурдаи чӯғӣ чоиз нест» гуфтаанд... Бобот бекафан буд, бемадфан ҳам шуд. Ёро дар чарие чо карда, аз болаш хок кашидаанд».

Занак дигар чизе гуфта натавонист. Ё гӯё дунёи кӯхнаро дар гирди гулхан овард ва таърихи гузаштаашонро такрор кард. На аз қазо, балки аз ботин як хиссиёте бардораш дод, мисли бузи аз об баромада ларзид. Гӯё аз мадор рафта бошад, беихтиёр сар ба зонуи духтараш гузошта, «Ана ҳамин, духтарам» гуфт...

Ҳама дамзанон кардагӣ барин хомӯш буданд. Норҷон ҳамвора фикр мекарду фикр. Ин суханон ва дарду аламуру чунон ба худ гирифт, ки сабабгӯраш ӯ бошад.

Духтарак чашм пӯшида буд, вале аз пеши назараш дахшатҳо мегузафт. Қариб-қариби саҳар хобаш бурд, байни кӯрпаи ўбада манаҳашро бар болиши чиркин гузошта, дар зери хаёлу дахшатҳо ба ғанаб рафт...

Гулхан хомӯш шуда, танҳо хокистари он боқӣ монда буд. Бод хокистарро чанг-чанг мепарронд... Мардҳо аз нав гулхан афрӯхта, гирди он давра нишаста, ба кор шугл карданд. Яке ангуштарӣ месохт, дигаре аз симҳои борик ва марҷонҳои хурди ранга халка тайёр мекард. Фақат як мард бекор ва бомулоҳиза менншаст. Ё кокинаи найгӯш, сиёҳи фуруҷашм буд. Гоҳ-гоҳ кафи дастонашро ба оташ дошта гарм мекард ва ба ҳам соида боз ба фикр мерафт. Ва ҳар гоҳ абру дар ҳам кашида чашмонашро танг мекард. Ин марди қадокгар интизори чойнику пиёла ва косаю табакҳои шикаста буд...

4

Пас аз чанд рӯз ба ин тоифа як дастаи дигар ҳамроҳ шуд. Онҳо дар боғхонаи боғдармиён манзил гирифтанд. Дар байни онҳо як баччаи чашмтези мӯйсиёҳ, ки дар паси каллааш кокуле дошт, ба назар бештар ва тезтар мерасид. Ё ниҳоят шӯх ва гапнодаро буд. Аз духтарчаи тоифаи аввал чанд сол зиёд дошт. Қаду басти расояш ўро чавони бебоке нишон меод. Рӯзҳои аввал ҳамроҳи модар ва занони дигар ба гардиш ҳавас дошта бошад ҳам, оҳиста-оҳиста гардан кашид. Гурехта назди духтар меомад, гӯё ба аёдат меомад. Духтар нағз шуд, вале аз садақаталабӣ сар кашид: бо Саидкул гаштан ва хоначаю зочабозиро авло донист. Гоҳ-гоҳ ба кокули писар ва рӯйҳои ношустааш нигоҳ карда худро дур кашидани мешуд:

- Саидкул, ҳамин кокулатро гири-чӣ?
- Не, ин кокули ман дар Мазори Шариф назр.
- Ист, ман бо қайчӣ мебурам.
- Як қор қун... Падарам пӯст нақанда мондааст.
- Хеч чиз намегӯяд, «нахостам» гӯй.
- Охир, қорат чӣ ба кокули ман? Ба ту вазнинӣ қард? Худат ҳам кокул дорӣ-ку?!
- Охир аз мо дигар, думи гӯсола не-ку?
- Думи гӯсола?! Ман дигар ту қатӣ бозӣ намекунам.
- Ихтиёрат.
- Ту— ганда, ба апаат рафтагӣ.

Духтарак аз гапи ӯ қарахт шуд, яке ба худ омада ларзид ва сухане гуфта ватавониста, гирифт ва мисле ки ба ӯ ягон хабари нохуш гуфта бошад, бовар нақарда оҳиста-оҳиста пушт рафт.

Писарак рафт ва чанд рӯз наомад. Ӯ ҳамроҳи модар кӯдаки хурди дардмандро бардошта мерафт. Одатӣ бадаш – ҳар чӣ ба чашмаш афтад, илоҷе ёфта моли худ мекард: рӯзе писарчае тӯбчаи хурди дурангаи сурху қабудро рӯи ҳавлӣ гузошта хона даромад. Саидкул уқобвор чангол зада тӯбро ба бағали кӯдаки пуштороаш гузошт. Пас аз чанд ҳавлиро гузаштан фиғони соҳиби тӯб баромад. Вале Саидкул тӯбро ҳалол қард.

Акнун ҳар рӯз сари девор омада, овоз бароварда, духтарро сӯз медиҳад. Тӯбро ба ҳаво партофта медорад. Илоҷи оштии мечӯяд. Духтар чанд бор ин бозии ӯро дида, бепарво хона даромада нишаст. Як рӯз писар деворро савор шуду ба тӯб тап-тап зада ба духтар гуфт:

— Хӯ... ман мечик дорам...

Духтар аввал чизе нагуфт, баъд ба вай нигариста гӯлпурсӣ қард:

— Аз қучо ёфтӣ?

Писар каме хомӯш монда, сонӣ бо ғурур ҷавоб дод: «Аз магазин». Баъд биниширо кофта-кофта ба гап даромад:

— Бозӣ мекунӣ?

— Не.

— Метарсӣ?!

— Аз ту фисин? Аз ту дузд? Хаёлат, ман намедонам?

— Гапата дониста зан!

— Дониста мезанам. Ман наметарсам!

— Ягон рағи ту дигар?

— Чӣ гуфтӣ?

— Ту ба тоифаи мо монанд не. На он қадар сиёҳ, на он қадар берӯ. Мӯят ҳам дароз, – гапро ба дигар тараф кашидани шуд.

— Чӣ гуфтан меҳоҳӣ?

— Ту ким-чиҳо меҳоҳӣ. Ақал ту ҳам ҳамин хел. Дидӣ, вай аз ҳезумталабӣ рӯ гардонда, худаш ба кӯҳ рафт. Ақлаш кам- а? Охир, чизи тайёр қучову кӯҳ рафтан қучо. Ҳамин хел не?

— Ҳар рӯз як гап мебуруӣ-а? Баддаҳон!

Духтар рӯй тофта ба хона даромад. Писар тӯб дар даст карахт шуда монд ва баъд дар дилаш «ба дастам меафти» – гуфта, хеле интизор шуд, то духтар барояд. Хунук хӯрд, фаромада, ба чодар даромад.

Аз беруни дар садои ба девор бархӯрдани асо баромад. Баъд дари боғхона кушода шуда Чинӣ даромад. Ӯ рост ба чашмони шавҳараш нигарист. Баъд хашмаш боло гирифта халтаро ба сӯи Худойкул андохт:

— Мана гир, мард нашуда равед, расми баровардаатон хушк шавад, аз ҳар дар ба ҷои садақа таъна ҷамъ мекунам...

— Девона шудӣ, занак? – оринчи така мондаашро бардошта дӯғ зад мардак.

— Туро мепоям, гуфта, қасам ёд кардам, вале дигар дар ба дар намегардам...

— Маро напой, як ризки ҳаромро худо медиҳад.

— Худо медиҳад - худо медиҳад. Поятро дароз карда шин, канӣ, худо қафо мекашад?! Ризки мову ту дар поямон... Ин расмро кадом марди ту барин ландаҳур баровардааст, то зан мардро бонӣ кунад...

— Хайр, бонӣ накун!

— Акнун ту бонӣ мекунӣ?

Худойкул чизе нагуфта, парида хест ва аз паси дар асои Чиниро гирифта пуршаст баргашт ва «кучоят мехорад?» гуфт ва бар пушти ӯ зад. Чинӣ аз тарс «ой-ой» гӯён ба замин нишаст. Духтарак фарёд зад. Аз ошхона Мамарачаб тохта омад. Умматкул тохта омада асоро аз дасти ӯ кашида гирифтани шуда, маҳкам дошт. Худойкул ўро тела дод, ба девор бархӯрд, дигар ба ӯ аҳамият надода ба занаш рӯ овард:

— Болои сӯхта – намақоб. Қанчик! Ба ту мерасаду ба ман не? Аламата аз ман гир! Ман кардам? Ман гуфтам?! Ман рафта ба он бадмаст фармудам, ки...

Худойкул давоми суханашро нагуфта аз дар баромад. Чинӣ лаби оташ нишаста гирист. Духтар бозуи ўро оғӯш карда, хиқ-хиқ дошт. Умматкул баромад, то хезуми харро фарорад...

Чинӣ дергоҳ сукут карда нишаст. Оби чашмаш хушк шуд. Худ аз худ бархост ва «Ба умеди мардҳо аз гушнагӣ мемурум» гуфта халтаю асояшро гирифта аз дар баромад. Ӯ медонист, ки соҳиби дарвозаи оҳани усто Раҳими саргарош бемор хобидааст. Бинобар ин ба ҳавлии усто даромад:

— Паҳ-пах, аз ин ҳавлӣ бӯи ҷоду меояд! – гуён дари хонаро кушод. Чинӣ қадбонуро пушти дар дида ба гап даромад: – Садқат бишам, дар ин хона беморе ҳаст?

— Мардак касал.

— Аз ҳавлиат бӯи чоду меояд. Бе душман набудай. Чодугардон кардан лозим.

— Кӣ медонад, мо ин хел душман надоштем-ку!

— Кас бедушман намешавад. Ҳама вақт аз дӯст дида душман зиёдтар аст... Хайр, биёр...

— Чӣ биёрам?

— Собун биёр, сӯзани нав биёр, чорӯби обнарасида биёр...

— Асбоби рӯзгоратро аз ҳамин чо буд кардани ҳастӣ?

— Не, инту нагӯ, садқат бишам. Ман ба ту неки кардан ме-хоҳам. Канӣ, назди бемор равем... Вай-вайе, боз не, мегӯяд-а! Чоду, чоду кардагӣ...

Кадбону мот шуд. Он чӣ Чинӣ хост, мухайё кард. Чинӣ як тора чорӯб шикаста банди онро тоб дод ва сӯзанро ба он халонда бар собун нишонд. Косаи обро наздиктар оварда ба гуфтор даромад. Баъд дамаш дарун задагӣ барин панчаҳояшро ба оби коса зада ба тораи чорӯби тофтааш пошид. Чорӯби хушк нам гирифта тобҳояш кушода шудан гирифт ва сӯзан давр гашт.

— Ана, садқат бишам, ана, дидӣ, чон даровард, гашт, чодуяш гашт... дидам, дидам, чояшро дидам, дар он чо – дар зери остона, як чизи сафед, устухони одам барин, – гуфт Чинӣ ва боз як панча об зад. Тоби чорӯб кушода шуд. Чинӣ ҳам аз гуфтор монд. Сӯзан дигар давр нагашт. Баъд ӯ ба талаб даромад. Талаби ӯ ба дили соҳибхона зад.

— Ман аз кучо донам, ки ин гапҳои ту рост аст ё дурӯғ? – худро аз талаб халос кардани шуд соҳиба.

— Садқат бишам, ин чо биё, – бархост Чинӣ ва аз дасти ӯ гирифта, берун баровард ва зери дарвозахона бурд, – Нигоҳ кун. – ҳам шуда аз зери остона пиёлаеро аз даруни хок бардошт, – на-гуфтам, чизи сафед, устухон барин.

Чинӣ пиёларо ҳам ба халтааш андохт ва боз ҳамроҳи занак ба хона даромада он чӣ талаб дошт, гирифт. Ӯ имрӯз танҳо аз пайи ризку рӯзӣ баромада буд, вале хеле бобарор баргашт. Баъди сиёсату маншаи Худойкул чунин барор гирифтани кор ӯро шод кард, вале чун ба боғхона даромад, дилаш сип-сиёҳ шуд...»

Бегоҳи чумба. Аз гурӯҳи дигар ба Умматкул зан оварданиянд. Умматқулро мурда рост кардаанд. Ба болояш як пора латтаи сафед партофтаанд. Дар танаш ҳамон чомаи алоҷаи домодии падараш, амакаш, тағояш. Дар паҳлӯяш халтаву асои гадоӣ. Интизори арӯ-санд, ки омада ба паҳлӯи асову халта нишинад ва аз ӯ пурсанд:

«Шумо пӯсту устухон, харчу таъминот, ин мурда ва ин асову халтаро ба ӯҳда мегиред?»

Умматқул оҳиста-оҳиста нафас мекашид. Гӯё чизеро интизор буд. Шарти хонадорӣ чӯғиён ба гӯши «мурда» чарангос зад ва барҷаҳиду бихест:

— Не, намешавад!

— Чӣ намешавад?

—...Ота, лозим бошад, келин ҳамту омадан гирад.

— Ҳези падарлаънат... Волло, ки ту аз ман нашудай! Мардҳо барои зан сар мебозанд, ин «Худаш биёяд» мегӯяд. Рӯймол банду мон.

— Ман мурдавор худро намефурӯшам...

— Гум шав аз назарам, саг! – сӯи дар ишора кард падар.

— Хуб, меравам... Меравам, ман ҳеч чиз бой вამедихам.

— Зудтар гум шав! Шумқадам!

Умматкул қадам андохт.

Дили Чинӣ мисли себи кирмгӯч ба замин афтид. Яке мижгон таҳ кард, баъд сӯи писар қадам зад. Фигони духтар баромад: «Акочон, акочон! Ман ҳам ҳамроҳат...» Умматкул сари ўро оғӯш кард, мӯи сарашро бӯй кашид. Сипас сари ўро раҳо карда ба модар нигарист:

— Хайр, оча!

— Не, Умматам, нарав, садқат бишам, нарав, бетавфиқи отат ба худ меояд.

Сари Умматкул ба сардарӣ бархӯрд.

— Дар ин шабонгоҳ кучо меравӣ?

— Напурсед, оча, поям кучое барад.

— Очат чӣ кор кунад?

— Хухаратон кучо равад?

Умматкул бозистод. Каф-каф барф гирифта мечафид, саҳт мекард, мепартофт ва боз мегирифт. Ҳаяҷон ва ғазабашро фурӯ нишондани буд. Чӣ гуфтанро намедонист. Нигоҳаш ба чодари хокистарранги боғи ҳамсоя бархӯрд. Аз чодар мохе бурун омад, ба дили Умматкул оташе афрӯхт. Ў ба боғи миёна гузашта яхи чӯйро бо пой зада шикаст. Як сатил об гирифт ва боз зери чодар шуд. Ба назари Умматкул расид, ки ў худро мисли тоҷикдухтарон оростааст, ба тӯй меравад. Абрпорае аз гӯшаи фазо боло шуда рӯи мохро гирифт, гӯё пеш чароғи сақфи хонаро бо гилеми сиёҳе пӯшиданд. Гулӯи чавонро буғз панча зад. Ба назар заминро замонро як оромии ғайриоддӣ фаро гирифт...

...Чашми Гавҳар ба сари девор афтид, ки Саидкули даҳоняла дам ба дам бинӣ кашада, нигарон меистод. Духтар тозон сӯи ў рафт. Саидкул тарсида гурехт.

— Нагурез, гап хаст! – ўро боздоштани шуд духтар. Ў бовар накарда боғи миёнаро тозон гузашта ба чодар даромад. Дар як мижазани аз дасти духтар дошта баромад. Ў ба ишораи даст ба апааш чизеро мефаҳмонд. Умматкул баробари аз дар баромадани Талъат беихтиёр қадаме пеш монда, модарашро беҳушона ба пас тела дод. Ба сари девор наздик шуд.

Талъат аз он тараф омад. Дар зери шуъои мохи аз зери абр ба-ромада бинии нафису тегадораш пеши чашмони Умматкул ширину зебо намуд. Чавон сари девор шуду якбора аз мақсад сар кард.

Талъат, ки чизе намефаҳмид, бо тааҷҷуб ба вай нига-рист...

Сӯхбати онҳоро садои дағали Худойкул, ки занона дашном медод, бурид:

«— О, чавонмарг, ҳамаро ба бузбозӣ андохта, чӣ номаъкул мекуни? Мерафтагӣ бошӣ, дафъ шуда рафтани гир!».

Писар чавобе надод. Талъати ҳайрон «намефаҳмам» гуфта худро паси девор кашид. Умматкул чанде зехн монд, баъд охе кашиду қадам зад. Боз ду қувваи пурзӯре аз китфони вай дошта мекашиданд: модар ва хоҳараш. Онҳо мегиристанд. Рафтани Умматкул барои модар саҳт буд. Вай он қадар фарзанди зиёд надошт. Бисёриаш дар оворагиҳо гушнагиҳо мурданд, духтари калониаш баъди он гап аз тоифа чудо шуд. Акнун чун тухмӣ ду кас мондааст, ки Чинӣ қадаме дур шуданашонро нахоҳад.

— Баччам, кучо мерӣ? – бо овози ларзону шикаста пурсид модар.

— Оворагӣ бошад, оворагӣ, рафтани мегирам, ба кучое поям барад.

Норҷон, ки мисли чӯғиён ба хунуқиҳои саҳт аз тифлӣ омӯхта нашуда буд, пойҳояш нам кашида, баданаш дам ба дам ларзидан гирифт. Ӯ фикр мекард, ки рафта аз банди пои Умматкул дорад ва таваллою зорӣ карда, нагузорад, то дур равад, вале мебинад, ки ӯ гапи модару хоҳарро намегирад, худро қафо кашида, ба ин қор шарик намешавад.

Талъат ҳам ин мочароро аз паси девор гӯш меандоخت. Чун бовар кард, ки азми Умматкул катъист, ангушт ба даҳон гирифта, саҳт газид.

— Мо мардуми беномус, оча, – боз ба гӯши Талъат овози чавон расид, – номусамонро ба як каф чаву гандум ва ба як бурда нони қоқ фурӯхтаем. Аз гадоӣ шарм намедорем. «Садака – радди бало» гуфта дар хонаҳои мардум мурдаи худро партофта шиштан айб нест, вале номусу шарафи худро ҳимоя кардан, қор карда нон ёфтани – айбу шарм... Оча, таънаҳои мардум аз ёдат рафт?

— Не, баччам, намеравад...

— Вале бузғолаю камари осиебро дуздидани падар ва ба сағони гӯштмаст гӯшти рон дода, лошаи аспӣ ҳаромро аз даҳонашон кашида гирифтани аз ёди шумо рафт. Ҳамин тавр не?!

Гӯё ба паси гардани Умматкул шамшере зада бошанд, сар ба зер афганд. Дергоҳ сархам истод. Дигарон низ хомӯш буданд. Чанд нафари дигар дар дами дарвағна меистоданд. Боди саргардон барфи лаби бом ва шохи дарахтонро чанг-чанг ба сару рӯй меовард. Вале оташи қазаби Худойкулро фурӯ нишонда наметавонист. Сари синааш шину хез дошт. Меларзид:

— Мон, равад, дафъ шавад, аз талъати шуми ӯ безор! – ба занаш рӯ овард ӯ.

Умнатқул хомӯш назди падар омад ва бо овози ларзон гуфт:

— Ота, фотиҳа бите, ра-ва-ам...

Бадани падар ларзид, вараҷа кард ва ӯ оҳиста паси дарвоза шуд.

Умнатқул дергоҳ дар тангкӯча истод. Сардии ҳаво ба устухони Чинӣ кора кунад ҳам, надаромад. «Биё, баччам, вай калон аст, падар аст, ту бояд ба гапи ӯ гӯш бикунӣ» даст ба китфи Умнатқул монда гуфт модар. Умнатқул, ки дергоҳ андеша дошт, сухани модарро накушта, қадам андохт. Оташи миёни хона хомӯш гашта, сардии хона аз берун кам фарқ дошт. Чинӣ бо осӯхтае дили кӯру хокистарро кофта, пойҳои сармохӯрдаашро доштани буд, вале аз зери хокистар лухе пайдо нашуд, баъд ӯ кафи пойҳояшро ба хокистари гарм монд. Аввал хунукӣ то фарқи сари ӯ давид, баъд пояш мисли ях об кушод, ки сӯхт... Чинӣ мавзӯъ ва андешаҳоро дигар қардани шуда ба гап даромад:

— Худойқул, пагоҳ тӯи калон мешудааст... – вале аз шав- ҳар ҷавобе нашуд, – Шарифзода гӯштӣ меводааст...

Худойқул зуъм карда харҳоро хабар ҳам нагирифт. Дар гӯшае лӯнда зада, чома ба сар кашид. Дигарон ҳам ҷо-ҷо ҳалқа заданд. Вале Умнатқул хоб нарафт. Ӯ истод-истоду бархоста берун баромад. Чинӣ баромадани ӯро дида, хеле нигарон шуд. Чун бознагашт, модар аз пахлӯи духтар хеста, берун шуд. Ба кӯчабоғ баромад. Умнатқулро надид. Парешон шуд. Ба роҳ нигарист, ки нақши баромад ҳаст, ё на. Нақши тозае пайдо накард. Боз ба боғ даромад ва чашмаш ба пайе афтид, ки дар барф фуру монда, ба сӯи девор рафта буд. Ӯ ҳам бар нақшо пой гузошта рафт ва аз сари девор ба боғи ҳамсоя нигарист. Дар он боғ Умнатқулро дид, ки рӯ-рӯи барф қадам мезад. Дам ба дам сӯи боғхонаи Талъат менигарист. Чинӣ хеле нигарон истод, баъд хунук хӯрд, ки «Умнатқул!» гӯён ҷег зад.

Умнатқул баргашта нигарист.

— Биё, баччам, мана хунук мегузаронад.

— Рав, оча, ман баъд меоям.

— Не, биё, Умнатқул, то ту хоб накунӣ, хобам намебарад.

Сардии шаббода ба Умнатқул таъсир карда буд, бинобар он модарро нигарон накарда, аз девор гузашт ва ҳамроҳ ба боғхона даромада, хоб рафтанд.

Рӯзи дигар, гуфтаи Чинӣ барин, Шарифзода тӯи калон дод. Рӯзона маърака омада рафт ва шаб базму кундаалоб шуд. Ҷӯғиҳо ҳам рӯзона омада ош хӯрда ва нону мавиз гирифта рафтанд ва шаб ба базм омаданд. Чун офтоб фуру нишаст, ба болои тӯби ҳезум карасин рехта гӯгирд заданд ва ҳезум оташ гирифта, аланга зад. Ҷавонон ва баччаҳо «Ёр-ёр»-ро сар қарданд. Яке байт мегуфт

ва дигарон баробар қарс зада «Ёр-ёр» мегуфтанд ва дар ҷое, ки байтгӯ баланд садо меод, нақарот авҷ мегирифт ва боз паст шуда ба як маром иҷро мешуд. Баъд хурду калон гирди оташ омаданд, базми асосӣ сар шуд. Ба рӯи оташ сар-сар кунҷораҳо гузоштанд ва аз зӯрии ҳарорати оташ давра васеъ шуд. Баъд он қадар ки давра тафсид, мардҳо масти базм шуда «Й-ха-ха»-ро сар карданд. Ҷорқарс зада якеро ба миён оварданд ва баробар ҳаму рост шуда, арғуштгарро шинонда, хезонданд. Соҳибгӯйҳо ва хешу ақрабо ва ҷавонмардони олиҳиммат ба касе, ки гирд-гирди оташ арғушт равад, пул часпонданд. Мардҳои ҷобуке ёфт буданд, ки либоси занона ба бар карда, дар сари синаашон аз пахта сина сохта ва дар сар рӯймоли ғичим партофта ва ду бари онро зери дандон газида мерақсиданд. Акси ҳол ҳам мешуд, ки занҳои шӯхтабиат мӯза пӯшида, ҷома ба бар карда, фӯта ба миён баста ва мӯй зери телпак гирифта, баромада мардона рақсиданд. Давра тафсид. Соҳибгӯйҳо бар оташ ҷарҳҳои кӯҳнаи мошин гузоштанд. Ҷарҳҳо дуди сиёҳ бароварда аланга гирифтанд ва бӯи гализи резин пахн шуд. Баъд аз паҳлӯе дар гирди оташ як тӯда харгӯшҳо даромаданд. Яке бузургтар буд. Онро оча меномиданд ва чанди дигар хурд-хурд аз зери шиками он ба ду тараф гузашта бозӣ карданд. Инҳо ҷавонони шӯх буданд, ки тоқиҳоро лӯла карда, ба ду ҷаққашон рост баста гӯши харгӯш сохтанд ва ҷорпо шуда лабу бинӣ чунбонда нағмаҳо мекарданд.

Имшаб ҷорқарс дер давом накард. Давра ниҳоят кушод шуд ва дар зери по хоки хушк, паҳол ва коҳ пошиданд. Гӯштӣ сар шуд. Аввал як ҷуфт мардони миёнсол ба майдон баромада давр гаштанд, баъд омин карда, ба ҳамдигар рӯ оварданд ва мисли хурӯси ҷангара дастхоро ба ду тараф кушода пар-пар заданд, пеш омаданд, пушт рафтанд. Қанотак заданд, гӯё мақсадашон гӯштӣ гирифтани набуд, танҳо барои дигарон тариқи гӯштигириро ёд меоданд. Ба ҳар ҳол онҳо ду-се даст бо ҳам шуданд, вале яке бар дигаре ҷирадастӣ карда натавонист ва ҳарду аз майдон баромаданд. Сипас ҷавонони фароҳшона ва боздор майдонталаб шуданд. Якеро мегуфтанд, ки шонааш заминро надидааст, дигареро мегуфтанд, ки авлодаш паҳлавон гузашта. Ҷӯғиҳо низ дар ин тамошо буданд, вале онҳо аз имшаб гармӣ ғанимат гирифтани шуда бештар ба оташ наздик мешуданд. Чунин рафтори онҳо баъзоро малол расид ва нафаре чандон мулоҳиза нафармуд:

— Ин қадар зери оташ ҷо шуда ҷӣ мекуни, хез, ба майдон баро!

Умматкул ба падар нигарист. Падар ба ӯ ишораи сар кард, ки барояд. Марди ғолиб майдон гирифта, давр гашта, ҳариф талабид. Китфони ӯ бардошта шуда буданд, аз димоғаш ҳавр ғағона мезад.

Худойқул фўтаи нимдошти миёнашро кушода ба камари Ум-матқул баст ва ба китфаш оҳиста зад, то барояд. Умнатқул дар назди китфу бозуи ӯ хурдҷусса менамуд. Вале дар чунин гўштихо ҳеч чиз аҳамият надорад: на синну сол, на қаду баст ва на вазн. Фақат қувва ва хиллаву ҳунар тавонад касро голиби майдон кунад ва рафту якero чое лат ёбад ё бечо шавад, касе ҷавобгар нест, на ҳариф ва на соҳибтўй. Ин бозист. Аз ин рӯ мардум «бозӣ-бозӣ, рангбозӣ» гўянд. Умнатқули хароби болоқомат бол зада сўи дов-талаб рафт, то аз ягон ҷояш дорад. Гоҳе ки чанг ба чанг шуда боз аз ҳам раҳо гаштанд ва баъд даст бурда аз камарбанди якдигар доштанд, пеши назари Умнатқул ду кас омад: падараш ва Талъат. «Агар голиб бароям, падарам оҳанги суҳанашро дигар кунад ва Талъат...» Ҳамин вақт риштаи хаёли ӯ гусехт: ҳариф ўро попеч андохта пушт гардонданӣ шуд, вале Умнатқул ҷолоқӣ карда пой баргирифт, фурсати андеша намонда буд. Онҳо ин даст ҳамди-гарро сар доданд, чома ва фўтаҳои қачу кушод шударо аз нав ба низом оварда, нафас рост карда, боз сўи ҳамдигар шуданд. Вале ин дафъа ҳариф сахт гирифт. Ў аз паси гиребон ва миёнбанди Умнатқул дошта пеш кашид ва попеч андохт. Ҳарду чанд қадам, ҳамчун раққосони рӯи ях яқчоя часта, ба пеш ҳам хўрданд. Ҳариф Умнатқулро ба зер хобонданӣ шуда пояшро бозгирифта ба пушт тоб дод ва Умнатқул, ки барои нағалтидан тамоми вазнашро ба пушт партофта буд, мувозинатро гум карда афтид. Ў афтиду мўи сари падар мисли сикҳои чайра рост шуданд. Хуни ӯ чўшид.

Ҷавонмарди голиб тўхфае гирифта ба бағали яке аз даврани-шастагон гузошт ва боз майдонталаб давр задан гирифт.

Ҳама диданд, ки Худойқул ор карда маҳсӣ кашид. Пчома бар зад, фўта ба камар баста ба майдон баромад. Пойҳои ӯ пур-пашм ва нисбат ба пой писар кўтоҳи серрагупай буданд. Ҳангоми қадам мондан шикамчаи пояш меларзид. Худойқул дар ҳамин лаҳза номус, орият ва шарму хаёро хубтар ҳис кард. Ў як бор давр гашт, баъд ба ҷавонмарди голиб, ки тақрибан понздаҳ-бист сол аз ӯ ҷавонтар менамуд, нигарист. Худойқул аз ягон хусус фикр намекард. Хотираш чамъ, бепарво менамуд. Ў чандон шўхӣ накард, қомати вазнинашро ҳамонд. Пой росташро пеш монд... Онҳо наздик шуданд. Ҷавонмард тан надод. Худро дур гирифт. Якбора пуршаст сўи Худойқул ҳамлавар шуд. Худойқул худро пас кашид, аз гиребони ӯ дошт. Ҷавонмард миёни хеш дуздонд, то дасти чўгӣ ба камарбандаш нарасад. Самад мисли аспи ҷувоз, ки тозиёнае хўрда бошад, гирди чўгӣ ҷолок гашта ва чанг андохта аз камарбандаш дошт, вале миён надод, то чўгӣ низ фўтаи ўро дорад. Дасти рости Худойқул аз гиребони ӯ сахт гирифта буд. Чўгӣ пой росташро пеш монда ба ӯ суриш дод. Паҳлавони ҷавон хилаи ўро фаҳмида ҳаллук наандохт. Ў вазни мардакро ба рост гардонданӣ шуда якбора ба чап тофт. Худойқул найранги ўро пай бурда, му-

возинатро гум накард ва дар чунин ҳолат аз миёнбанди чавонмард дошта пеш кашид. Фўтаи ӯ хеле суст будааст. Худойкул ӯро пеш кашида-пеш кашида, фўтаро ба банди дасташ тоб занонд ва саҳт дошта, тани ӯро торафт ба худ ҷафс кардан хост. Самад ҳам нияти ӯро фаҳмид ва худро наздик овард, то гоҳи бардоштан ба паси пояш по зада аз пой биафканад. Худойкул якбора чолок шуда ӯро ба суриин гардонданӣ шуд, вале Самад ба суринаш наомад. Пас ӯ аз фўта дурусттар гирифта бо қувваи дасти ҷап ва зонуи рост ӯро бардоштан хост, боз натавонист. Ҳамин вақт Самад нўги пойи рост ба хамаи пойи ҷапи ҷўғи андохта, ӯро ба пушт тела дод ва ҳис кард, ки бо андак зўр ҷўгиро афканда нашавад. Ӯ дар ғазаб шуд, ки паҳлавони пирўзи майдони имшаба ба як махлуқи беписанди рўи олам зафар ёфта натавонад ва бо ӯ кашу пархош кунад. Дандон ба дандон монд. Бепарво ва хеле ботамкин гўшти гирифтани ҷўғи ӯро пурғазабтар кард. Наъраҳои паҳлавонони афсонавӣ ба ёдаш омад ва сиву ду рағу пайро ба як ҷо ҷамъ карда, зўр зад, то ҷўгиро озод бардошта ба замин хобонад. Вале баробари зўр задан ҷўғи вазни гарон ба замин андохт ва Самад гумон кард, ки пойҳои ҷўғи ба замин фуру рафта. Чавонмард ӯро якбора пахш кардан хост. Ҷўғи ӯро ба худ кашида, афтиданӣ шуда, вазн пушт андохт ва пуршаст хоб рафта, Самадро ба рост гардода, худро ба рўи ӯ гирифт. Самад ҳам зўр зада ӯро ғал гардондан хост, вале ҷўғи дасту пойҳояшро кушод дошта ӯро пахш кард.

Худойкул нишастан хост, вале ба ӯ гуфтанд, ки давр занад, аз рўи ғап хешовандони Самад орият карданд. Бародари Самад баромадан хост, вале Самад ӯро боздошт: «Набаро, зўри беҳуда миён шиканад».

5

Худойкул ба писар ғап намезад. Гапаш бошад, ба зан, ба духтар ва ё ба каси дигаре мегуфт. Умматқул маънии сухани падарро фаҳмида кореро иҷро мекард. Ӯ пас аз гўштигирии оншаба ба падар пурра тан дод. Тайёр буд, ки ягон хоҳиши ӯро рад накунад. Вале падар боре ҳам аз ӯ хоҳиш накард. Умматқул модарро мобайн андохта, фаҳмиданӣ шуд, ки падараш аз нияти тўй гаштааст ё на? Чинӣ аз ин хусус бо шавҳар маслиҳат карда, хапу дам ба тараддуд даромаданд. Тўй сар шуд. Тўи оддӣ, тўи бечорагӣ, ки тўи «мурдагон»-ро мемонд: Умматқул дароз хобида буд. Дар паҳлўяш асову анбон меистод. Ҳар се – мурдаву асову халтаро як чиз доништа ба Талъат рўй оварданд:

— Ту ин мурда ва асову халтаро ба гардан мегири?

Талъат аввал хеле карахт ва хомўш истод ва дар охир «Ҳа!» гўён қабул кард. Баъд «мурда» хест. Он чи бозёфт доштанд, ба миён оварданд...

Чанд рӯз гузашт, наварӯс – Талъат ҳамроҳи хоҳаршӯяш Гавҳар ризкҷӯй баромаданд. Талъат куртаи ласи сурх, кафшу маҳсии нав пӯшида ва рӯймоли фаранги осмонранг баста буд. Аз танга дар гардан овезае дошт. Ба чашмон сурма кашида ва ҳам шукуфта буд: чилва дошт. Холи кабудӣ сари рухсор ва зулфони қачи бари рӯяш ўро хусн зам кардаанд. Гуфтори ӯ мисли рафтораи хуш буд. Дар ҳар даре, ки Талъат сухан кунад, Гавҳар диққат меод, завк мебурд, ҳама чизро фаромӯш мекард. «Шодии бечора зиёд шавад, забонашро мегазад» мегӯянд. Онҳо ба даре рафтанд, ки садои гирия баччаи нозгунҷ меомад. Модараш барои ором кардани ӯ мегуфт:

— Хап шав, набошад, чӯғӣ ба халтааш андохта, бурда ме-хӯрад... Гӯям, омада барад?

Баробари шунидани ин сухан Гавҳар ба янгааш нигоҳ кард. Талъат қадам боздошт. Хеле мулоҳиза кард ва баъд дарвозаро тела дода даромад. «Ана нагуфтам?» ба кӯдакаш мурочиат кард зан. Кӯдак фарёде баровард ва паси домони модар руст шуд.

Гавҳар аз китфи Талъат дошта пас кашид. Онҳо садақае ната-лабида, баргаштанд. Андешаи онҳо гӯй сангро мекафонд...

Соҳибони боғҳо дар авҷи баҳор аз ҳавлиҳои танг ба боғҳои кушоду дилрабо ва сабззори пуртароват мекӯчиданд. Тоифа ба ороҳи ба лонашон чӯбхаста ва мӯрчагони ба ҳафолашон обрехта монанд шуд. Ҷоё надоштанд, «қосақучомонам» шуданд. Чизу чора аз боғхона ба санглох кӯчониданд, гӯё аз соҳибони боғҳо ҳам ҷои кушодтар мехостанд. Вале дили Умматкул дар ин ҷои кушод танг шуд, шишта натавониста худ аз худ ба дашти кушодтар рафт. Буттаҳои шутурхор ва деҳқонҷорӯби навнешзада ва сабзаҳо олами нав тавлидшударо мемонданд. Ба назар саҳро гоҳ ба маҳмали сабз, гоҳе ба беқасаби ранга ва гоҳи дигар ба биёбони хушки пурдахшат монанд мешуд. У саллона-саллона мерафт, сафараш маъние надошт.

Ду мард аз пасаш ўро маломат мекарданд:

— Ин сагро пеш аз тӯяш яксара кардан лозим буд. Оқибат ба сари мо об мерезад. Талъатро ба болои занҳоям мегирам, гуфта будам, нашуд. – Ба марди алориш арз мекард марди гӯшлаққай қоқ чашмони фурурафта аз паси Умматкул дӯхта. — Ха-айр, вақ-таш меояд.

— Мон, чакка нашав, бахташ хандидааст, – маслиҳат дод ало-риш.

— Ху... Бахт. Ба даст наафта нам, номамро мегардонам.

— Хайр, ҷӣ кор мекунӣ?

— Дар дастам милтиқ мебуд, волло, ки...

— Кори шайтон.

— Кори шайтон не, худаш шайтон. Ба сарамон ягон бало на-орад, гуфта метарсам... Додош Худойкул-да!

— Ба додош корат чӣ? Ҳар мол нарх дорад.

— Дуруст, вале аз хук хук рӯяд...

Марди алориш аз ин гапҳо дилгир шуда оҳиста бархост ва назди тозиҳои шикориаш рафт.

Марди қоқина аз паи Умматқул афтид. Чун шағоли дузд пасу пешро тоза карда роҳ мерафт. Ҳар гоҳ ба соқи маҳсии пой росташ нигариста чизеро зехнишин мекард. Сақфи синаи ӯ чун дами кӯраи оҳангарӣ шину хез дошт.

Умматқул санглох, замини қорам ва зоякро тай карда ба За-
рафшон наздик шуд. Ба пас нигоҳе намекунад.

Таровати баҳор дар саҳрои беканор ҳис карда мешавад: садои чир-чир, ку-ку ва чув-чуви паррандаву ҳашараҳо ба гӯш мерасад. Сабзаи навҳези зери пой монда, қомаи ҷавонаш шиканад ва боз аз зери по раҳо шуда қомаи рост қардан хоҳад. Офтоб мисли атргули дар сақфи хона овехта зебост. Бӯи дашт дигар шудааст. Чун ба дарахти дӯлонаи якка, ки дар алти миёнаи саҳрои васеъ мисли пахта шукуфтааст, расидед, бӯи дигареро ҳис мекунед. Умматқул ба дӯлона наздик омад ва дар гӯшаи чашмаш суробе намуд ва ӯ бозистода ба пас нигарист: Маҳмарачаб бепарво меомад. Умматқул дар сояи дӯлона қарор гирифт ва ба рӯи санги сиёҳи беҳи дарахт нишаст. Маҳмарачаб ҳам расида омад.

— Ҳа, мардак, инчаҳо? – пас аз салом пурсид Умматқул.

— Мешад-да! – пичингомез гуфт, пас яку якбора аз мағлаб сар кард. — Ту ҳамаро «Шумо мард нестед» гуфтай?

— Киро?

— Моро. Мард мебудӣ, ҳамин хел рафтор мекардӣ?

— Чӣ хел?

— Падарсаги паст!

— Ақои Марачаб, майнат-ку бечо нашудай?

Маҳмарачаб гардани дарози сerraгашро чун гардани қоз ёзонда ва дандон соида, ба тарафи Умматқул қадам монд:

— Беномус! Номард! – дастонаш аз ҳаяҷон меларзиданд.– Кучо мардигариат? Ман мбудам, худамро ҳаф меандохтам, боз мияи мана таъна мезанӣ!

— Ту чӣ мехоҳӣ? Беномус шуда...

— Беномус набошӣ, зани касро мегири? Апат ун хел...

— Зани кас!? – фиғон кард ӯ.

— Саркутхӯр!

— Чӣ?!

— Медонӣ, ки ман ӯро мегирифтаам.

— Ту?! Ба болои ду зан?! Ту мегирифтӣ?!

— Ман, Марачаби қок?! Ё аз қонат гузар мекунӣ ё аз Талъат! – ӯ аз гиребони куртаи сатини Умматқул дошта ду-се афшонд ва бошаст тела дод. Ҷавон ба дарахт бархӯрд. Гулбарғон дарахт танга-танга қанда шуда ба сару рӯи онҳо рехт.

— Акои Марачаб, ҳазл накунед!

— Очат ҳазл мекунад!

Баробари ба забон гирифтани «очат» чони Умматкул ба лаб омад, ларзид. Ӯ тануманд ва боқувват, вале Махмарачаб кӯтоҳтар буд.

— Дахони мурдоратро шуста, баъд «оча» гӯй! – Махмарачаб ба чои ҷавоб мушт гиреҳ карда, ба баногӯши Умматкул фароварданӣ шуд. Ӯ яқбора ҳам хӯрд. Мушти ӯ шамшервор ҳаворо бурида гузашт ва ҳудаш аз шаст як давр гашт. Умматкул ҳоло ҳам сабр мекард, Махмарачаб боз ҳучум кард. Ин дафъа ба лабу дахонаш муште бархӯрд ва ҳамон лаҳза лабаш варамида. Занозан. Кашокаш. Ғалтуҳез. Такорӯ.

Махмарачаб аз соки маҳсӣ корду ғилофро кашида баровард, вале корд аз ғилоф охта натавонист. Умматкул ба банди дасти ӯ мушти пуккона зад. Корд як сӯ парид. Умматкул ўро хуб кӯфт. Махмарачаб беҳол шуда буд. Умматкул лом нагуфта кордро аз замин бардошт ва ўро ба аҳволи худ партофта, сӯи хаймаҳо равон шуд. Аз нимароҳ як ба қафояш нигоҳ кард. Махмарачаб намечунбид. Хаёл карда монд. Пас фикре ба сараш омаду гашта рафт. Ўро чунбонда-чунбонда, шинонд. Аз чашмони ӯ ашк мерехт. «Аз бачча шаллоқ хӯрдам» – гур-гур кард ӯ. Умматкул аз зери бағалаш гирифта бардошт. Ӯ баракс вазн андохт.

— Хез, меравем!

Ӯ сар чунбонд: «Не»

Умматкул ўро ба дӯш бардошт. Ду дасти мард аз китф ба сари синаи ҷавон бечон барин меларзид, пойҳояш кашол буд. Аз гармии ҳавои баҳор дар ҷабину паҳлӯи бинии ҷавон донаҳои симобии арақ пайдо шуда, оҳиста-оҳиста ба ҳам омада, монанди арақи тиреза ба зер мешорид. Умматкул мондагии худро ҳис накард. Ногоҳ море ба гарданаш ҳалқа зада, гулӯяшро бугӣ кард. Ӯ сарашро чунбонда гардан раҳо карданӣ шуд. Ҳалқаи ангуштони дарози Махмарачаб тангтар шуданд. Марди маккор дар ҳамин ҳолат ҳам қасос гирифтани шуд. Умматкул гулӯи худро ҳалос карда натавонист. Дар ғазаб шуда яқбора сар ҳам кард ва ўро аз дӯш партофт. Ӯ бо сар афтид. Умматкул пой бардошт, то ду-се лагад кӯбад, вале аз фикраш гашта пой ба замин гузошт...

— Гиря накарда, гап зан, росташро мепурсам!

— Чӣ дурӯғ гӯм? Вай тӯҳмат кардааст... Хезед, ҳозир наздаш меравем.

— Рафтан фоида надорад, лекин ту бояд ҳама чизро гӯй!

— Охир, дурӯғ! Тӯҳмат! Худи вай мардаки пасти шӯрандоз аст!

— Ӯ ба ман ҳамаашро гуфт.

Талъат оби дидашро пок карда, барои аз тӯҳмат халос шудан хар қасаме, ки ба забон ояд, гуфт. Вале Умматкул ду пой дар як мӯза ҷой карда буд: бовар намекард. Рухсораҳои Талъат аз тӯҳмату ашк чун лолаи зери борон метофт. Бинии тегадораш андак варамида ба хуснаш халал расонд. Мӯйҳои тобдораш аз зери рӯймоли лӯлиёна чанбар бастааш баромада, аз насими назди дари чодар алвонч мехӯрд. Фақат табассуми зебоаш дар хамаи лабҳо шикаста буданд. Чашмони Умматкул ба чеҳраи ғамгини ӯ дӯхта шуданд. Ба назараш офтоб ҳамон офтоб буд.

Қиёфаи Умматкул то рафт чиддӣ мешуд ва суханхояш қатъӣ. Талъат ҳарос дошт: мабод, ки аз даҳони ӯ ягон гапи ноҷо барояд: «Рав!» ё «Ту ба ман зан не!» гӯяд. Бинобар ин назди Умматкул омада, худро пеши пой ӯ андохт ва сарашро ҷунбонда «Бовар кунед» гуфта монд. Умматкул сари ӯро тела дод.

— Дар ҷаҳон зане нест, ки гуноҳашро иқро кунад. Ту мефаҳмӣ инро!

— Мефаҳмам. Лекин шумо бовар кунед... Ҳамаашро мегӯям... Ӯ чанд бор ба ман гап парронд. Васвос барин ким-чиро гуфт. Ба гапаш гӯш накардам. Чанд бор дашном ҳам додам. Ҳамон риши тор-горуашро сила карда «Мебинӣ» гуфта буд. Дасташ ба ман расида бошад, кӯр шавам... Ҳозир рафта аз гиребонаш мегирам...

— Сабр кун!... – Умматкул аз банди дасти занаш дошта ӯро ба оғӯш кашид, вале ба синааш корд халидагӣ барин ӯро аз худ дур кард.

Аз беруни чодар садои хандаи ҷавон омад. Гавҳару Саидкул ҳозир шуданд. Онҳо дидани тари Талъат ва қиёфаи абрифтаи Умматкулро дида баромада рафтанд, то дар хоку регу гил хоначабозӣ кунанд.

Умматкул аз ҷодари торик, ки абрсон пеши офтобро мегирифт, берун омад. Талъат ду бари намади хаймаро бо қулоч дошта аз паси шавҳараш хитоб кард:

— Наравед! – Умматкул роҳи калонро пеш гирифта буд. – Нарав! Ист! – ӯ ба пас нигоҳе кард, боз қадам бардошт. – Ҳоли ман чӣ мешавад?! – вай пой луч аз паси шавҳар тохт ва баробари расидан худро ба оғӯши ӯ партофт. Шавҳар, гӯё дастонаш аз хуноки ногири шуда бошанд, ором меистод. Талъат аз зери манаҳи ӯ ба чашмони хашмиаш нигоҳ кард ва оҳиста гуфт:

— Меравӣ?

— Меравам.

— Ба кучо?

— Ба ҷое, ки ҷодари сиёҳ набошад. Бас. Як бор ба ҳурмати модарам аз роҳи азмкардаам гаштам. Дигар...

— Ин дафъа барои ман...

Аз сӯи район «Волга»-и зардча чун моҳии заррин дар баҳри сабзаи баҳорӣ шино карда омад. Онҳо бeroҳа шуда, канор исто-данд. «Волга» назди онҳо яқбора истод. Шаҳсе аз дари рост сар бароварда «Умматқул, кабкчанг ба одамчанг гузаштааст-ку?» гуфт. Талъат аз шарм чашмони тарашро ба дигар тараф тофт. Умматқул мисли кӯдаке, ки аз паси мададгоре бо тавалло медавида бошад, «Раис-бобо, раис-бобо!» гӯён назди мошин рафт ва охиста салом дода, даст дароз кард.

— Умматқул, намади сиёҳ ба шуштан сафед намешавад, ме-гӯянд, вале ту бо об сафед шудагӣ барин, – навхонадорӣи ўро дар назар дошта хазл кард раис.

– Иншоолло, мешавад, раис-бобо... Раис-бобо, ба шумо гап доштам.

— Ку, гап зан, боз кабкчанг карданӣ ҳастӣ?

— Не, гапи бисёр, ба идораатон рафтани будам.

— Хайр? – раис дари ақибро кушод, – Шин!

Садои мотори мошинро овози пурдахшати занона пахш кард: «Маро ҳам баред!!!»

Раис баргашта ба пас нигарист. Талъат аз паси мошин мето-хт.

«Дор, дор!» ба ронанда хитоб кард раис. Мошин истод. Талъат расида омад. Вале боз рӯй тофта истод.

— Чӣ гап, Умматқул?

— Баъд, раис, – дарро кушода охиста ба занаш гуфт: – Гашта мебиём.

Талъат чизе нагуфт. Мошин ҳаракат кард. Ҷӯғиҳо аз чодар баромада бо ҳайрат нигарон монданд.

Соате нагузашта аз хаймаи Маҳмарачаб садои ҷонхароши занҳо баромад, баъд ба мағал табдил ёфт. Ҳамаи ҷӯғиён ба он ҷо тохтанд. Миллаи занҳои Маҳмарачаб ба ҳам баста буданд ҳамчун бузғолаҳои кӯканбастаи овули Усмон. Ва ў дар даст асо онҳоро мезад. Онҳо пушт ба пушт буданд, гираҳи миллаҳошонро кушода наметавонианд.

— Боз ин чӣ гап, Марачаб? Оқибат ҳамин бечораҳоро зада мекушӣ, – ба чодар сар халонда гуфт Чинӣ.

— Ту чӣ кор дорӣ ба занҳои ман, баро!

— Ноасил, инҳо чӣ гуноҳ карданд?

— Кори ту набошад, инҳо занҳои ту не, занҳои ман...

Худойқул сурфида омад. Дасту пой Маҳмарачаб суст шуд.

— Заб номаъқул мекунӣ ту! – ба Маҳмарачаб рӯ овард сардор. Сари ў ҳам шуд. Чинӣ мӯйҳои онҳоро кушодани шуд. «Кордор нашав!» шӯрид Маҳмарачаб. «Чӣ-да кордор нашавад?!» худдорӣ карда натавонист Худойқул. «Онҳо занҳои ман, занҳои Чинӣ не! Онҳо онҳо зиндаю мурдаи маро ба гардан гирифтаанд, аз они Чиниву Умматқулро не!»

— Ин чӣ маънӣ дорад?

— Накушо!!! Ба келини худат хӯчаинӣ кун!

Маҳмарачаб нописандона ба пурси ҳоким посух нагуфта сӯи Чинӣ дод зад ва шаммае ба кирдори худу писари онҳо ишора кард. Худойкул мағз об мекард, то чун кунад бо ӯ.

— Ту, осӯхтаи коқ, як кӯкон занро баста чӣ қор карданӣ?

— Корут набошад... Зану келини худата ҳитиёт кун!

— Чӣ шуда ба зану келини ман?

— Аз худашон пурс...

Худойкул пай бурд ё тахмин кард, ки зери коса нимкоса ҳаст, як ба Чинӣ нигоҳи саҳт кард ва Маҳмарачаб наздик шуд: «Тиррончаки иғвогар, чанд бор гузашт кардам. Ҳоло чӯб мезанам... Чӯб!»

Маҳмарачаб адабчӯби барои занҳо тайёр кардари боло бардошта ба сардор таҳдид кард: «Ба чашмони хунгирифтаам нигар, сонӣ, аз чонат сер шуда бошӣ, наздик биё!» Худойкул ба чои он ки хашм гирад, хандид: «Девона, беақл... Монанди пуштиҳо зери мард хобида дӯғ занӣ: «Кӣ пуштӣ?» Марди баномуси боло «Ман пуштӣ» гӯяд бо нанг».

— Пуштӣ – писарат! Пуштӣ – келинат!

Худойкул пай бурд, ки асроре ҳаст. Сухан сарборӣ доништа пеш омад, то аз харнойӣ ӯ гирад. Маҳмарачаб пас-пас рафту дӯғ зад: «Тальатро ман гирифтани будам. Ту – Калон, келин кардӣ...»

— Ту аввал ҳамин кокулбастаҳоро саришта бикун!

— Ба хурӯс садтоаш ҳам кам...

Худойкул дигар тоқат карда натавонист: «Шумо хурӯс... Дар як сол як дона тухм мекунед... Садои «ку-ку» АЗ пуштатон мебарояд, кани, бинам, пуштатонро даррондааст ё не? Надарронда бошад, маҷбур мекунем, ки боз зоед...»

— Ту... ту... харом, каттагӣ нақун! Сардориат ба худат! Самарқанд пеши калонамон меравам. Мегӯм ки туро дар Ҷӯғихона буз кашанд...

— Буз кашиданро дар чашмат нишон медиҳам!

Арбада карда, ҳучумовар шуд ва асо кашида гирифтани. ӯ асо андохт. Худойкул аз ҳаво дошт нӯги асоро. Кашокаш шуд. Худойкул бо асо пас тела дод ӯро ва якбора пеш кашид. Асо раҳо гашт аз дасти Маҳмарачаб ва ҳамон замон ба миёнаш зарбаи саҳт расид. Садое омад, ки ба чӯбе бархӯрд асо. ӯ вовайлову шаттоҳӣ карда ба замин нишаст.

Чинӣ ба чизе аҳамият надода кокулони ба ҳам бастаи занони ӯро кушод. Чанд тан дилсӯз назди шӯ омаданд: чанде рамида, даст бар лаб тарсуву ҳайрон буданд...

Зани усто Раҳим ба хаймаи чӯғиён омад. Чинӣ ҳайрон шуд: «Читу ита ба тарафи мо?»

— Чанд вақт боз рохатро мепоям, ба ҳонаи мо намедарой.

- Келинам рафт. Гапатро ба ӯ нагуфтӣ?
- Надидам.
- Хайр, садқат бишам. Шӯят хест?
- Хест. Лекин сардари шудааст.
- Баҳор, садқат бишам, дар баҳор дард авҷ мекунад.
- Холаи Чинӣ, аз мардаки ман хун мегирифтӣ.
- Хунгири кори осон нест. Шӯят тоқат карда метавонад?
- Метавонистагист.
- Хайр...

Чинӣ бархоста ба хайма даромад ва чизеро дар латтаи сафед печонда, ба зери бағал зада баромад. Ин бор асову халта нагирифт. Ҳамроҳи зани усто санглохро рост шуда сӯи деҳа рафт.

Усто Раҳим дар хона набуд. Баъд аз хеле вақт пайдо шуда омад. Сарашро бо фӯтаи сурх баста буд.

— Усто, садқат бишам, сиҳат шудай-ку! – Чинӣ чодугардонашро дар назар дошт.

— Не, холаи Чинӣ, сарам хеле азоб медихад.

— Ку бишин, – лаби марзари нишон дод Чинӣ. Усто лаби марза нишаст.

Чинӣ фӯтаи ба гирди сар печидаи ӯро кушода, ба чаккаҳояш сеҳи монд ва баъд даст бурда, чизеро дарк кардагӣ барин «Ҳа-а» гуфт сӯи соҳиба:

— Рост гуфтӣ, хун гирифтани лозим... Ту чӣ алам дорӣ, ки хунат чӯшидааст?

— Аламе надорам, ҳамин хел шуд. Кори Худо.

— Кори Худо, садқат бишам, кори Худо. Акнун худатро шер гир, – аз байни латтаи сафед шох ва барги алмосро бароварда гуфт Чинӣ.

Мӯи бадани усто рост шуд ва хунаш тезтар гашт. Дар пешонаш қатраҳои арақ зада баромад.

— Ту усто, дар дастат доим теғ, боз метарсӣ, – ӯро шерак кардани шуд чӯғизанак.

— Тарс не, ҳамин хел.

— Хайр... розӣ ҳастӣ, ки хун гирам?

— Майлат, холаи Чинӣ, ман бисёр азоб мекашам. Духтур намонд, мулло намонд... Чанд вақт дар касалхона ҳам будам, як сабук шуду боз авҷ кард...

— Баҳор, усто, баҳор. Дар ин вақт дард авҷ мекунад... Хайр, бисмиллоҳи раҳмони раҳим. Дасти ман не, дасти ҳазрати Бифотима, – теғи алмосро рост карда гуфт ӯ ва ба чаккаи бемор, ки бо шох макида хунро ҷамъ карда буд, бурд. Дастони ӯ намеларзиданд. Чӯғизан бепарво буд мисли қассобе, ки лак андар лак молро сар зада бошад. Теғи алмосро байни нарангушту сарангушт кӯтоҳу саҳт медошт. Бемор чашм пӯшид. Чинӣ як бор неши алмосро оҳиста ба чаккаи бемор расонд. Бемор дардери ҳис накард ва

гумонаш, ки раг зад. Баъд шартӣ неши алмос чаккаи ўро бурид. Усто як қад парид. «Наҷум, садқат бишам!» гуфт Чинӣ боз як неш зад ва боз. Аз чаккаи ў хун зиҳ зада баромад. Сипас Чинӣ шохро аз рӯи латтаи сафеда дар лаби марза гузоштааш гирифта, ба рӯи катраҳои хуни чакка пахш кард ва нӯги дигарашро ба даҳон бурда, сахт-сахт фуру кашидан гирифт. Дергоҳ фуру кашид. Бемор аввал ҳис кард, ки сабук шуда истодааст, вале чун шохи пур аз хунро аз чаккаи ў бардошта ба сагкоса рехт, чашмони бемор сиёҳ зад. Хуни ў сип-сиёҳ шуда буд ва онро Чинӣ «хуни ҳаром» номид, вале медонист, ки хун андаруни шох дам карда сиёҳ шуд. Баъд ҳамчунон аз чаккаи тарафи рост хун гирифт. Бемор бемадор шуд. Оҳиста аз китфони ў дошта ба хона дароварда ба бистар хобонданд.

— Хеле сабук шудӣ, садқат бишам, иншоолло, дар рӯзҳои наздик тамоман дуруст мешавӣ, – гуфта баромад ва шоҳу алмосро шуста бо латтаи сафед пок карда ва ба дасти соҳиба нигарист. Соҳиба чизи зиёде ҳозир карда буд, вале Чинӣ ба «бардорад, зам кун» бирафт: «Ман музди ин қорам фақат пул мегирам». Соҳиба ба рӯи ў ҳайрон нигоҳ кард ва чизе нагуфта, хона да- ромада, пул баровард.

Чинӣ пулро гирифт ва чизҳои дигарро, ки соҳиба бароварда буд, ҳам шуда моли худ кард ва ба занак рӯи оварда:

— Агар ин ҳам мадад накунад, омада аз пушти бучулаки пояш хун мегирам, – гуфт ва пушт гардонда рафт...



Рӯзи дигар Умнаткул хуб раҳи раисро поид. Аз раис дараке набуд. Дилаш ганда шуд. Ба сари воти чӯй нишаста ба фикру ҳаёл рафт:

«Отам рост гуфт, асрҳо беписанд будем, беписанд мемонем. Раис-бобо муомилаи хуб кард. «Меравам, хамааш хуб мешавад» гуфт. Наомад. Фиреб дод ё табъаш намебардорад, ки назди мо ояд. Ҳа-а... ҳар ҳар қадар бор кашад, боз шаллоқ мехӯрад. Қорҳои хуб кӯҳ-кӯҳ иҷро шаванд, ба назар хеле дер намоёнд, вале арзан барин гунаҳ шаванд, ҳамон лаҳза олам пур. Як даҳан гапи бадмаст апаи моро дар байни мардум сабукпо кард. Гӯё бӯи резини сӯхта фазоро вайрон карда бошад, бади мо, чӯғиҳо, оламо гирифтааст. Мо худро озод ҳисоб мекунем. Касе ин тараф гард намегӯяд. Охир, ин чӣ хел озодӣ? Не. Агар дигарҳо дар ҳабсхонаҳо бо гуноҳе хобида бошанд, мо бо дасти ҳеш худро дар чодари сиёҳ маҳбӯс кардаем. Аз ин ҳаёти дилбазану пасте ҳаст магар?... Агар зиндагии мо ба зиндагии одам монанд мешуд, раис ҳазар накарда меомад, маслиҳат меод. Ба инҳо мефаҳмонд. Чунон ки ба ман гуфт, ба инҳо ҳам «Танҳо тоифаи шумо колхоз нашуда мондааст. Ҳама ҷо сериву пурӣ, меҳнат карда, нон ёфта, хӯрда метавонед. Айёми дарбадари-

атон гузашт. Айб, холо ҳам як лаб нон пурсида ба дарҳо рафтани айб. Хоҳ-нохоҳ колхоз мешавед, имрӯз нашавед, пагоҳ мешавед, худатон шарм дошта меоед» гӯяд, зоро фаҳманд.

Ҳамон шаб Умнаткул муддаои худ ва фикри раисро арз кард. Аз чодари сиёҳ безор шудани худро гуфт, лӯлиён хайрон шуданд ва падараш мисли маймуни ба ғазаб омада часта хест:

— Аҳмаки бетамиз, гап як бор мешавад, тавба карда будӣ, боз сар мекуни?! Саг, билло ту аз ман нашудай! Кирми дарахт аз худаш. Ту ҳам кирм барин, мехоҳӣ ба пой равони мо ишкел андозӣ. Рав! Хоҳӣ, худат рафтани гир! Оқи падар! Дафъ шав!

— А-а-а... Мардак, чӣ гуфти, садқат бишам, Уммати мана оқ кардӣ. Гапата гир! – бо хашм хест модар.

— Не, туфи ба замин партофтаамро намегирам!

— Ота, ин сухан барои ман иҷозат аст. Хайр!

Умнаткул аз дар баромад. Талъат, Гавҳар, модар... паси ҳам аз кафои ӯ қатор шуданд. Дар як чодар Худойкул ва дар чодари дигар Маҳмарачаб бо ду занаш монданд. Дигарон хасу хошок чамъ карда дар байни санглоҳ гулхан афрӯхтанд. Гулхан мисли гулхани шабҳои маросими тӯй забона мезад.

Худойкул аз дари чодар ба гулхан чашм дӯхта дар партави оташ симон Умнаткулро дид ва риши чингилашро сила карда худ ба худ гурирд: «Ман кори ин сагро яқрафа накунам, намешавад. Мекушам». Тамоми баданаш ларзида рафт. Калимаи охирини ӯро Маҳмарачаб шунида паси хайма омад. Хеле фикру мулоҳиза кард: зеро алами зарбу лати онрӯза аз димоғаш нарафта буд. Ва намедонист, ки сардор чун пазирад.

— Ассалом, ақои Худойкул!

Худойкул алек нагирифт.

— Ақои Худойкул, чӣ қор кардӣ?

— Мекуша-а-а-ам! – мушт ба ҳаво ларзонда, дар андешаи пешин дод зад ӯ.

— Киро?

— Сагро...

— Сагро?

— Саги Умматро... Мекушаму баъд сарамро гирифта ме- равам.

— Куштан лозим не! Хуб кӯфта, обию нонӣ карда, тавба додан дарқор. – ӯро тез кард, Маҳмарачаб.

— Не, мекуша-ам!!!

— Ман ҳеч гоҳ ба калҳӯз намеравам.

Занҳои Маҳмарачаб аз чодари шафат гуфтаҳои онҳоро ме- шуниданд:

— Ақои Худойкул, мебинед, фақат ману шумо ва ду занам мондем. Чӣ қор кунем? Ман ҳам намемонам, ки занҳоям сар- кашӣ карда раванд. Не гӯяд, мекушам.

Акнун байни занҳо маслиҳат мерафт.
«Қоки лаънатӣ чӣ мегӯяд? Моро мекушад?»
«Ақлашро хӯрдааст. Гапи онрӯза ҳам бечо набудагист? Барои
Талъат шуда ҷавони нозанинро мекушад. Аз дасти ин қоқ мебиёд.
Мо чӣ кор кунем?»

«Ин қоқ ба дилам задааст. Ман ҳамроҳи онҳо меравам».

«Ман ҳам. Лекин гапи ӯро шунидӣ?»

«Шунидам. Гурезем чӣ?»

«Ба кучо?»

«Ҳамроҳи Умматқул».

«Боз меравад. Ҷанҷол мекунад».

Чашми онҳо яқбора ба ду марди назди дари чодар афтид, ки аз шӯълаҳои охирини гулхан ба сару рӯяшон равшани мерасид. Рафторашон маълум ва суҳанашон шунаво буд.

«Не, бо милтиқ намешавад, – мегуфт Худойкул, – Ё бо корд ё бо ресмон».

«Охир, ӯ танҳо не-ку!»

«Танҳо мешавад...»

Худойкул як корди қассобиро аз соки мӯза кашида ба Маҳмарачаб дод. Аз шӯълаи оташ корд дурахшид ва мисли барқ пардаи тираи шабро чок карда ба чашми занҳо бархӯрд. Онҳо ҳаросиданд, вале маслиҳат карданд, ки илоҷи шавҳарашонро ёбанд.

«Агар назди онҳо равад, аз пасаш рафта дод мегӯем. Агар ин чо биёяд... Ана, ресмонро гир, – онҳо ресмонро гирифта халқа карда аз ду тараф даруни дар истоданд. – Сарашро ҳам карда дарояд, ба гарданаш андохта мекашем».

ӯ ба чодар наздик шуда «Занак, хо занак» чег зад. Касе ҷавоб надод. Сар ба чодари сиёҳ халонд: «Ин лаънатиҳо ҳам рафта-анд-ку!» гуфта баргаштани буд, ки ба гарданаш халқаи расмон давид.

— Кӣ лаънатӣ?! Худат лаънатӣ! Мурдор! – онҳо ресмонро аз ду тараф кашиданд. Гулӯи Маҳмарачаб хир-хир кард. ӯ овози занҳоро шинохта, корд аз ғилоф кашид. Як тарафи ресмонро нимбур кард. Чашмонаш як шарора зада ба назар чодарро равшан кард ва ҳамон дам тира шуд. Танаи қоқаш ба чодар зад. Риштаҳои чодар қанда шуд ва латтааш дарид.

Худойкул инро шунида омад. Ва ба гӯшаш чунин гап даромад:

«Гард, он писаркушро ҳам нишон медиҳем». ӯ дар чояш сурат шуд. Пас ба худ омада аз роҳаш баргашт ва дар торикии шаб ғайб зад. Занҳо ӯро наёфтанд. Гӯё шаби сиёҳи горсурат ӯро ба комаш фуру бурда буд. Пас бо ҳам маслиҳат карда мурдари ба чодари Худойкул оварда монданд ва яқбора дод заданд.

Ҳама он сӯ тохтанд. Онҳо ба гирди мурда, ки як дасташ хуншор ва гулӯяшро ресмон бугӣ карда буд, чамъ шуданд. Пас аз

доду вой занҳо ба Умматкул наздик шуда чунин шарҳ доданд: «Додон ту худ ба худ мегуфт, ки «Писарамро кушта, баромада меравам». Инро шӯи мо фаҳмида рафт, ки аз роҳаш боздорад. Вале ба чодар сар халонду Худойкул «Ҳа... лаъ-натӣ!» гӯён ўро чӣ кард, ки овозаш набаромад. Давида омадем, ки ҳол чунин, пай хасту хайдар не».

Ҳама мисли дарахтони тути каллак чо-чо ба сукут рафтанд.

Гулхани байни санглох забона мезад. Моҳ монанди дойраи сари дасти дойрадаст дар сари кӯҳ худнамоӣ дошт. Ситораҳо монанди садбаргҳои шукуфтаи сабзбоғе назаррас буданд ва чун сангҳои гаронбаҳо пурчило.

Ду зан аз тӯда ҷудо шуда ба хаймаи Маҳмарачаб дароманд. Онҳо ҷасади аз чодари Худойкул овардаи ўро ба ҳувале чо карданд. Вале зӯрашон нарасид, то сӯи қабристон баранд. Зани калонӣ рафта, Умматкулро ишора кард. Чашмони ӯ аз шӯълаи оташ дурахшид, ба касе чизе нагуфта сӯи зан омад. Занак ба гӯши ӯ пичиррос зад:

— Ёрӣ бите.

— Чӣ хел?

— Ҷасади ўро бурда, ба ягон обкан партоем.

— Пагоҳ баобрӯ гӯр мекунем.

— Не, ҳолат садқа. Барои ту шуда мо ўро куштем. Ў хост туро...

— Бас кунед!!!

— Ҳолат садқа, обрӯ гуфта нашин. Дигар кас ҳам лозим не.

Ҳар се мебарем.

— Ба кучо?

— Ҳолат садқа, ба қабристон барем, ягон гӯри кӯҳна будагист.

Забонаи оташ як доираи худро равшан мекард, вале атроф тира. Умматкул бо ёрии занҳо ҳуволро ба дӯш бардошт. Ҷасади вазнин гӯё саркашӣ карда аз дӯши ӯ фуру мелағжид. Умматкул дам ба дам силтав дода ҳуволро боло мебардошт. Нӯги пояш ба сангҳо бархӯрданд, зери пояшро сангҳои лӯнда лат доданд. «Мурда аз зинда вазнин будааст» аз дил гузаронд ӯ ва рӯзи аз таги Дӯлонаи калон пуштора карда оварданаш ёд омад. Хост ҷасадро сари роҳ гузораду баргардад. Аз занҳо шарм кард. Яке пеш-пеш, дигаре аз дунболи Умматкул мерафт. Умматкул ба санг пешпо хӯрда парӯ афтид. Ҷасади вазнин ба болояш омад. Ў ҳаросид. Ҷуволро бо оринчи рост ба паҳлӯ тела дода бархост ва аз нав онро ба дӯш бардошт.

Борон дона кард. Умматкул ба лаби гӯристон по ниҳод. Занҳо гӯри фурурафта мекофтанд. Зани калонӣ ба гӯри фурурафта наздик омад. Даҳони тираи гӯрро дида ўро ҷег зад.

— Умматкул, ин чо биё!

«— Астағфуруллоҳ!» – садое омад аз даруни гӯр. Зан хайрон ба гӯр нигарист. Ба назараш як чуфт чашм оташ баровард. Зан фарёде зад ва афтид. Умматқул чуволро партофта сӯи зан давид.

Чизи сиёхе аз гӯри кӯҳна баромада гурехт. Аз санги гӯре садои асо баромад. Умматқул нигоҳ кард ва «Одам» гуфт.

— Кистӣ?! – фарёд зад Умматқул, сиёҳӣ ғайб зад. – Нагу-рез!!!

Ҷавобе нагирифт. Пас чуволро ба гӯри кӯҳна андохт. Хоки лаби гӯрро дарун гардонд, ҳарчӣ ёфт, аз болояш пахш кард ва зани беҳушро бардошта, аз гӯристон берун рафт. Зани хурдӣ аз паси ӯ меомад.

Борон меборид, вале дар санглох оташ аланга мезад.

6

Харҳо ҳамчу корвони шутур қатор мераванд. Сабзаҳо навхезанд: зери суми харҳо маҷақ мешаванд. Ду тоифа бо ҳам мераванд. Ҳамчу селай орувони хонахароб. Сабза пояндоз. Қатраҳои борон рӯи сабзаҳо мисли симоб тобанд. Табиат гӯё барои сафари мардум зебо ва дилрабо шудааст, танҳо барои сафар, вале ҳоло лолаҳасаку лолаарӯсак нашукуфта ва дар дашт рӯзи арӯсӣ намерасад. Офтоб дар як лаҳза нами боронро аз баргу пояи сабзаҳо рабад.

Дар паҳлӯи қатори харҳо марди тануманди чорпахлӯ не, балки ҷавони сиёҳӣ навча равад ва ҳар лаҳза дар дил «Раис фиреб кард» гӯяд.

Онҳо яқбора хару хингил карданд. Маслиҳате нашуд, ки кучо раванд. Умматқул ба умеди раис шуду ба ҷустуҷӯи падар нарафт. Харҳо аз санглох ба роҳ баромаданд. Занону кӯдакон сархам мерафтанд. Зани Умматқул вазнин-вазнин по мепартофт. Гавҳар аз паҳлуи ӯ қанда набуд. Аз лаби ҷӯи беоб гули қоқу биканд ва ба янғааш дароз кард.

— Ба акаат бите, – гуфт ӯ.

— Не, барои шумо қандам.

Талъат гули зарди тугмашаклро гирифт ва оҳиста-оҳиста қадам монда пеш рафт, ба шавҳар бахшад...

Аз пас садои сигнали мошин баромад. Занону кӯдакон аз роҳ бераҳа шуданд. Умматқул харҳоро ба қанори роҳ гардонд.

«Волга»-и раис аз занҳо гузашту назди Умматқул истод.

— Ҳа, Умматқул? – хитоб кард раис. – Ба кучо?

— Худамон намедонем. Дар зиндагӣ одами ростгӯ набудааст.

— Кам...

— Не раисбобо, набудааст.

— Аз ман ранҷидӣ?

— Не, барои ҷӣ ранҷам?

— Умматкул, ҳоло вақти сӯҳбат не, райком даъват кардааст, бегоҳ наздатон меоям.

— Не, раис-бобо. Як ҳавас кардем, нашуд. То шумо меоед, ки мо...

— Ту хафа нашав, ягон чо ёб, чое ёб, ки иморат сохта шавад. Хайр...

— Раис, раисбобо, – фарёд зад Талъат. Мошин истод. Умматкул хайрон буд.

— Ана ин гул ба шумо!

Раис гули коқуро гирифт хандид ва ба Умматкул нигоҳ кард:

— Зани ту? Нағз... Хайр, раҳмат!

«Волга» сабук хазида рафт.

Умматкул каме хайрон нигоҳ карда монд ва сари харҳоро бераҳа гардонд: сӯи дӯлонаи калон ронд. Зери дӯлона бору буна партофтанд.

Пеш аз он ки хаймаҳо зананд, модар Умматқулро ба кунҷе кашид. Аввал ба сару рӯи ӯ нигоҳи тез кард, баъд ранги рӯяш канд. Умматкул гумон кард, ки ҳозир ба бари рӯяш тапончае мерасад. Худро як қадам ақиб гирифт. Модар ҳам як қадам пеш омад: «Натарс, намезанам» гуфт модар. Умматкул беихтиёр боз қадаме ақиб рафт. «Намезанам, гуфтам-ку...».

— Мезанӣ!

— Не, намезанам, бишин...

Умматкул назди модар ба зону нишаст.

— Ту ҳоло чавон. Одаму олабро намефаҳмӣ, қадри одамро намедонӣ. Асо бигиру аз паи падарат шав. Биёбу тавба кун ва гирифта биё...

— Аз ман ин хел хоҳиш нақун...

— Баччагӣ нақун...

— Оча, гапатро намегардонам, вале ба ин кор не.

— Чавонмарг нашавӣ, ӯ падар мешавад.

— Шудан гирад. Лекин ин хел не.

— Тоифаҳои дигар фаҳманд, ба ту наълат мехонанд, ёру дӯст назар намеқунанд.

— Охир, ман ўро рав нагуфта бошам... Вай ин чо биёяд, занҳои Мараҷаб мемонанд?

— Узри онҳо ба гардани ман... Ту дер нақун.

— Гапам якта...

Чинӣ ба писараш бад нигоҳ карду асояшро гирифта ба роҳ даромад. Умматкул чизе нагуфт ва аз қояш начунбид. Талъат аз паси ӯ давида, дошт.

— Бибӣ, кучо меравӣ?

Чинӣ ҷавоб надод, силтакитф зада аз ӯ чудо шуд ва тез-тез қадам партофт. Талъат ба шавҳараш нигарист ва фарёд зад:

- Умматкул, бибӣ кучо меравад?!
— Чӣ кор дорӣ, мон равад!



Тоифа хайма бизад.

Ҳама дар сояи дӯлона гирд омаданд. Марди кадоқгар ба Умматкул рӯй овард:

— Хайр, баъд чӣ?

Умматкул ба ӯ ало нигоҳ кард, вале чизе нагуфт, чашми ҳама ба ӯ дӯхта шуданд, гӯё ҳама саволи кадоқгарро такрор мекарданд: «Хайр, баъд чӣ?»

Умматкул ду-се қадам аз онҳо дур шуд ва хоҳараш Гавҳарро чеғ зад. Гавҳар назди ӯ омад. Умматкул фурсати зиёд хомӯш истод ва ба ӯ рӯй гардонда гуфт:

— Ту ҳам меравӣ?

— Кучо?

— Аз паси очат.

— Очаам магар ризқчӯӣ нарафт?

— Не. Аз паи шӯяш.

Гавҳар хайрон монд ва ба нохуни расидаи панҷаҳояш нигарист. Аз сари ҳам шармаш омада ба бародар чашм дӯхт. Ӯ лаб мегазид.

— Хафа нашав, баргашта меоянд, – бародарро дилдорӣ кард.

Умматкул ба ӯ зеҳн намонда сарашро сила кард, пас «Рав» гуфт ва ба абрҳои кирмизии дами ғуруби офтоб рӯй овард. Ба назараш аз зери ҳамон абрҳо «Волга»-и раис намоён шуд. Хандида ба хоҳар рӯ овард. Гавҳар рафта буд. Умматкул охишта сурфид ва гӯё ба пешвози раис чанд қадам зад.

Раис ин дафъа ба ваъда вафо кард. Назди Умматкул мошинро дошта фаромад:

— Хӯш, ҳамин чо маъкул?

— Ҳа.

Раис чанд қадам зада ба сояи дӯлона рафт ва фикре ба сараш наомад, ки маслиҳат диҳад.

— Акнун чӣ кор кунем? – риштаи хаёли ӯро бурида пурсид Умматкул.

— Акнун хона месозед. Кор мекунед. Ин замини нав ба ихтиёри шумо.

— Чӣ хел хона месозем? Ҳеҷ чиз нест. На чӯб, на тахта.

— Ёфт мешавад, лӯлӣ Нуриддин дару тиреза месозад...

Харҳо қатор мераванд. Гӯё чӯғиҳо аз нав рахти сафар бастаанд. Ҳамчу ресмони турнаҳо гардан ёзонда мераванд. Ғалоғулаи занон ва кӯдакон омад-омади турнаҳоро монад ва ё як тоифаи хонавайронро. Занҳо халтаҳо бар китф ва кӯдакон бар дӯш мераванд. Ду

тарафи роҳ чанористон: навниҳолон аз насими форам танашон нарм гашта, алвонч меҳӯранд. Гули коку ҳамчу офтобпараст сӯи офтоб менигарад. Бӯи сабзаву хок меояд. Чанд рӯз борон набо-рида, лаби роҳҳо парсин бастааст.

Тоифа назди идораи колхоз қарор гирифт ва Умматқул аз ҷавони мӯйлабдоре идораи раисро пурсид.

— Ҳӯ ҳамон дари сабз, – бо даст ишора кард ҷавон.

— Бошанд? – пурсид Умматқул.

— Намедонам.

Умматқул рафта дари сабзро кушод ва сар халонду пӯшида баргашт. «Боз фиреб дод» аз дил гузаронд ӯ ва чанд ҳавлӣ поёнтар рафт. Ба анбор даромад.

— Салом, завхоз-ака!

— Салом, Умматқул! Ин тарафҳо?

— Ба гандум омадем.

— Анбори колхоз садақа надорад, – шӯхиомез гуфт ӯ, вале ранги Умматқул дигаргун шуд.

— Садақа не, ёрӣ.

— Чӣ хел ёрӣ?

— Раис нагуфтанд?

— Не.

Умматқул «чӯгигӣ» накарда хомӯш аз назди ӯ баромад ва боз идораи раис рафт. Раис нест. Дари дигарро кушод. Ҷавони гарданбаёзи абрӯсиёҳ манаҳ ба дастонаш гузошта пинак мерафт. Баробари кушода шудани дар як қад парид ва ба Умматқул ало нигоҳ кард.

— Салом, ака!

— Салом. Ҳа?

— Раис кучо бошанд?

— Район рафтанд.

— Моро биёед гуфта буданд.

— Барои чӣ?

— Гандум ёрӣ медиҳем, гуфта буданд.

— Гандум? Чӣ хел ёрӣ? Садақа?

Умматқул хомӯш назди тоифа омад. Марди қадокгар кӯтоҳакак савол кард: «Хайр?»

Чунин савол ба асаби Умматқул саҳт расид, бад-бад нигоҳ кард, хост чизе бигӯяд, вале рӯй ба ғубори рӯи рӯдбор гардонд.

Садои «Волга»-и раис, ки чанги роҳро бароварда ба назди тоифа бозистод, ҳаёли ӯро пароканд. Умматқул ба сӯи мошин қатъӣ қадам ниҳод, вале баробари модарашро дар мошин дидан суст шуд.

Раис хандон сӯяш омад. Вале чехраи Умматқул накушод, ки ӯро фиреб кардааст.

— Умматқул, кампирро ҳам ёфта омадам...

- Раис-бобо, моро масхара мекунед-а?
 — Чӣ хел?
 — Назди завхоз рав, гуфтед, омадем. Ӯ мегӯяд, ки анбори колхоз садақа надорад.
 — Хафа нашав, айби ман, ки ба ӯ нагуфтаам... Ин чо биё – раис аз китфи ӯ дошта, аз тоифа дуртар рафт. – Исто, ки чаро кампирро ранчондӣ?
 — Ман не, худаш. «Аз паи мӯйсафедам меравам» гуфт. Наёфтааст-чӣ?
 — Наёфтааст... Саид, бухгалтерро чег зан! – раис амр кард ба шофёраш ва тоифаро назди идора хонд.
 Сарбухгалтери колхоз – марди мӯйлабдори хароб сару рӯй бо тоқӣ шамол дода, аз дари боз берун омад.
 — Ҷамолиддин, инҳоро рӯйхат кун. Аввал кампири Чиниро навис.
 Ҷамолиддин аз идора коғазу қалам баровард ва ба кампир муроҷиат кард:
 — Канӣ, ному фомилитонро як-як гӯед.
 Чинӣ ба Умнатқул нигаристу чизе нагуфт, баъдтар ба Ҷамолиддин рӯ овард:
 — Раис гуфтанд-ку! Фомилитон чӣ?
 Чинӣ боз ба писараш нигарист.
 — Ин кас фомила надоранд. Нависед «Кампири Чинӣ».
 — Не, ин хел намешавад.
 — Садқат бишам, он чӣ хаст, ҳамонро навис. Ман аввал Чинӣ будам, акнун кампири Чинӣ шудам. Навиштан гир!
 — Хайр ана, якум: кампири Чинӣ. Дуюмаш кӣ?
 — Умнатқул – писари кампири Чинӣ.
 — Эӣ, маро гаранг накунед! Номи падарат чӣ?
 Ин дафъа Умнатқул ба модараш нигарист.
 — Садқат бишам. Ҳамин хел навис: Умнатқул – писари Чинӣ.
 Ман гӯям, ту навиштан гир: Талъат – келини кампири Чинӣ, Норҷон – духтари кампири Чинӣ.
 — Ман ба шумо песа наменависам-ку!
 — И-ӣ, пес нагӯ, моро худи раис чег зад.
 — Пес нагуфтаам. Песа мегӯям. Номи падаратон чӣ? Ақаллан ҳаминро гӯед!
 — Худораҳмати Ҳайдармурод.
 — Набошад, Ҳайдарова Чинӣ.
 — О не-не, садқат бишам, маро масхара накун, «уфу юф» ба мо намезебад. Ҳеч набошад, навис, ки «Чинӣ – зани Худойкул».
 — Ба шумо чӣ хел фаҳмонам. Ин чо ведомост мешавад. Ин рӯйхат район меравад. Тасдиқ карданашон лозим. Бинанд, ки «Чинӣ – зани Худойкул», чизе намефаҳманд, боз мегардонанд. Баъд дар

дасти раисони ҷамоат ҳуҷчат ҳаст, ки ном пурра бошад. Масалан, ана ин хел, ин барои мисол: Нуриддинова Чинӣ Худойкуловна.

— А?

— Ана ҳамин хел.

— Садқат бишам, мон дар ҳамин чандамон гардем. Ба ин чан-да атласу бахмал дарбеҳ кунӣ, хуб намешавад. Набошад навис:

1. Чинӣ.

2. Умматкул.

3. Талъат.

4. Гавҳар.

5. Мавлони қадокгар.

6. Саидкул.

7. Норҷон...

— Намешавад... Хайр, гуфтан гиред...

— Бичони зани Марачаб, Онакалони зани калонии Марачаб...

Умматкул, худат тез-тез гӯй!

— Чанд нафар шуд?

— Бисту ҳашт.

— Ҳа, боз Қамбари хонабон... Баччаҳо лозим набудагистанд?

— Баччаҳоро баъдтар...

7

Чӯғиёни дар сояи дӯлона давра нишаста пораҳои нони қок ба оби хунук тар карданд. Баъзеҳо ба тарафи Умматкул бо ғазаб нигоҳ мекарданд, ки чӣ кори ношуданӣ кард. Кампири Чинӣ дандон ба дандон монда, ба танаи дӯлона таъя дошт. Умматкул ба ҳозирон чизеро фаҳмондан хост, вале гап намеёфт. Гӯяд, ки дар оянда касе ба мо таъна намезанад: баъд аз ин садақа наҷуста, бо меҳнат нон меёбем? Не. Намедонад, ки чӣ гӯяд. Ҳеҷ чиз, агар раис ягон сардор таъйин кунад, ҳамаашро мегуфтагист.

Саидкул аз деҳа ба хари бӯр ду бидон об бор карда овард. Бидонҳоро нафароварда «Усто Раҳим қазо кардааст» гуфт.

Чинӣ ин гапро шунида беёд шуд, ки тахтапушташ танаи дарахти дӯлоноро соида фаромад...

— Хайр, баъд чӣ? Ин гандумҳоро фурушем ё ба осие бурда орд кунем? – савол дод қадокгар.

— Осиеи ин чоро вайрон карданд. – гуфт Саидкул. Умматкул ба сӯи Саидкул нигоҳ кард, ки чизе гӯяд, аз бими он ки модараш ба сари ӯ равғани доғ барин навағғад, худдорӣ кард. Чашмаш ба мошине афтид, ки сӯи дӯлона меомад. «Раис меояд» – гуфт ӯ ва чанд қадам пеш рафт. Мошин дуртар аз дӯлона истод ва раис ҳамроҳи Ҷаббори зард назди онҳо омад.

— Ин дафъа дурӯғ нагуфтам?

— Не, раис-бобо.
— Ин чо ба шумо маъкул?
— Дар ин сахро чои хубтараш хамин.
— Ба деҳа ё ба Зарафшон наздик шавед, хуб не?
— Садқат бишам, инҳо чия медонанд, кадомаш маъкул бошад, хамун хел бикун, – ба гап ҳамроҳ шуд Чинӣ.

— Хайр, хамаашро Абдучаббор тахт мекунад. Ин кас сардори шумо мешавад, гап бошад, мепурсед, – гуфт раис ва аз дасти Умнаткул гирифта канор рафт.

— Аз мӯйсафед дарак нест?

— Ман суроғ накардаам. Лозим донанд, ягон рӯз меояд.

— Умнаткул, ман Чабборро барои баъзе корхоро фаҳмондан роҳбар гуфтам, лекин ихтиёр ба дасти худат, бо ӯ маслиҳат бикун.

— Хона ҳам мепӯшем?

— Албатта, Чаббор медонад.

Раис ба мошин нишасту рафт.

Чӯғиён Чабборро саволборон карданд. Дар саволи онҳо оҳанги талаб ва тамаъ ниҳон буд.

Чанд рӯзи аввал Чаббор бо онҳо гуфтаву хандида ва қофия зада мегашт, рафта-рафта чиддитар шуд.

Чӯғиҳо мисли навшогирдони дабистон, ки қаламдориро надонанд, белу каландро ба нишон расонида наметавонистанд. Дар хама кор дасту пой Норҷон печонтар буд. Ғалтаку занбарҳо дар палҳои шолӣ даста ба дасти чӯғиён мегузаштанд. Онҳо хот мебардоштанд ва аз чойҳои баланд хок канда, ба хамиҳо рехта, ҳамвор мекарданд.

Умнаткул хок канда ба ғалтак меандоخت ва Талъат ғалтакро гелонда мебурд, пайи чархи ғалтаки ӯ мисли торҳои анкабут палро фаро гирифта буд. Саидкулу Гавҳар занбар мекашиданд, Норҷону Адҳам ҳам. Занҳои Маҳмарачаб ҳам занбар мебардоштанд. Зани калонӣ аз пеш ва хурдӣ аз пас мерафтанд. Зани калонӣ ҳар вақт абрӯ ба ҳам мекашид. Гиреҳи абрӯвони ӯро касе намедид. Вақте ки яқбора дасти чапашро силтав дода аз нав даста саҳт мегирифт, палончи ӯ мефаҳмид, ки Онакалон ё монда шудааст ва ё ӯро фикру хаёле ба ғазаб овардааст. Ӯ гулӯ меафшонд, ки Онакалон ба худ ояд ва ҳис кунад, ки имрӯз оворагард нестанд, ба коре масъул шудаанд. Ба хона, ки рафтанд, ҳар қадар ҳасрат дошта бошанд, мегӯянд. Кампири Чинӣ аз дунболи Чаббор сар-сари хот мерафт. Чаббор ҳар чо истода ба кампир мефаҳмонд, ки ин палро хот бардоштан лозим ва он палро ҳамвор бояд кард. Занҳои Маҳмарачаби раҳматӣ гуё гуноҳи саиба монданро ба гардани ҳамдигар партофта бошанд, лом нагуфта занбар мекашиданд.



...Баъди ба палҳо об монда лойомоч қардан Ҳақимбой ном тухмипоши машҳур «Баракати деҳқон» гӯён аз ҳуволи ало ба пешдоман шолӣ тар гирифт ва ба пали лойоба даромад. Аз пешдоман мушт-мушт шолӣ гирифта ба рӯи лойоба пош дод. Донаҳои пур ва намкашида зери об мерафтанд, донаҳои пуч рӯи об мемонданд ва шамол донаҳои пучро ҳамроҳи хасҳои рӯи об ба як гӯшаи пал чамъ мекард.

— Умматқул, акнун давом деҳ! – мурочиат кард Ҳақимбой.

— Не, амак, дасти ман қач меравад, як кафро якбора пошидана мумкин. Шумо як муштро ду ё се бор мепошед. Донаҳо як хел мебароянд. Ман наметавонам.

— Ёд мегири. Барои баробар пошиданат дар байни пал химчаҳо мехалонам.

— Хайр, имсол баракати дасти шуморо бинем. Амак, шолӣро хушқ қоридан мумкин нест?

— Не. Шолӣ хушқ зери об намефарояд. Шолӣро дар хоки хушқ ҳам қоридан мумкин не. Шолӣро моҳӣ бо об зинда. Медонӣ, барои чӣ лойоба қарда меқоранд? Ҳа... дидӣ, намедонӣ. Шолӣ, ки ба зер нишаст, лойоба такшин мешавад ва як парда лой ба рӯи шолӣ меафтад. Баъд шолӣ неш зада, реша мегирад... Агар диққат қарда бошӣ, аз сарғаҳ то пойғаҳ аз пал ба пал об мегузарад. Баъд аз шолӣро қоридан шолӣоб мемонанд. Чунон оби маҳин меравад, ки оби палро намеҷунбонад. Обро зиёдтар монӣ, шолӣро меқуҷонад... Деҳқонӣ қори душвор-а?

— Хеле.

— Парво нақун, ёд мегири. Меғӯянд, ки чӯғиҳои Қўктош аллақай дар тамоқуқорӣ аз тамоқуқарварони номӣ гузаронидаанд. Шумо ҳам як қаслед, ҳамаро қоил меқунед.

— Шояд...

8

Фармони ҳаррӯзаи Чаббор ба дили чӯғиҳо зад. Осиёравӣю нонпазӣ ҳам. Чинӣ бетоқат шуд. Дар зери қиребонаш сӯки гандум ё шолӣ афтидагӣ барин қардан меҷунбонд. Баъд мисли баҳри дамон дар маҷро намеғунҷид. Мадр мекард: асову саноч қирифта сӯи деҳа роҳӣ мешуд, дар роҳ қизе ба ёдаш расида, бармегашт ва аз алаам асоро ба танаи дарахти дӯлона мезад. Паррандаҳое аз лонаҳо меқариданд, бар шохҳо нишаста гучур-гучур мекарданд.

Рӯзи якшанбе баъзе мардҳо ба бозор рафтанд, дигарон ба хилоҷи шолӣ, Чинӣ танҳо монд. Ба қор тараф нигоҳ кард. Баъд сар ба сари асоҷаш монда қирист. «Худойқулам, қучо шудӣ? Ёр дар қирӣ лозим аст, биё! Биё, қонам, биё!» – гӯён наваҳарӣ кард. Баъд

саночро гирифта ба хаймаи бекаси занҳои Маҳмарачаб дохил шуд. Пеши дар нишаст. Садақа пурсид: «Биё, келинчаи нағз, хайр кун, хар чӣ дорӣ, бите». Аз он ҷо баромада ба хаймаи дигар даромад: «Биё, фолат бинам. Ту хушбахт мешавӣ, Саидқулат одами калон мешавад, номдор мешавад... Аввал сарфолӣ те, баъд мегӯям...» Ӯ ба худ омад ва зуд аз хайма баромад. Ин дафъа саночро бар танаи дӯлона зад, чанге бархост, ӯ нишаста гирифт: «Худам ба пой худам ишкел андохтам. Акнун пинҳонӣ вовайло дорам» аз фикр гузаронд, баъд хеста ба ҷодар даромад. Хайма дар офтоб он қадар тафсида буд, ки нафас кашидан намешуд. Чинӣ шолча-еро бароварда дар сояи дӯлона андохт ва ба рӯяш дароз кашид. Касеро интизор буд. Бозориҳо омаданд. Хишовагарҳо омаданд, вале ҳоло ҳам касеро интизор аст...



Аз доманаи деҳа як мотосикл оҳиста-оҳиста хазид ба сӯи дӯлона омад. Наздик шуд. Баъд пеши хаймаҳо қарор гирифт. Ҷӯгиҳо бригадир Ҷабборро дида муборакбод карданд ва мотосиклро давра гирифтанд.

— Матасекинат муборак шавад, писарам, — аз ҳама баъдтар аз хайма баромада гуфт Чинӣ.

— Хазор раҳмат, — гуфт Ҷаббор, баъд аз қачоваи мошинаш як банд доси бо сим печонидаро бароварда ба Умматқул дароз кард.

— Тайёрии шолидаравӣ? — хандида гуфт Умматқул.

— Не, раис илтимос карданд, ки аз пагоҳ сар карда гандуми Селравро даравем...

Касе чизе нагуфт. Умматқул банди вазнини досро ба замин гузошт.

Мардони сахархез дар доманаи деҳа гирд омада баҳс мекарданд. Ҷаббор сечархасавор омад. Ӯро боздоштанд: ба ишораи даст дӯлоноро нишон дода чӣхое гуфтанд. Ҷаббор ба сӯи дӯлона нигарист, вале аз хаймаҳо осоре надид. Дигар ба баҳси қасон нигоҳ ҳам накарда мотосиклро ронд. Аз тоифа осори меҳҳо ва ошдону хокистар боқӣ монда буд. Аз сечарха фаромада ба хаймагоҳи ҷӯгиён рафт. Аз дӯлона садое меомад. Ӯ гумон кард, ки эзорсурҳак ба дарахт нӯл мезанад. Вале дид, ки ба танаи дӯлона ресмони сафед печидаанд. Сипас чашмаш ба досҳои афтид, ки гирдогирди дӯлона неш ба замин зада, доирае сохта буданд. Ҷаббор ба Дӯлона наздик шуд ва нафаси вазнини касеро шунид. Дар пушти дарахт чавонмарди расоқоматро дид. Сараш луч. Тоқии нимдошташро чорқат карда ба даҳонаш хаста буданд. Базӯр нафас мегирифт. Чашмонаш суп-сурх гашта ва аз косахонааш барҷаста буданд, худаш сип-сиёҳ дам карда буд.

— Умнатқул?! – фарёд зад Ҷаббор ва зуд аз даҳони ӯ токиро кашида гирифт.

— Умнатқул?! – аз ҳайрат ва ҳаяҷон боз фарёд зад ӯ. Умнатқул нафаси дарозе кашид ва ҳаво бурдаш, ки аз ҳуш рафт. Вале ресмони печида ӯро бозмедошт. Ҷаббор корд аз наём кашида ресмонро бурид ва кушод. Умнатқул аз бемадорӣ тахтапушт ба танаи дарахт соида, фуру нишаст, баъд пой ёзид.

— Чӣ шуд, Умнатқул?

ӯ дар ҷавоб сар чунбонд ва даст ҳаракат дод, то нафас рост кунад. Баъд ба ишораи даст сӯи болооби Зарафшонро нишон дод.

— Ҳамон тараф рафтанд? – пурсид Ҷаббор, Умнатқул сар чунбонд.

— Ту рафтан нахостӣ?...

«Ҳа», боз ба ишораи сар ҷавоб дод ӯ.

Ҷаббор гӯе аз шарҳи воқеа огоҳ шуд, ки дигар напурсид. До-схоро аз давродаври дӯлона барчид, ба қачоваи мотосикл чо кард, баъд омада, аз китфи Умнатқул бардошт.

— Бихез, ба мотосикл савор шав, меравем.

Умнатқул хеста натавонист ва мадад хоста, даст сӯи ӯ дароз кард. Ҷаббор ӯро бардошт ва ба қачова нишонд ва худ савор шуда сечархаро пеш ронд. Хеле хомӯш рафт, чанд бор баргашта ба ӯ нигарист. Баъд пурсид:

— Ин чӣ хел шуд, Умнатқул?

— Отам омада буд...– базӯр овоз баровард ӯ.

Сечарха худ аз худ тормуз хӯрд. Бригадир ба ӯ нигоҳ кард.

Сечарха хомӯш шуд. Ҷаббор онро аз нав даргиронд ва ба роҳи калон баромад.

— Занат ҳамроҳат истодан нахост?

— Хост, вале зада-зада бурданд...

— Ё аввал ба идора равем, а, Умнатқул?

— Не, онҳоро расондан лозим.

— Боз отат зада накушад?

— Не, вай акнун метарсад.

— Аз чӣ?

— Аз колхоз, аз мо...

Ҷаббор дигар ба ӯ гап назад... Сечарха мисли бод мерафт. Қачова Умнатқулро бардору зан мекард. ӯ бо гӯшаи чашм ба бригадир нигариста рамуз гирифтани шуд, боз нигарист, боз нигарист, боз ва боз. Сечарха ба сари Дупула омад, баъд қад-қади Зарафшон сӯи болооб роҳ паймуд.

— Бригад, росташа гӯм, – хомӯширо вайрон карда ба гап даромад ӯ, – Дина баъди досхоро оварда, рафтани шумо, ҳама ҳайрон монданд, ки пагоҳ чӣ хел мо дарав мекунем. Моро бересмон бастанд, мегуфтанд. Дудила буданд, ки ба дарав бароянд ё не... Ними шаб хоб будем, ки отам пайдо шуд. Моро «гулом шудаед»

гуфта таъна зад, баъд маслиҳат дод, ки бикӯчем. Ҳама хомӯш буданд...

— А?

— Мегӯм, ки ба маслиҳати ӯ касе чизе нагуфт. Ман рад кардам. Таёқро гирифта ба сари ман хест. «Ҳамаро ту ба бузбозӣ андохтӣ, муттаҳам!» гуфта дигаронро ба ман шӯронданӣ ва ҳатто заданӣ шуд. Ман ҳам дов кашида хестам. Очам дод зада ба сӯи ман чахид:

«— Бас кун, Умнаткул! Дигар тоқат надорам. Як бурда нон лозим шавад, ба сад дар рафта металабидам, акнун ба дари кӣ равам? Ба дари ту? Ба дари занҳои Марачаб? Ба дари Норҷон? Ба дари кӣ?!»

Дигар ҳама тарафдори ӯ шуданд. Ман гардан кашидам. Дасту пояро бастанд. Хархоро бор бастанд. Ман бо онҳо рафтан нахостам...

— Барвақт рафта буданд?

— Ситораи рӯз нав баромада буд.

— Мо хеле роҳ омадем. Дар ин муддат то ин ҷо омаданашон мумкин не... Эҳтимол аз Дупула гузашта сӯи район рафта бошанд...

— Не... Хайр, маро ҳамин ҷо фароред, худам ёфта мегирам.

— Чӣ, ту ҳам аз колхоз рӯ мегардонӣ?

— Як худи ман колхоз намешавам-ку. Онҳоро ёфта маслиҳат кардан лозим.

— Умнаткул, шумо акнун касони бесар нестед. Ба «Дафтари хоҷагӣ» дохил шудаед, яъне шумо гражданин ном доред. Ба ҳар қадаматон ҷавоб медиҳед. Онҳо ҳоло ҳуқуқашонро нафаҳмидаанд...

— Биргад, ин гапатоно ба отам фаҳмонед.

— Ҳеҷ гап не, Умнаткул. Ҳозир ба идораи колхоз меравем, бо раис маслиҳат...

— Не, биргад, ман намеравам. Ман бояд очамро, занамро ёбам.

— Девонагӣ накун, бояд раис ҳама гапро аз даҳони ту фаҳмад... Нафаро!

— Не, ман бояд фароям.

— Қарзатонро кӣ медиҳад?

— Чӣ хел қарз?

— Гандуме, ки бунак гирифта будед.

— Ун гандум қарз буд?

— Қарз буд. Гадоёна гумон кардӣ?

Умнаткул ҷавобе надод. Пои ба замин гузоштаашро баргашта гирифт. Ӯ тамоми роҳ хомӯш буд, ба дуродур менигарист. Чун ба дашти деҳа расиданд, дар байни гандумзор писарбаччаеро дид, ки сӯи дӯлона метохт. Гардан ёзонда нигарист, баъд ба гӯшаи

чашм ба Чаббор зехн монд, вай ба роҳ нигоҳ карда мотосикл меронд, метарсид, ки бериша нашавад. Умматқул барои он ки ӯ ҳам бинад, нимхез шуда ба он сӯ нигарист. Чаббор рафти мотосиклро суст карда ба он сӯ нигоҳ кард ва сӯи дӯлона давидани писаракро дид. Баъд суръатро афзуда бо роҳи калон ба сӯи дӯлона давр гашт. Писарак тохт-тохту ба дӯлона наздик шуда бозистод. Баъд ҳайрон ба атроф нигарист. Мотосиклро дид, гурехта байни гандумзор паноҳ бурд,

— Саидку-у-ул! Нагурез. Ман! Ман – Умматку-у-ул! – ши- нохта фарёд зад ӯ, вале писарак гандумро поймол карда дар баҳри тиллоранг нопадид гашт.

Чаббор сечархаашро сари вот қарор дод ва онҳо бар асари ӯ рафтанд.

— Саидку-ул! Натарс, Ман – Умматқул, баро, гап дорам!

Ҷавобе нагирифт.

Бригадир сар-сари вот мерафт. Умматқул дар майдони гандумҳои афтада пайи ӯро гум кард. Боз фарёд зад. «Агар набарой, дорам, мекушам!» таҳдид кард ӯ. Садое нест. Чанд қадам дуртар буттаи бегларӯти¹ чунбид. Умматқул охишта-охишта қадам монда рафт. Дар байни буттаҳо ӯ мисли мурғи курк парчин хобида буд. Яктахи сурхаш ӯро фош кард. Умматқул аз домани ӯ дошта бардошт. Айнан мисли мурғ ба фиғон омада, дасту по зад.

— Натарс, наметанам!

ӯ бовар накарда, дасту по мезад:

— Сар деҳ, ман туя халос кунам, гуфта омадам, назан!

— Наметанам, ором шав! Гандумҳоро поймол кардӣ...

Саидқул дигар дасту по назад, вале мегирист.

— Фаҳмидам, ту барои халос кардани ман омадӣ. Бигӯ, ки дигарҳо кучо шуданд?

— Дигарҳо, дигарҳо... наметанам.

— Намедонӣ? Худат чӣ хел омадӣ?

— Гавҳар илтимос кард, гирия кард, набошад, намеомадам.

Онҳо ба сари вот баромаданд. — Саидқул зуъм карда ба Чаббор менигарист.

— Ту қахрамон, Саидқул, – ӯро шерак кардани шуд бригадир.

— Ҳа, қахрамон, поям кӯли хор шуду қахрамон, – гуфт ӯ ва ба пойҳои сиёҳ ва ажғо-ажғо кафида, чӯя-чӯя хун бастааш нигарист.

— Ҳеч гап не, хорҳо мераванд, вале пои ту мемонад.

— Ҳаа, мемонад, ба шумо.

— Мемонад, худам мӯза харида медиҳам.

1. Бӯйи модарон.

— Хаа, мӯза харида медиҳед, шумо ҳамаро фиреб медиҳед... «Колхоз шав - колхоз шав!» гуфта, аз роҳамон боздоштед. Момои Чинӣ қариб халтаву таёқашро гум карда буд.

— Ту маҳмаддоно будай, баҷча! – ба ӯ синча карда гуфт бригадир.

— Хаа, маҳмаддоно, писари худатон бошад.

— Хайр, ин гапхоро мону, чони акеш, гӯй, ки онҳо кучо рафтанд?

— Монда рафтанд.

— Кучо?

— Ман намедонам.

— Нагӯй, ошноиро меканам.

— Ман майдекак не, ки фиреб кунед.

— Барои чӣ ба ман бовар намекуни?

— Биё, ба матасикил шину нишон те, ки кучо рафтанд.

— Ман намедонам.

— Бас кун, шин! – таҳдид кард Умматкул.

— Не, ба Худо не! Амаки Худойкул мекушад!

— Натарс, чошонро нишон деҳ, худат дур ист.

— Не, ӯ то дарёвод ҳамаро зада-зада бурд.

— Кадом дарёвод?

— Не, аз он ҷо ҳам рафтанд...

— Кучо?! – фарёд зад Умматкул.

Саид дигар ҳарфе нагуфт. Ба сечарха савор шуд ва аз тарс аз миёни бригадир дошт. Сечарха мисли бод мерафт. Аз шиддати гармсёр чашмони Ҷаббор танг мешуданд, вале ӯ суръатро паст намекард, гӯё чашмони тангаш роҳро хубтар медиданд. Бо вучуди тез рафтани сечарха, ки ғайр аз таҳдиди марг чизи дигаре набояд ба сар меомад, Умматкул симои пурғазаби падар пеши назар овард ва чанд муддат дастугиребон ҳам шуданд.

— Ба кадом тараф? – гарданаширо қач карда аз Саидкул пурсид бригадир.

Саидкул хеле андеша кард, баъд гуфт:

— Ба тарафи рост.

— Аз Дупула гузарам?

— Не, қад-қади дарё ҳай кунед.

Сечарха сусттар гашт. Хеле рафт. Аз ду деҳа гузашт. Ба хавзае қарор гирифт. Саидкул фаромада ба сӯи деҳа гурехт.

— Саидкул! – хитоб кард Умматкул, вале ӯ ба пушташ нигоҳ накарда гурехт.

Баногоҳ чашми Ҷаббор ба зане афтид, ки халта ба китф, асои дароз дар даст, ҳамроҳи духтараке аз сӯи наҳр чониби деҳа раҳсипор буд. Ҷаббор ӯро аз дурраи баландаш, ки мисли қоши шоҳ-духтарон дар пешонӣ баландак мебаст, шинохт, баъд ба ҳамроҳаш мурочиат кард:

— Умматқул, ана ба он тараф нигар. Ба Саид корат набошад.

Умматқул ба рафти ишораи ангушти бригадир нигарист ва модару хоҳарашро дид.

Сечарха ба сӯи онҳо ҳаракат кард, баъд дар пеши пой кампири Чинӣ қарор гирифт. Ӯ қарахт шуд, ранг аз рӯяш парид. Лабонаш ларзиданд. Гавҳар ҳам гӯйӣ аз дӯғу пӯписай падараш тарсида буд, худро дар паноҳи модар гирифт. Баъд аз паҳлӯи чапи ӯ дуздида ба бародар нигарист.

— Кампири Чинӣ? – пурсид бригадир, вале аз ӯ ҷавобе на- шунид. Лабони пиразан ҳоло ҳам мепариданд, ба сони пардаи пиёз ба рӯи лабонаш як пардаи кабудчаранг падида омад, пар- раҳои биниаш мисли бинии аспӣ дамқарда ба рӯи хок хобида, аз андоза зиёд кушод мегаштанд. Баъд пойҳояш ҳам ларзиданд. Куртааш ҳам мисли шоҳи дарахте, ки қасе меларзонда бошад, ба чунбиш даромад. Гавҳар аз матои кабуд, ки Чинӣ ба гирди миёнаш чанд давр гардонда баста буд, дошта, ҳамсони модар меларзид.

— Дигарҳо ку? – сар ба зер афканда пурсид Умматқул. Чинӣ гӯё саволи писарашро нашунид, ба бригадир рӯ овард:

— Биргад... Садқат бишам. Чӣ меҳохӣ аз мо?

— Ҳеч чиз. Меҳоҳам, ки баргашта равед. Набошад, ҷавобгар мешавад.

— Чӣ хел?

— Чӣ хел? Шумо як бригадаи колхозро ташкил мекунед. Шолӣ коштед, пага-фардо мепазад. Онро кӣ дарав мекунад? Зери барфу борон монад, шумо ҷавоб мегӯед.

— Боз гадоӣ рафта истодаӣ, оча? – пурсид Умматқул.

— Бар падари туву бар падари очат наълат! – асоро ба ҳаво бардошта гуфт Чинӣ. Вале Гавҳар аз пас дасти ӯро дошт. Чинӣ баргашта духтарро тела дод.

— Маро заданӣ ҳастед? Занед!

— Ту кардӣ!... Аз рӯзу рӯзиамон ҷудо кардӣ. Боз ба дасти бало бурдан меҳохӣ?... Ҳушёр шав, бачча. Додот ин дафъа раҳм кардам, мегӯд, ба дастам афтад, каллаша меканам, мегӯд.

— Ҳоло дар кучост? – гӯё ба дуоҳои модар парво накарда пурсид ӯ.

Чинӣ дандонҳояшро зиҳ занонда гуфт:

— Гӯр кофта истодааст.

Умматқул ба шӯр омад, вале боз худдорӣ карда, хандид...

— Механдӣ? Хандидан гир, мебинем, оқибаташ чӣ мешавад.

Садои сечарха баромад.

— Савор шав, – ба очааш фармуд Умматқул. Пиразан ҳарфе нагуфта, аз паҳлӯи онҳо гузашта ба сӯи деҳа роҳ пеш гирифт. Ба бадани Умматқул мурғак давид, баъд дар ғазаб шуда аз паси модар қадамҳои кушод зад ва аз китфи ӯ дошта пас кашид:

— Кучо мерӣ?!

— Гум шав-э, шумдидор! – рӯ ба писар гардонда гуфт Чинӣ. Гавҳар боз худро дар паноҳи ӯ гирифт.

Умматкул даст ба гиребон бурд ва забонаш лол гашт, ки ба модар сахт гуфт. Пас онхоро ба ҳолашон вогузошт ва ба бригадир фармуд, ки сечархаро сӯи дарёбод ронад.

Сечарха роҳӣ шуд. Аз пас садои чигархароши модар баромад:

— Нарав, мекушад! Умматкул, нарав!!!

Умматкул ба пас нигарист. Модар ба замин нишаста фарёд мекашид ва даст ба сари зону мезад.

Сечарха бозистод. Умматкул фаромада назди модар рафт. Рӯ ба рӯяш Саидкул омад.

— Оча, бихез! Нигоҳ кун, мо ҳам панҷ нафар. Ҳамроҳ ра- вем, вай ҳеч қор намекунад.

Чинӣ ба писараш нигарист, меҳри модариаш тофт, ки ба ӯ гуфт:

— Ҳеч гап не, бихез, биргад ҳамроҳамон, ӯ гап намезанад, – гӯён аз зери дасташ гирифт, то бардорад, аз дасти дигараш Саидкул гирифт.

— Хайр, шумо равед, ман бояд садақачӯӣ равам, хама гушна.

— Оча, бигард!

— Не, писарам, ту рафтан гир, худо ба пешонии мо наандохтааст.

Умматкул сар ҳам кард.

— Ба чап гардонед, хӯӯ дар байни он зарбедҳо, – бо ишораи даст чангали рӯдборро нишон дод Саидкул.

— Аз об намегузарад-ку! – ба сечархааш ишора кард Чаббор.

Онҳо аз тунуқоба гузаштанд. Аз рӯи фармуди Умматкул яктой дос ҳам доштанд. Баногоҳ аз байни буттаб газгулҳо як марди ҳабаш баромада рӯ ба рӯи онҳо истод. Ваҳшинигоҳ буд. Сипас ҳарфе нагуфта як таёки гурмдорро бардошта «Ҳаад!» гӯён ба Саидкул ҳучум овард. Саидкул аввал ҳамраҳонро пушт карда, муқобили таёки ӯ дос бардошт. Баъд дид, ки Худойкул нигоҳашро аз ӯ нақанда пеш меояд, досро ба замин партофта гурехт. Худойкул ба ҳардуи онҳо таёқ андохт. Таёқ мисли шамшер ҳавои паҳлӯи Умматкулро бурида ба дасти досдори бригадир бархӯрд. Дос аз дасти ӯ афтод. Ва ҳамон лаҳза Умматкул худро ба сӯи таёки падар андохт ва даст гирифт. Худойкул таёқро кашид. Умматкул ҳамроҳи таёқ сӯи ӯ омад. Пас пирамард дандон ба дандон монда, ӯро наздиктар кашид ва бо шаст таёқро аз дасти ӯ рабудан хост. Вале Умматкул каме таёқро суст карда, якбора пуршаст кашид. Таёқ мисли моҳии тар аз дасти падар лағжида баромад. Умматкул

таёкро ба пас ҳаво дод. Пас мисли хирсу сайёд чашм ба чашм шуданд. Умнатқул дид, ки чашми падарро хун гирифтааст, сахттар зехн монд. Худойқул мисли хирсе, ки чашми сайёд пуркуватӣ карда бошад, гуррида рӯй гардонданӣ шуд, вале якбора чаҳида аз гиребони писар гирифт, сахт гирифт, баъд афшонд. Умнатқул гӯё дастонаш бемадор гашта, боло намешуданд ва ё ӯ намехост ба падар даст бардорад. Аммо Худойқул аз чунин сустии Умнатқул худро шер пиндошта ба гулӯи ӯ чанг андохт. Умнатқул сар ба пушт кашид, дасти падар ба харноӣ ӯ расид, бо ду ангушт пахш кард. Сипас Умнатқул дасти ӯро пуршаст тела дод ва гумон кард, ки пӯсти гулӯяш ба ангуштони падар часпида рафт. Ӯ қасди падарашро яқин доништа ба хашм омад ва гуфт:

— Девона шудай.

Худойқул худро ба замин андохт, то доси Умнатқул партофта-ро гирад. Умнатқул чаҳида, досро зери по кард. Худойқул даҳон андохт, ки ӯро газад, вале бригадир аз паси гиребони ӯ кашид.

— Ин лаънатиго куллуқ кун, бурда ба милиса супорем.

— Милиса ба ман чӣ кор дорад? – ба Ӯаббор теги нигоҳ кард ӯ.

— Баъд мефаҳмӣ чӣ кор доштанаширо... Умнатқул, куллуқ бикун!

— Мон биравад, бригад-бобо, ягон рӯз танҳой ба дилаш занад, аз роҳаш мегардад, – маслиҳат дод Умнатқул ва ба дасти ростии ӯ нигарист, ки аз кор мондааст. – Бригад-бобо, маъиб шуд?

— Не, каме зарб хӯрд. – Хаёле дасташро чунбонд ӯ. Худойқул аз нав таёкро гирифт.

— Танфуруш ту, худатро фурухтӣ, моро фурухтӣ, ҳамаро фурухтӣ, даю!

Умнатқул хандид.

— Беномус, механдад ҳам! – ларзид Худойқул.

«Ҳооо, садқат бишам, дур ист!» аз дур садои Чинӣ баромад, гӯё садои ӯ ба рӯи рӯдбор пахн шуд. Аз паси буттаҳо ва зарбеду газгулҳо одамони тоифа як-як баромада Худойқулу писарашро ба ҳалқа гирифтанд. Кампири Чинӣ ҳалқаро шикаста байни давра шуд. Ба ранги кандаи бригадир нигарист. Парешонии писарашро дид. Баъд надонист, ки бо кадом рӯ ба шӯ нигоҳ кунад. Худойқул дамаш ба дарун зада, ба сони регзори оғар сиёҳ гашта буд. Таёкро ончунон мазбут медошт, ки паррандаи сӯре аз дастш мерафта бошад. Манаҳи Худойқул чунбид, аз зери лабҳои пӯшидааш садои ба ҳам соидани дандонҳо баромад. Пиразан газаби шавҳарро пай бурд ва ҳамчунон ки қаҳрамонҳо дар саҳнаҳои балет ҳаракатҳо кунанд, чашм аз Худойқул нақанда, дастон ба пушт ишора кард, то гурезанд, вале ҳеҷ кас таъкиди ӯро нафаҳмид. Фуриши шеронаи пирамард баромад. Риши кабудчатоби ӯ якбора ларзид, сипас пирамард қадам андохт. Таёкаш бардошта шуд. Кампири

Чинӣ фарёди талху тунде зад, баъд худро ба пой шавҳар андохта, саҳт оғӯш кард. Пирамард ўро по зада ҳамчу тӯби футбол дур андохтани шуд, вале занак саҳт часпид. Рӯймоли ғичими сабзи нимдошт ба гарданаш фаромад ва пешонибанд pariда, ба пахлӯ афтид, мӯйҳои то ин дам шона нахӯрдаи ӯ аз зери рӯймол намудор шуданд. Гавҳар фарёд кашида худро ба назди модар зад ва аз гардани ӯ оғӯш кард.

— Қанчиқҳо, шумо сар кардед! – гӯён боз по зад Худойкул ва Умматкулро монда ба инҳо часпид. Остини яктаҳи аз сари китф чоккандаи ӯ, ки танҳо кулфаки зери бағалаш медошт, шорида то бозуяш фаромад. Китфи пашмини ӯ ёде аз хирсони ваҳшӣ меовард. Чашмони ҳоло ҳам тези ҷӯғиёнааш ба косаи ғазаб табдил ёфта буд.

Ў комати дар ин чанд рӯз лоғаргаштаашро ҳам карда, ба мӯи зан чанг андохт. Ду миллаи ба сони кокулони духтарчаҳо кӯтоҳ, вале каммӯву мошу биринчаш ба дасти пирамард омад. Худойкул тамоми вазни занакро ба ҳамин миллаҳо овезон кардани шуда бардошт.

— Умматкул! – фарёд зад пиразан. Умматкул омад, аз пушти гиребони яктаҳи падар дошта пас кашид, гиребони яктаҳи аз араку цирк пӯсида канда шуда ба дасти ӯ омад, вале тани ӯ начунбид. Ин бор Умматкул аз зербағали ӯ даст андохта пас кашид, вале пирамардро чунбонда натавонист. Бозувони ӯ мисли санг буданд ва ҳудаш чун яккамех ба замин фуру рафта буд.

— Ту аз ман чӣ мецоҳӣ? – дасти писарро бо бозуяш ба пахлӯ пахш карда пурсид ӯ.

— Ҳеч чиз... Миллаи ўро сар дех!

Худойкул милларо сар дод ва баргашта бори дигар рост ба чашмони ӯ нигарист. Умматкул ҳис кард, ки аз чашмони ӯ оташе дам мезанад. Як лаҳза дасту пояш суст шуд. Гӯи сурбе буд, ки аз ҳарорати баланд об мегашт, вале ҳарорат зуд паст фаромад, ки сурб аз нав саҳт шуд.

— Бас кун, ота... Мушт ба дарафш задан хуб нест, – ўро нарм кардани шуд Умматкул.

Падар боз дандон соид. Пой афшондаю силтав дода аз оғӯши зан гирифт ва аз гиребони писар дошт.

— Ту ба ман роҳ нишон медиҳӣ? Ту маро душоҳ карда, ба марғзор сар додани ҳастӣ? Не... Не... Мефаҳмӣ? Не!!! – Ў ги- ребони писарро саҳтгар гирифт, ба сӯяш кашид ва кашидаву кушода ба рӯи чапи ӯ зад. – Наметавонӣ!!! Даюс!

Мӯйҳои ғули сари синаи бараҳнаи Худойкул бардошта шуданд. Як китф ва тахтапушташ бараҳна гашта буд. Худойкул мисли маймуни одамшакл менамуд. Бригадир дуртар истода, бо дарду лати дасти худ овора буд. Давраи дастбадасти ҷӯғиҳо мисли халқаи давваки дор, ки аз як сар касе кашида бошад, тангтар шуд.

Оилаи Худойкул андаруни халқа монда буд. Ба касе маълум нест, ки қуръаи кулфат ба номи кӣ афтад: онҳо Умнатқулро танбех доданианд ё Худойқулро? Нигоҳ ва ваҷоҳаташон мисли мардуми чамъияти ибтидоӣ буд, ки бе тирӯ камон сайди пурзӯро дастгир мекарда бошанд.

Худойқул худ аз худ мисли мундадарахте шах шуд. Баъд хост остини то ба оринҷ шорида фаромадашро ба китф бардорад. Натавонист. Гӯй шармаш омад. Пешониаш сард гашт. Кампири Чинӣ аз пеши пой ӯ дур шуда рӯймоли ба гарданаш фуromaдаро аз нав ба сар кашид ва даст ба замин тақя гузошта бархест. Гавҳар мегирист. Вале Умнатқул бепарво менамуд. Ӯ бригадирро меҷуст. Ба чашмаш омад, ки бригадир дар назди сечархааш ва инак ҳамаро ба ҳоли худ вогузошта рафтанист. Умнатқул досро ба болои сар ҷавлон дода фарёде бизад ва сӯи Ҷаббор тохт.

Давраи ба хаяҷон омада ба ӯ роҳ кушод. Ҷама рӯ ба он сӯ оварданд.

Худойқул фурсатро ғанимат доништа оҳиста аз доира баромад ва байни бутгазор ва зардбедҳои рӯдбор ғайб зад...

9

Дӯлонаи азими даштӣ, ки касе намедонад, дастпарвард аст ва ё худрӯй, бо нами барғҳои сабзаш дами гармсери тамузро ме-гардонд. Дар шоҳаҳои сербанду бугуми он ғӯраҳо мисли гӯшворҳои кампири Чинӣ, ки ба гӯш ва давродаври чанбари рӯймолаш овехта буд, гучум-гучум метофтанд. Гӯё як муддати кӯтоҳ ҷӯғиҳо ин дарахти дерсоларо паноҳгоҳ хоста, ба гӯшҳои он гӯшворҳои зиёде овехтаанд. Ғӯраҳои гирда, ки паи гул дар нӯкашон мисли миҷғони баргашта метобад, ҳамчу чашмони шаффоф равшан ва тозаанд. Танаи дарахт мисли чинҳои замини беоб ҷӯёҳо дорад ё ҳамчу пой фили пир пурчин. Баъзан як барги ин дарахт наҷунбад, дар шохҳои он зиллаҳо «чизун – чизун, чиззз!» гӯён аз тафсои рӯз шикоят кунанд ва ин айёмро мардуми водӣ офтоби чиз гӯянд. Дар чунин айём, ки тафсо ва гармсир дар паҳнои дашт мавҷ андар мавҷ забона мезанад, ин дарахти азим қаблаи бехонумонро зери болҳои сабзаш гирифтааст. Ҳоло дар ин ҷо дӯлона, кампири Чинӣ ва хаймаҳо ҳастанду бас. Кампири Чинӣ дар ҳамон ҷое, ки Худойқул писарашро баста рафта буд, тақя бар танаи дарахт дода, рӯ ба рӯдбор, гӯё раҳи касеро мепоид, баъд чанд бор тахтапушт ба танаи дарахт зада, як аллаи ҷӯғиёро димоғи қардан гирифт. Аз зарби тахтапушти ӯ як барги дарахт ҳам наҷунбид, вале паррандаҳои хурд аз шохе ба шохе частанд ва баъд парида ба дашт фаромаданд.

Пиразан зӯр ба зонувон дода барҳост ва бори дигар паҳнои дашт, роҳи қалон ва соҳили дури рӯдро аз назар гузаронд, бо

нӯги остини дарозаш арақи сару рӯй пок кард ва баъд асои дар танаи дарахт тақя гузоштаро гирифта ба дарахти азим ҳучум овард: «Як! Хум - хаҳ, ду!... Се! Чор!» Ӯ батакрор ба танаи дарахт задан гирифт, то таскин ёбад. Нӯги асояш парида канор афтид. Андаке ба ҳаёл рафт ва асои шикастаро дур андохт. Ба хаймаҳои дариди ва офтоббардошта нигоҳ карда ба сӯи даравгарон роҳ пеш гирифт. Мисли савдоиҳо пой мепартофт, дар сари вотҳо нишаста ҳаёл мекард ва боз бархоста мерафт.

Дар сари дарав ӯ садои касеро нашунид, гӯё ҳама барои ба дарав наомаданаш бо ӯ чангӣ буданд. Ӯ хеле нигарон истод. Даравгарии онҳоро тамошо кард, беҳунариашонро ҳам дид, ки нисфи зиёди хӯшахоро ба замин яксон мекарданд.

Дар ҳамин вақт Саидкул ба Гавҳар буттаҳои бегларӯтиро нишон дода чизе мегуфт, афташ, гурехта ба зери буттаҳо руст шуданаш ва дарёфтани Умматқулро ба ӯ хикоят мекард.

— Монда нашавед, шахбозҳо! – хитоб кард кампири Чинӣ. Касе ҷавоб нагардонд. – Хаста мабош, Умматқул! – боз гуфт ӯ.

Умматқул як назар ба ӯ нигарист ва ба маънои «Саломат бош!» сар чунбонд.

— Ку досата ба ман те, – ба духтараш Гавҳар рӯ овард ӯ. – Инҳо гумон мекунанд, ки ман аз меҳнаташон нони муфт хӯрдани ҳастам.

— Хап ист, оча, ин ҷо чанг шуд.

— Чанги чӣ?

— Қариб занҳои Мараҷаб ҳамдигарро хӯрда буданд.

Кампири Чинӣ аввал дуздида ба тарафи онҳо, ки дар ду қанор дарав мекарданд, нигарист, баъд сари ду по нишаста, боз аз духтар пурсид:

— Чангашон барои чӣ?

— Онакалон саракхоро кафмол карда дар қисаи яқтакаш андохт. Бичон инро дида «ин хел нақун» гуфт. Шуд байни ҳар-ду чанг: ба якдигар мегуфтанд, ки Мараҷабро ту куштӣ... Ақом хеле хайрон монд, дурудароз ба онҳо нигарист, ман дидам: абрӯ ва мушакҳои рӯяш париданд, тафсида рафт, охири нафасаш якка шуд. Баъд рафта ҳардуяшонро ба ду тараф тела дод. Аз қисаи Онакалон гандумро гирифта, хооо зери он банд монд, – ба модараш ҷафс шуда гуфт Гавҳар.

Кампири Чинӣ, ки мисли ҷӯғиёни дигар дар бинои умраш аввалин бор даравгарӣ мекард, ҳамчу тифлони навқадам лаҳза ба лаҳза меафтид. Вай мисли даравгарони моҳир қабзаро аввал бо дос ҷудо карда, баъд дос намебурд, балки аввал бо дасти чап аз пояи чанд хӯша медошт, баъд поёнтар аз даст дос меандохт. Баланд дарав мекард ва ҳар боре, ки дос кашид, неши дос ба зонаш мерасид.

— Ин хел не, оча, ба ман те, – дарави модарро дида гуфт Гавхар.

— Намурдӣ, акнун ту ба ман ёд медиҳӣ!

— Не, оча, ана бин, ба мо ҳам ёд доданд. Норҷон ёд дод... Ба Умматкул нигоҳ кун!

Пиразан ба сӯи писар нигарист. Умматкул шутурхору талха ва ё хори испаноғ нагуфта монанди мардони девкор даста рӯи даста мехобонд. Баъд охиста миёни ба дард омадаашро рост кард. Лаҳзае ба дарави модар нигарист, баъд гуфт:

— Оча, як чойник чой меовардӣ, хубтар буд.

Кампири Чинӣ гӯё гапи писарро нашунид. Хӯшаҳоро кан-кан мекард ва агар хору буттаҳо оянд, як тор-як тор мечид. Баъзеҳо гумон карданд, ки пиразан аз писар хафа, аз ин рӯ ҷавоб нагардонд. Аз гармо баданаш нарм гашт, арақ кард, баъд мадораш суст шуд. Досро ба духтараш дод. Садои канда-кандаи досҳо меомад. Пояҳо хиш-хиш мекарданд ва баробари дос кашидан ғарҷӣ садо мебароварданд: мисли сарбози тирхӯрда аз по афтада, садои хайрбодашон меомад. Ӯ ба сари вот баромад ва бинишаст. Акнун ҳамаро дурусттар аз назар мегузаронд: аз ду канор занҳои Маҳмарачаб ҳамдигарро дашном медодагӣ барин ҳар боре, ки комат рост карда, қабзаро рӯи бандина гузоранд, лаб чунбонанд. Пайкари наҳифи Талъат дар паҳлӯи Умматкул зуд-зуд ҳаму рост мешавад. Як қадам паҳлӯтар модари ӯ ба назар сақичи гандумӣ мехояд ва ё аз ғазаб дандон соида касеро дашном медиҳад. Норҷон ба шавҳар дилсӯзи карда пеши тобаи ӯ дос меандозад ва зуд-зуд қабза мехобонад. Вале Адҳам ба ҷои дарав лаҳза ба лаҳза арақи ҷабин бо каф ва пушти даст пок мекунад. Аз ҳама аҷибаш усто Нуриддин дар байни абрӯвонаш гиреҳ андар гиреҳ дорад, ки кадом нохалаф ва ба қавли ӯ «наҳс» онҳоро ба ин аҳвол андохтааст. Мӯйсафедро маҷоли мубориза нест ва мисли Худойкул заҳраи танҳо рафтани ҳам надорад. Шояд барои ҳамин ин қадар абрӯ чин карда бардавом хомӯш монда, гӯш ба садои дилбазани зиллаҳо диҳад. Ҳарчанд ки пеш аз ин ҳам барояш оромӣ набуд: табақу бему гахвораву чошу ғалбер месохт, аз ташвиши нав хеле азоб дорад. Ӯ як бор бинӣ кашид, гӯё қатраи арақи ба нӯги бинӣ омадаро бо димоғ фуру бурданӣ буд.



Усто Нуриддин аз пасандози пули табак, гахвора, чумча, бему шоха ва ҳама чизҳои, ки сохта, мефурухт, як дарахти чормағзи боғи Фотимаи бевазанро харид. Ба ӯ ҷӯби хушк лозим мешавад, вале дар тобистон дарахтро набурид, то меваш ғӯрамарг нашавад. Ин корро ӯ баъд аз моҳи мизон ба ҷо овард. Ба буридан дарахтро бурид, вале шоҳу банди онро кучо бурданаширо надонист. Дар

миёнаи боғ паҳлӯи кунда сарчин карда, сӯи Дӯлона рафт. Ва бегоҳ хазинадори колхоз як мошин тахта оварда назди хаймаҳо холӣ кард ва ба Нуриддин гуфт, ки дару тиреза созад. Нуриддин чанд рӯз ба тахтаҳо даст нарасонд, вале ба ӯ оварданд, ки ин кори таъҷили аст. Баъд ӯ арраву теша ва пармаву искана гирифта дар сояи дӯлона ба кор шурӯъ кард. Дар сохт, тиреза сохт. Омада бурданд, вале музди кораш ба ӯ пул не, рӯзи меҳнат доданд.

Дар ин муддат дигарон шолӣ дарав карданд, зани калонии Маҳмарачаб Онакалон боз як бор вақти шолидуздиаш ба даст афтид ва аз тоифа қаҳрӣ шуда рафт. Умматқул ӯро боздошта овард, вале шабонгаҳ чунон зим зад, ки касе шарфаи пояшро ҳам нашунид. Ба қавле, худро гунаҳгори ҳам рафтани Худойкул ва ҳам марги шавҳар дониста ва барои гуноҳ шустан аз пайи Худойкул афтида ӯро ёфта ҳамдард ва ҳамнафас шуданист.



Замона тинч ва мардум осуда шудаанд. Мардон ҳаваси зани зиёд доранд. Ҳарчанд донанд, ки бересмон баста шудаанд ва занҳо хӯрондаю пӯшонда натавонанд, боз зан мегиранд. Аз байни чӯғиён ин корро фақат Худойкул накард. Бо вучуди марди хузарб ва қайсар буданаш ба ин кор майл накард: шояд яке аз сабабҳои Чинию баччахояшро партофта рафтаниш ҳамин бошад. Шояд ҳамин чиз ӯро алағда кард... Вале дигар мардҳо Муҳаммад пайгамбарро далел оварда, бисёр зан доштан савоб аст, гӯянд. Аз ҳама Адҳам доғи зани дигар. Вале Норҷон ин борро бардошта натавонад. ӯ ба қисмат лаънатҳо хонд, ки ҳатто дар дасти чӯғӣ ҳам рӯз надид. Акнун бояд палонҷдорӣ кунад. Норҷон ба шавҳараш гуфт, ки аввал қавоби ӯро диҳад ва баъд зан гирад. Аз ин гап Адҳам чинӣ шуд, ӯро зад ва «Ту тоҷикро аз марг халос карда ба ин рӯз расондам, акнун ба ман гап ёд медиҳӣ, амр мекунӣ?» гуфта таъна ҳам кард. Ҳарчанд ба Норҷон вазнин ва пуралам буд, тоқат кард. Фикру ҳаёлҳои, ки то имрӯз барои аз ин тоифа гурехтан сад бор ба сараш омада, мурда буд, бори дигар зинда шуд. Акнун меҳост гурезад ва ё ягон каси дилобхӯрро ёфта ҳама саргузашт кисса кунад. Зайле, ки Чиниро хумори дарбадарӣ гирифта, аз ин зиндагӣ дур шудан хост, Норҷонро ҳам хумори деҳа ва одамони он гирифт. Мағали зиёди чӯғиён ба дилаш зада буд, махсусан баъди ин гап. Бо вучуди он нахост, ки ба намақдони чӯғиён туф кунад. Вай мисли сӯфиён, ки ба тақдир тан дода, кунҷи узлат гиранд, ба чунин рӯз тан дода буд, аз чӯғиён ҷудой надошт. Ва оқибат палонҷдорӣ кард. Адҳам аз Қабола духтареро гирифт. Ростӣ гап, ба ҳамин кор ҳам Чинӣ хизмат кард. Аввал ӯ дида, хуш кард ва баъд илоҷе ёфта ба тарафи худ гардонд. Вале Адҳам Норҷонро аз арӯси нав кам намебинад. Дар байни онҳо пайванди ошноӣ ва

ё одаде ҳаст. Адҳам занҳояшро ба ду тараф мегираду худ андар миёна мехобад. Вале Норҷон бештар бо ду кӯдакаш овора...

Чӯғиён намедонанд, ки гузаштани умрро аз рӯи чӣ ҳисоб кунанд, аз рӯи зиёд шудани зану фарзанд ва ё мурдани одамон. Ҳисобу китобро ҳеч кас ба онҳо ёд надодааст, вале пулро беҳато мешуморанд.

Норҷон аввалҳо ба палончаш чизе намеғуфт. На аз рӯи рашк, балки намехост, ки бо ягон сухани ноҷо ӯро ранҷонад. Вале инро наварӯс дигаргуна пазируфт: дар гумонаш Норҷон ӯро намехоста бошад. Баъд фаҳмид, ки Норҷон як зани дилшикаста, беозор, ба ҳар қор ҳамроҳ нашавад, неку бади мардумро нағӯяд, хуш қард. Ӯро на палонч, балки «апаҷон» гуфта муроҷиат қард. Норҷон ҳам ба ӯ эътибори зиёд меод. Дар шеваи ӯ як лаҳни ошноро хис қард ва гӯё чашмони хоболудаи бедор шуданд. Чашмони Норҷон ба ҳар нигоҳ ӯро дигарҳелтар мединанд. Ӯ низ дар рухсороҳо холҳои қабуд дошт. Ба худӣ Норҷон саҳт монанд: абрӯвони шикаста, чашмони пурнури зинда, дандонҳои даричадор, бинии хурд ва ҳатто қиёфаи ҳазинаш як себи дукафон буд. Фақат мӯяш фарқ мекард: мӯи ӯ мисли мӯи Норҷон қатронӣ не, балки сиёҳи маллатоб буд.

— Аслан аз кучо мешавӣ? – пурсид Норҷон, вақте ки аввалин бор ҳар ду дар як ҷо танҳо монданд. Ӯ рост ба чашмони духтар нигарист, то дурӯғ нағӯяд ва баъд ба лаҳҷаю шевааш диққат дод, ки аз кучо буданаширо дарк кунад. Норҷон аз бисёр гаштанҳо медонист, ки дар қадом деҳа чӣ тарз гап мезананд. Барои ҳамин эътибор дод. Ва ӯ ба шубҳа афтада буд ва гумон мекард, ки ин наварӯс ғайри чӯғӣ аст. Аз афти қор, Райҳон аз кучо буданаширо намедонист ва чизе намеғуфт.

— Аз кучо мешавӣ? – боз пурсид Норҷон.

— Аз кучо? Аз қабилai чӯғиҳо. Лекин падару модар надорам. Онҳо мурдаанд, маро зани бобои Самеъ – холаи Наврӯзбиби қалон қардааст.

Норҷон ба суханҳои ӯ бовар накард. Вале дигар напурсид. Ба сӯҳбати онҳо ҳалал расонданд: Адҳам омада ҳалал расонд. Хавф бурд, ки дар байни занҳо ягон гап шудааст. Болои сари онҳо омада ҳеле вақт хомӯш истод, баъд пурсид: «Ҳа, чӣ гап?».

— Ҳеч гап, Адҳам, чак-чак мекунем, – гуфт Норҷон ва Адҳам бовар қарда, ба сояи дӯлона рафт.

Аз ин сӯҳбат на Норҷон чизе фаҳмид ва на Райҳон.



Дӯлона ғарқ пухтааст, суп-сурх. Саидқул қариб аз болои шохҳои он намефарояд, вале Гавҳар ба он баромада наметавонад. Мисли рӯбоҳ ба боло нигариста зорӣ мекунад, то Саидқул дӯлона партояд.

Вале ӯ холо ҳам чашмгурусна ва бахил, дӯлона намертарояд. Ва худаш он қадар хӯрад, ки меъдааш заъф зада, аз дахон оби сиёҳ равад. Куртаи чиркинашро эзоррағза карда, ба даруни он дӯлона чиди мефарояд, вале табъи Гавҳар намебардорад, ки аз дӯлонаи ӯ хӯрад. Саидкул сӯз нишон дода як дона ба дахон андохта мемакад ва донкашро бо сад бинову таманно пуф мекунад. Гавҳар ӯро «фисин» мегӯяд ва зуд ба хайма мебарояд. Айнан имрӯз ҳам чунон шуд. Вале Саидкул истиҳола накард. Як бор ба падараш нигарист, ки бо тақ-туқи худ овора аст, аз паси Гавҳар ба хайма даромад. Духтарак худро ба кунҷ кашида фарёд зад:

— Надаро!

— Ту чӣ-ба маро масхара мекуни?

— Гум шав, отата чеғ мезанам.

— Ман туро нағз мебинаму ту...

— Як дӯлона напартофтию?

— Қасдан напартофтам.

— Ана акнун дигар бо ту гап намезанам.

— Ман туро мекушам. Баъд худам мисли отат баромада ме-
равам.

— Фисин.

— Чӣ?!

— Не, ман шӯхӣ кардам... Набиё!... Амааак! – фарёд зад
Гавҳар.

Саидкул пас гашта аз хайма баромад. Вале Нуриддин ҳоло ҳам ба тахтаҳои арраву рандакардааш меҳ зада дару тиреза месохт.

10

Ҳаво каме абр гирифт. Аввалин борони тирамоҳ рехт: гарм. Зеро ҳоло ҳам тафси тобистон боқӣ буд. Қатраҳои аввалини боронро касе надид. Сангҳои сиёҳ тар шуданд. Баъд дар пахнои дашт борон тӯр бофт. Бод ҳам роҳашро гум карда буд: гоҳ боронро сӯи рӯдбор мебард ва гоҳе сӯи кӯҳ. Оҳиста-оҳиста ҳама ҷо тар шуд. Гунҷишкон аз шохҳои баланди дӯлона ба шохҳои паст фурумаданд. Аломати хунук шудани ҳаво. Ба пустини ҷӯғиён кайк даромад. Ҳоло манзили зимистонашон муайян нашудааст. Охирин тирезаи лӯли Нуриддин сохтаро ҳам бурданд. Зери дӯлона параха, аррамайда ва лоси ҷӯбҳо боқӣ монда буд. Нуриддин ба Саидқулу Гавҳар фармуд, ки параҳаҳоро чиди беҳи кундаи дӯлона резанд. Вале Саидкул кампири Чиниро аз беҳи дарахт хез гуфта натавонист. Пиразан пушт бар тани дӯлона тақя дода менишаст. Саидкул охи бадарди пиразанро шунид. Ӯ як бағал тароша чид ва ба Гавҳар муддаои табъ зеҳн монда «уху» гӯён гулӯ равшан кард ва тарошаро бурда беҳи дӯлона рехт, бозомада нигоҳашро давом дод:

- Ҳеч надидай-а? – киноя кард Гавҳар.
- Дидаам... Як гапак.
- Чӣ?
- Намегӯм. Отам гуфтагӣ. Намегӯм.
- Нагӯӣ, нагӯ. Зорӣ намекунам.
- Як гапак. Гапи нағз. Бири ту.
- Бири ман?
- Ҳа, бири ту, бири худам.
- Намегӯӣ-а?
- Не.
- Набошад, дигар бо ман гап назан...

Мошини «Волга» саду панҷоҳ қадам дуртар аз хаймаҳо қарор гирифт. Кампири Чинӣ дастон бар зонухоҷаш тира карда ҳест ва чанд қадам пеш рафта, ба ресмони хайма пеши по хӯрда ба дахон зад. Гавҳар тозон омада ўро бардошт. Пиразан бори дигар қомат рост кард ва аз мошин ҳамроҳи раис фаромадани писарашро дид, китфонаш бардошта шуд. Раис ба Умматқул чизе гуфт ва бо ишораи даст паҳноӣ даштро нишон дод. Умматқул сар чунбонд. Пас ҳарду сӯи хаймаҳо омаданд. Хаймаҳо мисли замин тар шуда буданд: холо ҳам борони сим-сим меборид. Раис токиашро гирифта аз нав пӯшид, баъд ба токии сиёҳи аз фарқи сар даридаи Умматқул нигарист. Пештар омада пиразанро дид ва боз ба Умматқул чизе гуфт. Умматқул сар чунбонд. Мӯзаӣ пои раис ва калӯши Умматқул гӯё бефарқ лой мебардошт.

- Ассалому алайкум, – ба пешвоз баромада гуфт пиразан.
- Салом, салом!
- Садқат бишам, ин вақтҳо хабар намегириӣ?
- Кор бисёр, оча, баъд ин чо раву ун чо рав... Хайр, биноӣ ҳастед?
- Нағз, раис-бобо, лекин... нагӯм ҳам, худат мефаҳмӣ.
- Фаҳмидам, оча. Умматқул гуфт. Хонаҳо буд шавад, кӯчида мебароетон.

Пиразан ба гапи раис сарфаҳм нарафта ба писараш назар андохт.

— Ба беҳи дӯлона хуб алав кардӣ-дия, а, писар? Ақиқ барин сурх шудааст. – Ба Саидқул чашм дӯхта гуфт раис.

Саидқул аз ин гап хандид ва бо фаҳр ба Гавҳар нигарист, ки раис ўро мешиносад. Сипас забонашро бароварда ба зери биниаш рост кард.

«—Фисин!» – гуфт Гавҳар ва ба паҳлӯи рости модар гузашт.

Саидқул гапи ўро нашунид.

- Хайр, вақт ки буд, як сари қадам хабар гирифтам...
- Умматқул, чӣ хел хона? Хонаи кӣ? – пас аз рафтани раис пурсид Чинӣ.

— Колхоз бири мо хона месохтааст.

— Колхоз аной нашудааст...

...Вақте ки ҳаво бӯи барф кард, Чинӣ ба писараш «салом дод», зеро гуфтаи ӯ шуд. «Колхоз чинӣ нашудааст, ки ба ту ҳар чизро лӯп-лӯп бароварда додан гирад» гуфта буд, гапаш омад. Аввал ваъда буд. Баъд баҳона, ки хонаҳо буд нашудааст. Ҷӯғиҳо боз ба боғхонаҳо кӯчиданд. Чинӣ ошисӯзонхӯрда гашта буд. Дасти ӯ буду халтаю асо. Хумори дарбадарӣ гирифта буд. Хуморашро бо ҳақорат, дашном, бо дуою сано шикаст ва хонаи бародараш омада фармуд, ки палонҷо – Норҷону Райҳон ба садақаталабӣ раванд. Вале онҳо дар шигифт шуданд, ки чаро Чинӣ онҳоро мефиристаду худаш намеравад? Онҳо шарм доштанд, вале сухани Чиниро гардонда натавонистанд. Дилу бедилон халтаҳоро ба китф андохта, аз боғхона баромаданд. Аммо Чинӣ аз хумори дарбадарӣ асоро мазбут дошта, назди дарвағна рост меистод. Палонҷо чанд дарвозаро гузашта, надаромаданд, аз кӯчаи калон сар карданд. Гӯё ки ин деҳа ва феълӣ атвори мардуми онро даҳ ангушташон барин медониста бошанд, аз хонаҳои баобруён сар карданд, вале пушаймон шуданд. Дар ҳар ҷо таъна ва ё масҳарае буд. Онҳо хеле андеша карданд ва оқибат фаҳмиданд, ки дили доро ба холи нодор намесӯхтааст. Ва инак ҳар даре, ки боз буд, даромаданд, дарҳои бастаро кушоданд. Кадхудоён ва қадбонуҳо онҳоро «Колхоз шудед, ҳоло ҳам дар ба дар мегаред?» нагуфтанд, балки «Колхоз шудем, гуфта, давр ҳам намезанетон?» изҳор мекарданд, ки пазмон шуда бошанд. Ҳар чӣ лозим бошад, аз инҳо рӯёндан мумкин буд, вале дар ин чанд муддат гуфтори садақапурсӣ аз ёдҳо рафтааст. Медароянду чашм ба чашми соҳибони хонаҳо дӯхта хомӯш мемонанд. Яқин, аз ҳарфи бедахане, бемулоҳизае бим доранд. Оҳиста-оҳиста Норҷон равон шуд, вале Райҳон гӯй дар бинои умраш садақа наталабида бошад, дар ягон ҷо даҳон накушод. Норҷон аз ин рафтори ӯ ҳайрон шуд:

— Ягон вақт садақа пурсида будӣ?

— Ҳа...

— Чӣ-ба имрӯз напурсидӣ?

— Шумо будед, барои ҳамин...

Ҷавоби Райҳон нагузошт, ки ӯ боз ягон чиз пурсад ва то хона хомӯш омад.

Сафари имрӯза ба ҳама писанд омад. Чанд вақт онҳо бо қор машғул шуда, ризқи ба рӯи мардум пошидаашонро фаромӯш карданд: имрӯз ба хотирашон омад. Чинӣ ҳам асою халтаи чанг гирифта хобидаро афшонда, ба дарҳо рафт. Гӯй дар ин муддат аҳли деҳ ӯро интизор буданд. Ба ҳар даре сар халад, «фол бин» мегуфтанд. Чинӣ гуфтори қуханро такрор мекард ва мисли қорибаччаҳо гӯё сураҳои Қуръон аз ёд мехонд. Мардум сер шудаанд ва нағмаҳои зиёд баровардаанд: аз тифли гаҳвора то пири барҷомонда ҳамаро фол нишон медоданд. Ва Чинӣ чунин ҳол дида, талабҳои зиёд

мебаровард. Пул талаб мекард, хатто дар сарфолӣ ҳам пул мехост. Ва ин чиз дар занаке, ки ба пурсида насиба рӯёндан одат карда буд, як хирсро бедор кард. Чинӣ тамоми зимистон дар хона нишаста натавонист, гашт ва пули зиёдеро пасандоз кард. Ва акнун хушу хаёлаш бар он буд, ки тамоми пули ғун овардааш равад ҳам, Худойкулро бояд ёбад. Аз ин рӯ ҳар вақт «Умматқул, садқат бишам, ҳеч дилат ба отат гум мезанад?» гуфта ўро ёдовар мешавад, вале Умматқул дам ба дарун дорад. Гӯё бепадар калон шудааст, ёдаш намекунад. Вале яқин мекунад, ки дар тоифа касе намерасад. Як кас, ки ҳукмаш бар ҳама раво бошад. Чун даҳо, чун сартоифа: пешвою раҳнамо. Умматқул ҷавонӣ мекунад, усто Нуриддин ин корро карда наметавонад. Лекин сарвар интиҳоб кунанд, ба таври худ навъе садо бароварда «ҳою хуй» карда мегардад, аммо чунон ки қабила хоҳад, ба ҷо оварда натавонад. Одамӣ феъле дорад, ки хӯсаро рост карда ва ораста «сарвар» хонанд, итоат мекунад, лек он ҳам пайдо нест. Боз ҳуди Чинӣ ин вазифа ва хизматро ба ўҳда мегирад. Гумоне меравад, ки ҷўғиён акнун давраи модархудоиро аз сар мегузаронанд. Раис ҳам Чиниро сардор таъйин кард.

Ба назар чунин расад, ки дар ҳаёти ҷўғиён оромие шуд. Тало-шоҳо гум шуданд, гӯё ҳамаи кашокашҳо ва талоши зиндагии онҳо ба Худойкул вобаста буд ва хатто қашшоқиашон. Чун баҳор омада, кишту кор сар шуд, онҳо боз ба ташвиш афтаданд: аз боғхонаҳо кўчиданд, сарсон шуданд. Боз ба санглох ништастанд, вале ақлашон ниғирифт, ки аз раис саҳт даъво кунанд. Вақте ки Ҷаббор омада онҳоро ба кор бароварданӣ шуд, муддаояшонро гуфтанд:

— Биргад, ин чӣ коре буд, ки моро масҳара кардӣ? – ба шўр омад Чинӣ.

— Чӣ хел масҳара?

— Хона ҳаст, гуфта, моро умедвор кардӣ, қариб зимистон мурда будем.

— Мешад, апай Чинӣ, мешад, – гуфта Ҷаббор онҳоро ором карданӣ шуд, вале баъзеҳо дигаргуна ҷавоб доданд: «Ҳаҳ, ҳамин қадар сол боғхона ба боғхона гаштед, чизе нашуд, нола накардед, акнун нозгунҷ шудед, а?!» Ин гап ба Чинӣ саҳт расид. Боз аз тақ-дир норозӣ шуд. «Моро дар арши аъло ҷой диҳанд ҳам, боз ҳамон гапҳои пастро насиб медонанд», – худ ба худ гуфт ў ва нахост, ки боз ба ин масъала баргардад: мабод, ки ҳарфи ночое аз даҳонаш барояд, ки ҳам худ хафа шаваду ҳам дигарон. Аз ин рӯ зуд ба хайма даромад. Чунон ботинан ситехт, ки дигар ба кори колхоз ҳамроҳ намешуда бошад. Лекин ин зайл нашуд: дар ғалтаки палҳон шолӣ, кишту хишова ва дараву кўфти он ширкат дошт. Вале дар ин миён боз нохушии руҳ зад: бародараш Адҳам «Ин қору боратон ба ман нафорид» гуфта занҳояшро гирифта ба Қабола рафт. Чинӣ тамоман девона гашта, «ба ҳамаи ин ту гунаҳгор» гуфта ба Умматқул дарафтид. Ё ду по дар як мўза ҷо кард, то аз баҳри

колхоз бароянд ва ба Қабола кӯчида раванд. Шояд Худойкул ҳам давр гашта-давр гашта оқибат он чо равад.

— Умматкул, дигар намешавад, ё Худойкулро ёфта меорӣ, ё аз баҳри колхоз гузашта, кӯчида ба Қабола меравем!

— Чоғ назан, ба ҳеч кучо намеравам. Колхоз барои ту боғхона не, ки партофта рафтани гири... Доништа гап зан!

Чинӣ ба писараш бад нигоҳ кард. Чунон нигоҳ кард, ки пайкари писарро месӯзонда бошад. Баъд ба замин фуру нишаст. Агар аз дигарон шарм намедошт, мисли кӯдак по зада, мегирист. «Худойкулро ёфта деҳ, вассалом!» гуфта ҳамаро гаранг мекард. Вале ӯ бедаму дуд нишаст. Умматкул ҳам ба ӯ аҳамият надода, аз пайи кор шуд ва ҳар вақт таъкид мекард, ки ҳама бояд аз дилу ҷон кор кунанд.

Чўғихо ин тобистонро ҳам дар сояи дўлонаи калон гузарониданд. Чун тирамоҳ фаро расид, бор бастанд, вале он марди чорпахлӯ, ки тамоми роҳ бори қачи хархоро рост мекард, пайдо нест, Адҳам ҳам нест. Умматкул ситеза карда, ҳамаро ба ӯҳда гирифтааст. Ва дилаш пур, ки аз роҳаш намегардад ва аз қораш пушаймон ҳам нест. Алҳол ба ӯ усто Нуриддину Саидкул ёрӣ медиҳанд. Харҳои пурборро пеш андохта мераванд. Занҳо тифлонро ба пушти домони чомаҳо гирифтаанд, чўбҳои дарози говронашакл дар даст, халтаю саночхоро дар китф овехтаанд. Мераванд мераванд. Чунон мераванд, ки гӯё боз аз калхоз қаҳр кардаанд... Онҳо дур рафтанд, дўлона ҳам аз назарҳо дур монд.

Аз пеш боғоте баромад. Гумон карданд, ки боз дар боғхонаҳо чой мекунанд. Умматкул сари хархоро ба чап гардонд, ба онҳо харфе нагуфта. Аз рӯ ба рӯ як бинои сафеди барқад тофт. Гавҳару Саидкул канортар баромада нигоҳ карданд. Аз паси дарахтон садои рӯд меомад. Ин чо мисли дашти Дўлона гарм ва шамолрав не, балки серун аст ва нафаси рӯд зада меистад. Дуртар аз ин бино шипанге ҳаст ва он чо чанд нафар нишаста истироҳат мекунанд. Ҳамин ки тоифаи чўғиён ба иморат наздик шуд, онҳо бархоста ба пешвозашон омаданд: онҳо – раиси ҷамоат, бригадир Ҷаббор ва он ҷавонмарди хушбурӯт, ки рӯи баҳор чўғиёнро номнавис карда буд. Хеле кушодарӯ ва хушмуомила омаданд ва ниҳоят боилтифот гап зада, муваққатан ин чо зиндагӣ карданашонро ҳам гуфтанд, вале дар охир боз чўғиён ранчиданд:

— Ҳар хел чулу чигел ва халтаю калтакатонро надароред, – гуфтанд онҳо.

— Садқат бишам, ин хел нагӯ, ҳар чизро паси сар кардану пеши по задан хуб нест, – ба гап даромад кампири Чинӣ, маълум, ки аз калтаку асо дил қандан намехост: – Садқат бишам, худатон як матал доред, ки чўпоне подшоҳ шудааст ва мўкии чўпониашро ба шибдори хона овехта мондааст. Ҳар боре давлату савлат бардораш диҳад, гурураш гирифта ва чоҳил гашта ҳама чизро фаромӯш

кунад, чашмаш ба мӯкӣ афтида, дамаш паст гашта ва худ ба худ «кӣ будиyo кӣ шудӣ?» мегуфтааст.

— Апаи Чинӣ, инро аз ман пурс, – арз кард бригадир. – Чӯпон Аёз ном дошт, аз доноиаш вазири Султон Маҳмуд шуд. Гуфти худат, мӯкиашро дар шифт овехта монд. Ҳар бор, ки аз худ мерафт, ба мӯкӣ нигариста мегуфт: «Аёз, ҳадди худро шинос!»

— Садқат бишам, гап дар он нест, ки вазир шуд ё шох. Гап дар он ки худро шинохт...

11

Боғоти «Чилдухтарон» аз ҳама бештар ба Гавҳар Саидкул хуш омад. Онҳо ҳамон дам ба лошии дарахтон сар карданд. Себҳои дубара чиданд. Рӯзи дигар ба дарунтари боғот рафтанд.

Кампири Чинӣ аз паси онҳо баромада ба боғот, рӯдбор ва чари «Чилдухтарон» нигоҳ мекард. Вале онҳо аз дарахте ба дарахте ба лошӣ рафта аз назар ғойб шуданд. Саидкул аз шохҳои баланди дарахти чормағз лошиҳои аз чашми зоғу аккаҳо хатохӯрдари сангкорӣ карда мезад ва ба Гавҳар меод. Гавҳар як остин чормағз чамъ кард. Саидкул ба духтар худро як чавони болиғ нишон доданӣ мешуд. Китфон мебардошт. Сари дилаш мисли сари синаи тамоми ҷуғиён кушод буд. Дониста пой мемонд. Ӯ духтарро торафт ба пешаҳи боғот бурд. Аз паси дарахтон садои рӯд меомад. Садои дигаре нест, гӯё паррандаҳо ба ҷойҳои дур парида рафтаанд. Аккаҳои дузд ҳаросида аз шохе ба шохе мегузаранд, вале хомӯш. Фақат аз садои шохсор афтидани баргҳо ба гӯш мерасад ва бештар садои хазони зери по. Саидкул ҳоло ҳам солор меравад. Ҳар замон баргашта ба духтар менигарад ва табассум мекунад.

— Кучо меравем? – мепурсад духтар.

— Лаби рӯд.

— Чӣ кор мекунем?

— Ман туро мекушам.

— Чӣ?

— Агар гапамро нагирӣ, мекушам.

— Чӣ гап гуфтӣ, ки нагирифтам?

— Нагуфтаам, мегӯям, вале медонам, ки боз ҳамун гапи ҳаро-матро такрор мекунӣ ва ғазоби маро меорӣ...

Гавҳар модарашро як назар байни дарахтон дид ва ҳамон лаҳза гум кард. Дилаш дар ҳарос афтод. Ӯ байни чанд дарахтро дартоз гузашт ва боз ҳамон кас ба назараш намуд ва аз боғот ба канори рӯд хам хӯрд. Гавҳар тохт. Саидкул фарёд зад.

— Кучо меравӣ, Гавҳар?

— Ҷим, очам мебинад! – духтар ба ишораи даст модарро нишон дод, вале Саидкул ўро надид. Духтарак тезтар тохт. Дар паси охири дарахти канори боғ бачо шуд, модараш лаби об қарор

гирифт, пас ба атроф нигарист. Хеле истод, паси зардбед шуд. Садои шевани ӯ меомад. Гавҳар даҳон пур кард, ки фарёд занад, боз худдорӣ кард. Ҷавонписар ҳам омад. Кампири Чинӣ нишаст, хест, боз нишаст. Пояшро ба об гузошт. Боз ба атроф нигарист. Хеле чунбу чӯл кард. Ду даст аз остин кашид. Пас сар аз гиребон бароварда буд, ки духтар Саидқулро «дур рав» гуфт. Саидқул дур рафт. Кампири Чинӣ ҳамон зайле ки нишаста буд, шорида ба даруни об фаромад ва чун моҳӣ фуру рафт:

— Очаа! – фарёд зад Гавҳар ва ба сӯи ӯ тохт.

Кампири Чинӣ аз шохи зардбед дошта куртаашро пеш кашид ва ба сар андохта аз об баромад.

— Оча! Маро захиракаф кардӣ!

— Чӣ шуд? – парешон шуда пурсид модар.

— Гумон кардам, худро ба об мепартоӣ.

— Барои чӣ?

— Охир, ту аз ин корҳо розӣ нестӣ, отам гум шуд...

— Ин чизҳоро фикр накун.

— Росташро гӯӣ, оча: оббозӣ карданӣ будӣ ё ба об партофтани?

— Рӯд аз мурдаи ман сер намешавад, духтарам, ман аввал отатро меёбам, баъд мемурам. Охир, отат бегуноҳ буд. Ӯро ёфтаи душвор. Ба Умматқул худо инсоф меод...

— Биё, ҳардуямон кофтани меравем.

— Не, ёфта наметавонем, духтарам... Худаш ягон вақт саргашта шуда меомадагист.

12

Ҷӯғиҳо гӯё сохиби боғоти «Чилдухтарон» шуданд. Вале хонадориро намедонистанд. Аз рӯи одат дар як хона чамъ меомаданд ва дар мобайни хона оташ афрӯхта ва ҳалқа гирифта, дархоро во гузошта менишастанд. Баъзан хона кӯрдуд мешуд. Фақат дар моҳи аввали зимистон деворҳо, болору вассаҳо аз дуда қатронӣ шуданд. Кор то чое расид, ки ҷӯғиҳо худро ҳокими мутлақи боғот дониста ба дарахтбурӣ гузаштанд. Чунин рафтор ба роҳбарони колхоз хуш наомад ва саҳл монд, ки аз баҳри ёрии ҷӯғиҳо даргузаранд. Аммо ин тавр нашуд. Ҷаббор ба хонаи онҳо меҳмон шуд ва фаҳмонд, ки ба бухориҳо оташ гиронанд ва ба дарахтҳои боғот кордор нашуда, рафта, аз кӯҳ хезум оранд.

— Садқат бишам, мо фақат дар як хона алов мекунем, дигараш озода аст, – гӯё шарм дошта гуфт кампири Чинӣ ва мунтазири ҷавоб нашуда аз бригадир пурсид: – Садқат бишам, кадом рӯз омада гуфта будӣ, ки «Гадобой ачӯт» мешад. Кай мешад?

— Мешавад, оча! Шумо гуфтаҳои маро аз ёд набароред. Вагарна, кор хуб намешавад. Боз дар нисфи зимистон аз хонаҳо бароварда пеш накунанд, ки...

— Садқат бишам, ягон боғхонаро худо гирифтааст чӣ? Мо аз дар ба дар гаштан ор намекунем.

— Не, ин хел не. Озода бошад, хуб-дия! – гуфт бригадир ва рафт.



Кампири Чинӣ калтаки дигар ёфта буд, пас аз рафтани бригадир онро ба девори берун така гузошт ва ба хона даромада аз сандуки кӯхнае, ки аз нақшҳои рӯяш осоре ҳам боқӣ намонда буд, латтагирехеро гирифта ба чайби яктаҳаш андохт, берун омада калтакро бозгирифт ва номаълум паҳлӯи хонаро гузашта ба роҳи калон баромад. Вале аз пеш Умматқул омад.

— Кучо рафта истодаӣ, оча? — Гадоӣ?

Нӯги калтаки пиразан ба замин расид, вале худи ӯ ҷавобе на-
дод.

— Ба ту чӣ шуд?

Боз нӯги калтак ба замин бархӯрд.

— Гард! – аз китфи ӯ дошта ба ақиб гардонданӣ шуд Ум-
матқул.

— Бас, дигар токат надорам.

— Тоқати чӣ?

— Ман меравам, пурсучӯ карда отатро меёбам.

— Ту ёфта наметавонӣ, лозим шавад, худам ёфта меорам.

Модар ба писар бовар карда ҳамроҳаш баргашт. Хеле хомӯш рафтанд, дар даромадгоҳи боғот Умматқул худ аз худ ба гап да-
ромад:

— Саттори ақои биргадамон мегӯд, ки Худойкулро дар бозор
дидам, гадоӣ мекард.

— Чӣ?! Ӯ дар умраш гадоӣ накардааст. Ман ҳам вақт ӯро
меҳӯрондам, мепӯшондам...

— Охир, ҳоло ту ҳамроҳи ӯ нестӣ-ку?! Баъд худат дида будӣ,
ки дар танай ӯ як яктаҳи лах-лаха буд.

— Не, Умматқул, ту бояд худи ҳозир равӣ!...

Аз рӯи рӯдбор як гӯбори дудмонанд бархост ва оҳиста-оҳиста
боғот, рӯи идораи колхоз, ними дашт ва доманай кӯхро фаро ги-
рифт. Аз байни ҳамин гӯбор бодӣ сарде вазида ба устухони кас
қора мекард. Бод шиддат гирифт ва гӯбор бардошта шуд.

Барф борид. Аз вучуди пиразан ҳиссе гузашт, ки Худойкули ӯ
ҳамин дам дар кучое бепарастор аст ва сармои даймоҳ ба устухону
ҷони ӯ қора мекунад. Касе нест, ки аз дарҳо барои ӯ як бурда нон
талабида орад ва ё ҳезум биоварад, ки дар байни боғхонаи кадоме
гулхан афрӯзад. Ӯ мисли бузе, ки аз оғили гарм якбора ба ҳавои
хунук баромада бошад, бадан ларзонд. Боз ба назди писараш
барои зориву тавалло омад:

- Кай мерӣ, Умнаткул?
- Биргад мӯза биёрад, мерам.
- Худо донад, ӯ кай биёрад.
- Мебиёрад. Ҳамин рӯз.
- То ту мерӣ, ки ӯ дар хунуки мемурад.
- Айби худаш.
- Боз гуфтӣ-а?
- Гапам рост, оча?
- Рост бошад ҳам, мерӣ!

То пагоҳ он қадар барф борид, ки раҳу бераҳоро фарқ кардан муҳол буд. Роҳи калонро дарахтҳои канори роҳ нишона буданд, вале пайраҳоро нишонае набуд. Шайтонбод хамихоро бо вотҳо яксон кардааст. Роҳи калон маълум. Дар канори худ нишона до-рад. Вагарна Умнаткул бо кадом роҳ рафтано намедонист. Айби модараш. Тамоми умр дар ба дар садака пурсида мегашт, ҳеҷ гап набуд. Акнун як даҳан гап, ки гӯё Худойкул гадоӣ кардааст, ору номуси ӯро барангехт. Чинӣ фаромӯш накардааст, ки рӯзи тӯй мурдаву гассолий ва хӯроку пӯшоки Худойкулро ба зимма гирифта буд... Ҳоло писараш Умнаткулро ба чону ҳолаш намонда ба гумҷӯии падар фиристод. Вале Умнаткул дар ин арасот, ки мошинҳо аз ҳаракат бозмондаанд, аз як деҳа дур рафта натавонист. Ӯ як шабуруз дар меҳмонхонаи гузари боло гарм шуда хобид. Баъд бегоҳи дигар ба назди модар баргашт.

- Наёфтӣ, Умнаткул?
- Ёфтам.
- Гапи маро нагуфтӣ?
- Гуфтам, ҳамаашро гуфтам, наомад.
- Дурӯғ мегӯӣ, надидаӣ, ӯро наёфтаӣ... Аз афташ, ӯро биё нагуфтаӣ!
- Гуфтам, гуфтам, гуфтам!!! Намебиёд!
- Барои чӣ?
- Бичон намемонад!
- Чӣ?..

Умнаткул дари хонаро кушод, то берун барояд. Боди барф-печ ба хона ҳучум кард. Кампири Чинӣ бари чомаашро рӯи зону гардонд ва дастон дар сари сина ҳалқа карда, вазн бар зонувон андохта, мотам гирифт.

Обод зӯри дигар зада дарро пӯшонд ва садои пуршасти ӯ ба асаби таранги пиразан саҳт расид. Хост бархоста калтакро гирифта дару тирезаҳоро зада шиканад ва худ баромада равад. Вале таъкидҳои бригадир ба ёдаш омад, ба ин қор чуръат накард. Бархоста назди тиреза омад. Умнаткулро дид, ки ба роҳи калон мебарояд. Кампири Чинӣ калӯши нимдошташро пӯшида баромад ва ду-се қадам рӯи барф гашта буд, ки калӯши судашуда лағжид. Пиразан рӯболо афтид. Саҳт афтид. Лаб зери дандон гирифта баргашта

ба хона даромад ва дар хонаи танҳо гирист. Он қадар гирист, ки гӯё майнааш об шуда рехт ва акнун дар хусуси чизе фикр карда натавонад. Баъд, аз хонаи шафат садои хандаи Гавҳар омад, ки бо янгааш Талъат сӯхбат дошт. Пас ӯ бо ҳамон хуррамӣ назди модар омад ва ӯро куткандаву гирён дида хайрон монд. Манаҳи модар меларзид.

— Хунук хӯрдӣ, оча? – пурсид ӯ.

«— Ҳа» – бо ишораи сар ҷавоб дод ӯ.

— Биё, ба хонаи янга гузарем, он ҷо гарм.

«— Не!» – боз бо ишораи сар рад кард ӯ ва дандон ба дандон зада, ларзон гуфт:

— Ман бояд назди раис равам... Аз дастам гир...

Гавҳар аз дасти модар гирифт, баромаданд, вале пиразан аз дахшати хунукӣ ва тарси бозафтидан пеш нарафт. Ӯ солҳои сол нимбараҳна ва бо кафшҳои даридар дар ба дару деҳа ба деҳа мегашт, сармову гарморо хис намекард, вале имрӯз хунук меҳӯрад ва мелағжад.

— Ҳамин рӯз рафтани шарт аст, оча? – ҳолати модарашро пай бурда пурсид духтар.

Ӯ ба ҷои ҷавоб ба духтараш саҳт нигарист, баъд мисли оҳуи рамида ба барф ғӯтида-ғӯтида сӯи идораи колхоз равон шуд. Гавҳар ба пайи пой ӯ по гузошта мерафт. Дар пешайвони идораи колхоз кафшҳояшро кашида, барфи даруну рӯяшро афшонда ва бо нохун барфҳои саҳтшударо канда, аз нав пӯшид, баъд дари идораи раисро кашид.

Уматқул модарашро дида шах шуда монд. Пиразан баробари аз дар ворид гаштан худро ба пеши мизи раис партофт ва гирист. То атрофи мизро давр зада гузаштани раис Уматқул модарро бардошт. Дандонҳои ӯ ҳоло ҳам ба ҳам зада садо мебаровард ва пиразан гап зада наметавонист.

— Чӣ шуд, оча? – пурсид раис.

Модар ҷавоб гуфта натавонист ва бо ишораи даст писарро нишон дод, ки аз ӯ пурс.

Раис ба маънии савол ба Уматқул нигарист.

— Шӯяшро ёд кардааст, – оҳиста гуфт писар.

Раис аввал хандид, вале фурсате нагузашта қиёфааш чиддӣ гашт. Баргашта ба курсӣ нишаст ва аз кампир пурсид:

— Рост аст? Уматқул рост мегӯяд?

Пиразан ба ӯ нигоҳ кард, вале ҷавобе надод. Гӯё сурати ӯро дар миёнаи хона рост карда буданд.

— Ман акаи Худойкулро ёфта меоварам, – ваъда дод раис.

Гӯё бадани яхбастаи пиразан об кушод, гармии кабинети раисро хис кард, ба худ омад, ба лабонаш табассум пайдо шуд, вале дар гармии хона хунук хӯрдани пояшро хис кард.

Барфҳо об шуданд. Боз дӯлонаи дашт гул кард. Себҳои «Чилдухтарон» аз гул фуромаданд. Холо ҳам кампири Чинӣ интизор, ки раис аз шавҳараш хабаре меорад. Вале хабаре набуд. Аз ин рӯ дар сари роҳ ва ё атрофи идора кампири Чинӣ аз пеш баромада монад, раис ба ронанда мефармуд, ки худро ба нодонӣ зада, мошинро ронда гузарад.

Боре пиразан тамоми рӯз назди идораи раис истод, мошини ӯ чанд бор наистода, гузашта рафт. Пиразан раисро дид. Баъд хориаш омада ба хона баргашт ва калтакро ба замин задан гирифт. Дигарон гуфтанд, ки ӯ девона шудааст. Тамоми шаб фикр кард. Хобаш набурд, баъд ба сараш дард даромад. Ду раги чаккааш, ба қавли худаш «луқ-луқ» мекард. Сари субҳ бархоста, калтаку саночашро гирифта аз дар баромад.

Бадар шудани ӯро касе надид.

Рӯзи сеюм аст, ки аз чӯғиҳо касе ба кор намебарояд. Уматқул ба мотам нишастааст: «Ятим мондам» меғӯяд. Ва худро сарзаниш мекунад: «Танбалӣ накарда, падарро чувстучӯ карда меёфтам, имрӯз бемодар намешудам...»

...Ӯ ҳама чоро кофт, назди раис ҳам рафт, вале Чиниро ёфта натавонист. Рӯдборро хабар гирифт, ки осоре ёбад: зери хар дарахту буттаи боғи «Чилдухтарон»-ро нигарист, то нишоне пайдо кунад, чизе дарёфт накард. Баъд лаби рӯд рафта, чу марди сӯғвор гирифт ва хобҳои неку бади дидаашро ба об гуфт. Сипас худ аз худ ба сараш омад, ки шаб хару хингил кунаду аз баҳри колхоз даргузарад. Як бурда нон бошад, Талъат аз дарҳо ёфта меорад. Ӯ баргҳои мачнунбедро канда ба об андохт, ба рафти онҳо нигоҳ карда ба андеша рафт: «Одамро ҳам ҳамин хел мебурда бошад? Не, одам вазнин, ба зер меғӯтад. Баъде ки мурд, об ба канора меандозад. Аз мурда ҳама чиз ҳазар дорад. Ҳатто об ҳам». Ӯ часта хест. Қад-қади рӯд рафт. Канораи дигарро намедид, вале нигоҳ мекард. Рафту рафт, рӯз бегоҳ шуд. Баргашта ба «Чилдухтарон» омад, ки торик шуд. Аз торикӣ ва хиш-хиши баргҳои дарахтон дили Уматқулро ваҳм гирифт. Ӯ каме бозистод ва чашмонашро пӯшида кушод, ки шояд равшантар гардад. Фақат садоҳои гуногуни ҳайвону хашара ва садои хунталаби Зарафшонро мешунид. Акнун аз шарфаи пой худаш ҳам ҳарос дошт. Мисли дузде аз дарахте ба дарахте мерафт. Арак кард, ки либос ба баданаш часпид. Ба хона омад, аз рӯи одате, ки чӯғиҳо ҳеч гоҳ дарашонро қуфл намекунанд, имшаб ҳам дарро боз ёфт, даромад. Талъат ҳамроҳи Гавҳар дар ду гӯшаи хона гунча шуда менишастанд. Уматқул даромаду дароз кашид, баъд арак кардан гирифт. Талъат дасту пой ӯро молид.

— Хунук хӯрдам, ба болоям кӯрпа парто,— хоҳиш кард Ум-матқул ва баъд аз нӯҳ рӯз хест. Дар ин муддат Талъат ҳам ба кор рафта натавонист. Баъди Умнатқул арақ карда, аз дард фориғ шудан зан ба кор рафт, вале рӯзи чаҳорум «дилам бечо мешавад, сарам чарх мезанад», гуфта ба кор нарафт. Ӯ аз Умнатқул хоҳиш кард, ки аз боғ ғӯра чида биёрад. Умнатқул ғӯра овард. Аввал ду-се доноро ба намак зада хӯрд, баъд тоқат накарда ғаж-ғаж хойдан гирифт, то даме, ки дандонҳояш кунд шуданд. Акнун на нон хоида метавонад ва на даҳон кушода, ҳаво гирифта. Айёми сарториқӣ даргузашт. Ӯ боз ба кор баромад.

Умнатқули оромтабиат имрӯзҳо хӯи падар гирифта буд: пур-хашм ва мисли шер гуррон. Дирӯз аз Гавҳарро бӯсидани Саидқул дар ғазаб шуд ва писаракро як лағат зада, аз тиреза берун партофт. Писарак ҳам паст наомада аз берун дод зад:

— Ту, Умнатқули ҳаром, ҳамин қадар апаамро мучӣ мекунӣ, ман гап намезанам, як бор хухарата мучӣ кардам, мурдӣ-а?

Аз ин гап хашми Умнатқул фаромад ва сар аз тиреза баро-варда, хандида гуфт:

— Хайр, дод назан, баробар шудем, дигар ин корро нақун, айб.

Саидқул чашмонашро молида пахлӯи хона гузашт. Бо ҳамин чанд рӯз ба Гавҳар наздик нашуд.

— Ту чаро ба хонаи мо намедароӣ, Саидқул? – ўро танҳо дида пурсид Гавҳар.

— ...

— Тарсидӣ?

— ...

— Чаро гап намезанӣ?

— Гап занам, акот мезанад.

— Не, натарс, намезанад... Ҳозир аламаш зиёд. Мегӯд, ки ба-родару хоҳаронам аз гармову сармои кӯчокӯчу бехонумонӣ нобуд шудаанд, фақат ману ту мондем. Отаю очаамон ҳам гум шуданд. Тағою апаамон рафтанд. Ту яғона нишона ҳастӣ. Барои ҳамин наместонад, ки касе ба ман наздик шавад. Ту назди ман омадан гир. Ман дигар туро «Фисин» намегӯям... Ту нағз, Саидқул. Ин хел мӯи қингиларо ҳеч кас надорад. Ҳатто ақои ман ҳам. Ту мӯятро натарош, – гуфта Гавҳар ба мӯи ӯ панча зад, баъд мӯйлаби мисли сабза навдамидаашро бо ангушт ҳамвор кардан хост. Саидқул дасти ўро дошта,

— Биё, тутчинӣ равем. – гуфт.

— Баччаҳо мезананд.

— Не, ба тути ҳавлиҳои мардум не, ба тути боғи колхоз. — Са-идқул аз дасти ӯ дошта кашола кард. Себзорро гузашта, зери кӯҳи сурххоки Чилдухтарон рафтанд. Дарахтони тут саросар каллак буданд. Баъд онҳо ба зери дарахтони гелосҳои ранговарда шу-

данд. Саидкул як чуфти гелоси як рӯяш ранговардаро канда ба гӯши Гавҳар овехт.

— Акнун рафтем, ман имрӯз ба кор нарафтам, акаат мекушад. Ҳоло кофта гаштагист.

— Ман ҳам бояд мерафтам.

14

Аз афти кор, рӯи раис нашуд, ки чӯғихоро аз боғ ба ягон ман-зили дигар кӯчонад. Дургар дар лаби дарё шипанги нав пӯшонд. Аз болотархо меҳмонҳои оликадр биёянд, он чо зиёфат медихад ва сари чанд вақт аз тафсои тобистон осуда шудан хоҳад, ба шипанг меояд. Ҳар бор ки раис бо чӯғихо рӯ ба рӯ ояд, хичолат мекашад, ки Худойқулу Чинӣ беному нишон ғайб заданд ва ӯ бозёфта наметавонад. Пештар аз худӣ Чинӣ хичолат мекашид, акнун барои ӯ хичолат мекашад. Ҳар бор, ки Умматқул «раис, ёрӣ дех онҳоро ёбем» гӯяд, раис чӣ ҷавоб доданро надоништа, ба фикр меравад.

Ин пагоҳ чӯғихо ба кор нарафта, раис ба боғот омад ва Умматқулро ҳамроҳ гирифта ба шипанг бурд.

— Умматқул, падару модаратро ёфта натавонистам.

— Аз зиндагон ҳама вақт умедвор мешаванд, раис.

— Ҳамин тавр, Умматқул, ҳамин тавр... Ҳоло ҳам азоб до-ред?...

— Мо аз азоб шикоят намекунем, раис. Азоб ҳамсафари доимии мо. Дар пешониамон як нон не, як бурида андохтагӣ...

— Чаро ин хел мегӯӣ? Ба назарам аз дастамон омадагиашро кардем.

— Аз худатон гап намемонад, раис. Таънаю пичингҳо ба ди-лам зад.

— «Хуб» гуфтан гир, ба дигараш корат набошад...

Раис рафт. Умматқул ўро то идорааш гусел карда баргашт. Гавҳар танҳо буд. Ӯ ба бародараш изҳор кард, ки ҳурмати раис гуфта, ҳама ба саҳро рафтаанд... Умматқул ҳам аз пас рафт. Дар даромадгоҳи боғот чашмаш ба ду зан афтид, ки бо пайроҳа мео-янд. Дар китф халтаи пур, дар даст калтак ва рӯймолҳоро чанбар бастаанд. Умматқул онҳоро нашинохт, бозистода нигоҳ кард. «Ба ҳонаи мо садақачӯӣ мераванд» аз дил гузаронд ӯ. Онҳо ба чап, сӯи хонаҳо гаштанд. Хеле суст қадам мезаданд.

Гавҳар тохта баромада, худро ба гардани яке аз занҳо овехт ва дергоҳ сар надод. Дили Умматқул тез зад. Занро шинохт, дар чояш шах шуда ба хаёл рафт: «Равам ё не?» Ӯ баргашта ба идораи раис омадани шуд, вале боз аз роҳаш гашт. Аз ҷониби боғоти «Чил-духтарон» тохта омадани хоҳарашро дид. Сараш луч ва мӯйҳои парешони ўро бод мебардошт.

— Ако, ако-ако, – нафасаш якка шуда гуфт Гавҳар, – очам омад. Ҳамроҳи Бичон. Апаамро ҳам дидааст... Ман барои ту омадам...

— Рафтаи гир, меравам, – гуфт Умнаткул ва сӯи магазин рафт. Як халта орд харида ба дӯш бардошт. Дам нагирифта то хона бурд. Халтаро пеши дар гузошт ва яктаҳашро кашида афшонд.

— Умнаткулам, очат садка! – гӯён кампири Чинӣ аз хона баромад ва аз гардани писар оғӯш карда, ўро бӯсидан гирифт. Умнаткул модарро напурсид, балки сар ба китфи чапи ў монда дергоҳ сукут варзид. Модар сару рӯй ва гӯшу гардани ўро молид. Ўро хумори навозиши модар гирифтагӣ барин, якзайл меистод, гӯё нафас намекашид. Чинӣ ўро аз оғӯш раҳо карда аз зери манаҳ сари хамашро бардошт. Писар сар боло карда як ба сару рӯи модар бо меҳр нигарист ва якбора дилаш ях баст, ки пурсид:

— Ёфтӣ?

— «Не» – ба ишораи сар ҷавоб гардонд ӯ.

— Ҳеҷ гап не, даромада шин, ман рафта ордру биёрам.

Умнаткул ғами модарашро дур карданӣ шуда зуд баргашт.

Чинӣ ҳис кард, ки писар писанд накарда рафтани ўро набахшидааст. Дилтанг шуд, баъд аз духтар пурсид:

— Чаро акат зиқ?

— Шумо – пиру кампир зиқ кардетон.

Чинӣ чизе нагуфт ва халтаи гадоиашро аз бурчи хона гирифта берун баромад.

— Кучо меравӣ, оча? – аз банди дасти ӯ дошта пурсид Гавҳар.

— Ҳеҷ чо не, берун мешинам... Ягон чизи хӯрданӣ ҳаст?

— Не, аком орд овард, акнун...

Чинӣ бар гӯлаи кундаи чормағз нишаст ва аз даруни халтааш чанд халтача баровард. Халтачаҳо орд, гандум, мавиз ва бурдаҳои нони қоқ доштанд.

— Хӯ, духтарам, як коса об биёр! – Гавҳарро ҷеғ зад ӯ.

Духтарак як коса об овард. Чинӣ нонпораҳои қоқро бар об андохт. Баъди чанд дақиқа нони қоқ мисли фалла мулоим шуд. Чинӣ бурдаҳои фалларо гирифта хӯрд ва ба духтараш ҳам мурут кард.

Гавҳар ҳис кард, ки ба модараш пати танҳои ва бекасу кӯйӣ задааст. Мисли гӯсфанде, ки аз бозор харида оварда ба рама ҳамроҳ карда бошанд, худро канор мекашид.

Умнаткул боз як халта ордру бардошта омад. Онро ба хона надаровард, балки болои гӯлачӯб монд. Баъд тоқиашро афшонд. Фӯтаро кушода гарданаашро пок кард ва либосашро низ афшонд. Шояд қасдан бошад, ба модар эътибор надод. Ба хоҳар фармуд, ки хамир хобонда нон пазад ва ба сари кор рафт.

Рафтори Умматкул ба модар сахт расид. Ӯ аз хона чодари кӯхнаро ёфта баромад ва дуртар аз бино дар паси дарахти калопи чормағз хайма зад. Ду кӯрпачаи кӯхна ва як кӯрпай порсол аз магазин харидаро ҳам гирифт. Ва аз ин рафтор хориаш омада хуб гирист. Духтараш чуни кори ӯро хуш накард. «Акаам хафа мешавад» гуфт, вале модар эътиборе надод. Вақти нонпазии ӯ нарафт. Калтаки говронамонандро гирифта аз алам ба замин зад. Баъд баргашта монанди марди пуралам ва пурхашм ба танаи дарахти чормағз фаровард. Калтак шикаст. Пиразан аз алам нисфи калтакро дур андохт. Баъд сӯи рӯдбор роҳ гирифт. Ӯ хамин вақт коргарон ба боғот даромаданд. Чинӣ аз роҳаш баргашт ва ба хайма даромад. Ба пешвози коргарон набаромад. Ӯ хам дар назди дарҳо истоданд. Гавҳар ба онҳо чизе мегуфт. Бичон ҳам баромада ба онҳо вохӯрд. Бо палончаш Онакалон оғӯш ба оғӯш шуда гиристанд. Пиразан аз чодар хамаи инро дид. Вале вақте ки хама ба сӯи ӯ омаданд, сар ба кӯрпа печида хоб рафт. Бедораш карданд.

Умматкул ба Саид фармуд, ки хаймаи ӯро канад.

— Не! – фарёд зад Чинӣ, – Ӯ хамин қадар сарсон кардӣ, бас аст! Мон, ба бечорагиам гардам. Ба ман ҳеҷ чизат лозим нест... Ӯ хамин хел ки отабезор будай, ба назди ӯ нарафта, ба ман дурӯғ гуфтӣ: ба Бичон тӯхмат задӣ. Маълум, ки аз модар ҳам безорӣ. Рав! Ӯ хар чӣ дилат хоҳад, кардан гир! То ба кай колхоз ба ту қарз медиҳад?... Ман хамин шабро ин ҷо рӯз кунам, пагоҳ меравам... Ризқамро аз хар дар ёфта меҳӯрам, лекин кирдори ту ба ман алам мекунад. Аз дилу чигари худам шуда, маро фиреб додӣ...

— Оча, мон шаф-шафатро, ба хона даро, айб!

— Ту ҳам айбро медонӣ? Не-е! Ту на айбро медонӣ, на кадри одамро. Ту ҳоло ҳеҷ чизро намефаҳмӣ. Мо ҷӯғиҳо аслан дар назди халқи олам қадр надорем, лекин ту боз кадри моро пасттар задӣ. Ту ҳоло намефаҳмӣ, ки ба як кас одат карда, яқбора аз ӯ ҷудо шудан чӣ рӯзи сахт аст.

— Ӯ хамин қадар гап чамъ карда овардӣ?

— Ӯ ҳа, ба ҷои ризку рӯзӣ ба ту гап чамъ карда овардам.

— Масхарабозӣ накун, оча, ба хона даро...

Пиразан барқасд ба ҷояш нишаст. Усто Нуриддин омад.

— Ин хел накун, Чинӣ, бихез! Бичон хурд бошад ҳам, аз ту ба-ақлтар будааст. Аллақай бо палончаш чақ-чақ карда шиштааст.

— Хайр, ман хестам, чӣ мешавад? Худойкули ман меояд?

— Ӯббо! Дар даҳонат дандон намондаасту... мемурад, чӣ мекардӣ?

— Мемурад, тан дода мешиштам.

— Духтар дорӣ, писар дорӣ, ба худо шукр карда шин-дия! Лозим бошӣ, кофта меояд... Ту майда нестӣ, ки ба замин шишта почак занӣ. Ақлатро кор фармо.

— Ман, Умматкул ҳоло бачча, ин чизҳоро намефаҳмад, гӯям, ту ҳам, акаи Нуриддин, ин чизро намефаҳмидаӣ. Сӣ сол якҷоя, боғхона ба боғхона гардему имрӯз ман ўро гум кунам, дигар ба ман чӣ мемонад? Чанд рӯзи дигар аз умрам боқӣ мондааст. Ҳамин ташвишҳо ба ман чӣ лозим?

— Ту кор нақун, ман мехоҳам, фақат роҳат карда хоб равӣ, – гуфт Умматкул.

— Роҳат ба ту насиб кунад, писарам, насиби ман меҳнат ва заҳмат аст... Ба ту ҳеч чиз не, лекин ман бояд ба ваъдаҳоям вафо кунам. Ман ба отаат ваъда кардам, зиндаву мурдаи ўро ба гардан гирифтам. Ба ту фарқ надорад. Ту бояд ҳар рӯз аз колхоз қарз гири.

— Сил кардӣ-дия...

— Хап ист, Умматкул! – хитоб кард Нуриддин, – Ў дуруст мегӯяд, ба мо ин ташвиш лозим набуд, – пас ба пиразан рӯ овард. – Мо дигар зиндагии ҳудамонро не, ҳолу аҳволи инҳоро бояд фикр кунем, ки пас аз сари мо чӣ мешавад... Ту ба назди ҷӯғиҳои Кӯктош рафтӣ, Чинӣ?

— Рафтам, Бичонро аз ҳамон ҷо ёфтам, вале Худойкул набуд.

— Онҳоро таъриф мекунам, ки зиндагиашон дигар шудааст?

— Ҳа, хеле дигар шудааст. Онҳо мисли шумо ҳама дар як катак не, балки дар ҳавлиҳо зиндагӣ мекунам... Барои колхоз шуда падар аз писару писар аз падар рӯй нагардондаанд.

— Оча, як гапҳо мезанӣ, ки... аз кирдораш рӯяш дуд кард, дигар истода натавонист. Марачабро беҳуда кушт...

— Ин хел нагӯ, Умматкул! – аз хона фарёд зада баромад Бичон. – Ман ҳамаашро ба апаи Чинӣ гуфтам. Худойкул айбе надорад. Шӯямонро мо ҳудамон куштем – ману Онакалон...

Умматкул ҳайрон шуда, беихтиёр танаширо каме қафо кашид. Вале Чинӣ ба ин гап аҳамияте надод.

15

Ба Умматкул писар шуд. Чинӣ ба худ андармонӣ ёфт. Акнун кӯдакро мисли баррача хорумол карда, ҳама чизро аз ёд баровард. Кӯдак мисли ҷӯғибаччаҳо дар пуштора не, балки дар гаҳвораю ҷогаҳ калон мешуд. Чинӣ ба Умматкул мефармуд, ки барои писараш ҷизҳои ҳуб ҳарида биёрад. Чун писараш чаҳормоҳа шуд, Умматкул як ҷўҷаи майна дошта овард, то баробари писараш гапро ёд гирад ва худаш ҳам фикр накарда гуфт, ки писараш забони мурғонро омӯзад. Майна ром шуд. Умматкул ба ӯ «салом»-ро ёд дод. Чун ба кор мерафт, пиразан ба ӯ мефармуд: «Худойкул гӯй, Худойкул», вале гапи ёдгирифтаи мурғак «ғиш» буд. Майна

газаби Чиниро меовард. Рӯзе мурғак ба сари синаи кӯдак нишаста «ғиш-ғиш» кард. Тифлак завқ бурд. Момо аз майна хошиш кард, ки «Худойкул» гӯяд, парранда боз «ғиш» гуфт. Пиразан гаш карда «Худо ту даҳансиёхро гирад!» гӯён вайро задани шуд. Мурғак аз дар берун парвоз кард ва ба шохи дарахти чормағз нишаст. Вақте ки Умматкул омад, майна беқарор шуда аз дарахт ба бом ва аз бом ба дарахт парίδα «ғиш-ғиш» кардан гирифт.

— Ба ту чӣ шуд? Ку ин чо биё! – ба мурғ мурочиат кард ӯ, вале парранда нафаромад, садои кадом мурғи ҳамзабонро шунида, парίδα рафт. Писарак ба сӯе, ки майна парίδα рафта буд, ишораи даст мекард ва бо забони тифлона, ки фаҳмиданаш аз забони мурғон ҳам душвортар буд, чизе мегуфт. Ба ҳар ҳол ин ишораи тифло фаҳмидан чандон душвор набуд, ӯ мурғаки алоҷро мехост...

Момо ҳар рӯз ба Умматкул ёдрас мекард, ки барои писараш ягон чиз ҳарида биёрад. ӯ аз колхоз музди меҳнаташро гирифта, як гови сиёҳи гӯсолдор ҳарида овард ва гуфт:

— Ана, оча, калониаш барои ту, хурдиаш барои Мавлон.

— Чӣ-й?! – инро ҳақорат фаҳмида пурсид Чинӣ.

— Говро чӯшида ба набераат шир медиҳӣ, мегӯям.

— Хай, ман гапатро нафаҳмидам-а?

— Оча, ин вақтҳо бо ман бисёр баҳс мекардагӣ шудай. Беҳтараш, Мавлонро гирифта боғро сайр кун, ҳама аламот баромада меравад.

— Аламам кайҳо паст шудагӣ, Умматкул... Худо фармояд, дар он дунё ҳамдигарро медагистем... Худойкул аз ту метарсад, набошад, кайҳо баргашта меомад...

Баҳси онҳо тамом нашуда, шофёри раис омада Умматкулро ба идораи колхоз бурд. Ҳарчанд Умматкул аз шофёр пурсид, ки чӣ гап аст, вай чизе нагуфт. ӯ дар мошин хаёл мекард: «Шояд аз падарам дараке ёфта бошад... эҳтимол моро аз ин хона кӯчед, гӯяд. Ё мо шиликориро натавонистем? Не, ин хел мебуд, моро дар район таъриф намекарданд ва ё аз маркази республика муҳбир омада моро дар газета намебаровард...»

Вай аз андешаояш хулосае бароварда натавонист, боз дилаш гурур кард, аз ӯ пурсид:

— Росташро гӯӣ, додарам, чӣ гап? Дараки падарамро наёфтааст-ку?

— Намедонам...

— Не, ҳар коре, ки раис карда бошад, ё кардан хоҳад, ту медонӣ... Хайр, гӯӣ, ки ягон кори бад накардаам?

— Не!

— Ана, нагуфтам, ки ҳамаашро медонӣ, вале намегӯӣ.

— Акнун аз худӣ раис мефаҳмед.

Умнаткул андаке дар паси дари идора истод. Баъд нафасашро рост карда охиста дарро кушод ва ичозат пурсид:

— Биё, Умнаткул! — хоҷиш кард раис. Ӯ дар паси миз не, балки дар курсии пойгаҳ нишаст. Ба Умнаткул даст дода вохӯрдӣ кард ва ӯро дар паҳлӯяш нишонд. Ва табассум карда пурсид:

— Медонӣ, чӣ гуноҳ кардӣ?

— Не-е, — ҷавоб дод Умнаткул ва ранги таги пӯсти сиёҳаш зардча гашт.

Раис тағйир ёфтани ранги ӯро пай бурд ва гапро дигар кард:

— Умнаткул, як бор моро бедонадорӣ бар...

— Бедона лозим бошад, худам дошта меорам.

— Не, гап дар дошта овардани ту не. Ман ношод шудаам, дилам занг задагӣ барин, мехоҳам, ки кушода шавам.

— Агар бо доштани бедона кушода мешуда бошад, ман ҳар рӯз мебарам. Ду тозӣ ҳам ёфта омадам, зимистон ба шикори рӯбоҳ мебарорам... Не, раис, шумо маро масхара мекунед.

— Бедонадорӣ набарӣ ҳам, майлат, лекин як маслиҳати дигар: мо туро бригадир таъин карданӣ.

— Чӣ хел?.. Ҷаббор...

— Ҷаббор хизматашро адо кард. Баъд, ҳар тоифа бояд аз худ сардор дошта бошад. Феълу атвори шуморо каси дигар аз ту хубтар намедонад. Бегона ҳама вақт бегона аст. Мисоли осонаш, директори мактабамон. Ҳар сол директори нав меомад. Бо мактабу мактаббаччаҳо шинос нашуда, мерафт. Ана се солест, ки директор аз худамон. Кораш аз онҳо бехтар набошад, батар ҳам нест. Ба ҳар ҳол... Аз худат гап намемонад. Сардори оила бояд одами ҳамон ҳавлӣ бошад...

— Гапатон дуруст, раис, лекин ман наметавонам: савод надорам.

— Савод надорӣ... Илочашро меёбем. Писари Зарифи дароз техникуми хоҷагии қишлоқро тамоm карда омад. Ҳамонро ба ту шогирд мемонам, ҳама корро медонад.

— Раис, моро, ки ба ҳамин роҳ овардед, ҳар чӣ хоҳед, ихтиёратон...

16

Писари Зарифи дароз Шарифи тарбияи вилоят гирифта аввал аз ин тақлифи раис ранчид. Гӯё аз ҷӯгиҳо ҳазар кард. Гапи Умнаткулро нагирифт. Баъд одат кард. Вале Шариф Саидкулро хуш наомад. Ба қавли ӯ «ҷавони хондагӣ» ба Гавҳар зуд-зуд дуздида нигоҳ мекунад ва ин чиз ба иззати ҷавонмардии ӯ мерасад. Чанд рӯзи аввал ҳаваси ҷӯрагӣ пайдо карда буд, акнун салом додан намехоҳад. Салом диҳад, ба ҳаёлаш, дар баданаш захри каждум медавад. Лекин Шариф чизеро пай намебарад ва гумон мекунад,

ки акли ин чўгибачча ба салом додан намерасад. Барои ҳамин ба мақсади Саидкулро шарм дорондан чанд бор ба ӯ салом ҳам дод, вале ӯ худро ба карӣ зада гузашт. Баъд Шариф ҳам салом намедодагӣ шуд. Вале ин чизҳо ба пой кори бригада намезад. Умматқул ҳар вақт Шарифро ҳамроҳ гирифта ба боғоти «Чилдухтарон» мебурд: «Ту хондагӣ, додарам, чӣ кор кунем, ки бригадаамон аз ҳама пеш гузарад?» Акли Шариф ҳоло ба бисёр чизҳо намедавид ва ба ӯ ҷавоби сахт гуфта наметавонист. Барои ҳамин мегуфт, ки ин чизхоро, бехтараш, бо раис маслиҳат кунанд...

Ба шипанг омадани онҳоро аз ҳама зиёдтар Гавҳар мехост: ӯ зуд ҷою дастархон меовард. Вале Шариф бо андешаҳои зиёде лаби нони онҳоро намешикаст. Ва бо чунин андеша бо духтар гап заданро ҳам ор медонист. Лекин Саидкул ҳар гоҳ ба Гавҳар дӯғ мезад: «Чаро ӯ зуд-зуд ба хонаи шумо меояд?»

«— Ман надонам».

«— Не, ту медонӣ, ягон чиз нагуфта бошӣ, ӯ ика бисёр намеояд».

«— Охир, девона, ӯ ҳамроҳи аком меояд-ку? Кӯр нестӣ, худат мебинӣ. Омадан гирад, ба ту чӣ?»

«— Не, наояд. Ҳамин хел омадан гирад, туро ҳам мекушам, ӯро ҳам».

«— Чӣ-й? Ту фисин?»

«— Чӣ гуфти? Тавба карда будӣ-ку!»

Гавҳар дигар ба ӯ гап назада рафт ва ҷунон ки Саидкул ба Шариф салом намедод, духтарак ҳам ба Саидкул салом намедодагӣ шуд.

Як рӯз Саидкул духтарро дар боғот танҳо ёфта маҳкам дошт.

— Ту ҳоло барои як олуфта шуда ба ман салом намедихӣ, вай мӯи сар дорад-дия-а?

— Ту аҳмақ ҳастӣ, Саидкул. Ҳамон бечора ягон бор бо ман салом-алеёк ҳам нашудааст. Аммо ту дар тобистон ҳам нам кашида мегардӣ.

— Ҳа-а, хаёлат ман намедонам?

— Чӣ медонӣ?

— Гумон нақун, ки вай туро мегирад. Рӯймолча барин фисашро пок мекунаду мепартояд...

— Гум шав аз наздам, ҳаром! Оча-а-а!!!

— Чим! Дод гӯй, мекушам!

— Аҳо-о-о!!!

— Девона будӣ-ку? Рав, лекин дониста мон, ки аз ман халос намехӯрӣ!

— Ҳозир рафта ҳамаашро ба аком мегӯм, туро мекушад.

— Як даҳан гуфта бин.

— Агар гӯм, ба худо, ки рӯбоҳ барин аз даҳонат пӯст меканад.

— Ту, духтарак, акнун бо ман дониста муомила кун. ман ба ту баччача не. Очам мегӯяд, ки писарам, фардо зан гири, пасфардо занат мезояд. Вале ту назарногирона бо ман гап мезанӣ.

— Ман дигар бо ту гап задан намехоҳам.

— Чч...

— «Саидкул, ҳӯ-ӯй Саидкул!» – овози Умнаткул баромад.

— Мурдӣ,— ба чавон гуфт духтар.

Саидкул ба ӯ нигоҳ карда монд. Ранги рӯяш парид.

— Намегӯй-а?

— Мегӯм, ваъда дех, ки дигар ба ман чаққа намешавӣ...

— Ин хел бошад, ба халқи олам гӯй... Акнун ту рав, ман аз он тараф давр зада меоям.

— Ба ман корат набошад, рафтан гир.

— Ҳа, мӯйсарро интизор мешавӣ?

— Фисин!

— Чӣ-й!

— А-а-а! Ако-о-о!

— Дониста бош, ту...— Саидкул давоми суханашро нагуфта бо нарангушт ба сари синааш ишорат кард ва ба чавоби духтар интизор нашуда тозон рафт...



— Акаи Шариф, ман фаҳмидам, ки боз ба вилоят мерафтаед. Лекин ман савод надорам, ки ба шумо хат нависам.

— Барои чӣ, мактуб?

— Гап дорам.

— Гапат бошад, ҳамин хел гуфтан гир.

— Намешавад. Баъд бо шумо гап зада истоданамро бинанд, мекушанд.

— Кӣ?

— Аком, боз ана вай...

— Набошад, ман зери кӯҳи «Чилдухтарон» меравам. Ҳамон ҷо биё.

— Мебинанд, баъд мекушанд.

— Не, ҳеҷ кас ҳад надорад, ки туро кушад. Биё! — гуфт Шариф ва бо пайроҳаи байни дарахтон қадам зада сӯи «Чилдухтарон» рафт. Зери дарахти себи хубонӣ нигарон шуд. Духтарак наомад. Баъд қаҳр карда рафт. Вақте ки байни дарахтонро гузашта мерафт, аз пас садои хуштак баромад. Ӯ баргашта нигоҳ кард, касеро надид. Боз рафт. Боз садои хуштак баромад. Ин дафъа қасдан нигоҳ накарда рафтан гирифт. «Акаи Шариф!» базӯр шунда шуд овози духтарона. Ӯ баргашт. Духтарак дар рӯй ранг надошт, вале механдид.

- Базӯр гурехта омадам.
- Чӣ хел?
- Аком омада буд. Ҳозир дар шипанг. Шуморо интизор аст.
- Чӣ мегӯяд?
- Шумо меомадаед, ҳамроҳ кор мекардастон...
- Хайр... Гапатро гӯй, ман равам...
- Гапи ман даррав тамом намешавад. Шумо падари маро ёфта наметавонед?
- Гапат ҳамин?
- Не, боз ҳаст.
- Шариф ба фикр рафт. Ӯ чавобе гуфтан хост, то духтар хафа нашавад. Ба чашмони махмури духтар нигоҳ карда гуфт:
- Агар лозим бошад, кофта меёбам... Лекин ту натарсидӣ, ки ин чо назди ман омадӣ?
- Не, ман наметарсам.
- Ман ҳамин чо туро кушта партоям, кӣ медонад?..
- Ман медонам, ки шумо ин хел одам не, барои ҳамин омадам.
- Не, ту ҳоло маро намедонӣ.
- Ман надонам, аком медонад. Ҳар рӯз шуморо таъриф мекунад.
- Вай нодуруст таъриф мекунад. Хайр, гӯй, ки боз чӣ гап дорӣ?
- Ман мехоҳам шуморо фол бинам.
- Фол? Чӣ фол мебинӣ? Дар хурдиам модарам маро ба чӯгӣ фол нишон додааст, фолбин гуфтааст, ки дар понздаҳсолагиаш мемурад. Шукр, ки дар ҳаждаҳсолагӣ зиндаам.
- Духтар аз шарм сурх шуд ва сар ба зер афканд. Сипас зери лаб гуфт:
- Вай дурӯғ гуфтааст. Ҳамин хел гуфтааст, ки модаратон шуморо бисёртар дӯст дорад.
- Он қадар дурӯғ ҳам не. Дар понздаҳсолагиам модарам мурд...
- Ман беҳуда омадам.
- Барои чӣ?
- Аламатонро тоза кардам.
- Шариф ба духтар нигарист. Аз чашмони духтарак шарора парид.
- Ман ҳам шумо барин аз падар ҷудо шудам.
- Ғам нахӯр, падарат гашта-гашта, ба пой худ меояд.
- Не, акнун дер шуд, вай намеояд.
- Аз кучо медонӣ, фол дидӣ?
- Ман не, модарам...
- Бовар накун... Ин гапро мон. Кани маро фол бин.

— Не, акнун фол намебинам. Шумо ба лафзи чӯғӣ бовар намекунед... Чӯғӣ... Шумо медонед, ин чӣ маънӣ дорад?

— Медонам. Мардуми бемакон, оворагард.

— Не-е, шумо инро намедонед... Ҳар гоҳ падарам мегуфт, ки вақти рӯзӣ тақсим кардани Худованди ҳаждаҳ хазори олам тоифае дар хоби ғафлат монда, баъд аз тақсимот ба боргоҳи Худо рафтааст. Худо «Ман ризқро тақсим кардам. Ризқу рӯзии шумо дар рӯи мардуми олам аст. Рав, чӯю гир» гуфтааст. Ва аз ҳамон рӯз ин тоифа номи «Чӯғӣ»-ро гирифтааст, оворагард шудааст. Баъд мардҳои тоифа аз садакаталбӣ ор карда халтаву асоро ба дасти занҳо додаанд...

— Матлабат бад не, духтарак... Боз чӣ гап дорӣ?

— Гапи бисёр дорам... Гуфта наметавонам.

— Барои чӣ?

— Охир, шумо... аз чӯғӣҳо ҳазар мекунед, нону обашонро намехӯред.

— Кӣ гуфт? Дар ин як сол чӣ қадар нону намаки шуморо хӯрданд...

— Не-е, маро фиреб надихед.

Шариф табассум кард. Вале духтар маҳзунӣ гирифт ва сар ба зер афканд.

— Хафа шудӣ, духтарак!

— Не, барои чӣ хафа шавам, қисмат ҳамин будааст.

— Чӣ хел қисмат? Охир, дигар ин матали гуфтаатро ба коғаз навишта ба пешонии шумо часпонанд ҳам, намеистад... Лекин аз лӯлӣ, чӯғӣ ё ягон номи дигар гуфтан ҳеч чиз каму зиёд намешавад.

— Шумо хонда, одами калон мешавед-а?

— Не-е, ин хел гумон нақун. Ҳама хонда калон намешавад...

— Не-е, ман медонам, ки...

— Хайр, боз гап дорӣ?

Духтар ҷавоб нагуфта аз зери кӯҳи «Чилдухтарон» садои хуштаки саҳт баромад. Баъд ҳар яки он чил духтари сангшуда ба тақлид садоро такрор карданд. Духтарак тарсид ва беихтиёр ба Шариф ҷафс шуд.

— Ҳа, чаро меларзӣ?

— Ин хуштаки вай...

— Хуштаки кӣ?

— Вай — Саидқул.

— Хайр? Аз ӯ метарсӣ?

— Не-е.

— Натарсӣ, чаро меларзӣ?

— Ҳамин хел, вай бадҷаҳл, девона аст.

— Ин хел бошад, набиё буд.

— Охир, охир, ман бояд ба шумо гапамро мегуфтам...

— Ҳеч чиз нагуфтӣ-ку?
— Гуфтам. Боз чӣ гӯям? Гуноҳи бесаводиам. Набошад, ин гапхоро дар хат мегуфтам. Лекин шумо босаводу наменависед. Ор мекунед.

— Ту ин гапхоро мон, духтарак.

— Хайр, ҳар вақте ки омадед, хабар гиред.

— Хуб. Акнун рав... Саидқул дида бошад, ба ӯ чӣ мегӯӣ?

— Намедонам... Мегӯм, ки ман он касро нағз мебинам... Не!

Фол дидам, мегӯм.

— Фол надидӣ-ку? Канӣ, фол бин.

— Аввал сарфолӣ диҳед.

— Чӣ хел сарфолӣ?

— Ягон чиз, ки аз шумо ба ман хотира монад.

— Ана, як ручка...

— Хуб, мешавад.

Духтарак қалами чаҳоррангаро гирифта нигоҳ кард, баъд ба кафи дасти чапаш як хати сурх кашид, ба ҷавон нигарист. Боз садои хуштак такрор ёфт, наздиктар омада буд. Духтарак ҳаросашро фуру нишонда бо овози ларзон ба гап сар кард:

— Рост гӯм, дурӯғ гӯм, ба шумо дурӯғ, ба Худо рост. Вақт аст ё бевақт, шаб аст ё рӯз, шумо аз ин ҷо баромада меравед. Лекин дил ва хушу ҳаёлатон ин ҷо мемонад. Як духтари бегона дӯстатон доштааст ва шумо ба вай раҳм накарда, партофта меравед. Шумо онро медонед, вале назаратон намегирад... Дар он шаҳри калон шумо ба як духтар гирифтор мешавед. Ӯ ба шумо эътибор намедихад. Худатонро беҳуда обу адо мекунед.

«А-а-а!» Ин садои пурҳашамат аз байни ҳулӯлзор баромад. Онҳо ба ҳамдигар нигоҳ карда шах шуда монданд. Шариф ба сӯе, ки овоз омада буд, равона шуд, вале духтар ӯро боздошт:

— Наравед, вай фиреб карда истодааст.

— Акнун ту рав, духтарак.

Духтарак дергоҳ ба сару рӯи Шариф нигарист, баъд охиस्ता-охиस्ता пуштнокӣ рафт. Яқбора аз чизе ҳаросида рӯй гардонд ва байни буттаву дарахтон тохт.

17

Гавҳар бошитоб аз боғот бадар рафт, то рафтани Шарифро бинад. Вале дуртар аз идора рӯ ба рӯяш Саидқул баромад. Ӯ як сусти шуд, бозистодан хост, вале ба ҷавонписар нигоҳ накарда гузашт. Саидқул ҳам ба ӯ чизе нагуфт ва хатто нигоҳ накард. Ҳамин ки Гавҳар ба идораи колхоз наздик омад, яқбора бозистод ва мисли духтарони дар дилашон ишқ парварида яқрӯя шуда, аз паси ӯ нигарист. Ба духтарак маълум нашуд, ки Саидқул бепарво меравад ва ё зуъмирифта.

Духтарак ба сари роҳи калон баромад. Аз назди идора гузашта дар ҳамгашти роҳ бозистод ва ба роҳи дашт нигарист. Нигаристу нигарист, касеро надид ва ноумед баргашт. Вақте ки ба хонаашон наздик шуд, садои чӯберо шунид. Аз буни хона охиста нигоҳ кард ва модарро дид, ки асои гадоӣ бар танай дарахти чормағз мезад. «Шояд Саидкул ягон чиз гуфта бошад?» — ба худ суол кард ва дар баданаш мургак давид. Кампири Чинӣ ба лат ёфтани дастон нигоҳ накарда асо бар дарахт мезад. Аз афти кор, охирин асо буд, ки аз дасти ӯ нашикаста мондааст. Афсӯс, ки ин асо ҳам шикаст. Пас ӯ охи вазнине кашида бар решаи аз хок барҷаста нишаст.

Гавҳар аз ҳолати ӯ чизеро пай набурд. Ҳоло ҳам меларзид. Охиста аз буни хона намоён шуд, то модар чӣ гӯяд. Модар чизе нагуфт. Пас ӯ чурбат карда, назди модар рафт. Пиразан боз ахамияте надод. Духтар паҳлуи модар нишаст ва сар ба зонуи ӯ гузошт. Модар сари ӯро сила кард, баъд ашк рехт.

— Боз хафа шудӣ, оча?

— Не, духтарам...

— Хафа нашавӣ, асоятро намешиканӣ.

— Ту намефаҳмӣ, духтарам, ки зиндачудой чӣ сахт аст.

— Охир, вай бераҳм набиёяд, чӣ кор кунем? Ичозат медиҳӣ, ки ман ба чувстучӯяш равам?

— Не, ба духтарбачча ин кор намешавад...

— Набошад, ман равам, хола? — аз паси дарахт ҳозир шуд Саидкул.

Чинӣ дервакт хайрон монда:

— Ту ҳам наметавонӣ, — гуфт.

— Метавонам. Агар Гавҳар хоҳиш кунад, аз зери замин бошад ҳам, ёфта меорам.

— Ин чӣ гуфтагиат, Саидкул? — пурсид модар. Саидкул ба саволи ӯ ҷавоб наодода, Талъат кӯдаки дар гаҳвора ором хобидаро кушода, оварда ба бағали пиразан гузошт ва баргашта хона даромад:

— Ҳар дуямон меравем, тағо, — аз забони кӯдак гуфт Чинӣ ва тифлро боло бардошт.

Ҳамин вақт Умматкул даромада омад. Араки рӯю гардан бо фӯта пок карда гуфт:

— Шарифро гусел карда омадем.

Ин гап ба Саидкул нафорид. Ӯ дур шуд ва охиста-охиста сӯи деҳа рафт. Тамоми рӯз бедарак шуда, бегоҳ як милтиқ харида омад. Богурур ба назди хона омад.

— Боз ин чӣ намға, Саидкул? — рафтори ӯро дида пурсид Умматкул.

— Гап ҳаст,— нимхой ҷавоб дод ӯ ва ба сӯи боғот равон шуд.

Пиразан дергоҳ аз паси ӯ нигоҳ карда монд.

Аввалин кори кардаи Саидкул ҳамин шуд, ки як аккаеро, ки хар рӯз дар шохи дарахти чормағз гиш-гиш мекард, парронд. Ин ҳам ба хоҳиши Чинӣ шуд. Ба ҷону холи ҷавон намонд: «Ин аккаи даҳансиёҳ ягон балоро медонад, ки ин қадар болои сари мо омада хиш-хиш мекунад» гуфт. Саидкул аз нишони бехатоияш шод шуд ва бегоҳирӯзӣ ба кӯҳи «Чилдухтарон» рафт. Кабӯтарони даштӣ хеле зиёд буданд ва омадани ўро дида, села-села парвоз карда, болои боғот давр гаштанд ва боз омада ба сару китфи мучассамаҳо нишастанд. Саидкул камингоҳ гирифта, дар боло гардани зебои кабӯтарро дид, кабӯтар ҳам ўро мепоид, ки намоён шавад, парвоз кунад. Вале Саидкул мили камон ба танаи кӯҳ рост карда хеле нишон гирифт ва парронд. Камон пошна дод, ў ба пушт зад, хатто чанги аз бадани кӯҳ хестаро надид. Ў тарсид ва пас аз муддатҳо дард кардани китфи рostaшро хис карда хест. Гиребони курташро ба бозу фароварда паи пошнаи камонро дид. Сип-сиёҳ хун хоб рафта буд. Бачча ин хел зарбаро надида буд, тарсид. Ваҳм ҳам кард. Баъд ба атроф назар карда, ба боғот даромад. Дандон ба дандон монда мерафт. Яке даст бардошт, ҷои зарбхӯрда сӯзиш кард. Чунон дандон фишурд, ки оби дандон гич шуда аз чашмаш баромад. Ў себҳо ва хатто чормағзи гӯрро қанда, хоида туф мекард. Баъд «китфам набаромада бошад?» гуфта чунбонд, боз сӯхт.

Ба шипанг омад ва ба атроф нигоҳ кард, ки ягон кас бошад. Аз ҳама бештар Гавхарро дидан хост. Дам-дами фурӯрафти офтоб ба хона омад. Оҳиста камон ба мех овехт ва ба касе сир надода баромад.

— Гавхар, ин ҷо биё, — ўро дар дами дар дида гуфт ў.

— Чӣ мегӯӣ?

— Ин ҷо биё, гапи зарур.

— Ҳамин ҷо гӯӣ.

— Ин ҷо намешавад, биё паси хона гузарем.

— Ҳа, паси хона бурда, занӣ-а?

— Не, худо занад не... Ман паррондам.

— Киро?

— Биё, ҳамаашро мегӯям.

— Хайр, рош!

— Лекин ба ҳеҷ кас гап назан... Ана, бин. Бин, ки китфам набаромада бошад.

— Ээ ҳатўл, аз ўҳдаи ҳеҷ қор намебарой, ту ро ба тирпарронӣ кӣ мондааст-у?

— Хайр! Ман ба ту нозам гунҷида, бин гӯям, мечакӣ.

— Ҳеҷ бало назадааст, дуруст мешавад.

— Ба ман раҳмат намеояд-а?

— Чӣ хел раҳмам ояд. Ту қорғари мустақил шудӣ, рӯзи меҳнат мегириӣ, пул мегириӣ, салому алейкaтро ҳам хӯрдӣ. Боз гап мезанӣ...

- Ба ҷои ман дигар кас мешуд, туро сар мезад.
 - Ту девона, ту. Ман ҷӣ кор кардам, ки сар мезанад?
 - Ман ҳамаашро медонам, ҳамаашро дидам. Лек ба ҳеҷ кас чизе нагуфтам. Агар вай ба ту даст мерасонд, рафта ҳар дуятонро мекуштам.
 - Э гум шав! Дигар ба ман гап назан!
 - Ист! Ба китфи ман ягон чиз банд. Дард мекунад.
 - Ҷазои ту ана ҳамин, ма, худат банд,— гуфт духтар ва рӯй-моли сарашро партофта рафт.
- Саидқул чизе нагуфт ва рӯймоли ӯро помол карда гузашт.

18

Рӯзгори ҷӯғиён обод мешуд. Акнун онҳо бо халқ ҳамроҳ буданд, дар корубор ва дар тӯю азо. Умматқул бузкашиҳоро дида ҳаваси асп кард ва як тои сесоларо харида овард. Писари яқсолашро бардошта ба рӯи ёли асп каме дошт, той дар ганданаш сарборӣ дида, кишна кард. Писарча ҳаросид. Умматқул хандида ӯро бозгирифт. Тойро ба гирифтани гирифтубаъд пушаймон шуд. Барои ба вай нигоҳубин кардан вақт надошт, ғайр аз ин онро дар воти вотиҳона ва алафпаяҳои колхоз мехгардон кардан мумкин набуд. Умматқул орият карда онро нафурӯхт ва Саидқулро ба он мутасадди кард: «Алафаш ба ӯҳдаи ту». Қашаву нигоҳубинашро ба усто Нуриддин супурд. Барои ҳамин ҳам усто Нуриддин дигар ба кори колхоз набаромад. Устой мекард ва ба асп нигоҳубин. Аспро мехгардон мекард. Ва ҳар рӯз як соат аз байни дарахтон онро мегузаронд, ба вай қачу қилеб рафтан ва аз байни дарахтҳо миён борик карда гузаштанро ёд дод. Усто тойро хушлаҷом қардан хост. Той фарбеҳ шуд, хушнамурад гашт ва аз зери пӯст ва мӯйҳои тоза дар ҳавои равшан ва ё назди чароғ чизе қило меод. Баъд Нуриддин ба Умматқул фармуд, ки тухм харида биёрад. Тухмро ба ҷав омехта доданд. Ранги асп боз тозатар шуд. Чун асп панҷсола шуд, ба пушт зин заданд. Хислати пирамард ба Булӯр гузаштааст, ки ором меистад. Вале чун Мавлонро бар зин нишонданд, асп бетоқат шуд ва ба гирди пирамард тохтан хост. Пирамард ба Умматқул гуфт, ки ӯ савор шавад, зеро асп шахсарӣ карда давад, ба лачоми онро қашидан зӯраш намерасад. Чун Умматқул ба зин пой гардонд, той ҷуфтақ зада тохт. Умматқул лачоми онро саҳт қашид. Асп як чароғпоя шуда қарор гирифт. Беқарорнаш ҳамин шуду ҳамин, гӯё хеле ва хеле осон сара шуд. Вай дигар шахсарӣ карда аз ихтиёри соҳибу лачом набаромад. Ва андаке қилав зананд, ба сӯе мегашт. Ҳамчун аспи хушқилав овоза пайдо кард. Умматқул Булӯрро ба бузкашиҳо мебурд, то тӯдаву занозани аспон, шиҳаю кишнаи онҳо ва ҳаёҳуи асптозонро бинад ва шунавад: буз дар бару

дар қоши зин, зери рону банду гирех омадани пойи буз: тохтани аспони дар бузқашихо одатқардари ёд гирад. Ва ҳар боре ба бузқашӣ мерафт, усто Нуриддин хошиш мекард, ки зинҳор ба зинҳор аспро ба тӯда наандозад, хомдарид накунад. Пирамард онро ба яккамех қантар мекард, ҷилав қашида лабҳои об мебурд, дар регзори соҳил ва байни шохобҳо хунук мекунонд, баъд савор шуда меомад. Ӯ аввалин бор ба асп тозиёна зад, то тезтар гардад, йӯрға гиронд, тозонд. Дар паҳлӯяш пӯстак кашол карда тозонд, то аз буз нахӯсад. Пӯстакро рӯи рег партофта аз дур асп тозонда омад ва дар назди пӯстак ҷилав қашид. Булӯр аввалҳо ду-се қадам гузаро мешуд. Ва чун саҳттар ҷилав қашид, дар назди пӯстак таққӣ истод. Пирамард ҳам шуда пӯстакро бардошт ва пошна зада «Хуу» гуфт. Асп майли тоҳтан кард. Баъд ӯ пӯстакро ба қоши зин бардошта, тозиёна зад. Булӯр парид. Пирамард дави онро дида, худ аз худ номи аспро «Бодпо» монд. Вале ачаб, ки пирамарди дар умраш аспу аспбозиро надида ин хел машқҳо мекунаду як бор ҳам дар бузқашихо Булӯрро ба тӯда намеандозад?

Дар қолхозии ҳамсоя як тӯи қалон шуд. Нуриддин ба ҳараш савор шуда ҳамроҳи Умматқул рафт. Умматқул ҷавонмарди пурқувват бошад ҳам, аспсавориро хуб намедонист. Бинобар ин Нуриддин ба назди асптози номдор Яздон-полвон рафта хошиш кард, ки аспии ўро як даст тозад. Полвон ба қомати зебо ва пештанани пурра, шиками қашидаву борик ва ҷашмони хеле зиндаи асп нигоҳ карда, аз аспаш фаромад ва пуштанги Булӯрро аз нав қашида, савор шуд. Ӯ аспҳои зиёдеро савор шуда, дар бузқашихо зафар ёфтааст ва чун буз аз дасти дигарон ба қоши зини ӯ гузашт, дигар ҳеч кас ба ӯ шафат намешавад ва аспии зери пойи ӯ мурдаро озод бурда ба пиллаҷо мебартояд. Булӯр хеле ба ӯ хуш омад. Мисле ки мошини қўҳнаи ўро гирифта ба вай мошини нав дода бошанд, полвон аз паси мурдақаш, ки «Хўў, аз ҷониби бобои соҳибтўй бисту панҷ сўм пул ва соати қисағӣ солим, хў-ў-ў-ўй» гўён ҷор андохт, нарафт. Балки савори Булӯр як давр зад ва омада дар сари роҳ истод. Аз дур тӯда ҷунбид. Тамомии аспҳои пеш рафтанд. Боз тӯда истод. Мурда зери пойи аспҳои монда буд. Полвон хост асп монда равад, вале худдорӣ кард. Тӯда боз ҷунбид ва зуд аспҳои пароканда шуданд. Аз ҷор пойи таққа дошта буданд. Аспҳои ба тарафи марра рӯ оварданд, вале яке аз бузқашихо ҷилави аспашро ба тараф тофт, то бузро қанда гирад: дигар аспҳои низ ба он тараф рафтанд. Баъд бузи сарсаҳту пӯстсаҳт, ки қушта, се рӯз боз дар об тар карда буданд, дар байни ду бузқаш монд. Ӯар ду ҳам аспашро тозиёна мезад. Аспҳои баробар метохтанд, вале пуршаст рафта наметавонистанд.

«Ҷўгию Умаралӣ!» гуфтанд тамошобинҳои байни худ. Яке аз дилу ҷон гулӯ дарронда «Ху!» гуфтани Умаралӣ баромад ва аспии сиёҳи ӯ ду-се зўр зада қанда шуда ба пеш рафт. Ҷўғӣ аз қоши зин

як пой канда шудамондаи бузро гирифта ба ҳаво партофт ва тозиёнаро аз байни дандонҳояш гирифта қоматашро рост кард. Вале Умаралӣ ба гардани аспӣ сиёҳаш тозиёна зада, «Ху!» мегуфт.

Яздон-полвон бо Булӯр роҳи ўро мепоид. Чун ў наздик омад, инони Булӯрро ба роҳи омади аспӣ сиёҳ рост карда тозиёна зад. Булӯр баробари аспӣ сиёҳ тохт. Чун ҷилаваш ба тарафи сари аспӣ сиёҳ тофта шуд, Булӯр ҷафс шуда, вазн ба он асп партофт. Полвон ҳам шуд, ки аз ягон ҷои буз дорад. Умаралӣ бузро ба тарафи чап гирифт. Полвон ба рӯи гардани аспӣ ў ҳам шуд ва дасташ ба буз расид. Умаралӣ ҷилави аспро ба чап нимдоира гардонд. Вале Булӯр, ки ҷилаваш сар додагӣ буд, рост рафт. Ва полвон зуд ҷилави онро тофт. Булӯр боз ба аспӣ сиёҳ шафат шуд. Ин дафъа аз тарафи чап омад ва Умаралӣ фурсат наёфт, ки бузро ба тарафи рост гирад.

Полвон боз аз пой буз дошт. Фақат данг будани аспаш ба Умаралӣ имкон наметод, ки мурдари ба марра расонад. Полвон як назар дид, ки Умаралӣ дар ғазаб шуд, ба сӯяш хандида гуфт:

«— Умаралӣ, ту хафа нашав, ман ин аспро месанҷам!»

«— Чапандозӣ ҷои хафагӣ не, аҳо, тавонед, гиред!» Ба Полвон ин гап саҳт расид. Булӯр он қадар ҷафс шуда буд, ки пой ҳар дуи онҳо аз соиши тани аспҳо дард ёфт. Полвон ҳам шуда ва пеш ёзида таккаро бемалол оғӯш карда гирифт ва узангу гардонда, ба қоши зин андохт. Умаралӣ ҳам он қадар саҳт бастааст, ки аспҳо вазни якдигарро мекашанду буз ҷудо намешавад. Аспҳо ду бор гирди маррари давр зада рафтанд. Мардум аз сари ҷар ва шоҳи дарахтон фарёд мезаданд: «Чилбур ҳисоб не, гирех ҳисоб не, фақат сари даст!» Умаралӣ аз фарёди тамошобинон шерак шуда боз тозиёна зада «Ху!» гуфт, вале зинаш қач шуд. Ў худро ба тарафи рост гирифт, то мувозинатро дорад. Ҳамин вақт Полвон мурдари сар дода «Ҳаққу ҳалол аз они ту» гуфта, лаҷоми аспро ба пас гардонд. Булӯр якка-якка қадам монда паст рафт. Нафасгирии Булӯр тез шуд. Полвон онро хом гумон кард ва ба паси гӯшаш нигарист, ки ҳоло тар нашудааст.

Мурдакаш фиғон бардошта омад: «Хӯ-ӯ-ӯ як намаду як такка аз номи боҷаи тӯйгар, хӯӯӯй!».

Мурдакаш хеле дур рафт ва аз паси ў нафаре асп монд, то баробари таккаро ба замин партофтанд, бардошта сари аспашро ба сӯи марра рост кунад. Вале мурдакаш таккаи навро ба замин напартофта барои тамошо худаш боз гардонда овардани шуд, лаҷоми аспро сар дода тозиёна зад. Вале дар нимроҳ аспӣ лаванди ўро доштанд. Ў дар миёнаи аспон монд ва мурдари ба замин партофт. Аз нафаси аспон ва бузқашҳо болои тӯда тумане пайдо шуд. Тӯда як мечунбид ва бозмеистод. Аз афти қор, таккаи вазнинро бардоштан хеле душвор буд. Ва ҳар қадам мехостанд, ки пой таккаро пушти по гардонда баъд аспашонро тозиёна зананд.

Тӯда чунбид. Кадоме «Боз чӯғӣ!» гуфт. Чӯғии сару рӯяшро бо фӯтае баста дар тамоми тӯдаҳо иштирок мекард. Сари аспӣ ӯ аз тӯда пеш баромад, вале чӯғӣ ба пас нигоҳ кард: «Ху, чу!» мегуфт. Баъд маълум шуд, ки чӯғӣ лаҷом мекашад. Ӯ аспӣ худро тозиёна зад. Ва бо ду-се силтав Булӯр аз тӯда ҷудо шуда баромад. Дар нӯги пой Полвон як пой такка пушти рикоб гашта буд ва сари такка ба санғо зада меомад. Чӯғии ношинос лаҷом мекашид ва акнун Булӯр аз аспӣ лаҷомкаш пеш гузаштан мехост. Онҳо то марра расиданд ва чӯғӣ лаҷоми Булӯр раҳо карда баргашта рафт.

Усто Нуриддин рафта солимро нагирифт. Баъд Полвон аспӣ ӯро оварда гуфт:

— Рафта солимро гиред.

— Не, Полвон, аз шумо.

— Човандоз фақат пул мегирад, вале мол аз они соҳиби асп...

Аспро хунук кунед ва ба ҳар даст надихед,— гуфт Яздон-полвон ва ба аспӣ сафед савор шуда рафт.

Усто Нуриддин аспро лаҷом кашида ба гӯшае бурд, пуштан-гашро суст кард ва ба гирди худ давр занондан гирифт. То дами хушк шудани нами бадани Булӯр ва то шошиданаи давр занонд. Баъд лаҷом кашида омад ва пуштанги онро таранг карда ба Ум-матқул фармуд, то савор шавад. Ум-матқул ба асп савор шуд ва якка-якка сӯи тӯда рафт. «Охири, хӯӯӣ!» фарёд зад мурдакеш. (Ин охирии аввал буд, ки ҳар кас барорад, бузи то ин вақт тохташонро мегирифт ва боз то анҷоми бозӣ ду охирии дигар монда буд.) Ум-матқул тохта натавонад ҳам, барои тамошо ба тӯда наздик шуд ва яке аз байни тӯда фарёде баромад. Баъд чунбиданд, тез гаштанд, лӯкка гирифтанд ва тохтанд. Чӯғӣ бузро якка карда баровард. Мардум аз пиллаҷо қиғ гуфтанд ва асп рост ба овоз нигоҳ карда тохт. Ин чӯғимард дар бузқашӣ ва асптозӣ дар байни тӯяқиҳо ва тамошобинон шӯҳрати зиёд дошт, вале касе намедонист, ки ӯ аз кадом тоифаи чӯғиён аст ва чӣ ном дорад. Фақат вақте ки ӯ бузро мебаровард ва аспӣ одатқардаи ӯ ба қиғу фарёди мардум нигоҳ карда метохт, «буз дар чӯғӣ» ва ё «аспӣ чӯғӣ баровард» мегуфтанд. Ум-матқул хост рафта аз он чӯғӣ хоҳиш кунад, ки аспӣ ӯро як даст тозад, вале сухани Яздон-полвон ба ёдаш омад ва аз нияташ гашт. Фурсате нагузашта худи Яздон-полвон ба назди ӯ омад. Ум-матқул хоҳиши ӯро интизор нашуда аз асп фаромад. Полвону Ум-матқул аспхояшонро иваз карданд. Булӯр ширин йӯрға карда рафт.

Аз осмон пағаҳои поҳсамонанди барф фаромад. Он қадар ба ин манзара мос омад, ки ҷои гап не, гӯё дар ин манзараи зебо, майдони санъаткорони миллӣ ва аҷдодӣ фақат ҳамин чиз намерасид: барфи сафед. Бузқашӣ ва тамошобинони сару тани дуруст пӯшида чунин ҳаворо дӯст доранд. Ба қавли онҳо бузқашӣ ва шикори кабк дар барф хуб аст: ё зерӣ пой барф бошад ва ё барф рехта истад. Ба мардуми мо ду санъати зӯру хунар хеле писанд

омадааст: бузкашӣ ва гӯштигирӣ. Ва ҳардуи инро «хунари мард» номанд. Махсусан ба мардуми кӯҳистон гап ва ҳавои даҳан як пул аст. Бояд хунар нишон дод ва ақаллан тамошо кард. Дар ин чо ба майдон баромадан ихтиёрист. Касе дигареро мачбур намекунад ва рад ҳам. Ва як кас барои каси дигар ҷавобгар ҳам нест. Агар рағу пай дасташ аз рағу пай пой бузи мурда камқувватӣ кунад, ӯ вақти кашокаш сар медиҳад. Ва рағту мардонагӣ карда то канда шудани рағи даст ва ё баромадани шонаи китф истодагарӣ кунад ҳам, касе ҷавобгар нест. Гӯш, рон, даст ва ё гардану китфи ӯ хангоми худро ба тӯда задан зери дандонҳои аспӣ газандае хуншор шавад ва ё тозиёнаи ба сари асп зада ба рӯи ӯ расида, қафад ҳам, касе ҷавобгар нест. Умаралӣ як гӯшахро ба даҳони асп дод, вале ҳоло ҳам буз мекашад ва дар кучое овоза ва ё хабари бузкаширо шунавад, меравад. Ва ҳамин қадар айб дорад, ки аспро зуд аз кор мебарорад. Бераҳмона метозад. Ба ҷонварон ҷабр мекунад. Ва гоҳе ки беҳтарин аспхоро ба Яздон-полвон пешкаш мекунад, ӯ хайрон мешавад. «Шӯҳрати ҳар дуямон-ку баробар, чаро ба ӯ аспашонро пешкаш мекунанду ба ман не?» савол медиҳад ба худ, вале айби худро дарк намекунад. Зеро айб зуд паси сар мемонад. Махсусан, вақте ки Булӯр ду маротиба пайи ҳам бузро бароварда як гилему як гӯсфанд гирифт, Умаралӣ зиёдтар ба андеша рафт. Шояд ғаразу бадбинӣҳо аз ҳамин дақиқаҳо сар занад, вале ин ҷавонмард марди майдонро хуб медонист ва лозим шавад, ҳам ба гуноҳи худ ва ҳам ба зӯрии ҳариф тан меод.

Шӯҳрати Булӯр ҳам аз ҳамин чо сар зад. Баъд дар гирди Ум-матқулу аспаш аспбозони зиёде ҷамъ омада, харидор шуданд. Вале Ум-матқул гуфт, ки ман ин аспро ба нияти писарам харидаам, гӯё ки Булӯри ӯ ҳеҷ пир намешуда бошад. Баъд аз ин ба ҳуди ӯ ҳавасе пайдо шуд, ки асптозӣ ва бузкашӣ кунад. Дар тӯйҳои хурд ва гирду атроф, ки асп кам меомад ва полвонҳои номӣ чандон талош намекарданд, Ум-матқул ҳам Булӯрро ба тӯдаҳо мезад. Ва баъд ончунон меҳри бузкашӣ ба дилаш чо шуд, ки мисли Умаралӣ дар тамоми бузкашиҳо иштирок мекард: дар «харулог» ҳам мерафт. Вале ӯ ҳиллаву найранг, қоши зин гардондан, гиреху чилбур ва пушти поро намедонист ва мисли Умаралӣ вазнашро ба як тараф партофта, як по рӯи зин истода бо тамоми қувват бузро аз дасти ҳариф кашида гирифта наметавонист. Рағту бузро аз замин бардорад ва аспаш доной карда тез давад, бузро сари даст меовард, ки ин ҳалолтарин шакли бузкашӣ ҳисоб мешуд. Акнун Ум-матқул аспашро ба ягон полвон намедид. Худаш феълу ҳӯи Булӯрро гирифта, онро хеле хушлигом карда буд. Ин ҷавонмарди қайши қоматбаланд оҳиста-оҳиста тамоми ҳиллаву найранги санъати бузкаширо омӯхт: ҳам ба пеши пой асп сар нишеб карда бузро бардоштан, ҳам дар як тарафи асп вазн андохтан ва ҳам пуштипою қоши зин гардондану чилбур кор фармуданро ёд гирифт.

Соли дуоми ба майдон баромадани Булӯр буд. Холиё аспбозе, тамошобине ва ё пахлавоне набуд, ки дар боби ҳунарҳои Булӯр сифате накунад. Махсусан, имрӯз дар иди ҳосилот Булӯр мисли Раҳши Рустам ҳунар нишон дод. Дар тӯда он қадар асп зиёд буд, ки бузро баровардан имкон надошт ва аспхое, ки берун монда буданд, худро даруни тӯда гирифта натавонистанд. Вале Булӯр чун пошна задани соҳибро дар пахлӯҳояш ҳис кард, мисли рӯбоҳ борик шуда, сар ҳам карда аз байни аспҳо роҳ мечуст. Дар як тӯда Умматқул се бор бузро аз замин ҳам шуда гирифт, се бор ҳам аспҳо бузро сум карда аз дасти ӯ афтонданд. Пахлавонҳои номдори аз республикаи Ўзбекистон омада ҳам ҳоло ҳунар нишон наодоанд. Зеро дар ин тӯй «ҳама гуна ҳилла ҳисоб» гуфта эълон карданд. «Чунбид-чунбид!» садо доданд тамошобинон. Аспҳои зиёде гала шуда, инон ба инону по ба по майдонро давр заданд. Оҳиста-оҳиста аспҳо кам шудан гирифтанд. Дасту пой таккаи сиёҳ дар ҳалқайи чилбур афтида буд. Чаҳор асп монд, ки ба чаҳор тараф зӯр мезад. Аз кучоҳе як зоғ ҳам пайдо шуд...

Оқибат буз дар байни ду асп монд. Тамошобинон «Танк, Танк, балота гирам, Танк!» гӯён фарёд заданд. Соҳиби аспӣ кабудча лаҷоми аспашро гардонд. Аспӣ ӯ мисли наҳанг нимдоира гашт ва аспӣ ҳарифро кашола кард. Доди мардум баланд шуд. Аспҳо ҳампо шуда натавонистанд. Танк аспӣ самандро ба пахлӯ кашид, баъд соҳиби асп ноилоҷ чилбурро кушод.

«Хӯ-ӯ чилбур ва гирех ҳисоб не-её! Аз номи бригадири колхоз панҷоҳ сӯм пул, хӯ-ӯй!» фарёд зад мурдакаш. Савораҳо аз паси ӯ равшан шуданд. Ӯ дур рафт. Лаб-лаби шохоби рӯд рафт ва дар регзор мурдари партофта баргашт. Аспҳо тӯб шуданд. Кашокашии зиёде шуд ва ҳеч не, ки буз ба марра расад. Аз афташ, бозӣ авҷ накард, ки мурдакаш мурдаи дигарро ба тарафи муқобил бурд. Аз паси ин буз аспҳои нисбатан камқувват ва аспҳои хунуқшуда рафтанд. Вале тӯдаи аввал дуд кард. Аспӣ чӯғи пурашаст баромада дур рафт. Буз аз дасти чӯғи афтид. Боз аспҳо тӯда шуданд. Садои Умаралӣ баромад, вале аспӣ ӯ ҳам қанда шуда рафт. Аз байни тӯда сари Булӯр намоён шуд. Баъд чаҳор наъли пой ӯ дар офтоб чило доданд. Гуё ба замин расидани пой Булӯрро касе наметид. Чилави Булӯр ба рӯи гӯшҳояш фаромада буд. Асп ба як ҳукм мерафт ва Умматқул мурдаи вазнинро дуста дошта «ху» мегуфт. Булӯр роҳашро дигар накарда рост рафт. Рост ба рӯи қўлмак давид ва ба тамоми шаст пешпо хӯрда афтид. Умматқул аз болои сари асп парид. Фарёди баланди мардум мисли хурӯси гулӯяшро шағолдошта яқбора фуру монд. Асптозҳо асп монда омаданд.. Вале асп хест ва Умматқул аз нав савор шуд. Ӯ ҳам шуда аз даруни об бузро бардошт. Булӯр боз пеш давид. Вале дар сари роҳ полвонҳо аспҳояшонро уреб дошта шасти Булӯрро гардондани шуданд. Умматқул илоҷе карда бузро зери рон овард ва инони

аспро ба даст гирифт. Булӯр ба бозӣ даромад: асптози аввал аспашро аз тарафи буз тозонда ба буз ҳам шуда аспашро тозиёна зад. Умнатқул лаҷоми Булӯрро кашид. Асп истод. Умнатқул боз «ху» гуфт. Булӯр аз нав парид. Боз ба савори дигар дучор омад. Сохиби Булӯр андаке лаҷомро ба рост гардонда буд, ки марди роҳзан мувозинаташро гум карда лаҷоми аспашро ба рост тофт. Умнатқул ба чап тофт. ӯ ҳам ба чап гардонд. Ба рост, ба рост. Ба чап, ба чап. Умнатқул то назди марра пешандоз карда бурд. Вале аз пас аспи дигар пуршаст омад... «Ҳалол! Ҳалол!» фарёд заданд тамошобинон, ки ҳеч гоҳ ин хел ҳилла ва бозӣ кардани аспро надида буданд. Вале он асптоз ҳам шуда бузро доштани шуда буд, ки Умнатқул лаҷоми аспашро саҳт кашид. Асп чароғноя шуд ва аспи шафатомада гузаро шуда рафт. Ҷавонҷӯғи бузро партофта ба тарафи девонбеғи рафт.

Имрӯз Умнатқул ба китфи рост хестағӣ барин, аспаш боло-болои ҳам буз овард. Баъд аспашро ба канор бурда хунук кардан хост.

— Бародар, ба аспат чанд мепурсӣ? — назди ӯ омада пурсиданд чопандозҳои ўзбекистонӣ.

— Намефурӯшам.

— Агар розӣ бошӣ, бо «Москвич» иваз кунем,— машварат мекард бригадири деҳаи Ҷари Сурх.

— Не...

Дигар ба ӯ кордор нашуданд.

«Хӯ-ӯ, охири хӯ-ӯй! Хӯ-ӯ аз номи бригадаи ҷӯғихо сад сӯм пулу як камон хӯӯӣ!!!» — фарёд зад мурдакеш. Вале ин дафъа ба ҷои буз мурдаи ҷавонаро мебурд. Ва аспи ӯ базӯр мекашид.

«Ана акнун бозӣ мешавад» гуфтанд одамон. Умнатқул пуштанги аспашро таранг кашида савор шуда рафт. Булӯр дар роҳи ҳамвор пеши по хӯрда ба зону зада хест. «Чашм расид ҷӣ?» аз дил гузаронд ӯ ва ёлу гардани аспро сила кард. Булӯр як кишна карда лаҷомро чунбонд ва ба тӯда наздик шуд. Умнатқул пошна зад, то асп ба тӯда дарояд. Булӯр як пеш рафта аз чизе ҳаросида, боз пушт омад. Умнатқул ин дафъа «ҳа, ҷонвар!» гӯён пошна зад ва моли асил борик шуда, то болои мурда рафта бозистод. Умнатқул ҳам шуд, вале мурда пеш лағжид. Касе онро кашола кард ва зӯраш нарасида бозафтанд. Булӯр қадаме пеш монд. Умнатқул боз ҳам шуд ва пои ҷавонаро дошта тасмаи рикобро як печонд ва пой ба рикоб дароварда «ху!» гуфт. Ҷасади вазнини мурда каме чунбид ва аспҳо имкон надоданд, то Булӯр барояд. Пой Умнатқул таранг шуд. Дид, ки аз чанд тараф ҷавонаро мекашанд. Ҳама аспҳои тӯда баробар чунбиданд. Баъд аспи ҷӯғии латтабанд паҳлӯи Булӯр ҳозир шуд. Онҳо мисли як ҷуфт барзагов мурдари ба як тараф кашиданд. Пуштанги аспи бузқаше канда шуду худӣ ӯ бо зину банд ба зери пои аспҳо афтид, вале наъли аспе ба ӯ

нарасид. Ачиб, ки асп дар ҳеч ҳолат одамро пахш намекунад. Чўғихои ба ҳам ношинос канда шуда дур рафтанд. Дигарҳо аз паси онҳо сур карданд, бозистоданд. Умнаткул лачоми аспро сўи марра гардонд, то солиро бо ҳам бинанд, вале чўғии ношиносе латтабанд, ки сару рўяшро кас намедид, лачоми аспашро ба чап — сўи рўдбор тофт, то мурдaro аз дасти Умнаткул канда гирад. Булўри хушлачом ҳам сўи ў гашт.

Баъд чуфти аспҳо дур рафтанд. Як пой чавона дар гиреху рикоби Умнаткул ва пой дигараш дар чилбури дар кўҳаи зин гирехзада, ними мурда рўи замин кашол ва сараш ба сангу ноҳамвориҳо зада, часта ба пой аспон бархўрда ва гашти онҳоро халалгор шуда, ба пой улавҳо мерафт: ба лачом гардонидани аспон халалгор буд. Баробари азоби аспон ду тозандаро хишша гирифта буд. Чўғии латтабанд хунсард менамуд ва ягон даҳан гап намезад, нигоҳ ҳам намекард. Фақат аспашро тозиёна мезад, то мурдaro канда гирад. Умнаткул як ба марди латтабанд нигарист: мўйлаби сафед, бинӣ ва чашму абруи ў менамуду бас. Чашмонаш фуру рафта буданд ва аз қаъри онҳо оташе барқ мезад. Ба бадани Умнаткул мурғак давид ва як чизи сард алмос барин дилашро бурида гузашт. Ў мурдaro раҳо кардан хост, вале латтабанд ўро писанд накарда садо дардод: «Балота гирам, ҳайвони кадрдон, аз писар ҳам бо-вафо хастӣ!» Ин садо аз нав газаби Умнаткулро овард. Боз пой ба рикоб тарангтар кард. Чўғии латтабанд дар болои зин чунбид. Аспҳо баробар ба об даромаданд. Чўғихо чашм ба чашм шуданд. Лабҳои чўғии латтабанд чунбиданд. Умнаткул ўро шинохта сахл монд, ки фарёд занад, вале ба чои фарёд пой аз рикоб кашид, то мурда ба чўғии латтабанд танҳо монад. Чўғии латтабанд ба қоши зин ҳам шуд. Баробари пой аз рикоб кашидани Умнаткул Булўр шиҳа кашид, андаруни об чароғпоя гашт. Умнаткул сахл монд, ки ба об афтад. Дар як лаҳза рўи об пур аз хун шуд. Чунон ки наҳанг кушта бошанд. Булўр боз чароғпоя шуд ва Умнаткул илоҷе карда лачоми онро ба рафти чараён тофта ба сохил гардонд.

Чўғии латтабанд мурдaro ба об партофта худ рўди Зарафшонро гузашта рафт.

Умнаткул аз асп фаромада бо кафи дасташ пайи кордро дошт, то хун наравад. Булўр ба ў ҳазор нафрат хонда, аз зўрии дард хез мекард, шиҳа мекашид, чароғпоя мешуд. Дар майдон як кас намонда, пиёдаву савора ба назди ў омаданд.

Булўр аз мадор рафта, афтид. Умнаткул дар ҳаёташ аввалин бор гирия кард. Ҳамчунон ки кампири Чинӣ барои беномунишон шудани шавҳараш Худойкул мегрифт, Умнаткул ҳам барои Булўр сўхт. Қатраҳои ашкӣ ў ба хуни Булўр омехта бо Зарафшон якҷоя мешуд. Булўр пойҳояшро дароз кард. Сарашро ҳам ба рўи рег гузошт. Сўроҳиҳои биниаш ниҳоят фарох шуда буданд ва чашмҳояш аз косахонааш барҷастанд. Дар рўи сафедии чашмонаш як

парда хун давид. Булӯр як сар бардошта ба сӯи рӯд нигарист. Аз афташ, ё об мехост ва ё он марди ношиносу нокасро як бори дигар диданӣ буд. Баъд дандонҳои зардчагаштааш зих заданд. Дар рӯи реги сохил мисли як қаҳрамони ноҳақмурда дасту по ёзонда хоб мерафт.

Умнатқул ёлу думи Булӯрро бурида гирифт ва часади онро ҳамроҳи чанд кас ба рӯд андохта, зину бандро Рустамона ба дӯш бардошта рафт.

19

Чӯғиён мотам доштанд, давра нишаста сар ба сукут дода буданд ва андар миёна дум ва ёли Булӯр меистод. Усто Нуридин ҳоло ҳам сабаби ин фоҷиаро намефаҳмид. Умнатқул ҳам кӣ будани чӯғиро ошкор накарда мисли дигар тамошобинон «Чӯғии латтабанд» ном бурд ва ба модараш ало нигоҳ кард. Кампири Чинӣ аз нигоҳи ӯ чизеро пай бурд, ки хеле таҳаммул карда нишаст ва оқибат тоқат наоварда рӯй яктарафа карда хест.

Бод вазида тораҳои ёлу думи дар байни давра истодаро ларзонд, ба чашми Умнатқул алангаи оташи шабҳои оврагардӣ расид. Ва ба хона даромада калтаку халта гирифта баромада паси хона гузаштани модарашро дид. Вале Гавҳар париди омада ба гӯши бародар «Очам рафт» гуфт. Умнатқул аввал ба гапи хоҳраш эътиборе надод, баъд замирашро барқе равшан кард, ки часта хест ва паси хона шуд. Пиразан ба идораи колхоз наздик шуда буд. Умнатқул натохт, ки боиси ошкор гаштани воқеа шавад. Ӯ ба тағи чари канораи рӯд гузашта пеши роҳи модарашро бурид.

— Кучо меравӣ? — ларзида пурсид ӯ.

— Ба кучо рафтаним қорат набошад, — тундгӯй кард пиразан ва аз паҳлӯ гузашта рафтани шуд.

— Сабр кун! Ту намедонӣ, ки аспӣ маро кӣ кушт.

— Донистам. Аз ало нигоҳ қарданат пай бурдам. Ва ҳаминашро ҳам донистам, ки ӯ зинда будааст.

— Зинда, вале касе намедонад, ки ӯ дар кучо зиндагӣ дорад.

— Модом ки дар тӯйҳо хабар мекунанд, медонанд.

— Ӯро касе хабар намекунад, ҳудаш бӯй гирифта меояд.

Пиразан як ларзид. Хост барои ин гап писарашро як торсақӣ занад, вале худдорӣ карда лаби зерашро саҳт газид. Баъд калтак ба санги сиёҳи канори роҳ кашидаю кушода зад.

— Гард равам, оча,— хоҳиш кард Умнатқул.

— Не, ман намегардам. Ман дигар очаи ту не. Ту ба ман чашм ало кардӣ.

— Чашм ало накардаам. Фақат зехн мондам, ки ту аз гапи ман ягон чиз пай бурдӣ ё не.

— Ман кӯдак не, ки фан кунӣ.

— Фан не. Ман барои ту чо намро дарег намедорам. Фақат ту барои шӯ шуда худатро нахоҳон. Падари ман бошад ҳам, одам не. Ҳамон вақто ҳам маълум буд, ки фақат барои худаш зиндагӣ мекунад. Гапи ӯ — гап, гапи дигарон — чормағзи пуч... Дигар ӯ дар тӯйҳо ҳам иштирок намекунад, ёфта наметавонӣ.

— Ман барои ӯ намеравам. Дигар ин ҷо истода наметавонам. Садқат бишам, оча дорам гӯӣ, бас.

Лабони Умматқул ларзидаид. Модарашро саҳт оғӯш карда гуфт:

— Намемонам, ба ҳурмати худо, намемонам... Писарам ба ту одат кардааст, ба ӯ кӣ нигоҳ мекунад?

Дасту пой Чинӣ сусти шуд ва Умматқул ҳис кард, ки дар оғӯшаш модар об шуд...

20

Ин дафъа тири Саидқул ба нишон расид. Ӯ хурсанд, барои он ки камонро солим монда буданд, вале воқеа чунин сурат гирифт, ки солими ҷӯғиҳо дар ёнашон монд ва ҳам барои он ки аккаи аз сахари баланд дар шоҳи дарахтони урӯн ғиш-ғиш кардари парронд. Баъд аз думи дарози вай дошта, ба сӯи баччаҳо ҳаво дод. Баччаҳо аз қаноти пою думи аккаи дошта каш-каш карданд. Дар вақти авҷи бозии онҳо ду аспавор ба сӯи боғи Чилдухтарон омаданд. Онҳо аввал усто Нуриддинро пурсиданд ва баъд Умматқулро. Аз талаффуз ва садонокхоро дароз-дароз гуфтани онҳо ҷӯғӣ буданашон маълум мешуд. Умматқул дар хона набуд. Меҳмононро усто Нуриддин қабул кард. Саидқул камон ба девор така монда, лаҷоми аспхоро кашада ба дарахтон баст ва назди падар омад. Ӯ ин мардхоро нашинохт, вале падараш онхоро хуб шинохт. Ин ду нафар дар Қабола манзил карда даставвал ба колхоз дохил шудаанд. Ва ҳозир дар тамоми республика ҳамчун шиликори номӣ шӯҳрат доранд.

— Усто Нуриддин, шумо калону гарони тоифа ҳастед, гардан қач карда наздатон омадем. Барои очизаатон...

— Кадом очиза?

— Духтари Худойқул.

— Ихтиёри вай ба дасти ман не. Умматқул ҳаст ва баъд... намедонам, меҳмон... Ҳозир ба гӯши Умматқул гап намедарояд. Худойқули ноинсоф аспӣ ўро қушта гурехт, қасе намедонад, ки ӯ дар қадом гӯр зиндагӣ мекунад.

— Ҷои ўро ҳама медонанд-ку? Деҳаи Себақро аз байни кӯҳҳо кӯчонда ба водӣ фароварданд. Худойқул рафта, Себақро соҳиб шуд. Ду зан дорад, бачча дорад. Боз аз қучое қиҳоро ёфта ҳафт-ҳашт нафар шудаанд. Се асп бонӣ мекардааст. Чормағзу себи қӯҳ ҷои гап надорад. Худойқул аз ягон тӯю бузқашӣ намемонад. Ҳамаи

ин баъди Булӯрро куштаниш ошкор шуд,— изҳор кард меҳмони мӯйсафед ва ҳамроҳи миёнсолаш сухани ўро қувват дод:

— Ба чӯғиёни «озод» касе кор надорад. Худойкул хеле марди доғули аст. Ман як рӯз бо ӯ ҳамсӯҳбат шудам: гуфт, ки фақат аз пули ҳалқасозиям ду асп харидам. Мардум доро шудагӣ, ба зебу зинат бисёр аҳамият медиҳанд. Худойкул аввал чанд радиои вайрона ёфта аз сим ва рӯдаҳои сурху сафеду кабуду сиёҳаш ҳалқаҳо сохта занҳояшро дар ба дар гардондааст. Баъд дидааст, ки ҳалқасозӣ дил танг мекунад, кӯч бастааст.

— Усто Нуриддин, ё рафта рухсати очизаро аз ӯ пурсем? — сухани ҳамроҳашро бурида гуфт чӯғи мӯйсафед.

— Не, вай дар ин кор нуфузе надорад...

«— Садқат бишам, чӣ гуфта истодаӣ?» — қиссаи Худойкулро шунида омад Чинӣ.

Усто Нуриддин даступо хӯрда чӣ гуфтанишро надонист, меҳмононро нишон дода гуфт:

— Умнатқулро пурсида омадаанд.

— Умнатқул ба район рафтагӣ, чӣ гап доред?

Меҳмонҳо ба ҷои ҷавоб ба Нуриддин нигоҳ карда монданд.

— А-а-а, шин, Чинӣ, — чӣ гуфтанишро надониста пиразанро ба нишастан даъват кард ӯ.

Чинӣ нишаст. Мӯйсафед ба пиразан нигарист ва сар ҳам кард. Гӯё аз чизе ибод дошт. Чинӣ ҳам ўро шинохта боз хестанӣ шуд, вале усто Нуриддин «гап ҳаст» гӯён ўро боздошт. Пиразан боз ба мӯйсафед нигарист. Ў ҳайрон аст ва сабаби омадани онҳоро намедонад. Ў ин вақтҳо чанд рӯймоли калонро болои ҳам баста бар сар лонаи лак-лак намесозад ва дар гирдогирди он ҳалқаву ангуштарӣ намеовезад, балки як қарси сафеди пахтагӣ ва пешонибанди чит дорад, як пиразани нуронӣ менамояд ва вақте ки чӯғиёна паҳн-паҳн гап мезанад, дандонҳои зокзадаи сиёҳаш таъби касро хира мекунад. Дандонҳои ӯ сиёҳ бошад ҳам, то ҳол як дона наафтаидааст.

— Хаайр! — хомӯширо вайрон карда мад кашид усто Нуриддин ва боз ба пиразан рӯ овард: — Инҳо барои очизаи ту хостгор омадаанд.

Пиразан як хушашро ба ҷо овард ва дурусттар фаҳмидани шуда пурсид:

— Ба кӣ?

— Ба писари мӯйсафед.

Ҳамин вақт аз боғ садои тири Саидқул баромад, ки беҳуда ба ҳаво парронда буд. Пиразан ҳам чизе нагуфта барҳоста берун шуд. Меҳмонон хестанд. Саидқул худро ба нодонӣ зада дуртар рафт ва аспҳои онҳоро наовард. Вале ҳамин ки меҳмонон паси хона шуданд, Саидқул ба зери манаҳи падараш омада гуфт:

— Ту чӣ кор карда истодаӣ, ота?

— Чӣ кор кардам?
— Қариб ки Гавҳарро ба онҳо дода будӣ, — овозаш ларзида ва баччагона гуфт ӯ.

— Хайр, чӣ? — таги дили ӯро фаҳмидаӣ шуд падар.

— Хайр, чӣ-й! — Саидкул падарро талха дода рӯй гардонд ва худдорӣ карда натавониста гирифт, ба боғ рафт.

Духтарак паси хонаро давр зада аз байни дарахтони урён сӯи ӯ рафт. Ҳаво хунук шуда рӯи рӯдбор ва боғоти Чилдухтаронро губор гирифта буд ва бӯи барф меомад. Духтарак дастонашро зери бағал карда ба ӯ наздик шуд ва худдорӣ карда натавониста пурсид:

— Ба ту чӣ шуд, Саидкул?

— Қариб туро ба онҳо дода буданд.

— Хайр, чӣ?

Чавон мисли хирси пурхашм ба ӯ нигарист:

— Чӣ гуфти?

— Чӣ фарқ дорад, мегӯям.

Саидкул кашидаву кушода ба баногӯши ӯ зад. Духтарак як калавид ва бари рӯяшро дошта гурехтанӣ шуд. Чавон ӯро саҳт дошт ва дандонҳояшро зиҳ занонд:

— Ман ба ту гуфта будам, агар ба ягон каси дигар расӣ, мекушам. Мебинӣ? — мили камонро ба пеши чашми ӯ овард чавон.

Духтарак ӯро тела дод ва аз дасташ раҳо шуда сӯи хона тохт.

Саидкул аз паси ӯ тир парронд. Духтарак фарёд зада ба замин афтид. Чавон тозон омада худро паҳлуи ӯ партофт ва ҷунбон-ҷунбон кард:

— Натарс, ба боло паррондам, ба ту нарасидааст, натарс!

Дами духтарак дарун зад, ҳатто нафасгириаш маълум набуд.

Садои тир ва фарёди духтарро шунида ҷўғиён омаданд.

— Хез, шарманда нақун, меоянд, — оҳиста ба гӯши духтар гуфт чавон.

Гавҳар оҳиста сар бардошта, пешопеш омадани модарашро дида, якбора париди хест ва хандида ҷониби онҳо тохт:

— Фиреб кардам, фиреб кардам, — мегуфт ӯ.

— Ҳа фиребат сарата хӯрад, қариб дилу гурдаам аз даҳонам омада буд! — модар гӯши ӯро саҳт тофт: — Дар хона барои ту хостгор омадаасту ҳоло ҳам бозӣ мекунӣ.

Духтарак ранҷида сар ҳам кард. Дигарон аз роҳашон баргашта ба хона рафтанд. Пиразан Саидқулро сабабгори ин бозӣ доништа, рӯ овард:

— Саидкул, ин хел бозиҳоятро мон, чавони калон шудай, ҳоло ҳам бозӣ мекунӣ, боз бо милтиқ!

— Холаи Чинӣ, ин бозӣ не, чиддӣ. Шумо намедонед-дия!

— Чиро намедонам?

— Ман духтари шуморо нағз мебинам. Лекин вай мегӯяд, ки ба ту намерасам.

— Хайр, ҷавоб додааст-ку!

— Не, гап дигар, ин барои хо-о ана вай — шогирди почои Умнаткул буд-ку, Шарифча, ана барои вай шуда, не мегӯяд.

— Лаққигӣ накун, рав, бачча!

— Хайр, баъд гила аз худатон...

21

... Имшаб Норчон мижа таҳ накард. Тамоми саргузашт ва умри рафтаро бори дигар аз лавҳи хотир гузаронд, вале касе наёфт, ки ҳикоят кунад. Шаби дароз дилаш ваҳм кард. Парешон шуда, аз сари девор мӯйсафеди Муҳаммади ро чеғ задан хост, вале боз раво надид. Дергоҳ зонувон оғӯш карда, баччаҳоро ёд овард. Аввал тақдири бад ва баъд шавҳараш Адҳамро нафрат хонд, сипас бархоста сахни хавлиро гашт, палакҳои имрӯз обдодашро хабар гирифт. Барги дарахтони себу шафтолура даст карда дид, ки дар баданашон нам омадааст ё не ва баъд паси девори ҳамсоя рафт. Чанд бор даҳон пур кард, ки фарёд занад, натавонист. Баргашта рӯи чогаҳ дароз кашид. Чашми рӯз накафида сурфай пирамарди ҳамсояро шунид, чахида хеста, зери чойчӯш оташ гиронд. Об чӯшонда чой дам карда, бо лаби дастархон чойникро печонд ва интизор шуд, ки шояд мӯйсафед ба чои пагоҳ ояд. Дами чой набаромада пирамард омад.

— Салом, гули бобош, имшаб читу хоб кардӣ?

— Нағз.

— Натарсидӣ?

— Не.

— Бале, гули бобош, бале!

— Шинед, чой дам кардам.

— Ин қадар барвақт? Ту ҳам саҳархез будай.

— Ман хоб накардаам, бобо.

— Барои чӣ? Тарсидӣ?

«— Ҳа» — сар чунбонд занак.

— Ин хел ки будааст, чаро чеғ назадӣ?.. Ман гап назада рафтам, ки ту монда шуда омадӣ, бароҳат хоб кунӣ.

— Ман ҳам шумо бароҳат хоб кунед, гуфта чеғ назадам.

Мӯйсафед ба ҷавоби ин гап як оҳ кашиду монд. Шояд гуфтани буд, ки ман кучую роҳат кучо. Дидагиамро дидам, дигар талабе надорам, ё гуфтани буд, ки барои мани бекасукӯй роҳат чӣ лозим, хоб чӣ лозим? Ман ҳамдаму ҳамсӯҳбат мекобам. Чаро маро чеғ назадӣ, чаро?! Ё шояд ба ҳоли занак раҳм кард. Ба ҳар ҳол ӯ сарашро ҳам карда ба фикр рафта буд. Аз афти кор, чӣ гуфтан ва ё ба ин занак чӣ неки карданро меандешид.

— Чой гиред,— хаёли ўро пароканд занак. Мардак чойро гирифт, пиёла дар дасти ӯ меларзид.

Чунон меларзид, ки ҳозир чояш ба замин мерехта бошад. Занак дароз шуда пиёларо аз дасти вай гирифта рӯи дастархон гузошт ва «ба шумо чӣ шуд» гуфтагӣ барин сӯи мӯйсафед нигарист. Мӯйсафед аз нигоҳи занак маънӣ гирифта, сар чунбонд, ки чизе нашудааст. Дастони ӯ ҳама вақт меларзанд...

Офтобзард аз буни хона як кас намоён шуда боз худро пас кашид. Мӯйсафед ўро надид, вале Норҷонро чашм ба ӯ афтада, ба мардак гуфт, ки касе аз гӯшаи хона нигоҳ карда, худро пас кашид. Пирамард бархоста, оҳиста-оҳиста сӯи дарвоза рафта аз кунчи хона як қадам монда буд, ки садоеро шунид:

— Ассалому алайкум!

— Ваалайкум ассалом! — дар рӯ ба рӯ Самандарро дида алейк гирифт ӯ. — Биё писарам, чаро мегурезӣ?

— Нагурехтаам, бобо, каси ношинос будааст, ба қафо гаштам.

— Бегона не, ношинос не, хеши худат. Биё, баччем, биё! — пеш даромад пирамард.

Самандар мисли одами сӯр худро қафо кашид, чунон кард, ки гӯё занак ношинос ўро меҳӯрда бошад. Чун пирамард бори дигар ўро хоҳиш кард, ки беибо дарояд, ӯ далертар шуда, аз кунчи хона намуд ва оҳиста-оҳиста қадам монда омад. Занак салом гуфта хест ва пеш рафт, то бо ӯ вохӯрӣ кунад. Яке дар ботини Самандар хурӯше пайдо шуда гӯё ба пеш тела дод. Низ даст ёзида вохӯрӣ кард. Пас дар чеҳраи ӯ як симои шинос, як меҳрубонию назокатро хис кард, ки ба пурсупос даромад. Пирамард хоҳиш кард, ки онҳо шинанд. Чавонмард нишаста аз дил ҳазору як хаёро гузаронд ва гаштаю баргашта зери абрӯ ба зан нигарист.

— Чой гиред... — пиёлаи чойро дароз кард занак.

Самандар як қад парида, ба худ омад ва пиёларо гирифта рӯи дастархон гузошт. Боз хомӯш монд.

— Абдусамад ба ту чӣ гуфт? — ба Самандар рӯ овард мӯйсафед.

— Ба деха мерафтаӣ, як хеши дурафтаодаат ёфт шуда омадааст, гуфт.

— Ҳа, писарам, хеши шумо, ана ин кас.

Самандар боз ба занак нигарист ва ҳайрон шуда ба мӯйсафед зехн монд, ки чӣ хел чӯгӣ хеши ман шавад. Баъд пирамард бо чанд сухан фаҳмонд, ки ин занак чӯгӣ не, балки холабачаи ӯ — духтари Холҷон аст. Солҳои қаҳгии чанг ба дасти чӯғиҳо афтадааст, хонадор шудааст ва ҳозир аз онҳо хафа шудагӣ барин менамояд. Аз худӣ Қабола пурсучӯ карда омадааст, ки аз тухми хешовандонаш мондааст, ё не. Ман медонистам, ки фақат ту хастӣ, барои ҳамин одам мондам, ки биёӣ.

Самандар чизе нагуфта бори дигар ба занак нигарист ва гӯё ки ягон гапро тасдиқ мекарда бошад, сар чунбонд. Занак худро ноҳинҷор ҳис карда, дуздонда менишаст. Самандар яқин кард, ки вай ҳеч ба чӯғӣ монандие надорад. Аз нигоҳи Самандар пирамард маънӣ гирифта ва ҳароси занакро бартараф кардани шуда ба гап даромад.

— Илоҳӣ, душмани каттолро ба ин рӯз гирифтोर нақун, ки аз ёру диёр дур шуда, зери таънаю маломат монад... Хайр, гули бобош, мана ҳешат омад, ягон гапат бошад, гӯй, — ба Норҷон рӯ оварда гуфт мӯйсафед.

— Ман ягон гап надорам, бобо, ман аз таънаи ӯ халос шудан мехоҳам. Мехоҳам, ки ҳар рӯз маро «ту тоҷики бекас» гуфта таъна занад. Мехоҳам, ки ягон кас ҳамроҳи ман рафта, пуштубонам шуда, чизу чора ва баччаҳоямро гирифта биёрад...

— Чӣ шудааст, ки ин қадар аз ӯ ранҷидӣ? Хайр, тоҷикро тоҷик мегӯянд, чӯғиро — чӯғӣ. Ин ҷои хафа шудан дорад?

— Не, бобо, саҳт аст, дигар наметавонам. Ман соҳиби чор бачча шудам, магар ин осон аст, ки онҳоро партоию равӣ?

— Охир, ман надонам, ки масъала чист? Бачча, ки гӯй, муросо кун. Нашудагӣ кор шуд, акнун ҷои гурез нест: ту зани вай, вай шӯи ту.

— Ҳамин тавр, бобо, лекин ман буди гапро ба шумо бояд гӯям: вай бар болои ман зан гирифт. Ман, ки таомули чӯғихоро дониста будам, ба ин парво накардам.

— Медонам, охир, медонам. Мардакат, ки ҳамон Адҳам бошад, ҳамаашро медонам.

— Не, бобо, ҳамаашро намедонед, гап бисёр...

Онҳо хомӯш шуданд. Пирамард ва Самандар ба даҳони занак нигоҳ мекарданд, то чӣ гӯяд. Занак аз Самандар ранҷидагӣ барин ба ӯ эътибор надода ҳикоят кард:

— Ман палонҷдор шудам ва дере нагузашта аз тоифа ҷудо шудем. Аз афти кор, колхоз шудан ба Адҳам нафорид, барои ҳамин кӯчида ба Қабола рафт. Гумон кард, ки дузана шуд, акнун бештар роҳат мекунад. (Аз колхозшавӣ бештар мардон норозӣ буданд). Дар Қабола ҳам чӯғиён ба колхоз медаромаданд. Баъд фаҳмидем, ки дар ҳама ҷо ҳамин хел шуда будааст, чӯғиҳо ҷӣ будани колхозро фаҳмиданд. Хурӯс дар ҳама ҷо як хел ҷег ме-занад. Адҳам, ки ба қавли худаш, ба Худойқул пайравӣ кардани буд, ноилоҷ монд. Дар он ҷо мо корро аз пахтакорӣ не, аз пахта-чинӣ сар кардем. Ману палонҷам паҳлӯи ҳам ҷӯя гирифта пахта мечидем. Ман мушоҳида кардам, ки ӯ дар дилаш маддае дорад, вале ба касе намегӯяд. Ман борҳо аз ӯ гап гирифтани шудам, вале нашуд. Саҳт буд. Мулоим карда-мулоим карда, рӯзе ба ӯ арз кардам, ки набояд ту чӯғии асл бошӣ. Ӯ ба гапи худ ва аҳди худ устувор буд. «Ман – чӯғӣ» мегуфту бас. Ба ҷону холаш намонда,

саргузашти худамро гуфтам. Аз модарам чудо гашта хоҳарамро гум карданамро ҳам гуфтам. Ӯ як қад парида хест ва боз аз чизе харосидагӣ барин фуру нишаста гирист.

— Чаро гирия мекуни?— пурсидам аз ӯ.

— Не, ҳеҷ гап не,— сар чунбонд.

— Ту аз ман руст накун, ман ҳамаашро медонам,— гуфтам.

— Чиро медонӣ?

— Ҳамаашро. Медонам, ки ту чӯғӣ нестӣ, туро ҳам мисли ман аз ягон ҷо ёфта овардаанд.

— Ҳамин хел мегӯянд, вале худам намедонам. Хурд будам, аз кӯчаи Самарқанд ёфтаанд.

— Боз аз ягон хона надуздида бошанд?

— Не,— ҷавоб дод ва ба гирия даромад. Ӯ саҳт гирифта худро ба оғӯш партофт. Ман гумон кардам, ки аз бекасиаш ин қор мекунад. Баъд фаҳмидам, ки фалак ӯро ҳам мисли ман кӯфта талқон карда будааст. Ӯ чизеро доништа мегирист: ман ҳеҷ чизро надоништа.

— Қисмат ҳамин будааст,— гуфт ӯ ва бо чанголи пахта ашкашро пок кард.

— Чӣ хел қисмат?

— Қисмат, тақдир. Худо. Худое, ки ризки чӯғиёро ба рӯи мардум пошид, моро ҳам ба он ҳамроҳ кард. Ин Худо ҳамту Худо...

Ман хайрон шудам, ки чаро ӯ гапро ин хел сар кард. Агар ҳамин хел шишта сӯҳбатамонро давом меодем, беғоҳ аз ҳама гап мешунидем. Барои ҳамин пешдоманро ба қанор холи карда ба ҷӯя даромадам, то на ӯ гап шунаваду на ман. Вале дасту дилам ба пахтачинӣ нарафт. Хостам донам, ки ин занак кист ва аз кучост. Вале ӯ ба ҷӯғиҳо саҳт аҳд карда будаст ё савганд хӯрдаст, ки лом намегуфт. Ӯ сирро пинҳон дошта метавонист. Мисли ман ҳама гапро шарт-шарт намегуфт.. Ман ба қону ҳолаш намондам. «Ё-ху, мегӯӣ» гуфтам. Вай ба фикр рафт. Халтаю қанорҳо дар сари ҷӯяҳои пахта хайрон монд. Ман интизор, ки ӯ чӣ мегӯяд. Пас аз фурсатҳо ӯ гурунгид. Маълум набуд, ки маро дашном медиҳад ва ё дигаронро мазаммат мекунад ва ё аз тақдир норозист. «Чӣ гуфт?» пурсидам. «Ҳеҷ чиз» сар чунбонд. Ва ман хеле аз ӯ хафа шуда сар ҳам карда нишастам, баъд зонуҳоямро ба оғӯш кашида шеван кардам.

— Апаи Норҷон, ита накун, — ҷӯғиёна гап зад. Ман ба гапаш гӯш надода, зонуҳоямро саҳттар доштам.

— Апаи Норҷон... ба худат мегӯям, вале ту ба касе нагӯӣ.

— Розӣ, — қавл додам.

— Апаи Норҷон, маро ҳам мисли худат аз деҳа гирифта ба сағирхона оварданд. Мисли худат ман ҳам апа доштам. Ақли ӯ

ба баъзе чизҳо медавид, вале ман тамоман гӯл будам. Чанд вақт гузашту апам аз сағирхона гум шуд. Ӯро бисёр кофтанд, вале дар ягон ҷо дарак наёфтанд. Даъвогар ки надоштем, ҳамин хел беному нишон шуда рафт. Аммо мураббияҳо коргарҳои детдом мӯл кофта, наёфтанд. Баъд умедашонро канда, ҳукм карданд, ки ӯ гурухта номус карда, худро ба Зарафшон задааст... Ман хун гиристам. Оби чашмам онҳоро ҳам азоб дод... Ман азоб кашидам: ба назарам, аз гуруснагӣ дида дару деворҳои сағирхона шумтар намуданд. Дигар он ҷо истода натавонистам. «Апамро ёфта диҳед!» гӯён фарёд задам. Онҳо азобро аз сари худ соқит кардани шуда маро ба хонаи баччаҳои Самарқанд фиристоданд. Он ҷо ки одам бисёртар буд, диққати маро зиёдтар кашид. Ҳам дар сағирхона ва ҳам дар кӯчаю хонаҳо одамон зиёд буданд. Ман аз байни онҳо апамро мечустам, сари кӯча баромада, ба ҳар раҳгузар нигоҳ карда, гӯё мепурсидам: «Апаи маро надидӣ?» Он рӯз рӯзе буд саҳт. Ман дар суроғи ӯ охиста-охиста аз ҷои хобам дур шудам ва ба дасти ҷӯғиҳо афтидам... Қисмат...

— Хухарам, хухараки ман, Райҳони ман!!! — палончамро ба оғӯш кашида фарёд задам. Ӯ дар оғӯши ман хайрон монда дилаш метапид.

— Не-е, ин хел шуданаш мумкин не! — худро фиреб додани шуд ӯ. Ман боз ӯро саҳттар дар оғӯш дошта гиристам.

— Ту хоҳари ман, ту ҷонаки ман, нишонаи яккаю ягона... Ту модари ман. Худои бурда туро бозовард. Ёфт шудӣ, дигар ба ман чизе лозим нест! — гуфта каме сарашро аз банди дилам дур кардам ва ба чашмону сару рӯяш зехн мондам. Ӯ ба модарам бештар монанд буд. — Модараки ман, модараки ман! — гуфтам. Ӯ хун мегирист ва ҳама гапу ҳаяҷонашро мисли асрор фурӯ медошт. Вале ман мисли шир дар дег нагунчида ҷӯшида мерехтам.

— Ман дониستم, ки ту апаи ман, вале нахостам, ки ин сир ошкор шавад. Чаро маро маҷбур кардӣ, ки ин чизро ба ту гӯям. Ман аз нақли аввалат ҳамаашро фаҳмида будам, худро маҷбур кардам, ки фош наштам. Ба ҳурмати Худо, нахостам, ки ту дар ин вазъият апаи ман бошӣ. Акнун чӣ мешавад? Акнун чӣ мешавад?!

— Чӣ мешавад? Ҳеч чиз намешавад?... Ту хоҳари ман, ту палончи ман, ту ҷони ман, ту модари ман! Барои ман дигар ҳеч чиз лозим не. Ту ёфт шудӣ, бас аст...

Ӯ маънидор сар ҷунбонд. Ман маънии сар ҷунбондани ӯро нафаҳмидам, вале дилам ба як ранге фурӯ нишаст, ки худам на-дониستم чӣ буд. Ва аз ҳамон лаҳза дилам пас рафта гирифт. Гӯё чизе дили маро аз сари сина ба тахтапуштам мекашид. Ва ин қозибани гайбӣ – кашиши таноби дил маро қайсар кард. Гӯё ман як чизи қиматбаҳоеро ёфтам: онро пайдо карда тамоми чизи

оламро бохтам. Ман як ҳафтаи аввал худдорӣ кардам. Ҷоғаҳи мо ҳамон зайл буд: Адҳам андар миёна, мо аз ду канор. Вале пас аз як ҳафта ман паҳлӯи баччаҳо гузаштам. Хоҳарам пай бурда боз сар ҷунбонд: «Медонистам, ин хел шуданашро медонистам». Ман баччаи худро баҳона кардам, вале ӯ бовар накард. Ранҷид. Ӯ нафаҳмид, ки ман гуноҳи худ, гуноҳи замон, гуноҳи қарибон ва гуноҳи ҳеч касро баҳшида натавонам. Фақат як роҳ: метавонам қасди ҳамаи инро аз худам гирам. Ҳар коре кунам, бо худ кунам. Ман нахостам, ки ба зиндагии ӯ ҳалал расонам... Нашуд. Худро хеле омода кардам, то ба ҳама чиз бепарво бошам, лекин нашуд. Охирином умеди ман ҳамин буд, ки ақаллан аз авлодамон ягон нишонанеро дида мурам, барои ҳамин ба ин ҷо омадам...

Пирамард ба фикр рафта буд. Самандар ашқи ҷашмонашро пок мекард, вале намегирист, ки ҳаяҷонашро фош карда, пеши пой «ҷўғизанак» наафтад. Худдорӣ мекард...

Пирамард охи бадарде қашида ба гап даромад:

— Ҳа-а, ҳеч гап не, гули бобош, ин фалаки гардон ҳар корҳо дорад, ки ақли кас намегирад... Ин чизҳо барои ҷўғиён фарқ надорад, вале барои мо намешавад, дар ҳақиқат намешавад. Ҷўғиҳо матали «Лоҳ ва Луҳ»-ро ба ту гуфтагистанд.

— Не, нагуфтанд.

— Ҳазрати Иброҳим Намруд ном кофирро мусулмон кардан хост. Намруд тан надода, оқибат ҳазрати Иброҳимро дастгир кард ва фармуд, ки мисли кўҳ ҳезум гун оварда оташ зананд ва бар теппааш ҳазратро гузоранд. Ҳезумро мисли кўҳ оварда, оташ заданд. Оташ аланга зад. Ҳазрати Иброҳимро болои кўҳи оташ партофта намешуд. Яке шайтон пайдо шуда илочи воқеа ҷуст: вай дар дўзах манҷанакро дида буд. Онро ёд оварда гуфт: «Манҷанаке месозед». Манҷанак сохтанд. Вале манҷанак ҳазратро болои оташ наменартофт. Шайтон ҷораи дигар андешид: «Дар ин вилоят аз тоифаи ҷўғиён Лоҳ ва Луҳ ном додари хоҳар ҳастанд, агар онҳо зеро ин манҷанак зино кунанд, манҷанак мепартояд» гуфт. Намруд фармуд, Лоҳ ва Луҳро оварданд. Онҳо кори ношуданиро карданд. Манҷанак ҳазрати Иброҳимро болои оташ партофт... Аз ин ҷост, ки мусулмонон ҷўғиёнро кофир¹ меноманд, вале ҳоло фарқе намондааст. Ҷўғидухтарҳоро мегиранд, ба онҳо духтар медиҳанд. Замона дигар шуд. На аз ҳазрати Иброҳим нишоне хасту на аз Намруд. Лекин ту чӣ андеша дорӣ, гули бобош?

— Ман ҳеч андеша надорам. Ғами фарзандҳоям, онҳоро рафта овардан мехоҳам. Ман дигар ба рӯи хоҳарам нигоҳ карда наметавонам... Ягон кас лозим, ки рафта баччаҳои маро гирифта биёрад.

— Баччаҳои туро магар Адҳам медиҳад? Вай ҳам падар, хуни ҷўғиғиаш гирад, ҳамаро зада-зада пеш мекунад.

1. Ғайри дин.

— Ба ҳар ҳол як рафта хабар гирифтан лозим, бобо.

— Худат меравӣ, гули бобош, дигар кас ин сирру савдоро намедонад. Ягон кас равад ҳам, бо ту меравад...

— Не бобо, ман равам, Адҳам мекушад. Агар донад, ки ман ба шумо ин гапҳоро гуфтам, аз сад ҷонам як ҷонам халос намехӯрад.

— Хайр, ягон илоҷ меёбем, гули бобош.

Сари мӯйсафед зиёдтар ларзид. Дастонаш ҳам. Гаштау баргашта ба Самандар менигарист. Самандар ҳам ба ӯ менигарист, ки чӣ маслиҳат медиҳад.

— Ту меравӣ?— аз ҷавон пурсид мӯйсафед.

— Рафтан даркор, бобо,— ба хулоса омад Самандар,— вале танҳо не. Чор-панҷ каси баобрӯ бояд равад.

Чанд нафар обрӯмандони деҳа Норҷонро пеш андохта сӯи Қабола роҳ пеш гирифтанд. Дар байнашон писари раҳматиӣ Эшонӣ Калонхон ҳам буд, ки ҷӯғиён бештар аз ҳама ўро хурмату эҳтиром мекарданд.

Автобус дар сари роҳи калон бозистод. Ва Норҷон «ин роҳ наздик» гӯён онҳоро аз байни пахтазорон сӯи Қабола бурд. Дар саҳрои кушоду беохир ҷо-ҷо хонаҳо қад кашида буданд. Аз байнашон кӯчабоғҳо мегузашт. Вале ягон ҳавлӣ девор надошт. Фақат ба назар мерасид, ки вотҳо хавлихоро аз ҳам ҷудо мекунанд.

Эшонӣ Маъдихон фаши саллаи кабудҷатобашро дастмол карда пешопеш мерафт.

— Эшонбобо, ана ҳамин ҳавлӣ,— ҳавлиии бедарвозаро ишора кард Норҷон ва худро қафо кашид.

Онҳо наздиктар рафтанд.

«Ё дӯст ё олло, садақа радди бало, ба қавли расули Худо» шӯҳӣ кард Эшон. Як ҷӯғиӣ сиёҳ аз рӯи кати зери воиш сар боло карда нигарист. Вале шӯҳиӣ Эшонро нафаҳмид.

— Хонаи Адҳам ҳамин?

— Ҳамин! — бархоста ҷавоб дод мардак. Пеш омад. Дар даст қачқорде дошт.

— Ассалому алайкум! — одоб кард эшонзода Маъдихон.

Адҳам эшонро шинохта кордро пушти бар бурд ва наздиктар шуда алейк гирифт.

— Ваълайкум ассалом, Эшонбобо! — гуфт ӯ ва чанд нафарро пушттар дида, бозистод. Ва қачқордро мазбуттар дошта наъра кашид:— Не-е! Ман ўро зинда намемонам! Эшон, шумо беҳуда омадед... Ў ҳама сирри моро фош кард. Дар тариқати мо ин зайл гап нест. Дар мо сар мераваду сир не, ин чизро вай медонист...

— Ин чӣ хел меҳмондорӣ, Адҳам?

— Вақти меҳмондорӣ не, Эшон, вақти одамкушӣ!

— Ту девона шудай, он замонро, ки ту хар барин гел зада аз хисоби занҳо тан мепарваридӣ, об бурд. Акнун ту баробари хар яки мо дар назди ҳукумат, Ватан ва халқ ҷавобгар ҳастӣ.

— Ман ҷавобгар-павобгар нестам, ман ҳамон ҷўғӣ, ҳамон Адхам, ҳамон марди озод. Мисли Худойкул... Мекушам, гуфтам, мекушам! Дигар гап нест...

— Канӣ, Норҷона ҷег зан, ин кушад, мо бинем! Ин ҳоло бо собуни ман ҷомашўй накардааст! Аввалаш, барои тоҷикдухтарро дуздида зан карданат як бор ҷавобгар мешавӣ, дуюмаш, барои дузана буданат... Сеюмаш, барои корд гирифта ба мо ҳамла карданат...

— Эшон, ман ба дари хонаи шумо рафта ҷангро набардоштаам. Шумо довталаб омадед ва барои ин шумо бояд ҷавобгар шавед, ин як. Дигараш, ки ман тоҷикдухтарро надуздидаам, ин ду. Ё бекасу кўй мондаст, апаам Чинӣ гирифта калон кардааст, калон, ки шуд, ба ман дод, ин се. Ин ҷо ман ҷӣ гуноҳ дорам?

— Гуноҳат зиёд, Адхам. Гуноҳ надошта бошӣ, ҷаро Норҷон аз хонаат баромада рафт?

— Инро намедонам, рафтани ўро касе надидааст. Шояд бо палонҷаш гапаш гурехта бошад.

Дигарон ҳам наздик омаданд. Норҷон ҳам омад. Адхам даст бардошт, ба вай ҳамла карданӣ шуд, вале ҷўғиҳои аз пасу пеш гирдомада ўро дошта, дастонашро тоб дода, қачқордро кашида гирифтанд.

— Барои ҷӣ боз омадӣ, ҳаром?! — ба сўи Норҷон уштулум карда фарёд зад Адхам.

— Ҳаром худи ту, барои ту наомадаам, барои баччаҳоям омадам.

— Кӣ бачча медиҳад, ки ту барӣ? Барои ҷўғӣ сад бачча кам аст...

Баччаҳои Норҷон пайдо шуда, ба миён ва банди पोҳояш саҳт часпида, баланд-баланд нолаю шеван карданд. Ва баъд Райҳон омада, ўро саҳт оғўш кашида бўсаборон кард ва нарм-нарм дарди дил гуфт:

«— Нагуфтам, ки нарав, апа... Рафтӣ, Адхам рўзи маро сиёҳ кард. Гўё ман бо ту муросо карда натавонистам, барои ҳамин ту рафтӣ. Ман медонистам, ки ҳамин хел мешавад, барои ҳамин ба ту ҳеч чиз нагуфта, ҳама гапамро дар дилам доштам... Омадӣ акнун?»

«— Не, ман боз меравам».

«— Нарав, агар равӣ, маро партофта нарав. Ту феъли ўро аз ман хубтар медонӣ. Ту равӣ, ба сари ман ягон бало меорад...»

«— Натарс, ҳеч қор карда наметавонад. Вай ҳам аз сари худаш метарсад».

«— Не, вай аз ҳеч чиз наметарсад».

«— Метарсад» - гуфт Норҷон. Аз оҳанги гапаш бармеомад, ки ҳоло ҳам ба Адҳам дилкашолие дорад ва дилаш барои ӯ сӯзад.

«— Барои вай дилат сӯзад, нарав, апа».

«— Не, дили ман барои вай ҳеч намесӯзад... Барои баччаҳо, барои ту дилам месӯзад»...

Якбора хомӯш гаштани атрофиён ва баъд касеро ном бурда «омад-омад» гуфтанашон хоҳаронро парешон кард. Онҳо ҳамдигарро аз оғӯш раҳо карда, ба тарафе, ки ҳама менигаристанд, чашм дӯхтанд. Норҷон он касро шинохт ва гӯё наздиктарин касашро дида бошад, сари дилаш пур шуда ба чашмаш ашк ҳалқа зад. Баъд ба хоҳар нигарист. Ӯ ҳам гумон дошт, ки он мард барои Норҷонро тараф гирифтаганад. Вақте ки ҳама «Умнатқул, биё» гӯён як-як бо ӯ вохӯрӣ карданд, Норҷон ҳамчун хоҳар ӯро пурсупос кард. Ва баъд пай бурд, ки Умнатқул аз ин воқеаҳо чизе намедонад.

Ба чашми Адҳам касе наменамуд: на меҳмонон ва на занҳо. Ӯ як зайл дар дил такрор мекард, ки Норҷон аз онҳо ҷудо шуда рафт ва ҳама сирру савдоро фош мекунад. Ҳатто байни худ баъзан бо як забони барои дигарон нофаҳмо гап заданашонро ҳам ба касе меғӯяд, тарзи тӯй ва муносибату серзанагиашонро ҳам ва дигар барояшон ягон чизи ниҳонӣ наменонад. Сабаби оташинӣ ва корд кашида шиштани Адҳам ҳам дар ҳамин аст ва боз чун Норҷон рафт, қавм ба сари Адҳам рез кард, ки ту мард шуда лачоми ӯро кашида натавонистӣ, акнун ба сари мо об мерезад. Адҳам тайёри дид, то ба ҷустуҷӯи занаш мебарояд. Райҳон ҳам ин чизро аз ӯ хоҳиш кард.

Умнатқул каме ӯро аз банди хаёл озод кард, ӯ пайдо шуду Адҳам каме ба худ омад ва боз лаҳзае нагузашта, фаромӯш кард, ки хоҳарзодааш наздаш омадааст.

Умнатқул аз ҳоли тағояш чизеро пай набурд, вале дар ин ҷо одамони як деҳаи дурро дида хайрон шуд. «Шумо ҳам тӯйхабарчӣ омадед?» пурсид ӯ. «Ҳа, Умнатқул, омадем, ки ба тӯи ту хабар кунем». «Тӯи ман ҳоло дур, қариби зимистон», изҳор кард Умнатқул. «Чи фарқ дорад, тӯиро пешакӣ хабар медиҳанд». Баҳс карданд, ҳақиқат маълум шуд: Умнатқул имсол писарчаашро тӯй карданӣ будааст ва барои ҳамин омадааст. Ӯ ҳамаро хабар кард, то баъд аз як моҳ барои маслиҳат раванд ва гӯё қораш дар нимароҳ монда бошад, ба ҷои тағо ҳам нигоҳ накарда рафт. Ӯ шояд қиёфаи пургирах, муомилаи сарди тағо нафоридаш, ки зуд баргашт. Умнатқул рафт. Адҳам ба худ омад. Ӯ акнун меҳмононро шинохт: Норҷонро дид, зани хурдиашро дид, ҳамаро дид, бо чашми каси хушёр дид. Ба зани хурдиаш Райҳон фармуд, ки ҷой монад ва баргашта аз Норҷон хоҳиш кард, ки ҳамроҳи ӯ ба хона дарояд.

«— Не» — сар чунбонда рад кард Норҷон.

- Биё, гапи рустӣ дорам,— нарм гуфт ӯ.
- Медонам, барои чӣ маро хона медарорӣ,— худро боз қафо кашида рад кард Норҷон.
- Медонам, барои чӣ метарсӣ.
- Не, наметарсам, бас...
- Ту маро девона нақун, аз оламу одам набарор! Ман намемонам, ки ту дигар равӣ!— аз дасти ӯ дошта ва каме канортар кашид:— Норҷон, умедатро кан... Ба хона даро, гап дорам...
- Ҳамин чо гӯй гапатро...
- Намешавад, ман бояд барои ту мурам... Ман туро нағз дида будам, Норҷон...
- Ман ҳам, Адҳам. Чашм кушода туро дида будам. Аз ҳама чиз даргузашта, ба ту расидам, вале ин тавр шуданаширо гумон ҳам намекардам.
- Инро кӣ гумон мекард? Ман ҳам гумон надоштам, ки рӯзе мерасад, ки ту қавми моро бегона ҳисоб карда, ба юрти худат меравӣ.
- Қисмати пешонӣ... Ман ба рӯи хоҳарам нигоҳ карда наметавонам...
- Гапа кам кун, Норҷон, худатро кушӣ ҳам, наменонам, ки равӣ... Метавонам ҳозир меҳмонҳоро пеш кунам.
- Аз барои Худо, ин корро нақун... Бо онҳо ҳазл нақун, онҳо одамони андак не... Эшон-бобо-я!
- Одамони андак не, ман ҳам баробари онҳо ҳуқуқ дорам, гараҷдон шудам, вале ин ҳама гап будааст, ҳоло садҳо соли дигар лозим, ки ба сари худ кор кунем.
- Чӣ хел? Чӣ хел ба сари худ? — ҳайрон шуд Норҷон.
- Яъне, ҳар коре, ки мекоҳем.
- Барои ин колхоз шудан лозим набуд... Ва ҳеҷ кас дар замони мо худсарона рафтор карда наметавонад. Яъне рафтори бечо ва гайрининсонӣ.
- Ту нафаҳмидӣ.
- Фаҳмидам, ту аз колхоз шуданат пушаймон... Мекоҳӣ, ки мисли Худойкул рӯ панаҳ кунӣ... Ин хел бошад, ҳоҷати маро боздоштан нест, ман дар колхоз мондан мекоҳам... Колхоз барои ман – ҳама чиз: фикр бикунӣ, барои тамоми ҷӯғиён. Моро одам кард: пӯшонд, хӯронд. Шиками гушнаамон сер шуд...
- Норҷон, ман нагуфтам, ки ту... ман нагуфтам, ки ман...
- Пешӣ меҳмонон рав, Адҳам, онҳо ба ту гап доранд.
- Лекин ман ба онҳо гап надорам, дониста мон, ки як даҳан аз рафтани ту гап кушоянд, ҳамаашонро зада-зада пеш мекунам.
- Боз ҳамин гапатро гуфтӣ, Адҳам.
- Ту гапро фаҳм, ман наметавонам. Хоҳӣ, Райҳонро сар ме-диҳам, вале туро наменонам, ки равӣ...

— Ин хел нагӯ, Адҳам. Чӣ ўро азоб диҳию чӣ маро... Ман ба рӯи ӯ нигоҳ карда наметавонам...

— Ана барои ҳамин, барои он ки туро гум накунам, аз баҳри ӯ мебароям. Ман бе ту наметавонам. Ман медонистам, ки ту баргашта меояи, барои ҳамин ба чувстучӯят набаромадам. Агар намеомадӣ, каландар шуда мекофтам...

— Ман омадам, ки баччаҳоро барам...

— Фақат баъд аз сари ман,— қатъӣ гуфта баргашт ва назди меҳмонон рафт. Дили Норҷон чиг-чиг мекард, ки ҳамин замон ягон гапи бечо гуфта меҳмононро меранҷонад. Вале Адҳам баодоб рафта нишаст ва даст ба дуо бардошта омин гуфт ва хушомадед кард.

— Адҳам, худат ҳама гапро медонӣ, мо ба ин очиза ҳамроҳӣ кардем, ки дар раҳу рӯ сарсон нашавад.

— Ҳазор раҳмат ба шумо, Эшон-бобо!

— Акнун ҷавоби моро деҳ.

— Як пиёла чой мегиред, баъд меравед.

— Норҷон чӣ?

— Норҷон ба ҳеч кучо намеравад. Вай бояд баччаҳояшро саробонӣ кунад.

— Набошад, ҷеғ зан ва ин гапро гӯӣ, то мо хотирчамъ баргардем.

Адҳам Норҷон ва ҳам Райҳонро ҷеғ зад, ки кор дар назди меҳмонон якгӯю якрӯ шавад. Райҳон барои он ки аз асрори байни шавҳару хоҳараш огоҳ шавад, аввал назди Норҷон рафта гап гирифт ва баъд ҳамроҳ пеши меҳмонон омаданд.

— Ту ин ҷо мемонӣ, ё ҳамроҳи мо меравӣ? — ба Норҷон рӯ овард Эшон.

— Меравам, ман дигар ин ҷо монда наметавонам...

— Чӣ хел монда наметавонӣ?! Ҳамин қадар сол тавонистӣ, акнун наметавонӣ? Вақте ки ҷўғиён нони хўрдан надоштанд, ҳамроҳашон зиндагӣ карда тавонистӣ, акнун наметавонӣ?

— Гап дар ин не, инро ту намефаҳмӣ. Инро ман мефаҳмам Райҳон, — гуфта Норҷон даст ба китфи хоҳар гузошт. Райҳон якбора ба ӯ часпид: гӯӣ кафида фарёд зад:

— Не, намеравай, ба ҳеч кучо намеравай! Сағ бошам, агар монам, ки равай! Ба инҳо ҷавоб! Меҳмонҳои азиз, ба шумо ҷавоб! Раҳмат ба шумо, ки моро ақаллан имрӯз суроғ карда омадед. Агар он солхое, ки моро ин ҷўғиёни «ноасил» пуштибонӣ мекарданд, суроғ мекардед, гап дигар буд. Вале холо ҳеч аҳамият надорад. Дар ин ҷо бурду бохт нест. Фақат мазза аз қайла гузаштааст... Наранҷед аз ман... Ман ҳам ҳамаашро мефаҳмам, дигар ҷўғиён ҳам мефаҳманд, вале тир аз камон кайҳо часта буд.

— Хухарак, мо ин чо гапшунавӣ наомадаем, коруборамонро монда омадаем. Вале он чи ту дар бораи гузашта мегӯӣ, ҳоҷати гап нест. Инро ҳама медонанд. Худат ҳам мешудӣ, ҳамин хел рафтор мекардӣ: дар он солҳо падар ба писар ва писар ба падар расида наметавонист, ҳол он ки ту аз бегонагон гила мекунӣ. Гуфтам-ку, хоҷат ба гила не,— дилашро ҳолӣ карда ва яқбора «омин» гуфта Эшон бархост ва дигарон ҳам аз паси ӯ ҳамон хел рафтор карданд.

— Истед, Эшонбобо, истед,— аз китфи ӯ боздошта фарёд зад Норҷон.— Инҳо ҳар чӣ гуфтан мегиранд, ман меравам, ман барои кӯдакҳоям омадам...

— Кӣ ба ту кӯдак медиҳад?! Ту маро чиннӣ нагардон, асабамро вайрон кардӣ, диламро ранҷондӣ, боз чӣ мехоҳӣ? Ман ба ту ҳама гапро гуфтам. Дигар гап надорам. Пеши ҳамин хешонат, саратро мегираму намегузорам, ки равӣ. Ту ҳоло қавли чӯгиро намедонӣ, ту ҳоло пурра чӯгӣ нашудай, барои ҳамин... Хайр, ман пеши роҳатро намегардонам, рав, кани то кучо меравӣ...

На танҳо Норҷону Райҳон хомӯш буданд, ҳама: ҳам чӯгиён ва ҳам меҳмонон хомӯш буданд ва то андозае аз Адҳам тарс ҳам доштанд. Ва Норҷон баъд аз гапи Адҳам карахт шуд, наметавонист ба меҳмонон гӯяд, ки раванд. Хеле истод, баъд дасту пояш ба ларза даромад. Хоҳараш ин аҳволи ӯро пай бурда, зуд аз банди дасташ дошт ва баъд оғӯш кард.

Ҳамроҳи Норҷон омадагон диданд, ки кор аз кор мегузарад, охиста пас гаштанд.

22

Умнатқул аз Қабола баргашта аз паи тарадудӣ тӯӣ шуд. Вале яқин кард, ки орзую ҳавасашро ба амал пайваста наметавонад. Навбат, ки ба мо расид, «бале»-ро «бало» навишт, гуфтагӣ барин дар район буздихию бузкаширо манъ карданд. Умнатқул қарзи мардумро гардонам, гуфта барои маслиҳат назди раис рафт. Раис ба вай маслиҳат дод: «Манъ бошад, беҳуда давутоз карда нагард». Вале ин маслиҳат ба Умнатқул нафорид. «Кӣ метавонад ин корро ҳал кунад?» пурсид Умнатқул. «Фақат район» ҷавоб дод раис. Умнатқул ин гапро ба чӯгиён бурда расонд, махсусан ба модараш Чинӣ. Ва онҳо бо маслиҳати Чинӣ аз боғоти Чилдухтарон саф кашида бароманд. Ба назар чунин мерасид, ки чӯгиён аз нав бор бастаанд. Онҳо ба роҳи калон баромада, автобусро қарор дода савор шуданд. Пағаҳои барф меборид. Пағаҳо мисли поҳсаи кампир ба рӯи пешоина охиста фуру менишаст. Рӯбандаҳои пешоинаи мошин шишаҳоро тоза мекард. Аз зери дастҳои онҳо садое бармеомад, ки гӯё духтархонаҳо бо чорӯб сахни ҳавли мерӯфта

бошанд. Ҷўғиҳо аввал аз ронанда ибо карда хомӯш мерафтанд. Баъди он ки роҳ ним шуд, боз масъалаи бузкаширо байни худ бардоштад ва чунон мағал шуда рафт, ки гапи ҳамдигарро фаҳмида наметавонистанд. Ронанда ду-се бор таъкид кард ва дид, ки нашуд, автобусро боздошта «Фуруед, ин ҷўғиҳона не!» гуфт.

— Ҳай кун, ҳай кун, пулатро мегириӣ,— гуфт кампири Чинӣ.

— Пули ҳароми шумо лозим не, фуруед!— сар ба пушт тофта фарёд зад ронанда.

Ҷўғиён гӯё ки ба даҳони ҳамашон мӯҳр пахш карда бошанд, дам ба дарун гирифтанд. Хуни Умматкул ҷўшид, вале ба пағаҳои охирина, ки аз осмон беҳавсала ба замин менишастанд, нигариста худро тасаллӣ додан хост.

— Баччагӣ накун, ҳай кун, писар,— хошиш кард усто Нуриддин.

— Намебарам гуфтам, намебарам!

— Мо ҳам намефароем. То назди идораи райком мебарӣ, гапамонро меғўем, худат ҳам ҳамон ҷо истода мешунавӣ.

— Ман ба райком чандпула кор дорам?!

Дигар ба ӯ гап назаданд. Ронанда хеле интизор шуд. Дид, ки намешавад, мошинро ронд. Ҷўғиёнро ба дари райком не, балки ба як гӯшаи шаҳр бурда фаровард ва аз онҳо пул ҳам нагирифта, сари чаҳл мошинро газ дода рафт. Пас аз пурсуҷу ҷўғиён барф зер карда, то идораи райком расиданд. Аз пеш ҷомадон дар даст Шариф баромад. Ба онҳо ҳамроҳ шуда ба идораи райком рафт. Вале омадани ӯ ба Саидкул нафорид, ҳатто худро кафо кашида вохӯри ҳам накард. «Ту зувони инҳоро медонӣ, дурусттар гап зан: фаҳмон, ки мо ҳам як линги малах шудаем, ҳоло ҳам ҷўғи гуфта таъна мекунанд, як бор тӯй кардани шудем, бузкаширо манъ карданд», гап ёд доданд ба Шариф. Вале «ба бахташон» котиби райком набудааст. Ва ҳар вақт котиба аз дар сар бароварда дод мезанад. Ҷўғиён аз Шариф мепурсанд, ки ӯ чӣ меғўяд. «Меғўяд, ки интизор нашавед, райком намеоянд» мефаҳмонад ҷавон.

Ҷўғиён се рӯз омада рафтанд, интизор шуданд, нам кашиданд. Рӯзи сеюм тоифаи дигари ҷўғиён назди идораи райком ҳозир шуд. Онҳо ҳам бо ҳамин масъала назди райком омаданд. Ҳарчанд котиба баромада мефаҳмонд, ки котиби райком бо ин кор машғул намешавад, пеши раиси комичроия равед, «ё ху, райкомро мебинем», меғўянд.

«Райком ҳафтаи оянда меоянд, гапатон бошад, ду-се нафар биёед, мешавад», гуфта котиба гӯё бо ҳамин вазифаашро адо кард.

Ҳафтаи дигар ҳам онҳо кам наоманд, хонаҳез омаданд. Ҷўғиёнро дар толор дароварда маҷлис гузаронданд, ки бузкашӣ мумкин нест.

— Барои чӣ?— пурсид усто Нуриддин.

— Ҳамин қадар фаҳмонам, боз барои чӣ. Охир гуфтам-ку, ин бозӣ ба ягон навъи спорт намендарад. Як ҷонвари безабону бегунохро кушта, аз ҷор дасту пояш кашокаш мекунам. Баъд дар ҷанд бузқашӣҳо полвонҳо деҳа-деҳа шуда ҷанг карданд. Ба кӣ лозим?

— Ба халқ лозим, мо аз тоҷикон бисёр тӯю нону намак қарздор ҳастем. Хайр, як бор иҷозат деҳ, баъд маън кунӣ, майлат,— бар-хоста гуфт Умматкул,

— Ман аз ту ин хел умед надоштам, Умматкул,— гилаомез гуфт котиби райком.

— Хайр, охир, чӣ қор кунем? Мо медонем, ки ба мо ҳеч қор қардан мумкин не...

— Мон ин гапхоро. Одам гапро ғоз намендихад. Равед, ки гуфтам, равед.

Дере нагузашта дар тӯи республика ва иди ҳосилот дар тамоми республика бозиву шодӣ ва бузқашӣҳо шуд. Баъд тӯйгарҳо аз пеши худ буз доданд ва ҷӯғӣҳо ҳам дигар аз касе напурсиданд. Вале байни тоифаи ҷӯғиён шартӣ дигаре шуд. Ҷӯғиёни Қабола боз ба Гавҳар хостгорӣ қарданд ва ҷавоби «не» гирифта бузқаширо ба миён андохтанд, шарт монданд, ки ҳар кас тӯю тамошо ва бузқашиву солимониро гузаронад, ҳар чӣ хоҳад, бояд иҷро шавад. Ҷӯғимӯйсафеди қаболагӣ ба Умматкул гуфт, ки агар мо гузаронем, хоҳаратро ба писарам медиҳӣ, ту гузаронӣ, ҳар чӣ хоҳӣ, мо иҷро мекунем.

Ҷӯғиёни Қабола тӯи дабдабанок қарданд ва буз доданд. Онҳо барои охири ба Қазокистон рафта нор¹ харида омаданд. Гоҳе ки мурдақаш охириро эълон қард, аз зери суми аспҳо дуди замин ба осмон печид. Ва зиёда аз як соат кашоқаш шуд. Як марди телпақпӯши ношинос такқаро то марра оварда партофт ва ҳама ўро «меҳмон, меҳмон» ном бурданд. Вале ҳоло ҳам Умматкул солими арзанда наёфтааст. Гилему қолӣ, соат, пул ва матои зиёде ҷамъ қардааст, аммо чизи дилхоҳаш иест. Ў мошин ва мотосикл мевоҳад, вале пеши райком ва раиси комичроия рафта ёрӣ пурсидан маъниен надорад. Дасту дилаш хунук шудааст. Раис ҳам дар ин қор очизӣ мекашад. Вай давутоз қарда, аз даст як мотосикли сечарха харид, вале мошин ёфта натавонист. Ҷунон дабдабааш баланд, ки гӯё тилло ёфта бошад.

Ҳама чиз тахт шуд. Умматкул боз ба назди раис рафт, ки сар шуда тӯйро гузаронад. Раис қорғарҳои идораро даъват қарда гуфт, ки сару по шуда меҳмонҳоро қабул кунанд. Ҷӯғиён гӯё та-

1. Шугури сафед.

мошобин буданд, ба ягон кор даст намезаданд. Меҳмонхоро ба қўшхонаҳо тақсим карда, қўнукашонро доданд. Тўй сар шуд. Рӯзи аввал аспхунуққунак барин ду буз партофтанд. Дар ҷое, ки як вақто Умматқул Булӯрашро машқ меод, бузқашӣ шуд. Аспҳои аз роҳи дур омада дар канор меистоданд ва аспҳои деҳаҳои наздик хуб давутоз мекарданд. Тамошобинон, полвонҳо ва ҳатто ҷўғиён, ҷўғии латтабанд ва полвони телпақпўшро меҷустанд, онҳо нанамуданд. Рӯзи дуюм ҳам аз ин полвонҳо дарак набуд. Бузқашӣ дуд мекард. Бозӣ тафсида буд, вале солимҳо ба дараҷаи шутури сафед намерасид. «Ҳо-о аз номи усто Нуриддин як гахвораю сад сўм пул, хўй-й!» нидо дардода рафт мурдақаш. Аспҳо занозанӣ карданд. Тўдаи аспҳо мисли баҳри пуртуғён мавҷ зад. Гўё ба кундаалови шаби тўй як сатил равған рехтанд. Бозӣ гарм шуд.

Мурдақаш назди девонбегӣ омада, «Оқсақол, солими аспи маро ҳам диҳед» гўён ёли аспашро сила кард.

Аспҳо бузро гирифта ба сўи ҷарӣ, ки болояш девонбегиву бузпартоҳо ва сартўйҳову тамошобинон менишастанд, рост шуданд. Бозгаштанд. Полвонҳо ва аспҳо он қадар масти бозӣ шуда буданд, ки ҷару ҷўй ва обу оташро фарқ карда наметавонистанд.

Офтоб як лаҳза аз паси абр чашм кушода аз нав зери абр шуд.

Полвонҳо зери ҷар омада, пой ба рикоб тира карда ва дароз шуда солимро аз дасти оқсақол мегирифтанд.

Дам ба дам садои мурдақаш мебаромад. Баъзан шўхниомез нидо мекард ва баъзан аспҳо дар як тараф бошанд, барои ширин шудани бозӣ мурдаро ба тарафи дигар мебурд. Навмашқҳо ва касоне, ки он қадар аспи хуб надоранд, лачоми аспашонро ба он тараф гардонда тозиёна мезаданд. Вале нидои навбатии мурдақашро касе интизор набуд ва ҳаёл ҳам намекард:

«— Хў-ў-ў аз номи бобои соҳибтўй, хў-ў Худойқули ҷўғӣ, хў-ў ду аспу як шутури сафед, хў-ў-ўй!» гуфт ва шўхиаш омада илова кард: «Хў-ў ба болояш кампири Чинӣ, хў-ўй»... «Ҳо марра... Хонаи соҳибтўй хў-ў-ўй!!!».

Соҳили рўд ларзид. Ҳама тамошобинон ва тамоми аспҳо низ ҷунбиданд. Умматқул беҳабар буд, яке парида хест ва худ аз худ оҳиста фуру нишаст.

Тамоми аспҳо тўда шуданд. Мисоли курси хуршед гирд гаштанд. Ва як аспи ҷирани пой росташ сафед, мисли ситорай субҳ дуртар аз тўда буд. Дар болояш як пирамарди ришсафед, ҷомаи зирабекасаб ба бар меистод. Ҷунон менамуд, ки аз чашмони ў қатраҳои ашк мешориданд. Аспи ў бетоқатӣ мекард, вале пирамард лачомашро мекашид.

Аспон баробар меҷунбиданд. Оҳиста-оҳиста тўда ба рўдбор наздик шуд ва як гурўх асп аз байн ҷудо шуда ба рўд даромад.

Аспҳои дигар ҳам аз пайи онҳо рафтанд. Яке аз байн як аспӣ беодам баромад, зинаш ба таги шикамаш фаромада буд. Полвонро аз об кашола карда бароварданд ва ду савора асп монда рафт, ки аспӣ гурехтаро дошта биёранд.

Тӯда аз рӯд он тараф гузашт. Пиёдаҳо низ аз паси онҳо тохтанд, то бозиро аз наздиктар тамошо кунанд. Аспҳо мисли моҳиёне, ки касе онҳоро тарсонда бошад, башаст аз тӯда мебаромаданд ва зуд нимдоира гашта худро ба тӯда мезаданд. Яке намуд, ки полвоне дасти бузро канда гирифтааст ва онро баланд ҳаво дод.

...Ҳамин вақт аз боғи Чилдухтарон садои тири камон баромад ва онӣ воҳид нагузашта садои фарёди духтараке баланд шуд. Чанд савор, аз ҷумла пирамарди чирансавор, ба он тараф асп монданд.

Шариф рӯи замин дароз кашида буд ва Гавҳар болои сари ӯ нишаста гирия мекард. Баробари расида омадани саворон духтар гулӯгир шуда канда-канда гуфт: «Са-айид-кул па-ар-ронд...»

**ЧАРХИ
ЭХТИЁТЙ**

— Аз ту хошиш дорам, ки маро имшаб танҳо гузорӣ...

— Ҳама умр туро танҳо гузоштам ва надонам, ки анҷомаш чӣ шавад...

Имшаб ҳам ӯ танҳо буд; дар хонаи начандон калони бетиреза, ки ҳама вақт дараш боз аст, дар ҳамсоягии хуфтагони хонаҳои дигар ӯ танҳо буд; дар ихотаи шавҳару фарзанд зани оташмизочи сиёҳҷарда танҳо буд, вале чунин танҳоиро ҷуз худаш касе пай намебурд. Шавҳараш гумон мекард, ки завҷааш аз ишқи нобарор месӯзад, фарзанд гумон дошт, ки модар истироҳат мекунад, модари мардмиҷози онҳо, ки танҳо чанд рӯз пеш сисолагаишро дар сахни ҳавлӣ чашн гирифтанд ва тамоми итоаткорҳо дар зарби доираи ӯ рақс карданд; хурсанд буд модарашон, шукуфта буд модарашон ва он марди биникалони цингиламӯ ҳам ба ҳавои доираи ӯ рақс кард, вале он мард ба духтарча маъқул не, чандин бор ба модараш гуфт, ки ӯ ба хонаашон наояд, аммо модар ба духтарча он мардро дӯсти хонадон мегӯяд, бехтарин одами рӯи олам, бехтарин мард ва ҳатто хубтарин рафиқи шавҳараш медонад. Чунин дӯстони падар зиёд буданд, чанд муддат меомаданду чӣ мешуд, ки пояшонро аз остонаи хонаи онҳо меканданд, аммо омаду рафти Шакаршо тӯлонӣ шуд. Дар ин хонадон ҳама ба ӯ одат карда буданд, ҷуз духтарча. Аммо аз рӯи фармудаю омӯхтаи модар духтарча бо ӯ чунон рафтор бояд бикунанд, ки дигарон мекунанд: худро ба гардани мардак овезад, лабони хурдакашро гунча карда, бо ӯ «нӯл» кунад ва баъд рафта ҳар қадар туф кунаду лабу даҳон шӯяд ҳам, ихтиёраш, худнамой шавад, шуд. Бояд ҳама донанд, ки Шакаршо дӯсти ин хонадон аст ва кӯдакон ҳам ӯро дӯстдоранд, аммо бинии калонаш ғашӣ духтарчаро меорад, тораҳои мӯйлаби тезаш ба лабони нозуки ӯ мехаланд, ба падарашон ҳам маъқул не ин кор, аммо, ҳама ба хотири Истад ин корро мекунанд; ба ӯ хуш аст ин корҳо. Ва баъде ки Шакаршо ба сари хон нишаст, Истад лаҳза ба лаҳза аз зери абрӯ ба вай менигарад, ки пазмон шуда бошад; ҳамин нимарӯз дида буданд – Истад бо мошини як коргараш рафта, ӯро хабар гирифта ҳамроҳ чошт хӯрда, дам гирифта, омада буд ва боз мошин роҳӣ карда Шакаршоро оварданд, акнун ба ӯ зехн монаму шинам, мегӯяд, дар умраш аввалин бор дидагӣ барин. Баъзан аз пушти сари шавҳараш гузашта ба ӯ менигарад, то Калонхон нигоҳҳои шахватбори ӯро набинад, аммо шавҳар ҳамашро мебинад, гӯё дар паси сар ҳам чашм дорад, мебинад, аммо чизе намегӯяд; аз гуфти Истад ҳама айб дар Калонхон, вагарна ӯ

ҳеч гоҳ ин хел мардро бо касе иваз намекард; мардеро, ки ҳама гуна ноzi ўро мебардорад, аз гуфтааш берун намеравад, ба рӯяш ҳама умр механдад, то чехраи зан ифодаи ҳузн нагирад, зеро дар хонадон Калонхон мард не, Истад – мард ва аз гуфтаи баъзеҳо, Худованди карим Истадро мард наофаридасту бас; чинсаш зан, аммо тамоми рафтораш мардона: ба ҷои он ки Шакаршо ўро суроғ карда ояду ба ҳар ҷо барад, баръакс ҳамаи ин хидмат ба гардани Истад бор аст, марди қайсари дуруштхӯву «номусулмон» (ба қавли баъзеҳо) ҷунон ба Истад сар фурувардааст, ки аз рӯи фармуди ӯ ба хонааш барнагашта он ҷо шабро рӯз мекунад. Истад бо мардҳо муомила карда метавонад, ҳислатҳои хоса дорад. Раҳмати падараш мегуфт, ки Истад ба ҷои ҳафт писар, зеро баъди мурдани тифлонаш номи ўро Истад гузоштанд, то зинда монад; ба бахти падару модар зинда монд, яке аз қасоне, ки дар район мешиносанд, бо одамони вилояту болотар худаш шинос мешавад, бало, аз бало ҳам боло...

Ў имшаб танҳост, дар миёни пайвандон танҳост, дар хонаи танги бетиреза танҳост, воҳимаангез аст ин хона, барои ҳамин Истад шабҳо шамъ меафрӯзад; ба ёди касе, ба хотири чизе шамъ меафрӯзад, чароғакро мегиронад, ғозаю сурхию сафеда мемолад, ба қорҳои дигари занона машғул мешавад, то танҳо буданаш маълум нагардад. Ва ҳамин, ки ба бистар рӯ ба сақф дароз мекашад, пай мебарад, ки танҳост. Вай ҳамин хел ба бистар одди намебарояд; шабпӯши беҳтаринро ба бар мегирад, маъқул нашавад, дигарашро бадал мекунад, хушбӯтарин атриёти фарангиро мепошад, ҷогаҳу хонаро муаттар мегардонад, сонӣ дар лаби кат андармон нишаста, ёди касеро мекунад ва баъд ба кушодани зулфи дарозаш машғул мешавад, то хубтар намояд; гумонаш, касе ўро тамошо дорад ва ё холиё бояд аз дар дарояд. Сонӣ рӯйиҷои сафед аз пардаи зулфи парешонаш сиёҳ гардад ва ӯ рӯи он парда дароз кашад, вале хобаш набарад. Ҳаёл кунад, ки ҳамин ҳоло касе аз дари боз сар дароварда ўро шод гардонад: «Хобат намебарад, Истад?» акси чашмдошт садо меояд. «Мебарад, Калонхон, мебарад, хап хоб бикун». Наздик омадани ўро нахоста, гӯяд. «Охир ту чихелин занакӣ? Ман туро ба ҳамин умед гирифта будам, ки ҷогаҳҷудо бошем? Чӣ ранг мо ҳамдигарро дӯст медоштем-а?» «Ҳоло ҳам дӯст медорем, лекин асаби ҳастам, ягон садо ба гӯшам намефорад... Кори савдо ба худат маълум, касро аз одаму олам дур мекунад...» «Дар ин замона одам ба кӣ лозим, Истад? Ҳар кас барои мурдаи худ гирияд. Рафту ба поят хоре халад, касе бетамаш он неширо накашад...» «Ҳа-а-а ишораҳоятро мефаҳмам, Калонхон... Чӣ қадар барои кори ту пул рафт. Агар савдо намешуд, чӣ қор мекардем?» «Савдо намешуд, беҳтар буд, Истад...» Истад қомати ёзидашро аз рӯи бистар бардошт: «Чаро ҷунин гӯӣ?» Вале гирия Калонхонро гулӯгир шуда, чизе гуфта натавонист, аз дари боз баргашт...

Истад хоболуд барин сар ба зер афканда, сукут ихтиёр кард ва пардаи сиёхи сунбул ўро пӯшонд. Ў худро намедид, ки чӣ зайл ба зани девонаавзони чӯлидамӯ монанд аст, аммо гумон мекард, ки нозанинро монод, ки ба ёди ёри меҳрубон аз гесӯвони дароз бистар сохта бошад; ба назараш хушбахттар аз ӯ зане нест, зеботар аз ӯ дӯшизае, вале дар айни ҳол чунон танҳост, ки мурғони ҳаво гирианд ба ҳолаш. Даст ба пешонӣ бурд, сарашро дошт, то дардаш камтар шавад, сонӣ зулфони оғӯшгирифтаро пушт андохт, то диллаш равшан гардад, ба назар, ҳамин пардаи сиёҳ роҳи равшани дилро гирад. Бӯйи дудаи шамъ ба димоғаш нафорида, ҳарчанд ки онро ҳамроҳи Шакаршо харида буданд, аз он бӯйи ӯ меомад, аммо ин дам нафорида; охири мум об шуда ба пилта равған медиҳад ва ӯ донад, ки он то рӯз наояд; дар пояи шамъ мисли равғани чарбу сахт шавад ва бӯи ғализи он хонаро тарк накунад, балки дарак аз асри кӯҳан диҳад, аз гузаштагони ӯ ёд орад. Ва ӯ даст ба чоки гиребони шабпӯшаш дароварда аз чоки синаҳо, аз даруни синабандак як чуфт тӯмор барорад, ки чуз он ниғаҳдорандае надорад; ёдгории эшони Нур. Як ниғаҳдорандааш Шакаршо буд, зиёдтар аз ин тӯмор, холиё нест. Умедаш танҳо ба тӯмор... Тӯморро зери болишт гузошт ва сахт чониби шамъи хирасӯз нигариста, онро ҳамӯшшуда дидан меҳост. Пуф кард, то он мурад, аммо нафасаш нарасид, ҳатто забонаи он наларзид. «Наход, ки ҳамааш тамом шуда бошад?» Ў бо ин саволи аз ҳаёлаш гузашта бисёр чизро дар назар дошт: ҳам муҳаббат, ҳам дунёи карру фар ва ҳам ҳаётро. Ба назараш, ки шаби вопасин аст ва баъди он на дидор бинаду на чиз. «Рафта онро ёфта биёрам, Истад?»

— Киро, Калон?

— Шакаршоро.

— На, ӯ дигар наояд.

Ва акнун пушаймон, ки чаро «ҳа» нагуфту «наояд» гуфт. Шояд, ки меомад ва боз зиндагӣ давом мекард, зиндагии ошиқона, зиндагии, ки ҳама чизро ба хотири он қурбон кардан мумкин буд. Аммо Шакаршо ҳамаашро хуб фаҳмида буд: ба касе, ба чизе, ба муҳаббат, ба сухан ва ба кулли мавҷудот бовар надошт; на аз рӯи китобҳо, балки ҳамаашро дар ҳаёт дидааст, шунидааст ва фаҳмидааст, ки одамон ҳамдигарро фанд мекунанд, фиреб медиҳанд, зеро аз гуфтан чизе бой надиҳанд; гӯё як даҳан гӯяндӯ киси дигареро бо чормағзи пуч пур кунанд ва худ оромӣ осуда гарданд.

— Чаро вақте ки ман ҳарф мезанам, ба шубҳа менигарӣ, Шакар?

— Пай мебарам, ки забонат дигар чиз мегӯяду нигоҳат дигар.

— Кӯр шавам, Шакар, агар ман ба ту дурӯғ гӯям.

— Бигӯй, ки ягон савдогар дар умраш рост гуфтааст?

— Ту чаро маро савдогар мегӯӣ?..

— Дидӣ, худат чӣ нафрат дорӣ ба ин чиз? Ҳол он, ки чуз савдогар каси дигар нестед!

Ин вақтҳои аввал набуд, баъд пайдо шуд; баъди кӣ будани онҳоро фаҳмидан, баъди доништан, ки масъалаи пул ба миён ояд, падар фурӯшанд. Шакаршо дар доираи ин зан бозӣ кардан нахост, аммо чун рассом зиндагии ин тоифаро доништан мехост, маҳз барои он доништан мехост, ки боиси ин қадар баланд рафтани ин тойифа дар чист, ки Худоро худодод надонад? Наход, ки пул касро ин қадар бетамиз, худбину худбовар ва лоқайд гардонад? Махсусан ӯ мебинад, ки савдогарони мошиндор масту аласт сари фармон нишаста ва ба мурдану маҷрӯҳ гаштани касе парво надоранд, қондаро шикаста, ҳаёти дигаронро дар хатар гузоранд; бо тамоми нерӯ помонаки газро пахш кунанд, хурдро хурд, калонро калон надонанд, дасти безътиной афшонанд, дар ҳар маврид пулро дар ҷойи аввал гузоранд, «пул ҳамаро ҳал кунад!» гӯянд, нозири роҳ, додситон, додгарро ҳам, соҳиби мурдаро ҳам бо пул харидан мумкин гӯянд... ва хуни рассом ба сар зада, чашмон аз хонааш бароянд. Рассом ба тарзи зиндагии ин мардум мароқ зоҳир кард; муносибат, муомила ва забони онҳоро омӯхт; хайраташ афзуду кам нашуд. Хайр, фурӯшандагони ноинсофи аз сад навадро мезадагӣ ба гуфтан ҳам одам нашаванд, дар онҳо инсофу фаросатро бо сӯзандору ҷой диҳӣ ҳам то дилу майнашон қора накунад, чунон танашон захролуд шуда, ки ягон захр, ҳеҷ гуна доруи хушу ақлу фаросат асар надорад, чунон ки ба одами захрхӯрда захри мор. «Қорашон афтад, ғулому қорам афтад, хоҷаанд». Дар сарашон нӯҳ рақаму як сифр давр гардад ва аз ин рақамҳо миллион сохтан хоҳанд, ин рақамҳоро таҳи сандук андозанд, рақамҳо варама кунанд, дар сандуқҳо ҷой нагиранд, воҳима гирад онҳоро, сандуқро ҷоғардон кунанд, рақамҳо тиллоӣ шаванд, рақамҳо по бароранд, ақл шаванд, раҳнамо гарданд, кӯронро бино, қаронро шунаво, гунгонро гӯё бикунанд. Ин тоифа қасон -ҳамадор, аммо шарҳи ҳол ғашовар: аз моҳӣ наҳанг созанд.

Сонӣ рақамҳо дӯст пайдо кунанд, қаллаи бамағз пайдо кунанд, ба қавли онҳо ба мактабҳои панҷсола дохил шаванд, тамома кунанд, вазифа гиранд, миёни вазоратҳо гарданд; қиса ба қиса, сандуқ ба сандуқ, бонк ба бонк; ҳатто дар ташкилотҳои партиҷавӣ роҳ ёбанд. Рақамҳо тарҷимаи ҳолро пурра кунанд: аз вазифа ронанд, ба сари қор нишонанд, ҷоҳу қалолу мартаба бахшанд... Ҳамин чизро савдогарон хуб донанд; аз ин рӯ мурдаи хеш бар рақамҳо партоянд ва пиндоранд, ки онҳо ба ҳам оянд, зӯртарин қувва гарданд. Модоме ки ин нерӯ тарбиятгарро аз роҳ баровард, органро харид, сардорро муттаҳам кард, раҳнаморо ба роҳи дигар андохт, ҷаро қувваи бузург набошад? Ҷаро ӯ ифтихор накунад, ҷаро худро аз ҳама воло надонад? Ҷаро хоҷаашро накунад? Зеро ҳама гуна қиноятро, ҳама гуна қабохатро, разолатро бо ин рақамҳо

рӯпӯш кардан имкон дорад. Пас чаро онҳое гунаҳгор набошанд, ки зери ин ракамҳо мондаанд? Ва баъди он ин тоифаро гунаҳгор кардан мумкин бошад? Даҳани хӯрда – шарманда. Ҳамаашро худамон кардем, дод аз дасти худамон: тӯямонро дабдаба кардем, пеши онҳо давидем, нест гуфтанд, тавалло кардем, зора кардем, ба ракам ракам афзудем, дуболою себоло шуд, миннатдор шудем, ки қорамонро буд кард; хочатбарор аст, аз дасти ӯ ҳар қор меояд. Ӯ фаҳрид, ҳама чизро пинҳон кард, ноёб шуд, лекин ҳар чӣ дигарон пӯшанд, арӯсон, духтарон низ бояд биғӯшанд. Нарҳи бозор баланд, нарҳи духтар баландтар шуд. Кӣ бурду кӣ бохт? Савдогар бурд, харидор бохт... Боз ҳама вазнинӣ бар дӯши қорғари бечора афтид; аввал фурушгори фиреб қунанд, сонӣ бозор ва он бечораҳо мисли Одина шаборӯз бояд қор биқунанд, то чиҳозу қалини тӯй гун оранд; дар ин муддат устухонашон сафед шавад. Бо сӯзан чамъ оранд, бо панҷшоха бод диҳанд...

Рассом то алвақт суратҳояшро ором мекашид, гумон дошт, ки зиндагӣ мисли оби равон аст, қорӣ шавад, қорӣ ва гоҳ-гоҳе дар баҳорон ғалаён қунад, бишӯрад, гилолуда гардад ва дигар ҳама фаслҳо ҳамвора равад. Аммо ҳамин ки бо зиндагии аҳли савдо аз наздик шинос шуд, сар ба каф гузошта ба андеша рафт, тасвири манзара кам шуд ва киёфаи қиддиву вачоҳати рӯйи инсон, чеҳраҳои зишту номатлуб зиёдтар. «Чеҳраи Худодари бояд сохт... На, ин тоифа ба чунин симои фалақиву қадима эътибор надиханд. Сурати пул ё тангаву тиллоро бояд кашид...» Ӯ то алвақт инсонро хушрӯ, хандон, варзида ва болдор тасвир мекард; ба мӯи ӯ эътибор меод, ба пӯшоки ӯ аҳамият меод, инак донист, ки ин тоифа чени он духтарак ақл дорад, ки танҳо барои намоиш додани либосҳои зебоаш диктори телевизион шудааст, барои ӯ фарқ надорад, ки забони модариро донанд ё на, калимаҳоро талаффуз карда тавонад ё на? Бефарқ. Мухим он аст, то ӯро бубинанд, ҳар рӯз либоси дигар пӯшидани ӯро пай баранд. Ӯ дӯзандаи махсус дорад, чунон ки Истад. Алҳол рассом ин ду фардро монандӣ ёфт ва ҳарчанд фикру ҳаёл кард, ки кадоме суратбоб аст, чизе пайдо нашуд...

— Хоҳам, ки сурати барқади маро кашӣ, Шакар, чунон кашӣ, ки ҳама либосҳои маро дар бар гирифта тавонад...

— Ман пештар барои либос сурат кашидам, Истад, акнун инсонро кашидан хоҳам... Магар сурати он марди зиштрӯ, ки дар қаъри чашмонаш як чаҳон асрор аст, ба ту хуш наомад?

— Хуш омад, Шакар, биниаш ба бинии худат монанд, ҳамонаш хуш омад.

— Ҳм... яъне, қалон?

Истад ба саволи ӯ ҷавоб надод, балки табассум карда, ба гардани ӯ даст халқа кард. Рассом дасти ӯро аз гардан ҷудо карданӣ шуд.

— Меғӯй, ки фақат либос аксу ифода шуда бошад...

— Ҳа, одаму либос, гуфтаанд, рассоми ман.

— Нахоҳӣ, ки дороиат низ дар он сурат чо шуда бошад?

— Чӣ хел?

— Масалан ҳама пулу чизу чораат дар дастат...

— Ту шӯҳӣ мекунӣ? Дастам намебарад, Шакар... Магар, ки хамаи онро ба тиллову бриллиант гардонӣ, бозубанду дастпонаву ангуштарию ҳалқаву зиреху овезаҳои маро тасвир кунӣ...

— Он гоҳ ба кӣ монанд мешуда бошӣ? – сухани ӯро тоқат накарда бурид Шакар.

— Ту инро нағз донӣ: ба маликаҳои афсонавӣ.

— Не-е, маликаҳои афсонавӣ ҳам ба ин дараҷа набуданд... Барои ба даст овардани зару зевар шохзодагон чӣ қадар ҷангу чадалҳо мекарданд, чӣ қадар талафҳо медоданд... лекин шумо хамашро муфт ба даст меоред, дар ҷои нишастаатон...

Истад як қад парид ва ҳайрон монд, ки чаро Шакар чунин гӯяд, аввалин бор аз забони ӯ чунин ҳарфҳо баромад – захролуд, нешдор. Дилаш раг зад: «Беҳуда барин... беҳуда ҳама сиру асро-рамро ба ин марди биникалон гуфтам... аз милисаву аҳли қалам некӣ намебарояд... чамъ кунанд – чамъ кунанду як рӯз ба рӯят пошанд...»

— Ту ҳама асрори маро донӣ, Шакар.

— На, танҳо асрори зоҳиратро, ки киروي тасвир кардан на-дорад.

Истад карахт шуд, ба рӯйи ӯ дурудароз нигарист ва ашк рехт. Чунон ашк рехт, ки кас ба мурдаи падар чунин нагирияд. Сухани рассомро нафаҳмида гирифт, ки ӯ ҳусни зоҳирашро таҳқир кард.

— Ман ҳусни туро нагуфтаам, Истад, ман оқибати корҳои туро гуфтам.

— На, маро гуфтӣ, маро гуфтӣ, ҳусни маро таҳқир кардӣ, ман дониستم, ки дӯстам надорӣ, медониستم, ки аз барои чиз бо ман ошноӣ кунӣ: барои сару либос, барои хӯроқворӣ, барои рӯзро хуш гузаронидан ва барои бисёр чизҳо, ки дар ин замон тухми анқо шуда, лекин мо дорем... агар ман ҳамин рӯз аз вазифа ра-вам, дигар ба ман нигоҳ накунӣ. Донам, хамашро донам: шумо мардон то коратон буд шудан, то ба мурод расидан дорумадор кунед. Чун коратон буд шуд, роҳи дингон гиред; як рӯймолчаи бинипоккуниро аз мо бех донед...

— Ором шав, Истад, мардҳо барои латта намурдаанд, ба мард-ҳо одам лозим, зан лозим...

— Чӣ ман одам нестанд, зан нестанд?

— Не, ту занӣ, лекин барои одам будан ё набудан, зуд хулоса баровардан лозим не, баъзан барои ягон кас китоб навишта, хато кардан ҳам мумкин, ки он фард гуфтаи ту барин не, балки дигар хел аст, хатто ба мақола навиштан наарзад...

— Сурат ҳам аз худат, китоб ҳам... Ман мехоҳам, кӣ будани маро ту донӣ... Боре нӯгашро бароварда будам, ки авлоди мо ба кучо дакка мехӯрад, гуфта будам-а?

— Гуфта будӣ.

— Гуфта будам, ки дар пушти кӯҳи Мармар мазори бобои ман ҳаст?

— Гуфта будӣ.

— Гуфта будам, ки як кас ба ман шаккокӣ карда ба касалии тобаки дил гирифтгор шуда мурд?

— Гуфта будӣ.

— Агар ки ҳамаро донӣ, боз ба ман чӣ шак ороӣ? Талху пичинг занӣ, хусни маро таҳқир кунӣ?

— Ту чаро аз номи ман ҳарф занӣ? Дар бораи хусни ту чизе нагуфтаам...

— Бидон, ки замоне бо фармуди Оллоҳ таъоло аз осмон ду гавҳора омадааст, яке гаҳвораи бобои ман ва дигаре гаҳвораи момои ман будааст...

— Офа-ри-ин!!!

Истад чуфти тӯморро, ки ба қавли эшони Нур, яке радномаву дигар нурнома буд, ба таги болишт ҷо кард ва боз сар ба сари зонуҳо сукут варзид, ки дигар умеди зиндагӣ нест, боқии умр ба ҳамин монанд гузарад: «Ман дар замони гузашта ҳам ба дунё меомадам, зиндагиам хуш мегузашт, пуштамон тоза, ҳеч набошад, бихалифа мешудам... умед дорам, ки дар пириам ба ин кор машғул мешавам» – гуфта буд ба Шакаршо. Шакаршо ба кӯтаҳандешихон ин зан чизе нагуфт, балки андеша кард, ки дили занак ба ӯ об хӯрд, аз ин рӯ кушоду равшан гӯяд, вагарна...

— Билет чӣ шуд, Истад?

— Қадам билет?

— Билети партиявӣ.

— Ба каси аз кор рафта билети партиявӣ чӣ лозим? Дигар ба ӯ касе мансаб надиҳад...

— Пушти ту тоза, Истад, – киноя кард рассом, аммо занак инро рост фаҳмид. Қиёфаи рассом гирифт, дар дил саҳт ранҷид. Ӯ медонист, ки одамон барои чӣ ин қадар ба узви партия шудан талош доранд; суд меҷӯянд, аммо ин хеле ки Истад пешбинӣ кардааст, ҳаёл надошт.

— Ба ту чӣ лозим бихалифа шудан, Истад? Худат меғӯӣ, ки чамъ кардаат ба ҳафт пуштат мерасад, чихози тӯи фарзандонат тайёр, мисли дигарон бозор ба бозор намегардӣ, ба нархи шогирдонат монда матоъ намехарӣ, агар ҳозир тӯӣ кунӣ, даҳ баробари харчат пайдо мешавад.

— Оламу ҳаводис, кӣ медонад анҷоми ин корҳо чӣ шавад...

— Ҷар кас аз дилу нияташ, Истад...

Андеша дорад Истад, ки хушаш ба чо омада, аклаш даромада, вагарна рассомро (чунон ки хозир баҳо медиҳад) ба худ одат намекунонд, ўро аз дигарон боло намегузошт... Содагӣ дорад одамӣ, ҳама умр кӯдак аст ў – ҳаёлаш, ки бо «коко» гуфтан даҳон ширин шавад. Кас ҳама умр асрор ниҳон дошта натавонад, ба ақидаи тўмордорон ҳар чизи пинҳониро, алалхусус дунёиро се тан бояд донад, вагарна он дуздӣ ва ё ҳаром ҳисоб ёбад. Дар ҳонадони Истад роздони саввум Шакаршо шуд. Вале ба қавли Истад «ғиром баромад»: ҳама сирри онҳоро дониста, гурехт. Дили занак дар тақопӯст. Ҳарчанд Калонхон Истадро тасалли диҳад, бовар надорад:

— Парво нақун, Истад, Шакаршо одами паст нест, ба касе чизе нагӯяд.

— Ман ҳам ҳамин хел гумон доштам...

— Чӣ ягон...

— Ҳамин қадар нону намак хӯрду...

— Ин гапро нагӯ, Истад, шунавад, хафа мешавад, мо ҳам нону намаки ўро хӯрдем, ў ҳам ба мо бисёр мадад кард. Ёдат ҳаст?

— Аз ёди ман ҳеҷ чиз намеравад, Калон... Ман аз чарх метарсам, аз чархи эҳтиётӣ...

— Чӣ, ў ин чизро медонад?

— Ў ҳама чизро медонад, Калон, дар миёни мо ягон сирри пинҳонӣ набуд.

— Ман туро мард гуфтам, лекин зан будай...

Истад тоб хӯрд мисли море, ки дар сараш кӯфта бошанд, тоб хӯрд ва мӯи парешонаш ба зераш монда будааст, ки бехаш таранг шуда, дард ёфт. Аз дари боз садои хуррок кашидани Калонхон меомад ва Истади хобпаридаро олуғда мекард, ба танг меовард. Ба бадани ў хориш пайдо шуд, гӯё чизе танаширо тала мекард; мисли шабзоде, ки як вақтҳо ҳамроҳи Шакаршо будан тала карда, варам кунанда буд – дар меҳмонхонаи шаҳри 3. Вай ин чизро аз куртаи синтетикӣ ҳарири осмонранг донист, ки доим худро даруни об мепиндошт, ҳоло миёни оташ медонад, ба дарачае, ки бо нохунҳои дароз танаширо хорида хуншор кард. Вай ҳамин лаҳза мехост, ки Калонхон наздаш омада, баданаширо молад, хорад, хориши танаширо рафъ кунад ва боз ҳамон ҳарфҳоро гӯяд; «Истад, бидон, ки касе туро ба зайли ман ҳурмат намекунад... Ҳамон хел зиндагӣ бикун, ки дилат хоҳад, беҳуда худатро зиқ нақун...» Занак ба дар нигарист. ки Калонхон чизи аз дили ў гузаштаро пай мебарад ва бархоста меояд, аммо ў хуррр меуфту хуррр. Истад пойҳо аз кат нишеб кард, вале ба хулоса наомада буд, ки хезад ё на. Сараш гирифт, ба танг омад, ба танг омад, ки қариб бист сол боз чунин хуррок кашидани шавҳарро мешунавад ва ҳамаи ин солҳо тоқат кардааст, аммо ҳоло қонаш гулӯгир шуда, косаи сабр лабрез аст; рафта даҳону бинии ўро пахш карданист,

ки дигар нафас набарорад. ӯ чуссаи вазнин бардошта аз диван бархост. Думбаи фарбеҳи андаке паст хамидааш ранги думбаи ӯсфанди ҳисорӣ зери ҳарири нилгун мелапид ва куртаи шабӯши дарозашро меларзонд, майда қадам гузошта мехиромид ва нӯги пой домони кашоли заминрӯбро пеш тела меод. ӯ аз остонаи хонаи хоб берун қадам гузошт, аз рӯи рафтор бармеомад, ки ҳамин замон ҳам шуда бо кафи даст дахону бинии шавҳарро дошта, дамгардон карда, аз хур-хури ӯ халос мешавад ва як умр орому осуда мехобад. Вале қадам боздошт, дар остонаи хоби шавҳар, ки дар кати пахлӯ кӯдак мехобид, бозистод. Ба рӯболо хобидани шавҳар, пасту баланд шудани шиками ӯ дурудароз нигарист ва пурнафрат рӯ гардонд ва боз ба хонаи хоб даромада, дар ба рӯй пӯшид... ӯ ёд надорад, ки ягон вақт ин дар пӯшида шуда бошад; дар ҳамин чо бошад ҳам, ба роҳи дур рафта бошад ҳам, ин дар доим кушода буд, баркаси хонаи дарун, ки мебели киматбаҳо дораду хама умр дараш қуфл аст... Боре Истад дари онро кушода дида, ҳуш аз сар парид: бо мисрон дарро шикаста даромада буданд. Истад як ларзиду худро бой надод, вале хис кард, ки пушти лабаш хорид ва сонӣ табхол баровард... Истад парешон будани либосхоро дарёфт, чои пулу дигар дороиҳоро хабар гирифт: яке буд, яке набуд. «Хайрият!» Хайрият чархи эҳтиётӣ барҷост, набуди дигар чизҳо аҳамият надорад, ҳар қадар гиранд, ба зақоти чарх намерасад. Чархи эҳтиётӣ фарсуда, кӯҳна, лайси дандонҳо хӯрдашуда, вале чунон азиз, ки панҷ чархи наву мошин ин қадар кадр надорад. Агар сафар дур бошад, чархро аз эҳтиёт гиранд ва чун аз сафар баргарданд, нахуст онро ба хона дароранд; ягон чиз дар ин хонадон чунин бақадр нест, чунон ки ин чарх. Он гоҳо рӯи курсӣ истад, гоҳо зери чевон, гоҳо зери кат ва гоҳ-гоҳ дар хонаи хоби Истад; гоҳо, ки ӯ танҳо бошад. Дар чунин ҳолатҳо ӯ чархро бардошта вазн занад ва ҳаёл кунад, ки ҳоло вазни дилхоҳро нагирифтааст. Пас бо пой чархро пахш карда мисли ронандаҳои моҳир мисрон ба миёни резину чанбар дарорад, резин аз чанбар чудо кунад, то дастдаро шавад. Истад ба касе бовар накарда худаш ин корро сомон гардонад, сонӣ дар майна чамъ оварад, ки чанд рақаму чанд сифр шуд. «Кам, ҳоло кам, боз лозим». Ва аз радиои девори дахлез ин садо меояд: «Чашми танги дунёдорро ё қаноат пур кунад ё хоки гӯр...» Дастони ӯ суфт шуданд ва мадори онро боз чамъ овардан намонд. Лаби коғазҳои сабз аз байни чанбару резин метофтанд. Ин коғазҳои ҳамон мудир, ки дар доираи Истад ракс мекунад, дигарон наоянд, вале ин марди парзадарӯ моҳе ду бор меояд. Дигарон, худ калон бошанд ҳам, аз дари идораи ӯ сар халонда «ойтӣ» мегӯянд, агар дар кабинетаи танҳо бошад, дароянд ва агар меҳмон дошта бошад, худи Истад берун барояд ва боз як мудир азиз ҳаст, ки худи Истад назди ӯ равад ва «визнос»-ро худаш аз дасти ӯ гирад. Шакаршо ҳамаи онҳоро шиносад. Аз ҳама

муғамбири дарундораш ҳамон, ки Истад наздаш равад ва ӯ ба киси раис даст андозад, сардор гӯё ки чизе нашуда бошад ва касе надида бошад, аз назди ӯ дур шуда, дӯғу даранг кунад, ки чизхоро ба тартиб гузошта натавонанд; рафту ягон намоянда ояд, боз зери гап монанд: «Махсум чӣ кор кунад, ҳамин чойхоро ба тартиб орад намешавад?» садо баланд мекунад ӯ ва Махсуми ришдор сӯи ӯ маъсумона нигариста, даст пеши бар гирад, ки хамааш соз мешавад. Махсуми ришдор даруни амбор гардад ва монанди муш донад, ки дар кадом сӯроҳӣ чӣ ҳаст. Аммо мудире шикамчадори лаванд, ки гӯё тоқати абор кашидани ҳаво надорад, як тӯб читро аз ин чо гирифта, ба он чо монда натавонад. Ҳама кор дар дасти Махсуми ришдор аст ва ба касе чизе лозим шавад фармони боло бошад, ҳамон лаҳза ба «Ява» савор шуда они воҳид нагузашта расонад ва рафту ба бечора кафани лозим шавад, Махсум то нархи дилхоҳашро нагирад, як оршин сон надихад. Махсуми ришдор одами аз ҳама зарурӣ ва аз ҳама азиз. Миёни Истаду эшони Нур ҳам ӯ тор танад, ҳама сирру савдои амбору идораи савдору ӯ донад ва ба «Каломи шариф» савганд ёд кардааст, ки сар равад ҳам, асрор хувайдо накунад. Чун сари Истад дард гирифт, ӯро даъват кунад, ки назди эшони Нур рафта, тӯмори дарди сар орад. Ҳамин ки кор омад накард, Махсуми риш дар пушти мототсикл аз рӯи фармуди «хӯчаин» халтаи қанд ё биринҷ, тӯби чит ё сон, човаи равғани загир ё зайтун ё матоъҳои барои рӯзгор зарурро бор кунад ва аз он тараф барои раис тӯмор орад. Агар бо тӯмор нашавад, раис боз Махсуми ришро фириштад, ки эшон дуо хонда, ҳама корро чаппа гардонад. Чун бо ин роҳ ҳам нашуд, Истад назди ошноҳо равад, ҳама воситаҳоро истифода барад, пули зиёд сарф кунад, на шаб хоб доранду на рӯз ва боз забони эшони Нур дароз, ки ҳама корро чаппа кард. Калонхон барои чунин хислаташ занро хурмат кунад, зеро рафту дар колхоз кори ӯ омад накунад, муфаттишони вилояту республика саҳт гиранд, чони ӯро Истад харад. ӯ занест, ки гӯё аз чунин мактаб гузашта; кадом корро ба воситаи кӣ иҷро карданро донад. Дар район як секунча ҳаст миёни Истаду эшони Нуру комитети партиявии район, ки чуз Истад ин секунчаро касе надонад. Дурусташ ӯ ин секунчаро барои худ кашф кард, вагарна дар комитети партиявии ноҳия аз ин чизҳо огоҳ нестанд ва надонанд, ки Истад бо чӣ корҳо машғул аст. Ҳамин қадараш, ки Истад дар вақташ «визнос» супорад ва ҳар чизро баҳона карда, барои маслиҳат равад, худро одами пок, ба партия содиқ нишон диҳад ва албатта, ба ягон корманди комитет чизе лозим шавад, рост ба раис телефон кунад; лозим бошад, худӣ раис орад, он қадар зарур набошад, бо касе фириштад ва агар аз инструкторон бошад, гӯяд, ки чизи хостаашон ҳаст, омада гиранд ва ё шираш ба он кас нафарояд ё бад бинад, гӯяд, ки ҳоло чизи хостааш нест, ҳамин ки омад, хатман хабар медиҳад.

— Раиса, эшони Нур гуфтанд, ки ба духтарам расон худашро эҳтиёт кунад, як хоби лағжонак дидам, – хабар овард Махсуми риш ва хушу ёди раисро парешон кард.

Раис шудани Истад кисса дорад: як духтаракӣ хурдакӣ паррандасурат аз пайи духтархолааш ба идораҳои савдо омад, ба магазини ӯ рафта ёрӣ дод, ба тарзи кори ӯ нигарист, омӯхт ва сонӣ илтимос кард, то ба кор монадаш, пахлуӣ худ гирад. Апааш аз паи ин кор шуд, ӯро ҳамчун шогирд ба магазини худ овард. Он вақтҳо савдо ба ин дараҷа, ки ҳоло ҳаст, карру фар надошт; мардум ба ин дараҷа ба моли дунё дил набаста буданд, пул ҳам фаровон набуд, моли магазин ба дараҷае, ки имрӯз ҳаст, касмаёб набуд, касмахар буд, гӯшту раған фаровон буд, ҳатто ба қолӣ нигоҳ намекарданд ва якбора мардум пулдор шуданд ва дар магазинҳо чизу чора намонд; харидор зиёд шуд, кадрӣ мол боло гирифт ва ҳама чиз зери пештахтаву дар хонаҳо чо шуд, ба дасти савдогар гузашт... Вале дар ҳамон замоне, ки Истад шогирд буд, зиндагии магазинчӣ хуш мегузашт, дар ҳамон вақт ҳам фурушандаҳо аз сад навадро мезаданд, дар ҳамон вақт ҳам фӯкашон чухт буд, дар ҳамон вақт ҳам мардҳо назди занҳои фурушанда хушомад мезаданд. Истад ёд дорад, ки чӣ мардҳое назди апааш омада «ҷони ширин» гуфта муроҷиат мекарданд ва баъди ин чизҳо ба худи ӯ мегуфтагӣ шуданд. Аз ҷумла Калонхон ӯро дар магазин дида хуш кард ва аз паси ӯ овезон шуда, ба занӣ гарифт... Раиси райпо нав шуд, ба хонаи апаи Истад меҳмонӣ меомад; ӯ, ки вилоятӣ буд ва ҳоло дар район каси наздик надошт, гоҳ-гоҳе ба хонаи апаи Истад курутубхӯрӣ меомад ва Сокина ҷавонзани бешавҳари зебо, бехгарин либос пӯшида мӯйи дарозашро гирди токии зардӯзӣ, ки он вақтҳо аҳён-аҳён арӯсон мепӯшиданд ва зардӯзон ҳам кам буданд, печонида, соидҳои сафеду фарбеҳашро намоиш дода, ба раис хидмат мекард ва ҳамон вақт Истадро дида пурсида буд: «Ин духтар кист?» «Хохарам». «Калон шавад, худат барин мешавад» гуфта буд он вақт раис ва баъд ба ӯ фармуд, ки дар магазин не, дар идора бояд кор кунад. Истад ба идора омад, аммо барои вазифа гирифтган бисёр чизҳо намерасид. «Ҳамааш мешавад, фақат сабр карда тавонистан лозим».

— Шумо ҳар чӣ гӯед, раис.

— Хондан лозим.

Ва Истад хондан рафт: раис Искандар Қувватов дар мошинаш шинонда хондан бурд, бо ким-кадом муаллимоне шинос кард, имтиҳон супоронд, хулоса, ба мактаби панҷсола дохил кунонд ва акнун мебурду меовард ва худаш вақт наёбад, шофёраш мебурду меовард ва Истад гумон мекард, ки раис ин хидматхоро ба хотири духтархолааш – апаи Сокина мекунад. «Ту ба Сокина монанд мешавӣ, Истад» ба мӯйи сиёҳу майдабофти ӯ даст зада гуфт раис. «Авлод-дия» ба ишораи раис он қадар сарфаҳм нарафта гуфт Истад

ва раис ин дафъа як милаи майдабофти ўро ба гирди сарангушташ печонд ва андаке чониби худ кашид. Истад сар ҳам карду сар нафаровард: «Ох, дард кард!» раис садои ўро хуш напазируфт, ба назари ў Истад набояд чунин садо мебаровард, бояд чизе нагуфта мисли барраи ром, баробари ресмонро кашидан худро ба мардак чавс мекард ва барои хидматҳои беназираш он чӣ дар дил ғун карда буд, мегуфт, аммо раис чашмдошт набуд:

— Шавҳарам ба хондани ман розӣ нест, раис.

— Чӣ хел розӣ нест? Вай магар феодал аст?

— Не, феодал не, раиси колхоз...

— Раиси колхозияш ба худаш, чорта қоқи ўро кӣ надорад?...

Не-не! Ман инро ҳамту наместонам! Ту бояд хонӣ! Ту бояд одами калон шавӣ... Ва он гаҳ, ва он гаҳ ба ман раҳмат гӯӣ!

— Ҳоло ҳам ба шумо хазор раҳмат, раис... Ин хидматҳои шуморо Сокина-апам фаҳмида, аз ман саҳт хафа шуданд.

— Сокина-апат чӣ хел хафа мешудай? О вай барои чӣ хафа мешудай? Хубие ки ман ба ў кардам, ба касе накардаам...

— Барои ҳамин... ки хубӣ кардеду якбора рӯ тофтед...

— Ман мехоҳам барои ту хубӣ кунам, туро ба мартабаҳо расонам. Инсон бояд баъди сараш аз худ чизе боқӣ гузорад, акаллан як шогирд. Ту ҳоло кӯдакӣ, ба ин чизҳо сарфаҳм намеравӣ... Медонӣ олимони бузург чӣ қадар шогирдон доранд? Дар Маскову Ленинграду... истода чӣ қадар фарзандони Осиёи Миёнаро ба шогирдӣ, мегиранд? Ман садҳо ин хел шогирдонро медонам, даҳҳо занҳоро медонам, ки номзади илм шудаанд, ман дар хонаи худат некӣ кунам, гӯям, ноз мекунӣ...

— Ман ноз накардаам, Искандар Қувватович...

— Ана, ана дидӣ, гапзаниро ёд гирифтӣ, ин нишонаи тарбият, – даст ёзида сари ўро каме ҳам карда, аз тори сараш бӯсид.

— Не, намешавад, Искандар Қувватович, ҳам апаам хафа ва ҳам шавҳарам...

— Мешавад, мешавад. – Ин дафъа даст ба гардани ў андохта ҳукм барин гуфт раис. – Апаат ҳақашро гирифт, лекин ба шавҳарат гӯӣ, ки назди ман дарояд, худам мефаҳмонам... Ту ҳоло кӯдак ҳастӣ, ин чизҳоро намефаҳмӣ, ҳамон вақт, ки фаҳмидӣ, раҳмат мегӯӣ... Шавҳаратро фиристон, шояд ў фаҳмад...

... Дари идораи раис кушода шуд ва раис чавони болобаланди чехракушодро дид, шиноси дерин барин чониби ў хандида «Мумкин, раис?» гуфт. Раис ба зудӣ чавоб надода, ба ў хеле зеҳн монд. Нашинохт. Одатан дар чунин соатҳо назди калонҳо танҳо коргарони ба дил наздик ва одамони хоса дароянд, зеро вақти корӣ қайҳо тамом шуда, дар чунин соатҳо роҳбарони идораҳо мешинанд, ки аз кучо чӣ хабар расад, боз роҳбарони боло чӣ фармоянд, қадом каси далобхӯр дар ин соат «визнос» меорад, аммо чунин чавони ношиносу ноҳонда ин хел дар кушоданаш ачиб аст.

- Ассалому алайкум, раис, ман – Калонхон.
- Калонхон?
- Ҳа, Калонхон, шавҳари Истад.
- Эъ! – парида аз курсӣ хест раис ва даст ба вохӯрӣ дароз кард:
- Бубахшед, бубахшед... Дар ин замон якеро аз рӯи зан шиносанд, дигареро аз рӯи модар шиносанд, саввумро аз рӯи духтар шиносанд...
- Дуруст, раис, дар ин замон мардонро аз рӯи зан шиносанд... Истад ба ман гуфт, ки маро дидан хостаед.
- Ман? Шуморо? Барои чӣ?
- Надонам.
- Ягон чиз лозим аст?
- Не, ҳеч чиз лозим не, ягон чиз лозим бошад, худи Истад ёфта меорад.
- Дуруст, ман ба Истад бовар кардаам, ҳама чиз дар ихтиёраш, вай молшинос аст, чанд рӯз шуд ба ин вазифа... оянда боз...
- Ташаккур...
- Ана дидед, шумо ҳамин гапро мегӯед, лекин акли ӯ намерасад, ки раҳмат гӯяд.
- Ҳазор раҳмат...
- Шумо одами баақл-дия, мефаҳмед... Междупрочем ба ман маъкул шудӣ бачча, аз ҳамин рӯз ман туро бародари қиёматӣ мехонам...
- Ин чӣ хел мешавад, раис? – ба атрофи хона нигариста қиёфан чиддӣ гирифта пурсид Калонхон.
- Чӣ хел? Намефаҳмӣ, ки бародари қиёматӣ чӣ гуфтани гап?
- Не, мефаҳмам, лекин қиёматиаш чӣ лозим? Ҳамту бародар гӯему монем, мову шумо... ку?
- Ақлат расо, бачча, ман ба ин чизҳо аҳамият намедихам, дилам соф ва баъзан барои дилсофиам шатта мехӯрам...
- Ман ҳамин чизро андеша карда, аз рӯи эҳтиёт «қиёматиаш» лозим не, гуфтам.
- Мард будай, бачча... Ҳама чизро мефаҳмӣ, хондагӣ-дия. Дар кучо хондай?
- Селхоз.
- Зур, лекин чаро ба хондани занат зид?
- Зид? Кӣ гуфт? Мо одамони инзамона-ку.
- Ҳамин хел, лекин дар чамъияти мо баъзе одамон ҳастанд, ки онзамона... Феодал.
- Дуруст, раис... Истад ҳама ғамхориҳои шуморо гуфт ва сабаби ба шумо ин хел гап заданаш ҳам ҷон дорад, гӯё ман зид?
- Ҳо.

— Инро ба хурмати шумо гуфтааст, ки одами калонро шарм надоронад.

— Ин айб не, хидмат ҳам не, ман гуфтам-ку, мо бародарони киёматӣ!

— Ҳамин ҳарфро ҳам ба Истад гуфтаед?

— Кадом...

— Ки мову ту акаву хоҳари киёматӣ.

— Не, бачча, хушатро дар чояш дор, ман гуфтам, ки ману шавҳарат бародарони киёматӣ.

— Тишши! – ангушт ба лаб гузошт Калонхон, – Раис, оҳиста, девор муш дорад, муш-гӯш.

— Ку, занатро файрод бикун, кай ман ин гапро гуфтам!

— Барои фарёд кардани ӯ дер шуд... Розӣ бошед як кори дигар мекунем, раис... Ману шумо, ки дохунда шуда бошем, дастатонро ба ман диҳед, дасти маро гиред, ман дасти шуморо мемакам, шумо дасти маро, то даме, ки хуни якдигарро намакем, сар намедихем... фақат он вақт дохунда – додархонда мешавем.

— Не! Не-не, ин мумкин не, ману ту – вай ку... Мо ба ин чизҳо набояд бовар дошта бошем, мо одамони замони худамон, пеш-кадам, дар сари ҳазор кас калон, ҳама ба мо нигоҳ мекунамд, як рӯз дар газета нависанд, ки ду роҳбари райони 3. ба хурофот, дин, мусулмонӣ бовар доранд, хуни ҳамдигарро хӯрда дохунда шудаанд... хардуямон ҳам-хуушт!

— Не, раис, барои додари бародар шудан касеро азоб наме-диҳанд, аммо барои нофаҳмиву кӯтоҳандешӣ азоб доданашон мумкин...

— Мебарояд, ки мо – кӯтоҳандеш, беақл?

— Ё тоба, раис, ин хел нафаҳмед... Ман умуман мегӯям. Агар салла биёр гӯянд мо сар барем, азимтар аз ин гуноҳе нахоҳад буд.

— Селхозро тамои кардам, мегӯӣ, аммо гапзаниат, забон ада-биётро тамои кардагӣ барин.

— Ман чӯраҳои нағз дорам, ки филологияро тамои кардаанд... Гап дар сари он не, хезед ба хона меравем, Истад тайёри дидааст, «акамо гирифта биё» гуфт.

— Чӣ хел «акамо?» «Раисро» гуфтагист?

— Не, ба хурмати Худо, «акамо» гуфт... Вай аз ман сирри пинҳонӣ надорад, ҳама гапашро мегӯяд, ҳатто гуфт, ки барои чӣ шумо ба вай ин қадар мадад мекунед...

— Барои чӣ?

— Барои Сокина.

Дами раис ба дарун зад, гӯё барои фикр кардан ба ӯ вақти зиёд дода бошанд, ба андеша рафт, хеле хомӯш истод, хеле дурудароз ва баъд ба рӯи миз ангушт зад; аввал якто, сонӣ дуто, яъне бо ду ангушти дасти рост ва баъд бо панҷ ангушт бар миз рез кард.

Калонхон, ки хислатҳои уро намедонист, мазмуни чунин рафторашро нафаҳмид, вале худӣ раис андеша мекард, ки аз ин зан халосӣ нест; аз Сокинаи сернози гӯё барои ӯ фидойӣ, аммо барои ҷӣ раис ин чизро ба гардан намегарад, ҳатто ба қасони сирдон рад мекунад, ки бо Сокина коре надошта бошад, ӯро ҳамчун зан эҳтиром мекунад, ки яке аз нишонаҳои марди советӣ будан дар ҳамин аст.

— Хона меравем, ака! – тоқат карда натавонист Калонхон.

— Не, ман ба ҷое намеравам, ба мо ҳар ҷо рафтан мумкин не...

— Ҳар ҷо не, ба хонаи мо – ба хонаи бародаратон, хоҳаратон...

— Ту намедонӣ, ки котибҳо, сардорҳо, калонҳо ба ягон ҷо намераванд, мумкин не, онҳо бояд аз халқ дур бошанд, ба ягон ҷо рафтани онҳоро касе набинад... Ба тӯй рафтан, ба азо рафтан манъ аст.

— Инро кӣ манъ кардааст, ака?

— Худи калонҳо.

— Ин хел қонун нест, баръакс калон бояд бо халқ бошад, о, мо подшоҳ нестем-ку?

— Подшоҳ нестем, лекин подшоҳӣ мекунем.

— Ман меравам, ака... хурдтарин қаси қолхоз тӯй кунад, меравам, кӯдак мурад ҳам, пир мурад ҳам, меравам...

— Хуб намекунӣ, як рӯз гапаш мерасад. Мумкин не – мумкин не, мо гуфтагӣ, ки мудирони амбор ҳатто ба ҳар ҷо нараванд...

— Хайр, хезед, ака, ба хона равем, ман ба Истад гуфтам, ки раисро гирифта меорам.

Раис боз ба андеша рафт ва баъди хеле вақт чунин ҷавоб дод:

— Ягон вақти дигар, ман телефони калонро мунтазир, ягон ҷо мебурдагистанд.

— Хайр, ба калон салом гӯед...

Баъди ин Истад чанд вақт ба назди раис надаромад, ҳол он ки вай одат карда буд; баъди рафтани ӯ назди ӯ мебаромад, қорҳои қардашро арз мекард, боз фармоиши нав мегирифт ва худӣ раис ӯро рӯзе даҳ маротиба даъват мекард, вале имрӯзҳо ҷеғ намезанад, баръакс ба назди ӯ занаки ҷатиши мӯдпӯш, ки гӯё аз гашташ ҳам заминӣ ҳам либос миннатдор мешавад, зуд-зуд мебарояд ва Истад назди дигар молшиносон – дар хонае, ки чанд кас мешинанд, хомӯш – дам ба дарун гирифта ва баъзан нохун хоида, мунтазир мешавад, ки кай раис ӯро даъват мекунад. Вақти Рая хуш аст, боз қоматаш болову гашташ расо, монанди тойи маст кишна мекунад. Дар вучуди Истад як ҳисси нохуш пайдо шуд, Раяро бад дид, аммо ба касе гуфта натавонад, бо касе маслиҳат ҳам накунад. Истад месӯхт, дарун-дарун месӯхт, асабӣ мешуд, қори қардаро на-

медонист; хӯрокаш ё месӯхт, ё шӯр меомад ва Калонхон мепурсид, ки ба ӯ чӣ шуда бошад, аммо Истад гуфта наметавонист, ки айби ту – назди раис рафтиву чӣ гуфтиву чӣ кор кардӣ, ки кор расво шуд. Ҳамааш дар дилаш... афсӯс меҳӯрад, ки давлати омадаро пушти по зад, безътиной кард, давлат шикаст ёфт; нав даҳонаш ба нон расида буд, нав кисааш пул дида буд, марди рӯзгор шуда, ба Калонхон мефармуд, ки рӯзгор гуфта аз барои як сабад ангур ё як линги гӯсфанд худро паст назанад, фақат ба колхоз раваду ояд, хатто меҳмонаш бошад, ҳам ташвиш накашида ба тарабхонаи «Соҳил» фириштад, лекин пеш аз омадан занг зада фаҳмонад, ки кирои меҳмондорӣ шавад: мурод аз чунин таъкидҳо чизи дигар ҳам буд; онҳо донанд, ки Калонхон чӣ хел зан дорад. Акнун чӣ шуд? «Раис ман не, худат» гуфта буд Искандар Кувватович, лекин чанд рӯз аст, ки эътибор ҳам намедихад.

«Не-е, ин хел намешавад...» Чунин ҳукм кард Истад ва Хол-бибиро хонда фармуд, ки тағи гапро фаҳмад: барои чӣ раис ин қадар сариктисодчӣ Раяро нозгунҷ карда, чаро зуд-зуд ба наздаш хонад.

Вале ҳарфи онҳо тамом нашуда Рая аз назди раис гирён баромад ва Истад тоқат накарда ҳудаш ба вай наздик шуда «чӣ шуд? чӣ гап?» пурсид, аммо Рая аввал ҷавоб наодод ва чун Истад аз ӯ чудо нашуда ба кабинеташ даромад «Ҳар чизро дониستاني шумо шарт нест» гуфт. Истад боз хито гашт ва аз ҳамин рӯз дар дили ин ҷавонзан рашки сахт, кина ва ҳасад пайдо шуд, аввалин бор ӯ пай бурд, ки хуни одам чиз хел мечӯшад, ғалаён мекунад ва то чӣ дараҷа бардор медихад, пеши чашми кас тира мегардад, қадами гузошта ва кори кардари намедонад. Онҳое ки ҳамхонаи Истад буданд, пай бурданд, ки чӣ хел истода-истода ранги ӯ дигар мешавад, лабонаш худ аз худ мепаранд, тез-тез мижа мезанад, дилаш фишор хӯрда, рӯяш пурчин мегардад ва баъди иродааш бар ҳамаи ин чизҳо ғолиб омадан, чӣ хел парида мехезад, ба чӣ суръат дарро кушода ва нопӯшида меравад, вале аз паси ӯ нампоянд, ки кучо меравад: «Нозгунҷи раис, ба ӯ сахт нигоҳ кардан, ҳар чизро пурсидан, дар наздаш ҳар чиз гуфтан мумкин нест». «Медонам, ки нозгунҷи раис, аммо намедонам, ки миёни онҳо чӣ гузаштааст...» Ва Истад бо ҳамон шасте, ки дарро кушода, баромада буд, дари раисро ҳам кашид, вале пушаймон шуд: ӯ намедонист, ки Рая дар назди раис аст. Раис ӯро биё нагуфт, Истад дарро оҳиста пӯшид. Чунон оҳиста, ки барои ҳама қораш аз раис узр мепурсида бошад ва баргашта ба кабинет надаромада рост ба хона омад. Раҳорах гумон мекард, ки раис аз пасаш одам фириштада ӯро баргардонда мебарад, барои ҳамин оҳиста мегашт, аммо ба хона расиду касе ӯро аз роҳаш барнагардонд. Ӯ мехост гирия кунад, аммо ғазаб боло мегирифт ва ӯ намедонист, ки чӣ кор кунад. Бӯи ангури туршидаи заводи май ӯро девонатар мекард. Духтур ҷег зад, духтур ҷег заду

дар ҳамон хонаи хурдакаки тираи бетиреза чароғ гиронда, рӯи кат дароз кашид ва баъди хеле вақт духтур омаду диду сӯзандору кард, валидол дод ва фармуд, ни асаби нашавад, зеро ба кӯдаки дар қадаш буда таъсир мекунад...

Баъди рафтани духтур Истад ба шавҳараш телефон карда гуфт, ки зуд биёяд, ахволаш бад аст, мурданаш ҳам мумкин, вале чун шавҳар аз дар даромад, Истад дигар ҳарф пеш овард: «Ман аз ту чудо мешавам». Ҳанги Калонхон канд, аммо ҳолатро ба шӯҳӣ гардонд:

— Марҳамат, лекин ба кӣ мерасӣ?

— Ба инаш қорат набошад.

Калонхон худдорӣ карда натавониста, як торсақӣ ба баногӯши Истад зад. Истад вағида, рӯи ўро ханҷол кашидани шуд, аммо дасташ нарасид.

«Ҳе дар даҳонат...» аз даҳони зан баромад ва шӯ тоқат карда натавониста, мӯи дарози занро гирди даст печонд ва ба девор рост кард, дигар напурсид, ки ў чӣ гуфт. Тир аз камон часта буд. Ва баъд даст ёзида аз рӯи кат чатри японии ба наздикӣ харидаи занро, ки мисли сӯта печонида буд, гирифт ва ба дунбаи Истад зад. Истад фиғон бардошт, фарёди талхи шаттоҳӣ зад. Ҳамсо-яҳо сари девору паси тавораҳо пайдо шуданд. Истад дод мезаду майли гурез мекард, то берун баромада, дод зада ҳамаро ба по хезонад. Ҳамин вақт чанголи зан ба рӯи шавҳар расид ва рухсораи ўро хуншор кард. Калонхон ўро як лағат заду сар дод. Истад аз дари дахлез гӯё парида рӯи хавлӣ бархӯрд ва ғелид; дод мезаду дашном медоду мегелид, ба ҳадде, ки дигар тоқати мард намонд; аввал баромадан нахост, вале дид, ки зан шаттоҳӣ мекунаду хап намешавад ва ҳамаро ба шармандагӣ меҳонад, баромада боз зад ва чунон зад, ки кӯдаки дар қадаш буда афғона шуд...

Баъди аз бемористон баромадан Истад хулосаи экспертизаи тиббиро гирифта ва ариза навишта ба идораи комитети партия-вии район рафт ва аввал назди апахондаш – Гулбарг Латифовна даромад, ки маслиҳат кунад. Гулбарг шикоятӣ ўро гӯш кард ва боз аризаро хонд:

«Ба котиби якуми комитети партиявии худамон аз номи мол-шиноси ҷамъияти матлуботи районӣ Истад Ашӯровна Ҷобирова.

Ариза

Ман, ки Истад Ашӯровна ҳастам, зани раиси колхозӣ «Ҳосилот» Калонхон Қайюмов мебошам, баъди маълум шудан, ки ман зани ў мебошам, ани ҳамин раис (боз аъзои партия) мани муштари бегуноҳ ва зани советиро зад, ҳақорат дод. Ман аз шумо мепурсам, аз котиби партиявии райони худамон, ки мо барои чӣ хунрезӣ кардем? Барои чӣ чашибанду фаранҷии занҳоро дар алов сӯхтем? Озодашон кардем? Аз шумо мепурсам, котиби мӯҳтарам: магар мо

ба ҳамин умед озод шудем? Зани озоди советиро задан, пеши роҳи
ӯро гирифта дар кадом қонун ҳаст? Шӯи ман одами қафомонда
– феодал, диндор, порахӯр, ҳатто дузд... Боз вай... намедонам, ки чӣ
хел ӯро раис кардетон... Дилаш сиёҳ: ман барин зани озодро мегӯяд,
ки эзор пӯшида гардам, очаш, ки се шӯ кардагӣ, метарсад, ки ман ҳам
ҳамон хел нашавам, ба зани беззор мардҳо нигоҳ мекунамд, мегӯяд,
лекин касе ба ман нигоҳ намекунад, бинед, чӣ хел ӯ тӯҳматчӣ... Ба
ҳама гапро гуфтаи рӯям намешавад, агар рӯ ба рӯ шавему пурсед,
ҳамаширо даҳанакӣ мегӯям; шумо гумон мекунед, ки вай аз наси
ман кам давидааст? Саг ҳам ин хел намедавид. Ростӣ гап, падару
модарам ба вай намедоданд, аммо ман онҳоро маҷбур кардам, ки
Калонхонро дӯст медорам... Ана акнун оқибаташиро бинед. Барои
ҳамин аз шумо хоҳиш мекунам, ки маро қабул кунед, ҳамаширо гӯям,
сонӣ худатон хулоса бароред, ки ӯ чӣ хел одам аст. Ҷӯрабозиҳои,
колхозро хӯрданиш, пора овардани бригадирҳо ва дигар корҳоиро
мегӯям, ҳамаширо мегӯям, сонӣ худатон қоил мешавед, ки ӯро раис
мондан хато будааст, баъд мефаҳмед, ки ман чӣ қадар бо ин мард
азоб кашидаам, устухонам сафед шуд, гӯям бовар кунед... Коти-
би мӯҳтарам, шумо бояд ба ҳама суханони ман бовар кунед, зеро
дурӯг гуфтани зани озоди советӣ раво нест. Агар шумо арзамо
напурсед, қасам мехӯрам, ки ман ин корро ҳамту наменонам, ба
болоҳо менависам, гӯён

Истад Ашӯровна.

Вале зани кордидаву корозмуда Гулбарг Латифовна ба Истад
маслиҳат дод, ки бо чунин ариза назди котиб надарояд ва умуман
надарояд, боз хубтар аст, аммо ин ҳарф ба Истад хуш наомад,
исрор кард, ки бояд дарояд. «Ин хел бошад, ҳамту даромада даҳа-
накӣ гӯӣ, дар бораи колхозаш қорат набошад, дар бораи муноси-
бати худатон гап зан...» маслиҳат дод апахондаш.

Аммо Истад кори худро кард; бо мадади апа назди котиб да-
ромаду кори худашро кард. Гоҳе ки котиб ба ӯ нигоҳ карда чизе
мепурсид, вай ба котиб аҷиб менигарист; чашм дӯхтаю чашм
дуздаи менигарист, гӯё ба гап мекашид ва «шумо равед, ин чизро
дида мебароем» гуфтани котиб аз сари Истад як сатил оби сард
рехт. Ӯ гирифт, бо оби дида раҳми котибро овардан хост, лекин
котиб нисбати ӯ безътиной кард, ба хаёли Истад ӯ хурмати зани
озодро бачо оварда натавонист. «Озодии занро чӣ хел мефаҳмед?»
– аз рӯи аризаи ӯ пурсид котиб. «Чӣ хеле ки дар газетаю китобҳо
менависанд». Котиб хеста плашашро пӯшид ва Истад маҷбур шуд,
ки аз идораи ӯ барояд.

— Ман дигар бо ин хел одам зиндагӣ карда наметавонам...

— Кори шумо, лекин саросема нашавед...

... Баъди се рӯз Калонхон занро аз аввала ҳам сахттар зад, ки
хамаро шарманда кардӣ, задан бошад, ана ин хел мезананд... Вале

Истад ин дафъа корро дигар хел кард: ба коргарони меҳкспер-
тиза ваъда дод, ки баъди дуруст шуданаш мӯзаҳои меҳпошною
куртаҳои «Мадам Д» ёфта диҳад ва чун сикат шуда справкаро
ба даст гирифт «Аризаи дуҷум» гуён боз ба назди котиб рафт ва
ба муродаш расид: раиси колхоз Калонхонро дар бюрои райком
муҳокима карда, аз кор гирифтанд ва аз ҳамон рӯз мардак ба
араку сигарет дил баст ва маст ки шуд, ғур-ғур мекард, ки Ис-
тадро барои чунин қораш накушад, намемонад. Истад гурехта
назди падару модараш рафт ва духтарчаашро ҳамон ҷо монд, ки
тарбия барояш гаронӣ кунад.

Калонхон дар заводи майкаш ба кор даромад, харчанд гуф-
танд, ки дар колхоз монад, ягон вазифаи дигар медиҳанд, қабул
накард: «Ман худро хор қардан намеҳоҳам» гуфт, вале хор шуд;
алам аз арақ гирифтани шуда худро хор кард. Ва акнун ҳар бегоҳ
масту аласт аз кор меомад ва ҳамроҳи ҳамсои майзада буни дар-
воза нишаста сукут меварзиданд ва Калонхон мунтазир мешуд,
ки Истад кай меояд. Истад аввалҳо намеомад, тарсида намеомад,
сонӣ пайдо шуд: аввал рӯзона меомад, баъд бегоҳиҳо. Ӯ дар қоғазе
чизеро ба шакли китоб печида, ба сари синааш пахш карда, ме-
мад; гоҳ даст ба кисаи камзӯлу палто чунон майдақадам меомад,
ки замин миннатдор мегашта бошад; ба таманно меомад, аз чизе
дилпур меомад; гоҳе шод меомад ва гоҳе гирифта, агар хурсанд
бошад, абрӯвони усмакашидааш то гӯш мерасид ва агар хафа
бошад, абрӯвони фикр кунад, абрӯвонаш болои чашм морак мешу-
данд ва дар чунин сурат ӯ пурдахшаттарин зани олам мегашт...
Ва ҳамин хел Истад меомад намеомад, вале аз Калонхон таҳдиде
намедид, балки ўро ғариб дармеёфт, ба ӯ эътиборе надода, бепар-
во аз назди ду майзада гузашта, ба хона мебаромад ва саломро
ҳам раво намедонист. Калонхон ҳам чунон вонамуд мекард, ки
омадани ўро надидааст: ё рӯй як сӯ мегардонд ё ба ҳамроҳаш
чизе гуфта овораи сӯхбат мешуд. Ба Истад таҳдид ҳам намекард,
наздиқ ҳам намерафт, мекушам ҳам намегуфт... Ҳамин ки торик
шуд, даромада дар кати хоначаи рӯ ба рӯ меҳобид. Ҳамон вақтҳо
Истад дари хоначаи бетирезаро аз дарун қуфл мекард ва то рӯз
аз камии ҳаво азоб мекашид ва субҳ надамида берун мебаромад,
ки сахархезиро пеша кард. Калонхон ба чизе аҳамияту эътибор
намедод, барои ҷӣ ба ин рӯз афтиданро – ин хел майзада шуданро
танҳо худ медонист: дар ҳақиқат ӯ Истадро хуш карда гирифта
буд ва одамвор зиндагӣ қардан меҳост; дар колхоз коммунистона
қор қардани буд; вучудаширо колхозӣ медонист, то нисфи шаб
савораю пиёда деҳа ба деҳа, дашт ба дашт, қитъа ба қитъа ме-
гашт, то колхозии пасмондари пеш барад, арзи мардумро шабона
мекурсид ва то корро тамом карда ба маркази район бармегашт,
ки ними шаб мешуд.

Дар пой латтамӯзаи хокиранг, дар сар кулохи хасин ё кап-ронӣ, оғушта ба хоку арақ меомад, ки Истад дидан намехост... Не, аввалҳо дидан мехост, пешвоз мебаромад, махсус об мерехт, ки сару гарданро шӯяд, тоза шавад, ором гирад, роҳат кунад, ки пагоҳ барвакт ба кор меравад, сонӣ «пуф», аз баданат бӯи такка меояд» мегуфт ва баъдтар наздик шудан намеомонд ва ҳоло нигоҳ намекунад. Барои ҳамин Калонхон ба қадри хеш месӯзад. Месӯзад, ки зиндагиро дигар хел гузаронидан мехост; чунон ки инсон орзу кунад – аз касе зиёд не, аз касе кам не, аммо хушрӯ, зебо, тоза, озода бошад; колхоз бояд чунин мешуд: касеро ранҷонидан лозим набуд, ба касе озодии мутлақ, ки ҳар кори дилхоҳ кунад, раво доништан носавоб мбуд,... касе аз касе набояд маломат кунад, саҳт гӯяд, таъна занад, таҳқир кунад... Кас набояд пастӣ кунад, одам набояд ба даҳони мардум афтад, набояд ангуштнамо бошад... Вале ба сари ӯ чизе омад, ки метарсид... Ҳамааш барбод рафт, колхоз як сӯ, ақаллан хонаашро обод карда натавонист, ҳол он ки раҳматиин падараш дуои бад кардани бошад «хонаат обод, хонаат пури гандум, хонаат пури бачча» мегуфт. Калонхон сар ҳам дорад, гузаштаашро фикр кунад, кирдори зан пеши назар орад, орзуҳо низ; алам аз арақ ситонад, бурҷи дарвоза нишаста роҳ пояд, ҳамроҳи ҳамсоияи ношуд, ки аз рӯзи аввал ба ин дард мубтало шуда, сӯҳбат кунанд ва мудом як ҳарфи ҳамсоия тақрор шавад: «Дар олам касе нест, ки мисли ман нӯшида тавонад, ин ҳам истеъдод... ҳар кас бояд истеъдоде дошта бошад, марди беистеъдод мард нест...» Баъд, ки Калонхон бо нигоҳ Истадро гусел карда аз дарвоза дарорад, дар дил шод шавад, вале сонитар гирияд: чун шаб фаро расид, ба хӯроки росту дуруғи Истад нигоҳ накарда, ё дар кати рӯи хавлӣ ё дар кати хонача кӯрпа ба сар кашида гирияд; гирияд болиштро тар карда, аммо нахоҳад, ки оби чашмашро зан бинад. Болиштро тақорӯ кунад, рӯболо ба сақфи хонаи торик бардавом нигариста, ба хаёл равад, ки ё худаашро кушад ё Истадро, вале ҳамин ки хобаш бурду сахар шуд, бо дастони ларзон риш гирифтани шуда чанд ҷои манаҳашро буррад ва бо чиготи гирифта ба кор равад, ки шаб билкул хоб нарафта буд. Дар ҳақиқат вақтҳои охир хобаш намебурд; шабҳое ки Истад намеомад, дар буни дарвоза ё рӯи кати берун ва ё дар дивани дахлез, ки Истад ба наздикӣ харида буд, шабро рӯз мекард ва агар Истад дар хоначааш бошад, бо нигоҳи парма шифти хона сӯроҳ мекард ва дар таҳти ҳазор хаёл хобаш намебурд. Мехост, ки хеста дари хонаи хоби Истадро кашида кушояд ва назди кати ӯ афтада, гириро давом диҳад ё дар ҷойгаҳаш ханҷар зада, бистарро хунин кунад ва ё сари даст бардошта, берун бароварда, чунон ба замин занад, ки ба ҳафт қабат фуру равад ва духтарча пеши чашм орад, ки «оча, маро ҳам бубар!» гӯён нола мекунад. «Хотири ин маъсума очаро куштан раво нест.»

— Истад, дарро кушо, гап дорам!

Вале дар кушода нашуда, субҳ дамад. Калонхон талвосо кунад, ки ба кор дер намонад; баъзан риш нагрифта, ба ҳамон сару либосе, ки шабро рӯз карда буд, ба кор равад ва мардум ба вай нигариста гӯянд: «ақл бохтааст», сонӣ байнашон миш-миш шавад, ки мард ба хотири зан ва ё мансаб набояд худро бой диҳад. Калонхон на барои он чунон рафтор мекунад, ки раҳми Истадро орад, балки меҳоҳад фаҳмонад, ки зистан меҳоҳад...

Истад гумон надошт, ки кор чунин ранг мегирад, хаёлаш, ки аризаи ўро мебинанду Калонхонро даъват карда, танбеҳ медиҳанд ва корҳо хуб шуда, мардак ба ў меҳрубонтар мегардад. Чун халқа ки танг ояд, Калонхон пеши пойи ў афтада, ба таваллову зорӣ дарояд, ки рафта аризаро гирад ва гӯяд, ки ман дар ҳаққи ў тўҳмат кардам, сари ғазаб навиштаму акнун пушаймон, агар ростӣ гапро гӯям, дар дунё ду марди ҳалол бошад, яктоаш Калонхон. Аммо чунин нашуд – Калонхон на танҳо аз Истад узр напурсид, ҳатто дар зарурат ҳам нагуфт, ки занаш тўҳмат мекунад. Билохира Истад ҳақ баромаду Калонхон муттаҳам шуд... Акнун яке намеёрад, ки аз дигаре узр пурсад, то муросо дуруст шавад, дар хонашон тани гарм, нафаси гарм, дами гарм бошад. Истад гумон дошт, ки ин чиз ба ў лозим нест ва Калонхон пиндорад, ин чизҳо барои ў изофа мешавад, хубаш, ки ў хоксорона мирад, ҳатто чунон мирад, ки ба маргаш касе алам нагӯяд, зеро меҳоҳад ҳамон хеле, ки сари дилаш пур аст, аз ин олам равад, то гӯр пур бошаду замин сер, гӯё замин Калонхонро нигарон аст ва ҳамин ки ўро ҳам ба коми хунукаш фурӯ бурд, осуда мегардад... Истад дигар хел фикр мекард: «Ба муроади мерасам». Ў чунин сурат гирифтани корро бо шавҳараш қонунии медонист – хости табиат, вагарна ў ҳеч гоҳ кори дилхоҳашро карда наметавонист.

Истад як бори дигар ба назди раис даромадани Раяро дид: баъди аз кор рафтани коргарон Рая сумкачаи сиёҳашро зери каш гирифта хушнудона дари кабинети раисро кушода даромад ва дергоҳ набаромад, сонӣ соатҳои ҳашти бегоҳ пешу қафо баромада ба мошин нишастанд ва кучо рафтанишонро Истад надонист. Истад рафтани онҳоро аз тиреза дид, аз тирезае, ки сардори шўъбаи кадрҳо дарро аз рўйи ў қуфл карда баромада рафта буд. Истад девона шуд, дарро думушта кўфт, ки кушоянд, аммо аз Мастура дарак набуд, балки ба даркўбии ў қаровули тағи дар омада «кию чӣ?» пурсид ва баъди Истадро шинохтан ба суроғи Мастура рафт. Мастура дар магазини пахлӯи идора будааст ва рафтани мошини раисро дида омад, то расида омадани ў Истад ин қадар беқарорӣ кард.

— Дидӣ-а? – аз Мастура пурсид Истад.

— Дидам, – ҷавоб дод Мастура, вале надонист, ки барои чӣ Истад ин чизро пурсид.

Дили Истад метапид, намедонист, ки чӣ кор кунад. Ба ӯ ҳамин лаҳза Калонхон лозим шуд, аммо натавонист, ки ӯро ба ёрӣ даъват кунад, балки аз нав ба кабинети Мастура даромад ва ба база телефон кард, касе гӯшаро набардошт, гаштаю баргашта рақам гирифта занг зад, аммо касе гӯшаро набардошт. Ҳа, баъди зангҳои дурудароз касе гӯшаро гирифт ва Истад ба ӯ дӯғ зад: «Мурдед, ҳамат?» ва аз он тараф чӣ ҷавоб омад, ки Истад як дағали карду сонӣ пурсид: «Махсум нест?.. Ку бугуш... Махсум! Зуд расида биё!» ва бо Мастура хайрухушро ҳам фаромӯш карда баромад, то Махсуми ришро дар роҳ истикбол кунад.

— Назди пирамон меравӣ, Махсум...

Ва боқӣ ҳама харфро Махсум мефаҳмид, лекин матлабро бояд Истад гӯяд: «Раисро аз Рая гардондан лозим.» Фаҳмо. Садои мототскили Махсуми риш баланд шуд. Истад ба тангкӯчаи соҳили дарё, ки шахрчаи 3-ро қисмат карда қорӣ мешуд, гузашт то касе аз дилу нияташ огоҳ набошад, вачоҳати ӯро набинад, саволе надихад, ки фикру андешаи ӯро ба дигар чо барад. Истад то ин вақт беғам буд, дар бораи зиндагӣ, хӯрду хӯрок, пӯшок ва пасандози рӯзгор андеша намекард, аммо раис ин чизро ба ӯ фаҳмонд, чашмашро кушод ва акнун дар нимароҳ монда, ӯро сарсону саргардон кардан хоҳад, чунон рафтор кунад, ки Истад ба ӯ душмани дошта бошад, Истад бадӣ мехоста бошад, Истад каси дилобхӯри ӯ намегашта бошад. Ҳамин тавр андеша мекунад, аммо надонад, ки аз дили раис чӣ мегузарад...

Ҳама умеди Истад ба пираш, баъди хабару тӯмор ва ё ягон харфи дигар овардани Махсуми риш Истад ба амалиёт мегузарад: «Аз тахт нафарорам, номам Истад набошад», дар дил мегӯяд ӯ, аммо намедонад, ки таги кор чист. Истад ба хона нарафт, балки ба хонаи апааш Сокина рафт, то ҳамроҳи ӯ назди фолбин равад, ки косаи оби вай чӣ нишон медиҳад, зеро то пагоҳ Махсуми риш хабар намеорад; эшон имшаб бояд хоб дида хезад ва пагоҳ барои Истад хату хабар кунад. Вале Истад ба хонаи апааш омаду пушаймон шуд: раис он чо буд. Ӯ гумон кард, ки Рая низ ҳамроҳи онҳост.

— Раис ҳамроҳ дорад, апа?

— Не... даро!

Истад надаромад. Назди фолбин ҳам нарафт, фоида надорад, модом ки холо ҳам раис бо ӯ нағз муносибат мекарда бошад, харфи ӯ ба апа хуш намеояд... Истад назди устои дӯзанда, ки баъди аз номи раис ба базаҳо фармонравой карданаш, устои шахсӣ гардонида буд, омад. «То пагоҳ аз помбахи сурх куртаи беостин, не, нимостин медӯзӣ», гуфт ва ба хонааш рафт. «Ҳамин рӯз ту ба ман лозим шудӣ, Калонхон... хостам, ки аз зери дастам гирифта маро то хона орий...» ҳамин тавр гуфтан мехост Истад, аммо забонаш намегашт, бад менамуд ба назараш ӯ, номувофик, номуносиб

менамуд, барои ҳамин забонаш намегашт, ки ин ҳарфро гӯяд ва агар мегуфт, ба назар хештанро паст мезад; очизу нотавон ва ҳақиру бечора меҳисобид. Як марди хоколуди майзада ба ин зайл зани, ба қавли худаш, ҷаҳор кас медидагӣ ва ҳазор кас аз пасаш овезон чуфти боб нест. Вале Калонхон пештар бехтарин ҷавонмарди хушқомату хушрӯ ба шумор мерафт ва занак ўро ба чунин ҳолу рӯз афканд...

Сари субҳ вақти дарвозакушоӣ баромадани Истад Махсуми риш пайдо шуд ва ду когази секунча қат гардондари ба ў дод: «Яке «нурнома», дигаре «раднома», пирамон гуфтанд, ки саҳт эҳтиёт кунед» гуфт ва Истад ба кафи дасти ў чизеро гузошт, ки ба пирашон расонад. Мототсикли Махсум ҳамсоҳоро бедор кард, садош ниҳоят баланд ва пуршаст буд... Истад ба тўморҳо аз латтаи сафед чилд дўхт, аз болояш ҷарми сунӣ кашид ва хардуру чуфт карда, дар чоки синаҳояш чо дод. Нафаси тоза гирифт, ба гумонаш дилаш таскин ёфт..

Истад мунтазир буд, ки дўзанда куртаашро меорад ва ў пӯшида, токи зардўзи арўсиро ба сар гузошта, мӯи майдабофро гирди тоқӣ печонда ва нўгҳояшро миёни саллаву тоқӣ хаста, айнан ба шакли Сокина ба назди раис мебарояд ва ҳама андешаи дар ин чанд рӯз ҷамъшударо ба рӯи ў мерезад... Тамоми шаб фикр мекард ин чизро, аммо ҳеч не, ки дўзанда биёяд... Шаби дароз ў сўхт, дар миёни оташи се тан: раису Сокиनावу Рая сўхт ва субҳ ба рӯй оби сард пошида, андаке ба худ омад; тўмори овардаи Махсуми риш тасаллояш дод, гумонаш ҳама кор хуб мешавад... «Беҳуда Махсумро ҷавоб додам, мегуфтам, куртаро рафта меовард». Ба база занг зад, ки Махсум зуд расида ояд ва лаҳзае чанд нагузашта садои мототсикли Махсуми риш беруни дарвоза хомӯш шуд. «Назди Ҳанифа бирав, куртаи маро гирифта биёр!» фармон барин гуфт Истад ва Махсуми риш сари мошинашро гардонда тирвор рафт ва оби мондаи Истад наҷўшида баргашт: «Надўхта будааст...» «Надўхта будааст? Чаро надўхта будааст?» «Гуфт, ки ба хонааш меҳмон омадааст, ба худашон гўед, кӣ будани меҳмонро мефаҳманд». «Ҳа бар зоти меҳмонат лаънат!» Махсуми риш ҳайрон шуд, ки чаро дашномро ба ў мегўяд ва баъд худи ин зан кист, ки ман итояткораш бошам? «Бар падари худат лаънат!» Ў наёрист, ки ин ҳарфро баланд гўяд, охиста гуфт, ки дар назди рўҳи падар қарздор намонад. Сари мошинашро боз гардонд ва ба коргарони база фармуд, ки ҳар касе гўшаро бардорату овози занак маро хонад, ҷавоб диҳед, ки нест ва пурсанд, ки дар кучо? гўед, ки назди раиси калон рафт...

Истад олуғда шуд, ба назар нақша барбод рафт. Имрӯз худро Сокина сохта назди раис даромада наметавонад. Ў хеле фикр кард, сар шикаст ва ба хулосае омад, ки чаро ба Сокина монанд бошад, балки ҳамчун Истад бояд ном барорад. «Очаи Зубайд, хо

очаи Зубайд!» сари девори ҳамсоя рост шуда фарёд зад Истад ва чавонзани мавзунқомати зебо аз дари ошхона берун омад.

— Вакт дорӣ, очаи Зубайд?

— Хӯ-ӯ.

— Мӯйи маро мебофтӣ.

— Барои отаи Зубайд чой дам кунам, мегузарам...

«Барои отаи Зубайд чой дам кунам... барои шӯ...» дар сари хеш такрор кард ӯ ва хаёлаш омад, ки низ шавҳар дорад, чунон шавҳари нозхтиром, ки дар ин музофот касе зайлашро ёд надорад.

Очаи Зубайд ба сари девор не, бо кӯчаи калон давр зада омад ва мӯйи шабона шуштаи Истадро чилкокул бофт.

— Худат ягон чо мерӣ, очаи Сунбул? – даст ба мӯи мушқину дарози ӯ пурсид очаи Зубайд, худаш лаби кат нишаст ва Истадро рӯйи курсӣ пуштбарӯ нишонд, то мӯяш ба замин нарасад.

— Не-е, як ҳавас кардам, вагарна мӯ доштанам ҳам маълум нею шӯ доштанам ҳам.

Очаи Зубайд хомӯш монд, ки барои чӣ ин саволро дод, зеро намехост, ки дар ин боб ҳамроҳ шавад, аз боби занашӯи онҳо гӯё чизе намедонад, ҳамсояҳо гӯянд ҳам, маломат кунанд ҳам, дилашон ба Калонхон сӯхта, миёни хурду калон миш-миш кунанд ҳам, ин зан намехост, ки аз ин хусус даҳон кушояд. Хомӯш монд. Хомӯш монд, бехуда ин чизро пурсид ва боз хомӯш истод, ки шояд худи Истад аз хусуси шавҳарашу ҳамсояҳо ягон чиз пурсад. Агар пурсад, ҳамсоя як сухан тайёр кардааст: «акаи Калонхон одами хуб». Не, ҳаминро ҳам намегӯяд, зеро Истад мевағғад, ки пас ман бад ҳастам, ҳама айб ба гардани ман?!... Беҳ, ки онро низ нагӯяд. Чизе нагуфта мӯйи ӯро бофт, майда бофт, чил тор бофт ва бо ҳамон роҳе, ки омада буд, ба хона рафт. Алам дар дил рафт, ки мардак ба он аҳволу занак мӯйи хеш чилбофт мекунад, худро орову торо медиҳад... Истад хешро оро дод: ҳамин ки мӯяш бофта шуду аз курсӣ бархост, кокулини дарози сиёҳаш ӯро оғӯш карданд, ки рашкангез буданд. Истад куртаи атласи шомусаҳар пӯшид, токии заррин ба сар гузошт, аммо мӯй гирди тоқӣ накард; на Сокина, балки Истад шуд. Аз ҳарвақта зеботар буд, туфлии ба ранги гули шафтолу, ки шинами куртаву тоқиаш буд, ширинтар карда буд ӯро. Истад боз ба раҳи канори рӯд рафт, ки ба рӯяш, ба мӯяш, ба тану либосаш гард нашинад. Шодон мерафт ва гумонаш буд, ки чумла мардumi раҳгузар менигарандаш, ронандагони роҳгузар садон мошинашонро баланд мекунанд, ки нигоҳ кунаду рӯяшро бинанд; ба таманно мерафт, вале чун ба дари идора наздик шуд, дилаш ба тапидан даромад, ки то ошӯнаи саввум чун барояд. Назди дари даромадгоҳ нафас рост кард, пасон саҳт-саҳт по монда, зинахоро боло шуд. Салом гуфта аз дар даромад. Коргарони кабинети калон ба ӯ нигоҳ карданд. Ин чизро Истад пай бурд ва дилаш ба дигар чой рафт: «Аз кирдори мо огоҳ барин», зеро вакте

ки шавҳари ўро муҳокима карда аз кор гирифтанд, ба ў чунин нигоҳ карда буданд... хама баробар нигоҳ мекунанд. «Ин қадар зебо шудаед, апаи Истад!» гуфт Бибиҳол ва Истад андаке кушода шуд, ки сабаби ба ў зехн монданашон ҳамин аст. Табассум кард, аммо чизе нагуфт.

— Ё касеро нағз дидаӣ, духтар, ё ягон сабаби дигар ҳаст, – мол-шиноси калонсоли ботачриба Карими одамсар ба гуфтори занон ҳамроҳ шуд.

— Шумо молшиноси ботачриба, бояд ин чизро донед.

— Хуъ! – аз даҳони Фотимаи биникалон баромад, ки бо биниаш харф мезада бошад.

Вале ин чизҳо барои Истад муҳим набуд, бояд хама чизро аз забони раис мефаҳмид. Вай коғазхоро аз ҷевони миз баровард ва рӯи коғаз бекора хатҳои қачу килеб кашидан гирифт, аз тарафи рости коғаз хат мекашид, ки шикаста менавишта бошад. Худро андармон мекард, то фурсат гузарад ва ҳамраҳонаш ба кор овора шуданд ва будани ўро фаромӯш карданд. Сонӣ ду-се бор ба дигар кабинет даромада баромад, назди Бибиҳол рафт, назди Ҳанифа рафт, то якбора назди раис даромаданаш боиси ҳарфи зиёд нашавад; ин чизро ҳуди ў фикр мекард, аммо коргарон дар ин хусус андеша намекарданд, медонистанд, ки Истад як рӯз раисро набинад, кораш омад намекунад, аммо намедонистанд, ки чандин рӯз боз ў назди раис намедарояд.

— Мумкин, раис? – ба будани Рая дар назди раис эътибор надода пурсид Истад.

— Даро! – дағал ҷавоб дод раис, аммо Истад нашунида ангошт ва даромад. – Камнамо?

— Шумо серкор, халал нарасонам, гуфтам.

Рая ба Истад салом дод, аммо Истад чунон вонамуд кард, ки ўро намебинад. Раяи зебо, ки ҳатто тарзи нишасташ чанд зан буд, аз чунин рафтори Истад наранҷид, балки ба ў ҳайрон нигоҳ кард ва қасдан гуфт: – Имрӯз хушрӯй шудаӣ, Истад.

— Аз ту хушрӯйтар шудан душвор, – пичинг буд, Рая андаке фаҳмид, вале ҳайрон буд, ки чаро ў ин қадар гирифта аст.

— Ман хушрӯй нестам, Истад, лекин дар кучо чӣ хел рафтор карданамро медонам, ин хусни инсон, – гуфт ва барҳост. – Раис, бекор, ки шудед, даъват кунед!

— Шин, чӣ лозим ситезаҳои беҳуда?

Чашмони Истад пир-пир ҷониби раис париданд, то Раяро нигоҳ надорад, аммо раис рафтору ишораҳои ўро надида ангошт; чунки мижаю чашмакӣ заданҳои Истадро медонист, аммо эътибор надод.

— Не, раис, ман баъд меоям, – яқравӣ кард Рая ва баромад.

Истад боз ба раис нигарист ва зуд-зуд мижа зад ва яке чашмонаш об гирифт. Раис хандид ва Истад худдорӣ карда натавониста,

гирист ва ба курсӣ нишаста бо кафи дастонаш рӯй пӯшид. Чун ба пеш хам шуда буд, кокулонаш ўро зери парда гирифтанд. Раис пеш омада мӯйҳои майдабофти ўро аз ду тараф пас кашид, ба тахта-пушташ партофт ва баногӯши чапашро бо дасти чап молида, зуд пас-пас рафт, ки касе дарро кушод... Ва дар кушода шуд. Чун раис назди курсиаш рафта буд, дар кушода шуда Сокина даромад.

— Биё-биё! – чӣ кор кардану чӣ гуфтанаширо надониста даъват кард раис ва Сокина назди ӯ наомада илова кард: – Пурс, ки ба хоҳарат чӣ шудааст?

Вале Сокина напурсид, эътибор ҳам надод. Ба курсӣ нишаст.

— Ин хоҳари ту, Сокина, пурс, ки ба ӯ чӣ шудааст? Ба ман чизе намегӯяд, гурехта мегардад, чанд рӯз боз акнун дидам... Боз гиризе. Аз дасти гиризе чӣ меояд?

— Ягон дард доштагист-дия!

Истад тоқат карда натавонист ва ҳамон зайл даст аз рӯй нагирифта бархост:

— Биист, Истад! Гап ҳаст!

Истад наистод, ба ҳарфи раис гӯш накард. Чизе ба ёд наовард, фикре ба сар надошт, зинаҳоро фаромаду назди Ҳанифа даромадан хоста, дараширо кашид, то оби чашмони сурмашӯяширо тоза карда, сонӣ ба кӯча барояд, аммо дари ҳучраи ўро баста дид ва хам шуда бо чаптари лаби домон ашки чашмони ба рухсор нақши сиёҳ гузоштаго пок кард, оби биниашро ҳам тоза кард ва кӯча баромад. Ҷониби корхонаи Калонхон нигарист, то рафта чег зада аз кор барорад, пеши пояш афтад, тавба кунад, беаклӣ кардам, гӯяд... Раги гарданаш ёрӣ надод, ки ин корро кунад, рост ба хона рафт, ки кӯрпаро ба сар кашида бихобад, то касеро набинад, насӯзад... Аммо ба хона нарасида, мошине паҳлӯяш қарор гирифт ва ҳатто нигоҳ накард, ки мошини кист, баъд садои кушода ва пӯшида шудани дарро шунид, пасон аз банди дасташ доштани касеро пай бурда як қат парид.

— Чӣ эзмагӣ мекуни? – қариб ба гӯши ӯ даҳон расонда пурсид.

— Эзмагӣ накардаам...

— Ман духтарчаам, ки намефаҳмам?... Ту ҳоло духтарча, ки чизеро намефаҳмӣ, як чизро андеша намекуни... Дунёро ба зуъму гарданшаҳӣ гирифта нашавад... Гумон мекуни, ки ман... Ман ба ӯ даркор ҳастам ва вақташ расад, шояд ба ту ҳам даркор шавам. Вакте ки даркор шудам, мефаҳмӣ, ҳамаашро мефаҳмӣ...

— Шумо ҳам ба вай даркор, Рая ҳам...

— Не, ҳозир вай ба Рая даркор... Ту ҳоло дар деги савдо начӯшидаӣ, ба гуфтан намефаҳмӣ. Ту ҳоло савдору магазин мефаҳмӣ... ҳол он ки савдо ба магазин танҳо заррае муносибат дорад... Ҳоло кӯдакӣ, ин чизро ба ту намефаҳмонам... Раиси савдо хоҳад, котибро ҳам мехарад, фурушандаро ҳам, маро ҳам, туро ҳам...

Истад ин харфхоро нашенд, гӯё Сокина барои худ, мегуфт. Ӯ ба фикр фуру рафта буд, ки раис ба Рая чӣ лозим? Ва Сокина ба раис чӣ даркор бошад? Модом ки ӯ аз хурд то калонро харида метавонад, Сокина ба вай чӣ лозим? Шояд дар ягон гирехбандӣ мушкилашро осон кунад... «Лозим бошад, ман ҳам ба ӯ хизмат мекунам...»

— Чӣ гуфтӣ? – гӯё сухани Истадро фаҳмида бошад, пурсид Сокина.

— Мегӯям, ки чуз ман ҳама ба якдигар лозим будаанд...

— Не-е, ту ба ҳама лозим, лекин муомила карда наметавонӣ.

Истад боз чизе нагуфт, зеро бори дуввум аст, ки ин харфро мешунавад, аммо сабабашро намефаҳмад, ба андеша меравад: «Шояд ба ин сабаб Калонхонро бохта бошам?» Ӯ дар лаҳзаҳои душвор, дар ноумедихо, дар ҳолатҳои тангу фиребо Калонхонро ёд меорад, вале чун рӯ ба рӯ ояд, дидан нахоҳад. Пешӣ назараш касоне оянд, ки Истад ба кудрату тавони онҳо, ба дасти дарозу миёни бақуввати онҳо умед бастааст. «Ба умеди Худо машав, бутгаро маҳкам дор!» фармудааст ҳакими кӯхистонӣ, вале Истад ба касон умед мебандад, зеро ӯ хурд бошад ҳам, донанд, ки агар ҳоҷатбарор бошӣ, эҳтиҷи дигарон бар ту бошад, каси мушкилосон ба пойи хеш меояд... Ҳо, ба назди раис ҳама зумра одамон меоянд: ҳатто профессорон, муаллимони мактабҳои олии ва аз болои боло ҳам «Барои занамон як мӯза, як кафш; ба янғаатон палтои белгӣ лозим» – мегӯянд ва корашон буд нашуда, хидмат пеш меоранд: «Мо чӣ хидмат кунем? Не, шарм накунед, хар хидмат бошад, марҳамат... мана ин рақами телефон». Баъд ҳама гуна рақамҳо ба кор меоянд: ё писари раис даҳумро тамом мекунад, ё ягон наздикаш бемор мешавад ё ягон доруи касмаёб лозим мегардад... Пасон онҳо гумон кунанд, ки ҳама кори дунёро осон ҳал кардан мумкин аст, ҳама чиз, калиди ҳама мушкилот дар дасти онҳост ва чизе, касе нест, ки ба онҳо панҷа зада тавонад... Ба қавли ҳудашон бади бадаш коргарони орган, ки сардори сардораш ба онҳо эҳтиҷ дорад...

Сокина ба ҳона надаромад, дар берун назди кат курсӣ монда нишаст ва ба назари Истад як зани кулангии босалобате тофт: пой рӯи пой гузошта ва соидҳои сафеду фарбех бар рӯи зону ниҳода, ба боло – ба дарахти тути пир нигарист, ки ҳоло тафси офтоби нимрӯзиро аз сари ӯ мегардонд. Шохҳои пиру парешон ва сӯйи замин ҳамидеи тут чатри азимеро ёд меовард, вале барои чӣ бошад, ки ин чиз ба сари Сокина назада, барги туту кирмаки шохӣ ҳаёли ӯро бурд. Ӯ чашм ба боло, ба баргҳои орому ноҷунбони тут, ки аз дам задани ҳаво гувоҳӣ медоданд, дӯхта, як лаҳза гумон кард, ки дунё ором аст; касе, ҷонваре барои нафси хеш таҳлука надорад, мӯре мӯрчаеро озор надихад, чунон оромии гуворо, ки зиндагии кас ҳамин зайл гузарад, кас пир нахоҳад шуд... Сокина беҳуда дурӯдароз ба тут нанигарист: ӯ ин дарахтро аз модар ҳам

боло мегузорад, ки дар солҳои қаҳтии фориғи чанг чони ўро харидааст ин тут, то ба сағирахона афтидан тут наимаю рӯзиофари ў буд. Падар ба чанг рафт, модар шиками фарзандон сер бошад, гуфта, нахўрда, фавтид ва Сокина саробони додору хоҳар шуд, вале онҳоро бо тугу тутмавиз поида натавонист, онҳоро бохт ва худ ба сағирхона рафт ва он дарахти тутро кӣ бурид, надонад... Сокина дар ин бора андеша мекунад, аммо Истад ҳайату салобати ўро дида андешаи дигар дорад: «Ин зан бо чунин сару сомон ба раиси бинидарози пакана чӣ лозим шуда бошад?»

— Биё бишин, ба ман чоят лозим не... ман чойи шуморо бисёр хўрдаам, – ишора бар он дошт, ки баъди аз чанг баргаштани падари Истад, вақтҳои шогирд шуда дар магазини ў кор карданаш мудир Сокинаро чӣ хел Ҳимоя мекард, кордонӣ меомӯхт, пуштибон шуда ба шавҳар дод. Чун мудир аз олам гузашту Сокина худро шинохту доро шуда ба қатори занони ҷаҳор кас меидағӣ даромад, на танҳо аз шавҳараш ҷудо шуд, балки ба хонаи онҳо рафтандро ҳам фаромӯш кард: сабаби аз шавҳар ҷудо шудани Сокина гӯё безурёт будани мардак аст, вале аз ў ҷудо шуда занак на шавҳар мекунад ва на мезояд. – Бишин, одам бадгумон намешавад...

Истад чой рехта ба ў дароз кард, аммо напурсид, ки бадгумониашро чӣ боис аст, барои чӣ ин хел мегӯяд Сокина. Ва баъди хеле вақт сухани то алвақт андешидаашро изҳор кард:

— Одам дилвасеъ мешавад, алалхусус зан. Зеро ҳама гаронии рӯзгор, хонаву дар ба сари зан меафтад; мард одами кўча... Ту ҳоло маро намедонӣ, Истад. Раҳмати падарат маро медонистанд ва ҳеҷ гоҳ Сокина – зан, нагуфтаанд, ҳама вақт ту мардӣ, мегуфтанд, раҳматӣ, лекин ту маро надониста, ба қадом андешаҳои пуч паст задан мехоҳӣ... Ман зан мебудам, барои раис лозим набудам, хислати мардии ман ба вай лозим аст... Магар ту намедонӣ, ки ў справка дорад?

— Чӣ хел справка?

— Справка, ки ў бо зан муносибати ҷинсӣ карда наметавонад.

Ранги рӯи Истад канд ва ба хаёл рафта, пасон пурсид:

— Шумо аз кучо медонед?

— Охир инро ҳама медонанд, вақте ки ба сари ў тўхмат заданд, аз духтур справка гирифт.

— Баъд шумо ба духтуру справкаи раис бовар кардед?

— Чӣ хел бовар намекунӣ, духтурон пеш аз он ки ба қор сар кунанд, савганд ёд мекунанд, ки хиёнат накунанд, сирри духтуриро ҳувайдо нагардонанд... Як кас ба ман гуфт, ки савганди духтуриву савдогар як вазн дорад...

— Барои чӣ шумо номи моро паст мезанед, апа? Мо савдогар нестем, мо коргарони савдо ҳастем...

Сокина хандид ва баъд фарқи ин суҳанхоро фаҳмонданӣ шуд:

— Чӣ фарқ дорад: савдогар ё коргари савдо... Ту ҳоло дар деги калон начӯшидаӣ, миёни ин чизҳо фарқ мегузорӣ, чун дар ин дег чӯшидӣ, фаҳмӣ, ки кар – додари кӯр.

Истад боз ба андеша рафт, ки деги калони ӯ чӣ бошад, донистан мехост ин чизро. Гумонаш, ки чӣ дег будани онро ҳаёле фаҳмад, аммо равшан надонад, ки чист.

— Қадам деги калонро гӯед, апаи Сокина? Ин ҳамон деге, ки дар давраи колхозӣ бояд мешуду нашуд ва гӯянд, ки дар замони коммунизм шавад, ҳамон аст?

Сокина аввал чиддӣ ба вай нигарист, ки абрӯвонаш пасту баланд шуданд; абрӯи росташ ба пешониаш рафта камонак ва худаш бадхайбат гашт ва ба таври сунъӣ абрӯи болаш парид ва шайтон рағи гардани ӯро молида мулоим кард, ки хандид:

— Ту дар кучо калон шудӣ? Наход надонӣ, ки деги калон чист? Ин ҳамон деге, ки савдогарон бозёфт ба он андозанд ва ҳеҷ гоҳ сериву пурӣ надорад; дар замин саҳт фурӯ рафта, тағаш сиёҳу сӯрохиаш ноаён, оташ надораду чӯшад, ҳама умр фурӯ барад, аммо касе ба он кафлес назанад; агар кафлес задан хоҳад, дасташ кӯтоҳӣ кунад... Акнун фаҳмидӣ, ки деги калонаш чӣ гуна аст?

— «Не» – сар чунбонд Истад.

— Ҳоло мефаҳмӣ, чун дилат ба меҳнатат сӯхт, бифаҳмӣ. Ман ҳам мисли ту ба ин чизҳо сарфаҳм намерафтам, гумон доштам, ки зиндагии савдогар (рӯи Истад боз чину ожанг гирифт, ки апааш ин калимаро зиёд кор мефармояд, ба ӯ маъқул нест ин калима) мол фуруҳтану пулро ба касса супоридану ба як моҳона қаноат кардан аст... Ман ки сағир калон шудам, саҳтиҳои зиёд дидам, гумон надоштам, ки одамро фиреб кардан мумкин аст, боз чӣ хел одамонро гӯӣ? Онҳоеро, ки меҳнат карда, аз араки ҷабин «чирки даст» ҳосил мекунанд. Бовар бикун, Истад, ман тасаввур карда наметавонам, ки одамро фиреб кунанд, рӯирост пули дасти онҳоро қашида гиранд; ин кори дуздон аст... Ту гумон макун, ки ман туро роҳ мезанам бошам, аз савдо бирам, мегӯям, не! Ту аз ин ҷо равай ҳам, ба ҷои ту сад кас, ҳазор кас талабгор, гап дар ин не, ман мехоҳам, ки аз қадру қимати худам ба ту суҳан кунам... Ман аввали кор шаст сӯм мегирифтам, гузашт, сад сӯм мегирифтам, гузашт, саду ним сад мегирифтам, гузашт... лекин рафта-рафта пули калон намерасидагӣ шуд... Боғи калонро обмӯрӣ калон... Сипас ҳазор-ҳазор мегирифтагӣ шудам, роҳи пул пайдо карданро донистам... Ҳавлӣ харидам, мошин гирифтам... Назарам Оқлошоро намегирифт, бо ҳар кас шавла намехӯрд, ки ноҳунам месӯзад... Лекин аламовар он буд, ки вақти моҳона гирифта, аз ман пули бебаччагӣ медошт... Аламовараш ҳамин буд, – Сокина хомӯш шуд, ҳаёлаш ба кучо рафт, ба худ омад, ки пой аз болои пой гирифта

Истад хаёл кард, ки ин занро як зарра шинохт, вале намефаҳмад, ки пул гум карда чун хомӯш истодан мумкин, чӣ хел онро пайдо кардан имкон дорад.

— Апа, пул гум карда ба милитсия-ку хабар надодед, чӣ хел онро ёфтед?

— Давлат зинда бошад, халқ зинда бошад, як дастамон ба кассаи давлат, як дастамон ба кассаи халқ. Давлати Советӣ ҳамаро бой кард... Тамоми давлати бойҳои гузашта ба як мошини бойи ҳозира баробар намешавад... лекин ин чиз ҳамту наместонад, рӯзе мешавад, ки ҳама баробар ҳисобот медиҳанд. Аммо маълум нест, ки ин пулхоро кӣ медуздад... Мегӯянд, ки тақрибан баъди ним аср музее пайдо мешудааст, ки дар он ҳама молу пули дар рӯзҳои мӯзидида гузошта мешавад ва дар паҳлӯи ҳар чиз номи дорандаву дудз навистиҳо хоҳад шуд... Аҷиб-а, Истад?

— Аҷиб, – нобоварона гуфт Истад.

— То он рӯз кас зинда бошад, ки мақсади пул чамъ карданашро гӯяд...

— Масалан, шумо чӣ мегуфтед, апа?

— Масалан ман аз рӯи принципи ҳар аз ҳар монад гӯшаҷро бурранд, амал кардам, дидам, ки пул зиёд мешавад, дар дил воҳима афтод, шабҳо хоб намебурд ва агар хоб барад, тарсида мехестам; дар хоб касони шапкапӯшу тапончадор маро таъкиб мекарданд, гоҳ-гоҳ ба даст меафтадам, ё бо пул ва ё бо... халос мешудам... Вале бедор гашта чунон диламро дар тапиш медидам, ки ана-ана аз гулӯву дахонам берун мерафта бошад, пушаймон мешудам, аҳд мекардам, ки дигар аз пайи ин қор нагардам, чамъкардари як умр хӯрда натавонам. Кори одат – балои қон, боз ба он тараф майл мекардам. Хирвор зарра мекашад, мегуфтанд, сонӣ фаҳмидам, ки чунин будааст; мехостам, ки боз он қоғазҳои кабудӣ суратдор зуд-зуд ба дастам афтанд ва ман онро ба ҷое гузорам, ки касе ному нишонашро наёбад... аммо ёфтанд. Сонӣ пушаймон гаштам, ки аҳд шикастам, як бор, ки «бас» гуфтӣ, бас кардан лозим будааст... Чашми гуруснаи инсон ҳамон деги бетаги гуфтаам, ҳок пур накунад, чизу моли дунё пур намекунад... Ту чӣ пурсида будӣ?... Ҳа, ман аввал аз рӯи принципи ҳар аз ҳар монад гӯшаҷро бурранд, амал кардам, сонӣ аз рӯи принципи «Кӣ зиёд? Кӣ доротар?»... Ва оқибатаҷро ба ту гуфтам... Дар байни савдогарон як шиор ҳаст: пур гуноҳ кунӣ, боке не, бонкро хонаат барӣ, гуноҳе не, лекин сари вақт худӣ накунӣ, мушқилкушо накунӣ, дар назди Парвардигор тавба накунӣ, гуноҳатро нахарӣ, густохиатро на Худо бахшаду на банда...

Гуфтори Сокина ба гӯши Истад намедаромад, ӯ гоҳ гӯш меододу гоҳ на, намедонист, ки ин зан чаро насихатнома мехонад ва саргузашт мегӯяд; саргузашти коргари вазорат барин, ки як моҳ наздаш шинӣ, ба кадом район рафтани гӯсфандро чӣ хел куштану

хӯрдану чанд шиша арақ холӣ карданро мегӯяд, ки дар олам чуз ин кор – хӯрдану шикам бузург кардан шугле набошад. Истад ҳоло ҳам мақсади мошини худро монда, бо мошини раис ўро дунбола гирифта омаданаширо намедонад, намефаҳмад. Саргузашти ў нав нест, кӣ будани Сокинаро Истад аз гуфтааш ҳам зиёдтар медонад... Овозадортар аз Сокина дар музофот зане нест; Сокина гӯйӣ, хурду калон медонад; Сокина гӯйӣ, як зани зебои сафедруӣи пурраи барбастаи пуркибру гурурро пеши назар меоранд, ки ҳатто мард дар назараш тифл метобад, ба ҳар кас сар намефарорад, бо ҳар кас гап намезанад, гапу гузораш бо раис хуб асту бо прокурори район... Истад намефаҳмад, намефаҳмад, ки ин зан барои раис чӣ лозим аст? Ў муносибати бо пурукурор дошташиро медонад, аммо бо кадоме аз онҳо Сокина пештар шинос буд, фарқ намекунад, ҳамин қадарашро медонад, ки раис аз прокурор баъдтар ба район омадааст. «Наход, ки Сокина барои ҳамин ба раис лозим бошад?»

— Хез, меравем!

— Кучо меравем?

— Рафта мошинро мегирем, ягон чо меравем... Бозор меравем. Раис мехоҳад, ки дар хонаат меҳмон шавад...

Истад дасту по хӯрд, худро андаке гум кард, дилаш тапид, ки ба сухан гуфтан имкон намеод. Ҳарчанд зӯр мезад, ки туфи сангсурат ба гулӯяш мондари фуру бурда, ҳарф занад, туф чу ширеш дар гулӯ мечаспид. Ў тавонист ба чои сухан сар чунбонад: «Не».

— Гумон мекунӣ, ки намеояд? Меояд, ҳудаш гуфт. Зодрӯзатро донистааст, гуфт, ки ду-се кас шуда меравем...

Дар чашмони Истад ашк пайдо шуд, вале Сокина нафаҳмид, ки чӣ ашкест. Ҳамин қадараш маълум, ки Истад раисро аз ҳама боло мегузорад.

— Рая ҳам меояд...

— Рая, барои чӣ?

— Тез нашав, Рая занакӣ хуб аст. Бо вай нағз шинос шавӣ, чудо шуданат намеояд... Шояд прокурор ҳам...

— Ман намефаҳмам, апа, фаҳмонед, ки чунин муносибатҳо ба хотири чӣ?

— Ба хотири раис, ба хотири ту.

— Мегӯӣ, ки вай мардӣ надорад, духтурҳо справка дода буданд...

— Ҳо, духтурҳо справка дода буданд, ки мардум дар ҳаққи раис тӯхмат мекунанд, тӯхмат мекунанд, ки гӯё раис маъшуқае дошта, ўро дучон қарда, духтар илоҷе надорад, худро куштанист, вале касе ба раис чизе гуфта наметавонад, пулаш бисёр... Беҳуда номи раисро бад мекунанд ин мардум. Бадном мекунанд духтаракро. Ҳол он ки раис ба миёна даромада духтаракро ба як қияни бечорааҳволаш никоҳ кард, духтарак духтар баромад ва

баъди шашу ним моҳ писар зойид. Зиндагиаш нағз, қомати қиян ҳам боло, дасти раис ҳам. Ва минбаъд ҳазор кас дар ҳаққи раис тўҳмат кунад ҳам, касе бовар надорад, ки раис ба чинси зан рӯ меоварда бошад. Раис одами хушмуомила, ба Сокина ҳам, ба Рая ҳам, ба Истад ҳам ва ба фаррошҳои идора ва ҳатто ба котибаҳо як хел муомила мекунад, чунки маданияти баланд дорад, вале ба мардон дағалӣ кунад, айбе не, лаънатнавозӣ кунад, боке не, зеро мардҳо сазовори ҳар хел гап мебошанд; ягон мардро, ки дар соҳаи савдо кор кунаду ба Сокина, Рая, Истад ё фаррошу котибаҳо гап напарронда бошад, пайдо карда назди раис баред, ҳамон замон мукофот таъйин мекунад, афсӯс ки дар ин соҳа чунин мардон нестанд. Барои ҳамин раис онҳоро, ки дид, ба хашм меояд ва ғазабашро дошта натавониста, ба рӯи онҳо мепошад: «Бар падари шумо ҳезалақҳо наълат, дар байнатон ду-се зан кор мекунаду ҳамонҳоро ҳам ҳурмат карда наметавонед! Кӯр шавед!»

Истад ҳайрон, ба гирудори дунё ва махлукҳое, ки номи зиндагиро пасту боло мебардоранд, ҳайрон; аз ҳама ба шавҳари худаш ҳайрон: рафту раису дигарон ба хонааш меҳмон шаванд, ӯ бо ин мардаки даҳ кас медидагиву имрӯз... чӣ кор мекунад. Ӯро «ба ягон ҷо рав, ман меҳмон меорам» гуфта нашавад. Ба назар сар мешиканад ӯ, аммо сарҳисоби ин корро намеёбад. Дар назди чунин зот меҳмон хонда ҳам намешавад: «Ҳамон вақт ҷудо шавам, дуруст будааст».

— Ман бисёр монда шудаам, апаи Сокина...

— Чӣ кор кардӣ, ки монда шудӣ? – хираханд гуфт Сокина.

— Гап ҳам дар ҳамин, ки коре накарда монда шудам... Духтарчаамро ёд кардам...

... Истад духтарро овард. Ба хонаи модараш рафту духтарчаашро овард ва вақте ки Калонхон аз кор омада духтарчаро дар ҳавлӣ дида, тоқат наоварда кӯча баромад, Истад ба Сунбул фармуд, ки рафта падарашро баргардонда биёрад. Аввал духтарак ба гуфти модар ҳайрон монд, ки чаро имрӯз чунин мефармояд? Пештар «нарав, назди ун бадмаст нарав!» мегуфт, акнун «рафта гардонда биё», мегӯяд. Духтарак аз дарвоза баромад ва модар аз роғи дар нигарист, ки вай чӣ зайл ба падар наздик мешавад ва чӣ хел муомилаю муносибат мекунад. Духтар аз дарвоза баромад ва баргашта ба пас нигарист, ки касе дунбола мегрифта бошад. Истоод. Ҷониби падар нарафт, ки ӯ сӯяш нигоҳ намекунад. Рақиби қачтоқӣ, ки рӯ ба дарвозаи онҳо менишаст, баромадани духтарчаро дида ба Калонхон ишора кард. Калонхон нимрӯя гашта, дандон хоида тарафаш омадани духтарро дид, вале аҳамият надода боз рӯ ба ҷониби кӯчаи калон овард. Худ аз худ чашмонаш пӯшида шуда, пешониаш пурчин гашт ва лаби поён миёни дандон гирифта фишурд, то бо дилаш коре нашавад. Дилаш мисли пештара метавонд, боке набуд. Фишор, ки мехӯрд, метарсид, ки ба балое гирифт

шавад. Рақиб бо ҳама гарангиаш пай бурд, ки ранги Калонхон дигар шуд; қахраборанг гашт пӯсти ӯ ва гирди чашмонаш ҳалқаи сиёҳ давида лабонаш кабудчатоб шуданд. Магар дигар лаб газидан суде надошт, ки лаб аз зери дандон во кард, дандон хуни лабро гурезонида, пай боқӣ монда буд. «Дада!» ба гӯши падар расид овози духтар ва Калонхон хис кард, ки даруни синаи чапаш як тори нозук канда шуд ва ӯ тори гусастаро медорам гуфта дасти рост бурд ва ҳамон зайл ба замин пасрӯ афтид...

Духтарак тарсида, фарёди талх зад ва пас гашта, чониби дарвоза тохт, то модарро хабар кунад. Истад, ки аз роғи дар ҳамаро хуб дида буд, пушт ба девори канори дарвоза така дода, ба кадом қуввае умед баст, то ўро аз ин ҳалқаи андӯх берун кашад: «Чӣ кори кардаам буд?» Сонӣ чашм пӯшидаҳоро пеши назар овард ва андешаҳои ояндаро. «Баробар...» Сунбули ба пойш часпида ва ба замин фуру ҳамидаро базӯр камар дуто карда бардоштан хост, аммо бардошта натавониста, ҳамон зайл баробари ӯ фуру нишаст. Вай, ки ханӯз ҳам ба кадом умеди мӯйи чилбофтро набаста ва ё напечонида буд, хангоми ҳам шудан пеш рехта мисли чавғони маҷнунбед духтарчаро пӯшонд. Сунбул мегирист, модараш низ гирист, духтарчаро оғӯш карда гирист. Сунбул ба ҳоли падар ва аз тарс мегирист, вале гирия Истад маълум набуд, чун сар афшонда гира мекард, афсӯсаш маълум буд.

— Янга, аз раҳ бихез! – хангоми аз дасту пойи Калонхон бардошта аз дарвоза даромадан таъкид кард Рақибӣ қачтоқӣ, ки дар ин рӯзҳои наздик беш аз ин суханаширо касе нашунида буд. Ӯ буду Калонхону шишаву буни девор. Истад Сунбулро оғӯш карда чониби замини ҳавлӣ лағжид ва чанд тан Калонхонро бардошта рӯйи кӯрпачаи болои кат, ки Истад барои Сокина густурда буд, хобонданд. «Янга, духтур фарёд бикун!» гӯё фармон буд аз номи Рақибӣ қачтоқӣ. Ин фармони мардак ба Истад нафорида, қариб гуфта буд, ки худат фарёд кардан гир, аммо медонист, ки ба сухани ӯ мошини ёрии таъҷилӣ зуд намеояд, бехтараш, ки худаш телефон карда, гӯяд, зеро духтарчаҳои мӯдпарасти касалхонаи район Истадро мешиносанд, на танҳо ба мадад зуд расида меоянд, балки ҳар хел дорӯе, ки лозим бошад, пайдо мекунанд. Истад ба курсии назди апарати телефон нишаст, гӯширо бардошт, вале дасташ намерафт, ки рақамро гирад. Чандон рақами зиёд набуд – 03, аммо ба ҳамон ҳам дасташ нарафт. «Фаромӯш кардӣ, янга!?» аз беруни дар садои Рақибӣ қачтоқӣ омад, ки ягона ғамхори Калонхон бошад. Истад аз даҳони ин мард то алвакт чуз «салом» каломе нашунида буд, вале имрӯз якбора се дафъа ба ӯ рӯ оварда сухан кард, ки оҳангаш омирона буд. Истад яқин кард, ки мардак ўро гунаҳгор медонад; «ту кардӣ ўро ба чунин ҳол гирифта» мегӯяд. Агар рӯзҳои дигар мебуд ва Калонхон ба чунин ҳол наафтада буд, Рақибӣ қачтоқӣ ҳад надошт, ки аз дарвозаи ӯ сар халонад ва бо чунин оҳанг сухан

кунад: «Зуд файродуш бикун, янга, мардак мемура!» Акнун Истад пай бурд, ки овози мардак меларзад, чонсӯзона мегӯяд. Нерӯе дасти Истадро пеш бурд, вале ӯ ба ҷойи «03» чанд раками дигар гирифта бо касе ҳарф зад, ки аз хона берун набаромада, мошини ёрии таъчилӣ расида омад ва Калонхонро як сӯзандору карда, бардошта бурданд. Аз Истад пурсиданд, ки ҳамроҳ меравад ё на? «Баъд меравам», гуфт. Ҳаво тира гашта бошад ҳам, аз курсии нишастааш начунбид. Сунбул гиристу гирист, хобаш бурд. Дар рӯйи гилеми қоқ хобаш бурд ва Истад нороҳат накунам гуфта, андаке паҳлӯ гардонда, тори кӯрпача овард ва зери сараш лӯла гузошта, аз нав бар курсии нарма нишаст ва каме ба худ омад, ки чанд вақти дар курсӣ нишастан дар бораи чизе ё касе фикр карда ба хулосае омада натавонист. Фикру зикраш дигар буд: Сунбулро ба хона овардан аз рӯйи нақшаи пешаки буд, аммо омад накард. Ӯ Сунбулро назди падар фиристода ба воситаи ӯ бо Калонхон ҳамсӯҳбат шуда, муродашро фаҳмонда ва розӣ кунонда, ба хона меҳмон даъват кардани буд, ки ҳамаш барбод рафт, акнун на-донад, то чӣ илоҷ кунад? Меҳмононро, парво накарда, хонад, ҳамсояҳо чӣ гӯянд? Нахонад, хабарёфтаҳо чӣ гӯянд? Буд-набуд Сокина аллакай ба ҳама расонд, ки хонаи Истад меравем. Вале Истад мурдари монда, тутхӯрӣ кунад, хуб нашавад. Ӯ ба хулосае омада натавонист, аммо бори нахуст дар зиндагӣ худро танҳо, бекас ва очизу нотавон дарёфт. Дар зиндагӣ сояи мард ба ҷойи мард будааст. Ҳарчанд дар хоначаи хафаву дилгир меҳобид ва аз Калонхони «бадбӯ» дур буд, худро ҳамроҳдор меҳисобид, вале имшаб ҳамроҳи духтарча хешро танҳо мебинад ва нишаста-нишаста ба ҳаёл меравад, ки мардуми колхоз досу бему каланд дар даст дов кашида, ҷониби ӯ ҳамлавар мешаванд ва Истад ба худ омада, ҳаёли будани онро дарк карда боз ба андеша меравад, ки Рақибӣ қачтоқиву чанде коргарони завод пайдо шуда, яке дандонҳои дарозу заб-зард гиз мекунад, дигаре чашми аз косахона барҷастаро ҷониби ӯ метобад ва сеюмӣ панча ба чанги шеру паланг мегардонад. Воҳима пахш кард ӯро, вале воҳимаи мурдани шавҳар зиёдтар буд. «Агар мурад, мардум чӣ гӯянд?» Ӯ тарсид, арақ кард, гӯё сари сӯзан менишаст, ки ана-ана касе дарвозаро шикаста, дарро қанда ба хона дарояд ва ӯро...

— А-а-а-а! – садо дода ларзида бедор шуд Сунбул ва модарро ба худ овард.

— Чӣ шуд, духтарам? – худро назди ӯ андохта пурсид модар, ки Сунбул аллакай беҳушона сари ҷогаҳ нишаста буд, аз пурсиши модар чизе намефаҳмид. Истад ӯро гардонда хобонд; ба китфаш нарма-нарма зад, то хобад. Хобонд, сонӣ ба бемористон телефон кард, ки аҳволи Калонхонро пурсад. «Ба хуш омад» ҷавоб доданд, аммо дигар чизе нагуфтанд. Хеле фикру ҳаёл кард ва боз занг зада аҳвол пурсид ва боз ҷавоб гирифт, ки «Калонхон беҳӣ меёбад,

Истад хап хоб кунад.» Андаке иллатнамо буд ин чавоб, мазмун, касе чавоб дод, ки кӣ будани Истадро намедонад ва кораш ба ӯ наафтадааст... Фикр кард – фикр карду хобаш бурд ва аз ҳамон шаб дар долони ӯ чароғсӯзӣ одат шуд...

— Зану духтарчаатон омаданд, – хабар овард занани боркаш. Калонхон ба занак нигарист, гӯё «бори дигар такрор бикун» ме-гуфт, аммо зан, ки аз ӯ чавобе нагирифт, на танҳо такрор накард, балки дигар ҳарфе нагуфта борхалтаи пардагини «Олимпиада» навиштаро паҳлӯи кати вай гузошта, берун рафт. Калонхон ҳоло ҳам як зайл нигоҳ мекард. Ба назар, аз ӯ танҳо нигоҳ боқӣ монда буд. Рӯболо меҳобид. Ночунбон. Вонамуд мекард, ки чашмонаш метобанду чизеро ифода намекунанд, худаш эҳсос ё идрок надорад; мулӯҳ барин. «Ҳеч чиз нагуфт». Ба зану духтарчаи Калонхон арз кард занани боркаш. Духтарча чизе нафаҳмид, аммо Истад ба андеша рафт. Ӯ мисли дирӯза набуд, балки мӯй зери рӯймол печида, куртаи чити тоҷикидӯхт ба бар карда буд, ки аллакай мотам гирифта бошад, почома дошт, на кафши баландпошна, балки калӯш пӯшида буд. Гӯё ба худ омада, фаросат карда, намуна пӯшидааст, ки аз аввал бояд чунин мепӯшид ва зани Калонхон шуда, осуда зиндагӣ мекард, то ӯро ба чунин ҳол намеовард. Вай болшикаста берун баромад ва каси аз паҳлӯи ӯ гузашта гумон ҳам намекард, ки ин зани сархами пурандӯх Истад бошад... Истад ин қадар рӯз тоқат кард, вале ҳоло ба хона расида, худдорӣ карда натавониста, гирифт. Духтарчаро «рав, бозӣ бикун» гуфта хуб гирифт. Ва садои ҳамсоязани дирӯз мӯйбофӣ омадаро шунида оби чашм пок карда берун омад.

— Ба акам чӣ шудай? – пурсид занак.

— Дирӯз худ аз худ дар кӯча ҳамин хел шуд... Дил...

— Илоҳӣ нағз шавад, – гуфта, ҳамсоя нашишта рафт ва Истад нам кашид, ки рамузгирӣ омад, аламах афзуд. Пасон либос иваз карда, аз дасти духтарча гирифта ба идора рафт, то барои беҳуда ба кор нарафтан танбеҳ надиҳанд.

— Ҳамин хел шуд, раис, Калонхон дар беморхона...

Баъди ҳодисаву воқеаро ба раис фаҳмондан ҳулоса кард Истад. Раис сар чунбонду афсӯс хӯрд, ки хуб нашудааст, Истад равад, шавҳарро нигоҳубин кунад, агар лозим бошад, телефон карда аз сардухтур иҷозат пурсад, то зан шабурӯз назди шавҳар бошад. «Лозим не, раис». Ӯро ташвиш додан нахост Истад: «Лекин барои шумо хуб нашуд. Сокина гуфтагист? Шуморо хона даъват карданӣ будам...»

— Ин муҳим нест, – сари забони ӯро гирифт раис. – Калонхон нағз шавад, меравем. Ҳоло ба хонаат бисёр меравем...

Гуфтаи раис ӯро тасалли бахшид, дар замираш равшание пайдо шуд, аммо Истад аз ӯ дигар чиз чашмдор: «Намепурсад, ки аз база хабар мегири ё не? Корҳо сомон аст ё не?» Истадро ин чиз

муҳим, ба хона ҷавоб додан ва ё надоданаш эътиборе надорад, аз сардухтур рухсатнома гирифта назди шавҳар мондан ҳам чизи дилхоҳи ӯ нест...

Модари пири Калонхон кадом ҳамсои мошиндорро таваллову зорӣ карда аз деҳаи кӯхпора, бо қади дуто, чашми хиран наздикбин барои дидани писараш омадааст; барои дидани писаре, ки ба нони лаби остин калон карда, ба хотири ӯву ёди шавҳари шаҳид дигар ба шавҳар набаромад. Ба ронанда фармуда, кӣ рост ба беморхона барад, ба хонаи писараш намеравад ва дар назди бемористон вовайло рафта, ки писарамро нишон диҳед, ки нишон диҳед. Ҳарчанд духтурон фаҳмонанд, ки мумкин нест, шуморо бинад безобита мешавад, ба ӯ чунбидан, гап задан... мумкин нест, модар мӯяву шеван кунад, ки писарамро куштеду нишонаш намедиҳед. Пиразани ба хоку замин одаткарда рӯйи курсии тағи чанор не, балки бар бедаи поймолгашта нишаст, ки то писарашро ба чашми хеш набинад, наравад. Ҳеч кас набуд, ки ба ӯ ҳамроҳӣ кунад, ҳеч кас набуд, ки бо ӯ дардгӯй кунад. Гоҳ-гоҳ ягон духтараки хильати сафед пӯшидаро, ки коғаз ба даст ин сӯву он сӯ мегузашт, ҷеғ зада, аз ҳоли писар пурсон мешуд ва тавалло мекард, ки ӯро назди Калонхон баранд, аммо духтарони ба ном табиб китф бар ҳам мекашиданд, ки калонтар аз онҳо касоне ҳастанд, ки танҳо бо рухсати эшон ба беморхона даромадан имкон дорад... Ва боз модар вовайло мерафт, яқин мекард, ки имрӯз пири пир шуд; то алвақт қоматаш хамида бошад, аз по намонда буд, аз даст намонда буд, аз чашму гӯшу забон ҳам намонда буд, ҳоло аз ҳама чиз монд. «Дуруғ гӯянд ин сангдилон, бо баччаи ман коре шуда, аз ин рӯ нишон надиханд». Ӯ чашми хира ба тирезаҳо медӯхт, ки шояд писар аз омаданаш хабар ёфта бошад; шояд ӯ аз он баландӣ ё аз ошёнаи паст ё аз дар намоён шавад «оча, ман ин ҷо» гӯяд. Модар нигарон, парвоя надоранд дигарон, ки ин солораи солхӯрда ба ҷӣ ният ин ҷо бошад. Ҳар суратеро, ки мисли соя дар тирезаҳо мездид, қомат баланд мекард, то писар ӯро бинад, вале садое намеомад. Модар ҷуссаи барои чунин қувва гаронро охиста ба замин нишонда, кафшҳои аз по кашидаро ҷоғардон карда ва бо остини фароҳи куртаи рӯ арақи чабин сутурда, охи вазнин кашид ва баумед, ки касе ӯро ба дидори писар мерасонад. Истад ояд ҳам ӯ розӣ буд, ҳарчанд ки чашми дидан надошт, ҳарчанд ба чунин ҳол афтидани писари нозанинро аз дасти ӯ медонист; аввал гумон карда буд, ки писараш ягон кори нобоб карда, ба чашми давлат хок зада, ё халқро фирефта ба чунин рӯз афтидааст (ба ӯ ҳамин хел фаҳмонда буданд). Он вақт чандон гиламанд набуд – аз касе ё аз писар гиламанд набуд. Ҳамту шудааст, мегуфт, вале бовар надошт, ки писари ӯ ягон гуноҳ кунад, зеро каси ба кам қаноат карда бисёр нахоҳад, каси яtimi бепадар тарбия ёфта аз

хар чиз харосад, донад, ки пуштибон надорад, умед ба хештан бандад, така ба оне кунад, ки таълимаш додааст. «Не, ӯ ба роҳи хато наравад, фиребаш додаанд»... Ҳоло розӣ, ки Истад биёяд ва зудтар хабари сихатию саломатии Калонхонро гӯяд ё ягон шиноси дигар... Одамон бисёр омада раванд, аммо ӯ нашиносад ва ҳеч яке пиразанро низ нашиносад, ки ӯ модари Калонхон аст.

... Истад омад. Бо мошини Сокина омад. Дар як даст банкаи мурғшӯрбо, дар дасти дигар сумка аз мошин фуромад ва Сунбулро пеш андохта, андаке Сокинаро мунтазир шуда, ба дари беморхона рафтанд, кампирро надиданд, зеро эътибор надода буданд. Пиразан ковок ва аз ҷой хестани шуд, ки наберааш ӯро дида, тохта меояд. Сунбул як ҷониби ӯ нигарист ва чизеро пай бурда, ба модар нигоҳ кард, аммо модар бепарво дида, хамроҳи онҳо даруни беморхона шуд... Пиразан фарёд кардан хост, сонӣ хеста аз пайи онҳо рафтани шуд, худдорӣ кард. «Шукр, ки зинда будааст». Ва дид, ки набера аз дар сар бароварда ҷониби ӯ менигарад. «Биё!» ишора кард ӯ, духтарак сар фуру кашид. Пиразан кафш пеши пой рост карда, хеста ба дари бемористон рафтани шуд, аммо рағи пояш кашид, бознишаст ва рӯзадориро ёдовар шуда, лабони хушкашро нами забон кард. Донист, ки писараш касал будааст. Ба «Жигули»-и сурхи рӯ ба рӯ дуру дароз зехн монд ва ба назараш намуд, ки аз нигоҳи ӯ мошин андаке пас-пас рафт. Бо чашми хирагашта дарахти чанори дар рости бордони мошин истодаро озмуд кард ва дурудароз нигарон шуд, ки дар ҳақиқат мошин пас-пас меравад ё на. Маълум, ки мошин намечунбад, балки назари ӯ мелағжд. «Даромаданд» сӯи дари даромад нигоҳ карда аз дил гузаронд пиразан ва боз бархоста рафтани шуд... Онҳо баромаданд: аввал духтарча давида баромада, сӯи ӯ зехн монд ва боз баргашта аз дар сар халонд ва боз тохта баромад. Ба пиразан нигаристу ба модару ба Сокина, вале онҳо ё пай набурданд ва ё надида ангошта, сӯи мошин рафтанд. Чихое мегуфтанд, аммо сӯи модари Калонхон нигоҳ намекарданд; тавре, ки нигоҳ карданро манъ карда бошанд. Пиразан чандон ба онҳо эътибор надод, вале дид, ки мошин пас гашту тоб хӯрда ба роҳи омадааш бирафт. Дар чунин лаҳза дар хотири пиразан ягон чиз наомад; на қиссаҳои рӯзгордории ин зануку писараш, на саргузашти худашу писараш, на ин дарди хешу бемории писараш... Фақат рафтани мошин пеши назараш монду нигоҳи набера... Дилаш ба сӯхтан сар кард, ки мошини пеш рафта пас-пас омад ва анқариби ӯ бозистод. Мошин хеле истод. Пиразан мошинро шинохт, аммо аз дарунаш касе набаромад. Пиразан хайрон монд, ки наҳод аз даруни мошин ба дидани ӯ омада, боз гашта раванд? Андешаи ӯ дур нашуда дари пеши мошин кушода шуд, Истад баромад ва дарҳои дигар кушода шуда Сокиनावу Сунбул ҳам баромаданд.

— Оча!? – гӯё бо ҳамин ҳарф ҳиссиёту муҳаббат изҳор кардан хост ба пиразан, аммо пиразан зайле, ки нишаста буд – мисли кундаи дарахт карахту хомӯш буд. – Оча, кай омадӣ? Ман туро надидам, – назди ӯ зону зад Истад. Аз пиразан танҳо қолаб буд магар, ки нигоҳаш чизеро ифода накард, саломи онҳоро алейк нагирифт, ҷавоби сухан нагуфт. – Сунбул гуфт, ки он чо кампире нишаста, монанд ба момам.

Дили пиразан ғаш кард аз чунин суханҳои ӯ ва рағи гарданаш шах шуд, нахост, ки ба рӯйи писарзан нигарад ва ё ба ӯ чизе гӯяд. Як вақтҳо нағз мекӯро; омаданаширо бинад, мехест, ба саломаш даст ба банди дил зада алейк мегирифт, мебӯсид, «келинҷонам» мегуфт, кокулони дарозашро сила мекард, шукр мегузурд... Аммо ҳоло ба ивази ҳамаи онҳо мехоҳад, ки қуввате дошта бошад, то чангол зада руҳи зебои ӯро харошад, то ҳеч кас минбаъд ба рӯяш нигоҳ накунад. Пай бурд, ки зӯраш намерасад, лаб газад. Мадори гуфтану хестан, ки надошт, нахост, ки афтад; нахост, ки пешӣ назари Истад афтад. То бардошта набарадаш ва боз ба писараш таъна назанад, ки модари дар кӯча афтодаатро бардошта омадам.

— Оча, Калонхон нағзай, шумо ғам нахуред! – гӯё ки модар гаронгӯш бошад, ҳам шуда гуфт Сокина.

— А-а? – ҷониби ӯ чашм дӯхта овоз дод пиразан.

— Калонхон нағзай.

— Нағ-за-ай? Мемонанд, ки бинам?

— Ҳоло не. Баъди ду рӯз.

— Нағзай, нағзай, – бовар накарда мегуфт пиразан.

ӯ бо келин чангӣ буданаширо пинхон дошта натавониста, ба Сокина ҳарф мезад, ба Сунбул менигарист, мехост ӯро ба оғӯш кашида бӯсаду бӯяд, то бӯйи Калонхонро шунавад, зеро устухон бӯй мекунад, аммо ибто кард, нахост, ки назди Истад ин корро кунад. Пиразан бисёр худдорӣ кардан хост, кӯшиш кард, ки дар назди онҳо ашқи чашм накунад, вале дили нарми кӯдакона гаштааш ба нияти ӯ итоат накард; ӯ бояд бигиряд, бояд ҳама аламашро туфайли оби чашм, ки барои он касеро муттаҳам, ҷавобгар ё таънаву маломат накунад, ҳама аламашро резад. Ҳар кас маънии оби чашм ва қадри онро ҳудаш мефаҳмад ва рафту ӯ ҳоло оби чашм кунад, Истад фаҳмад, ки барои Калонхон гирия мекунад, дигар ҳеч. Барои ҳамин ӯ нагирифт, оби чашм накард, як гадуи лӯндаи дар гулӯяш омадаро навъе карда фуру бурд, ба зӯрӣ фуру бурд, бо иродаи қавӣ фуру бурд ва нигарист.

— Ҳаминакро бурда ба Калонхон намедихӣ? – рӯймолчаи сафеди тозаи гирехбастаро, ки даруни он чӣ буданаширо танҳо ҳудаш медонист, сӯйи Сокина дароз карда гуфт пиразан, вале ҳамин чо хештанро бой дод, вай надонист, ки овозаш меларзад, гириялуд

мебарояд ва дасти ёзидаш рӯймолчаро дошта натавониста аз дасташ меафтад. – Уҳ, тухмо шикастанд...

Сокина рӯймолчаро бардошт ва чизе нагуфта ҷониби дари даромад рафт.

— Гӯй, ки аз тиреза нигоҳ кунад, ман бинам!

Ва гирифт.

Дошта натавонист гиришро... Сунбул ҳам гирифт, Истад ҳам гирифт ва пиразан ҷониби набера даст дароз кард, ки наздаш ояд. Сунбул магар аз модар ибод дошт, ки пеш нарафт ва ҳамин ки Истад ўро андаке ба нўги даст тела дода ишораи назди момо рафтан кард, набера зону зад ва момо сари ўро ба оғӯш кашида бӯиду бӯсид ва то омадани Сокина худро тасаллӣ дод.

— Нигоҳ намекунад?

— Тиреза аз он тараф, оча.

— Майлаш, меравам, таги тирезааш меравам, хоки пояшро ба мижғонам мерӯбам.

Истад тоқат карда натавонист, бархоста пушти мошин гузашт...

Пиразан остини васеъ андаке авлонч дода ашки набераро пок кард, пай бурд, ки ў майли хестан дорад, озод кард. Духтарак хест ва аз дасти момо кашид, то хезад.

— Не, баччам, ман намеравам, холо аз деҳа кўрпаю болишт меоранд, ҳамин ҷо хоб мекунам.

— Оча, Калонхон гуфт, ки очаро гирифта хона равед, пагоҳ аз духтурон иҷозат мепурсам, ки дароянд.

Модар ба ин ҳарфи Сокина бовар кард, вале ба андеша рафт, ки равад ё на...

Нарафт, кушу куртаамро гир, лекин намеравам...

Пиразани кўхистонӣ ҷуз хонаи писар дар маркази район ҷойи дигареро намедонад, ки ақаллан барои шабро рӯз кардан биравад. «Ягон кас мепурсидагист, ягон духтур медагист... Як рӯз гузарад, як ҳафта гузарад, навод одаме пайдо нашавад, ки пурсад?» Пиразан дар ҷунин андеша буд, ки як марди болобаланди хилъати сафедпӯш чанд танеро ҳамроҳ гирифта аз беморхона баромад ва хилъат кашида ба мошини «Волга»-и очранги дар соя гузошта нишасту дигаронро пиёда гузошта бирафт. Пиразан гумон кард, ки калони калонашон бояд ҳамин кас бошад ва баумед буд, ки фардо гоҳи омаданиаш ўро дошта, арз мекунад. Ҳоло бояд осуда бошад. Шаб ин ҷо монад ҳам, боке не, дар ин синну сол ў ба кӣ лозим аст? Дар бинои умраш бисёр хориҳо дидааст, бисёр хориҳо кашидааст, дар нисбати он хориҳо рӯйи замини саҳт нишастаниш роҳат аст, аммо хеле хузновар, аламангез, ҳатто наздик ба фочиа; аз рӯйи андешаҳои ў фочиа бувад: доғи фарзанд дидани падару модар бузургтарин, саҳттарин фочиа бошад; пеши чашми модар фавтидани фарзанд рӯзи сиёҳ аст... Ҳоло ў ҳамчун модар дар ин

бора андеша дорад, андеша дорад, ки рафту қазо расида бошад, ӯ чӣ гӯён мегирад, нола мекунад? Ба ҳеч чиз – сухан, чумла, байт, ғазал, қасида онро ифода карда натавонад; рӯ канад ҳам, мӯ канад ҳам, гиребон дарад ҳам...

Ва пиразан ба хулосае наомада, «Жигули»-и сурх боз омад. Боз онҳо аз мошин фуromaда, ба хона рафтани ӯро хоҳиш карданд, аммо пиразан сар чунбонд, чунон сар чунбонд, ки сад сухан пеши он як пул буд. Истаду Сокина аз мошин шолча бароварданд, кӯрпача бароварданд, рӯи замин густурда, модаршӯро хоҳиш карданд, то рӯи он нишинад. Пиразан рад накард; кафшро гирифта андаке канортар гузошт ва тавре ки нишаста буд, лағжида тори кӯрпача омад. Чунин ташвиши онҳоро қадр накарда наметавонист. Боз аз мошин дастархон термоси чой оварданд, пиёла ва дар табақе манту, ки пухтаи ошхона буд. Пиразан чой гирифту як буридаи нон, аммо манту нахӯрд.

— Оча, шумо гумон накунад, ки ба Калонхон ягон гап шудаасту мо аз шумо пинҳон медорем... Мазорои бобом зананд, ки Калонхон дуруст аст. Дар миён ягон гапу калоча ҳам нагузаштааст. Ман Сунбулро фиристодам, ки дадатро аз кӯча фарёд карда биё... Ин тохта омад, ки дадам рӯи замин хобай. Баромадам, ки коре ҳамон ҷурай бадмасташ дар наздаш... Бадмаст мегӯяд, ки коре нашудааст, омадани Сунбулро диду ҳамин хел шуд... Шудагӣ кор ҳамин... Калонхон нағз, духтурон ҳама чораро мебинанд, ки пагоҳ-фардо барояд... Лекин дар ин ҷо нишастани мо хуб нест, ҳар кас ҳар хел гумон мекунад...

— Рост мегӯӣ, шумо равед, ман меистам, маро касе намешиносад...

Пиразан гӯё ба маслиҳату сӯҳбат хотима гузошт. Истаду Сокина ба ҳамдигар нигоҳ карданд ва Сунбул рафта ба мошин нишаст онҳо низ рафтанд. Пиразан ба рӯи кӯрпачаи густурда дароз накашид, балки зону оғӯш карда, сар ба сари зону ниҳода, сукут варзид ва муддати дароз сангсурат, ночунбон нишастанро дарёфт, ки ин манзил мисли деҳаи кӯҳистони ӯ орому осуда нест; дар ин ғояти шаб ҳама ҷо ором мешавад, аҳён-аҳён садои рӯдро шаббода меорад, аз сари мурғончаҳо хурӯсон бонги аввал мезананд, кадом хари бадҳоб ҳанг мезанад, аз гӯшаи дигари деҳа хари дигар ҷавоб мегардонад ва боз деҳа хомӯш мешавад, аммо дар ин ҷо ин хел нест. Садои мошинҳо, гашту гузори одамон, тарақотуруки кадом крани баланди ҷароғдор, талвосаи беморону ташвиши духтурон оромӣ надорад ва ҳуди мошинҳои ба дари беморхона омадаву рафта осуда нагузранд. Ҳар қадар омада раванд ҳам, пиразан сар боло карда, аз онҳо хабар наёбад. «Онҳоро чӣ корест ба ман?» Сукут варзад ва ҳаёл кунад, ки Калонхон чунин ҳолати ӯро аз тиреза дида, раҳмаш меояд, хориҳову азобҳои модарро бори дигар аз лавҳи хотир мегузаронад, ба «мумкин не»-и духтурон нигоҳ

накарда, монанди аввалин ҳаракатҳои дар рӯи замин кардааш – чорғоб, заминро дасту по зада, хоколуд гашта, фӯку бинӣ ба замин соида, чониби ӯ меояд, дар тани ӯ даст монда, қомат рост мекунад ва модар сар бардошта, чашм кушода, тифли ширхораро мебинад, хоки сару рӯи ӯро тоза карда, ба оғӯш мекашад, пистон ба даҳон мегузорад, панча ба мӯйҳои нарму камкуввати ӯ мезанад, сари ӯро сила мекунаду сила ва тифл пеши чашмонаш калон мешавад: дандон ковок мекунад, пой мебарорад, ҳарфу лафз меомӯзад, қад мекашад, чавонмард мешавад, мард мешавад ва модарро аз замин мебардорад: «Хез, оча, ба кӯҳистон меравем... аз мағалу чангу губори ин чо дилам гирифтааст, хез, оча, бихез!» Сар аз сари зону бардошт ӯ, ки шояд ҳаёлаш рост бошад ва дид, ки аз чониби офтоббаро сапеда медамад. «Наход ки ман ин қадар дуру дароз хобида бошам?» Ҳол он ки ӯ ганаб накардааст, тахти фикру андешаҳо, ҳаёли гузаштаву имрӯза, орзуи дидори сиҳати писар шаби кӯтоҳи тобистонро дарозтар аз шаби ялдо гардонд; хобро қурбони хотираҳо кард, аммо гумон дошт, ки хобидааст. Пиразан сӯи тирезаҳои торики бино чашм дӯхт ва даст ёзида кафшаширо пайдо кардан хост, ки хеста гирди бино мегардад ва ба тирезаҳо менигарад, то Калонхони сахархезаширо бинад. Вале модар намедонад, ки ба тирезаҳои ошёнӣ аввал ҳам қадаш намерасад, то нигоҳ кунад. Паси хона гузашт ӯ, гумонаш буд, ки даст ба пешонӣ лапар карда ба хонаҳои торик менигарад, ки Калонхон аз он тараф дида, худро ба назди тиреза андохта тирезаро мекушояд ва оҷаҷонам омадааст, гуфта, аз тиреза берун мепарад, то модар сару рӯи ӯро бӯсад ва паси гарданаширо бӯсад, ки ҳамин хел бӯсидаву бӯида калон кардааст... Аммо қади модар ба ягон тиреза нарасид, агар вақтҳои қоматаш рост будан ин хел тирезаҳо пеш меомад, болои баландаширо ёзонда, бо дастони бақувват аз чизе дошта ва боз гардан дароз карда, ба дарун нигоҳ мекард, вале афсӯс, ки рӯзгор ҳама чизи ато кардаашро кам-кам аз ӯ меситонад ва ҳоло мадори ба тиреза сар боло кардан надорад. «Калонхон!» хитоб кард ӯ, садоаш паст, гӯё барои дигаронро безобита накардан ин хел оҳиста садо карда бошад. Дар асл ҳама овозаш ҳамин аст; мадораш ба ҳамин расид. Гумонаш, ки Калонхон садои пасти ӯро мешинохта бошад; садои ошноӣ ӯро, ки ҳатто аз сурфа, аз атса, аз нолааш ҳам мешиносад – садоеро, ки ба садои худаш хеле монанд аст: «Калонхон!» Аммо ҷавобе намеояд ва ӯ ду-се қадам пас рафта, ба тирезаи тира зехн мемонад, каф ба пешонӣ лапар карда менигарад, ки ақаллан сояи ӯро дар пушти шиша бинад. Сояш бошад ҳам кифоя. Модар дар сапедадам бо ҳамин чашмони хира паси шиша ҳам сояи Калонхонро мешиносад. «Калонхон! Писарам!» Аммо касе ҷавоб намедихад. Ба назари пиразан рӯз шуда, касе аз хоб намехезад, лекин ба назари ӯ ҳаво тира гашта аз нав чодари фалак сиёҳтар гашт; субҳи козиб – субҳи фиребо ӯро нороҳат кардааст.

Вай таги тирезаи дигар рафт ва боз овоз дод, чавобе нагирифт. Нӯги пояш ба чизе бархӯрд. Ҳам шуда даст-даст карда хиштеро пайдо кард, пахлӯи он хишти дигареро пайдо кард ва буни девор рӯйи ҳам гузошта дар дил шод шуд, ки акнун қаша ба лаби тиреза мерасад, дасташ мерасад, агар садояшро нашунаванд, бо ангушт ё нохун кӯфта, касеро пайдо мекунад. «Калонхон!»

— Чаро намомонӣ, ки беморон хоб кунанд? Калонхонат кист, беваи пир?

Шунида шуд аз дарун, вале ба гӯшаш бовар накард, бовар накард, ки як овози чавони занона ба ӯ чунин чавоб мегӯяд. Андаке худро нигоҳ дошт, гӯш дод, ки боз ягон чавоб меояд ё на. Хомӯшӣ буд. «Гӯшам садо додааст... Калонхон!»

— Дафъ шав, бева!

Пиразан мисли муми шамъ, ки об шуда дар пой худ резад, тани деворро соида, аз рӯи хиштҳо афтида ба замин зад... Вақте хест, ки рӯзи калон шуда буд, вале то ин вақт надонист, ки дар олам чӣ ҳодисаҳое гузашт. Базӯр хест. Аз таги тиреза дур рафта, боз даст ба пешонӣ лапар карда, нигарист, ки чӣ махлуке дар хона бошад. Духтарчаҳо мегузаштанд, ки дар равшаной китфу сари сафедпӯшашон метофт.

— Эй, духтарам! – даст боло карда садо дод пиразан, – Эй духтарам!

— Ҳамин шаби дароз намондӣ, ки хоб равем, бева?

— Не, ман ҳозир омадам, сахар омадам! Калонхонро мепурсам, писарамро!

— Ман надонам, ки писари ту кист? Дина чавоб дода буданд.

— Чӣ хел?

— Шаб як мурдаро бурда буданд...

Гӯшҳои модар кулф зад ва дигар онҳо чӣ гуфтанд, нашунид, ӯ ҳам мурд...

Истад ӯро бардошт. Он қадар дилсӯзона не, балки аз дасташ дошта, боло кашид, ки ӯ хезад. Хест. Рост ба чашми Истад нигарист ва сар чунбонд: «Чаро фиреб медиҳӣ?» мепурсид нигоҳаш, аммо Истад гумон дошт, ки барои танҳо монда рафтанин ин хел нигоҳ мекунад.

— Бубахш, оча, дигар илоҷ надоштам.

— Чӣ хел илоҷ?

— Ман шаб ин чо хоб мерафтам, қариб ними мардуми ин чо хабаргирӣ меомаданд. Воҳима мешуд, ки Калонхон касали вазнин аст.

— Магар... – давоми суханашро гуфта натавонист модар, сар чунбонд.

— Нағз, оча, нағз, имрӯз аз сардораш чавоб мегирем, ки даромада бинӣ.

Пиразан андаке нарм шуд, таскин ёфт, аммо бовар накард, ки рост мегуфта бошад.

— Фиреб намекуни?

— Чӣ хел фиреб? – ҳайрон шуд Истад, модаршӯ дам ба дарун гирифт.

... Сардухтур ичозат надод, ки Калонхонро бинанд. «Мумкин не, дар беморхона касалиҳои сироятӣ зиёд, парҳез». Ин чизро бо гуфтан ба модар фаҳмонида нашавад, ҳарчанд киёфаи ӯ бо гуфтаҳои онҳо ҳамовозӣ дорад, таги дилаш бовар надорад, ки рост гӯянд. «Калонхон духтари ман хостаро нагирифт, муҳаббат гуфт, ҳолиё муҳаббатро тамошо дорад. Дар байни сад дурӯғ як рост нагӯяд ин зан».

— Шумо фанд кунед, ҳамаатон якзабона, ба Калонхон ягон чиз шудааст... Ақаллан аз тиреза нишон диҳед, ман бинам.

— Мумкин не, оча, ду-се рӯз чунбиданаш мумкин не... худааш нагӯро барои эҳтиёт начунбад, канда нашавад, мегӯянд.

Бехтар буд, ки Истад «канда шуданро» намегуфт, одамони кӯҳна маънии ин калимаро донанд; донанд, ки чӣ дард канда шавад. Ранги рӯи модар канд ва ба маънии «дарег» сар чунбонд. «Сахт будааст дардаш... шояд... лекин ба ман нагӯянд».

— Ягон чиз мехӯрад? – маънӣ кашидани шуд модар.

— Мехӯрад, оча... шаб мургшӯрбо овардам, сахар шир...

— Ба ҳама гапат бовар кунам, ҳар чӣ гӯӣ, розӣ шавам, лекин як бор бинам.

Истад андаке андешаманд шуд ва сархам ба беморхона даромад ва дер омад.

— Ман дидам, оча...

— Дидӣ?

— Дидам, нагъзай. Ҳоло назди тиреза ояд, ту ҳам бинӣ... Ҳӯ-ӯӯ ба тирезаи ошӯнаи сеюм нигоҳ...

— Аз он тараф гуфта будӣ-ку?

— Аз он тараф барои худат шуда, аз ин тараф ояд.

— Ҷонам садқаш.

— Ана, бубин!

— Наметова-ку? Чашмонам хира шудаанд?

— Ана дидӣ, механдад.

— Механда? Дандонош метова? Лекин ман набинам. Ку оча, бигӯяд... Не-е, вай Калонхон не, Калонхон баландай, сараш ба тор расад, вай чий аз тиреза сараш базӯр метова. Не, вай Калонхон нестай.

— Хурмати Худо, Калонхонай, оча. Ана даст бардошта сӯят салом мегӯяд.

— Наход чашмам то ҳамин дараҷа хира шуда бошад, ки писари худамро нашиносам? Не, вай не. Калонхон мешуд, садои хандааш меомад.

— Хайр, бовар накунӣ, ихтиёрат... Ҳоло вақти ханда не...

Гӯё рафтори пиразан ба иззати нафси Истад расид, худро гамӣ гирифт, ба пеши пояш нигоҳ карда, канортар рафт, кӯрпачаро бардошта афшонд, худро сахт андӯхгин вонамуда амонат нишаст. Хаёл мекард... Он тараф модар така ба чанор зада, даст ба пешонӣ лапар карда, сӯи тиреза менигарист, ки Калонхонашро бинад. Даст аз пешонӣ гирифт ба ишора гузашт: «Биё, фуру биё!» Аз он тараф на садое буду на имое...

Ӯ пиразанро рӯи кат нишонд ва хост, ки ҳамсояхоро даъват кунад назди очаи Калонхон. Модар қабул накард: «Ба дилам намегунҷад». Истад дастархон кушод, чою нон овард, аммо пиразан даст дароз накард; иштиҳо надорад.

— Медонистум, баччаи ҳамсояро мегуфтум, омада мебурд... Пули нафақаро гирифта будум, медодум.

— Рафтани бошӣ, ҳудам мебарам...

— Рафтаниюм... Яке ягон қору ҳол шавад, аз кӣ мефаҳмум?

— Ягон қору ҳол намешавад, Калонхон нағз...

Модар бовар кард; бовар кард, ки дар паси тиреза Калонхонро дид, бовар кард, ки Калонхон нағз мешавад. Рафт. Истад боз танҳо монд. Ба Махсуми риш телефон кард, ки рафта аз назди беморхона шолчаю кӯрпачаҳоро бардошта орад, ҳудаш ба кор рафт, мисли ҳаррӯза олуфта не, балки оддӣ пушида буд ва раҳораҳ андеша мекард, ки шавҳар ҳар бошад ҳам, бояд бошад, вале чун ба идора расиду боз ба назди раис тез-тез даромад, боз гӯшаш дар телефону як пояш дар база шуд, ҳама чизро аз ёд баровард. «Ман базаро ба ихтиёрат додам, Истад... Лекин содагиатро парто. Аз сахар то шом ҳазор кас назди ман мебарояд, ба кадоми он диққат медиҳӣ?» Истад гӯё дар як муддати кӯтоҳ бисёр чизро фаҳмид: андешаҳои бевуну тахминӣ ва ё фарзияҳо душмани чон будааст. Минбаъд ӯ ба чизе эътибор намедихад, мудом хандида, вақташро хуш карда мегардад. «Чаро беваи пир аз хонаи ман ҳазар кард?» Модаршӯро дар назар дошт ӯ. Ҳамин андеша як гӯшаи равшани дили ӯро соя афканд; мувофиқи хоҳишу фаҳмиш набояд ба чизе аҳамият меод...

Калонхон ҳам сиҳат шуда баромад, хонабони хуб; ҳоло иҷозати ба кор баромадан нест, хона шинад. «Дигар дар кӯча арақ намехӯрӣ, Калонхон, арақ лозим бошад, ман тонна-тонна меорам ва бо кӣ хӯрданатро мегӯям» гуфт Истад ва баъди чанд рӯз, ба шодмони шифо ёфтани Калонхон меҳмон даъват кард: раис, Сокина ва прокурор. Прокурор чавонмарди қоматбаланди дар назари аввал саҳт ҷиддӣ. Чун наздиктар шинос шудӣ, мисли ҳама мардони хушсухан ба зан хушомад зада тавонад, одобу муомиларо риоя кунад, мисли раиси бинидароз дахонаш бефаровез не. Ба Истад гоҳ-гоҳ нигарад прокурор, чашмони Истад ҷониби ӯ бозӣ кунанд, аз буни гардани шавҳар ба ӯ нигарад, баробари аз дар

даромадан нигарад, вақти табақ мондану коса гирифта нигарад... ва фахрад, ки аввалин бор аз тахти дил меҳмондорӣ мекунад, бори нахуст хони неъмат чунин обод аст, ғайри шири мурғу чони одам ҳама чиз дорад. Бори панҷум аст, ки ӯ либосашро дигар карда «ассалом» гуфта аз дар дарояд ва ҳар бор ба чашми раис дигаргуна тобад. Истад сӯйи прокурор нигарад. Прокурор гӯё Сокинаро надида, аз буни гардани ӯ рост ба Истад зехн монад; лабонаш ба табассум моил шаванд, Сокина сабури аз даст диҳад: «Аҷаб баднафсе, шумо мардҳо, лукмаи даҳон фуру набурда, боз тикка гиред».

— Кӣ мегӯяд, ки хонаи раис ин хел оддӣ мешавад, кӣ мегӯяд, ки хонаи коргари савдо ин хел хоксорона мешавад? Барои одамони хоксору дилашон зебо! – сухан кард прокурор.

— Шумо заршинос, мӯхтарам... а? Донед, ки зар дар кучо шавад? Дар вайрона... Не, вайрона не, дар ҷое ки кас гумон намекунад.

Прокурор нарм табассум кард; маълум, ки дар мағзи сараш як тирағие пайдо шуда, аммо ғурураш нагузорад, ки назди занҳо ягон пастӣ кунад, вагарна чун хурӯс ба Истад дармеафтад; ба назараш Истад беҳтарин зан, Сокина дар муқоиса ҳабата тобад. Ҳолиё ҳар ду ба чашмони якдигар нигаристанд; ба назари прокурор, Истад чашмак занад, ки ӯ берун ояд... Истад боз бовар кард, ки Калонхон каси зиёдтист, агар ӯ набошад, прокурор чизе гӯяд, аммо дар назди шӯ чизе гуфта натавонад. «Калонхон, ошхона равем» беҳи гӯши ӯ гуфт Истад ва ҳамроҳ бароварда дар он ҷо суханашро давом дод: «Ба ту бисёр нӯшидан мумкин не, пагоҳ ба қор меравӣ... як дам рӯйи хавлӣ гард, духтур фармуда буд, ки қадам занӣ». Баъд куртаи шифони гулобӣ пӯшида даромад, на танҳо прокурор нигариста чизе гуфтани буд, ҳатто раис бинӣ дароз кард, аммо Сокина ҳайрон буд, ки онҳо аз ин ҷавонзан ҷӣ бозёфт карданд, сӯйи прокурор чашм ало кард, ӯ чашмакӣ зад, ки ҳамту – барои вақтхушӣ. Аз чунин нигоҳу эътибори мардон бол надошт, ки парвоз кунад.

— Якта бо мо нӯшед! – хоҳиш кард прокурор, – Сокинахон медонанд, ки ман ба касе илтимос намекунам.

— Миннатдор, – ноз барин буд гуфтору рафтори Истад.

«Ҳоло ба шумо тӯтиҳо нишон медиҳам» – аз дил гузаронд Сокина ва боз баланд илова кард: – Мард дар ҳама ҷабҳа бояд мард бошад! Ҳамин хел не, раис?

Бинии раис дароз шуд ва гӯё ба сухани ӯ сарфаҳм рафта ба худ кашид, ки дашном дод:

— Шумо қанҷикҳо мардию номардиро аз кучо донед?!

Сокина пай бурд, ки ниҳояти худдории раис аст, сӯйи прокурор нигарист ва боз пай бурд, ки хато кард, аз ин хусус ҳарф

задан лозим набуд; дар назди раис аз номардӣ дахон кушодан – номардист.

— Ҳоли вай чӣ хел буд, раис? – қасдан инони суханро дигар сӯ тофт прокурор.

— Қадам? – ҳарфи прокурорро ду қардани раис мумкин не.

— Ҳӯ-ӯ вай!

— Вай кӯҳна шуд, мӯхтарам прокурор, шӯ додем...

Сонӣ прокурор хошиш қард, ки раис дар диван шинад, монда шудааст. Ҳамин тавр шуд ва баъди андаке вақт хоби раис бурд ва минбаъд зуд-зуд ба ин хонадон омада, дар ин диван хоб ме-рафтагӣ шуд...

— Аз чунин дӯстон пайдо қардан хурсанд ҳастӣ, Қалонхон?

— Чаро хурсанд набошам, Истад? Ту хурсанд бошӣ, ман – хурсанд.

Истад на танҳо хурсанд, балки хуррам аст; аз ҳама чиз шод, аз баъзе қасон миннатдор; Махсуми ришро зуд-зуд даъват қарда, мегӯяд, ки ба эшони Нур сипосу таманноӣ ўро расонад; боз тӯмор мефармояд, аммо исрор намекунад, ки дар ноомади қор тӯморҳои додаи эшонро ба об афқанд; махсусан гоҳи ба номзадии партия тавсия қардан. Чанд муддат гузашт, узви партия гашт, бо қӯмаки раис маълумоти олий ҳам гирифт, қонишин ҳам шуд, акнун наметарсад, боз ду тӯмори фармудаи эшони Нур миёни ду синаи ўст. Рӯзҳои аввал билети партиявӣ ҳам қатори тӯморҳо буд, аммо баъдтар билети партиявӣ дар сандуқи фӯлодӣ меистоду тӯморҳо миёни синаҳои ў. Истад вақте онҳоро аз он чо мегирад, ки синабандакашро кушояд.

— Қалонхон, ба ту ҳам тӯмор гирам?

— Не, дер шуд, Истад, акнун ба ман қабристон мефорад.

Ў баъзан ба ҳаёл меравад, ки чаро Қалонхон ин хел мегӯяд, чаро ин қадар худро афтода мегирад, дунёбозор, ҳол он ки аз қизе қамбудӣ надорад; хуб мепӯшад, занҳо нигоҳаш мекунанд; ба рағми Истад мулоқот тағйин мефармоянд... дар қойи қор наменӯшад, нӯшида қӯча намебарояд; Истад мошин гирифта дод, дар қурси шофёри меконад, хучқати ронандагӣ нагирифта бошад ҳам, мошин меронад, баъзан нӯшида сари фармон мешинад ва ҳама милисаҳои район медонанд, ки ў шавҳари Истад аст. Аз хӯрданиву пӯшидани қамӣ надорад, қисааш пури пул, Истад бехтарин путёвқаҳоро пайдо қарда ўро ба қурортҳо мефирефтад, гӯё ҳеч қамие надорад. Ба назари Истад шӯ аз зиндагӣ розӣ, аммо вақте ки Қалонхон мошинро ронда ба Гелосзор рафта, андаке рӯйи сабза нишаста, хуб мегирад ва дилашро қолӣ қарда, аз тамошоӣ сабзаву қирдобӣ рӯд сер шуда «оқирин манзили зиндагиам мешавӣ» мегӯяд, об сахттар ба соҳили сангӣ бармехӯрад ва андаке боло қаҳида мисли мадди баҳр боз қазр мекунад.

— Қабристон ба дигарон форад, Калонхон, замони кайфу сафоямон омада.

— Ту кайфу сафо бикун, Истад, ба ту мезебад...

Ва Истад ин ҳарфи шавҳарро ҳамчун рухсатнома донист ва хар чӣ дилаш хост, он мекард. Чамъияти матлуботро аз они худ донист, амборҳои барқади канори рӯд аз они худаш буданд, бе рухсати ӯ як куртаи «Мадам Д» ё палтои белгӣ ё мӯза, ҳатто алмоси риштарошӣ аз амбор бурун намерафт; бехтарин моли амбор насиби прокурор буд. «Мудири амбори матоҳои япониро чакка нашав» хамин қадар гуфт раис ва гӯё ба дигараш рухсат дод ва Истад ба ҳаёл рафт, ки раис моли бозоргирро медонад, бозори Фарғонаву Самарқанду Пахтаободу Регарро хамин матои оинатоб гирдоб гардондааст. Раис бало, ба назар ҳеч чизро фарқ намекунад, лекин қорашро медонад. «Ҳамаашро гирад, ихтиёри молҳои баҳошикастаро диҳад бас». Мудири мағозаи молҳои баҳошикаста Рамазон марди миёнақади уволак метобад, ки дар назди роҳбарон мисли сангпушт гардан миёни шонаҳо кашад ва моҳе ду бор назди Истад ояд, агар дар назди Истад касе набошад, даромада, даст дода салом кунад ва баъди салом Истад даст ба киса андозад ё ғалладони мизро кушояд, сонӣ сӯхбат ороянд, ки кадом мол бозоргир аст ва ин дафъа нархи кадом молро шикаста, ба магазини ӯ диҳад ва ин кор ба зиммаи кадом молшинос ё ҳисобчӣ ё муфаттиши дохилӣ гузошта шудааст; агар вақти дарро кушодани Рамазон назди Истад одам бошад, «Ойтимулло, баъд мебароям» мегӯяд Рамазон ва оҳиста дарро мепӯшад, аммо Истад тоқат накарда, тозон аз паси ӯ барояд, ки Рамазон даст дар киса дами дар бошад. Даст аз киса бароварда воҳурӣ кунад ва Истад даст ба киса барад, чунон ки ин саҳнаро аз хурдӣ машқ карда бошанд.

— Қорҳоятон чӣ хел, раис?

— Нағз... Ба наздики ту одами калон мешудагӣ барин?

— Магар маро ба ягон ҷойи дур гузаронидани ҳастанд?

— Дур не, баръакс наздиктар, – курсии худро нишон дода мегӯяд раис.

Меарзад. Истад ба ин қор дербоз тайёри мидид; ҳама ишқелҳои савдои районро донанд, ба вилояту республика ҳам ҳалқа давонда; махсусан бо амбору мудирони он чӣ қор қарданро донанд ва донанд, ки кадом мудир ба кӣ вобаста аст ва кадом рӯз назди кӣ биёяд ва боз он қасон болотар назди кӣ раванд. Ҳолиё дарқ кунад, ки деги қалон чун бошад ва дар он чӣ қасон ҷӯшида, пазад. Агар деги қалон пури об бошад, онро ҷӯшондан ҳочақ надорад, зеро бо чунин об танҳо мурда шӯянд. Зери деги қалон вақте оташ афрӯхтан шоиста аст, ки тамоми масолеҳи амборҳо дар он гунҷида бошад.

— Ту ба ман кушодану пӯшидани чархи мошинро ёд дех, Қалонхон.

— Барои чӣ?

— Ягон вақт ба кор ояд...

Калонхон гумон кард, ки Истад ҳам мошинрониро ёд гирифтаганд, «осон» гуфту нишон надод, зеро худаш ягон бор накушода буд ва ба ин кор рағбат ҳам надошт, чархи мошин кафад, мошинро дар ҷояш монда, назди Истад меомад. Истад «Ба ҳеч кор кор наой» гуфта, кас мефиристонд, то мошинро гирифта ояд. «Агар дар оянда чунин рафтор бикунӣ, хуб нашавад».

— Барои чӣ? – хайрон шавад Калонхон.

— Мо бояд дар мошин чархи эҳтиётӣ гузорем

Ва чархи эҳтиётӣ ӯро ҷуз худаш каси дигар нафаҳмад.

Калонхон ба Истад во кардану пӯшидани чархи кафидаро ёд надод. Ӯ лозим донист, ки аз дигар кас омӯзад; шофёри раис ёд дод. Баъд Истад дар хонааш чарху чанбари «Газ-24» овард, ҳарчанд ки мошинашон «Жигули» буд. Болға, мисрон ва боз як оҳанаки аз оҳани сеқунча бурида ҳам дар хонаи ӯ пайдо шуд, ки барои кушондану маҳкам кардани чарх буд, аммо дамандоз набуд.

— Ин чархи «Волга» ба мо чӣ лозим, Истад?

— Дунё ба умед, шояд ба «Волга» ҳам расем.

Вале асрор ҳувайдо накард ва Калонхон напурсид ва ба он хона надаромад, то қору ҳолро донанд...

Истад, ки аз дуздодузиҳо безор шуда буд, надонист пулро чун ниғаҳ дорад: қабати кӯрпаҳо монд, гум шуд, тақи кӯрпаи ҷоғаҳи хоб гузошт, нобуд гашт, халта карда дар гурбадав ҷой дод, муш хӯрд ва қорҳои Соқинаро такрор кард, нашуд. Ба ҷонаш расид, ки ба нӯги даст чамъ кунаду бо халта баранд. Дуздҳо роҳзан ғорат кунад. Истад аз онҳое, ки ба хонааш даро-баро доранд, гумонбар шуд, то ҳаде ки ба раису Калонхон ҳам...

— Ман донам, Калонхон: имрӯз набошад, фардо аз ман ҷудо шавӣ.

— Барои чӣ?

— Барои он ки гами ояндаро хӯрӣ.

Истад пулҳои гумшударо дар назар дошта гуфт, аммо Калонхон пиндорад, ки Истад барои зудтар аз ӯ халос хӯрдан чунин харфхоро ёфта баровард.

— Модаратро хабар гирифта будӣ?

— Не, чӣ буд?

— Ба хона дузд даромадааст, пулҳо нестанд.

— Гум шудани пул ба модарамро хабар гирифтани нагирифтани ман чӣ нисбат дорад?

Истад бозгӯиву бозпурсӣ накард, вале Калонхон нам кашид, сурху сафед шуд, димоғаш сӯхт, ба ошхона даромада аз яхдон шишаро гирифта, як пиёла арақ зад ва шердил шуда, рӯи ҳавлӣ баромад: «Медонӣ, чӣ? Ман ба пули ҳаромат туф кардам!»

— Чӣ-чӣ? Кай боз пули ман ҳаром шуд?

— Ҳама вақт ҳаром буд, – рӯ гардонд Калонхон ва чунон аз дарвоза бурун рафт, ки ҳаргиз барнагардад. Ва дар ҳақиқат то Истад назди модар рафта узр пурсида, хато будани шубҳа нагуфт, Калонхон барнагашт. Воқеа чунин буд: Истад пагоҳӣ ба кор рафт, як шиноси шавҳар наздаш даромада чухудатласи фармуда пурсид. Азбаски шиносаш барои Истад ниҳоят каси даркорӣ буд, хона рафта атласро оварданӣ шуд... Истад қуфли дарвозаро кушода даромад, вале дари хонаро кушодан ҳочат набуд; аз даруни хона садои магнитофон меомад, Истад тарсид, ба даромадан чуръат накард... Дуздона пеш рафт, сар аз дари хонаи калон даровард. Ҳангаш ҳам канду рангаш ҳам; писараке сарҳам ба ҳавои мусиқӣ чунбон-чунбон дошт, дар наздаш шишаи коньяк, мағзу мавиз буд, паҳлӯяш дарзаҳои пул. Истад гӯшаи телефонро бардошт ва дурӯғин садо дод: «Милитсия, дар хонаи мо дузд... Зудтар».

Писарак сар боло карда ба ӯ нигарист, аммо аз ҷой начунбид, хандид:

— Қадом милиса? Шумо милиса файрод накунед, тарсед.

— Барои чӣ тарсам?

Писарак ба ҷои ҷавоб дарзаҳои пулро бардошт.

— Ту чӣ хел ба ин хона даромадӣ?

— Даромадам, ҳамту дарро кушодаму даромадам.

— Пеш аз ин ҳам даромада будӣ?

— Даромада будам.

— Пас ҳама вақт хонаи маро ту ғорат мекарди?

— Ман...

— Акнун маро чӣ кор кунед?

— Ба милиса супорам;

Писарак боз хандид:

— Намесупоред. Аз шумо калонтараш маро дошт, насупорид.

Шумо савдогарҳо аз сояи худ тарсед; тарсед, ки ба ягон кас гӯед, дуздии худатон фош шавад...

— Баччаи кийӣ?

— Баччаи отам.

— Отат кӣ аст?

— Отам-отам.

— Бигӯ, ки қават мекунам.

— Қавам бикун, ин дуздӣ он қадар ба дилам задааст, киини...
кавам бикун.

— Ё туро касе фармудааст?

— Кӣ фармояд?

— Чаро дуздӣ кунӣ?

— Шумо суд хастед?.. Худи шумо барои чӣ дуздӣ кунед?

— Ман дуздӣ накардаам.

— Дуздӣ накунед, ин қадар пул аз кучо дар хонаи шумо?

— Падарлаънати беадаби бепадар... боз ба ман ёд диҳӣ! Боз маро дузд гӯӣ?

— Беадаб ҳам, бепадар ҳам, падарлаънат ҳам худат...

— Ту падарлаъната кӣ фармуд, ки... – давоми суханашро гуфта натавониста ба писарак дарафтода, кашу паркаш кард, то ӯ занад, лат кунад, ё коре дигар, то ба даъво далеле дошта бошад; дуздӣ не, балки шӯрапуштии ӯро иддао кунад. Аммо писараки мактаби чунин корҳо хонда худро пас кашида гирди миз мегашт ва нагузошт, то соҳибхона ба ӯ дарафтад. Истад курсиро бардошт, писарак дур шуд, то ӯ расида натавонад: – Кӣ фармуд ту лаънати ро?

— Милитсия!

— А? – курсии ба тори сар бардоштаи Истад афтид аз даст. Афтида ба миз зад ва як пояш шикаста ба фарш бархӯрд. Занак нишаст, ба фикр рафт, ки ин бачча рост гӯяд ё барои тарсондани ӯ чунин рафтор кунад, – Ё мурдаат аз ин хона барояд ё хамаашро гӯӣ...

— Ҳаҳ-хааа... Тавону мурдаи маро барор!

— Ту кӯдак ҳастӣ, пул ба ту чӣ лозим? Чаро дуздӣ кунӣ?

— Ҳо, ман кӯдакам, ба ман пул лозим нест, ман бояд дуздӣ накунам... Зеро синну солам мувофиқ ба дуздӣ нест. Шумо бояд дуздӣ бикунед; мактабашро гузаштаед... Ман дуздӣ накунам. Пулҳои дуздидани шуморо чамъ орам, ки то бистсолагиам, чӣ қадар шавад. Пул дар як вақт лозим: вақте ки ба факултети ҳукуки университет равам, гӯянд: «Пулӣ калон лозим!» Университетро хатм карда хамаи шуморо худам суд кунам, вагарна шуморо касе напурсад; зеро ҳама ба дасти якдигар об андозед...

— Нақшаат зӯр, бачча!

— Албатта зӯр... Лекин дар барномаи таълимӣ нест. Худам фикр карда баровардам... Шумо бенақшаед? Зиёд гун оред. Дузд барад. Ин қадар пул ба шумо чӣ лозим? Фақат садию панҷоҳӣ... Ана ҳамин пули рӯи миз пули чӣ?

— Ҳез дафъ шав-э, бар падарат лаънат-э!

Мижаи писарак ҳам нахӯрд, хандид.

— Қалламушӯ!

— Не, бачча... ту ҳамту ғайрати ба хонаҳо даромадан надорӣ, бе пушту паноҳ бошӣ, чунин муомила ҳам накунӣ... баробари маро дидан бояд дар ҷойи шиштат тар мекардӣ, баръакс ба ман дӯғ мезанӣ.

— Шумо бояд дар ҷоятон тар кунед, таги ман тоза... пушту паноҳ доштанам баъд маълум мешавад.

— Бо собуни ман чомашӯӣ накардаӣ, фисин!

Истад дигар тоқат карда натавонист, ба сари телефон рафт ва ин дафъа рақам гирифт. «Ҷондоров лозим... Сафарбек! Зуд хона биё... Дузд». Писарак шунид, аммо мижааш ҳам нахӯрд, балки

чанд дарза пули қатгаштаи садсӯмаро ба киса зада, бархест, то барояд.

— Ба кучо?

Писарак ҷавобе надода, назди дарвоза мошине истод ва милитсионере дартоз омад.

— Ина! – гӯё бо ҳамин сухан ҳама чизро фаҳмонд Истад.

Ҷондорев бад нигарист ба бачча ва ўро дар дахлез бозпуре кард:

— Баччаи кӣ мешӣ?... А?... Гунгӣ?!... Дуздиро ба ту кӣ ёд дод?

— Ман катӣ булбул будӣ, ҷавоб те!

Писарак бад нигарист ба Истад. Ҷондорев ўро заданӣ шуд, писарак як тарафа гашта, халос хўрд.

— Ўхӯ-ӯ, мактабашро хондагӣ барин, – қадаме пеш монд ў ва нохост як турсаки ба рӯи ў зад ва аз рӯи машқҳои омӯхта зарбаи дигар писаракро аз по афтонд. Ҷондорев худро ба болои ў партофт ва дастонашро пушт тоб дод. – Ин корро ба ту кӣ ёд дод?

— Милитсия! – ҷонаш дард карда баланд гуфт ў, вале онҳо нафаҳмиданд, ки ў милитсияро ба мадад даъват мекунад ва ё мегӯяд, ки фармудаи милитсия аст.

— Рӯта сиёҳ нақун, гап зан! Кӣ фармуд?

— Милитсия-яя!

— Чӣ хел милитсия? – ба Истад нигарист Ҷондорев, ў китф дар хам кашид. – Шумо маро месанҷед? – Истад сар чунбонд. – Ин хел бошад, хез ба милитсия меравем.

Писарак бархест ва баромаданӣ шуд.

— Исто, бачча, кӣ фармуд?

— Холиков.

— Холиков? Началник?

— Ҳа, – гирист писарак.

— Ин хел бошад, як забонхат навис, туро ҷавоб медиҳам, лекин дигар ин қоратро намеқунӣ. Фаҳмидӣ?... Навис.

— Ман забонхат навишта наметавонам.

— Навис, ман мегӯям: Ба истикоматқунандаи райони 3. Истад... аз номи... номат чӣ? Навис... Махсумов Ҳасан «Забонхат». Навис. Медиҳам ин забонхатро дар ин бора, ки ман ҳақиқатан Махсумов Ҳасан... писари кӣ гуфти?... Ҳа, падараш нест... медиҳам ин забонхатро дар ин бора, ки... ман ҳақиқатан ба хонаи Истадхон даромада, дуздӣ кардам, ба даст афтодам... Онҳо маро авф карданд, як бори дигар ин қор тақрор шавад, онҳо маро ба суд диҳанд. Нависондӣ? Числои ҳаминрӯзаро мон. Нависондӣ? Ҷавоб. Дигар ин г... ро нахўр.

— Не, ҳоло сабр бикун, Сафарбек. Ман як ҷо телефон қунам... Ало, базаи боло? Поён? Гӯшаро набардор, ман як базаи боло

телефон кунам... Ало? Кӣ, Махсум? Зуд хона биё... Не, мотот-сиклат катӣ!

Истад гӯша монданро донату ғайб задани писаракро. Баъди телефони Истад бачча чунон худро аз дар бурун андохт, ки Ҷондорав дахон воз монд. Ва онҳо кӣ буду чӣ буд карданд, ки Махсуми риш расида омад ва дар хавлии ӯ милитсияро дида ҳайрон шуд.

— Тенҷияй, раиса?

— Дузда дошта будем, лекин гурехт... Худат писар дорӣ?

— Хӯ.

— Чӣ ном дорад?

— Иброҳим.

— Не, номи вай – Ҳасан.

— Ҳасан, Ҳасан, Ҳасан... Не, ин хел баччаро надонам.

— Гуфтаам, ки ба худат супорам... Афсӯс, ки гурехт... Хайр, боз ба даст афтад.

— Аз дасти милитсия, ки гурехта бошад, баччаи бало будай.

Истад аввалҳо чанд чамъ шудани пулро медонист, сонӣ ҳисобро гум кард. Дар ҳар сӯроҳие, ки пул ҳаста буд, бароварда миёни хона рехт ва дарро аз дарун қуфл кард, то шуморад; байни ду пойи ёзида гирифта шумурд, аммо то охир шумурда натавонист. Ба дилаш зад ва дарза-дарза даруни чархи мошин чо кард. Зери обу арақ монд, даруни хонаи дару тиреза баста саҳт арақ кард ва монда шуд, зеро ҳеч гоҳ чунин пурҳаяҷон қор накарда буд ва бовар надошт, ки аз қори ӯ касе огоҳ бошад; бештар изтироб, ҳавф, тарсу воҳима кашиданаш аз ҳамин буд; медонист, ки дар хона касе нест, дарвоза ҳам аз дарун баста, бо вучуди он тарсид, гумонаш касе ҳаст; ё дар зери қат, ё даруни чевон, ё паси дар касе ҳаст ва ҳама рафтори ӯро бинад: «Чӣ лозим ба ту ин қорҳо? Ба гӯр набарӣ!» ҳаёлан садо омаду ӯ тақрор кард ва чархро ба қанбар чо накарда, бар он нишаст, ҳаёлаш, нашинад, касе онро рабояд; ё сари даст бардошта барад ва ё гелонда ва раҳораҳ пулҳо пош хӯрда, пеш-пешӣ бод паранд ва қасоне, ки ба пул зор ҳастанд, аввал аз паи бодбурда тозанд ва якбора бозистода «ҳаром» гӯянд ва рӯ тобанд. Истад ба онҳо арбада қунад: «Чӣ хел ҳаром?! Худатон ҳаром! Ин пули бонк! Ин пули бонк! Касе бонкро қорат қардааст! Фақат дар бонк ин қадар пул бошад!» Ва Истад рӯ тофт: «садақаи сар, садақа»... Беихтиёр дасташ ҳам хӯрд ва ҳабар гирифт, ки зери пояш чарх ҳаст ё на? «Интиҳои ин қор чӣ бошад?» ҳатто чунин фикр кард ӯ, вале зуд аз ёдаш баромад... Ҳаста шуд, шалпар шуд, аз ҳолат рафт, чархро ба қанбар пӯшонда натавонист ва гумон кард, ки аз хона набарояд, қафад; тани андаке дар ин рӯзҳо гӯшт гирифтаашро бардошта ҳест ва назди дар рафта бозистод, гӯш ба берун дод, ки ҳавои ҳавлиро фаҳмад: ором буду хомӯш. Дарро қушод ва рост рафта ба қати миёни ҳавлӣ нишаст ва ҳешро мусичаи бегуноҳ гирифта, гӯш ба дару девор дод, ба гӯшаҳои ҳавлӣ

нигарист ва харосаш афзуд – айнан мисли дузд, ки аз ҳар садо, соя ва омадае харосад. Дар тани Истад ларза пайдо шуд: аз саҳл соя, ноҳост кушода шудани дар, занги телефони нобахангом, кӯфтани дарвоза, бозистодани мошин ва аз пайдо шудани шахси бегона танаш ларзад ва то фаҳмидану ба худ омадан рангаш канад. «Ҳамин тавр кӣ будани Ҳасанро нафаҳмидӣ-а?.. Нафаҳмида бошӣ, як кори дигар бикун: назди эшон бирав, тӯмори тарс биёр». Ва тӯмор мадад накунад; Истад аз он донад, ки як бор тӯморҳои бахшидаи эшонро ба об афканд, дигар тӯмор мадад накард, ҳарчанд ихлос кард, эътиқод дошт, тарсу ларз бартараф нашуд. Хобпар ҳам шуд ва аз ҷойи хоб тарсида мехест... Аммо ҳамин ки андаке ба худ омад, андешид, ки қуваташ ба ҳама чиз расад ва тавонад ҳамаро бихарад. Шердил шуд, тавоно гашт, қомат рост гирифт, ки ба ӯ касе тир наояд, магар раис. Алҳол ду тан дар ин музофот ҳастанд, ки ба якдигар тир оянд, бо дасти «дароз»-и хеш ҳамаро муттаҳам карда ва даҳону чашми баъзеҳоро баста тавонанд.

— Чаро ин қадар рангат парида?

— Намедонам, раис... Аз афташ, гуноҳи Калонхон маро гирифт.

— Чӣ хел гуноҳ?

— Ӯро ҳамчун шавҳар надонистам, ҳол он ки ба шавҳар чашм ало кардан гуноҳест азим.

— Шояд ҳамин хел бошад, лекин ба вай чашм ало карда, чизе бой надодаӣ.

— Медонам... Ҳар чӣ пайдо кардам, ба туфайли шумо... Лекин...

— Ин гапҳоро мон. Ба ту як чизро гуфтаниам... Ман аз ин ҷо меравам.

— Чӣ хел? – як қад парид Истад на аз раис, балки бештар аз худ харосид. – Ба кучо?

— Ба боло...

— Оҳ раис, талхаамро кафондед!

...Ва раис Истадро ба ҷойи худ тавсия кард, суханаш бурид. Истад раис шуд, лекин чархи қариб таранг гашта, андаке пуч шуд. Калонхон чарх овардани Истадро донад, вале пуру пуч шудани онро надонад; дар қабати кӯрпаҳо ва либос ва матоъҳо пул буданашро донад, аммо даруни чархи «Волга» ба ҷойи дам пул ҷо шуданашро надонад; ва боз донад, ки як дафтари муқовааш осмониранг пайдо шуда, ки қатор-қатор рақамҳои «тиллозаём» навишта шудаанд, лекин надонад, ки Истад ба наздикӣ аз бонки давлатӣ тиллотанга харид... бисёр чизҳо барои ӯ номаълум аст; Истад на ҳама чизро ба ӯ гӯяд. Истад акнун калон. Бо калонҳои район муомила кунад, пеш бо котиби дуввум сару кор дошт, ҳоло бо котиби якум; пеш бо роҳбарони Ҷамъияти матлуботи вилоят

бо телефон ҳарф мезад, холиё худаш равад; пеш ба базаҳо ме-
рафт, инак аз идора истода ҳама корро ҳал кунад, ба ҷои худаш
мошини ронанда равад, мудирони амбор дам ба дам телефон
кунанд ва назди телефон нишинанд, ки қай раиса занг зада коре
фармояд,... Олам дигар шуд, вале ба Махсуми риш омад накард:
рӯзе дар мототсикли Махсум Истад ҳамон дуздбаччаро дид ва
ба ронанда фармуд, ки пеши роҳи онро гирад, аммо ӯ реб доду
бо борикроҳа гурехт ва Истад ба ронанда фармуд, ки рост ба
амбори боло равад. Истад рост ба амбори либосҳои дӯхта рафт
ва Махсуми ришро дид, ки аз байни либосҳои палтои белгӣ ҷудо
мекард ва зери тӯпҳои шохӣ мегузошт. «Ҳаққатонро ҷудо мекунем,
раиса!» Истад ба ҳарфи ӯ ҷавоб наод, балки дигар чиз пурсид:
«Мототсиклат кучост, Махсум?»

— Дар хона, раиса... Лозим буд?

— Писарат ҳай карда гаштааст-ку!

— Падарлаънатро нарас, гуфта будам-а.

— Рост бигӯ, номи писарат Иброҳим аст ё Ҳасан?

— Иброҳим, раисачон.

— Чаро ӯ Ҳасан гӯяду ту Иброҳим? Фамилааш чӣ?

— Ҳусенов.

— Чаро ӯ Махсумов гӯяду ту Ҳусенов?

— Вай савод надорад, раисачон, ҳама маро Махсум гӯянд,
шояд аз ҳамин сабаб гуфта бошад.

— Пас ӯ писари туст?

— Ман надонам, ки шумо киро гӯед, Иброҳим писари ман
аст, вале Ҳасан писари ман нест... Агар писари ман гуноҳе карда
бошад, ҷазояшро бинад, раисачон ва шумо донед, ки дар замони
мо писар барои падар ва падар барои писар ҷавобгар нест.

Истад, ки занаки оташмиҷоз аст ва бадкина ва дар кудурату
қасос дар ҷои аввал, ҳуди ҳамон лаҳза дар дилу майна қарор кард:
«Махсуми риш аз кор ронда шавад!» Ва чунин кор шуд; чунон
тез, чунон ногаҳонӣ, ки Махсум назди эшони Нур рафта тӯмор
гирифта натавонист. Аммо сонитар ҳуди эшони Нур ба дари раиса
омад ва Истади ихлосманд бори нахуст «пираш»-ро дид: марди
кулангии сафеди фарбех, ки ҳаргиз чашмаш ба чашми офтоб на-
афтаида бошад, офтоб рӯяшро надида бошад – парворӣ.

— Ҳай, эшонбобо, наҳод, ки барои ду пула ҳарф шумо сарсон
шавед-а? Ман ин корро шумо наомада ҳам дуруст карданӣ, ле-
кин дертар. Худатон гӯед, эшонбобо, магар дар шарият дурӯғгӯӣ
равост? Бинед, ки Махсум ҳам дурӯғ гӯяду писараш ҳам. Шумо
донед, ки писари ӯ ба дуздӣ даст задааст? Хайр, худаш – Махсум,
ба дуздонаш касе бовар накунад, аммо оқибати писар чӣ шавад?

— Ҳа-а... ҳуб нест. Шумо дуруст гӯед, Бибиистад...

— Орзуям буд, ки худам наздатон равам, дидори муборака-
тонро бинам, шукр, ки ба орзуям расидам.

— Иншооллох, ҳоло бисёр бинем... Лекин ҳоло рухсат диҳед, ки намози аср наздик аст... Худо ба ин хонадон баракат диҳад! Оллоҳу акбар!

Ва Истад вақти назди дар рафтани эшон кореро кард, ки мудирони амбор бо ӯ кунанд: «Дуо кунед, эшонбобо, сару тан кардан лозим буд...»

— Дуои маро Махсум ба шумо расонад...

Ва Махсум боз даруни амборҳо мисли калламуш бӯ мезад.

Онҳо дар вилоят шинос шуданд, дар назди райси калон. Рассом Шакаршо милтирос задани чашмони Истадро пай бурда, онҳоро ба зиёфат даъват кард. Райси калон нарафт ва Истад «ман ҳатто наҳор нахӯрдаам» гуфта ҳамроҳи ӯ рафт.

— Шумо пиёда гашта тавонед? Ошхона дар тори кӯҳ.

— Нағз будааст... мошин ҳаст, – Истад ба ҷониби мошини дар сояи дарахти чанор истода ишора кард.

— Ман пиёдагарди ро дӯст дорам...

— Барад, аз он тараф пиёда оем.

Ҳамин хел шуд. Мошин рафту баргашта омад ва онҳо дар тарабхонаи ба ном барои рассомон сохта ҷошт хӯрданд ва баъд болотар баромаданд, ки ҳавои тоза гиранд, зеро дар шаҳри пурғубору сердуд чунин ҳаво пайдо кардан имкон надорад. Боз болотар рафтанд, ки ба назар ҷондоре он ҷо набуд.

— Шакаршо, ман аз они ту, – сар бар сари синаи рассом ниҳода, базӯр овоз баровард Истад, ки навозиши ангуштони рассомро дар нармаи гӯшаш ҳис кард. – Ман дар зиндагӣ ҳеҷ камбудӣ надорам, камбудииам ту будӣ, ки ёфтам.

Рассом «ҳм» гуфту монд ва Истад маънии мадди ӯро пай набурд, саҳттар часпид... Ва баъд ҷунон часпид, ки як пой Шакаршо дар Душанбе бошад, пой дигараш дар Кофарниҳон буд. Истад субҳам, шом ҳам ба ӯ занг мезад: «биё» ё мегуфт: «дар ҷои корат бош, ба шаҳр равам, занг занам» ва онҳо ҳамроҳ ҷошт мехӯрданду шом. Истад ҳамаро фаромӯш кард, аз дӯстон гила шунид, аз райси калон пичинг... Чун Шакаршоро дид, ҳама чизро фаромӯш мекард.

— Ман девона шудаам, Шакаршо, ту ро набинам...

— Гузарад, парво накун.

— Ман дар зиндагӣ чизеро намефаҳмидам, чашмамо ро кушодӣ, Шакаршо.

— Ҳоло чашмаат калонтар кушода шавад.

— Ман нафаҳмам ҳарфҳои ту ро.

— Оҳиста-оҳиста фаҳмӣ.

Шакаршо чунин ҷавобҳои муғлақ мегуфт сарбаста. Аён буд, ки заррае самимият надорад, аммо Истад ҳар сухани ӯро дигаргуна пазируфт ва гумон дошт, ки ӯ ҳам як рӯз ӯро набинад, девона шавад. «Ба ту ягон чиз лозим нест, Шакаршо?» «Не!» Ва Истад бовар

накарда, ўро ба амборҳо бурд ва ба мудирон фармуд, ки бехтарин чизҳои бачоиро бароранд. Мудирон аз байни гилему қолиҳо, аз миёни тўпҳои газвор ҳар чӣ бачо карда бошанд, бароваранд, аммо рассом ба ҳеҷ кадоме рағбат надошт, фақат нигоҳу назар дошт: ба деворҳо, ба тартиби чизҳо, ба рафҳои холӣ, ба молҳои истехсоли ватанӣ, ки тўп-тўп хобида буданд, диққат меод.

«Аҷаб қасонанд ин рассомҳо!»

«Шояд, пулаш набошад?»

Баъд ўро ба таҳхона фуруварданд, ки рухсаташ дар даҳони раиса буд. Шакаршо хайрон монд; савдо гуфта, мағозаро мефаҳмид, аммо пӯшоки тани баъзе қасонро дар дўконҳо надида. Мардум моли хоричӣ пӯшанд, ки дар фуруш набувад. Халқ одат қардаст ба хушпӯшӣ: тамғаи «Гулистон»-ро қанда ба чояш «Монтана» часпонанд, пойи мол ба замин нарасад, мардум ҳоло нобино, аз ин рӯ фиребашон диҳанд. Аҷаб махлуқе халқ, мисли сўзан ҳамаро пӯшонаду худ – луч, мисли дег ҳамаро хўронаду худ – холӣ. Дар чунин вақтҳо рассом андеша қунад, ки наворбардор буд, бехтар буд, зеро чизҳои дидааш бо тасвир рӯшан нагардад.

— Наход, ки ба ту чизе лозим набошад, Шакаршо?

— Масалан.

— Туфлӣ...

— Дорам.

— Костюм, курта...

— Дорам.

— Хайр, дошта бошӣ ҳам, боз гир.

— Чӣ қор қунам? Пухт, хўрам? Кўҳна шавад, наваширо ги-
рам.

Ва Истад гўяд, ки аз рассом бисёр чиз омўхтам. Рассом фармо-
яд: «Истад маро дунёи дигар тамошо дод...» Истад дигар нашуд:
боз дасти мудирон қониби қисаи ӯ ёзад, боз қарҳи зхтиётӣ дам
қунад, боз Истад бедорхобӣ кашад, парешон аст; аз дузд тарсад,
аз гум шудани қарҳ тарсад, аз ғайб задани Қалонхон. Ба назараш,
рўзе Қалонхон чунон аз ин хона равад, ки ному нишонашро қасе
пайдо нақунад. Қарчанд Истад бехтарин чизҳои амборро барои ӯ
орад, хуб пӯшонаду хуб хўронад, воситаҳои тиббиву муолиҷавӣ,
муҳайё созад. Гумон дорад, ки оқибат ба ин қорҳову рафторҳо,
тоқат қарда натавонад...

Истад рассомро ҳам ба хона овард: ба Қалонхон аввал «бехта-
рин дўсти раиси қалон» гуфта шинос қард, сонӣ рассом гуфтаниҳо
гуфт. Нахуст аз якдигар ибдо доштанд. Гиреҳи сўхбати онҳоро Истад
ёфт, баъд сўхбаташон қўр гирифт. Рассом дар бораи дидаҳои
хондаҳои гуфт, Қалонхон аз қурортравинаш. Истад миёни сўхбат
лағат мезад: «Баъди се-чор рўзи қурорт рафтани телефон меқард:
«пулам тамом шуд».

— Барои занбозӣ пули зиёд лозим, – ҳазл қунад рассом.

— Не, духтарбозӣ не, чӯрабозӣ, – чизеро ба Шакаршо фаҳмонданӣ шуд Истад. – Калонхон чӯрабоз. Ҳоло шумо ҳам бе ӯ истода натавонед.

— Ман ба ҳама чиз тоқат карда тавонам, Истадхон; чуз пастиву нокаси.

— Ба пастиву нокаси ягон кас тоқат карда натавонад, – таҳаммул накард Истад ва Калонхон сурфид: «Бинии калонаш ба худаш». Ҳамчун мард бинии ӯро хуш надошт; ба хадукаш расид ва олуғдааш кард, хуни ӯро ангехт. Маҷбур шуд, ки онҳоро ба холашон гузошта бурун барояд, то нафаси озод кашад.

Вақте ки Шакаршо ба ин хона даромад, ҳамчун рассом ба дару девор, чевону қоли ва аршу фарши хона нигарист, пай бурд, ки ин хонадон аз илму фарҳанг фарсаҳхо дур аст: дар қатори хрусталу зарфҳои ранга ва сервиси «Мадонна» се-чор китобе буд, ки бетартиб меистод ва рассом он китобҳоро гирифта бо нӯги остин чангашро пок кард ва варақ зада пай бурд, ки то ҳол касе ин китобҳоро накушодааст. Зеро варақҳо ба ҳам часпида буданд. Инҳо китобҳои «Капитал» «Луғати иқтисодӣ», «Дузд» ва боз се чилди асарҳои Ленин буданд ва паҳлӯи онҳо хайкалчаи норавшани инкилобчиҳо ҳам буд, ки аз гач сохта шуда: тӯҳфа ё маънии дигаре дорад.

— Бубин, Шакаршо, мо чӣ рӯзгори камбағалона дорем, – аз рафтори ӯ чӣ маънии кашид, ки изҳор кард Истад.

— Камбағалона не, хоксорона ва дониста...

— Ба ту чӣ форад? Бигӯ, то муҳайё кунам.

— Донам, ки тавонӣ.

— Хохӣ, дусадчилдаи адабиёти ҷаҳониरो орам.

— Аз кучо? Кайҳо тамом шудааст.

— Барои бепулон тамом шудааст.

— Рост гӯӣ... – миёни абрӯи Шакаршо гирех зад, худдорӣ кард.

Кафид: – Дусадчилда ба ту чӣ лозим?

— Барои зебаш, ман вақти хондан надорам.

— Китобро, ки нахонӣ, нахар, мон касе харад, ки хонад. Дар ин хона суратҳои худат бас, ягон китоб хонаро ин хел оро надихад. Ба назарам ҳар сол ё ҳар чанд моҳ дармиён сурат мегири, а?

— Ту маро масҳара дорӣ, Шакаршо. Гумон кунӣ, ки мо одамони беақлем, ҳеҷ чизро нафаҳмем, фақат хурему мурем.

— Ман ин хел нагуфтаам, Истад, магар аз нигоҳу чеҳраам ин чиз хонда шавад?

— Не, худам ҳамин хел хаёл кардам.

— Хаёл нақун, ақли олимон ҳам ба ҳама соҳа нарасад, ҳатто ба коре, ки ақли ту расад, ақли ман нарасад, Истад.

— Ақли ту ба ҳама чиз расад, Шакаршо, барои ҳамин ту ба Калонхон маъқул шудӣ.

— Ҳа-а, шавҳарат одами хуб... Пеш ӯ чӣ кор мекард?

— Раиси колхоз буд, дардманд шуд...

— Сабаб андоми зебои ту будагист?

Истад ноз кард ба маънии сухан сарфаҳм нарафта. Шакаршо ҳаматарафа ба Истад форид, Боре гуфт: «Пештар бо ту вомахӯрдам, занат мешудам... Лекин аз занашӯӣ ошику маъшук будан хубтар аст».

— Шакар, омаду рафт ба ту малол нест?

— Чаро малол бошад? Саёҳат аст.

— Агар хоҳӣ, мошин гирифта диҳам.

— Ташаккур!

— Бешӯхӣ, Шакар... имконият дорам, баъд зуд-зуд наздам оӣ, ба кӯҳсор барӣ.

— Дах сӯм ба таксӣ дода наздат оям, лекин ба кӯҳсор набарам...

Хомӯшӣ. Истад ба ҳама ишораву суханони тағдори ӯ сарфаҳм наравад; гумон кунад, ки дар дил чӣ андешаҳо дорад; вазъу ҳолаш ҳавои гирифтаи магнитиро монад; тазйиқовар, вазнин; дилро фишор диҳад.

— Ман хоҳам, ки бароят ҳама корро бикунам, лекин ту баҳона ёбӣ. Ҳоло хона равем, бубинӣ, ки ман чӣ кафасҳои китоб овардам, чӣ хел китобҳо харидам.

— Рост бигӯ, харидӣ ё оварданд?

— Фарқ дорад магар?

— Фарқ дорад, Истад, фарқ дорад.

Шакаршо се рӯз назди Истад наомад. Телефонашро канд. Истад хавф бурда, одам фиристод, рассом дар хона набуд. Рассоми ҳаёлманд бо чӣ андешаҳо кучое рафтааст, ки касе хабар надорад. Истад шабҳо гирди хонаи ӯ гардад, ба ошӯнаи шашум нигарад, ки чароғаш сӯзад ё на. «Наход ман ба дили ӯ зада бошам, наход зиндагии ман нафратовар бошад?»

— Калонхон, Шакаршо аз ту чизе напурсидааст?

— Чӣ бояд бипурсад?

— Дар бораи корат, дар бораи зиндагиамон, дар бораи ягон кас...

— Не.

— Шакаршо гум.

— Хайр, гум шудааст, боз пайдо мегардад.

— Чӣ хел?! Ту гум шудӣ, бас набуд, ки ӯ ҳам гум шавад!?

— Чӣ хел ман гум шудам?

— Ту гум нашудай, лекин аз гумшуда батар!

Калонхон ҳамашро фаҳмид ва донист, ки ҳоло дар олам барои Истад аз Шакаршо азизтар кас нест. Ӯ ҳатто раисро ҳам фаромӯш кард. Калонхонро набинад, ба ёдаш нарасад, аммо гум шудани рассом ӯро талафот аст; гӯё ҳама чизро гум кард, ягон чиз ба назараш натобад, ёди касеро накунад, ҳатто Сунбули қадрас аз хонаи

модаркалон ин тараф наояд; барои Истад вазнин. Шакаршо ҳеч кас надорад, ки пойи рафти ўро боздорад, аммо Истад ҳар кучо равад, бояд бозгардад, ақаллан ба хотири чархи эҳтиётӣ. Калонхон ҳоло ҳам надонад, ки даруни чарх чӣ ҳаст. Фейле дорад, ки ба роҳмондае чарх лозим шавад, бароварда диҳад, ки коратро буд кун, ба манзил, ки расидӣ, чархро бифирист. Аз ин чиҳат Истад парешон. Аз бозе ки рассом гум шудааст, Истад тарафи амборҳо давр нагардад, лекин дар ин миён чанд бор Махсуми ришро даъват карда, фармуд, то назди фолбин равад ва ба эшонбобо фаҳмонад, ки кор чунин аст. Фолбин фаҳмонд, ки рассом бо як духтараки малламӯй дар соҳили баҳр оббозӣ дорад. «Бибиистад парешон нашавад, рассомону шоирон чунун доранд, худ аз худ баромада ба кӯху биёбон раванд, чунунашон, ки гузашт, бозоянд». Гуфтаи Эшон Истадро тасалил дод, аммо гуфтаи фолбин ўро девона кард. «Махсум, ба эшон гӯй, пеши рассомро чунон бандад, ки ягон зан ба вай нигоҳ накунад».

— Ин чӣ толеъ аст, ҳар чизе ки пайдо кунам, зуд гум шавад?

— Бодовардари бод барад, Истад... Ва ҳаминро ҳам доништа мон, ки касе чу ман туро ҳурмат накунад...

Гӯё ин ҳарф барои Истад нав не, борҳо шундидааст, меҳрубониҳои ўро донанд; ҳатто баъди кори кардаи Истад агар дигар мард буд, ба ў нигоҳ намекард, аммо Калонхон аз пештара ҳам зиёдтар меҳрубон аст ва Истад чунон шуморад, ки хамаи рафторҳои хуби Калонхон барои ба ҷойи ӯ кор кардану пайдо овардани зан бошад. Калонхон дар ин бора фикр ҳам надорад, балки дар замираш нафрат ва карохат пайдо шуда; лабаш хандаду дилаш гирияд, боло ӯ як Калонхон не, ду Калонхон аст – Калонхоне, ки Истад донанд ва Калонхоне, ки Истад надонад. Истад гумон кунад, ки нав Калонхон ба вай меҳрубонтар шуд, нав ба ҳарфаш гӯш дорад, нав ба доми зан афтид, то алвакт гӯё марди хона буд ва баъди майзада шудан ҳам назди ӯ сар ҳам накарда, барқасд нӯшонӯши дошт, инак ба худ омада хама чизро фаҳмид ва бе ягон ранчу азоб маишат кунад – аз давлати Истад маишат кунад. «Ту мурғаки ба дом афтодаӣ, Калонхон... Лекин барои чӣ Шакаршо маро ҳамроҳ набурд?» аз дил гузаронд Истад ва ба ронанда фармуд, ки мошинро рост ба вилоят ронад. Ў бовар надошт, ки Шакаршо бе ягон хату хабар курорт рафта бошад; бовар накард, ки чун Истад занеро монда бо кадом малламӯй лаби баҳр равад; бовар накард, ки ягон зан ин рассоми биникалони на чандон зеборо Истадвор дӯст дошта тавонад, зеро худӣ рассом гуфта, ки ҳеч кас мисли Истад, маро навозиш накардааст. «Пас чӣ хел бе ман равад?»

— Тез ҳай кун Мирзо!

— Ба кучо?

— Ба кучо мешуд? Ба вилоят.

— Ҳа-а, назди раиси калон?

— Чаро раиси калон?... Назди Шакаршо.

— Охир вай нест-ку?

— Нест, лекин пайдо кардан лозим... Метарсам, ки... метарсам, ки...

— Метарсӣ, ки...

— Не, нагӯ! Тез ҳай гӯ, дараширо бикӯб, бишикан!.. А? Ҳеч кас нест? Бикӯб, бишикан!

Мирзо мошинро боздошт ва ба Истад нигарист. Ӯ гириад. Ба ғазаб омад: «Чаро доштӣ, ҳай кун, дер монем!» ба китфи ронанда як мушт зада фарёд кард Истад. «Ман хоб дидам, ман хоб дидам! Ҳай кун!... Агар бо ӯ коре шавад, чархҳои мошинатро сӯрох кунам ва худатро...» Баланд садо кард ӯ ва Мирзо ҳайрон, ки чаро имрӯз раиса аз модашер ҳам пурғазабтар аст? «Ту кадри одамро чӣ донӣ, ту мухаббатро чӣ донӣ... Ту дар умрат нагз дида бошӣ!.. Ту донӣ, Мирзо, ҳамаашро донӣ... лекин мағзи дили маро надонӣ, муносибатҳои моро, вохӯриҳои моро дидаӣ! Сӯхбати моро шунидаӣ, аммо чизеро пай набурдаӣ... Ту надонӣ, ки чӣ мушкил аст, азизтарин касро аз даст додан...!» Ӯ гирист. Мирзо хираҳанда кард ва зуд ба оина нигарист, ки раиса хандашро надида бошад. Не, вай чашмонашро пӯшида, сар ба пушт андохта буд, оинаро намедид. «Ман чӣ гӯям ба ин зан, ба ин зани беақл, сода... навод ту надонӣ, ки рассомҳо занонро дӯст надоранд».

— Раиса!... Раиса...

— ...

— Раиса!

— Чӣ гӯйӣ?

— Шумо бовар мекунед, ки рассомҳо ҳам занро дӯстдоранд?

— ...

То ба шаҳри калон даромадан на Истад чизе гуфт ва на Мирзо чизе пурсид... Мирзо мошинро назди бинои нӯхошӯна боздошт ва мунтазир буд, ки раиса ягон чиз мегӯяд. Аммо ӯ хомӯш буд, гӯё саволи ронанда ӯро дар роҳ кушт ва дигар натавонад фармон диҳад, пурсад, хоҳиш кунад ва ё худаш аз мошин баромада, зинаҳои шиносро боло шавад ва дари ӯро кӯбад, зангро пахш кунад.

— Чӣ истодаӣ, мулӯҳ!? – хашму ғазабро ба сари ронанда рехт Истад.

Мирзо чун тоҷи хурӯс сурх шуда буд, дар дил як дунё пурсу посух тайёр карда буд, лекин забон газид: хуб нест, ба ӯ ҳам аз амборҳо насиба расад, бехтарин духтарони мӯдпӯш назди ӯ зорӣ кунанд, ки фалону фулон чизхоро пайдо кунанд, агар фармудаашонро пайдо кунанд, аз гапаш берун набароянд, дар доираи ӯ рақс кунанд. Ӯ барои коргарон Мирзо не, Мирзочон, ӯ барои бисёр касон ронанда не, ҳочатбарор, мушкилкушо, марҳам ва ғайраҳо... Чун ӯ тавонад, ки аз речай раиса берун барояд, чунон ки раиса

ҳеч гоҳ аз хати кашидаи раиси калон берун наояд, чунон ки дар мушкилтарин лаҳзаҳо ӯ кӯр буд, гунг буд, шал буд.

— Шакаршо дар хонааш, раиса...

— Чӣ?

— Дар хонааш... ҳамроҳи занаш.

— Чӣ хел?

Истад ба ҷавоби Мирзо нигарон нашуда, аз мошин баромад, ки яктоз ба хонаи ӯ равад, аммо натавонист. Ба назари Мирзо кадом раги дили ӯ канда шуд ва фурӯ нишаст: «Ман ҳоло бо вай чиддӣ гуфтугӯ накардаам, ҳамаро шӯҳӣ донистааст», аз дил гузаронд ӯ ва ҳаёл кард, ки ин ҳарфро ба Мирзо гуфт. Истад пай набурд, ки ягон риштаи дилаш канда шуд, балки эҳсос кард, ки сараш давр гашта, мадори пояш рафт ва чашмаш сиёҳӣ зада, дар ҷояш нишаст ва сонӣ оғӯш карда бардоштани мардеро дарк карда «Шакаршо!» гуфт. Ва Мирзо мубтало будани ин занро дониста «Шакаршо ҳозир меояд» гуфт. Истад равон гирифт, чашм кушод сӯйи ӯ. Нигоҳаш пурсид: «Чӣ гуфти? Такрор бикун». «Шакаршо либос пӯшад, холо биояд».

Ва Шакаршо баромад; ҳамроҳи як ҷавонзани малламӯи хушлибос, ки духтарча барин аз дасти Шакаршо медошт. Вай мисли як мурғаки сабукболи зебо метофт ва ба назар пояш ба замин нарасида меомад, хандида меомад, гуфта меомад, болида меомад, вале Шакаршо чиддӣ буд ва ба рафтору гуфтори ӯ эътибор намедод, ки як қадам пеш ҷахида, духтарак рӯ ба рӯйи ӯ бозистод ва чизе гуфта, посух гирифт, ки боз хандида, пахлӯяш қадам зад.

Истад аз даруни мошин ба онҳо нигарист: «Ягон бор бо ман чунин рафтор накардааст, фиреб будааст ҳамааш», чашм аз онҳо намеканд ва аз худ пурсид: «Ин тирмизак чӣ эътиборе дошта бошад пеши ӯ?» Майдаяк, харобак, сабукак, пуф бикунӣ, парад, аз рӯйи фаҳмиши Истад ӯ на ба зан монанду на ба чин.

— Ассалому алейкум! – дари мошинро кушода одоб кард Шакаршо, аммо Истад алек нагирифт. Ҷавонзани монанд ба балерина хайрон ба Шакаршо нигарист. – Тинҷӣ? Калонхон нағз? Сунбул нағз?

— Нағз, ҳамааш нағз! – ба ситеза гуфт Истад.

— Хӯш?

Истад фаҳмид, ки бо ин ҳарфи кӯтоҳи бемаънӣ Шакаршо чӣ гуфтан хоҳад: «Чӣ иддао дорӣ? Барои чӣ омадӣ? Ин рафторат чӣ маънӣ дорад? Гӯшам ба ту!» ва монанди инҳо, аммо Истад ҳеч чиз пай набурд.

— Мо ба театр равона, Истад.

— Магар ман ҳамроҳи ту театр рафта натавонам? Магар ман ҳамроҳи ту курорт рафта натавонам? – шарм накарда гуфт Истад.

— Тавонӣ... ҳамроҳи ман курорт рафта тавонӣ, боз чун тавонӣ, ба гуфти худат, роҳкиро, пули путёвкоро ҳам дода тавонӣ, вале ҳамроҳи ман ту театр рафта натавонӣ... ту ин чизро напосандӣ, Истад, ин чиз дар хуни ту нест, Истад... Ман ягон бор надидам, ки ту китоб гуфта бошӣ, театр гуфта бошӣ, телевизор тамошо карда бошӣ, ё газета хонда бошӣ... олами ту барои ман бегона ва ба олами мо ту сарфаҳм наравӣ...

— Ҳамин қадар рӯз сарфаҳм рафтам, акнун сарфаҳм наравам?

— Кай? Дар кучо? Чиро сарфаҳм рафтӣ? Ба ғайр аз бинӣ ту дар ман чизеро пай набурдаӣ!.. Хайр, мо дер монем...

— Нишин, бурда монам, боз ин зочаат «нокас» будааст нагӯяд.

— Не, ӯ ба ин хел ҳарфҳо сарфаҳм наравад... Дар Ленинград таълим гирифтааст.

— Меҳмон аст?

— Меҳмон.

— Кай равад?

— Шояд равад, шояд наравад.

— Пас ӯ зани ту нест?

— Ҳаёт ва нест.

— Ту чаро ин хел шудаӣ?

Истад бо фаҳмиши худ чизеро пай бурд ва Шакаршоро монда ба ҷавонзан рӯ овард:

— Бубахшед, хонум, ман ба ӯ гӯям, ки меҳмонро гирифта ба хонаи мо биё, вай рад кунад.

— Агар, ки рад кунад, раво набудааст...

Мошине гузаро шуду саҳт тормуз дод ва пас-пас омад ва дари паҳлӯи рост кушода шуда, садое омад.

— Ин ҷо ҷӣ кор мекунӣ, Мирзо?!

— Инҳо театр рафтанианд, раис, – қадаме пеш партофта ҷавоб дод Мирзо ва пеш рафт, ки бо раис вохӯрӣ кунад.

— Театр? Қадом театр?.. Истода ҳам театр равад? – ба саволҳои аввал ҷавоб нагирифта боз пурсид раис.

— Истода не, Истад, раис, – аз мошин баромада гуфт зан, – Ноамро фаромӯш кардед, – даст ёзид ӯ, – ва чаро ҳама гумон кунанд, ки Истад театр рафта натавонад?

— Не, ман донистанӣ, ки ин меҳрро ба дили ӯ кӣ андохта бошад? Рассом албатта, рассом, – пеш омадани рассомро дида аз мошин фурумад раис. – Боз ин парранда аз қадом иқлим омадааст?

— Ба наздиқӣ тӯй будааст, раис, – ба ҷои рассом гуфт Истад.

— Нағз-нағз, ман шитоб дорам, набераҳо аз боғча гирифта лозим, – ба хона мархабо.

— Албатта, раис, ба хонаи шумо наравем, ба хонаи кӣ равем. – Истад гӯё баробари дидани раис ҳама чизро фаромӯш кард ва ба мошин нишаста ба Мирзо фармуд, ки тез ронад: – Тез рон, бинии калони ӯ аз назарам дур шавад. – Ва мошин тез мерафту Истад дар дил ин чизро такрор мекард: «Ман некиҳои раисро надонам, кӯр шавам...»

Он шаб тамоми шаб ӯ азоб кашид: барои Калонхон, барои Шакаршо ва барои ҳимматҳои раис. Симои онҳо пеши назар омад, кирдори онҳо пеши назар омад ва зуд даргузар шуд ва ӯ хаёл кард, ки аз онҳо ӯро чӣ мондаву аз ӯ чӣ монад: Аз Калонхон – Сунбул, аз раис – дунёӣ, аз Шакаршо – сурат, суратҳои зиёде, ки воситаи апарати суратгирӣ тайёр кард ва мусаввараҳои, ки бо мӯкалам кашид, вале сурати асосӣ нест, сурате, ки Истад хоҳиш карда буд – сурати барқади ӯ. Боқӣ ҳама суратҳоро вай метавонист фармуда тайёр кунад. Аммо хост, ки сурати ӯро Шакаршо кашад; ба ӯ нигоҳ карда, гоҳи ба латтаи чорчӯба мӯкалам бурданаш дарёбад, ки Истад чӣ занест: чӣ рӯ дорад, чӣ мӯ дорад, чӣ абрӯ дорад ва боз бинад ва донад, ки дар кучои рӯи ӯ холи зебо – сиёҳ ё гӯшті ҳаст, ҳусни руҳони ӯ дар кадом вақт зеботар шавад – вақти хандидан, табассум кардан ва ё вақти хомӯш истодан ё ғамиву ғазаболуд будан? Вай хост, ки Шакаршо ҳама чизро дар ҳусуси ӯ донад, вучуди ӯро равшан бинад ва ба қаъри чашмаш нигариста, қиссаи замирашро хонад, аммо Шакаршо ҳеч надид, ҳеч чиз нафаҳмид, ҳеч чизро пай набурд – ба назари Истад ҳамин хел: нафаҳмида аз ӯ дур шуд, агар фаҳмида бошад ҳам, нодуруст фаҳмид, барои ҳамин дур шуд. Вай инак дар бораи Шакаршо ҳарф назад, чунон ки ба ҳар шиносу наздики дучорномадаву ҳамнишин сифати ӯро мекард, муомилаю муносибат, одамгариву пурбориву дурандешии ӯро мегуфт ва агар сурати мутакаббиро на дар курсӣ нишастаи ӯро мисли сурати «Туркондухт» ва ё ангории барқади ӯро фариштасурат мекашид, даҳони ӯ аз таърифу ифтихор монда мешуд ва он сурат ё дар болои қолӣ меистод ва ё яклухт як тани деворро мегирift, аммо афсӯс... Истад ҳама суратҳое, ки Шакаршо тайёр карда буд, чамъ оварда, дарза кард, то ба оташ занад, ва суратҳои ҳамчун моли санъат ба ӯ тақдим кардашро гирифта, ғазаболуд пора-пора кард, чорчӯбаашро шикаст, гӯё осуда шуд. Аммо ба ҷойи ин ҳама пеши назараш як сурати резаи ғашовари маймунсурат омад, ки орому осуда нагузошт. Вай мӯйи парешони наботрангашро афшондаю парешон карда, ба чин монанд шуд ва ӯро безобита кард ва баъзан аз дур хурдакак тофта, якбора, чунон ки дар кадри кино бошад, пеши чашм омада тамоми экранро фаро гирифт, ки Истад чизеро дида натавонист. Ӯ ҳарчанд ҳам шуд, рост шуд, аз пахлӯи ӯ, аз зери каши ӯ нигоҳ карда, Шакаршоро пайдо кардан хост, чизеро надид. Ин сурати Лариса буд, ки Истад номашро ҳам напурсид. Баъди фурсатҳо ӯ

пас-пас рафт, ракс карда нӯг-нӯги по, ба ду ангушти калон ларзида пас рафт ва пеши чашми Истад як сахнаи фарох кушода шуд, вале Шакаршо пайдо нагашт, духтарак чархиду раксид, ларзиду ҷон канд, ҳунар намуд, то заррае ба Истад хуш ояд, аммо аз ӯ ҷуз газаб чизеро дарёфт накард. Истад нафаҳмид ҳақиқатҳои ӯро, Истад дарк накард ҷон канданҳои ӯро ва аз дил гузаронд, ки тоҷикӣ раксид – чунон ки баъзан худи ӯ раксад бар ин оҳанг: умбака дак-умбака дак, яъне ба оҳанги доираи ӯ раксид. Истад чархи эҳтиётии дар он хона бударо пеш овард, резини онро бо мисрону болга аз чанбар чудо кард, аз як лаб садсӯмаю панҷохсӯмаро кашида, ба миёни мӯйҳои наботранги ӯ халонд, часпонду ба сараш пошид, то даме, ки миёни коғазҳои сафеду кабудрангу сабу нимҳол гӯр шуд, то даме ки раққоса қоил шуда ба ӯ таъзим кард ва баъд ӯро миёни пулхо гӯронда, ҷониби Шакаршо рафт... Аммо Лариса чархаду раксад, муродае ҳосил не. «Нагуфтам, ки ту ин чизро нафаҳмӣ!» садон рассом аз гӯшаи сахна омад ва Истадро ба худ овард, ки дар даст суратҳои афшурда, чорҷӯбаҳои шикаста дошт... Ба замин зад ҳамаи онҳоро ва охи баланду дароз кашида ба курсӣ нишаст: «Наход, ки ҳамааш ҳамин бошад?» Ва касе ба саволи ӯ ҷавоб надод, пасон сар афшонд: «Ҳо, ҳамааш ҳамин».

...Ва Калонхон боз назди ӯ даромад.

— Аз барои Худо маро ором гузор, он қадар монда шудаам, ки...

— Ман як умр туро ором гузоштам, Истад, вале ҳоло хоҳам, ки ба як даҳан...

— Баъд! Баъд! Аз барои Худо баъд!...

Ва ҳамин зайл сухани Калонхон нагуфта монд. Вай ба шабистон рафт, ки рӯ ба рӯи кати холии духтараш буд. Духтари калонак Сунбул шабҳои назди падару модар мондан дар ҳамон кати дӯстдошта гӯё падарро бонӣ карда мехобид, вале ҷӣ шуд, ки имшаб касе касеро бонӣ карда натавонист, хама аз якдигар беҳабар монданд...

Истад тӯморро боз дарунтар тела дод, то вақти хобидан ба китфаш расида ва ё бунӣ гӯшаш омада, халалгӯр нашавад. Баъд ҳеста баромад, он хона гузашта чархи эҳтиётиро ҳабар гирифта, бозомад ва куртаи шабпӯшаки сиёҳи дирӯз аз амбор овардари пӯшида, дар назди оинаи барқад худро тамошо кард, гӯё касе ба мисли ӯ зебову расида набуд... боз гирифт, ки Шакаршо ба қадри ӯ нарасид: «Ба мотамат пӯшидам, рассом» гуфт ӯ ва дар оина дид, ки ҷӣ хираҳандае буд гуфтораш. Вай дурудароз ба оина нигарист, худро тамошо кард ва гӯё абадан ба хотир гирифт, ки баъд аз ин худро чунин надида бошад, вале мадораш суғшуд, дер истода натавонист. Нишаст. Лаби бистараш нишаст ва хост боз рассомро пеши назар орад, аммо Лариса пеши чашмашро гирифт ва нагузошт, то Истад Шакаршоро бинад. Пасон ӯ худро

бо дигар чиз машгул доштани шуда, даст ёзида аз зери болишт тӯмори чӯраро гирифт. «Аз дасти эшонаш ҳам коре наомад». Тӯморро дар кафи дастонаш ғичим кард ва аз он ки ба ин чизҳо бовар дошт, он қадар қатъӣ онро пахш накард; дар дил андешаҳои дигар дошт – оқибаташро фикр кард, якбора чизе ба дасташ халид, сахт халид, карти ба кафи дасташ даромад: «Воҳ!» дод зад ӯ ва тӯморро пойғаҳи дар андохт ва ҷойи хун захидаро ба ду ангушт пучида, афшурд, то захри оҳан барояд. Ҳамон сӯзанак, ки бо вай тӯморхоро ба синабандакаш медӯхт, ба кафи дасти ӯ халида буд. «Ноомади кор... болои сӯхта – намакоб...» аз дил гузаронд ӯ ва ҳайрон, ки чаро ба доди ӯ Калонхон бедор нашуд, наомад. Садои хур-хури хобаш шунида шуд... Истад дар хоначаи тангу камҳаво аввалин бор худро танҳо хис кард ва хост, ки Калонхон наздаш бошад. «Калонхон!» Садои хур-хури ӯ як қатъ гашту боз давом кард...

Истад бори нахуст дар бораи пули чархи эҳтиётӣ чиддӣ фикр кард. Не, фикр не, балки ин чиз якбора ба сараш зад, ки баъди ташвишҳои зиёд бо ин чарх чӣ кор кунад? Наход ки барои як сару ду гӯш ё барои чиҳози як духтар ин қадар ташвиш кашидан лозим бошад. Ӯ аз андешаи зиёд, аз ташвиши зиёд монда шуд, хаста шуд ва चुнон шалпар, ки хобаш парид ва кӯшиш дорад, ки як лаҳза хобаш барад, то ҳама чизро фаромӯш кунад, андаке осояд ва аз сабоҳ ҳама корро доништа кунад, андешида кунад, ки чӣ суд дораду чӣ зиён. Чашмаш ба тӯмори назди дар афтид, ки ғичим нашудааст, балки даруни чарми сунъист ва сӯзанаки чони ӯро озор дода аз нури чароғ чилодор. Истад идрок надорад, ки чилои сӯзанак аз чӣ боис аст. «Нохурматӣ шуд ба эшон» аз дил гузаронд ӯ ва хост бархоста онро аз пойғаҳи дар бигирад, аммо натавонист, яқин кард, боз як тори нозуки дилаш канд, вай лаҳзае нафас ҳам нагирифт, ки ба гардиши хунаш, ба тапиши дилаш ба ҳаракати ҷисму ҷонаш ҳалалгор бошад. Ӯ аз қисмати Калонхон, аз гуфтаҳои духтурон донист, ки дар чунин ҳолатҳо чунбидан, ҳарф задан, ба ҳаяҷон омадан ва ё кори изофае қардан норавост, илочи дароз кашиданро ёфтанд лозим... «Оҳ!» Ҳамин лаҳза Калонхон лозим шуд, вале ӯ садо қарда натавонад, то ӯ бедор шуда ояд. Ҳозир аз ҳаво ҳам Калонхон заруртар аст, зеро танҳо ӯ чӣ будани ин дардро донанд ва бо чунин дард чӣ илоҷ қарданро ҳам... Истад навъе қарда вазнашро ба қафо партофт, сараш базӯр ба болишт расид, аммо пойҳои аз кат кашолашро ғундошта натавонист ва зӯраш расаду тавонад ҳам, аз ҳарос ин корро накард, ки дилаш якбора қафад, вассалом – ҳаром мурад; ба касе чизе нагуфта, вазияте накарда, аз Шакаршо қасос наситонида мурад ва аз ҳама аламовартар – ба Калонхон мондани чархи эҳтиётӣ. «Калонхон, чархро ба мошин бигир». «Чӣ кор кунӣ ин чархро, Истад? Мошини мо «Волга» не-ку?» «Бигир, гуфтам, бигир, ба «Волга»-аш

хам мерасем». Калонхон чархи эҳтиётии Истадро гирифт ва пушти мошин монда, ҳамроҳ бурданд ва хамин ки аз сафар баргаштанд, боз чархи эҳтётиро бардошта ба хона овард ва кунчи хона гузошт. Истад аз дузд метарсид, ягона тарсаш дар зиндагӣ хамин буд, ки дузд ро дорад ҳам, ба ҷое арз карда натавонад, ба орган супорида нашавад; ин ба-дон монад, ки даъвогари сусти қозиро муттаҳам кунад. Ва рафту хамин шаб дузд ба хона дарояд, онҳо муқобилат он тараф, ҳатто садо карда натавонанд. «Мард нашуда мур!» ҳоло аз Калонхон алам ситондан хост ӯ... Ва дароз кашид, бахузур дароз кашид, пойҳояшро ҳам рӯйи кат гирифт ва ягона орзуяш буд, ки хобаш барад. Чашм пӯшид ва ба шумор даромад: Як, даҳ, сад... ҳазор... Вале хобаш набурд. Хост ба миқдори пули чархи эҳтиётӣ шумор кунад, то хобаш барад, аммо шумори онро надонист: панҷоҳ, ҳазор, саду панҷоҳ ҳазор, дусад ҳазор... не, надонист, аввалҳо медонист, сонӣ ҳисобро гум кард... Аввалҳо паҳлӯ мегашт, ҳоло паҳлӯ нагардад, ки андаке роҳат кунад. Акнун пай бурд, чӣ қадар барои Калонхон мушқил будааст, чӣ азобе доштааст: «Калонхон! Калонхони ноинсоф!» Ҳамин хел гумон дорад ӯ, ки ҷонаш ба лаб омада, ба Калонхон зор; ӯ бехтарин кас, наздиктарин мард ва хубтарин, маҳбубтарин инсон. Вале ин замон ӯ кар гаштааст, мурдааст, ки садои ӯро нашунавад; чанде пеш омада буд, ки наздат нишинам, ҳоло ба фарёд қардан наояд: «Ноинсоф!» Истад оҳиста даст ба рӯйи сина бурд, баъд ба ҷоки сина бурд ва гумон кард, ки ҳама чиз барҷост, танҳо ҳароси ноҷо дар тани ӯ хона мондааст. Тӯморро даст кард. Набуд. Сонӣ ба ёдаш расид, ки онро ба пойғаҳи дар зерӣ по афканда буд. Оҳиста сар тофт ба он нигарист, сӯзанақ шуои ҷароғро барнагардонд, мурда барин – ҳама чиз мурда барин: тӯмор, сӯзанақ, Калонхон, худӣ ӯ ва ҳатто шаб мурда барин. Ва Истад гумон ҳам накард, ки ин қадар зуд, ин қадар нобахангом ва ин зайл яқбора ҳама чиз мурда. «Ақаллан Сунбул мебуд, духтур фарёд мекард». Ва худаш талвоса кард, талвосаи хестан, вале натавонист. «Наход? Наход, ки интиҳои қор бошад? Онҳо пагоҳ маро мунтазир шаванд; дар амборҳо, дар даромадгоҳи кабинет, дар гӯшаҳои магазинҳо... ва дар вилоят...»

«— Сунбул!»

Лаълии миси ба тилло монанд, ки тори ганчина меистод, садо баровард, ягон чизе, ки имшаб ба садои ӯ ҷавоб гуфт, дигар ҳама хомӯш, ором, осуда, танҳо ӯ ташвиш дорад, танҳо ӯ фаҳмад, ки шаб аз шаб гузашта ва соатест, ки дузд ҳама ҷоро ғорат кунад ҳам, қасе хабар наёбад...

«— Як, даҳ, сад... ҳазор... сад ҳазор... дусад ҳазор...»

Ва ниҳоят хобаш бурд. Ҳама ҷо хомӯши хомӯш гашт ва садои ҷик-ҷики соати электронии девори хонаи қалон паст-паст то хонаи ҳоби Истад омад, ки то алвакт садоаш то ба ин хона нарасида

буд, шояд вайрон шуда бошад ва шояд қувваи батареяш ба охир расида, мисли хонаравшанкунии инсони сари назъ, пеш аз мурдан ҷон гирифта, гӯё шуда бошад. Шояд. Лекин ҳеч кас имшаб садои онро нашунид ва худ аз худ садои соат паст, сонӣ хомӯш шуд... Истад як қад париду нафаси дароз баровард ва ба назар ором шуд ва дид, ки Калонхон хеста берун баромад, ҳавлӣ, кӯча, гаражро хабар гирифта, боз даромад ва ба хонаи дигар гузашта, чархи эҳтиётиро озод сари даст бардошта, ҷониби гараж рафт. «Ист. Калонхон, набар онро! Вай ба «Жигули» дуруст нашавад!» Вале Калонхон гӯш накард, писанд накард, чархро бурда, дар бордони мошин гузошт. «Вақташро ёфтӣ, донӣ, ки чунбида натавонам...» «Барои чӣ чунбида натавонӣ?» пеш омад ӯ ва Истадро дар ҳоли забун дида, рангаш парид ва зуд баргашт. «Ту осуда бош, ман ҳозир меоям! Духтур меорам!» гӯён ҷониби мошин тохт ва мошинро тез ронда аз гараж баровард... Каме аз тиреза дур шуду садои тормозаш баромад ва ба шиноси «Волга»-дорааш, ки чархаш кафида сари роҳ ҳайрон меистод, чархи эҳтиётиро бароварда дод. «Хонаи ман ҳамин, корат, ки буд шуд, боз оварда медиҳӣ» Истад тирезаро кӯфт, шикаст, аммо Калонхон нафаҳмид, фарёд зад, нашунид. Дод зад, чунон дод зад, ки дилаш кафида, чун шишапораҳо пош хӯрд...

Ва бедор шуд. Ақлаш ба чизе нарасид, чизеро фарқ накард, ҳатто равшани аз тирезаи дигар ҳаёле ба назар намударо наид. Фақат тавонист андаке сар тофта ба дари баромад нигарад,

— Чӣ шуд, оча? – садои Сунбул буд, аммо Истад равшан фарқ накард. Хост «падаратро фарёд кун» бигӯяд, забонаш нагашт, ба даст ишорат кардан хост, дасташ ҳаракат накард. «Дареғ» ҳамин қадар аз дилаш гузашт. Сунбул ҳолати модарро фаҳмид, донист ва берун тохт, то падарро пайдо кунад, наёфт. Дарвоза қуфл буд, мошин дар гараж, аммо падар нест... Аз дари ошхона сар дароварду фарёди талх зада пас гашт ва тохт, то назди кати модар тохт, пеши пойи ӯ афтид ва тавонист гӯяд: «Овехтааст...»

Истад ба Сунбул нигарист, вале маълум набуд, ки зинда аст ё мурда... чашмонаш чизеро ифода намекарданд.

7 январи 1987

**ДАШТИ
МОРОН**

I

Андар пайвандгоҳи талу тепаҳо ва кӯҳи баланд ҳамвори на чандон фароҳе ҳаст, ки Дашти Морон меноманд. Аз китфи чапи ин дашт як раҳи сабз кашол шуда, то ба беҳи шах меравад, ки ҷӯй ном дорад – ҷӯйи Дашти Морон. Барои кишт кардани ин дашт касе оби он чашмаро ҷӯйи канда то сари замин овардааст, ки гоҳ ба замин мерасаду гоҳ не; борандагӣ зиёд шавад, об ба киштгоҳ мерасад ва агар тобистони саҳт ояд, ба мазраъ намерасад. Худи ҷӯйбор як даҳана обро мемакад ва мондаашро аввалин кулӯху хоки тафсонаи сари замин мечафад. Шояд он вақт, вақте ки аввалин инсон ин ҷӯйборро канда, оби ба сойча шоронро сӯи замини хушк гардонд, об кироӣ буду даштро шодоб мекард, вале ҳоло об не, нақшаи сабз то сари замин мерасад. Дар ин солҳои наздик касе ҷӯйборро нақандааст, лабшон накардааст, ки об наметобад; шояд таҳ зада бошад. Ва тобистонҳо, азбаски дар гирду атроф об нест, тамоми хашараву ҷонварон гирди чашмаву раҳи сабз чамъ меоянд ва ҳалқашонро тар мекунанд, ҳатто морон ба ин оби бенамак эҳтиҷдоранд. Онҳо он вақт он қадар зиёд буданд, ки ғайрати сари чашма омаданро касе надошт. Агар як вақт касе об бароварда ин даштро қорам карда буд, баъдҳо касе намеомадагӣ шуд. Зеро баъди он ки инсон ба ин дашт об бароварда як мори чипорро ба каланд зада кушт ва ёри мори чипор мардакро вақти сари мазраъ дам гирифтаниш газида нобуд сохт, нафаре ғайрати ба ин дашт омадан накард. Ва аз ҳамон вақт ин ҳамворӣ Дашти Морон ном гирифт...

... Ва ба ин ҷо баъдҳо як зани девонаавзоъ меомадагӣ шуд. Вале касе намедонад, ки ӯ девона аст ва ё худро ба девонагӣ мезанад. Дар деҳа хама медонанд, ки ӯ чунин набуд – девонасурату ҷӯлидамӯй намегашт. Як духтари нозанини сад кас даҳонандохта буд ва қисмат ӯро ба Зукур дучор кард. Ва онҳо рӯи фарзандро надида Зукурро ба ҷанг даъват карданд. Рафт, вале то ханӯз аз ӯ дараке нест...

Сангиной девонаавзоъ шуд: чашмони шаҳлои зебоаш қач менигаристанд, ё яқбора ду гавҳарак ба канори бинӣ омада, дуртар аз бинӣ ӯ чизеро намедид, дурудароз ба нуктаи наздик якзарба менигарист – хомӯш, ором ва гӯё ба худ омада, даст сӯйи он нукта ёзида, тарсуву ҳаросон пас-пас мерафт. Сарлучу парешонмӯй мегашт. Касеро гӯш намекард, ба касе сухан намегуфт. Шаборӯз гӯшаи хона менишаст; рӯз мегирист, шаб фарёд мезад, «Омад!

Омад!» мегуфт... Ҳама корҳои табибиво халқиро карданд, аммо холи Сангиной беҳ нашуд. Ҳамаро ба чон расонд. Падаршӯву модаршӯ аз ӯ безор шуданд. Боз бори чафоро падару модар мекашиданд. Шабҳо нола мекард, мӯя мекард, тори бом баромада чунин рафтор мекард ва ҳама мегуфтанд, ки ба Сангиной парӣ ёр шудааст, агар чунон накунад, париён нобудаш созанд. Пасон ӯ аз ҳама мегурехтагӣ шуд: аз мард ҳам, аз зан ҳам, ҳатто аз хешовандон ҳам: «Мумкин не, ба ман рӯи одамиро дидан мумкин не!» изҳор кард Сангиной ва рӯи пӯшид. Агар дар кӯчаҳои деҳаи Сайрон каси чомаи ӯбада ба сар гирифтаре мидиданд, мегуфтанд, ки Сангиной аст, агар таноб сари китфи рости теша дар даст ҷониби кӯҳ рафтани чомабарро мидиданд, медонистанд, ки Сангиной аст; агар нимчувола ба даст зане саргинчии даст мерафт, мешиохтанд, ки Сангиной аст, вале кордор намешуданд, «девонаи Худо» мегуфтанд. Дар чунин ҳол ҳам ӯ барои падару модар азиз буд; ӯро намеронданд, озораш намедоданд, ки қаҳри Худо меояд, зеро худаш Сангинойро ба чунин ҳол гардондааст... ва боз барои он озораш намедоданд, ки бе ҳамин ҳам дар деҳаи Сайрон одам кам мондааст: мардон қурбони чанг шуда бошанд, занону кӯдакон қурбони қаҳгӣ шуданд. Гӯё девонаи Худо ин чизхоро намефаҳмид – ақлаш намедавид ба ин чизҳо, ресмону тешаву нимчуволаро медонисту бас. Ва баъд нимчуволаро фаромӯш карда, тез-тез кӯҳ мерафтагӣ шуд; дер меомадагӣ шуд; намеомадагӣ шуд. Падару модар парешон шаванд ҳам, намерсиданд, ки кучо меравад, чаро намеояд? Пурсидан бефоида – ҷавобе намешунавӣ.

Вай беҳи девори хона ё беҳи дарахти зардолу мешинаду зонувонашро оғӯш мекунад, манаҳ сари зону ниҳода як хел нигоҳ мекунад – мижа назада, ки аз кӯдакӣ ба чунин қор машқ карда бошад. Хаёли – ҳушаш меравад, нафас кашидану накашиданаширо кас пай намебарад... Падар чизеш намегӯяд – падари пир, хоҳарон ҳам ба ӯ наздик намешаванд, бародарон мисли шавҳараш ба чанг рафтаанд... Танҳо модари зор назди ӯ менишинад, чизе мепурсад, аммо ҷавобе намешунавад. Сари ӯро сила мекунад, мӯйҳояшро панҷа мезанад, сар ба сари ӯ мениҳад... мегирад. Ва Сангиной низ мегирад – ҳамон зайле ки нишастааст, бесадо мегирад; танҳо аз шоридани ашқаш маълум мешавад, ки мегирад. Ашқони ӯро пок кардан меҳаҳад модар, аммо худдорӣ мекунад: «Худоё Худовандо! Ё ҷонамро бигир, ё ин очизаро дуруст бикун!» Таваллову зорӣ модарро мешунавад Сангиной, аммо чизе намегӯяд, рӯ ба модар намеорад, балки дида аз ҷои дӯхтааш барнамегирад – намечунбад, намерсудад, намеҳӯрад, ки Худованд чунин фармуда бошад. Ва ҳамин ки вақташ шуд; сояи шаҳ гашт кард, вазнин мехезад, доман меафсонад, дар лаби ҷӯй рӯй мешӯяд, гӯё ба худ омада, рӯҳ тоза карда, тешаву ресмон гирифта, ҷониби кӯҳ меравад – барои хезум. Хезумҳои овардаи ӯ ҳам барои худашон мерасиду ҳам барои

хамсояхо. Гӯё барои кӯҳ рафтани хезум овардан шабу рӯз фикр мекард ва ҳамин ки вақту соаташ расид, охиста мехесту мерафт. Баъзан хезуми овардаи ӯ – хорча ва ё кундачаи бодом, касонро дар ҳайрат мегузошт, ки кораш ва бораш мардона аст. Аввалҳо рост болои деҳа баромада, адирро рост шуда, аз кӯҳ мардсурат хезум пуштора карда, овардани Сангиной маълум буд ва ҳамин ки роҳи Дашти Моронро ёд гирифт, рафтани омаданаширо кас намедид. Муаммо буд корҳои Сангиной барои мардуми деҳа... Дашти Морон маскан шуд Сангинойро. Миёни морон зиндагӣ мекард ӯ. Мардумро ба ҳайрат оварда буд, ки чӣ хел як зани танҳо миёни морон, дар як кӯҳи хушк зиндагӣ мекунад? Магар морон ӯро намегазанд? Ҳо, намегазанд! Касоне аз дуру наздик дидаанд, ки гирди хонаи сангии ӯ морҳои ранга мегарданд, ҳалқаву кулчаву забона мезананду мехобанд ва Сангиной вақти гашту гузур эҳтиёт мекунад, ки пояш ба онҳо нарасад...

Рӯзгори Сангиной афсона шуд: онҳо мор не, парӣ... Сангиной-ро ҳифз мекунанд, эҳтиёт мекунанд; намегузоранд, ки касе ба вай наздик шавад ва киро ғайрат ҳаст, ки ба ӯ наздик шавад? Гӯё дар он ҷо шахмор ҳам буд, сусмор ҳам буд, аждаҳор ҳам буд... боз парӣ, боз дев, боз ғӯл; хамаи инҳо дар якҷоягӣ афсона месохтанд: «Сангиной бо дев алоқа дорад... Сангиной кадом ғӯлро нағз дидааст.» Сангиной рӯи боми хонаи сангдевор, тори болору наю гил, бар мӯйҳои парешонаш рӯболо мехобад, ситорахоро тамошо мекунад, ба таври худ аз миёни онҳо монандашонро меҷӯяд, ҳеч намефаҳмад, ки чаро ин қадар аз ҳам дуранд ин ситораҳо, чуфт намешаванд ин чисмҳо? Ҳол он ки одам дар замин ҳам чуфт аст, дар осмон ҳам, мегӯянд... Сонӣ ӯ бо нигоҳаш моҳро гусел мекунад. Ва шабхое, ки гоҳ бекӯрпаву гоҳ болопӯш гирифта мехобад, ба ҳар садо, шарфа, овози дому дад диққат медиҳад, аз кадом самт ба кадом тараф ҳазидани моронро пай мебарад, кир-кири онҳоро фарқ мекунад ва ҳатто медонад, ки кадом садо дар чӣ ҳолат баланд мешавад... Ӯ боз садоеро мунтазир мешавад, ки ба ҳеч кадоми садоҳо намемонад... Садои аз кӯҳи боло ғелон шудани сангро мешунавад ва чунон нафас дарун дошта диққат медиҳад, ки садои солҳои сол мунтазираш нишаста ҳамин бошад, барои ҳамин рӯи бом мешуда бошад, беҳобӣ мекашида бошад.

Мӯи парешону даққиву ҷӯлидааш ӯро гарм кард. Қомат бардошта, рӯи чогаҳ нишаста, зону ба оғӯш гирифт ва аввалин бор ба андешаи дур рафт: чаро чунин рафтор? Ва дар ҷавоб гирифт. Гиристу гиристу ва гумон кард, ки морон низ баробараш мегирианд. «Худкардари даво нест, вовайлои пинҳонӣ». Ба андеша рафт, ки чаро ин қадар азоб насибаш шудааст; аз одамон мегурезад, дево-наю песу махав барин, ҷугзвор сари боми ин вайрона менишинад? Гиристу – ба ҳоли ҳештан гиристу, ба танҳои худ гиристу, ба дево-нагии ҳеш гиристу, гиристу гиристу, ки илоҷи корро намеёбад; кор

аз кор гузашта. Намади сиёҳ ба шустан сафед нашавад... Ҳоло ӯ ба девонагон наместонд, ҳамчу бахтбохтае мулоҳиза мекард ва асрореро пеши назар меоварду танаш меларзид ва боз оби чашмаш мерехт, чунон оби чашм, ки Дашти Морони роғ-роғ кафидаро сер мекарда бошад.

Ба назараш ҳама хушбахтанд, ба чуз ӯ. Ҳатто занони шавҳарашон маъюбу маҷрӯҳ аз чанг баргашта ва арӯсони хати сиёҳи домдхоро гирифта хушбахттаранд аз ӯ; тамоми занону кӯдакону пирони дар ин солҳо аз бенавой мурда ва аз гиёҳҳои камнамак варамида фавтида ва зодагони дар роҳи рӯзии тифлон дар рахурӯ чондода хушбахттар буданд аз Сангиной... ҳамаи ин чизхоро аз лавҳи хотир гузаронда, гоҳе ба қадри ҳештан месӯзад ин зани девонаавзоъ.

Ҷӯро ҳама девона хонда буданд, вале надидаанд, ки девонагире карда бошад. Девонаҳо кори кардашонро наместонанд, касеро озор медиханд, аз кирдори онҳо дигарон метарсанд, ақлу фаросати онҳо ба чизе намерасад, сар ба девору дар мезананд девонагон, баробари дар рахурӯ пайдо шуданашон тифлон мегурезанд аз онҳо; Сангиной чунин девона набуд: хомӯш буд ӯ ва ба касе кор надошт, баъзан дар танҳои худ ба худ чӣхое мегуфт, ки хоси девонаҳост; қисса намекард, чизе намегуфт, асрор намекушод, дидаву шунидашро ба чуз худаш касе наместонист. Рафту ба худ гуфтор кунад, пушаймонӣ буд. Чунон ки ҳоло: пушт бар кӯҳ, рӯй ба Дашти Морон дар торикии ҳавлангез тори бом яккаву танҳо нишастааст ва андеша мекунад, ки рӯзе чунин яккаву танҳо мемурад ва наместонад, ки мурдашро зоғу заған мехӯранд ва ё морон. Шояд морон ҳамин лаҳзаро мунтазир бошанд ва барои ҳамин ба ӯ осебе нарасонанд. Андеша мекунад ӯ ва радду бадал мешавад фикраш, ки морон барои бекас буданаш ба вай зарар намерасонанд. Ва боз гӯё зани чинсурати танҳо пуштибони онҳо низ ҳаст... Ҳаёл мекунад ӯ, дуру дароз ҳаёл мекунад, ки вақте мерасад ё дар сари бом ё дар тағи бом, ё буни сангдевори хона ва ё миёни хайли морон ҳаром мемурад, чунон ки Зукур дар Ғори Амбал...

... Зукур ба чанг рафт ва чунон бепою почта шуд, ки на хаташ омаду на хабараш. Сангиной ғамӣ мешуд – аз чанд ҷиҳат: ҳам барои беному нишон ғайб задани Зукур, ҳам барои дар хонаи падаршӯ нагунҷиданаш, ҳам барои аз Зукур нишонае ба вучуд наоварданаш ва алалхусус, захри забони модаршӯ ӯро аз ҷон сер карда буд. Чанд бор Сангиной қаҳр карда ба хонаи худашон рафт, падаршӯ бозгардонд, ки писараш Зукур даромада ояд, хафа мешавад. Сонӣ...

... Сонӣ корхое шуд, ки ба чуз Сангиной касе наместонист: Чанд вақт боз сағони гузар ва баъзан тамоми деҳа нимашабон гирогир мекунанд ва то саҳар хоб накарда мечаканд. Дар ҷояшон мечаканду мечаканд ва якero ғайрат нест, ки аз сари девор парида ҷониби

адир равад, то донад, ки он чо чӣ сирру савдост? Гург аст ё дузд? Дар он солҳо гург бало буд ва дузд балои дигар. Дузд гурусна буд ва гург аз дузд гуруснатар. Гурги Ёлдор молхоро хӯрд ва чанд кӯдакро аз гахвора бурд, мардони танҳои роҳро дарид, сагонро низ бурд. Касеро ғайрат набуд, ки берун барояд ва модарон дилзада гашта буданд, ки гахвораи тифлон танҳо гузоранд... Сангиной нозанини шаҳлочашм гӯш ба берун дорад, ки чӣ садое бармеояд. Дар хонаи дигар модаршӯ хамроҳи духтараш чун Сангиной ғайрат надорад, ки овоз барорад. Падаршӯй ба умеди рӯйи Пушти Ағба рафтааст, ки зимистон надаромада, чав ё гандум пайдо карда орад. Оилаи бемардинаро воҳима зиёд мешавад...

«Сангиной!» – ҳамчу нафас садое расид ба гӯши ӯ. Сангиной дам ба дарун гирифта, дергоҳ гӯш дод, то садо такрор ёбад ё на? Ӯ гӯшбақимор, ки овозро шинохта ё тозон ба пешвозаш мебарояд, ё бегона буданашро доништа, назди модаршӯ меравад, то он марди бегонаи беодоро калтаккорӣ карда ронад. Ба ҷои овоз садои ҷакидани сагашон омад ва аз дуру наздик ягон-ягон овоз баровардани ҳамсоягон... Шаби дароз Сангиной зону оғӯш карда баромад. Нафаҳмид, ки чӣ буду чӣ шуд.

Саҳари мардон модаршӯ дари ӯро кӯфт:

— Келин, ҳо келин! – Сангиной дарро ба рӯи ӯ кушод: – Имшаб чӣ шаб буд?

— Нафаҳмидам, – кифт дархам кашид Сангиной, – ман аз шумо пурсиданӣ будам.

— Аз ман мепурсӣ, ки хушдор дорам?

Чашмони Сангиной сӯйи модаршӯ милт-милт карданд. Сари забонаш намеомад, ки ӯяд: «Чӣ, ман хушдор дорам?» Гапгардонӣ накард ва як умр забонаш баста монд.

Шабони дигар ҳам сағони деҳа гирогир карданд ва рӯзҳои дигар ҳам. Сангиной аз модаршӯ гап мешунид. Модаршӯ – зани барбастаи мардмичозу мардовоз, ки ба назар ғаму хузиро дар дил роҳ намедод, ҳарфи дар дил гузаронидаашро ба забон наорад, мекафид, ҳар гоҳ аз ғалмағали сагон шубҳа карда аз Сангиной мепурсид, ки чӣ гап аст? Ба Сангиной саҳт мерасид ин суол, худдорӣ мекард. Баъдтар шод шуд, ки ҳамзабон нашуд бо модаршӯ. Лекин забони модаршӯ аз заҳр задан намемонд: дигарон як шаб занашӯйӣ карда мезоянду ӯ шаш моҳ дар оғӯши писараш хуфта назоид, ҳатто обистан нашуд...

Ин дафъа Сангиной ба хонаи падар рафту барнагашт... Акнун сағи онҳо гирогир мекард шабҳо. Аммо Сангиной намефаҳмид, ки ин аломати чист. Шабҳоро бедорхоб рӯз мекард ва рӯзҳоро дар кори колхоз кӯр. Чашму рӯ аз нигоҳи одамон мегурезонд ва мепиндошт, ки модаршӯ ба эшон чизе гуфтааст; бофта ба пойи ӯ бастааст.

«Сангиной!» – аз даруни гандумзор меомад ин садо, «Сангиной!» аз паси хирмани чав меомад ин овоз, «Сангиной!» – аз даруни чўйбор, аз пали шолӣ, аз себор, аз шохи дарахти тут, аз зери барги тогину ширешак, испаноғ меомад садо, аммо Сангиной ин садои зерилабии шиносро аранге мешуниду соҳибашро намедид. Гӯшхояшро кафмол мекард, мекашид, биниашро дошта, зӯр зада аз гӯш нафас мебаровард, то шунавотар шаванд ва диккат медод, ки ин садо аз паси кадом бутта боло мешавад...

Ва ин садо аз буни харсанги сафед омад – ҳамон харсанге, ки болотар аз боғи онҳо дар даҳони камари Сурхнова воқеъ гашта буд. «Сан-ги-но-ой!» Оҳиста, ҳарф ба ҳарф – эҳтиёткорона омад ин садо ва Сангиной шах шуд. Овози шинос, вале андаке дупӯста. Сангиной ба худ омад, ба ҳама ҷо дида давонд, сӯи боғашон нигарист, сӯи нова нигарист, аммо касеро надид ва гумон кард, ки ҳамин хел дар сараш, дар дилаш ин садо пайдо шудааст. Пасон як сангча пеши пой ӯ афтид ва Сангиной ғелида поён рафтани онро дид. Аз рафти сангча муайян кард, ки аз кадом тараф омадааст. Ӯ каланди сари китфро ба замин гузошт ва сӯи харсанг, камар нигарист, ки ёри бозӣ кист. Касеро надид, садоеро нашунид ва боз каланд бардошт, ки сари чўй рафта, ба боғ об бандад. Ҳамин ки рӯи ҷониби сарбанд қадам ниҳод, садо такрор шуд: «Сангиной!» Нигоҳ карду касеро надид, яқин кард, ки чин аст, ки номи ӯро мегирад – ба қавли мардум: номгирак. Раъша давид ба танаш, мӯи сараш боло шуд – рӯймоли ғичими сафеди аз давраи арӯсӣ мондари бардошт ва ёрои сари об рафтаниро накарда, баргашт. Аз пасаш сангча омад, вале нигоҳ накарда, ба хона омаду бистарӣ шуд... Сангиной ин савдори танҳо ба модараш гуфт... Ва ҳамин ки аз бистар хесту рӯи ҳавлӣ гаштан омӯхт, овози шинос дар гӯшаш садо медод ва қуввае ӯро ба он ҷониб мекашид ва Сангиной миёни боғ рафта, ҷониби харсангу камар рӯ оварда менишаст; ба назараш касе менамуду ғайб мезад, сар аз буни харсанг мебароварду мекашид.

Модараш рафторҳои ӯро мушоҳида карда, дунболаи ӯ меомад, ки духтар ба балое напечад. Вале Сангиной исрор мекард, ки модар аз паси ӯ наояд, ба ӯ ҳалал нарасонад: «Оча, наё, дилам буғз дорад, мон ба ҳоли худ гардам.» Ва модар ӯро танҳо мегузорад. Сангиной барои занги дил шустан ҳар рӯз ба боғ мебарояд. беҳи дарахт мешинад, аз миёни сархор ҷониби харсангу камар менигарист ва баралоина медид, ки сиёҳие паси харсанг мегузараду ба камар, ба камар мераваду паси харсанг. Аввал сиёҳӣ қоматҳамидан чандагӯш намуд ва ҳамин ки аз буни харсанг ним рӯву як чашм менамуд, ба чин мемонд; мӯи сари то дӯш фаромадааш ба чин буданаш гувоҳӣ медод. Сангиной пушт аз такяи тути хурӯсӣ гирифт ва афсуншуда то назди девор рафт, он сӯ нигоҳ карду нигоҳ карду нигоҳ ва ишораи ӯро дид, ки даст мегардонд: «Биё!»

Ҳаросиду баргашта сӯи хона тохт, мадори пояш хушк шуда миёни боғ монд...

«Ман – Зукур, Сангиной! Чаро мегурезӣ!» – аз паси харсанг баромада гуфт сиёҳӣ ва Сангиной фиреб доништа, ба пас нигоҳ накарда гурехт. Дар хона пинҳон шуд. «Чӣ хел?» Ҳамин қадар пурсид аз худ Сангиной ва дигар ба чизе аклаш надавид... Хаёл қардану хомӯш будан ва зону оғӯш қарда ништастан аз ҳамон вақт касб шуд. Ботинаш мехурӯшид, дилаш бугз мекард ва қуввае мебардошташ, то аз хона бурун ояд... Таънаҳои модаршӯ ёдаш меомад, бозгардонда хона бурданҳои падаршӯ ёдаш меомад, бӯсу қанори Зукур ёдаш меомад, ваъдаҳо ёдаш меомад... дар хона ништа наметавонист. Дарёфт соҳиби садоро, пай бурд маънии гирогирӣ сағхро ва донист, ки аз барои кӣ омадааст ӯ. Ба касе нагуфт ин сирру савдоро... аз ҳамон вақт хезумкаш шуд, саргинчин шуд, кӯҳрав шуд; номи девонаро гирифт.

Сангиной на аз барои Зукур, балки барои фаҳмидани он ки ӯ омадасту чаро худро пинҳон қарда мегардад, китфи боғ гузашт. Рӯ ба рӯи харсанги сафед истоду истод, вале чизеро надид, дилаш ваҳм қард, пештар рафта истод, касеро надид... Назди харсанг рафт, даҳонаи ғор рафт, касеро надид, сурфид, ҷавобе нашунид. Боз ба танаши раъша давид, боз воҳима гирифт, ки фиреби назар будааст. Сонӣ хулоса қард, ки ба худаш ягон чиз шудааст: шояд ваҳмак. Ба назараш ҳар чиз метобад, ҳар садо садои Зукур мешавад... Ва минбаъд мерафту меомад, мерафту меомад; саргин мечиду шибоғ меканд, вале касе дучор намешуд, сиёҳнеро намедид ва аз чизе намеҳаросид: «Наход, ки ягон кас қасд қарда бошад?»

Ва боз шабе сағҳо гирогир қарданд ва саги онҳо худро дами дарвоза кушт. Падари Сангиной марди лоғари нимҷон ду-се «Ҳо!» гуфта сағро ангез дод ва аз ҳавлии ҳамсоя боло шудани садои мӯйсафедноро шунида хомӯш монд. Аммо сагон қаноат накарданд, то рӯз қақиданд. Сангиной паҳлӯи модар ништаста сукут мекард, ки ин чӣ балост? Дар хонаи падаршӯ низ ҳол чунин буд, то рӯз сагон фиғон бардошта пеш мерафтанду тарсида пас мегаштанд, ҳоби ҳамаро мепарронданд ва пагоҳ яке дузд омада буд, мегуфту дигаре гурги Ёлдорро бадном мекард... Вале андешаи Сангиной дигар аст: «Зукур!» Аммо сабаб чӣ бошад, ки дуздвор меояду меравад, на ба хонаи худашон чуръати даромадан дораду на ба хонаи падарарӯс.

— Оча!

— Чӣ мегӯӣ?

— Барои чӣ сағҳо хоб намекунанд?

Сангиной дарёфт, ки барои чӣ модараш ҷавоб наод. «Наход ки фаҳмида бошад?» Ва боз ӯро хоб набурд; аз бозе ки сагон ин зайл гирогир мекардагӣ шудаанд, аз рӯзе ки дар паси харсанг сиёҳӣ дидааст, аз вақте ки садои ӯро шунидааст, хобпар шудааст.

Ва чандин шаб аст, ки чисмаш хобу чашму дилу фикраш бедор аст. «Пагоҳ ўро мебинам... Дар камар наёбам, дар ғор мебинам». Аз гирогирӣ сагон маълум, ки имшаб омадааст, пагоҳ дар Камар мешавад. Сангиной ин саҳар ҳам тез хест – субҳ надамида. Вақти намоз гузоридани падар ба боғ рафт. Чорўби кашшак гирифта рафт, то хазон рӯбад. Хазони тутро рӯфта чо-чо чамъ овард ва болотар рафт, ки хазони зардолуи талхакро гундорад. Ду-се чорўб мекашиду гӯш меод, ки аз кучое садо меомада бошад. Садо наба-ромад. Вале баробари кафидани чашми рӯз аз паси сархор сиёҳие тофт ва Сангиной нахаросид, балки бадиққат ба вай нигарист ва чорўби кашшакро рӯи хазон андохта, қониби сиёҳӣ рафт. Рост исто-д рӯ ба рӯи ӯ ва сар чунбонд: «Наход ки ту бошӣ, Зукур? Наход, ки гуреза шуда бошӣ?» Боз сар чунбонд ва Зукур сарчунбонии ўро ба ҷӣ маънӣ донист, ки «аз барои ту!» гуфт ва майли пеш омадан кард. Аммо миёни онҳо девор буд, девори сархордор.

— Ҳамааш аз барои ту, Сангиной!

Ва Сангиной имон овард, ки ӯ Зукур аст, вале он Зукур не, ки аз назди ӯ рафта буд. Сиёҳ асту харобу ришдор. Ифлос ва чиркин, ки дар рӯзҳои наздик рӯи обро надида бошад. Дар ин субҳи босафои тозаҳаво Сангиной ҳамин хел як рӯи ношустаро дид, табъаш хира шуд ва ҳештанро пас кашид, пушт рафт. Ҳама андешаҳо, ки шаб дар сар дошту мулоқоти ўро мехост, аз сараш парид ва ҷои онро як пора ях гирифт.

— Нарав, Сангиной! Гап ҳаст!...

Дили Сангиной ларзид, тани Сангиной ларзид, ки ҳозир падар намозро тамои карда, ба боғ меояд ва сирру савдори мебинад...

— Бирав!

— Меравам! Меравам! Натарс! Ба ту зиён намерасонам... Лекин ту чаро аз хонаи мо омадӣ?

Сангиной чизе нагуфту гирист, сар чунбонду яктоз рафт, чорўб-ро набардошта рафт ва ҳамин ки аз буни хона сурфаи нимҷони падарро шунид, бозистод, то аз рафтору рангу рӯяш чизеро пай набарад.

Сурфаи падар ўро ба худ овард, ки бозистоду баргашта он қониб нигарист ва дид, ки Зукур аз раҳна гузашта меояд, даст ба даҳон бурд, то фарёд назанад. Сӯи боғ тохт, то ўро боздорад: «Бирав, аз барои Худо бирав, дар камар нишин, ман меоям!» ва боз башироб сӯи хона рафт.

— Ба ту ягон бало шудааст, Сангиной?! – вазъи бечо ва мӯи парешони ўро диди гуфт модар, аммо Сангиной ҷавобе нагуфта ба хона даромад ва зону оғӯш карда нишаст.

«Напурс, оча, ин чизи мегуфтагӣ не!» лабонаш ба сари зону расида пичиррос зад ӯ, модар нашунид. Ва ҳамин сирри нагуфта дар дили Сангиной пӯсид... Миёни обу оташ монда буд Сангиной; сӯзад, ба об мезад худро, хунук хӯрад, ба оташ. Дар хона бошад,

дидори Зукур қозиба мекард, то назди ӯ равад, наздик равад, аз тарс пас мегурехт... Аммо рӯзе ба дасти ӯ афтид: Зукур ӯро саҳт дошту сар надод. Ҳарчанд Сангиной талвоса кард, ғалтанак зад, мӯяву шеван кард, дастонашро газид, Зукур сар надод: дастонашро бо дастонаш медошт ва даҳонашро бо даҳонаш. Дасту пой Сангиной суғт шуд... Ва аз болои камари Сурхнова селоба фурумад – пардавор шорид, деҳаро аз камар ҷудо кард...

... Акнун Сангиной аз як чиз метарсид: дар қадаш бачча наштад. Ҳарчанд ки ин муддаҳои дили ӯ буд – ба падаршӯву модаршӯ безурёт набуданашро собит мекард, намехост, аз шармандагӣ метарсид; рӯзҳои аввали ба ҷанг рафтани Зукур мебуд ҳам – як бало, ба номи ӯ мебастанд, гапу калоча ҳам намешуд, ҳоло биринҷ обро набардорад. Аз як лаби даҳони мардум «ҳаромӣ!» мерезад ва ӯ наметавонад исбот кунад, ки ҳаромӣ нест, аз шӯи никоҳини худаш аст. Ӯ аз пешина маъюстар мегашт, гирифтаву рангпариди, гумон ҳам надошт, ки ҷунин ҳодиса пеш меояд. Намедонист, ки ин чиз чӣ хел маълум мешавад, танҳо медонад, ки занон сарторик мешаванд, дилашон ба чизе меравад, ғарораву парто-парто мекунанд. Меларзид тани ӯ, азоб мекашид, аммо аз модар намеурсид, ки сирраш фош мегардад. Агар то ҳанӯз азобаш яктаарафа буд – таънаҳои падаршӯву модаршӯ, таънаву заҳри забони онҳо, акнун азоби ҳарҷониба дошт... оқибати ин амалро андеша мекард... Вай аз Зукур мегурехт, чашми дидан надошт. Гурега буданашро дониста, нафрат мекард, ҳатто гумон ҳам надошт, ки ба вай сар мефарорад, аммо ҷун шуд, нафаҳмид. Тафси бадани Зукур, нафаси гарми ӯ Сангинойро мумвор об кард...

— Оча!

— Чӣ дард дорӣ?!

Ва Сангиной ҳеч чиз гуфта натавонист. Медонист, ки дардаш зиёд аст, вале ин замон нишоне намонд аз он дардҳо, вақте донист, ки модар дард доштани ӯро медонад, суханашро фаромӯш кард. Бархосту ресмон гирифтӣ теша...

— Он дафъа ҳезуми бисёр овардӣ, боз меравӣ?

— Он дафъа борон буд, оча, зери камар нишастаму омадам.

— Шояд боз камаршинӣ равӣ?

Дасту пой Сангиной суғт шуд, тешаву ресмон аз дасташ афтид, лабонаш, парраи бинивонаш париданд ва ларза ба тан гузашту фуру нишаст. «Тамом» аз дил гузаронд ӯ ва маҳин-маҳин гирифт, гӯё ба ҳоли хештан месӯхт. Ӯ бояд мерафт; аз Камар гузашта, новаро боло шуда, ба ҷое мерафт, ки Зукур фармуда буд – ба Ҷайраҳона. Зукур ӯро мунтазир, як пуштора хорча ҳам тайёр карда мемонад. Аммо ҳарфи модар дасту пой ӯро баст... Сархам рӯ ба рӯи модар нишаста андеша мекунад, ки илоҷ чист?

— Ман бояд бимирам, оча!

Ва ин дафъа модар хомӯш буд. Пушт ба девори хона така дода ва андаке аз духтар рӯ тофта, ба пахно менигарад, ки харфи духтар нашунида бошад. Вале духтар чашмдор, ки модар саҳт мегӯяд, нафрин мекунад, тешаи ба замин афтодаро бардошта, ба сари ӯ мезанад.

— Ман бояд бимирам, оча!

— Ту кайҳо бояд мемурадӣ!

Хест модар ва домон афшонда сӯи дарвоза рафт, берун шуд.

Ва Сангиной мурд аз чунин «навозиш»-и модарона... Хеле мунтазир шуд, ки ӯ бармегардад, барнагашт. Кучое рафт. Шишта-шишта андеша мекард, ки чаро модар чунин тунд мегӯяд, бадтар аз модаршӯ ва ба хулосае меомад, ки аз асрори зери камар воқиф аст, хатто пардаи обии онрӯза сирри онҳоро пӯшида натавонистааст. Ё шояд аз чизе олугда бошад Сангиной девори намкаш барин ҳама чизро ба худ мекашад. Шояд олугдагии писари бачанг-рафта бошад, шояд рафтори писару домодро муқоиса карда, ба чунин ҳол ояд... Сангиной дар ҷои нишастааш арақ кард. Гӯшҳояш куфл заданд, сараш каду гашт ва танаш вазнин. «Ту кайҳо бояд мемурадӣ!» садо дар гӯшаш саҳт таъсир кард ва ӯ тешаву ресмон ба даст беихтиёр сӯи боғ рафт. Сангиной баъди ҳамин донист, ки дигар орому қарор зиста наметавонад. Худдорӣ кунад ҳам қуввае ўро бардошта ё кашола карда мебарад; ба боғ мебарад, ба камар мебарад, Сурхноваву Ҷайраҳона мебарад...

Ў дар шохи уреби тут ресмон андохта баст, ҳалқадавак ҳам сохт, то худро дор кашада, дар чунин рӯзи равшан аз тамоми гиру дори зиндагӣ чашм пӯшад, аз шиканҷаву харфу калочаи модаршӯ раҳо ёбад ва чунон озод шавад, ки...

«Сангиной!» ҳалал расонд ин садо ва ӯ ҳалқаи сӯйи сар кашадаашро ба гардан андохта натавонист. Садои аз сари девор ба замин афтидани чизи вазнине баромад...

— Ту чӣ кор мекунӣ?! Ман барои ту шуда аз чанг гурехтам!

— Лаънати Худо бод бар ману бар ту барин гуреза!

Зукур аз чунин саҳтгӯии ӯ хафа нашуд, балки нашунида ангошт ва аз дасташ дошта кашид, ки пушти боғ гузаранд. Сангиной аввал чун кӯдаки зуъмӣ вазн андохт, ки намеравад, вале баъди саҳт оғӯш карда, бӯсидани Зукур нарм гашта ҳамроҳаш рафт, чунон ки гург барраро мебурда бошад.

Модари Сангиной ҳамин ҳолатро дид. Ҳангоми аз хонаи ҳамсоя баргаштанаш чашмаш ба Сурхнова афтид, ки деве духтарашро мебарад. Ў чизе гуфта натавонист, фарёд кашада натавонист, то ба худаш осебе нарасад... Ба боғ рафта ҳалқаи дорро дид ва ҳангаш канда, зери дор фуру нишаст ва ба роҳи борики Сурхнова нигарист, ки духтараш кучо шуд. Сонӣ ба хулосае омад, ки ба духтар саҳт гуфтани ўро чин фаҳмида чунин рафтор кардааст... Сангиной бегоҳ баргашт, модар ба ӯ чизе нагуфт, напурсид, ки

ҳезумаш кучост, напурсид, ки дев чӣ кард бо ӯ ва дигар монен ба кӯҳ рафтани омадани вай нашуд. Сангиной мерафту меомад девонаавзоъ. Ҳолати ӯро танҳо модар мефаҳмид...

II

Набераи Абӯшуқри горӣ ва писари Абӯмансури колхозбозор – Зукур дар кӯдакиаш ҳам тарсу буд; мухит ӯро тарсу карда буд: вақте ки сухан аз бобои гуреза мерафту кӯҳ ба кӯҳ гаштану аз деғу чин натарсида дар горҳо зиндагӣ кардани ӯро меғуфтанд, Зукур китф баланд карда, сари сина дамонда, тойчаосо мефиркид, ки мисли бобош мешавад ва вақте мефаҳмонданд, ки дар замони мо ин хел шуданаш мумкин нест ва ҳочат ҳам надорад, вай фуру менишаст, ба назар китфонаш меафтаиданд; ва агар сухан аз ҳодисаҳои дигар равад, калонҳо даст ба даҳон бурда «чим-чим» меғуфтанд ва каф ба лаб пахш мекарданд, то эҳтиёт бошанд, зеро девор муш дорад ва муш – гӯш. Бачча хаппак мегашт, сангпуштор гардан миёни китфон фуру мекашид. Калонтар ҳам шуд, чунин буд, мактабхон ҳам шуд, чунон буд – тарсуву ларзон. Ва вақте ки даъватномаи аскараро ба дасташ доданд, андешаи фирор кард, аммо аз мурдан (наравам, мепарронанд) тарсида, ба ҷанг рафт. Ва ҳангоми ба қатор савор шудан чунон зими сиёҳ зад, ки аз будану набуданаш касе огоҳ нагашт...

... Зукур баъди рафтани қатор шабро дуртар аз роҳи оҳан гузаронд ва чашми рӯз накафида рӯ ба Офтоббаро овард. Рафту рафт, рафту рафт, ба домани кӯҳҳои баланд расид, вале намедонист, ки ин кӯҳ кадом кӯҳ аст ва кӯҳи ӯ медонистагӣ дар кучост. Зеро онҳоро чанд шаборӯз пиёда бурда буданд, савора бурда буданд, аз мошин фароварда, миёнбур, роҳ наздик гуфта бурда буданд ва ӯ фарқ накард, ки роҳи рафт кадому роҳи бозгашт кадом... Мерафту мерафт, намедонист, ки рӯз дар кучову шаб дар кадом манзил аст. Аз шабистони муваққатии ӯ то домани кӯҳ хеле роҳ буд ва муроди Зукур ба он расидан. Ба назар наздик метобад, ба гаштан дур. Ӯ метохт, то зудтар дар паси харсанге, даруни камаре ё бутгазоре ҷой гирад... Ба нияти аввал расид, аммо дер давом накард: он шаб дар камарак ҷой гирифт ӯ, дар камараке, ки баландтар аз роҳи гузар буд. Зукур дигар камару обкандхоро хуш накарда, миёни бутгазоронро ҷои хоб надониста ба ин камар омад, ки офтоб фуру мерафт; гирду пеши камарак пур аз устухон ва пашму тибити ба хорбуттаҳо часпида буд ва боз шохҳои ворафтаву мисли токи кӯҳна лифбаста мехобиданд, ки далел ба шоҳи охуви архару бузу серка буданд. Воҳима гирифт тани ӯро. Агар шохҳо гувоҳ набуданд, яқин мекард, ки ҳама устухони одаманд. Гумонаш ё одамхӯрҳо ин корро кардаанд ва ё гурезаҳо фавтидаанд. Раёша гирифт баданашро, мӯи сараш рост шуд, ларзид.

Офтоб фурӯ рафт, говгум шуд, ситораҳо каме равшанӣ карданд, моҳ ҳам баромад. Тамоми рағу пайи Зукур кашида буд, ки ана-ана даррандае ва ё балое ба ӯ дармеафтад ва баъди чанд рӯз устухонҳои ӯ низ дар даҳони камарак хушку ворафтаву урӯн мемонад ва пасовандони дигар дар миёни ин қадар шоҳу устухон мӯю устухонҳои ӯро дида ба устухони хайвон нисбат медиҳанд... Чавони ҳаждаҳсолаи нав аз таги кӯрпаи гарми падару модар баромада аввалин бор дарди танҳои мекашид ва лаззати тарсро мечашид – баданаш меларзид. Меларзиду меларзид, табларза гирифт танашро, дастону манаҳаш ба бозӣ даромаданд, дандонҳо ба ҳам заданд ва ӯ як нафас дам ба дарун гирифта, қарор истод, то шунавад, ки аз кучо садои даррандаҳо меоянд, вале ларзаи танаш зӯри карда, боз ба сони барги бед ларзид ва намешунид, ки аз қадом самт чӣ садо меояд. «Хубтар буд, ки мерафтам, хубтар буд, ки...» Дандонҳояш ба ҳам зада, намегузошт пушаймониашро гӯяд. Чавонаки тарсу андеша мекард, ки агар ҳамин шабро рӯз кунад, ходисае рух назанад, ба роҳи омадаш бозпас меравад ва дар роҳи қатора қарор истода ё назди сардори истгоҳ даромада, арз мекунад, ки дирӯз аз қатора монд...

Даҳшат! Ин ҳарфи рост, ки аз ҳаёли ӯ гузашт, зиёдтар танашро ларзонд... Пас рӯи хок дароз кашид ва ба гӯшаи медаромад, ки касе ба девораи камарак тук-тук мекӯбад. Хуб диққат дод, садо аз девораи камарак не, балки аз танаи худаш меомад ва ҳамин ки сар бардошта нишаст, «Чу!» аз кучое омад ин садо. Ӯ, ки омодаи шунидани ин садо набуд, овозаи муайян кардани «тук-тук» буд, аниқ карда натавонист, ки садои чист? Уқоб буд, чуғз буд, рӯбоҳ буд, ки чунин садо мекард. Аз даҳонаи камарак андаке дарун лағзид ва гумон кард, ки ҳар чӣ бошад, ин ҷо меояд. Хеле нигарон шуд, аммо пайдо нагашт. Ӯ дароз кашид. Боз пойҳояшро чамъ оварда, якпаҳлӯ гашт ва чашмонашро саҳт пӯшид, то ҳама чизро фаромӯш кунад. Чавони бетачрибаи тарсу роҳи тасаллии хешро намедонист ва чунон ба ҳаяҷон меомад, ки ана-ана мекафида бошад, чизе ба вай дарафтида мебарронда бошад – ҳамчуноне ки аз рӯи гумонаш дар майдони чанг тири аввал ба ӯ мерасид. То алвакт дил гуфта шикамро мефаҳмид, агар шикамаш ба дард ояд, «очаҷон, дилам дард мекунад», гуфта шикамашро саҳт медошт. Ҳоло ҳам намедонад, ки дил дар кучои танаш ҷой мегирад. Ҳатто садои тапидани онро садои путки ба девор бархӯрда медонист.

«Чу!» боз омад садо. Ин дафъа аз наздикҳо омад. «Бай!» Зукур садои одамиро фарқ кард. Сонӣ садои сагон баромаданд. Тапиши дили ӯ тез шуд, арақ баровард, вале ҳоло ҳам намедонист, ки ин садои чӯпон аст ё аз пайи ӯ омада чунин овоз мебароранд. Садои гелида ба сангҳои дигар бархӯрдани сангҳо омад, овози хайвонҳо шунуда шуд. Пасон як чизи сиёҳ даҳони камарро гирифт. Фашуфуши зиёди хайвонҳо воҳимаангез буд. «Чу!» ин садо як тораи

асаби Зукурро канд, эҳсос кард, ки чӣ андоза чиз гуфт. Ӯ андаруни камарак дам ба дарун меистод. Ба девори сангӣ таъя зада, мешунид, ки чӣ зайл садои тук-тук ба гурс-гурс бадал шуд; ба назар камаракро меларзонад ин садо. Зукур то алвакт аз танҳои метарсид, акнун аз пайдо шудани инсону гӯсфандон метарсад. Ва боз аз сагон, ки ак-ак карда то дами камарак омада, гургуркунон дум меликконанд, гӯш сих карда он қониб менигаранд, чизеро бӯй гирифтагӣ барин заминро ханҷол мекашанд, боз ҳаворо мебуянд, пеши пои чӯпон иринҷос мезананд, ки он сӯ нигоҳ кунад. Чӯпон ишораи онҳоро нафаҳмида рост меистод, гӯё доништа ин корро мекард, доништа сагонро ба дигар қониб ангез медод, ки фирорино набинанд, ин қавони тарсура талхакаф накунад. «Ҳо-оо! Гир!» Ба он тараф, ба пеши мол садо кард ӯ ва як қадам пахлӯ рафт. Вале даҳонаи камаракро кушодан ба фоидаи ӯ нашуд. Сагҳо бӯй гирифта ба дарун нигоҳ карда меғурриданд, ягон-ягон ак меғуфтанд, баъд ба иринҷ-иринҷ гузаштанд ва дум ликконданд, ки аломати эҳтиётқориашон буд, чунон ки дар ҳафале рӯбоҳ ё харгӯшери ҷой карда бошанд. Чӯпон аз рафтори сагон рамуз гирифта ба ҷояш нишаст ва диққат ба дарун дод, аммо чизеро надид.

«Халосӣ нест» аз дил гузаронд Зукур ва боз ба девори сангӣ ҷафстар шуд.

«Ҳоҳ!» – ангез дод сагонро, аммо онҳо думак мезаданду як қадам пеш монда, ба иринҷ-иринҷ меғузаштанд. Киллаи сиёҳ якзайл мечакид, дарунтар мерафту боз пас мегашт... Чӯпон асо ба девора зад. Аз дарун садои сурфаи паст омад.

— Инсонӣ? – гардан ба дарун ёзонда пурсид чӯпон.

— Ҳо!

— Ку пеш биё!

Зукур тарсид, пеш наомад, истодаш як зайл буд.

— Пеш биё, меғӯям! – саҳт гуфт чӯпон ва аз садои хеш дар танаш раъша давид, баъд пушаймонӣ кард: «Астағфуриллоҳ!» Хавфаш он буд, ки дузд ё каллабуре бошад.

Зукур қомат рост накарда, сар ба сакфи камарак мерасидагӣ барин ҳам-ҳам пеш омад.

— Кистӣ?

— О... одам!

— Мебинам, ки ҳайвон нестӣ, сухан мекунӣ, лекин дар торикӣ, танҳо чӣ қор мекунӣ?

— Роҳгузар будам, дар торикӣ мондам... Агар медонистам, ки дар ин наздикиҳо мол ҳаст...

— Охир ин кӯҳи баланд аст, роҳи гузар не-ку?

— Ҳо, медонам... Лекин аспамонро кофта-кофта ба ин ҷо расидам...

— Асп?

— Ҳо, чирани пешониву дасти росташ сафед...

- Надидаам... Аз кучо мешӣ?
- Аз Дашти Морон.
- Дашти Морон?.. Намедонам.
- Ин дур... Қариб ба Офтоббаро рафтан лозим.
- Аспи ту он чо гум шуда бошад, ин чо чӣ мекобӣ?
- Як чӯпон гуфт, ки аспи моро дар хамин чо дидааст.
- Падару модар дорӣ?
- Ҳо!
- Ба кадом калла туро ин чо танҳо фиристодааст?... Кӯдакро...
- Чӣ ном дорӣ?
- Номам чӣ лозим?
- Кас донад, нағз-дия... Номи ман – Шодӣ.
- Ҳа-а, номи ман – Абӯзукур.
- Абӯшукур?.. Абӯшукур гуфти?.. Ман як Абӯшукурро ме-
донам, ки вай...
- Абӯшукур не, Абӯзукур!
- Инту гӯй-дия! Ман як Абӯшукурро медонам, ки ба мо рӯз
намедод. Лекин вай мурд, куштанд... Э ганда буд-ээ... На гӯсфанд
монду на чӯпон... Худоё, намедонам, ки кӣ кушт... Ҳар чӣ бошад-
набошад, куштанд. Номатро равшан нашунидам, гумон кардам,
ки зинда шудааст. Қариб талхаам кафида буд.
- Зукур чанд бор даҳон пур кард, ки ҳамон одам бобои ман,
гӯяд, аммо забон газид. Ӯ боз даҳон пур мекард, ки нон пурсад,
аммо медонист, ки дар ин солу замона чизи аз ҳама қимат нон
аст. Чӯпон нон дошта бошад ҳам, доданаш гумон аст. Зукур то
ин дам гурусна монданаширо пай набурда буд – аз тарсу воҳимаву
ҳаяҷони зиёд, вале ҳоло дар назди чӯпон заъф задани шикамашро
пай бурд...
- Падарат одами хуб набудааст, барои як асп баччаро сарсон
кардан...
- Ман-худам... Циранро нағз меидам, ако... – гуфт ӯ ва дамаш
дарун зад. Ва чун дид, ки сару либоси чӯпон низомиёна – шинелу
телпаки аскарӣ дорад ва остини дасти росташ холи алвонч мехӯрад,
ба даст афтоданаширо яқин кард ва боз иштихояш гирифт – сер
шуд гӯё... боз хомӯш монд.
- Боз аз чанг нагурехта бошӣ, бачча?
- Лаҳзае хомӯш монд ӯ ва чароғи ба пилтааш равшан давида
барин зуд афрӯхт:
- Ман холо кӯдак, ако... Аспро кофта нам барои он, ки ёфта,
чанг барам... – ва хомӯш монд, ки чӯпон ба харфи ӯ бовар мекунад
ё сирри ўро ба мугамбирӣ пай мебарад...
- Барои он гуфтам, ки дуртар истанса ҳаст... Бисёр мегурезанд,
баъд сурӯсур карда медоранд...
- Аз афташ, шумо дар чанг будед-а? – қасдан сухан дигар
кард ӯ, то аз хомӯш буданаш чӯпон гумоне набарад...

— Будам... – гуфт \bar{u} ва ба дасти чап асо бардошта остини хо-
лии дасти ростро боло кард. Пасон дар равшани мохтоб дид, ки
писарак чомай кӯҳна, токии нимдошт ва чоруки дарида дорад.
– Падарат ҳам дар чанг набуд?

— Не! – зуд ҷавоб дод \bar{u} ва андеша кард, ки чаро ин хел ме-
пурсад чӯпон, – \bar{U} пир аст... – пас сухан дигар кард: – Гӯсфандҳои
худатон?

— Аз они колхоз.

— Кам барин-а?

— Кам... Боз камтар мешавад... Тухмаш гум нашавад, гуфта
чаронда гаштем...

— Дар деҳаи мо як кас ҳамин хел мол дошт, бой гуфта, аристон
карданд... Аҷиб-а, ако? Моли худаш-ку, дуздӣ накарда бошад...

— Замони мо ин хелаширо намебарварад... Ҳама бояд баробар
бошад. Як кас хӯраду як кас – мурад, не.

— Охир моли худаш-ку, аз падараш мондагӣ-ку?

— Ҳамин хелу мо барои ҳамин чизҳоро баробар кардан ин
қадар ҷон кандем... Агар лозим шавад, аспи туро пештар аз худат
пайдо карда мебаранд: ҳеч чиз гуфта наметавонӣ, ҷунки лозим.
Мамлакат ба ин чиз эҳтиёҷ дорад.

— Шумо хондагӣ, ако?

— Дар чанг... – кӯтоҳ ҷавоб дод чӯпон ва сухан дигар кард:
– Мол дур рафт, биё ҳамроҳи ман... Ҳо-ҳо-ҳо! – ангез дод сагонро
ва овози онҳо аз дур баромад.

— Миннатдор, ако, ман аспамро кофтуков мекунам.

— Аспатро рӯз мекобӣ, шаб не-ку? Ин ҷо танҳо буданат хуб
нест. Биё ба девлоҳ равем, рӯшан шавад, мекобӣ...

— Не, ако, шуморо ташвиш намедихам...

— Ҳой, бачча, ту медонӣ, ки дар тариқати мусулмонон инсонро
танҳо мондан хуб нест!

Зукур чӣ гуфтанаширо надонист. Агар равшан мебуд, чӯпон
медид, ки Зукур чӣ баччаи тарсуру мемонад, чашмони бетачри-
баи дуздонааш чӣ сир хувайдо мекунанд, ранги паридаш ба чӣ
далел хастанд.

— Пеш даро!

Ҷон аз дасту пой Зукур бурд ин ҳарф ва хост ба чӯпон да-
рафтад. Вале аз асои дасти \bar{u} тарсид. Умед дошт, ки аз якдаста
будани \bar{u} истифода мебарад, вале корду асои чӯпонӣ умеди \bar{u} ро
барбод медод.

— Яқин гушна хастӣ, сари кӯш равем, ақаллан айрон
мехӯрӣ.

Зукур намефаҳмид, ки \bar{u} чӣ гуна инсон аст; на ба дилсӯзиаш
сарфаҳм мерафт ва на гумошта буданаширо медонист; ҳаёл ме-
кард, ки \bar{u} чӯпон нест, балки намоянда аст; ба гуфташ аз ин ист-
гоҳи роҳи оҳан бисёр мегурехтаанд ва \bar{u} ро ба ҳукми чӯпон ин ҷо

мондаанд, ки чунин гурезаҳоро даст гирад ва ё хабарашонро ба марказ расонад.

— Пеш даро!

Дили Зукур ларзид. Гумонаш яқин шуд. Ин ҳамон фармон аст, ки гунаҳгорро пеш андохта, даст баста мебаранд. Ў ёд дорад, ки чунин фармон пеш аз чанг ҳам, дар замони чанг ҳам кам набуд. Омад ба сараш аз он чӣ метарсид.

— Гурезай, ки ин қадар метарсӣ!?

— Не, агар ҳамроҳи шумо равам, аспамро ёфта наметавонам...

— Бе ин ҳам аспатро ёфта наметавонӣ.

— Барои чӣ?

— Магар ин он замон аст, ки аспи ту бесоҳиб гардад? Ин замонест, ки сақич аз даҳон мерабоянд.

Зукур моту мабхут гашт, намедонист ба ин мард чӣ гӯяд... Пас сар фурувард; ба умеде сар фурувард, ки фурсат ёфта, гурезад. Ва фикри дар сар омадаро дошта натавонист:

— Танҳоед?

— Танҳо... Шогирд шудан мехостӣ?

— Танҳо бошед, барои натарсиданатон ҳамроҳӣ кардан мумкин.

— Ман аз танҳой наметарсам, гург намехӯрад... хавфам аз танҳони ту... Одами танҳоро зуд гург мехӯрад.

Пичинг барин расид ҳарфи чӯпон ба Зукур. Надонист чӣ гӯяд. Боз ба андеша рафт, ки чаро чӯпон ўро ҳамроҳ биё, намегӯяд, балки пеш даро, мегӯяд.

— Чанд гурезаро дошта додед, ако?

— Ту аввалин мешавӣ!

— Ман гуреза нестам.

— Гуреза набошӣ, хап омадан гир, – маслиҳат барин гуфт чӯпон ва барои он ки аз ин сӯҳбат дур шаванд, боз сагонро ангез дод: – Ҳо-о! Ҳо-о гир!

Зукур аз гуфта пушаймон хомӯш монд ва аҳд кард, ки дигар аз ӯ чизе напурсад, балки илочи раҳой чӯяд. Чӯпон низ сухан намегуфт, балки ба диққат гӯш меод, ки ӯ ҳамроҳаш меояд ё на. Шарфаи пой ўро шунида хомӯш мерафт...

... Чӯпон дар дӯлча айрон рехт, ба Зукур дароз кард, як пора кӯмочро боз пора карда, як бурдаашро назди ӯ гузошт:

— Дар бисота будагиаш ҳамин... Моли худам мебуд, гӯсфанд мекушам, аз они колхоз, мумкин не.

— Миннатдор, ако, лозим не, – гӯё хаёли мегуфт Зукур ва фикраш ба дигар чо буд – ба чӯпон, ки ӯ чӣ касе бошад; ҳам мегӯяд, ки туро дошта медиҳам, ҳам мегӯяд, ки моли худам мебуд, бароят гӯсфанд мекушам.

— Гир, хӯр!

— Дилам намекашад, монда шудам, хобидан мехоҳам...

— Хайр, бихоб.

Лекин хоби Зукур намебурд. Нафас ба дарун гирифта, ором меистод, то чӯпон ба хоб будани ӯ имон оварад. Дар асл мехост хоби Шодӣ барад ва ӯ бархоста, гурезад. Боз андеша дошт, ки аз дасти чӯпон раҳо ёбад ҳам, аз дасти сагон халос намехӯрад. Пахлӯ гашт. «Қисмат будааст, аз борон гурехта, зери новадон афтодам». Гӯё тан дод, хоб рафт, вале андарунаш гуруре бардораш меод, намегузошт хоб равад; аз чӯпон ҳам, аз сагон ҳам натарсида, хеста рафтани мешуд, вале садои дам ба дам ангез додани чӯпон сагонро, ўро дар чояш фуру мемонд.

— Ҳо-ҳо-ҳо-хо! Гиро-о гир! – ба рамаи каму хуфта рӯ оварда сагонро хушёр мекард, то дар гафлат намонанд. – Хобӣ, бачча?

Чавобе нест. Зукур дар андешаи роҳи гурез аст: «Ба суханони ширини ӯ фирефта набояд шуд. Душманро ба шакар мекуштагӣ барин». Сар бардошт Зукур аз рӯи бозуяш ва ба атроф нигарист, ки моҳ фуру рафта, чизе наметобад. Садои кавшаву нафаскашии гӯсфандон меояд ва кадоме дигар - кушқор «ба-ба-ба!» гӯён намегузорад, ки гӯсфанде хоб равад. Чунин бозӣ Сангинойро ба ёди ӯ овард, хаёлан хеле навозиш кард, хумор кард... чанд бор ковок шуд, то хезаду гурезад, худдорӣ кард... Нашуд. Бархост, дуздона чанд кадам дур рафт.

— Ҳа!?

Овози чӯпон меҳи чафо гардонд ўро.

— Заҳр танг кард.

— Дур нарав!

Зукур дур нарафт. Паси хорбутгаи баргҳояшро серкаҳо канда нишаст, дергоҳ нишаст, ба умеди, ки чӯпон хавф бурда ё садо мебарорад ва ё хеста меояд. Чӯпон на омад ва на садо дод. Зукур гурехтани шуд... Яке ба сараш зад, ки агар гурезад, чӯпон фирорӣ буданаширо дармеёбад ва хоҳ-ноҳо аз пасаш меафтад ва ё хабар мерасонад, ки гуреза пайдо шудааст дар кӯхсор. Боз дудила хеле нишаст ва барои ба боварии чӯпон даромадан, омад.

— Қариб гурехта будӣ-а?

— Барои чӣ гурезам, акои Шодӣ?

— Надонам, аз дилат гузашт, ки гурезӣ...

— Не, акои Шодӣ, некии шумо кӯр мекунад... Ман гуреза нестам, ки...

— Гуреза нестию дилат чӣ хеле ки такопӯ дорад.

— Барои асп... Агар хоҳед, аспамро ёфта бурда ба падар ме-диҳам ва баргашта, ҳамроҳатон чӯпонӣ мекунам.

— Аскарӣ намеравӣ?

— Аскарӣ? Гиранд, меравам, лекин хурд хастам.

— Ба чанд даромадӣ?

— Тут пазад, хабдахро пур мекунам...

— Напазад чӣ?

— Напазад? Намедонам...

Ба назари Зукур ҳама суханони чӯпон таҳдор, барои ҳамин хавф мекашад, ки Шодӣ ба гуфтаҳои ӯ бовар намекунад, гуреза буданаширо доништа аз ин боб ҳарф намезанад, аз саргузашти чангиаш даҳон намекушояд. Зукур ҳам лаб фуру бафта, ки сухан аз мавзӯи чанг наравад; агар сухан аз чанг равад, вазъи деҳаро пурсучӯ мекунад Шодӣ, барои чӣ ба чанг нарафтани падарашро мепурсад, дилу нияти ӯро мепурсад...

— Хайрият...

— Чӣ хайрият?

Зукур аз хурсандӣ гуфт ин ҳарфро, зеро шаб то рӯз чашм сӯи Офтоббаро медошта, ки кай субҳ медамад ва ин ниятро дар дил дошта натавониста изҳор кард.

— Субҳ медамад.

— Ҳа-а... Меравӣ?

— Агар шумо фотиҳа диҳед... Акои Шодӣ, агар аспи чирани пешонаву дасти рostaш сафедро бинед, дошта бафта монедаш, ман гашта меоям...

... Ва ӯ аспашро кофта-кофта рафт то Ғори Амбал...

Баробари садои чӯрон ба сойча нишеб шуд, боз фарозро баромад. Торафт баланд мешуданд кӯҳҳо ва ӯ намедонист, ки кучо равад. Ӯ медонист, Дашти Моронро пайдо кардан осон нест, вале медонист, ки дар кучои ҳамин қаторкӯҳҳо. Чунон шахзори сойчазору пастобаланданд ин кӯҳҳо, ки нишона нагузошта бошӣ, зери чашм накарда бошӣ, аз як сойча мебароиву ба дигараш гум мешавӣ; шаху шаху шах, танҳо об тавонистааст судаву суфта кунаду арра, ки аз қулла то домана ба ғӯлаҳои аррида мемонанд. Зукур мераваду меравад ва сухани чӯпонро, ки мурдани бобову номи ӯро медонад, ба инобат гирифта, гумон мекунад, ки дар наздикиҳост Дашти Морон. Мераваду меравад, ҳулӯлу дӯлона меҳӯрад Зукур, бодони талх меҳӯрад, аз даҳонаш оби сиёҳ меравад.

Зукур дар бадали як ҳафта ба ваҳшиён монанд шуд; дар камар, буни шахҳо хуфта, тарсу ваҳмро паси сар кард ва имон овард, ки дигар дастгираш карда наметавонанд... Вале хавфаш аз чӯпон буд, ки ба чӯяндагои роҳ менамояд ва боз хушнудӣ мекард, ки ба чӯпон дурӯғ гуфт, дар дунё Дашти Морон гуфтани деҳа вучуд надорад, ба чустан намеёбанд. Ӯ болотар гирифт роҳро – баландтар баромад, дар ҷое қарор гирифтани буд, ки пои одамии нарасад. Ва ба шахи сиёҳ расид; ба назараш шинос намуд ин шах, аммо ношинос буд. Акнун дар доманаву паси харсангҳо ва камару дандонаҳои ин шахи азим мисли гамбуск мехазид ва гурбасурат аз ковокии санге ба сӯроҳии харсанге мегузашт. Дар чунин гардишу рафтгоҳҳо хиллае пайдо кард, ки баъд кор дод: қариби гуруби офтоб ҷои хоби каб-контро муайян мекард ва ҳамин ки торик шуд, моросо хазида наздик

мерафт ва чома кашида болои онҳо андохта пахш мекард ва ду-се кабк ба даст оварда, сари онҳо бо санги тегак бурида, хунашон меошомид, гӯшташон хомоҳом мехӯрд... Ғашаш меомад, ғарора мекард, мегардонд... Одат кард. Ваҳшӣ шуд... Қароргоҳ донист ин шахи шиноси ношиносро, пайдо кард Ғори Амбалро...

Ғори Амбал як роҳ дошт ва як даромадгоҳ. Дар поёни новаи шах, ки гӯё ду қуллаи он аз ҳамин ҷо ибтидо гирифта, душоха мешуд, ғоре воқест, ки аз рӯи афсонаҳо на так дораду на охир ва агар рави, Худо донад, ки ба кучо расӣ. Торик аст. Фақат вақти киёми офтоб андаке равшан мегардад ва офтоб, ки гашт, торик мешавад.

Ҷӯро ба ин роҳ пайроҳа бурд – пайроҳаи борики бегиёҳ, ки ҳама умр дар ин ҷо зиндагӣ вучуд дошта, рафтуомад мекарда бошанд, роҳ – тоза, вале ду канори он пур аз алафи хушк ва магар берун аз он ҷонваре намегардад, ки пояҳои зира ҷо-ҷо истодаанд, киёкҳо низ рост. Ҷӯро ба пайроҳа бепарвою бошитоб нарафт, балки бисёр боэҳтиёт ва мулоҳизакорона рафт; паи пой ҷуста, нишонаҳои нав ҷуста, истода-истода, дам ба дарун гирифта, мурғона пой аз замин бардоштаву монда, мерафт. Тамоми бунӣ харсангу ковокиҳоро наззора карда ва гоҳ-гоҳ ба офтоб нигоҳ ҷашм андохта мерафт, ки мадад мекарда бошад. Намедонист, ки ба ғор меравад ва намедонист, ки Абӯшукур дар ҳамин Ғори Амбал зиндагӣ кардааст. Аз поён – хеле поён бод садои рӯдакро меовард, боз мебурд... Кӯҳсор ҷунон хомӯш, ки ҷону ҷонваре надошта бошад.

Ду қадам берунтар аз пайроҳа як ҳода бар дӯнгии сабади сарнагуносо устувор буд, ки дар нӯгаш гиреҳи латтаи фасурда дошт; рангаш аз ранги хокистарии ҳода фарқ намекард... Ҷавони кӯҳистонӣ Зукур ҷунин аломатҳоро мефаҳмид, ки ҷӣ маънӣ доранд: гӯё замоне дар ин ҷо касе набуд гашта, гӯронда, ба сари гӯраш туг бардоштаанд... Ҳамин қадар мефаҳмид, аммо киву ҷӣ будани онро намедонист... Боз медонист, ки зиёратгоҳ мешавад ҷунин манзил ва шояд омадшудӣ зоирон пайроҳаро ҷунин равшан нигоҳ дорад. Ҷӯро натавонист безътиной карда гузарад: рӯ ба рӯи гӯр нишасту оят хонд, даст ба рӯй кашиду раҳмат кард ва боз бархоста болотар рафт... Ва сари роҳ ҳаргуна устухонҳо пайдо мешуданд, ки миёни ҳасу хошок менамуданд, аммо рӯи роҳ тоза буд. Ҳар қадар боло мерафт, устухонҳо зиёд мешуданд. Боло – ба пештоқи шах нигарист, ки шояд уқоб лона дошта бошад. Шах сӯхта метофту дудкашида ва шояд аз ин рӯ онро Шахи Сиёҳ гӯянд, аммо лонаи уқоб ё ҷизи дигаре наметофт ба назар. Пештар рафт, ба даҳонаи ғор расид ва ҳамон замон мӯи сараш тоқӣ бардошт. На пеш рафтано медонист ва на бозгаштанро. «Ғори девон» аз дили ӯ гузашт ва боз сар бардошта ба тоқу тоқчаҳои шахи баланд нигоҳ кард. Пасон ҷизе дарк накарда ва ё пай набурда, нишонае дарнаёфта, сирре нафаҳмида ба замин дида дӯхт; аз устухони зиёд

боз дилаш таҳ кашид, вале фарқ карда натавонист, ки ин устухонҳо устухони чистанд. Гумонаш дар гирдобӣ бетаҳ афтод. Аз ин ҷо баромадан имкон надорад. Вай ҷавони варзида ва хондае набуд, ки ба ҳамаи ин чизҳо сарфаҳм равад ва роҳи баромад ҷӯяд, аммо чун баччаи кӯхистонӣ устухони говро аз устухони гӯсфанд фарқ карда метавонист; дар бораи кӯхистон, ғорҳо, деғу чинҳо, дуздони одамхор, гургони ёлдори баччадузд, аждару морони дарёдаркаши инсонхӯр... ва бисёр чизҳое, ки дар афсонаҳо мегӯянд, шунида буд, аммо чунин макони устухонзорро нашунида. Ва дар афсонаҳо кам рух меод, ки дев инсонро хӯрда бошад. Аксар вақт инсон – инсонии қаҳрамонӣ далер бар деғу аҳриманиҳо фирӯз будааст... танҳо дуздон пастиҳои зиёде кардаанд. «Эа-а-а... ин туғ мазори шайх аст, – гӯё дарёфт ӯ, – мардум барои назру ниёз мол оварда курбон кардаанд, барои ҳамин устухон зиёд...» Ҷои муқаддас дониш ин ҷоро. Баъд ҳаросаш каме баргараф гашта, ба даҳони ғор рафт. Гумон кард, ки хонаи бедар аст... Дарунтар нигарист, дар торикӣ пешғаҳи онро надид ва нишаст – ба девораи сангии ғор тахтапушт така гузошта нишаст, то чашмаш ба торикӣ одат кунад, пешғаҳи ғорро бинад. Нафаси дароз баровард, чунон ки гов вақти пой қат карда шикам ба замин партофта кунад. Садои нафасаш дар ғор паҳн шуда, ҳаёле акс дод – воҳимаангез. Ба гумони ӯ аждаре аз пешғаҳ дам андохт, ки ҳозир ё фуру мекашад ва ё аз ғор берун меандозад. Беруни ғор гирифт худро ва аз буна поид, ки ҷӣ боло меҳезад аз ғор. Осуда шуда боз даромад ба ғори хомӯш, чашмаш ба нимторикӣ одат кард. Дар паҳлӯи чап ғарами ҳезум, ошдони сангӣ ва хокистари тоза дид, яқин кард, ки макони инсон аст, на макони девон... Ҳайрон буд...

Як мурғи азим боло-болои пайроҳа парвоз карда омада, тори устухонҳо нишаст ва гардан тофта ба ҳар ҷониб нигарист, сар ҳам карда аз замин чизе ҷӯё шуд. Аз ҷои нишасташ чизе пайдо накард, ки дупоя қаҳида бар устухони дигар нишаст... сайру ҷустуҷӯ мекард, тӯма мехост аз миёни устухонҳо ё лоша. Магар аз бенавой табъаш хира шуд ва хавфе дарк кард, ки баланд шуд ва рӯ-рӯи пайроҳа рафта, бар фазо хест... Зукур лошахӯр будани онро аз минқори бесӯроби қатгашташ ва парҳои ноҳамвори ҷо-ҷо сик задаш дониш. Ҳо-о аз боло – аз тори қуллаи рӯ ба рӯ садои «ууу» омад, ки уқоб буд, сонӣ «ак-ак-ак!» шунида шуд, ки чунин садоро ҳам ба уқоб нисбат меоданд... Хомӯш андеша мекард, ки агар он шаб дар камак ҷӯпон пайдо намешуд, аз ваҳми устухонҳо талхакаф шуда мемурд, шабҳои дигар ба тақдир тан дод, одат кард ва ҳоло гумон мекунад, ки охири шаб аст – аз миёни ин кӯхҳову ин ғор зинда баргаштан – гумон.

Офтоб гашт карда, сояи ин парраи шах ба он парраи шах гузашта буд ва баъди ягон соат пардаи сиёҳ ҳама ҷоро мепӯшид. Таги дили ӯ сиёҳӣ баровард ва яқин кард, ки дар ғор хуфта наме-

тавонад – захрааш дарида мемурад ва фардо мурдаашро Лошахӯр меҳӯрад. Ваҳм кашида аз даҳонаи ғор баромад ва ба пасти, сонӣ ба дуродур нигарист. Силсилаи кӯҳҳо пеши назарро мегирифтанд ва шояд дар паси он кӯҳҳо Сайрон бошад, шояд дуртар. Ҳоло он ҷо рафтани мумкин не: мечӯяндаш, шояд аз барои ӯ чандин қасон дар азоб бошанд. Халосӣ нест; гӯё дар ҳама ҳолат марг мунтазир аст – дар ин ҷо ҳам, дар деҳа ҳам...

Пардаи хокистарӣ аз дур кашол шуда, оҳиста-оҳиста пеш меомад ва торафт тиратар мегашт. Пасон як пардаи сиёҳи вазнини шуд, ки ҳама борро бар дӯши Зукур андохт. Илоҷи аз ин ҷо рафтани надошт: ҳам дер шуда буд, ҳам мадор надошт. Дар ғор хобиданро низ раво намедид. Паҳлӯи гӯр хобиданро авло донист. Гӯё гӯри мукаддас аст, балоғардон мешавад. Дуртар аз гӯр нишаст. Рӯи гӯти дағал гузашт. Ва ҳамин ки осмон ситорабор гашта, моҳи шомхӯрда даҳонаи ғорро равшан гардонд, паси гӯр гузашт, ки хуфтани шуда бошад. «Бисмиллоҳи раҳмони раҳим, мадад аз азият», гуфта чашм аз даҳонаи ғор намеканд, ки ана-ана ҳамон бадхайати одамхор вазнин аз ғор баромада, бо нафаси оташбораш баргу буттахоро сӯзонда, қониби ӯ меояд ва аз паси гиребонаш ба осмон бардошта, ҳамон зайл – бо сару либосаш фуру мебарад... «Дар ҷанг мурам, беҳ набуд? Забони дароз» – гӯё аз умраш чанд нафас монда бошад, пушаймон шуд ӯ ва ба қароре омад, ки умр бокист, фардо сабоҳ ба роҳи омадааш бозгашта, истгоҳи қатораро меёбад ва даромада арз мекунад ки аз қатора монда буд, ба аскарӣ фиристонандаш. Дил пурҳарос, чунин андешаҳо ба сар паси гӯр дароз кашид. Ва садое пайдо гашт, ки ӯро дар ҳама ҷо таъкиб мекард: аз камарак омада буд ин садо, аз ғор меомад ин садо ва акнун аз даруни гӯр меояд – гуп! гуп! гуп! «Ҳууу!» садои бум буд. «Бинг!» овози рӯбоҳ буд. «Ваъъ!» гурбаро талха меодод шағол ва доманаву атрофи шах, болову поёни он пур аз садоҳо буд ва ба ҳамаи ин садоҳо садои гӯр илова мешуд; танҳо Зукур мешунид ин садоро: гуп! гуп! гуп! Танҳо қизи бадхайати дар мағзу дидани ӯ ҷо-шуда аз ғор берун намеомад... Аз тори баланди ғор – аз баландии шах санге канда шуда, сангҳои дигарро бечо карда, хо он тараф фаромад; Зукурро безобита кард. Ӯ аз паси гӯр сар бардошта, ба току дандонҳои шах нигарист, ки балоеро меида бошад, аммо ба назар чизе намерасид. «Ҳоли каси танҳо бад будааст... Худое, зудтар шабро рӯз гардон!» Вале ин шаб чунон тӯлонӣ шуд, ки аз умри ӯ дарозтар. Ӯ ларзида-ларзида даст бар гӯр ёзид, ки мадад мекарда бошад: «Азият мадад кунанд!»

Як уллоси дуру дароз баромад, ҳо-о аз тағ – аз қарибҳои рӯи об, ки баъзан бод меовард садояшро. Баъд дуртар аз он – аз офтобнишини садои сағбаччае омад, ки шағол будани ин талхагарро Зукур медонист. Вай тақлидкорона сағчаро масҳара мекард. Боз садоҳои зиёд тарсу ҳароси ӯро меафзуданд.

Ў хунук хӯрд; аз тарсу харос, аз гушнагӣ хунук хӯрд. Дасту пой чамъ карда, лӯндаву гунча шуда, пушти гӯр хобидан мехост, аммо хобаш намебурд. Дастон каф ба каф гузошта, миёни ронҳо чой мекард, то андаке гарм шуда ларзиши танаш бозмонад, осуда гашта, фикре накунад. Нашуд. Ларзиши танаш намонд. Сар бардошта нишаст ва ба пайроҳа нигарист, ки касе меомада бошад; соҳиби гор ё дузд ё фирорие. Бо дузд унс гирифтанд шояд, аммо бо фирорӣ гумон. Касе наомад, чизе пайдо нашуд... Боз дароз кашид. Сангеро зери сар гузошт. Сахтӣ кард. Токиро кат карда бар санг ниҳод ва сар монд... Имшаб ҳама чиз ба танаш сахтӣ мекард, ҳама чиз шум метофт, ҳама ҷо воҳима дошт... Бадаш – садоҳо таъна мекарданд... Боз сар бардошт. Миёни пардаи сиёхро суфта, нигоҳаш ба дурихо равона шуд, аммо ҷуз пардаи сиёх чизеро надид ва ҳамин ки сар бардошта сӯи осмон нигашт, ситораҳои рахшон ва моҳи тобонро дид. Мурод аз сар бардоштан он буд, ки сӯи деҳа назар кунад, натобад ҳам, назар кунад, ки дар паси силсилакӯҳи дигар деҳаи ўст; он ҷо ҳама масти хобанд, танҳо модараш хоб мебинад ўро, ки ба ҷӣ ранҷу азоб бар марқад дароз кашада ва гоҳ-гоҳ аз гӯр сар бардошта ба модараш ишора мекунад, ки биёяд, мадад кунад... Вале холо ў хоб мебинад: дар танҳои пеши назар меорад, ки мисли ҳарвақта ҳама хуфтаанд ва Сангиной дар хоначаи пахлӯ, ки падар барояш ҷудо карда буд, танҳо мехобад ва чаро ў ба хона нарафта, дар ин ҷойҳо хел-хел мегардад, дил дар қафу ҷон дар лаб, аз бими дева чин талхакаф, азоби гӯрро кашада зиндабагӯр аст. Медонад, ки модар мегиряд, Сангиной мегиряд, аммо падар ба андеша меравад; фикр мекунад, ки чаро чунин шуд? Дар хонадони эшон чунин нашуда буд-ку? Ҷӣ хел яку якбора гирифтанд, ки нафаҳмида монданд... Ва ў дар чунин ҳол ҳар қадар дод занад, ҳар қадар гӯяд, ки хатоиро ислоҳ карданист, падар нашунавад.

... Ў бедор шуда, ҷаста хест. Зеро тарсида бедор шуда буд. Маълум гашт, ки баъди гӯрро оғӯш карда хобиданаш, ўро ганаб бурдааст. Ҳама ҷо торик буд, тарсаш боло гирифт. Ба назараш касе ўро бедор кард: наздик омада, бо нӯги асо хала карда, баробари бедор шуданаш гайб зад. «Туф-туф!» ба ҷоки гиребон туф кард ва даст болои чашм лапар, ки дар равшании ширмаҳтоб ҳар чиз ё ҳар кас бошад, метобад. Чизе набуд, касе нанамуд ва харосаш афзуд. «Мукофоти хоин – ҳамин...» гуноҳашро медонист, вале холо намедонист, ки ҳамааш ҳамин, ё машаққатҳои зиёд дар пешанд. Нишаст, ки дар поён ҳар ҷӣ бошад, хубтар метобад дар ин фазои моҳтобӣ... Акнун пай бурд, ки то субҳ вақти зиёд хаст. Нав миёни осмон омадааст моҳ, то паси кӯҳҳо ғелиданаш муддати зиёдест. Ҳеч садое нест ҷуз садои рӯдак, ки дар қаъри чорӣ мешавад. Ҳоло бе мадади бод ҳам садои он шунавоист... Гӯё бод ҳам хуфта, танҳо ў бедор аст ва шояд ҷӯпони назди камарак ҳам

бедор бошад. Акнун афеӯс мехӯрад, ки чаро назди вай наистод, чаро маслиҳат напурсид, кӣ буданашро нагуфт... Аз остини кашола холии шинели ӯ тарсид... Ва агар медонист, ки тарс ин хел мешавад, назди ӯ мемонд, ки баргашта ба истгоҳи қатор рафта осонтар буд. Инсон пешомадро намедонад... Не, ӯ пешомадро медонист, медонист, ки ба даст меафтад... лекин ин хелашро чашм надошт; паҳлӯи гӯри кӯҳна мурданаширо чашм надошт... Агар ҳамин шаб намурда барояд...

Сари дилаш пур шуда, як чиз дар қафасаи синааш қафам-қафам мегуфт. Ӯ мехост ба тамоми овоз дод занад, аммо метарсид, ки бо садои ноҷояш ҷонварони кӯҳистонро бедор мекунад ва онҳо ба ташвиш омада, аз нав ҳама ҷоро ба воҳима меандозанд ва шояд шунидаву шамида ҷонибаш оянд ва ӯ зинда-зинда нобуд шавад... Ба ҷои ҳамаи ин «пик» гуфт ва гирист – китфонаш ҷунбида, танаш ларзида гирист ва касе пайдо набуд, ки ӯро осуда кунад: гиря накун, даргузар аст, гӯяд...

Ва гузашт ҳам: ӯ намурд, зиндаи аз мурда бадтар буд. Вазн бар гӯр андохта, дастонаширо кушода хобид ва нафас дарун гирифта, хомӯш ва орому осуда истод, ки дар олам коре нашуда бошад, чизе вучуд надошта бошад: на шаб, на торикӣ, на даррандаву газанда, на деу чин, на одам, на кӯҳ, на гӯр, на ғор, хатто на худи ӯ. Нафас ба дарун дошт, чашм пӯшид, ақлу ҳушу дилу хотираро кӯр кард – чизеро намедид, намешунид, сарфаҳм намерафт. Хаёле аз дилаш гузашт, ки пештар ҳамин корро кардан лозим буд... Ва дигар ҳеч чизро ёд надорад...

Ва боз садоҳо бедораш карданд; садои мурғон, ки дарак аз ғаро расидани рӯз медоданд. Бод вазида, хаворо серунтар ва ҳатто сард гардонда буд. Пеш аз субҳ дар дили ӯ равшание пайдо шуд ва шод буд, ки ба рӯз расид... Акнун аз гӯр меҳаросид. Ҳаросаш аз беадабиаш буд, ки бар он хобидааст. Фурӯ лағзид ва гунаҳгорона ҷониби гӯр нигарист, ки беадабӣ кард... Оқибаташ ҷӣ мешавад, намедонад. Муродаш офтобро дидан буд, ки вай пеш меояд. Аз сӯи Бохтар ситораи рӯзро пеш андохта пеш меояд ва фазои он сӯро хокистарӣ мегардонад, ситораҳо кам мешаванд. Орзуяш буд, ки аз сиёҳӣ ба сафедӣ расад ва бо ин пайроҳаи шум нишеб шуда, ҳама сою сойчаҳо ва кӯҳу кӯҳталхоро паймуда, то ба истгоҳи роҳи оҳан равад, гуноҳашро иқрор кунад: «сахв шуд, аз гумроҳӣ буд...»

Рӯи рӯзро ҳам дид, аммо аз паси гӯр ба пайроҳа нагузашт. Дам гирифтани мехост. Гӯё аз кори зиёд шалпар шуда, мадори ҷунбидан надорад, кӯфти шабиноро бароварданист. Акнун рӯболо хобида ба осмон менигарист, ки осмон даҳшат намеозад, балки ҳама сиёҳиву аҳриманихоро дур андохта, нур меборад. «Имшаб гузашт, шабҳои дигар низ мегузаранд». Аз осмон гирифта гуфт

ин андешаро ва дигар хама андешаҳо бекор шуданд. Магар осуда гашт, ки боз ганабаш бурд...

III

Ўро офтоб бедор кард. Гарм карда, ба танаш чон дароварда бедор кард. Чашм кушод, нури офтоб рост ба чашмаш расид. Боз чашм пӯшида сарфаҳм рафт, ки сахт хобаш бурдааст, чунон сахт, ки офтоб қиём кардааст. Чисму қонаш сабук метобад, маълум, ки дам гирифтааст. Чашм нимкоф мекунаду мепӯшад ва боз мекушояд, ки офтоб бозӣ мекарда бошад. «Зинда... дигар чизе лозим нест.» Гӯш медиҳад ба садоҳо. Кабкҳо мехонанд. Мазмун, обхӯрӣ мефароянд, хонда-хонда мефароянд, ки сайёд бошад, маълум кунад худро, вагарна баъди об хӯрдан вазнин мешаванд ва сайдашон осонтар мегардад – дур парида наметавонанд. Бештар чӯчаҳо кикир-кикир мекунанд ва ӯ ба хаёл меравад, ки боз ба ин қонварон дом меандозад...

Сар бардошта ба гӯр дурудароз нигарист; барчост ва ё сӯроҳ шудааст, зеро шаб касе ӯро бо асо хала карда хезонд... Ҳоло тағйироте надида, бархест. Ҳамёза кашид: «Дилу гурдари бин-у... аз садои бод меларзад...» ҳам таъна мекард, ҳам тасалло меод худро. Сӯйи ғор нигарист. Ҳама ончунон, ки дӯш дида буд.

Маълумаш гашт, ки ғор соҳиб надорад ва ӯ бояд хама ҷои онро дурусттар бинад. Ба дари ғор омад. Офтоб хеле ҷоро равшан мекард: ошдон, хезуми пахлӯ, хокистари тоза, бели охани дасташ заранг, пӯстакҳо ва лашу луши дигар метофтанд, аммо дарунтар – пешғаи ғор наметобид. Пеш омад, дарунтар рафт, вале фаҳм накард, ки ғор васеъ мешавад ё танг, ба ҳар ҳол ӯ росто мегардад, қоматашро ҳам накарда. Таг надоштагӣ барин ин ғор... Баргашта ба даҳонаи ғор омад. Хокаи регдор нақши пой кадомеро қолаб гирифта буд, нав ё кӯхна буданаш маълум нест. «Ҷои хоб... Соҳиб он кӣ бошад?» ба худ гуфт ва андешид, ки Сангинойро ба ин «хона» меорад, зиндагӣ мекунанд. Дар алди торикии пешғаи равшани дамғаи бозистода, бо чашми чап торикӣ ва бо чашми рост рӯшноӣ дида, ғорро аз назар мегузаронд, ки занашро дуздида орад, дар қадом ҷой манзил мекунанд. Сангиной аз сухани ӯ берун намебарояд, меояд, лекин Зукур ба ӯ чун мефаҳмонад, ки вай ба ёди ӯ дар ғору камархо зиндагӣ дорад... Баногоҳ сараш чарх зад, дилаш беҳузур шуд, пахлӯи бели рост гузошта нишаста, ба девораи ғор тақя зад. Медонист, ки аз гуруснагист чунин ҳолат – ҳавои дар меъдаву рӯда ҷойшуда гардиш карда, ӯро норухат мегардонад. Вале ба назари худӣ ӯ хумори бўйи кокулони Сангиной ба чунин ҳол овардаш... Ҳамин ки ба худ омад, аз пайи решаю меваи дарахтон шуда ва андар миёни харсангҳо камин гирифта, ҷои шабоби кабкҳоро дида, чома бар рӯяшон андохтан мехост...

... Аз тори ғор чизе сахт ба замин заду ду-се кадам ғелида, дар ҳамвори миёнаи «дарвозаҳои» кушодаи сангӣ – пахлӯи устухонҳои зиёд ва ё чанд санги дигар қарор гирифт ва даруни ғор пур аз воҳима шуд. Зукур ҳама чизро фаромӯш кард: ёди Сангиноӣро, шикорро ва ҳатто меъдаи холиро. Дергоҳ на чунбид ва на хест, ки ин қор такрор мешавад ва ё тасодуф аст. «Шояд охугузар бошад». Ва баъди фурсати зиёд хеста, пештар омада, ба санг нигарист, аммо ғайрати аз дари ғор баромадан накард, то санге ба сараш нахӯрад... Ин дафъа як чизи сиёҳи вазнин даҳонаи ғорро торик карда фурумад ва мулоим ба замин бархӯрд. Чувол буд, чувули алои кӯхнаи даҳанбаста, ки андарунаш чизе дошт. Фикри барқсуръат ба сари ӯ давид, ки кори одам аст – кори соҳиби ин ғор, вале дигар фикру андеша карда натавонист, ки анҷоми ин қор чист. Чуволи ало дами ғор парчини замин буд ва ӯро метарсонд. Азбаски гурезагиаш аз рӯи тарс буду ақли кӯдакӣ, на аз мардию ғаюрӣ, аз ин рӯ аз ҳар ходиса ва ҳатто садои ногаҳонӣ метарсид. Ҳоло на аз ғор баромада метавонист ва на дар пешғаҳи он ҷой гирифтан. Зеро агар кори соҳиби ғор бошад, ҳама роғу қомаҳои онро медонад, ҳочат ба пинҳон шудан нест. Ду-се кадам ба даҳонаи ғор наздик омад ва касе тела додагӣ барин пас-пас рафт то ҷои торики ғор, ки ҳар кию ҳар чӣ бошад, баробари назди чувол пайдо шуданаш мебинад ва баъд... Ва якбора ба ҳарос омад, ки аз торикӣ чашмонаш мисли чашми гурбаи ваҳшӣ чароғак натобанд, то қор расво шавад.

Поёнтар аз ғор – дар бари ғарбии он садои ба сангҳо бархӯрдани санг баромад ва тақрибан пайроҳаро бурида, рӯи об рафт ва баъди дақиқаҳои дам ба дарун гирифта нишастани Зукур аз наздиқиҳои гӯр садои омад: садои сурфаи одам, пасон садои гурриши хирсона. Зукур дил қард, ки тозон рафта, бели оҳанро гирифта пас гардад. Агар хирс бошад, бел олоти мубориза мешавад ва тарсид, ки расида наметавонад, ба чашм меҳӯрад. Рафту одам бошад, аз гум шудани бел хавф бурда, ғорро кофта меёбад ва қасди бад доништа хоҳ-нохоҳ мекушад. Дасту бозуву қуввати Зукур дар дигар қас бошад, хирсро аз пой меафканад, аммо камғайративу тарсунаш чуръати ӯро бозмедорад...

... Ӯ дупо мегашт, аммо одам ё хирс буданашро фарқ қардан душвор буд: тан ва сару рӯяш пур аз пашм, бар дӯш пӯстак дорад, дар гирди миён ҳам, ки поёнтар аз думбаю нофро пӯшад; дар пой як попӯше, ки ба чӣ монанд буданашро қас сарфаҳм намеравад – на мӯкӣ, на чорук. Он ҳам аз пӯстак сохта шуда, риштапеч аст: маҳсули дастӣ соҳибаш. Вале қорду ғилофаш аён. Монанди қорду ғилофи чӯпонҳои қасбӣ дар пахлӯи чапи миёнбанд қорду банд қашол ва дар ҳар тори қашоли қармии ғилоф як чизи қолиб ҳамойил: қанги уқоб, ноҳуни гург, бузғунҷ, мӯҳраи қашм... Аз даҳанаи ғор хеле бодикқат ба дарун нигарист, асо назди оташдон андохта, чизе-

ро пай бурд, ки қарор истод ва сағона бӯй кашид ғорро, безобита шуд, тану даҳонаш ба наъра задан омода гашт, гуррида пас рафт, ба равоки шахи муқобил нигариста, таҳдид кард ба он сӯ ва гӯё ташившаш бо ҳамин анҷом пазируфт, ки ҳам шуда ҷуволро аз офтоб ба соя кашид. Нишаста андаке дам гирифт – дароз кашид. Болои хок дароз кашид, даст пушт бурда, харпанча андохта, зери сар гузошт ва чашм пӯшид, то фароғат кунад...

Ва он тарафтар – тақрибан даҳ-понздаҳ қадам дарунтар Зукур сурати девори сангӣ гашта, мурданаширо яқин кард: «Аз дасти одами ваҳшӣ ҳалосӣ нест». Баъд пушаймон гашта, ҳештанро ҳақорат кард, ки ба фармудаи Худо шукр накарда, аз паймонаш гашт – шабро намурда рӯз карду хобро зад ва ба истгоҳе, ки гурехта буд, нарафт, то гуноҳашро шӯяд. Акнун ин «дев» рафтан надорад аз ин ҷо. Зукур дар пешғаи ғор мурда, пӯсида меравад ва Ваҳшӣ вақте мефаҳмад, ки ӯ гандад, бӯйи ҳафт хар кунад. «Наход, ки Сангинойро надида мурам?» шубҳаомез аз худ пурсид ӯ ва андеша кард, ки чӣ роҳ мебод? Аммо ин чавони ба ақл кӯчаку ба қувват бузург аз рӯи фикру фаҳму фаросат ҳеҷ масъаларо ҳал карда наметавонист, магар зӯрӣ, вале яқин мекард, ки ба ин марди сиёҳу сӯхта, ки аз таъсири муҳит рангаш ба ранги кӯҳҳо гаштааст, зӯраш намерасад ва ягон ҳиллаву найранг ҳам ба кор бурда наметавонад. «Рӯшод шудан лозим, мутеъ шудан лозим, дигар илоч нест,» хулоса кард ӯ, вале боз тарсид: «Яке одамхӯр бошад?» Ба девор ҷафстар шуда, боз фурутар рафтани буд, ки зери пои чапаш ковок омад ва яктарафа шуда, саҳл монд паҳлӯ афтад ва садое баромад, ки надонист санг афтид ва ё пояш ба чизе бархӯрд. Ваҳшӣ сар бардошта бепарвоёна ба сиёҳии пешғаи ғор нигарист ва шояд тақрор шуданаширо хоста, хеле нигарон истод ва боз бепарвоёна сар бар харпанча ниҳод...

Яқбора хест ва ҷониби ӯ қадам ниҳод. «Омин!» аз дунё дасту дил шуст Зукур. Ва андаке ба паҳлӯ ҳам шуда, даст-даст кард, ки замин аст ё чох? Ба дасташ ҳаво меомад, дигар пас-пас рафтан мумкин не! «Ууу!» садо кард Ваҳшӣ, ки касеро метарсонда бошад ва ё ҳарфу нағмаи донистааш ҳамин бошад – барои тасаллои дили худ; барои хастагиро баровардан, барои ҷои танҳоиро пур кардан ва шояд таҳдид ҳам бошад ва шояд як намуди огоҳонидан ҳам бошад... Ӯ пештар меомад ва Зукур каф ба даҳон пахш мекард, то аз харос яқбора дод назанад. «Белро гирифтан лозим будааст». Ва аввалин бор ақли ӯ барқсурат кор кард, ки белро мегирифт, аз торикӣ сӯи равшанӣ рафта, ҷунон ба фарқи сари Ваҳшӣ мезад, ки ҳатто хабардор намешуд... Сонӣ ҳокими муғлаки ғор мегашт ва солҳо мегузаштанду пӯстинапӯш мешуд... Вале ҳоло маҳбуси бенишони тарсу ҳасту бас.

Ваҳшӣ аз ошон гузашта, аз ҳезумҳо гузашта, ба дасти чап майл карда белро гирифт ва вазн зада, мазмун, бақуввату қарор

буданаширо якин кард, «Хуммм!» гуфт ва баъди мулоҳизаи зиёд боз бел ба чояш гузошта, пештар омад ва андаке даст боло карда ба чап ёзид. Эҳтиёткорона даст-даст карда, кӯзаеро гирифт, латтаи ба даҳони он хастаро бардошта, росто оби кӯзаро ба сар кашид, дам гирифта боз нӯшид ва латтаро ба даҳони кӯза ҷо карда ба тоқча гузошт, қафи дастон ба ҳам соида «Ааах!» гуфта, халоваташиро зохир кард ва боз пештар омад. Зукур якин кард, ки аз будани ӯ огоҳ гаштааст; ҳамин зайл масхара карда – масхара карда пеш меояд ва ҳамин ки наздик шуд ва чашмаш ба торикӣ одат кард, ӯро дида ва ё буданаширо пай бурда «пах-пах, бӯи одамизод!» мегӯяд ва чанг зада... Не, ӯ боз ба болотари девораи ғор даст ёзида, як санги сафедро гирифта, баргашт... Аз назди ошдон тобасангеро бардошта, бурда назди чувол гузошт, санги сафедро болои он ниҳод ва даҳанбанди чуволро кушод. Дар лаби чувол ҳалқа баст, ки боз лозим мешавад. Чизеро аз даруни чувол кашид; пой бар кунчи чувол пахш карда, гӯсфандеро кашида баровард, ки на сар дошту на рӯдаву шикамба – барои сабук шудани бор чизҳои барзиёдро афкандааст. Азбаски даруни ғор хока буд, гӯсфандро берун бурда, рӯи замини сахт гузошт ва пӯстаки пахлӯи чапи хешро бардошта, корд аз ғилоф кашид. Тобасангу санги сафеди аз тоқдон гирифтаре низ назди гӯсфанд бурд. Чаҳор дасту пой онро боло карда ба пӯст кандан даромад. Магар неши корд кунд шудааст, ки боз ба ғор даромада, аз тоқча санги фасон гирифта, кордро санг зад, тез кард. Аввал пӯсти сари синаре то гардан бурида, ба ду тараф фаровард, пӯсти дасту поро низ ҷок кард, пасон пӯстдумба фаровард... Аз дур ба назари Зукур намуд, ки Ваҳшӣ одам пӯст меканад...

Як лахт думбаро бурида гирифт, ба санги сафед молида ба даҳон андохт ва нахоида фуру бурд, лахти дигарро молид ба санги сафед ва Зукур донист, ки санги сафед намак будааст... Ин тараф гардонд, он тараф гардонд, гӯсфандро аз пӯст фаровард ва омада кӯзаи обро бурд. Дилу чигари гӯсфандро бароварда, дилро ҷок карда, хуни кайҳо лахт бастаро бо неши корд ҷудо карда афканд, аз лаби шуш ҷойҳои нолозим – обилаву кирммонандхоро бурида партофт. Дастони хунолудаширо шушт... Дастони гӯсфандро ҷудо кард, пойҳои онро ҷудо кард, думбаро бурид ва ҳамаширо майда карда рӯи пӯст гузошт, санги сафедро гирифта бо пушти корд зада, ба рӯи гӯшт пош дод ва гӯштпорахоро як-як ба қафаси танаи гӯсфанд андохт; лабҳои пӯстро аз хоку хас тоза карда ба ҳам овард ва озод бардошта, бурда дар наздикии пой Зукур гузошт, лабҳои шоридаи пӯстро аз нав ба ҳам овард... ва белро гирифта ҳар чизе, ки аз гӯсфанд нишона монда буд – хун, пашм, ғадуду дасту пой бурида – тарошида, дур афканд, аз устухонҳо ҳам дуртар; ва фурсати зиёде нагузашта, лошахӯр пайдо шуд, зог пайдо шуд...

Ў боз аз кӯза об гардонда, дастонашро шушт, боз кӯза ба сар кашида қатраҳои охирини обро хӯрд, ки думбаи хом ташна карда бошад. Кӯзаи холиро беруни ғор монда, тобасангу санги сафедро, белро аз ҷое, ки гирифта буд, боз гузошт. Ҳоло ҳам Зукур ба хулосае наомада буд, ки бо ӯ чӣ кор кунад: худро рӯшод кунаду баъд аз тақдир донад ва ё мунтазир шавад, ки Ваҳшӣ ягон ҷо раваду баромада гурезад? «Лаънат ба ин тақдири шум!» Ба рӯи хок, паҳлӯи кӯза қачпаҳлӯ задани ӯро дида гуфт Зукур ва ба сараш зад, ки обаш тамом шуд, бояд ба об равад – он вақт баромада мегурезад. Ҳамин ки кӯзаро бардошта ба жарғино рафт, баромада мегурезад, паси харсанге ҷой мегирад ва ӯ баргашта, ки ба ғор даромад, мегурезад. Вале Ваҳшӣ намечунбид, ба об намерафт, барқасд барин. Ба назари Зукур ин бозӣ бозии сағу гурба тофт, ки сағ гурбаро дар мӯрие ҷой гиронда, даҳони мӯриро поида меистад, то гурба баромада нагурезад... Ҳоло Ваҳшӣ надониста, чунин рафтор мекунад.

«Ако, кӯзаро те, об биёрам!» гулгула кард ин сухан дар дили Зукур. Андаке аз ҷояш бар рафт ва тарсиду сонӣ шуқр кард, ки дар дилаш будааст, дар майнаш будааст. Ва ҳамин ният дар дилу мағзаш ҷой шуд, ки бояд бигӯяд. Бояд бигӯяд ва бо ҳамин восита ҳам худро ошкор кунад, ҳам ба хидмати ӯ бирасад. Аммо фикр кард, ки ӯ ҳарфашро фаҳмад ё на, забони ӯро донад ё на ва умуман ӯ аз чинси забониҳост ё дев асту барои фиреби назар одамона рафтор кунад ва ё дар ғор будани ӯро донаду ба назари Зукур чунин тобад ва ё... Равшан нест, чизе ӯро равшан нест.

— Ако, кӯзаро те, об биёрам! – Зукур нафаҳмид, ки чун баромад ин сухан аз даҳонаш, гӯё дилаш якбора қафид.

Ваҳшӣ «вааъ!» гӯён як давр зада ба пас нигарист, кӯза аз дасташ парид ба гӯр бархӯрд, даставу гарданаш шикаст. Худи ӯ шах шуд. Одамро дида шах шуд ва чунон ки бо марг рӯ ба рӯ омада бошад, як қадам пас монд.

Зукур ба вай салом дод – даст пеши бар гирифта, баодобона нимтаъзим кард ва дид, ки Ваҳшӣ ба саломи ӯ сарфаҳм нарафта, чӣ хел пурхашм, бонафрат ва сип-сиёҳ гашта менигирад, чӣ зайл аз чашмонаш оташи ғазаб меборад... Гӯё ачал аз ғор пеш андохта баровардаш... Акнун ачал рӯ ба рӯяш ба хирси одамсурат гашта, ба ду пой рост меистад... Ваҳшӣ низ одамеро мебинад, кӯҳналибос ва кӯхистонӣ. Гӯё бар қасди ҷони ӯ чунин кӯҳна пӯшида. Хуб нигарист Ваҳшӣ ба ӯ, ки ҳангоми тангдастӣ зӯраш ба вай расад ё на. Ба назараш кӯдак намуд. Наъра зад ва ба замин ҳам шуд, то санге бардорад, бар фарқи сари Зукур фарорад. Зукур нахаросид, балки ба ғор нигарист. Шунида буд, ки аз хирс, аз дев ва аз ҳама гуна ҳайвон гурехтан мумкин нест, зеро дар чунин сурат рӯбоҳ шер мешавад. Боз нигарист ба ғор ва ин нигоҳ Ваҳширо парешон кард

– гумонаш, ки Одам ҳамроҳ дорад... Ваҳшӣ санги бардоштаашро канор афканд ва ба тамаъ сӯи Одам нигарист.

— Об биёрам, ако?

Ваҳшӣ сӯи кӯзаи шикаста нигарист ва дур рафт – чониби харсангҳои шах.

Одам чашм аз Ваҳшӣ нақанда пеш рафт ва мундири аз паҳлӯи гӯр гирифта дид, ки об овардан мумкин аст. Боз ба Ваҳшӣ нигарист ва пайроҳаро нишеб шуд. Ваҳшӣ рӯи ғӯте нишаста, аз паси вай менигарист ва дид, ки роҳи обро намедонад, паст меравад.

— Ува! – садо кард аз паси ӯ. Одам сӯяш нигарист ва Ваҳшӣ ба ишораи даст паҳлӯи чапро намуд, ки роҳи об буд ва наздик. Одам ишораи ӯро фаҳмид ва барои аниқ шуданаш даст ба он сӯ ёзид, сар афшонд, ки роҳ ин аст? Ваҳшӣ сар чунбонд, ки роҳ ҳамон аст.

Зукур ба пас нигашта бо пайроҳаи уреб чониби рӯдхона мерафт ва хавфаш он буд, ки Ваҳшӣ аз паси сар санг мезанад. Лаби об расида боз нигарист, Ваҳшӣ пайдо набуд. Кӯза лаби об ниҳод дасту рӯй шуст, рӯх гирифта об хӯрд ва кӯза пур аз об карда, боз бо пайроҳа боло шуд ва ҳис кард, ки об меъдаи гуруснаашро кофт: чашмонаш сиёҳӣ зад, кӯзаро оҳиста бунӣ харсанг гузошт, ки ҳолаш табоҳ гардад, кӯзаро саришта карда натавонад.

Нишаст. Гарора кард. Як чиз аз меъдаву рӯда боло шуда то гулӯ омад ва ҳаво баромад аз даҳонаш. Оби чашми аз зӯри гарора ба рӯяш шоридаро кафмол кард ва боз кӯзаро бардошта, ба паҳлӯи рост гирифт ва пасу пеши харсангҳоро дида мерафт, ки...

Ваҳширо дар ҳамон ҷои нишастааш – сари санг дид. Гӯё андешаҳои Зукур тамома шуд, акун навбати андеша кардани Ваҳшӣ. То рафта омадани Одам ӯ сад бор хесту нишаст, вале ба қароре омада натавонист. Беқароринаш нагузошт, то ӯ ба қароре ояд. Дар бораи Одам фикр мекард, дар бораи чуну чаро омадани ӯ, кӣ будану бо кӣ будани ӯ, ин чоро пайдо кардани ӯ ва боз андешаҳои дигар: «Якташ омада, насибаашро гирифт, бас набуд?» – сӯи гӯр нигоҳ карда аз дил гузаронд ӯ ва ришак кашид, ки одатан вақти таҳдид чунин мекард. Вале чунин рафтори ӯро касе надид ва худ низ намедонист, ки ин таҳдид аст. Ҳар бор ки сари санг ковок мешуд ва ё қадаме дур мерафту бозмегашт, сӯйи ғор менигарист: «Наход ки интиҳояш ҳамин бошад? Наход ки ин бор шикор рафта ба даст афтида бошам?... Маро фиреб мекунад ин одам... Вагарна... вагарна кӯдак, ғайрати бо ман рӯ ба рӯ шудан надорад – хайатам сад кӯдакро гӯронад... Наъра кашидам, натарсид, санг гирифтам, натарсид... Чунон сӯям нигарист, ки сайёд ба чашми хирс... Мақсадаш чист? Муродаш чист? Зиёда аз бист сол мешавад, ки рӯйи одам надидаам, ба ин манзил қадами касе нарасидааст... Аз кучо омад ин одамча ин меҳмони ноҳонда?»

— Барам? – ба кӯза ва ба ғор ишора карда пурсид Зукур.

Ваҳшӣ нигоҳ мекард ба ӯ, вале чизе намегуфт, ишорае намекард; вонамуд мекард, ки намефаҳмад, ба гуфтаҳои ӯ сарфаҳм намеравад.

— Ҳамин чо монам? – кӯзаро ба замин гузошта пурсид Зукур. Чавобе нагирифт. Ҳайрон, ки Ваҳшӣ аз сари санг намефарояд, сӯйи ғор намеравад. Зукур коматашро рост кард ва чониби ӯ табассум, аммо Ваҳшӣ як зайл меистод, мижааш ҳам намехӯрд, қиёфааш тағйир намеёфт. Зукур боз табассум кард чониби ӯ, аммо маънии табассумашро нафаҳмид. Новакт буд барои табассум. Намедонист, ки Ваҳшӣ кист? Инсон аст ё дев? Будани ӯро мецоҳад ё на? Бо Одам сӯхбат карда метавонад ё на? Ба ҳар тақдир табассум кард. Шояд барои пайванди ошноӣ чустан буд, шояд барои таги дили ӯро донистан буд? Шояд барои худро безарар, инсон ва хайрхоҳ нишон додан буд. Табассум кард ва пушаймон шуд. Қиёфаи чиддӣ ва бетафрикаи ӯро дида пушаймон шуд... Ва ҳоло мецоҳад, ки назди ӯ рафта аз нав салом кунад, даст ёзида вохӯрад ва матлабу мурудро гӯяд, аммо якин дорад, ки Ваҳшӣ чизе намефаҳмад, хуш пазиروي намекунад, боз пушаймон шуд.

Ду каси ноошнои хамакида якдигарро фаҳмида наметавонанд: яке гумон мекунад, ки ба қасди чони ӯ омадааст, дигаре ошноӣ меҷӯяду фаҳмонда наметавонад. Яке сари санг мисли лошахӯр метобад – парешону жӯлидапар ва ифлосу олуида, дигаре мисли зог танҳо дар паҳлӯи гӯр ва мунтазир, ки аз лошахӯр чӣ боқӣ мемонад.

— Обро барам ба ғор?

Андаке сар чунбонд Ваҳшӣ ва баъди нигоҳи дурударози Зукур китфон ба ҳам фишурд. Зукур дарёфт, ки ӯ «ихтиёрат» меғӯяд. Кӯзаро бардошт ва чониби ғор рафт. Ба даҳони ғор наздик шуда, бо гӯшаи чашм ба вай нигарист ва аранге дид, ки сари санг аст. Кӯзаро монд, каме буни девораи дами ғор истод. Чун дид, ки Ваҳшӣ намеояд, боз баромад. Ваҳшӣ пойхоҷашро низ рӯи санг гирифта баҳзур менишаст; пой оғӯш карда, кӯзпушт менишаст, ки лошахӯри тапа-тайёр буд. Зуқури бетачрибаи гӯл пиндошт, ки вай ҳаросида – шарофати одамиро баланд доништа, чунин рафтор мекунад. Боз назди гӯр рӯ ба рӯи Ваҳшӣ истод, дурудароз нигарист. Сонӣ наздик рафт ба вай. Ваҳшӣ бархоста болотар рафт. Чунин рафтораш ба маймуи мемонд, ки одамиро масҳара карда чорпо аз пасаш мебурда бошад. Ваҳшӣ хавф дошт, ки Одам танҳо нест, боз андаруни ғор ҳастанд. Набошад ҳам, баъди ӯро дидани Одам дар ин ғор монданаш салоҳ нест.

— Нагурезед, ако, ман танҳо!

Зуқури тарсуи буздил маълум набуд, ки аз кучо ин қадар чуръат пайдо кардааст. Ба чои гурухтан чониби ачал меравад, ки шердил шуда бошад.

Ваҳшӣ баргашта аз сари китфи чап ба ӯ нигарист ва қомат ҳамонда тори санги дигар гузашт.

— Ако! Ако! Ман ҳам шумо барин!

«Чӣ хел ман барин?» Дар дил пурсид ӯ ва бовар накард: «Фиреб, найранг!»

IV

Торик мешуд. Чодари ваҳм мефаромад ва ин чодар бештар Зукурро мепечонд, то шабро дар кучо рӯз кунад: дар ғор? Ё боз дар пахлуи ғӯр?... ва ё надонад, надонад, ки дар кучо? Ба ҳар тақдир рафтори Ваҳшӣ нобоб аст – ошно намешудагӣ барин. Барои ӯ чӣ фарқ дорад? Ҳама чо – хонаи ӯ. Вале чодар ин қадар тарсида гурезад, Зукур намефаҳмад. Шояд фиреб бошад?... Ваҳшӣ низ чунин андеша мекард, ки Одам ба ӯ дом мегузорад – дар ғор чанд танро пинҳон карда, баччяк пеш меояд, ки бо вай муомила кунад. Аз сирри ӯ огоҳ шудаанд, ин чо монданаш мумкин нест – ҳамин шаб бояд ҷой дигар кунад; бо ҳамон пайроҳаи тори шах, ки касе, ҳатто сайёдҳо вучуд доштанаширо намедонанд, гурехта боз ба ҷойҳое равад, ки омада буд: аз ҳамон дуриҳо, силсилаи кӯҳхоро тай карда, камару ғор ҷуста, ба ин манзил омада буд, ки ҳар чӣ аз ватан дуртар равад, на сайёд шиносаду на ҷӯпон... Ва оқибат чунон шуд, ки назди модари зораш гузоранд ҳам, намешиносад... Гурехта-гурехта, ба назараш, ба даст афтид: «Бӯ гирифтанд, сағҳо!» Ҳамин қадар аз дил гузаронд ӯ, вале анҷомаширо фикр накард. Умед дорад, ки боз гурезад, боз ғайб занад, то ба кофтан наёбандаш; боз ғоратгарӣ мекунад, боз медуздад; боз мекушад. Шояд ин бачча ҳам барои ҳамин омада бошад? Аҷалрасида!.. Вале холо ҳароси Ваҳшӣ зиёд, мегурезад; тори шах, болотар, аз он ҳам болотар мебарояд, ки Одам садо кунад ҳам, овозаш нарасад. Ва агар аз пасаш ояд, санг ғелонда, ҷонаширо халос мекунад, душманро – нобуд... Чунон ки ин хел корро пеш карда буд, бисёр карда буд; аз бист сол ҳам зиёд. Ӯ холо шуморро гум кардааст ва надонад, ки чанд сол – чанд баҳор омаду рафт. Аммо ёд дорад, ки чӣ хел гуреза шуда буд: як бор ба маҳкама афтоду аз он чо гурехт ва дигар нахост, ки ба даст афтад. Ҳамон гурехтану гурехтан на дидори хеш намуду на дидори табор дид. Ва намедонад, ки баъди он дар олам чӣ ҳодисаҳо шуд, воқеаҳои чун буданд: аз зодагону ҳешовандон ягон кас ҳаст ё на, деҳаи дурдаст вучуд дорад ё на? Як бор ҳам ин силсилакӯҳхоро тай карда ба он тараф нарафт, ки аз дур бошад ҳам бинад, диёраш вучуд дорад ё ҳамон вақтҳо аз барои ӯ шуда ба замин яқсон кардаанд. Вазнин буданд он солҳо, касе намедонист, ки барои чӣ ин хел рафтор мекунанд; писар ба падар ва падар ба писар душман, писар ба падар хиёнат мекунад ва падар ба писар. Бештар писарон беақлиҳо мекарданд, беақлаҳо!... Вай медонист,

ки ўро дар он деҳа мечӯянд, дар он кӯҳҳои баланд камар ба камар, ғор ба ғор, нова ба новаю зов ба зов мекобанд; тамоми оғилу қаҳдону чордевори деҳаро чаппа-роста мекунанд, наздиконро ба шиканча мекашанд, ба барнагаштанаш бовар надоранд – модом ки гурехтааст, бармегардад, мегӯянд ва гумон надоранд, ки вай ин қадар дур рафта бошад... Ба гумонаш: ин қадар сол гузашту акнун дарёфтандаш; айби худаш – беҳатиётӣ қард; вай ҳеч гоҳ аз худ нишона намегузошт дар ғор – на паи по, на ошдону хокистар, на пӯсту устухон, на ҳезуму бему чувола – ҳеч чиз; чунон эҳтиёткор буд, ки кас гумон намекард, ин ҷо зиндагӣ мекунанд. Солҳои зиёд, ки гузашт, бепарво шуд – гумон қард, ки ҳама чиз ба ҷои худ қарор гирифт, ҳама ҷангу ҷидолҳо басанд шуданд; мардуми Осиёи Миёна аз асорат озод гашта, соҳибхатиёр шуданд, дигар касе ба онҳо тааддӣ намекунад, бочу хироч намеситонад, маҷбуран қор намефармояд, касе зан ё духтари касеро зӯран қашида намегирад, бекҳо, аминҳо ба деҳаҳои дигар тохт намеоранд, туркҳои анҷом пазируфта, ятимӣ хотима ёфта, бойҳо кушта ва камбағалон сер гаштанд... касе ба касе қор надорад – осуда, серу пур, беғам; касе аз паи касе намегардад – будану набудани ӯ чизеро қаму зиёд намекунад... Аммо ҷӣ сабаб, ки ӯ боз лозим шуд?

...Ҳамон вақт – рӯзи дастгир шуданаш фаҳмида буд, ки дигар муқобилат ғоида надорад – мушт ба дарафт задан мубориза нест... Вале баъде ки болори маҳкамаи муваққатино бардошта, қовқ қард (наю ҳоқашро гирифта), тори девор баромад, ҳама-ро хуфта дида, паси ҳона нишеб шуда фаромад, ҳамон зайл то рӯдхона ҳамида, лаб-лаби об боло рафта, пасон гурехта, ба кӯҳ баромада, ҳама деҳаҳоро валу валангор, ҳонаҳоро яқсонӣ замин, оғилу амборҳоро ҳоли, мӯриҳоро бедуд, танӯро оташдонҳоро сард, девлоҳро бемол, ҷӯпонро беасо, обҳоро ҳунолуд дид... умедашро аз ҳама чиз қанд ва кӯҳ ба кӯҳ бо роҳҳои оҳуғузар, рӯбоҳраҳаю ҳуқараҳаю қанубтар рафт... ба ин ғор омад ва имрӯз аввалин бор одамро аз наздик дид... Не... як бори дигар ҳам одамро дида буд – аз ёдаш рафтааст, зеро ҳеч намехоҳад, ки дар бораи он кас фикр қунад... Намехоҳад, ки ӯ боз дар хобаш даромада, барои як ҳарфи ноҷо азият диҳад ва Ваҳшӣ ўро қушад, намехоҳад... Намехоҳад, ки боз барои ӯ гӯр қанад, намехоҳад, ки боз сари гӯри ӯ туг бардорад. Ҳоло ӯ тори ғор аз фаро расидани ториқӣ парво накарда, аз қавони тануманд; аз қиёфааш, аз тарзи истоду ҳайату суҳанаш ва ҳаракаташ монанди дарёфта, фикр мекунад, ҳаёл мекунад, зӯр мезанад, ки ақли қундшуда ёвар гардад, фаросати рафта баргардад, то ин монандиро ёд орад. Ба ин чизро дарёфтани зӯри хотирааш намерасад. Зеро дар тӯли солҳои зиёд, ки фикр қардану муҳокима қондан зарурате надошт, қасб-қасби ҳайвонӣ буд; тамоми ҳаракат барои ризқ пайдо қардану ҳӯрдану ҳуфтани буд, қувваи ҳофиза аз миён рафта, қизҳои доништаш аз ёд рафта, ба дараҷае расидааст,

ки зодаи инсон буданашро хаёл намекунад. «Ба кӣ мемонад? А, ба кӣ?» Хаёли хира аз пеши назараш мегузарад; на, зӯри хотирааш намерасад, ки аниқ кунад... Хайр, ягон вақт ба ёд меодагист, ҳоло вақти чунин кор не...

Моҳтоб набаромада Зукур худро паси гӯр гирифта буд, ки Ваҳшӣ дар равшании моҳ ўро чӯяд ҳам, наёбад. Хавфи дишаба дар тани ў набуд – хавфи танҳой. Имшаб аз «хамроҳ» метарсид. Худро шердил гирад ҳам, танаш меларзид: аз гуруснагӣ, хунукии оби хӯрдааш ва боз аз ҳавои аз дӯшина сардтар. Ҷарчанд ў худро ба гӯр ҷафс мекард, ки ларзиши баданаш монад, ором намешуд. Вай аз хавфу ҳароси Ваҳшӣ худаш – танаш, шикамашро фаромӯш карда буд ва ҳамин ки шаб даромад ва Ваҳшӣ аз назараш дур гашт, гуруснагӣ хурӯҷ кард, тани ўро ба ларза овард, шикамаш тобақ зад. То чанд гушна гаштан мумкин? Аввал ў дарди шикамро чунон донист, ки рӯзҳои дигар дард мекарданд, аммо чун хурӯҷ кард, тарсид. Аввал панҷаро, сонӣ соидҳоро бар шикам гузошта, пахш кард, то дардро боздорад, аммо дард гум нашуд: каме шикам гарм шуду шиддати дард фаромад ва як-як сих мезаду тоб меод. Хаёл кард, ки ҳамин зайл хобаш барад, дард рафъ мегардад. Шояд ин аз асаб ҳам вобаста бошад – тарсу ҳарос ба чунин ҳол оварда бошад. Хоб аз ҷашмонаш парида буд, на барои он ки то ними рӯз хобида буд, барои он ки метарсид. Ҳо, аз Ваҳшӣ метарсид, ки худро тарсу вонамуд карда, гурехту як ғояти шаб фаромада, пахш карда, хафа карда, мачақ карда мекушад. Ҳоҷати ин қадар тазийк ҳам не, ҳайаташ касро мекушад, аммо Зукур намефаҳмад, ки чаро мегурезад: «Наход гумон кунад, ки бар қасди ў омада бошам?... Худи ў кист? Чаро ба чунин бозу аз ман мегурезад? Ҳаросаш аз чӣ бошад?» Андаке шикамаш гарм шуда, ба хаёл рафта буд, ки боз тоб дод ва ў ғелид: даст аз рӯи шикам набардошта, балки сахттар пахш карда, паҳлӯи гӯр ғел гашт. Фарёд заданаш монда буд – лаб газида, чашм ва рухсор афшурда, абрӯ гиреху пешонӣ чин карда, дандон ба дандон монда, фарёди то гулӯ омадаро фуру менишонд – дар дил нола мекард ва аранге садо баромада ба гӯши «мурда» мерасид. Нолааш ботинӣ буд, вале зӯр, ки гирифт, андаке аз гулӯ баромада, дар ковокии даҳонаш гирд мегашт, баъд аз шиддати нафас ва садо даҳонаш ба танг омада, якбора лабонаш кушода мешуд ва аз миёни дандонҳо бурун мерафт: «Оҷаҷон!» Ин ҳарфро гуфтани набуд, худ аз худ баромад, баланд баромад, ки ҳама дарди ў, ҳаяҷони ў, тарсу ваҳми ў, азобу машаққату хориин ў... ва пушаймониин ўро ифода мекард. Ў надонист, ки чӣ зайл ин ҳарфро ифода кард, ин замон модараш пеши назараш набуд, падарашро ҳам ёд наоварда буд, Сангиной низ дар паси кӯҳҳои дур – ғамаш ғами онҳо не, ин калима ба забон омад; маълум, ки ба танг омада, маълум, ки дигар умеди беҳӣ нест, маълум, ки аҷали муаллақ наздик аст. Ваҳшӣ ё Ҷабраил аст ё иблис, ки сари шах

истода ўро азоб медиҳад. Вагарна ин зайл яку якбора «очачон!» намегуфт, нола намекард, намехост, ки дар назари Ваҳшӣ хор намояд. Вай гумон мекунад, ки ин баччаи гӯлу гумроҳ ба балое мубтало шуда, ўро ба имдод меҳонад ва ё пургазаб мешавад, ки барояш доми тазвир мегузорад. «Очачон, мемурам!». Аз миёни дандонҳои зиҳзада баромад ин сухан, вале то тори ғор нарафт – ҳарчанд ки ҳама чо оромӣ хомӯшӣ буд, танҳо садои рӯди қаър ба гӯш мерасид ва андак садо дар ин фазои як тарафаш сип-сиёҳ гирифта ва се қониби дигараш кушоду ширмаҳтоб аз ҳама чиз тезтар паҳн мешуд, боло нагашт; гӯё аз миёни дандонҳои ба-ромаду ба гӯр даромад – гӯр фуру кашид ин садоро. Ин лаҳза мисли кӯдак буд, мисли пири барҷомона буд... Кӯдаки нотавон вақте мефаҳмад, ки аз дасташ коре намеояд, очачон мегӯяд, пири барҷомонаи модарашро фаромӯш карда, ятими бемодар, сарсаҳти дидори модар надида ҳам дар лаҳзаҳои танг, душворихо, нафасҳои охири, пеш аз чашм пӯшидан аз олам ва ҳатто лаҳзаҳои, ки бояд «Худо» гӯяд, ин лафзро ба забон меорад: «Очачон!» Зукур ин ҳарфро гуфт андак таскин ёфт. Гӯё дард ҳам мунтазир буд, ки ӯ ин ҳарфро гӯяд... Аз шиддати дард, аз ғел-ғели зиёди беихтиёр арақ кард ва надонист, ки тарии хонаи чашмаш аз арақ аст ё аз ашк... Ҳоло ҳам даст аз шикам набардошта буд, ҳоло ҳам зиҳи дандонҳои кушода нашуда буданд, ҳоло ҳам гириҳи абруву чини пешонӣ гирифта буд. Кам-кам ҳамчу бойчечакӣ аз зери барф ба дидори хуршед баромада мекушод. Ва акнун ғам намехӯрд аз хусуси Ваҳшӣ, аз ӯ дур рафтани қори душвор не, чунки ҳуди ӯ мегурезад... аммо ба дидори онҳо расидан чӣ гуна мешуда бошад? Ба дидори онҳое, ки дар паси кӯҳҳои қануб ҳастанд? Андешаи ӯ ба ин тараф гашт: ба деҳа, ба зодагон... Андешаи ба истоҳи роҳи оҳан рафтани иқрори гуноҳ кардану ба аскарӣ рафтани аз хотир баромад. Гумонаш, ки ҳар кучо равад, мемурад, барои ҳамин он чо рафта, онҳоро дида, узри гуноҳ карда, ҳама азобу шикамчаи чандрӯзаро гуфта, модарро зор гирёнда, пасон мурад... Аммо мебахшида бошанд гуноҳи ўро?

Зукур нафаҳмид, ки ҳангоми ба дарди ҳеш гирифтагон будан Ваҳшӣ фаромада ба ғор рафт ва ё ҳоло ҳам сари санг нишастааст ва ё бех-бехи сангу харсангҳо омада, худро якбора бар ӯ меандозад ё санги азимро бардошта ба сараш мезанад... Беихтиёр сар бардошт ва дарди шикамро ҳам фаромӯш карда, дастонашро аз шикам бозгирифт ва омода гашт, ки зарбаи аз он тарафи гӯр омадаро баргардонад, аммо ҳеч гуна зарба, ҳеч гуна таҳдид набуд.

Якбора садое омад, ки оби рӯдаки қаър аз як бар ба бари дигар гашта бошад – қори бод буд, ки аз тарафи офтоббаро вазида, мисли уқоб пуршаст то лаби об фаромада ва боз қувват гирифта, боло шуда чунин нағма мекунад, вале Зукур намедонист, ки ин боди як гояти шаб аст ва ё боди сабо. Ў хунук мехӯрд. Ҷомаи аз

арақ таршуда ўро хунук мехўронд.... Аз боло садо омад, чандон хунук хўрданаширо ҳам ҳис накард – садои ба санг бархўрдани санг. Зуқур гумон кард, ки Ваҳшӣ ба шабистонаш рафтанист, вақти рафтан пояш ба санг бархўрда, ноҷо кард ва сангҳои дигарро низ ин санг барканду ғелонд. Сангҳо аз тарафи ғор не, балки дуртар – аз тарафи чаптар садо карда, ба сангҳои дигар бархўрда, рӯи об фароманд. Гумон кард, ки сангпар аст, аммо ба гумонаш бовар накарда, ба пайроҳаи морпечи Ваҳшӣ баромада зеҳн монд, ки сиёҳие меояд ё на...

... Ваҳширо садои санг бедор кард – як қад парида хест, ки ба даст афтод: ин одаму «ҳамраҳонаш», ки пайроҳаро намедонанд, ба сангҳо бархўрда, ковокаширо ноҷо мекунад... сангпар мешавад. Вай аз санге, ки тақия зада хобида буд, дур шуд ва ба поён нигарист, ки агар касе бошад, дар ҳаволии ҳаво, ки санг ё харсангу буттае пеши онро намегирад, метобад. Он гоҳ худро дар паноҳи шаҳу харсангҳо гирад, касе намебинад... Нигоҳ карду нигоҳ, касеро надид – сиёҳие ба чашмаш нанамуд. Ҳам шуда аз буни санг нигарист, ки шояд синамомл меомада бошад; ба замин ҳамвор шуда нигарист, ки шояд ба шакли аждар ё мор ҳазида ояд... Ва Ваҳшии ба андешааш рӯи одамиро надида, синаи гиёҳ макида, намаки шах лесидо ба воят расида, ҳаросид. Чизе дар тани ӯ ҷо шуд, ки дар солҳои наздик буданашро ёд надорад, лекин пештар буд: вақти ба даст афтоданаши, гоҳи дар маҳкама буданаш ва вақти гурехтани дар кўҳҳо аввалин бор танҳо монданаши. Сонӣ ба ҳамааш одат кард: ба дуздиву ғоратгариву қотилӣ,.. ва инҳо фаромўш шуданду «вахшӣ» гашт, кунун аз ҳама гуна сиёҳӣ, суроби одамӣ, садоҳои норавшан, ҷойҳои нобоб гурезон аст. Ваҳшӣ гумон надошт, ки як рӯз ба хонаи ӯ меҳмони ноҳонда меояд; дар набудани ӯ ба хонааш даромада менишинад, ҳама қору кирдорашро мебинад, аз асрораи вокиф мегардад. «Чӣ хел ман ўро надидам? Чӣ хел тоқат карда ҳама қорҳои маро медуи ҳапу дам меистод? Не-е-е, бе гап не.... Танҳо ҳам не... Хеле дилу гурда лозим, ки ҳайбати маро дида талхақиф нашавад... Боз бачча.. қалон мебуд, гапи дигар буд... Танҳо не... Танҳо не... Бў гирифта омадааст... Ягон ҷўпон хабар додагист... Моламон гум мешавад, гуфта хабар додагист... Сағонамон ҳам худ аз худ мемуранд, гуфта хабар додагист... Ана баъд, аз пайи ман афтода, ёфтанд... Мегурезад, гуфта, худашонро нишон намедиханду баччаро пеш меандозанд... Хум... Бачча! Гўё ки ба чанги ман тоб меоварад... Пўст канданро ба чашмат дидӣ, бачча, боз аз пайи ман чӣ меой? Биё, биё! Наздиктар биё! Серӣ ё гушна? Албатта, ман барин бошӣ – аз рӯи харфи худат, ман барин бошӣ, гушна ҳастӣ, лекин аз пайи ман бошӣ, серӣ... Ҳама чизат таъмин, камбудие надорӣ... Туро ҳамту намефиристанд; сер ва мусаллаҳ карда мефиристанд... Лекин чаро ҳеч чиз надо-ри? На корд, на камон... ё зери остинат? Чӣ хел як кўдак дасти

холӣ ба ман наздик мешавад – ба Султони кӯҳистон?.. Бебало не, бебало не! Дар ҳақиқат гуреза бошад? Барои чӣ гуреза мешавад? Аз он чангу чидолҳо хеле вақт гузашт – як умри одаи, наҳод ки холо ҳам таъкиб кунанд, азоб диҳанд? Ё балои дигар хест?... Ҳар чӣ шуданаш мумкин... Туро, ки аз хонаат зада пеш мекунанд; ба молат, ба занат, кӯдакат, чизу чораат соҳиб мешаванд, ҳатто ҷонатро ситонидан меҳоянд. Он вақт ҳамин хел буд: «Шуморо озод мекунем, шуморо обод мекунем!» мегуфтанд... дар асл ғорат буд... Фақат онҳо ғорат мекарданд ҳам як навб буд: Онҳо ғорат мекарданд, мо ғорат мекардем; мо ғорат мекардем, онҳо ғорат мекарданд... Бечора халқ! Мо – ватандор, онҳо озодгар ва халқро озод мекунанд... Ва ман намефаҳмидам, ки онҳо халқро аз кӣ озод мекунанд? Аз худашон – аз гирифтории худашон, аз побандии худашон... Дар амал набуд мешуд халқ; аз дасти мо, аз дасти онҳо – мо азоб медедем, онҳо азоб меоданд; мо азоб медедем, ки мусулмонӣ зери по шуд, онҳо азоб меоданд, ки душманро дар хонашон ҷо додаанд... Тавба! Мо – душману онҳо – дӯст! Мо ба падару модар, фарзанду хешу табор – душман, онҳо ба авлоди мо – дӯст... Мана ҳамин ҳозира барин: ман ба ту – душман, бачча, лекин ту ба ман – дӯст. Ман худамро муҳофизат мекунам, аз ту мегурезам, хонаамро мондаам – душмани ту, лекин ту дӯсти ман, аз паям меояи, аз ватанам меронӣ, боз болотар, дуртар, ба даррандаҳо наздиктар меронӣ, ҷунки ту – дӯст; ҷунки беҳбудии маро меҳояи... О-о-ох! Ба ин ту чӣ айб дорӣ, бачча? Ҳамааш айби худам... Не, айби худам ҳам не, айби онҳо – айби хоинон, айби тарсонҷакҳо, айби ватанфурӯшҳо, айби он номусулмонҳо! Яке хиёнат карда моро фурӯхт, дигаре аз тарс гурехт ё пешакӣ таслим шуд, саввумӣ Ватанро ҳимоя карда натавонист – ин ҳам фурӯхт, ҷорумӣ аз мусулмонӣ даст кашид, ки муслим хунрезӣ намекунад, бояд ҳама умр итоаткор бошад, сарҳам бошад, фармонбардор бошад, хуни ноҳақ нарезад, ба қисмат, ба тақдир, ба фармудани Худо тан диҳад, аз фармони Парвардигор сар накашад, он чӣ аз осмон меояд, қаноат кунад – хоҳ бало бошад, хоҳ насиба... Мусулмонон муттаҳид нашуданд, балки ба фармони Худо итоат карданд, ки пароканда шавед, гурезед! Хунрезӣ накунед, зану фарзандонатонро монда равед! Чизу чораатонро монда равед! Кушанд, майлашон! Ғорат кунанд, майлашон! – гуфт... Он вақт намедонистам, ки одам чӣ хел болори хонаро бо хоку лояш бардошта, бомро сӯроҳ карда мегурезад? Одам чӣ хел дар кӯҳу ғору камар бе як бурида нон мегардад? Чӣ хел бо дарранда ҷанг ба ҷанг мешавад, чӣ хел мору қалтақалосро зери по карда гузашта меравад, чӣ хел дар сармолу гармо бараҳнаву гурусна наместурад? Ва чӣ хел ризқашро аз даҳони шеру гургу рӯбоҳ кашида мегирад... чӣ хел сағи ҷӯпонро гулӯғир карда, кушта, моли ўро мебарад?... Ва... чӣ... хе-ел... одам

мекушад? Барои нафси худ... Э-э-э, Худо-о-о!.. Наход ки ба ҳамаи ин ман гунаҳкор бошам? Наход ки барои ҳамаи ин фардо дар оташи дӯзах ман сӯзам? Тамом? Рӯзам буд шуд? Он чӣ бахшида будӣ, мегирӣ?... Барои ҳамин ин кӯдакро фиристодӣ? Ё... ё ин кӯдак несту ўро ба чунин сурат гардондай? Рӯз фаро расад, дигар хел мешавад? Калон, девсурат, бадҳайбат, ки ман тарсам, гурехта натавонам? Боз худат ханги поямро гирӣ, мадорамро хушк бикунӣ, мисли аспӣ душоҳ давида натавонам?... Ҳамин қадар давидӣ, бас, гӯӣ? Ҳамин қадар ғорат кардӣ, танҳо барои худ зистӣ, танҳо худро донистӣ, ба касе мадад накардӣ, мегӯӣ? Ҳатто ба падару модар, мегӯӣ? Ман ба онҳо хизмат карданӣ будам, лекин риштаи умри онҳо қанда шуд. Барои ман ё барои каси дигар, намедонам, ба ҳар ҳол қурбон шуданд, дар ҳамон гиру дорҳое, ки ба миён омада буд, қурбон шуданд; падарам барои он ки ватанашро химоя карданӣ буд, модарам барои он ки, аз назари ватанхоҳҳо, падарам ба онҳо хиёнат карда ба тарафи душман гузашт, ҳамчун зани хоин аз тарафи худихо набуд шуд; нохост, беному нишон, дуздиву рус-тӣ... Ман медонистам, ба ҳеҷ вачҳ ситеза намекардам – дарозтар зиндагӣ кунам, намегуфтам – ҳарчанд медонистам, ки зиндагиам маънӣ надорад, чаро ман зиндагӣ кунаму азоб кашам, намефаҳмидам, гумон карда будам, ки намемирам; то офтоб ҳаст, то ин кӯҳу гулу гиёҳаш ҳаст, намемирам; -барои ҳамин ҷон мекоҳондам, барои ҳамин талвоса доштам, вале намедонистам, ки мемирам: ин қадар тез, ин қадар зуд, ин қадар ногаҳонӣ – боз аз дасти як кӯдак!... – Магар ў аз паст-паст гуфтан монда шуд, ки ба андеша гузашт ва гумон мекард, ки Худо садон қалби ўро низ мешунавад, худаш ки талқин мекунад, мешунавад, медонад. – Хум! Кӯдак маро куштанист. Ман мурдан нахоҳам чӣ? Ин ҳама ҷангу ҷидолҳоро одамон сохта бошанд чӣ? Он гоҳ мумкин аст, ки ман чунин зиндагии ҳайвононаро давом диҳам? Ва бо хости худ зиндагӣ кунам? Дуздӣ накунам, одам накушам, хун нарезам... дар кунҷи ғор мисли як бемор дароз кашам ва ҳамон зайл мурам... Ман ба ин баччаяк, ки сари роҳамро гирифтааст ва намегузорад, ки ба хонаи худ дароям, чӣ гӯям? Бо ў чӣ кор кунам? Куштани шавад ҳам, нигоҳ карда шинам? Даст набардорам? Корд накашам? Чӣ? Ҳамааш ҳал шудааст? Дар қисмат ҳаст? Вай маро бояд бикӯшад? Барои чӣ? Барои «хизматҳоям?»... Шояд... шояд раво бошад. Лекин ин бачча кист? Чаро ба ман шинос метобаду ношинос? Кучои тарҳи рӯяш ба касе мемонаду ман намешиносам? А! Кист ин бачча? Ман медонам, ки фарзанд надорам... Ман... ман... уху-у-у... Худовандо, ҳамин ҷизро лоиқ навидӣ, ба мурод нарасондӣ... Шояд ин бачча аз хуни мо бошад? Хуни падарам, хуни бобоям, хуни хоҳаронам ва ё хуни омехтаи мо... Ман медонам, ки тухми мо намонад буд... як ман, ки нишоне нест... Дар ҳамин ғор як силсила, як шаҷара бурида мешавад, аз як хонадон нишоне намемонад...

... Шаббодаи серун ўро навозиш кард, хобаш бурд. Вале ў шаббодаи гармтар мехост. Зеро хунук мехўрд, нами чомааш сард мегашт ва бод онро хунуктар мекард. Ба ҳар ҳол навохт, алла гуфт, пахлўи гўр хобаш бурд. Аммо парида-парида мехест: аса-баш, ки ноором буд, ё дасташ такон мехўрд ё पोяш бардошта мешуд ва ё ягон мушак, раги танаш мепариду ў бедор мегашт ва сар бардошта ҳама чоро ором дида, аз нав ганабаш мебурд, боз тарсида бедор мешуд... Дами субҳ хобаш бурду касе пайдо шуд, ки дар умри сараш надида буд. Қиёфааш чиддӣ, чашмонаш тез, вале андешаманд: ба ҳудаш мемонад – ба худи Зукур, аммо дар синну сол, дар қаду баст фарқ дорад; ришу мўйлаб дорад, ришаш сафеду буруташ сиёҳ. Ба ў даст дароз мекунад, ки хезад, лек Зукур чунбида наметавонад; чашмонаш кушода, мардро равшан мебинад, менигарад, чизе пурсидан мехоҳад, аммо пурсида наметавонад – афсуншударо монад ва ёд орад, ки боре дар хобаш гургро дида буд, ки нафасаш зада, дами ўро гардонд – на ҳарф зада метавонист, на чунбида – ҳозир ҳам чунин аст: зинда, бедор, талвосаи хестан дорад, ба дасти ёзидаи ў даст додан мехоҳад – наметавонад. Ва ҳамон зайл ноумед, дилкашол мемонад; ва он суроб сар чунбонда – сар чунбонда дур мешавад: «Танбал будай, ба хестан хушат намеояд... Бобот даст меёзад, гирифта наметавонӣ... Аз зиндагӣ баҳра бардошта наметавонӣ. Берӯзӣ...» Зукур ба маънии гуфтаҳои Шабҳа сарфаҳм намеравад. Мехоҳад ба тори ғор ишора кунад, он чо будани Ваҳширо гўяд, чунбида наметавонад.

Абрў мепарронад, чашм ба он тараф мегардонад, он кас пай намебарад. Ҷониби ғор меравад ва ҳамин ки ба дари ғор наздик шуд, Ваҳшӣ санги калонро бардошта бар тори сари ў меандозад...

«Бобо-о-о!» дод зада мехезад Зукур. Чунон доде буд, ки ҳам ҳудаш тарсида хест ва ҳам Ваҳширо тарсонд... Ҳоло ҳам торик буд. На суроб менамуду на Ваҳшӣ. Ва ў каме аз гўр дур шуд, ки ҳамааш воҳимаи он аст. Сонӣ рӯи тобасанге нишаста гирифт, овоз бароварда гирифт, ки ин чӣ қисмат аст? Дар гирияш домангир буд аз касе, ки ба чунин ҳол оварда бошад. «Синаи очаамро саҳт газида будаам». Дар гирияш мегуфт ў ва баландтар мегирист, то Ваҳшӣ фаҳмад. Бисёр мехост зудтар рӯз шавад, дар умраш чунин рӯз шуданашро интизорӣ нақаша буд. Мехост зудтар фазо равшан гардад ва ў кучо будани Ваҳширо бинад, агар ў забонро нафаҳмад, ба имову ишора фаҳмонад, ки ў душмани чони вай нест, балки ҳамроҳ будан мехоҳад. Баъд овозашро баландтар баровард, ки ин фиреб буд, найранг буд, то Ваҳширо раҳм оварад. Аммо Ваҳшӣ садои ўро шунида, дар ғазаб омад, дандон соид, ки мард ҳам гирия мекардааст... Акнун ў низ мехост зудтар рӯз шавад, то ў бинад, ки Одам чаро гирия мекунад...

Ва рӯз шуд. Фазо домани сиёҳашро чида, ба сӯе, ки моҳтоб рафту офтоб низ мерафт, бурд. Моҳтоб дар охири фазо мисли як дег шири бурида метофт ва яқин буд, ки ҳамин замон бо хуршед рӯ ба рӯ гардад. Зукур аз хама чиз хайраташ коста, дилгиру ноумед, ҳамчу шайхи мазор, панҷ-шаш қадам дуртар аз гӯр бар тобасанг сар ба сари зону ниҳода, сукут меварзид ва парвое ҳам надошт, ки дар болодаст Ваҳшӣ ҳаст ё на, ба вай таҳдид мекунад ё на, санг меандозад ё на... «Мурдан авлотар аст аз чунин зиндагӣ». Гӯё аз зиндагӣ сер шуда, барои мурдан чанд лаҳзаи дигар мезист: шояд охирин моҳ, охирин рӯз, охирин соат...

«— Ува!» – садо омад аз боло, Зукур шуниду сар набардошт, «Уваа!» Боз сар набардошт. Сонӣ як санг омада дуртар аз ӯ ба замин бархӯрд ва часта, гелида, ҷониби об рафт. Зукур ҳамаи инро танҳо воситаи узви шунавоӣ пай бурд ва донист, ки Ваҳшӣ низ мисли ӯ шабро дар он саҳтӣ рӯз карда, акнун ба рағми азоби имшаба ба вай таҳдид мекунад; ҷонибаш санг меандозад. Сар набардошт, қасдан сар набардошт, то ӯ тез шавад, олугда гардад, наздиктар ояд ва ҳар коре мешуда бошад, бишавад. Як санг гелон шуда аз гӯр ҳам поёнтар, пайроҳаро бурида, рӯи об рафт ва аз пасаш садои Ваҳшӣ такрор шуд: «Ува! Ува!» Зукур дарёфт, ки садо ўро даъват мекунад. Ваҳшӣ меҳоҳад зинда ё мурда будани ўро донад ва шояд ягон ҳарфи дигар низ дошта бошад, аммо қасдан сар набардорад, лекин яқин кунад, ки санги навбатӣ рост ба ӯ омада занад – ё бар тори сараш ё ба пойҳояш, зеро тарзи нишасташ чунин такозо дорад: зону оғӯш карда, сар бар сари зону ниҳода. Боз санг поёнтар зад – ба гӯр. Зукур вонамуд кард, ки тарсида бедор шуд ва часта хесту бо пайроҳа ҷониби поён нишеб шуд. «Ува!» Зукур истод ва баргашта ба Ваҳшӣ зехн монд. Ваҳшӣ як ангушт – ангушти ишорат ҷониби ӯ тир карда, ба таҳдид пеш ронд – ба маънии «ту» ва боз ангушт ба осмон рост карда, андаке боздошт: «Як кас? Танҳо?»

Зукур фаҳмид ишораи ўро ва низ ангушт бар хеш нигаронд: «Ман» ва мисли Ваҳшӣ авгушти ишора ҷониби осмон рост кард: «Як кас! Танҳо!»

Ваҳшӣ панҷаи монанди панҷаи хуршед дар фазо кушодаашро афшонд: «Нагурез!» Ва дастҳоро болосо ба ду ҷониб кушода, пойҳоро оринҷакзонуви фарох гузошта, ларзону ҳаросон, аз афтодан хешро нигоҳ дошта фуромад ӯ. Зукур чунин ҳолати ўро дида, найранг пиндошт: «Худро нотавон, ноӯҳдабаро менамояд ва ҳамин ки наздик расид, саҳт дошта... Гурехтан лозим...» – боз аз аҳдаш гашт ӯ: шабон аз ҷон сер мешуд ва рӯзон ҷон ширинӣ мекард.

— Ува!... Ту танҳо?! – боз ишора буд.

— Ман танҳо! – ба забон омад Зукур ва рӯй тофт, то биравад.

— Ува! – аз паси ӯ садо карда, ду даст кушода, ба ишораи сар пурсид: – Кучо?

Зукур як ба пас нигарист ва боз қадам зад. Ба бозӣ мемонд рафтори онҳо ва Ваҳшӣ аз пасаш натохт, то нагурезад, балки чо-ниби ғор тоб хӯрд, ки Одам ба чунин рафтори ӯ чӣ назар дорад. Андаке рафту баргашта ба Одам нигарист.

— Биё! – даст гардонд Ваҳшӣ, вале аз рафтори ӯ хавф кашид, ки чаро ин хел менигарад. «Биё, гӯӣ, меравад, гурезӣ, меояд».

Зукур нишаст. На барои он ки назди вай наравад, балки мадораш набуд, ҳис мекард, ки дар баданаш ҷон нест ва Ваҳшӣ ба ӯ таҳдид кардани бошад ва ё ба даст даровардан хоҳад, ду хез карда, медорад ва ӯ дар панҷаи ин гурбаи ёбой мисли кӯрмуш ҷон диҳад. Вале рафторҳои ӯро Ваҳшӣ дигар хел қабул кард: якин дошт, ки дар ғор касе ҳаст, вағарна ин бачча ба кадом дилу гурда шабро дар сари гӯр рӯз кунад; гумонаш акнун дар ҳалқа омад: гашт-гашту дар як лаҳза, аз бефаросатии худ ба дом афтод: аз ғор бароянду доранд, гурезад, баччаяк пешгир мешавад, агар ба ғор дарояд, дом танг ояд... вассалом... Ба назараш Одам ҷониби ӯ меояд – то ҳол мегурехт, акнун пеш меояд. Бадани Ваҳширо фарошо гирифт: мӯи сараш рост шуд ва пӯстак болсурат бардошта. Вале чунин ҳаяҷони ӯро ба ҷуз худаш касе пай намебурд. Ба гӯшаш садое омад аз ғор – ба садои гурбаи ёбой мемонд, ки ӯро як умр таъкиб мекунад, метарсонад, чизҳояшро медуздаду мерабояд ва дар шабҳои тор оташи чашмонаш балои ҷон аст. Аввалҳо метарсид, сонӣ одат кард, вале дузд ба даст намеафтад, ром намегардад; хамин ки ӯро дид, бо як чаҳидан ба шах часпида мебарояд ва тори шахчаи чигаранг масҳара мекардагӣ барин дурудароз менигарад, лаб мелесад, панҷа ба оби даҳон нам карда, рӯй мешӯяд; гӯш сих, чашм тез карда менигараду менигарад ва мурод, ки ҳосил нашуд, ҷунон гайб мезанад, ки Ваҳшӣ ба чашм давондан пайдо намекунад. Ҳарчанд ки зараргӯр аст, ҳарчанд ки нисфи рӯзии ӯро мерабояд, як навъ машғули низ ҳаст: вақтҳои ки Ваҳшӣ бекор мемонад, шаборӯз ба ҷуз хоб коре надорад, рӯи пӯстак дароз кашида, ба шахи ҷониби офтоббаро дида медӯзад, онро аз беҳи кадом шахча, тори санг, бунӣ шахи калон ҷӯё мешавад, ки ҷонвари зебои лайсмӯ, шерсурати чолоку думдарозро бинад, хаёлан бо вай гуфтугӯ кунад ва чизеро бар каф бардошта «биё!» гӯяд, ҳарчанд медонад, ки ба биё гуфтан наояд – ҳамчу ин Одам. Ва барои чӣ бошад, ки Ваҳшӣ ин дам миёни Одаму Гурба монандие дарёфт ва ҳайрон монд: «Ин шайтон, он – иблис; ҳарду яканд, яке ба шакли дигаре пайдо мешаванд...» Вале барои чӣ Одам аз он ҷо менигарад, Гурба аз ғор садо мекунад? «Пири фартути лаънатӣ!» Ҳо, ба назари Ваҳшӣ Гурба пир шудааст: мӯи баданаш рехта, пӯсташ дарбехӣ метобад,

худаш лоғару хаста гаштааст, ин вақтҳо камтар аз шах мефурояд, мадори баромадан надорад... «Мяяяя!» садо омад ва Ваҳшӣ он бачаро дашмон дод, ки қадами шумаш ризки даҳони ўро тўмаи Гурба гардонд. Машаққати барои ин тўма кашидааш ба ёд омад ва ғазаб кард, ки ин хайвонро дастгир карда пўст канад... Корд аз наём кашид ва дартоз ба даҳонаи ғор рафт: «Пишт!» Аммо ғор ором, сокит ва бекас буд. Сонӣ ӯ ба хокаи даҳонаи ғор нигарист, пае надид. Як паи бегона, ки аз ғор бурун рафта: дар ҷое равшан, ҷои дигар – хира. Яқин ки паи пой он бачча аст. Ба он тараф нигарист – сӯи Одам, аммо ўро надида, хайраташ афзуд, ки кучо рафт? Чаро рафт? «Лозим бошад, меояд...» бепарво аз дил гузаронд ӯ ва неши корд пеш дошта, ба ғор даромад, ки касе пеш ояд, рост ҷок кунад. Гўшту пўстро зайли гузоштааш дида, таачҷуб кард: «Чӣ хел, Гурба наомадааст?» Шояд аз будани ӯ воқиф гашта, бегоҳ дар ин макон ду кас буданаширо дида, якеро бегона доништа, наомадааст, вагарна, вақтҳои пеш гўштро ин зайл рӯи замин гузошта, бесоҳиб монда рафта имкон надошт. Гурба андар даҳонаи ғор бунак гирифтагӣ барин даромада, дар як лаҳза ҳамаро титурора мекард, лахт-лахт канда мехўрд ва як рон ё соидро бардошта мегурехт, ки гоҳ аз шах бароварда метавонисту гоҳ на. Ҳар қадар Ваҳшӣ гиём кунад, Гурба ёфта мегирифт. Пасон Ваҳшӣ илочи онро ёфт: ана дар он тоқдон гўшти намакзадаи ба пўст печондаро мегузошту аз болояш тобасанг мемонд ва ё чанд рӯз аз ғор набаромада, аз намаки хо аз Кўҳи Сафед овардааш гўштро шўр мекард, сонӣ ба сихчўбҳои аз навдаи зирк сохтааш кабоб мекардагӣ барин гузаронда, ба роғҳои даҳонаи ғор халонда, хушк мекард ва дар тоқдон мемонд, ки зимистон дар пеш. Гурба бурдаашро мебурд, наёфтаву набурдааш аз он Ваҳшӣ буд. Сипас ӯ ҷунон кард, то Гурба осебе расонда натавонад: шикамбаи гўсфандро тоза шуста, намак пошида, пуф карда, дар офтоб мехушконд, бодашро сар дода, андарунаш гўшт сиринҷи мекард ва ба бел дар пешгах ҷоҳаке кофта, шикамбаро он ҷо мегузошт ва дар даҳони ҷоҳак тобасанг мениҳод. Шабгоҳон шикамбаро дар шаббода мемонд ва сахари баланд хунокии шикамба кам нашуда боз ба ҷоҳак мегузошт... аммо ин дафъа фурсати ҷунин кор нашуд – нав гўсфандро пўсту пора карда буд, ки Одам пайдо шуд. «Ба гурба чӣ шуда бошад? Наход пир гашта фавтида бошад?». Як лаби пўстро бардошта гўштро хабар гирифт ӯ ва боз ба пешгах – пешгаҳи торик нигарист, ки ин ҷо ягон кас хаст: дар ғор – дар қаъри ғор, ки ҳар нокас он ҷоро намедонад; касе хаст, касе ки ин ҷойро хуб медонад ва ё дар се рӯзи набуданаши ин ҷойҳоро хуб дида, санчида, омўхта дар он ҷохи бетак ҷой гирифтааст, ҷунон ки худи ӯ дар лаҳзаҳои хавфнок, дар лаҳзаҳои пайдо шудани сайёде, дар ҳолатҳои хавфу хатар ин корро мекунад... Ӯ медонад, ки дар кучо пой монда, аз қадам ҷои девораи он дошта ва чӣ хел поён фаро-

мадан мумкин аст ва дар торикиҳо низ мефарояду мебарояд, ва гарна бо чароғ доштану равшан кардан он чо фаромада нашавад ва одами ноида ҳаргиз фаромада натавонад. «Наход дар ҳамин чо бошад?» хавф кашид ӯ ва имшаб пайдо нашудани Гурбаро аз ин рӯ медонист... Ва ӯ чониби ғори торик санг андохт – як санги нимхӯрдиро аз замин бардошта, таваккалан ба пешғаҳи торики ғор андохт, то будан-набудани касе маълум гардад. Санг андохту гӯш дод, ки чӣ ҷавобе меояд, чӣ садое мерасад. Садои ба сангҳо бархӯрда фуру рафтани санг ҳаросонд ӯро, боз мӯи баданаш дамид. Ботил будани ҳаёлоташиро дарёфт ва ба девораи ғор така зада нишаст, хастагиашро пай бурд, пай бурд, ки бист соли танҳои, ки як умр метобад, чӣ андоза ӯро рӯҳан мондаву хаста кардааст. Ӯ бисёр ҳаёл карда буд, хеле афсӯс хӯрда буд, пушаймон гашта буд; ботинан чи қадар азоб кашида буд ва ҳоло мепиндорад, ки ҳамааш якҷоя шуда, ба сараш фуру рехтанд... Ӯро чунон пахш карданд, ки фуру нишаст – ба девораи ғор така зада, пой ёзида нишаст, ки гуноҳу вазни ӯро ва мурдаи ӯро замин, танҳо замин бардорад; ҷуссаи ваҳшиёнаи ӯро, сурату симои девонаи ӯро факат ин ғор пинҳон кунад... Аммо чӣ буду чӣ шуд, ки ҳамааш яку якбора фош шуд... Аз Одам ҳаросида, ба даҳанаи ғор нигарист, ки меояд. Ва дар ҳақиқат як чизи сиёҳ баногоҳ пайдо шуд ва талхаи Ваҳшӣ кафид. Ҳарчанд ки ӯ ин сиёҳмӯву сиёҳрӯро борҳо дидааст ва омадани ӯ амри воқеист, боз тарсид, аз лошакӯри бадафт тарсид. Ва аз омадани он ҳамин қадар дарёфт, ки дар берун касе нест... Боз тарсид: аз қаъри ғор садо омад – садои санг, аммо чӣ хел? Ӯ санг наандохтааст-ку? Нигоҳ карду нигоҳ кард, гӯш андохту нигоҳ кард, садое наомад. Аз нишастанаш роҳат накард, балки боз нороҳат шуд – маълум, ки сангаш ба ҳадаф нарасида ба қаъри фуру рафт ва акнун касе ӯро таъна карданӣ шуда – ба тақлидаш ба қаъри сангча меандозад. Вале пурсида наметавонист – «забон» надорад. Аҳд кард, ки ҷуз «ува» ҳарферо ба забон нагирад; онро ҳам барои он гӯяд, ки касе ё ҷонваре бошад, садои ӯро шунида, нигоҳ кунад, то Ваҳшӣ бо имову ишора матлабро фаҳмонад... Ӯ боз санг тирифт ва гуррида пеш рафт, ки натанҳо инсон, ҳайвон бошад ҳам, метарсид. Санг андохт, хум-хум кард ва боз санг гирифтуну андохт. Пас гӯш доду гӯш дод: то қаъри садо карда фаромадани сангҳоро шунид ва донист, ки касе нест, аз нав така ба девор зада, қачпаҳлӯ дароз кашид; ёдаш омад, ки печи пойҳояшро кушода, дам гирад, вале аз шиддати асабу ғазаб арақи танаш баромад. Сонӣ аз даруни ғор чунон ки неши сӯзан ба асаби кас мерасида бошад, садои борики мушмонанд гӯшашро харошид. Ӯ медонист, ки ин садои чист, хавфу хатаре надорад, бо вучуди он саҳт расид: садои кӯршапаракҳои сиёҳ, ки дар ин ғор яктову дуто набуданд ва баъзан ба ҳам часпида, орувони асал барин остинча мешуданд, гашашро оварданд: «Аз дузд ҳам бадтар онҳо... Му-

тахами муттахам...» Фақат як бор аз пораҳои кӯҳнаи либоси ба ин ғор омадааш ва равғани чарбу машъала карда, афрӯхта ба ғор даромада, ҳама ҷояшро тамошо карда буд, ки ҳоло ҳам ҳайрон аст аз вучуд доштани чунин ғор: ҷӯи равон, ки медонад обаш аз кучо меояду ба кучо меравад ва ин ҷӯро кӣ кандааст; меҳмонхона ва ё хонаи сангии он ўро ба шигифт андохта буд, ки кӣ ин корро карда бошад, аз кучо хоку ҷӯб оварда, даруни чунин ғор боз бом пӯшида бошад... Намефаҳмид; ҳамааш торик, чунон ки ин ғор. Баъд чанд бори дигар фаромаду баромад, то роҳро ёд гирад, дар тангтарин лаҳзаҳо ҳам бемашъала фаромада тавонад, вале лозим нашуд... Дар зимистонҳои қаҳратун ҳам он чо нафаромад, ки ҳавоаш гирифта аст ва кӯршапарақҳо бол зада ҳавои онро тақуру кунанд, боз дилгиртар мешавад, боз хавфноктар мегардад он макон... Ин роҳро Абӯшукур намуда буд ба ӯ. Ва он вақт хеле ҳайрон монда буд; дар бораи ин ғор хеле андеша мекард, ақл дошт он вақт ва дар бораи ягон чиз андеша мекард. Чун ваҳшӣ шуд, ҳама чизро гум кард: ақдро, хушро, хотираро, хатто «забон»-ро. Фақат ғами шикам, ки хӯраду намурад – мисли ҳама гуна шикам-парастон монанди ҳама гуна сояхуспҳо...

Қаҷпахлӯ заду аз торикӣ ба равшанӣ нигарист – аз сиёҳӣ ба сафедӣ. Муқоиса кард сиёҳиро бо сафедӣ ва аз худ пурсид, ки чаро ин қадар онҳо яққо мегарданд – наздик, часпида, омехта ва ба ҳам маҳлулгашта ва чаро дар омехтагиҳову маҳлулшавиҳо сиёҳӣ бар сафедӣ ғолиб меояд: чаро андак ранги сиёҳ сафедии зиёдро сиёҳ мегардонаду сафедии зиёд сиёҳии камро нобуд карда наме-тавонад, чунон ки андак гумон бисёр чизхоро аз миён бардорад, андак кина некиҳоро поймол кунад, дили сиёҳ ободиҳоро вайрона гардонад дӯстро кушад, душманро афзояд... ва чаро сиёҳ ба шустан сафед нагардад? Ва ӯ ин лаҳза хешро Сиёҳ номид. Гумонаш, ки аз умраш лаҳзаҳо боқӣ монда, ҳамин замон ба даст афтад ва мисли намати сиёҳ зери пой монад... Хуб, ки забон надорад, хуб, ки чизе гуфта натавонад – ҳамин хел гумон мекунад ӯ ва наме-донад, ки дунё чӣ андоза дигар шудааст, хатто чисмҳои безабон ҳарф мезананд; ӯ ҳоло ҳам дар Чамъияти Ибтидоӣ умр ба сар мебарад: гумонаш, ки ҳарф зада натавонӣ, бозпурс накунанд, оҳани тафсонро ба танат надоранд, аз поят наовезанд, ки забон барор; ҳарф занӣ, пӯстат накананд, ки маҷбур ҳама чизро гӯӣ – беҳабар аст аз ҳамаи ин чизҳо – гумонаш, ки ба чаллоди пурзӯр мефармоянд ва ӯ бо асоби сангиаш кашидаву кушода ба фарқи сари ӯ мефарорад... Сонӣ мурдашро бароварда тори шаҳ мегузорад, то зоғу заған хӯранд. Ана боз як сиёҳи дигар пайдо шуд: ўро тарсонд ин чонвари бадсурат. Ба назари Ваҳшӣ хунуктар аз он чонваре нест; гашовартар аз ҳама – хӯрданаш; гӯштро мегазаду зӯри канданаш нарасида ғоз медиҳад... Ҳо, гӯшти ўро низ ҳамин хел ноўҳдабароёна – канда-канда, ҳаром карда мехӯрад; баъд ана

инҳо меоянд – зоғҳои сиёҳи аз лошахӯр ҳам бадтар – рӯдахӯр, саргинхӯр. Ҳама чамъ мешаванд; аввал чашмонашро мекобанд, сонӣ забону биниашро, пасон кофта-кофта ба магзи сар мераванд, ва дармеёбанд, ки дар он чизе намондааст; на идрок, на эҳсос, на фаҳм, на фаросат – косамағз холӣ, пеш аз онҳо хӯрдаанд... Дил ҳам нест, чигар ҳам нест... ҳамаашро хӯрдаанд; ё даҳшатҳо, харосҳо, гумонҳо, сиёҳиҳо ва ё бодҳо ҳамаашро хӯрдаанд... Қолаби бечон, ки аз сангҳои ҳамин ҷо сохта шудааст. Ва акнун инсоне пайдо мешавад, ки ин қолаби сангиरो зери хок кунад?

Ҷ хост ин паррандагони безебро «кишк» гуфта ронад, то ин қадар фикрҳои магшушро пеши назари ӯ наоранд, вале ҳавсала накард – хушаш наомад, ки чунбад, садо барорад; ба назар нав роҳат мекард ва ҳамон зайл, ки дасти чап оринчак шуда сарашро медошт, якпахлӯ хобаш бурд...

...Ин зоғони сиёҳ ва он паррандаи бадафт, ки бояд гӯшти ӯро хӯранд, баробари ӯ парвоз мекарданд: аз ду пахлӯву дунболи ӯ миёнагир карда парвоз мекарданд; аз ҳамон қуллаи баланд – аз шахи Сиёҳ, ки дар ин силсилакӯҳ баландтар аз он қуллаеро надидааст. Ин хел шуд: ӯро дастгир карда ба тори он қулла бароварданд ва аз ҷаҳор дасту пояш гирифта ба зер андохтанд, то ба ҷаҳаннам равад, ба сангҳову шахҳо зада-зада, гард-гард шавад... Аммо ӯ парву бол баровард ва ба ҳаво рафт. Ҳарчанд аз пасаш валвала карданд, фиғон бардоштанд, тир андохтанд, раҳо ёфта, рӯ-рӯи силсилакӯҳ парвоз кард. Аз он баландӣ ба онҳо нигариста, мисли ин паррандаи баддидааш саргин андохт ва ҳаловат бурда болои кӯҳҳо парвоз мекард ва хайраташ меафзуд, ки ин қадар тӯлониянд ин силсилаҳо; то алвақт гумон дошт, ки як силсилаанд ин кӯҳҳо, аммо дарёфт, ки силсила дар силсилаанд. Мераваду меравад, ҳеч не, ки кӯҳҳо тамом шаванд. Худаш мебинад, ки як паррандаи калон болҳояш аз як канори кӯҳ то канори дигар расида, сояш роҳи рафташро сиёҳ мекунад, месӯзад он роҳ ва хокистар боқӣ менамояд. Сабзаҳои атроф пажмурда мегарданд ва ӯ мецоҳад, ки болҳояшро чамъ кунад, сояш камтар шавад, наметавонад, гӯё болҳояш фӯлодианд. Андеша мекунад, ки пас гардад, аз тори сари онҳо гузарад, то зери сояш монда нобуд шаванд, аммо пас гашта наметавонад: болҳояш як хел рост, пар-пар ҳам зада наметавонад, якзайл меравад, сонӣ мебинад, ки дар атрофаш боз лошахӯрон, боз зоғҳои сиёҳ – лашкари азим гашта пеш мераванд. Ва дар он ҷо – дар пайроҳаи сӯхта одамони зиёд метозанд, фарёд мезананд, вале ҳарфашро ӯ равшан намешунавад; ҳамин қадар, ки мисли мӯрчаҳо метобанд. Вай парвоз мекунаду карахт аст: сар чунбонда наметавонад, пой кушода наметавонад, бол зада наметавонад, мисли бодбараки тахтагӣ бувад ва паррандагони дигар, ки ҳомӣ ва ё бадҳо буданашон равшан нест, торафт ба вай наздик мешаванд, баъзан минқор меёзанд, ки аз ягон ҷои ӯ доранд... Ӯ хурсанд буд,

ки ба ҷои мурдан бол баровард, парвоз кард, акнун карахт – на паст мефарояд, на боло мебарояд, гӯё як умр дар осмон муаллақ мемонад, ҳамчу як пора абри сиёҳ гоҳ гоҳ пеши моху хуршедро мегирад... Чашмаш ба паст афтид, ки ҳоло ҳам рӯ-рӯи тасмаи сӯхта метозанд онҳо, аммо тир намеандозанд, тирҳои дурзанро истифода намебаранд. Ҳайрон. Шояд дошта, аз ӯ пурсанд, ки сирри ин барор дар чист? Моро низ парвоз омӯз... Шояд аз ҳасад бошад, моро низ ба он баландӣ бубарор, гӯянд... Вай дарёфт, ки ду лошахӯри сиёҳ ба нӯги болҳояш нишастанд, аммо вазниние наоварданд; боз нишастанд, нишастанду нишастанд, зоғон бор шуданд ва ӯ пай бурд, ки бор гарон гашта ба зер меҳамад, фуру меравад. Меҳоҳад боло барояд, қанотак зада ҳамашонро ба замин резад, аммо зӯр надорад, бол афшондаву пар-пар зада наметавонад. Ҳис мекунад, ки ба тори сараш минқор мезананд, пай мебарад, ки ба гарданаш нӯл зада, пӯсту парашро мекананд – кори лошахӯрони ҳаром – аз ҳаминаш метарсид; метарсид аз ҳамин чиз, омад.

Ҷӯро нӯл заданд, ӯро пахш карданд – ҳамон хел пойҳояш гирифта, ҳамон хел болҳояш кушодаву карахт, ҳамон хел гарданаш ба пеш ёзида, ӯро ба замин нишонданд: аз тори кӯҳхо гузаронида, аз қуллаи шахи пайроҳа кардааш ҳам гузаронида, хо-о поён бурда, давр занонда, дошта, паст-паст рост ба дари ғор оварда нишонданд ва он мӯрони бар сояш даванда расида омада, дасту пояшро бастанд ва дар гулӯяш корд ниҳода буданд, ки фарёд зад... ва аз садои дахшатбори хеш бедор шуд... Дилаш мезад... аммо сурати даҳанаи ғор тапиши дили ӯро як лаҳза боздошт...

VI

Ҷӯ чашм кушода дар дами ғор суратро дид, ки аввал рост буду баробари пуризтироб бедор гашта ба вай нигаристан ба зону нишаст. Одам ӯро намедид, аммо аз фарёдаш донист, ки дар ғор аст ва баробари вайро дидан тарсида дод зад – ҳамин хел ҳаёл кард ӯ, вале намедонист, ки Ваҳшӣ чӣ хоби дахшатборе дид. Дили ҳарду баробар метапид, аммо чудо-чудо ҳаёл мекарданд онҳо, ки гӯё як дил метападу дили дигар орому осуда аст.

Вай чунон нобахангом дар дами ғор пайдо шуд, ки нагузошт Ваҳшӣ таъбири хобашро фикр кунад; бори дигар хоби дидашро аз сар гирад, ки чун буду чӣ шавад. Танҳо лаҳзаи охирини хоб дар ёдаш монд: дасту пой бастанду дар гулӯяш корд монданд... Алҳол ба назараш муҳимаш ҳамин ва таъбираш – ин Одам, ки дари хонаи ӯ зону задааст – Азроил аст. Ваҳшӣ хост дарунтар равад, ба ғори зер фарояд, пинҳон шавад, аммо дер шуда буд: аз овозаш Одам донист, ки ӯ дар он ҷост, агар руст шавад, кофта-кофта асрори ғорро мефаҳмад; беҳ он, ки надонад...

...Ва саргузашташ ёд омад, ки ўро на лошаҳўрону зоғон бардошта ба ин чо оварда буданд, балки худаш омада буд – гашта-гашта, «чуста-чуста», аз чон гузар карда, ин чойро ёфт ва дар ҳамин ғор одам дида, гум кард ва дергоҳ мисли ин бачча – айнан дар ҳамон чо музтар монд, аммо ба зону наафтида буд; он замон синнаш ба синни ҳамин бачча монанд буд, айнан мисли ў на камон дошт, на бор дошт, на тўша дошт, на сару либоси дуруст – ду даст дар бинӣ омада буд; ҳамин хел дар ғор одам буданашро медонисту пайдо карда наметавонист ва дурудароз мунтазир мешуд, ки кай бармеояд... Алҳол танҳо ҳаминаш монанд, оқибаташ чӣ шавад? Касе надонад.

«Ува!» – садо омад аз торикӣ ва Зукур пирона даст бар пешонӣ лапар карда, дақиқ нигарист, то ўро бинад, аммо чашми тезаш пардаи торикиро сўроҳ карда натавонист. «Ува!» – садо омад аз торикӣ ва Зукур намефаҳмид, ки Ваҳшӣ чӣ мегӯяд? Хез! мегӯяд? Биё! мегӯяд? Ё дафъ шав! мегӯяд? Маълум нест. Ва ў намедонист, ки кадоме аз ин фармонҳоро иҷро кунад. «Хезаму равам?» мепурсид аз худ, аммо ба посухаш ҷуръат намекард. Ў ба нигоҳ кардан чизе надид ва даст сари дил гузошта, таъзим кард, ки сар фароварда бошад, аммо Ваҳшӣ ба чунин ишорат сарфаҳм наме-рафт – кайҳо бегона шуда буд чунин расмҳо. «Ува!» Ва Зукур ин садоро аломати ризоият фаҳмид, бархоста дохили ғор шуд, пеш рафт. Ваҳшӣ намедонист, ки чӣ кор кунад? Ба пешвози ў хезад ва ё гурезад. Барои гурехтан дер шуда буд. Ноилоҷ хест Ваҳшӣ ва хирссурад лапида-лапида пеш омад. Як кади ресмон миёни онҳо масофа буд. Ваҳшӣ бозистод ва Зукур дар равшанӣ ўро хуб дид, лекин миёни пашму пўстаку мўй киёфаи ўро дар ёд гирифтанд ва шинохтанд душвор аст.

— Ассалому алайкум!

— Ува!

Ҳамин қадар миёни онҳо гуфтугӯӣ шуд. Даст ба даст во на-хўрданд, балки Ваҳшӣ ҳам шуда аз як лаби пўстак кашола карда, наздик ба оташдон бурд ва ба меҳмон ишора кард, ки нишинад. Фаросаташ ба ин чиз расид; ба ёдаш монда будааст, ки одам рӯи замини луч намешинад. Вале Зукур ба ишораи даст фаҳмонд, ки аввал ў нишинад. Ваҳшӣ сар афшонд ва андаке саросема шуда ба атроф нигарист, ки боз чӣ кор кунад. Мазмун, меҳмондорӣ кардан меҳост. Ҳама тарсу харос паси сар гашта, давраи ошноӣ омада буд. Баъд ў ин тараф гашт, он тараф гашт, ба токча даст бурда, чизе пайдо накард, ба таассуф сар такон дод ва аз миён корд кашида, як пора думба бурида овард. «Ува!»

— Не, ман хом хўрда наметавонам!

— Ува! – дастон ба ду тараф кушод, ки дигар чизи зиёфат ме-кардагӣ надорад. Боз он пораро хурдтар бурида, худ фуру бурд ва ба ў фаҳмонд, ки зарар надорад. Боз каме бурида, ба вай дод.

Зукур бурдаро ба даҳон андохта хоид. Ғичинаш омад. Чашм пӯшида якбора фуру бурд. Думба паст фаромад ва маззай раванг дар даҳонаш монд. Ваҳшӣ ба ӯ нигоҳ карда, хаёле механдид. – А? – Боз хостан ва ё нахостани ӯро пурсид Ваҳшӣ. Зукур чизе нагуфта ба сару рӯи ӯ ва баъзан ба чашмонаш менигарист. Ваҳшӣ боз каме думба бурида дароз кард. Ин дафъа Зукур бо майли тамои онро гирифт ва мисли Ваҳшӣ ба даҳон андохту фуру бурд. Ёд гирифт, акнун чӣ қадар бошад, меравад. Ӯ кӯдаки дар умраш чиз надида барин ба вай нигарист ва Ваҳшӣ пай бурда, пораи думба ӯро дод. Акнун Зукур думбаро газида ва аз дил мегузaronд: «Як бурда нон мешуд, ақаллан як газ». Думба дар даҳонаш мазза дод ва хаёл кард, ки аз рӯзи ба дунё омаданаи ҳоло чизи маззадор хӯрд. Думбаро мехӯрду хаёл мекард, ки баъд чӣ мешавад. Буд-набуд Ваҳшӣ аз ӯ киву чӣ буданро мепурсад ва ӯ чӣ бояд бигӯяд?

— Ува? – дастонашро аввал ба тарафи чануб, сонӣ ба сӯи шимол ишора карда пурсид. Зукур аввал гаранг шуд, баъд зӯр зада дарк кард, ки «аз кучой?» мегӯяд.

— Таг-таг... Дур-дур! – қониби чануб даст бурда, ҳамин хел сухан мекард, ки ӯ низ забони гӯё надошта бошад.

— А-а-а... Ман-ман, – худро шинос кардани шуд Ваҳшӣ ва бо ишораи ангушт замини ғорро нишон дод яъне, ҳаминҷой – ғорӣ.

Ва гӯё бо ҳамин суханашон қатъ шуд: ҳар ду хаёл мекарданд – ҳам дар бораи худ, ҳам дар бораи ҳамдигар, вале ҳарду хаёл доштанд, ки гуреза нестанд; дар назди Парвардигор бегуноҳанд ва агар ин кор гуноҳ бошад, худи ӯ фармуда. Дар чунин ҳолати ботини Зукур ноором гашт: чизе андарунаш ғулгула карда, тақорӯ шуд ва ба даҳон омадан хост: «Ӯӯ»

Чанд бор зӯр зад, оби чашмаш баромад. Ду-се маротиба аз даҳонаш ҳаво баромада, андаке таскин ёфт ва сӯи Ваҳшӣ табассум карда гуфт:

— Кофт... думба шиками гуруснаро кофт...

— А-а-а, – Ваҳшӣ низ табассум кард ва пай бурд, ки чӣ хел Одам суст гашта, дар сару рӯяш донаҳои арақ рӯ зад. Думба бурд ӯро. – Ува! – чизе пурсидани шуда, диққати Одамро ҷалб кард, аммо сухан наёфт ё барои ифодаи фикр омода набуд – имову ишораҳои шартиро наметавонист ва хаёл дошт, ки Одам аз ҳаракоти ӯ чизе намефаҳмад, лекин Зукур медонист, ки ӯ чӣ мехоҳад – аслу насаб мепурсад ва ном – чӣ ном дорӣ, мегӯяд, чаро чунин сарсонӣ, мегӯяд... Боз сабаби ин қадар наздик омадану дур шуданашро доништан мехоҳад; савол бисёр, ҷавобҳои Зукур низ тайёр, аммо Ваҳшӣ ифода карда наметавонад ва ё намевоҳад. – А-а-а! – Диққати ӯро ҷалб кард ва нарангушт сӯи сина бурд: – ман... – ва боз ангушти ишорат ба забон расонд ва панҷаи кушода ба ду тараф майл дод: «ман ҳарф зада наметавонам». Зукур кам-кам

мефаҳмад, ки Ваҳшӣ «ту» гӯяд, ўро нишон медиҳад, «ман» гӯяд, худро; чизро ба ишораи даст нишон медиҳад, аммо барои фаҳмондани матлаб азоб мекашад, зеро машқи расо надорад дар ин кор. Ишораҳо ҳастанд, аммо тағи дили ў, нияти ўро Зукур намедонад. Алҳол ҳамин қадар донист, ки ў безабон аст, донист, ки зодаи ғор аст – аз ишораҳои худӣ ў...

— Ува...?

— Номам? Номам – Абӯшукур!

— Ааа!!! – талхақаф шудагӣ барин наъра кашид Ваҳшӣ ва паспас рафта, дар торикии ғор ғайб зад. Аз он ҷо садои меомад, ки «Ааа!!!» мегуфту меларзид.

Зукур ҳайрон шуд, ҳайрон шуд, ки чаро қасони дучор омадааш ин қадар аз ин ном меҳаросанд: ҷӯпон тарсида буд, ин ҳам ҳарос дорад, ҳатто танаш ларзид. Чӣ асрорест? Ҷӯпон дар шигифт монд, ки Абӯшукур чандин сол пештар мурда буд, акнун ин бачча ҳуда-шро Абӯшукур меҳонад, вале Ваҳшӣ барои ҷӣ метарсад – баробари шунидани ин ном хирси захмӣ барин наъра кашади мегурезад? Боз ҳудаи Абӯшукур набошад?... Пасон зӯр зада хотираи кӯдакиро дарёфт, ки ҷӣ хел бибиаш дар дами пири бобои «қаҳрамон»-ро ёдовар мешуд: «Аз мусулмонаш ҳам чизе надидему аз кофираш ҳам чизе намебинем», гуфта гуреза шуд, – дар фароварди сухан таъкид мекард биби ва дилаш гӯм мезад, боз идоме медод: «Баъзеҳо мегӯянд, ки ўро дастгир карда куштанд, баъзеҳо мегӯянд, ки аз шах парида мурд; баъзеҳо мегӯянд, ки ҳамроҳи амир Олимхон гурехта ҷониби Афғонистон рафт... чизе маълум нест ва ҳоло ҳам ман умедвор, ки ў меояд...» Бибиаш дидори мардакашро надида даргузашт аз олам. Наход ки Ваҳшӣ – бобояш бошад... агар бошад чаро боре бибиашро ҳабар нагирифтааст? Ё биби дурӯғ мегуфт? Рустӣ-рустӣ во меҳӯрданду вай паноҳ медошт? Ё Ваҳшӣ аз тарси ҷон ягон бор ҳам ба он тарафҳо давр назадааст? Торик...

Ба ҳар навъе Ваҳшӣ ба хатой роҳ дод: ҳоло дар қунҷи ғор ҷойи шуда, андеша мекунад, ки сахв кард – ҷунин рафтор қардан лозим набуд – худдорӣ қардан лозим буд, пурсида, ба тағи гап расидан лозим буд ва пурсуҷӯ қарда, доништан лозим буд... Фаҳмидан лозим буд, ки ин ҳамон Абӯшукур аст? Рӯҳи вай аст? Ва ё ба ў қаробате дорад? «Аз дилам гузашт, ки ин сураат ба қасе монанд, маълум шуд...» Ваҳшӣ зӯр зада қадом хотираи фаромӯшшударо ёд овардан меҳост, воқеаҳои зинда қардондани буд; боз дунболи он хотираро гирифт, ки ба зайли ин бачча ба дари ин ғор ҳозир шуду одам диду он тарафаш ба ҷӣ анҷомид...

...Ў Абӯшукур ном дошт. Ба сол аз Ваҳшӣ қалон буд – тақрибан бист сол, ҷунон ки худӣ ў дар нисбати Зукур метобад. Он солҳо Ваҳшӣ ҳам номи асли дошт – Ғаддор. Забон ҳам дошт. Ҳай сӯҳбат мекарданд ҳамроҳи Абӯшукур... Забон «хӯрдан»-ро сонитар сарфаҳм рафт ва безабон шуд. Он вақт ҳамчу Зукур меҳмони

нохонда буд. Абӯшукур зиндагӣ мекард дар ин ғор ва ба Ғаддор дар ҳамин ғор таваллуд шудаам, гӯён гуреза буданашро хувайдо намекард. Оқибат Ғаддор фаҳмид, ки гуреза будааст. Аммо ҷӣ хел гуреза буданаш ўро норавшан монд. Надонист, ки мисли ў ба даст афтада гурехтааст ва ё аз хонаи падар баромадаасту гуреза шудааст... Ба ҳар тақдир онҳо якҷоя шуданд, «ҳамхона» шуданд, ҳамроз гаштанд, ҳамакида буданд ва шикорашон низ якҷоя сурат мегирифт, барорашон ҳам якхела буд. Он вақтҳо Абӯшукур камон дошт, сайд мекард, рӯз мегузaronд. Баъдҳо тир тамои шуд, камон бекор монд. Ў як тирро – якатирро дар тоқдон барои рӯзи мабод руст кард ва камонро дар роғи девораи ғор гузошт, ки Ғаддор низ медонист; сонӣ он тирӯ камон ба Ғаддор кор дод. Абӯшукур ҳама чизро ба вай ёд доду пушаймон шуд – ҳатто ба пушаймон шудан ғурбат наёфта, як лаҳза – вақте ки шаҳҳо дар чашмаш давр гаштанду пасгуна шуданд, пушаймон гашт, аммо суд накард... Абӯшукур худро ғорӣ гирифт, Ғаддор худро бойбачча гуфт ва онҳо ошно шуданд, ошное, ки ҷудой надоштанд. Аммо дил дигар буду забон дигар. Аз ҳамдигар шубҳа мекарданд, дар бораи якдигар гумонҳо доштанд, кол мебуриданд, «фол» мидиданд, мепиндоштанду меангоштанд, вале ҳеҷ гоҳ ба рӯи якдигар намедавиданд... Ва рӯзе ки ҳаво мебориду даҳони ғорро барф гирифта буд ва танҳо аз қисми болоии он равшани медаромад ва онҳо сиккабоби харгӯшро хӯрда, дар лаби оташдон гарм мешуданд, аз даҳони Абӯшукур як харф баромад: «Қошқӣ Худо яктои моро зан мегардонд». Ва ҳамину ҳамон сӯҳбат қатъ шуд, хомӯш монданд ва интизории Абдушукур барабас рафт – гумон дошт, ки писарак ба ин харфи ў чизе мегӯяд ва ў ҷуз андеша чизе нагуфт. Хайрият, ки гӯшти даҳонашро хӯрда буд, вағарна дар гулӯяш мемонд. Ў дергоҳ шах шуд, ҳатто пои зер қарда нишастааш ба дард омада, начунбид, ки мардак аз ҷунин рафтор маънӣ накашад. Инак ба чарс-чурус сӯхтани ҳезум нигоҳ мекарду ба андеша мерафт ва ҷунон нигоҳаш дерёз, ки пеш аз ин ҷунин сӯхтани ҳезумро надида бошад. Аз ин ҳам баландтар забона зада, ғорро то пешғаҳ равшан қардани оташро дида бошад ҳам, ин зайл эътибор надодааст ва ё тариқи сӯхтани онро як қизи муқаррарӣ донистааст, аммо ҳоло ҳар садои онро диққат мидиҳад, ҳар шарораи ба қанор парридаро, рӯи пӯстак афтаида, бӯи ғинҷ баровардари мебинад ва гумон мекунад, ки ҳама рафторҳои оташ – садо қардану афрӯхтану забона задану маҳин-маҳин дуд баровардан ҳам маънӣ дорад; афрӯхтану хомӯш гаштанаш низ маънӣ дорад, ҳамчу умри инсон. Пеш ба ин чизҳо эътибор намедод, зеро қорафтада нашуда буд, ҷунин ишораи саҳтро надида буд. Ин қаронтар аз он аст, ки дошта, маҳкам қарда буданд... вале гурехт... аммо ин саҳттар аст...

— Гир, хӯр!... Чаро сурат шудӣ?

— Сер шудам. Бас!

— Ҳм, сер шудӣ... Гова хӯрӣ, сер намешӣ... Хафа шудам, гӯӣ! Ман ин чизро аз Худо талабидам, холо маълум нест, ки туро зан мегардонад ё маро... Туро зан гардонад – чавон, маро зан гардонад – пир, ба кӣ лозим – кампир? Ҳм... сер шудам, будааст... Зан дорӣ?... Ҳа, гуфта будӣ-а, мучаррад... Додот бой бошад, чаро зудтар зан надод?... Ҳа-а, гуфта будӣ-а, худи командир кушта буд, гуфта будӣ-а... Ҳамааш дар ёдам ҳаст, чаро боз аз ту мепурсам?

Ғаддор гирист. Абушукур гирияи ўро аз он медонист, ки мурдаи падарашро ёд овард аз ин рӯ мегиряд. Аммо худи Ғаддор намедонист, ки барои чӣ мегиряд ва ба «гирия накун, ман ҳам ту барин бепадар» гуфтанҳои мардак эътибор намедод ва зимни гирияву хорӣ чизеро дар дил гирех мекард: ё кина, ё нанг ё кадру киматро... Гирияш дерёз буд, Абушукур ба ғазаб омад.

— Чӣ ика фик-фик мекуни? Ба гапи ман Худо даррав туро арӯсак сохту ман туро... астағфируллоҳ...

Ғаддор фик-фик мегиристу оби бинӣ мекашид ва дар дил мегузaronд, ки бо ин мардак шӯхӣ карда намешавад, бехтараш, ки дамашро гирад ё хеста, аз ғор барояд.

— Фик-фик накун! Бе ин ҳам мо марде нестем... – гуфт Абушукур ва писарак ба ин ҳарф чандон сарфаҳм нарафт ва донистагӣ барин шарҳ дод ў: – Мард мебудем, кӯршапарак барин дар ин ғор ҷой намешудем...

Ғаддор хеста берун баромад, вале дур нарафт...

Барфи даҳонаи ғор кам-кам паст мешуд ва онҳо хирсвор чилларо дар ин ғор паси сар карданд... Ҳамон баҳор дар рӯ ба рӯ гурбаи ваҳшӣ пайдо шуд ва ба онҳо рӯз намедод. Вақти рӯ ба рӯ – сари шахча баромада омирона истоданаш Ғаддор аз Абушукур хоҳиш мекард, ки бо ҳамон тири эҳтиёт кардааш ўро парронад, вай рад мекард, ки тир лозим мешавад ва боз мегуфт, ки дар ин ҷойҳо садои тир баровардан мумкин не...

...Лекин садои тир баромад: тири охирино Ғаддор парронд... Ғаддор аз ҳамон рӯз кина гирифт ва ҳама вақт фурсат мечуст, ки тир парронад. Андеша мекард, ки дар назди ин марди калон бачча ва дастнигар аст. Чунин марди бақувват зуд намирад ва умри чавон ба ин сурат хазон шавад: ў сайд кунаду ин бардорад, ў дуздаду ин барад ва ин хел – ки вай ба ихтиёри худ ягон кор кунад – фаро нарасад.

Ғаддор аз Абушукур саҳт хафа шуд, аммо вонамуд намекард, ки хафа шудааст, баракс худро ширин гирифта, дар бораи хонадонаш мепурсид. Абушукур танбалӣ накарда, ҳамаашро мегуфт: зан дорад, писар дорад, ҳатто падару модараш ҳам дар ҳаётанд; чун ошӯб фуруӣ шинаду ҳама ҷо осуда гардад, назди онҳо меравад, вале ҳоло ба он тарафҳо қадам мондан имкон надорад. Ва нияте ҳам дорад, ки баъди басанда шудани тохтутозҳо ба мамлакатҳои дигар ҳам равад... Ў баъзан гум мешуд. Писаракро баъзан ҳамроҳ

мегирифту баъзан на. Шикор равад, ҳамроҳ мегирифт; дуздӣ равад, ҳамроҳ мегирифт, аммо ду-се шаба ғайб занад, чизе нагуфта, ўро танҳо гузошта мерафт ва дар ҳалта ҳар чиз бардошта меомад – ин вақтҳои охир буд – ва фикр мекарду фикр, ба Ғаддор нигариста мегуфт, ки осон набудагӣ барин: бой додаем, ҳамаашро бой додаем, ҳеч чиз, ҳеч кас намондааст – ҳатто падарҳо... Баъд чунон сукут мекард, ки сахар сар мебардошт. Чунин рафтораш кам шуд, сонӣ тамом. Ва барои ҳамин ба Ғаддор рӯ овард, ки Худо якеи мори зан мегардонд... Ба сараш бало шуд ин шӯхӣ...

...Абӯшукур ба ӯ фармуд, ки дар дег шӯрбо андозад, вай рафта дар рӯдак гусл карда меояд. Чун ӯ сойро нишеб шуд, Ғаддор аз тоқчани ғор тирро чӯё гашт. Кофту наёфт ва дандонаш газ-газ шуд, дар ҳақиқат шағол барин дандон соид, пасон дар дилаш ўро дашном дод, ки гурги борондида тирро кучое пинҳон кардааст. Дасту пояш ба ларза дармаданд, ки бори аввал ба чунин дузди калон – ба дуздии ҷиноятӣ даст ёзида бошад; боз бебарор... Аз чунин бебарорӣ тарсид, ки Абӯшукур ояд, барои фармудаашро иҷро накардан танбеҳ медиҳад ва аз тӯл кашидани қор гумон барад, ки дар ғор ягон ҳилаву найранг дорад. Илоҷ чуст; дасташ ба кӯза рафт, ки обашро бурда беҳи шах рехта, набудани обро баҳона карда барои об равад, аз танбеҳи ӯ раҳо меёбад. Вақти кӯзаро бардошта тозон қониби шах рафтаниш чашмаш ба бел афтод, таққӣ бозистод: «Ба фарқи сараш мефарорам...» Ва ҳамон лаҳза аз мағзаш гузашт, ки дасташ ларзаду хато хӯрад... ё марди бақувват белро дорад?... Аз фикраш гашт. Оби кӯзаро беҳи шах рехт ва даргоз сӯи рӯдак рафт. Аз пеш Абӯшукур меомад.

— Обат тамом шуд?

— Не. Ба об тортанак афтидааст, партофтам.

— Ҳ-а-а...

Абӯшукур пай набурд, ки чӣ зайл ранги рӯйи Ғаддор канда, дасту пояш меларзад... Вай об овард, шӯрбо пухт, хӯрданду хуфтанд. Вале Ғаддор тамоми шаб хоб накард: бори дигар саргузашташро дар майна такрор кард; бори дигар гурбаро пеши назар овард ва борҳо роҳи аз дасти ин мард раҳо ёфтандро андешид: «Танҳо тир...» Ва пушаймон шуд, ки чаро вақти тӯлонӣ рафтани ӯ ҳама чоро тақуру карда нақофт. «Меёбам, меёбам... Гурбаро баҳона карда, меёбам!»

Аммо ба баҳона ҳоҷат намонд: худи гурба баромад – сари санг – поҳои пешашро рост дошта, пойҳои ақибашро андаке қат карда, чашмонаш калону гӯшонаш сих, рост ба Ғаддор менигарист.

— Аҳо, вайро бинед! – гӯё тарсида ба он сӯ ишора кард, – Ман аз вай метарсам, аҳо! – вонамуд кард ӯ. – Ба назарам, вай – гурба не, чизи дигар. Ман фақат аз вай метарсам, дигар аз чизе наме-тарсам... Парронед, аҳо! Аз барои Худо парронед!

Мақсади Ғаддор паррондани гурба набуд, балки донистан мехост, ки тир мондааст ё на; агар монда бошад, дар кучост... Рафту Абӯшукур гурбаро парронданӣ шавад, дасти ӯро бозмедорад, ки напарронад, вай ҳам махлуқи Худо, ғазаби Худо меояд. Вале Абӯшукур ин корро накард.

— Мон гардад, ба мо чӣ зиён мекунад? Чӣ дорем, ки хӯрад?

— Худамонро! Худамонро мехӯрад, ако! Метарсам аз вай!

— Натарс, шарофати одамизод баланд. Аз одам ҳама чиз мегурезад, метарсад...

Гӯё кинаву тахти дили ӯро фаҳмида бошад, баракси андешаҳои ӯ сухан мекард Абӯшукур. Аммо ба даст афтид: патронро аз киса бароварда нигоҳ кард. «Як ҳамин» гуфта боз ба чайби бағали чомааш андохт.

«Душвор... то чомаро аз тан накашад...» аз дил гузаронд Ғаддор ва гӯё ҷонвар хушаро бурд:

— Вая бинед-а, подшоҳ барин меистад! – қасдан гуфт ӯ ва дурудароз чашм наканд, дар асл чизи дигарро фикр мекард – чӣ хел тирро ба даст оварда, дар як рӯзи муборак мили камон сӯи Абӯшукур рост карданро... Магар осон аст ин кор? Ба гумонаш парронда наметавонад: махсусан вақти кулангро пахш кардан чашмаш пӯшида шуда, дастонаш ларзида, пояш аз мадор монда, кор расво мегардад... – А?

— Чӣ? – хайрон шуд Абӯшукур.

— Намепарронед?

— Не... Медонӣ чӣ зайл садои тир дар ин кӯхҳои сӯхта акс медиҳад?... Дуру...

— Медонам...

— Донӣ, ҳамон... Балои ҷонамон мешавад... Ман ин тирро хайф намекунам – барои душманам; барои касе, ки маро саргардон кардааст.

— Кӣ вай? Оқсақол? Раис?

— Чӣ хел оқсақол, раис? Ман ин хел қасонро намешиносам... Як кофир... Як кофир, ки ба хонаи мо даромада, ҳама чизамонро аз они худ кардан мехост – ҳатто зану фарзандро. Ин тирро ман барои ҳамон номусулмон ниғаҳ медорам... Ин тири хирсафканро... Ту, бачча, дар умрат девонагии инсонро дидай? Одам худро ба девонагӣ занад, аз ӯ бадтараш нест. Дар он ҳолат ӯ ҳама корро дидаву дониста мекунад, лекин ба ном девона... Лекин ба авлоди мо ин корро кардан мумкин не, авлоди мо – авлоди сайдҳо: ба касе тег кашиданашон мумкин не, хун рехтанашон мумкин не, бад гуфтанашон мумкин не...

— Ҳа-а, барои чунин қасон гурехтан савоб аст.

— Чӣ хел гурехтан? Аз кӣ гурехтан?

— Аз душман!.. Зану фарзандро монда гурехтан...

— Ман нагурехтаам, руст шудам... Корхо басанда шаванд, боз бармегардам, лекин кай басанда мешаванд? Намедонам. Махсум шاپидан дорад, худаш ягон бало накунад агар, аз дигараш умед нест. Махсума Худо мадад мекунад. Пок аст. Саид аст.

— Ҳама гурехтанд ё фақат...

— Чӣ хел фақат ман? Ҳама гурехтанд. Занону кӯдакон монданд... Ту бойбачча ҳам, ки гурехта бошӣ, пас кӣ намегурезад... Гурехтанд, лекин ҳоло ҳам мешапанд. Худо ёр аст ба Махсум... Пеш ҳама сиру савдоро медонистам, ҳоло аз чизе хабар надорам... Мебинӣ, ки дар ин ғор гунгу кару кӯр барин мешинам... Лекин, гуфти худат, ҳамон сиёҳи оташчашм ба ман ҳам маъқул не. Ё парронам ҳамонро?

— Садояш...

...Лекин садояш баромад – харчанд Абӯшукур эҳтиёт кард, садояш баромад: аввал рӯ-рӯи шахҳо акс дода, то теппаҳои хока рафт, сонӣ дар мағзи шахҳо фурӯ хуфт; ҳамчу инсоне, ки дар зиндагӣ тозад-тозаду даруни хоки сард хобад. Садо дар синаи кӯҳи сангӣ ҷой гирифт ва тир андар синаи Абӯшукур...

Абӯшукур ҳаво гарм гуфта, чома кашида, лаби об фаромад, то ба тан об гирад. Ғаддор кисабағали чомаи ўро кофта тирро ёфт ва як бор аз дахонаи ғор ҷониби пайроҳа нигариста, ба набудани Абӯшукур имон овард ва дартоз даромада, аз роғи девори ғор камонро гирифта, тир ҷой кард ва боз ба дахонаи ғор омада бунак гирифт: мили камонро бар шахпораи андаке пешчаства гузошт ва ҷониби пайроҳа нигарист. Ҳамон зайл дурудароз истод – то ҳалде, ки қариб аз нияташ гашта буд. Нафас ба дарун кашида, чашми чап пӯшида, аз нова ба қаровулак зеҳн монда, ба пайвандгоҳи дуруҳаи пайроҳаву уреброҳа дид кард, ки ана-ана пайдо шаванду ў куланги камонро пахш кунад ва садои тир гӯшро қар қарда оламро фаро гирифта, ҳамаро ба по хезонад: ҳам ҷону ҷонваронро, ҳам одамонро... Ва ин гурбаи тезчашм чӣ қор кунад?... Беихтиёр ба сари шахчае, ки ҳар замош гурба он ҷо пайдо мешуд, нигарист ва ҷонвари ба назар зебои дар амал бадхӯро дид. Гурба диққати ўро рабуд; андаке пеш хамида, ёли гарданаширо бардошта ва думи ҳодаширо паст қарда, ба ҷаҳидан омода гашт, ки аз он баландӣ худро ба рӯи одам меандохта бошад. Вай пурра омода гашт, фақат ноҳуни панҷаҳояш ба шахча часпида буданд, дигар ҳаматанаш пеш хамида, гӯё бол мебарораду дароз шуда – гарданаи ёзида ва думаш аз танааш ҳам дарозтар, омада, ўро савор мешавад ва ба замин афканда, аз гулӯяш дандон зада, хунашро мемакад...

Ба назараш сиёҳие дар дуруҳа пайдо шуд ва ў гурбаро монда, он сӯ нигашт ва сахл монда буд, ки куланги камонро пахш кунад. Сиёҳӣ набуд. Ў боз ба гурба нигарист, ки на гурба хасту на чизи дигар. Дасту пояш сахттар ларзиданд. Яқин кард, ки ҳоло Абӯшукур пайдо шавад, парронад ҳам, тираш намерасад. Кулангро

пахш мекунаду тираш ба кучое меравад, ки садои тири ба нишон нарасида баландтар мешавад. Миџи камонро аз рӯи шахча кашид ва хост тиррову камонро ба ҷояш бозпас гузорад, аммо дер шуда буд: Абӯшукур пайдо гашт. Илоҷи ягонааш ин буд, ки боз миџи камонро тори шахча гузорад ва боз нишон гирад. Ҳамин хел ҳам кард: милро гузошт, тутакро пас кашид, чашми чапро пӯшид, чашми ростро тангтар кард, нигоҳашро аз нова ба қаровулак ва баъд ба синаи одам овард... Ва надонист, ки чӣ зайл кулангро пахш кард ва чӣ зарбае буд, ки ўро ба пушт афтонд; ў афтиду зуд хест – аз зарби пошнаи камон афтиду зуд хест ва дид, ки чӣ сон Абӯшукур даст ба сари сина пахш карда, фишурда мешавад, дар гирди як пой хеш давр мезанад ва мисли як дарахти сафедори азим якпахлӯ меафтад... ў баробари садову зарба кар ҳам шуд. Дар кӯҳ акс дода, сонӣ хомӯш гаштани садоро нашунид. Кулангро пахш карданаш дар ёдаш мондааст.

Ў хест. Камонро набардошт, зеро дигар камони бетир лозим набуд. Яктоз ҷониби марди ба худ печида, ба замин афтида рафту бозистод: «Фиреб набошад? Тир нарасида, ў барои фиреб печидаву ҷондода вонамуд карда бошад – чӣ?» Охиста-охиста рафт, тарсида-тарсида рафт ва дид, ки чашмони ў кушода рӯболо мехобад, осмони нилгун ва кӯҳҳои сиёҳ дар ойнаи чашмаш бокистанд. Вай ўро парронд, кушт, вале намедонист, ки кори хуб кард ё кори бад. Ба куштан кушт, акнун намедонист, ки чӣ кор кунад.

Мӯи сари Абӯшукур тар буд, абрӯвонаш низ обдор, харчанд вақти ба дуруҳа расидан оби сару гарданаширо бо каф пок карда ба курта мемолид, холо ҳам рӯю гарданаш нам дошт. Ҷунон ки дониста гусл карда бошад, медониста бошад, ки мурдашӯ пайдо карда нашавад. Ғаддор хуб тори сари ў рост истод, сонӣ ҳамчу лошахӯр сари мурдааш нишаст. Гирияд? Хандад? Ё як лагад зада аз болояш гузашта, дигар ба вай кордор нашавад, то зоғу заған хӯрад? Танҳо тамошо кунад, тамошо кунад, ки чӣ зайл лошахӯрон аввал чашми одамро кобанд, баъд аз зеҳи дандонҳо забонаширо кашанд, пора-пора канда хӯранд, пасон чамъ шуда, болои сари ў рез карда, як дигарро зада, тела дода, чангу чангҷол карда, гӯшти тани ўро канда-канда хӯранд; сер шуда, саркут карда, нӯл ба замин ё санге молида, аз гӯшти ҳароми одамай, ки ҳаромтарин гӯшт ба шумор меравад, пок карда, боз як лахт гӯшт ё дил ё чигар ё гурда ва ё ҳаромрӯдаро ба чанг оварда, парвоз карда дур раванд, то ҳаромхӯрони дигар, ки то будани онҳо ҷуръати наздикшавӣ надоранд, ба рӯи қафаси синаи ў савор шуда, ба гӯштҳои ба ус-тухон часпида, ба пайҳои миёни пайвандҳо монда минқор зананд, ба мағзи миёни косахонаи сар роҳ ҷўянд.

Ў пайроҳаро нишон гирифта поён рафт, ки рӯи об мебурд: нишеб шуда ба жарфно мефаромад, боз боло шуда ба кӯҳи дигар баромад, вале маълум набуд, ки пайроҳа кучо барад – барои Ғад-

дор бегона буд ин кӯҳҳо, Ғаддор ииз бегона буд барои ин кӯҳҳо. Вай дур мерафт, ки гурба фуромада мурдаи Абӯшукурро хӯрад: аз нӯги пой хӯрда-хӯрда равад то тори сар ва Ғаддор баргардад, ки ҷуз устухон чизе набошад, зеро якбара кардан ва ё миёни устухонҳои назди ғор партофтани пасмонда осонтар бувад – бо нӯги хода ҳам партояд онро, ба неши бел ҳам бардорад онро, бо пой ҳам задаву тела дода дур кунад онро... зеро саҳт гуфта буд Абӯшукур: «Худо якеи моро зан гардонад... Ту ҷавонтарӣ...» Сухан аз ин саҳт нашавад ҷавонмарди баорро... Ва пеши назараш ояд, ки ҷӣ зайл гурбаи одамхор гардан яктарафа карда, бо дандонҳои тез гӯштро хоида, аз бадан ҷудо карда, фуру барад ва аз нав вангванг карда даҳан занад – хӯрда, сер шуда, ҷониби ӯ гуррад; ба як шери азим бадал швад, ба бабри хуношом табдил ёбад, юзи сиёҳ гардад ва ҷониби ӯ дандон тез кунад:

«He-e-e!» фарёд занад ва баргардад, то гурба одамхӯриро ёд нагирад. Даргоз назди мурда омад ӯ, ки якзайл мехобид. Сари сина сӯроҳ, дастон хунолуд, гулгунқабо, лабонаш саҳт ба ҳам фишурда, ки баромадани ҷонро намехоста бошад. Дар ҷақкаи росташ дусе тора сафедӣ афтада, ки то алвақт Ғаддор мушоҳида накарда буд, дигар мӯю риш сиёҳи сиёҳ на, балки хурмой метобад, лекин ҷашмон сиёҳ ва ҳоло сафединаш афзуда, ҷашмони ӯсолаи ҳаром-мурдаро монад. Ғаддор кӯдакии хешро дарк кард ва надонист, ки бо чунин мурдаи гарону вазнин ҷӣ кор бикунад. Бинишаст паҳлӯи мурда ва сар ба каф гирифта ба андеша рафт. Агар касе аз канор мушоҳида мекард, ба гумоне мерафт, ки писар сари мурдаи падар сӯгворӣ дорад...

Ба гӯшаш садои тир омад, ки дар кучои кӯҳ андармон гашта, инак раҳой ёфта бошад. Сар бардошт. Гӯш андохт, ки дар ҳақиқат садои тири паррондаи худаш ва ё боз касе тир андозад. Ҳама ҷо хомӯш буд, ҳатто садои рӯдак ҳам намеомад – онро кӯҳҳо фуру бурда буданд... Ёдаш омад, ки Абӯшукур тир паррондан мумкин не, гуфта буд. Ҳоло ба садои тири ӯ касе ҷавоб гардонд, ки боз тир андозаду онҳо ҳамдигарро пайдо кунанд. Вале садои тири бегона «пик» гуфту монд, монанди садои тири ӯ кӯҳхоро ба сар нақашид, аз як сар то сари дигар кӯҳҳо аксу танин наандохт ва дар мағзи шаҳҳои азим ҷой нашуд. Гуё аз даҳони мили камон баромаду ба замин рехт... Ана акнун садои тирро нишон карда оянд, мурдаи Абӯшукурро ёбанд, ӯро дастгир кунанд ва гуноҳаш чандқарата швад. Пасон ӯро аҷиб кушанд: гӯш бурранд, дасту по ҷудо кунанд, бинӣ бурранд, ҷашмони нишонгирро кобанд... не, ҷашмашро нақобанд, балки сих халанд, мил кашанд; пӯсташ кананд, намак пошанд, то сӯхтанаширо эҳсос кунанд, ба худ ояд ва донанд, ки дар олам ҷӣ азобҳои вучуд дорад, ҷӣ тарз инсонро ба шиканча кашидан мумкин аст; шиканча барои бадғавҳарон, баддилон ва боз барои онҳое, ки на ватанашонро ҳимоя карда тавонанд ва

на обод... фақат аз мурдан тарсанд. Акнун бинанд, ки мурдан чӣ хел шавад, куштан ба чӣ ранг аст... Тир зада як чондорро бечор келдан аз дастӣ ҳар нохалаф ояд, вале бошарафона мурдан барои дӯст ҳам, барои душман ҳам ифтихор аст. Бадгарин мурда он аст, ки аз дасту по монда, аз олами равшан рӯ тофта, дар ғори торик хайвонсурат мурад, бигандад, сағ аз гӯшташ ҳазар кунад...

Раъша қард тахтапушташ, тамоми танаш ларзид, ки мурда-наш яқин бошад. Баъд гӯё ки хоб меида бошад, пеши назараш омад, ки ҳам аз болотари шах, ҳам аз поён – аз жарфно лашқар меҳазад: яке тарафдорони ӯ, дигаре ҳамдиёрони Абӯшукур. Пеш оянд – бесилоҳ пеш оянд ва мақсадро нафаҳмида, ба чанг дароянд: муштзанӣ кунанд, чангандозӣ кунанд, дастогиребон шаванд, афтанду афкананд, хунӣ шаванду кушта. Баъд сари мурдаи Абӯшукур омада, шинохта ва Ғаддори бенишонро пайдо карда, хайрон монанд ва бо маслиҳату машварат Абӯшукурро аз нав кушанд. Ғаддорро куштан нишон диҳанд: худӣ ӯро аз пой ба ҳо он шахи чукка баста сарозер овезанд ва ба чашмаш нишон диҳанд, ки чӣ хел шахҳои азим пасгуна шаванд, чӣ хел одамон, пойҳояшон ба замини чаппа часпида, роҳ гарданду наафтанд, чаро осмон дар зер асту замин дар боло, чӣ хел замини азим ва кӯҳҳои вазнин ба сари онон фуру нараванд... Ҳама чиз сарнагун аст, ӯ низ сарнагуну ба ҳоли дигарон хайрон... Пас ҳама хун дар сараш чамъ шуда, вазнин гардонад, чунон вазнин, ки кӯҳҳо ин қадар вазн надоранд... хӯрдаш аз даҳон ояд – нафасашро гардонда, аз даҳон барояд, аз бинӣ резад, рӯдаҳо низ нишеб шаванд, чашмон косаи хун гарданд. Вале наҷосат имкон надихад, ки ӯ дод занад, имдод талабад, омуриш пурсад ва ҳамон зайл азоб қашида ҳудаш бимирад... Ва Ғаддор чашм кушода бинад, ки на Абӯшукур, балки худӣ ӯ сарозер аст...

«Ҷазои бад – ҳамин!»

Садои тир нисбати ин садо садо нест! Пушташ, ки то алвақт раъша дошт, ба сӯзиш даромад ва ӯ бархоста қониби жарфно нигарист, ба қуллаи боло нигарист, касеро надида хайрон монд. «Девона нашавӣ, хуб, бачча... Лекин ин «хуни ноҳақ» ҳаққашро ситонад...» гуфт ва илоҷи зудтар аз ин «мурдаи ҳаром» халос шуданро ҳуст. Ба ҷои илоҷ дар сараш як ғавғои беҳуда пайдо шуд. Ӯ фарқ накард, ки ғалмағали зоғон ва ё паррандагони олам аст ва ё ғув-ғуви беҳудаи орувон?! Ба ҳар ҳол хушк буд, мисле ки дар як чӯбқадуи бузург орувони зиёдеро ҷой карда, ташвиш ҳам мевода бошанд. Тозон лаби об фуромад, то дасту рӯй шуста ба худ ояд. Лаби об фуромаду пеши назараш омад, ки ин дафъа Абӯшукур қори қардаи ӯро такрор мекунад; айнан мисли ӯ дами ғор истода, аз ҷои шинак гирифтаи ӯ рост ба пешониаш тир мезанад. Қадуи ҳоли пош меҳӯраду орувонаш ҳам... Ба дуруҳа омада нигарист. Абӯшукур ҳамон зайл – рӯболо меҳобид...

VII

...Акнун Ғаддор фаҳмид, ки чаро Абӯшукур ба ғор бел оварда будааст. Чанд бор дид, ки барои барфро тоза ва то лаби об роҳ кардан ва яхро шикаста, об гирифтан қор додааст, вале бе бел ҳам ин қорро қардан имқон дорад, аммо бе бел гӯр қофта намешавад. Ва ӯ қоил, ки чӣ қадар дурандеш будааст Абӯшукур.

Ҷ белро гирифта назди мурда рафт ва дид қард, ки дар ҳам-гашти дуруҳа барои мурдаи Абӯшукур гӯр қанад, зеро мурдаро пахлӯ гардонда даруни гӯр овардан осон буд, вағарна ин мурдаи вазнинро бардошта дуртар бурдан азоб аст. Ду-се бел хоки сахтро канду аз дил гузаронд, ки азоби гӯрро мекашад ва рафту зераш шахча барояд, аз дигар ҷо қандан лозим меояд. Боз чанд бел қанд ва назди мурда рафт, бо бел қадашро ҷен қард, ки чӣ қадар қандан лозим меояд: сахл қам, ду бел. Бараш аҳамият надорад, қандан гирад, ҳудаш дуруст мешавад. Баъд аз ҷои қандаш белро ду бор дароз хобонда, он сарро низ бо неши бел ишора қарду санг ниҳод... Ба ҷашми офтоб нигарист, ки то шом ин қорро анҷом дода метавонад ё на? «Шарт не ҳамин рӯз гӯрондан... Имшаб меҳмон шавад, нисфашро гурба хӯрад, сонӣ мегӯронам.» Арақи пешонӣ бо остин пок қарда, як бори дигар ба мушоҳида ҷониби майит нигарист, ки намурдааст, шӯҳӣ мекунад, рӯбоҳ! Вай монда шуда ба ҳашм омада буд, ки рафту ҷунбад, рост ба пешониаш дами бел зада, ду тақсим мекунад ва гӯр ҳам намекунад; ҳамин зайл дар офтоб мегузорад: хоҳ хушк шавад, хоҳ пӯсад. Фикр қард, ки азоби ҳудаш мешавад; аз сад бор азоб қашидан, як бор азоб қашад, хубтар аст – агар пӯсад, ҳама ҷоро бӯӣ мегирад, бехтараш, ки зери хок бошад – аз ҷашм пинҳон. Ба қуштан, ки алам қам нашуд, бо гӯр қардан ҳам адо нағардад.

Як қабат рӯқан қард – сабзаҳои ду ангушт аз замин боло шуда-ро бел-бел гирифта пахлӯ гузошт ва ҳаёл қард, ки то миён қанад, қофист. Лекин сангҷоли тағи хок ӯро азоб дод – бел фуру намерафт, маҷбур, ки бо нӯғи бел зан-зан қунад. Андаке як тарафро қофта зери обу арақ монд ва боз мурдаи ӯро ҳаром, гуфта, таҳқир қард: «Бало дар мурдаи ҳаромат! Туя кӣ гуфт, ки бо ман шӯҳӣ кунӣ... Шӯҳиат сарата хӯрд...» Белро афқанд қариб ба сари мурда зада буд. Сонӣ нишаст.

Ҳоло ҳам на ба раҳм, балки ба адоват ба Абӯшукур менигарист, ки сабабгори ин қадар ташвиш қашиданаши, овораву саргардон шуданаш ӯ бошад ва боз фармуда бошад, ки маро қушу азобаш-ро қаш! Ба назараш азоб қашид; чанд ранг мурду азоб қашид; чанд хел қуштанду азоб доданд – ба қор қардан мадор намонда, акнун мурда гӯр нақарда мемонад. Маҷбур мешавад, ки сангбаст қунад ё чимбаст... ва ё аз пояш қашола қарда, ба жарфно бурда партояд, гандаду бӯӣ гирад, вале табӣ ӯро хира нақунад: «Инаш

осонтар». Вале ӯ бисёр мецоҳад, ки чашмони уқобии ӯро кофта, бинад – дами ғор истода бинад, ки зоғон, лошахӯрон чӣ хел нӯл зада, мардумаки чашми ӯро кафонда, кашида гирифта, ба ҷои дур бурда, мехӯранд... Ба назараш мурда чунбид ва ӯ ҷаста хест.

Бод будааст; курташро чунбонд, мӯйхоҷашро афшонд. Ӯ боз ба андеша рафт, ки лаби об барад ҳам, ба жарғно андозад ҳам, ҳар рӯз хоҳ-нохоҳ рафта хабар мегирад ва барояш хеле нохуш метобад – хубаш, гӯр кунад.

Ба ҷои андаке комашуда белро монда, бо пой саҳт паҳш кард, ки фуру рафт, аз зераш рег баромад. Бел заду бел зад, реги нарм корашро осон кард. Хеле кофт: ду қади бел дарозу ним қади бел – бар. Сонӣ ба чашм андоза кард, ки мурда дар гӯр меғунҷад ё не? «Меғунҷад!» Ва акнун ғами он буд, ки чӣ зайл ӯро чунон ки ҳаст, рӯболо хобонад. Ба бардоштан зӯраш нарасад. Бояд кашола кунад...

Боз ба чашми офтоб нигарист, ки сари кӯхи дур рафта буд ва сояи шах ана-ана ҳама ҷоро фаро мегирифт. Саросема шуд: мурдари кашола кард – аз пояш кашида, лаби гӯр овард, аз зери манаҳаш даст дароварда ҷониби қабр кашид. Зӯр мезад, ба назар, сари майитро канданӣ буд... Аз зери шонаҳояш дошта бардошта, кашид... ҳам аз ҳарос, ҳам аз зӯр зада бардоштан, ҳам аз тарси мурда ва ҳам аз андешаҳои зиёд...(ҷавобгарӣ) аз сару рӯяш арақ шорид – ҳарчанд ки пеш аз ин – гоҳи кандани гӯр ҳама оби танаш арақ шуда, рехта буд; инак гӯёи худаш об мешуд. Зӯр заду зӯр: нахуст пойхоҷашро нишеб кард, сонӣ тану сарашро ва рост хобонд. Дартоз рафта чакман оварда ба рӯяш партофт ва саросема ба болояш хок гардонд, боз дартоз рафта камонро низ оварда паҳлӯяш гузошт ва хок партофт. Хокпӯш кард. Офтоб фуру рафт, дар як лаҳза торик шуд, Надонист, ки дар ҳақиқат торик шуд ва ё пеши чашмонаш ҳамин хел тофт... Гумонаш хун гирифт чашмашро. Ваҳм кард... Ба ғор рафт...

Ба худ омад, ба қарда сарфаҳм рафт. То ҳол ҳама бозӣ метофт. Акнун кори ношуданиро эҳсос кард; дарёфт, ки аз барои чунин қор ин ҷо наомада буд, аз ҳабсхона нагурехта буд... Ниҳоят тор буд ғор, ҳеч гоҳ чунин торик набуд. Ҳатто даст ҳам ба ӯ чашм шуда наметавонад, чунон ки ба кӯрон. Ва аз фишору ҳаяҷони им-рӯза чунин шуд: вақти торик гаштани ҳаво гумон кард, ки мурда хокро бардошта мехезад ва дунбола мегирад; аз ин рӯ чунин шуд. Чашмаш «нобино», аммо гӯшаш шунаво буд – ҳар садоро ба зудӣ дошта мегирифт ва ҳатто муайян мекард, ки садои чист, аз кучо ба кучо меравад, вале садое, ки дар мағзи сараш ҷо гашта буд, фаҳмида наметавонист, ки аз кучост. Ҳамин қадар дарёфт, ки садои нафаскашист; дар беҳи гӯши ӯ садо диҳад – нафаскашии Абӯшукур. Равшан шунида мешавад ва ӯ даст меёзад, ки даҳону бинии нафаскаши ӯро дорад, ба дасташ ҳаво меояд; боз вазнашро

акибтар андохта, даст меёзад, дасташ ба девори сангӣ мехӯрад ва яқин мекунад, ки касе нест. Сар меафшонад, садо лаҳзае гум шаваду боз пайдо гардад ва ӯ надонад чӣ кор карданро. Пештар мелағзад ӯ – ба миёни гор, ки садо аз мағзи санг меомада бошад; нафасҳои Абӯшукур андар санг чо шуда, акнун барои тарсондани ӯ – барои касос гирифтани берун меояд; «Рӯҳаш!» дили ӯ фарёд мезанад, вале дар гор хомӯшӣ. «Худоё, имшаб чӣ хел рӯз мешуда бошад?» ҳамин қадар аз худ пурсид ӯ, зеро садои нафаскашии шум, воҳимаи тоқатфарсо намегузошт, ки ӯ фикр кунаду андешад. Чои фикр ҳам набуд, чои андеша ҳам, аз воҳима раҳо ёфтани лозим меомад. Ӯ хост аз ин гори дахшатзо часта берун равад ва сари гӯри тоза ништаста нафиру шеван кунад, бахшиш пурсад ва пуршаймони худро зоҳир гардонад, ки чаро ин хел шуд? Чаро аз чунин ҳамроҳи ҳамроҳи чудо гашт? Ӯ гумон карда буд, ки имшаб низ мисли шабҳои дигар, ки дар набудани Абӯшукур меҳобид, мегузарад; имшаб низ андаке ҳаёл мекунад, гузаштаре пеши назар меорад, тону нотон аз орзуву омол афсона мебофад ва бо ҳамон қаноат карда, шабро сахар мегардонад ва баъди андаке худро фиреб додан хобаш мебарарду ӯро ё равшани бедор мекунад ва ё садои паррандаву чонварони шах ё худ чунон ки баъзан мешавад, хобҳои дахшатангез ё тарс. Аммо ӯ фиреб медихам, гуфта, фиреб хӯрд: назди гӯр ҳам рафта наметавонад – метарсад, ки рӯҳи сайёри даруни гор дунболагир сари қабр рафта, ба шакли Абӯшукур гашта, як шаппогӣ ба баногӯшаш мезанад ва рӯяш як умр сиёҳ мегардад...

Набаромад. Аз тарс набаромад. Вале дар ин чо аҳволаш беҳ набуд. Акнун дастмурусақ, пӯстакро пайдо карда, рӯи он сагвор ҳалқа задан мехост, ки то сахар хоҳ хезад – хоҳ на. Буд-набуд, умеди зиндагӣ нест. Вале чун самти горро гум карда, даст ёзида, чорпой мерафт, дар дасташ хор омад – хори сари ошадон. Аз захира неши хор каме ба худ омада, дарёфт, ки ба ошдон наздик шудааст, вале намедонист, ки пӯстак дар чап аст ё дар рост ва боз даст-даст карда ба чизи нарм вохӯрд ва донист, ки хокистар аст, пӯстак ба дасти рост. Пайдо кард. Гумонаш буд, ки аз хастагӣ баробари пӯстакро пайдо кардан дароз кашида хобаш мебарард ва ҳама азобу ҳаросҳо паси сар мешаванд... Дароз кашид рӯи пӯстак. Аммо хобаш набурд. Чома ба сар кашида кулча зад, то чизеро нашунавад. Ва акнун ҳаёле ба худ омада, аҳд кард, ки ҳар садое ояд, нашунавад – чунон вонамуд кунад, ки кар аст; ҳар чизе пеш ояд, набинад, пиндорад, ки кӯр аст: аз чомааш дошта кашанд, начунбад, кӯбанд, нахезад, то донанд, ки мурда аст; ҳатто гурбаи сиёҳ пои аз чома берун мондаашро лахт-лахт канда хӯрад ҳам, пишт нагӯяд... То сахар расад, ягон фикр мекунад... Оҳиста-оҳиста фикраш ба дигар тарафҳо мерафт ва кам-кам тарсу ҳаросро фаромӯш мекард, андеша дошт, ки рӯз расад, хоки мондаро рӯи

гӯр мекашад, баланд мекунад ва... На, бояд равад, то даме осуда бошад, аз гӯр, аз ин гӯри калони даҳоняла дур бошад, вагарна боло мешавад ба сараш ин гӯр. Аз ғайб задани ӯ парешон шуда, чустуҷӯй карда меоянд ва...

Ва чустуҷӯй карда омаданд: як тӯдаи машғалбадаст, монанди тоифаи кӯчманчиён ғалмағал карда, аз жарфно боло шуданд ва сари қабри тозаву нимпӯш истода, хайратзада машварат карданд. Хокро бо чанголашон сагвор ба пушт пош доданд, мурдаро бароварда, шинохта, доду фарёд заданд; машғал дошта, ба ғор даромаданд, ӯро чунбонданд, бардоштан, афшонданд, бедор нашуд. Як пирамарди салладори сафедриш маслиҳат дод, ки бардошта аз ғор барорандаш... ӯро назди қабр бурданд. Абӯшукурро аз гӯр бароварда, аз чӯбҳо дастак сохта, мурдаи Абӯшукурро бар он хобонданд ва Ғаддорро дар гӯри Абӯшукур ниҳоданд, ки пойҳои шахшудааш ёзида, дар гӯр қолаб гирифт. Як-ду бел хокро ба тораи партофта буданд, ки парида хест... Пасон ба гардани ӯ каманд андохта, ба дасти як одами хароби мурданӣ доданд, ки дошта истад. Ғаддор шод шуд, ки аз дасти ин одами нимчон ҳар вақт гурехтан мумкин аст. Дастакро бардоштан ва дасту ба даст карда, қониби жарфно нишеб шуданд. Одами нимчон аз пас ва Ғаддор аз пай ӯ сарозер рафтанд. Ғаддор ҳар гоҳ истода, гардан мекашид, ки раҳо ёфта гурезад. Одами нимчон чунон медошт, ки бо майли тамом Ғаддор пеш мерафт. Сонӣ ӯ саг шуд, саги гарданбастаи тарғил, ки пеши назари ҳудаш туллак карда, мӯяш чо-чо рехта, ба касалии гаргин мубтало гашт ва чаҳор дасту пой ба замин тир кард, то пеш наравад. Одами нимчон пас гашта, саги гаргинро дид, ки саркашӣ мекунад, дод зада онро сар дод. Саг гурехта боло баромад ва ресмон дар гардан пайроҳаи тори ғорро рост шуд. Ҳама рӯ ба пас тофта, гиребон медоштанд. Саги гаргин рафту рафт, гиреҳи ресмон миёни ду санг дар монда, ӯро боздошт ва ҳарчанд саг зӯр мезад, раҳо намешуд, балки ҳалқа танг омада, нафасгардонаш мекард.

Ғаддор нафастанг шуда, аз ҳаяҷони зиёд парида хест ва пай бурд, ки чӣ хел дилаш сахт-сахт мезанад ва шукр дошт, ки рӯз шудааст...

...Ӯ ҳоло ҳам карахт буд, вале намедонист, ки карахтиаш аз чист? Аз тарс медонист, аз камхобӣ медонист ва аз он, ки дӯш пуршиддат қор кард. Ба худ намеомад, бовар намекард, ки ба рӯз расида бошад... Ҳоло ҳам тарс дошт, ҳоло ҳам ваҳму харос мӯросо зери пӯстаи медавад... Ва ҳамин ки каме ба худ омада дастонашро хунину хоқолуд дид, дарёфт, ки ин қадар хобҳои мағшуш ва бад аз дастони ношуста будааст...

Ёдаш омад, ки қораш нимбуд монд – ҳоки гӯр напартофта. Аҷаб не кафторе, гӯрқобе ин мурдаи рӯяк дафн кардари аз гӯр қашида, хӯрда бошад... Як бари рӯву як чашмро аз ҷойи Абӯшу-

курро нишон гирифтааш бароварда, сӯи гӯр нигарист. Ду-се зог бекарорӣ доштанд; аз ин тараф ба он тарафи гӯр меҷаҳиданд, фазо каргасрез шуд... Бозиву давр гаштанҳои каргасҳо ба Ғаддор хуш наомад, агарчӣ ҳавас дошт, онҳо мурдаи Абӯшукурро хӯранд. Нафрат кард ин паррандагони ҳаромхӯрро ва зогони ҳамлуқмаро... ва бел аз даҳонаи ғор гирифта, чониби гӯр равон шуд. Зогон баробари ўро дидан парида, болои жарфно рафтанд, вале каргасҳо холо ҳам дар тори ҳаво ҷувозак мегаштанд... Мурдаву гӯр дар ҷояш, як бари чакман аз хок берун, гӯё дасте аз хок берун аст... Акнун хоки боқимондари партофта, гӯрро ба шакл даровардан лозим аст.

Ва Ғаддор ин корро баъд кард – баъде ки лаби об фаромада, дасту рӯй шуста омад: ў лаби об нишаста ба об даст задани буд, ки сурати худро дар об дид: дар оби тобасанги ба шакли корсон омада, ки мисли оинаи осмон соф буду ором, на аз парвози каргасҳо меларзиду на аз мағали зогон. Ў худро диду шаинохт: сару рӯи чиркин, манаҳи пашмин, ки аз рӯзи мавлуд рӯи собуну шонаро надида бошад, обро ифлос кард, оинаи тозаро хира гардонд; ў дарёфт, ки чӣ кас аст. Ҳатто ба Абӯшукур монанд не, аз вай ҳам ваҳшитар, хунуктар... Худро пас кашид, то чунин суратро набинад, обро ифлос накунад... Дастонашро хуб шуст, доғҳои хунро ба санг соид, молид, сангҳои хорову дағал пӯсти дастонашро тарошиданд; ба рӯй об пошид, ба сар об рехту молид, ба назараш, ҳама гуноҳашро шуста, аз нав ба оби корсонсанг зехн монд. Боз ҳамон симои хунук, чашмони камнури беимон, боз ҳамон нигоҳи ҳайвонӣ. Чашм пӯшид, сар афшонд. Оби мӯю риш пош хӯрданд, сураташ дар об гум шуд. Боз нигарист, ин дафъа сурати бадҳайаташ аз қаъри об чунон пурхашм нигоҳ кард, ки гумонаш Абӯшукур буд. Туф кард ба ғазаб ба оби корсонсанг ва бори дигар Абӯшукурро кушт... Вале ҳамин ки дуруҳаро тоб хӯрда, сари гӯр омад, Абӯшукурро дид: Абӯшукур аз будаш ҳам бузургтар – ҳайкали баланд шуда, даҳони горро мегирифт. «He-e-e!!!» фарёд зад ў ва кӯҳҳо ба сараш гирд гаштанд, афтидани шуду наафтид. Барке ба майнааш зада, аз дилаш гузашт, ўро боздошт. «Абӯшукур мурдааст, ўро худаш куштааст...»

Ба даҳонаи ғор нигоҳ карда, ҳаёл, асабу воҳима буданашро дарёфт, бо дастони тар чашмон пок кард: «Худоё, ба чӣ рӯз афтодам?» Нишаст. Ба рӯи сабзаи канори пайроҳа нишаст ва дурудароз ба гӯр зехн монд, вале як гӯшаи чашмаш ба даҳони ғор буд. «Туф-туф, сеҳр дорад ин ғор». Хеле нишаст, ҳама айбро ба гумон бор кард, ба ҳаёлу дилу гурдаи сусташ бор кард, сонӣ дил кавӣ дошта, бархост.

VIII

Ғаддор баъд Ваҳшӣ шуд: ба назари Зукур Ваҳшӣ шуд. Номи Абӯшукурро шунида хама воқеаву қиссаҳо дар назараш зинда шуд; тарсида, ҳаросида, худро ба торикии ғор чо кард, ки боз рӯҳи ӯ пайдо шудааст. Якто буданд, дуто шуданд: гурбаи сиёҳ ин рӯҳ. Вай намехост, ки Одам ё рӯҳ забон доштани ӯро донад, вагарна асрору воқеаҳое, ки миёни ин солҳо – аз ғӯронидани Абӯшукур то имрӯз, гузашт, меғуфт, ҳикоят мекард... Ҳамааш паси сар шуд: гӯр кӯҳна гашт, ба рӯяш сабза дамид, туғи ба сари хода бардошта аз боду борону офтоб фит гашта, афтода, танҳо гиреҳи чилбур дар банди хода боқист, ки он ҳам фарсуда гашта, ба дошти гиреҳи қолабги-рифта меистад, вагарна баробари гиреҳро кушодан хокистаросо мерезад. Бел ҳам зангзада, ки бо он гоҳ-гоҳ хокистари афзудаи оташдонро бароварда мерезад ва барфи дари ғорро бар мезанад. Ӯ як вақтҳо ният карда буд, ки гандуми аз Абӯшукур мондаро дар ягон қитъаи замин мекорад – побел мекунаду мекорад ва аз як дон чанд дон мегирад, боиси зиндагӣ мешавад. Аммо тарсид. Бересмон худамро баста медиҳам, гуфта тарсид. Бе хамин ҳам ӯро ёфтанд, акнун аз сад чон як чонаш халос намехӯрад.

— Ман – Абӯзукур!... Зукур! Зукур! Зукур! – ислоҳ кардани шуд ӯ ва қасдан се бор такрор кард, ки фаҳмад ва афзуд: – Зу-ку-ур!

Аммо Ваҳшӣ бовар накард: доми тазвир донист ва торафт дар пешгаҳ чо шуд; пояш ёзида фуру мешуд ва аз шахча кадом помо-накро мечуст ва дасташ ба сари шахча мерафт, ки дастдорак дошт – хамин зайл ӯ шорида, морсурат ба хафоле чой шудан мехост, ки ба чуфти гов баста кашанд ҳам, набарояд. Вале ҳарфи Одам дудила кардаш – намедонист, ки пойи ба кома мондаро баргирифта боло барояд ва ё то комаи дигар фуру равад. Дергоҳ мисли кӯр-шапарак часпида истод. Пасон боло шуда, сари по нишаст ва ба Одам нигарист, ки чӣ зайл бо таассуф сар меафшонад... Одам сар афшонду берун рафт... Баъдтар Ваҳшӣ аз паси ӯ ба даҳонаи ғор омад ва афсӯс хӯрд, ки на тир дораду на камон; «Ин одам беҳуда ин чо намеояд.» Қарор буд чунин андеша. Ва ӯ гӯё ки тела дода аз ғор бароварда бошанд, яктоз назди гӯр рафт, касеро надида, бозистод. Ба назараш гӯр бо мурури замон фуру рафта, хокаш сахт шуда, мисли як тани кӯрпапеч баланд аст. Ришак кашид ӯ, аммо надонист, ки барои чӣ? Одатан барои таҳдид ва ё ситонидани қасос чунин ришак мекашанд; ӯ ба қабр нигоҳ карда ришак кашид, ки ӯро аз гӯр бароварда, аз сари нав азоби гӯрро нишон медиҳад. «Чаро худдорӣ карда натавонистам? Чаро ошкор кардам, ки Абӯшукурро медонам? Пай бурд, ки ман ӯро дидаам?... Ҳа-а, баргашта ояд, як рӯз не, як рӯз соҳиби ин гӯрро мепурсад ва... шукр, ки забон надорам, шукр, ки ишора кунам ҳам, номро ифо-

да карда наметавонам. Чӣ хел ин ҳилларо ёфтам? Чӣ хел забони ман якбора аз гуфтор монд?...» Хаёли ӯ бурида шуд, чашмаш ба як сиёҳи мухаррике афтид, ки аз жарфно он тараф башитоб фарозро мебаромад ва қариб, ки метохт. «Бало зад корро... Ақаллан медонистам, ки ӯ кӣ буд? Абӯшукур, Абӯзукур... Авлод барин.» Аз дил гузаронд ӯ ва ҳамон зайл хаёлаш ба дунболи Зукур рафт, нигоҳ нақанда, мидид, ки чӣ гуна кӯхҳои зиёдро, қуллаҳои пасту баланди паёпайро гузашта, ба деҳа расида, бар фарқи сари деҳа – болои шахи сафед истода, ба мардум даст мегардонад ва бо овози баланд мегӯяд: «Ёфтам! Кушандаи Абӯшукурро ёфтам!» Ва ҳама мефаҳманд, ки Абӯшукур гурехта ба мамлакатҳои ғайр наrafted, балки ӯро кушта будаанд... Ин ба назари Ваҳшӣ меонамуд, аммо дар асл чунин шуданаш имкон надошт; худро ба мардум намуданаш ноимкон буд ва ҳоло намедонист, ки роҳи деҳа кадом аст. Гурехтанаш – аниқ баробари аз номи Абушукур тарсидани Ваҳшӣ ӯ низ тарсид ва гурехт. Қулларо ҳам хӯрд; аз як қулла гузашт, аз ду қулла гузашт, аз чандин силсилакӯҳ гузашт ва чӣ зайле ки Ваҳшӣ хаёл карда буд – рафтан гирифт, аммо он рӯз ба ҷое нарасид. Боз камарӣ шуд ва думбаи хӯрдааш то рӯзи дигар қувват дод.

Зукур пай бурд, ки пошнаи чоруқаш суда шуда, андак реза-санг, хор, замини регзори саҳт озораи диҳанд ва дерёз бо чунин пойафзол гашта натавонад – ё мисли Ваҳшӣ ба пояш пусти ҳайвон мепечондагӣ мешавад ва ё ҳаёти ҳайвонӣ ба дилаш зада, рафта таслим мегардад – як умр аз марг гурехта нашавад. Дар асл ӯ аз марг намегурехт, балки ба пешвозаш мерафт. Баъзан рӯ ба рӯ меомад, нафаси ҷонгузони онро хис мекард, сонӣ мегурехт ва бо ҳамин худро тасалли меод, ки аз марг гурехт, ҷонашро халос кард...

Имшаб дар ҷое манзил гирифт, ки на танҳо хӯрдани надошт, балки нӯшидани ҳам набуд – дар кӯхдомани ба биёбон монанд, ки канор доштани он ба назар намерасад: ё аз барои он ки дар ҳамӣ ҷой гирифта ва ё аз он ки беҳад шалпару бефара гашта буд. Ӯ чанд рӯз боз ҳамин қадар донад, ки офтоб аз кучо тулӯъ қунаду ба кучо ғуруб, аммо надонад, ки худ дар кучосту деҳа дар кадом самт аст. Ва акнун пушаймон, ки барои чӣ аз ғор баромад, ҷаро Ваҳшӣ гурехт... Деҳа пеши назараш меояд ва ӯ худро пушти бог дида, фарёд мезанад: «Ман омадам!» ва боз баландтар дод зада, сабаби омаданашро гуфта шодӣ ҳам мекунад, ки гуноҳе надошта бошад. Гӯё пушти бог баромада хабари хуш овардааст: «Ман бобомро дидам! Бобои Абӯшукурамро дидам! Дар ғори Амбал! Ваҳшӣ шудагӣ!» Баъд?...

Ӯ аз кадом ҷонвари бадҳайбати дағал тарсида, тортанаквор часпида тори харсанг баромад, ба харсанге, ки ақли одамии наме-расид, ки он дар ҷои бешаху кӯҳ – дар тали кӯхпораҳо аз кучо

омада бошад? Аз фалак афтида бошад? Бод оварда бошад? Ё зӯроварони асри сангӣ, аз рӯи эҳтиёҷ, барои парастии дармондагон, имдотлабони дардҳои рӯҳӣ, безурётон ба ин ҷо оварда бошанд, ки чортарку чортарош ва мисли олам шашчихат буд ва агар кас ба диққат нигарад, дармеёфт, ки касе онро наоварда, балки худаш монанди замбӯруғ аз замин рустааст – пояш бар замин. Бар ин санг танҳо тортанаквор ҳазида баромадан рост меомад. Ӯ баромад ва дар зери пардаи тираи шом ҳамон ҳайвони бебези нафратоварро ҷӯё шуд, ки андаке пеш – вақти ба харсанг ҳазида баромадан ҳазор ранг тофта буд; ҳазорпо, ҳафтсар, мисли аждар даҳонкалони думкӯтоҳ ва монанди мори печон дароз, ки ба як сар боло қардан тори санг мерасад: «Худоё, санг гардон маро!» Рост истода, ба ҷониби офтоби гуруб рӯ овард. Аз ғор ҳам даҳшатовар аст ин санг, аз дӯзах батар ин тали биёбонмонанд. Ва ӯ дид, ки имдодде намерасад, нишаст ва бори дигар атрофро аз назар гузаронд, ки ҷӣ махлуқҳои бебез мебинад, аммо ҳеҷ қиз надид. Баъд дар дил гуфт, ки мадади Худо аз ин зиёд намешавад, ки дар ҷунин мавзеъ барои ӯ тахти сангӣ муҳайё кунад. Вале ба ҷунин андешаҳо низ тасалли намеёфт, ҳавф дошт, ки ана-ана ё аждар мепаррад, ё мор мепечад, ё аз даҳони ҳафтсар оташи оламсӯз баромада, бо тахти сангӣ якҷоя месӯзонад. Баъд ҳамаи онҳо гум шуда, Ваҳшӣ пеши назар пайдо гашт ва ҳарчанд зӯр мезад, ки тори тахт барояд, пойҳои гирифта, ҷангак зада, баромада наме-тавонист, аммо маълум набуд, ки ӯ барои ҷӣ талвосаи тори санг баромадан мекунад; ӯро аз он тахт афканда худ нишастан мехоҳад ва ё ӯро дастгир қарда танбеҳашро медиҳад. Барои ҷӣ? Барои он ки ӯро Абӯшукур гумон қарда қасдан номи худро Абӯшукур гуфта буд? Намедонад. Нафаҳмид, ки барои ҷӣ? Ба ҳар ҳол Зукур гумон мекунад, ки Абӯшукур худи ҳамон Ваҳшист. Мисли маймун нигоҳ мекунад ба одам – аз зери абрӯи барҷаставу барроқаш ва лаб мечунбонад, ки ҷӣ гуфтаниро кас намефаҳмад...

... Ӯ бедор шуда зери пояш тахтасангеро дид, ки фақат як тарафаш аз замин ду ваҷаб боло буд ва ҷониби адир ба замин фурурафта, андаке дуртар сой ҳаст ва ҷунон ки шаб ба назараш менамуд, мавзеъ ба биёбон намемонад, балки сойчаест. Ҳайрон шуд, чашм пӯшида кушод, ҳамин тахтасангу ҳамин сойчаро дид, ба атроф нигариста дар шигифт монд, ки ӯро аз он тахти баланди сангӣ кӣ бар ин тахтасанг оварда бошад?... Рӯяшро кафмол қард ва чашмонашро муштмол. Рӯй ба пас овард, ки офтоб сар мезанад аз паси кӯҳҳо. Кӯҳҳою кӯҳҳо! Ӯ то гуреза шуданаш гумон мекард, ки кӯҳ кӯҳи пушти боғ ва кӯҳи рӯ ба рӯст, ки дерёз – то чиллаи тобистон дар қачихо барф дорад, вале гумон надошт, ки аз паси кӯҳ ин қадар кӯҳҳо ҳастанд... Лабонаш ба ҳам часпида ва даҳонаш талх буд – талх даҳонаш, ки тамоми шаб бодоми талхак хӯрда бошад. Об хост, то лабу даҳонашро шӯяд, баъд пеши

Сангиной равад... Бо чунин ният хест. Ба шахҳои дандонадори офтобнишин нигоҳ карда қадам зад, ки одатан дар тахти чунин шахҳои дандонадор об мешавад ва чунин шаххоро бурида-бурида, дандона карда ба қаъри рафтани кори об аст. Баччаи кӯхистонӣ ин чизро медонист, аммо барои ҷӣ ақлаш надавид, ки об касро ба манзил расонад – кас қад-қади об рафтани гирад, сари роҳаш ободие пайдо мешавад.

Чун ба сари бора омад, дар зер зовияро дид, ки роҳи фуромад надошт. Дар қаъри об садо медиҳад, аммо наметобад, шаввосаш аз шахҳо бармеояд. Ў тохт, рӯ ба нишебӣ тохт, ки дар ягон ҷо роҳи фуромад будагист: ҳоло ки қувват дошт – нав аз хоб нерӯ чамъ карда хеста буд, лабони часпакашро базӯр-базӯр кушода, тез-тез қадам менамод, то ба об расад. Лаб-лаби бораи саҳт хеле дур рафт, ниҳоят дур; ба ҷое, ки қӯҳ ба замин ҳамвор мешуд. Аммо ӯ ин ҷойро диду қарахт шуд ва ташнагиро ҳам фаромӯш кард: дарахтҳо намоен шуданд, поёнтар деҳа метофт. Гумонаш, ки зодгоҳаш. Аз тангно дарахтони тугу зардолуви чормағз намуд, ки ин деҳаи дигар аст, зеро даҳонаи тангнои деҳаи онҳо танҳо дарахтони беду сафедор дошт, дар поёнтар ҷанор ва дар соҳили чап як садаи пир, ки нисфи шохон хушқида. Ба ҳар ҳол – хоҳ деҳаи худ бошад, хоҳ бегона, ӯ бояд пинҳон шавад. Вақти андеша нест, вай бояд худро мисли барзагови шаборӯз хӯбгардонда ба об занад; монанди сағи ҷигарсӯхта даруни об даромада дароз кашад, ба худ ояд, пасон ягон фикр мекардагист.

Ба лаби об расиду ҳис кард, ки пошнааш нам кашид, чунон гуворо расид, ки акнун худро ба об наандозад ҳам, мешавад... Аввал лабонашро шуст, даҳонашро шуст, то часпаку талхиаш равад, сонӣ ба рӯяш об пошида молид ва баъд пойҳояшро ба ақиб дароз карда, андаке сарнишеб, қафи дастон даруни об, фӯк бар об ниҳода говкаш кард; фӯк бардошту боз гузошта қафтаркаш кард. Нафасаш гашта, сар бардошт ва говсон нафас баровард. Хест. Каме ҷанор рафта, буни буттаи вағнич либос кашид... ба об даромад ва гӯё ба худ омада, то гулӯ даруни об пинҳон шуд, ки касе ӯро дида бошад, пасон дар паноҳи об ба андеша рафт, ки худро ба мардум намояд ё на?

IX

Зукур деҳаро шинохт: аз ҷанори баланд ва садаи пир деҳаро шинохт ва дар гарданаи шаҳи Сафед то шом нишаст. Ҷама ҷоро медид, аз қадом мӯрӣ дуд мебаромад, муайян мекард, дорову нодорӣ мардумро аз дуди мӯриашон мефаҳмид, вале ҳонаи худашон аз ин ҷо наметофт – дар паси ҷанори азим ва ҳамгашти теппаи сурхи то назди ҷанор омада монда буд. Ў медонист, ки дар паси ҳамон теппа камаре хаст ва поёнтар аз камар ҳавливу

харами падарарӯсаш ва чанд хавлӣ дуртар – чониби қибла хавлии падараш: на ин тарафу на он тараф. Ба ҳар ҳол ӯ мехост муайян кунад, ки аз ин хавлиҳо – аз мӯрии бомҳо дуд мебарояд ё на. Гуё дар муддати набуданаш, ки дарозтар аз умр метофт, дунёву деҳа дигаргун шуда бошад, мардум нодортар гашта, охири захира ва гарди суфраро сарф мекарда бошанд. Ҷ – гушна, ба назараш ҳама гушна... Ҷ беғохирӯзӣ ҳам баромадани дуди мӯрихоро надид, пиндошт, ки дар деҳа касе нест. Ва чун баъди шом аз тори шах гирд гашта поён – рӯи об фурумад, садои сагеро шунид ва донист, ки дар деҳа зиндагӣ ҳаст, аммо чаро ба назараш деҳа бекас тофт, сарфаҳм намеравад...

Ба деҳа фурумад, лекин намедонист, ки кучо равад? Ба кӣ худро нишон диҳад, ба кӣ не? Сангиной дар кучо бошад? Дар хонаи худашон ё дар хонаи падараш?... Ба ҳар ҳол ӯ ба аввалин девор даст гузошт ва ҳамон зайл шах шуд. Ба девори боғи касе, ки ба чашмаш намоӣ, халосӣ нест – мурдам, гуфтан гир. Зукур киёфаи марди маълумотбозро пеши назар оварду даст аз девор бардошт, то паси девор қарор истад ва ҳамаро хобонда боғ ба боғ гузашта, ба хавлиашон равад. Хонаашон дар ихотаи хонаҳои дигар буд, мисли хонаву боғи падарарӯс... Ҷ то алвақт ҳеч гуна масъулиятро ҳис намекард; мурод ба деҳа расидану Сангинойро дидан буд, ҳоло метарсад; аз дидани Сангиной, аз садои сағҳо, ҳатто аз нафаси хеш метарсад, метарсад, ки нафс ӯро ба бало гирифта мекунад – нафси шикам, нафси висоли Сангиной, аз падараш натарсад ҳам, аз модараш бояд тарсад, ки як умр падарашро барои қадом кори нохубаш таъна мезанад: барои аз колхоз шудан худдорӣ карданиш, барои назари нек надоштаниш ба сохти нав, барои худбин ва нотавонбин буданиш; ӯ боз ин чизро фаромӯш намекунад, ки Абӯмансур барои Зукурро аз сафари аскарӣ боздоштан чӣ қадар даву геч карда буд: «Ман барои ватани дигаронро ҳимоя кардан писари дар чанг қурбон мекардагӣ надорам» мегуфт ба занаш, аммо аз баланд гуфтани ин ҳарф метарсид – бо замонаву одамон шӯҳӣ карда намешавад. Беҳтар аз Абӯмансур занаш ин чизҳоро мефаҳмид, аммо илоҷи ислоҳашро намедонист; ба шавҳари якрави гарданшах фаҳмонида наметавонист, ки дунё дигаргуна аст. Ба сад сухан як ҷавоб мешунид: «Дамата гир!» Вале Зукур ин ҳарфҳоро намефаҳмид. Ҷур-гуру нолаҳои модарашро медид, ғазаби падарашро медид, хито гашта, аз дар баромада рафтани баъди чанд вақт боз пайдо шудани падарро мушоҳида мекард, мӯяву пинҳонӣ гиристани модарро медид, ташвиши гарони ӯро пай мекурд, аммо ҳеч чиз намефаҳмид ва ҳамин ки падар пайдо шуда, дар ҳалта ё хӯрчин чизе бардошта меомад ва сару рӯи занашро сила мекард, ба Зукур «Ҳа, паҳлавон!» гуфта, даст ёзида во мехӯрд, ҳамааш мегузашт: ҳам ғазаб, ҳам азоби танҳои, ҳам озори кӯфту захми забон ва ҳар чизе, ки ба модар саҳт расида буд. Ҷ гумон кард, ки

зиндагӣ ҳамин чиз аст, нағз дидан ҳам चुнии мешавад, армонаш ин буд, ки калон шуда зан гирад, айнан монанди падараш рафтор мекунад: мезанад, мекӯбад, баромада меравад ва боз омада ўро дўстдорӣ мекунад, зиндагиرو идома медиҳад... Аммо ў дар қатори, дар кӯххо, дар ғор, дар назди Ваҳшӣ ин чизхоро фаромӯш кард, гумон дошт, ки дидор дар қиёмат монд; нафрат хонд ба падар, ки ўро аз аскарӣ боздошта натавонист; фақат гапашро ба занаш гузаронда метавонад, зӯраш ба модари ў мерасад, дар назди касе эътибори надоштааст. Ҳо, фаромӯш намекунад, ки боре падар ба ҳавлии ҳамсоя гузаштӣ, гуфта, мӯи дарози модарро ба даст печонда, сонӣ ба замин афканда, лагадкӯб карда буд... ва ў намефаҳмад, ки чаро аз चुнин падари золим натарсида, аз модари қафокаши муштипар метарсад – чунон ки аз он мардаки маълумотчӣ дилаш пур не, аз модараш низ дилаш пур не; падараш ўро пинҳон карда метавонад, дар оғил чой надихад ҳам, дар хезумхонаи паси хочатхона, ки роҳи даромадашро на ҳар кас медонад, чой додан мумкин, ё роҳи гурезу пинҳон шуданро гуфтан имкон дорад, аммо модар ин корро карда натавонад: ё баробари дидан дод зада, сирро ошкор созад ва ё ҳар рӯзу ҳар соат «чаро ин корро кардӣ? чаро хиёнат кардӣ? кӣ ба ту роҳ намуд? ман туро ба ин умед калон накарда будам... шарманда шудем... вай ҳамин хел занак; ба сиёҳкорӣ тобу тоқат надорад, барои ин аз шавҳараш шаллоқ меҳӯрад, аммо илочи корро намеёбад, гӯё зиндагӣ (ба қавли худаш тақдир) онхоро як чо андохтааст, ки сағу пишак бошанд... Падараш баъди омадани Сангиной аз चुнин корхо ибo мекардагӣ шуд, гӯё давраи дамгирии падар расид; хонаро бояд Сангиной медид, гову гӯсоларо ҳам. Модараш бояд ба давраи занон шарик мешуд, дарду ҳасрати ҳамаро мешуниду худаш ҳам ҳасрат мекард, аммо алами номаҳои сиёҳ ва аз бенавоиву гуруснагӣ фавтидани мардум, аз алафхӯрӣ варамида мурдани одамон ба ҳасрат қардан имкон намедод – ҳама чизро мардум дар гирияшон мегуфтанд, хатто номардии ноқасонро ҳам зимни чаҳр андохтану садр рафтано мегуфтанд занон... Зуқур аз ҳаминаш метарсид, ба даст афтодан ногузир аст. Дигарон худдорӣ карда ё рӯи хотир карда, нағӯянд ҳам, модари худаш мегӯяд: шири додашро бунёд мекунад, ба осмон медӯшад, то ҳама донанд, аз ў चुнин писар рӯидааст.

Ҳочати ба камар даромадан набуд. Шаб. Ҳеҷ кас ўро намебинад; тори харсанги сафед баромада шинад ҳам, касе намебинад, магар сағхо, ки бӯй қашида ҳама сирро фош мекунанд. Ҳамин ки бӯй бурданд, фӯк ин чоғиб гардонда мечаканд. Аз модарарӯсаш-ку хавф нест, сағхо сад сол чаканд ҳам, ин сӯ нигоҳ намекунад, аммо падарарӯсаш – зирак; аз сагон ҳам пештар бӯ гирифта, чунон меангорад, ки чизеро надидааст... худотарс ва медонад, ки аз ин дунё чизе надид – умраш дар ташвиш гузашт, дар он дунё роҳаташро мебинад. Феълу хуяш ба феълу атвори қудо – Абӯмансур зид. Дар

маъракаҳо Абӯмансур валвала мекунад, гап медиҳад, гуфтаи худро ҳақ баровардан мецоҳад, аммо кудо – Раҳматулло сукут меварзад, то ҳарфе ноҷо нагӯяд; мабод ки ҳарфе ба хато равад, касе ранҷад, аз ҷаннат маҳрум гардад. Ҳама ин дунёро фикр кунанд, сакиҷ аз даҳони дигарон рабоянд, аз сад навадро зада рӯзи хуш гузаронанд, Раҳматулло он дунёро андеша мекунад... сӯфӣ – Раҳматулло.

Аз рахнаи девор гузашта, аз паси дарахти зардолуи талхак пушти туг рафт. Гумонаш буд, ки ба дарахти калони чормағз расад, охиста номи сагро гирифта ҷег мезанад, саг омада, Зукурро мешиносад. Коре карда худро буни оғил мегирад ва нигарон мешавад, ки Сангиной кай мебарояд. Шишту шишт, сад бор саг наздаш омаду бӯй кашиду дум ликконду рафт, боз ҷониби камар фӯк ёзида, ак гуфт, аммо Сангиной набаромад ва ҳамин ки хоби сагон саҳт бурду ваки дуздии гургон расид, боз аз девор баромада, ҷониби ҳавлии худашон рафт. Ҷои хоби Сангинойро донанд ҳам, ба даромадан ҷуръат накард. Сангиной ҳамроҳи падару модари Зукур, ҷег зада баровардан душвор. «Сангиной!» аз ботинаш омад ин овоз, аммо баланд набаромад, аз тарс ё аз бемадорӣ: ҷунон гуруснаву бефара, ки саг нон орад, аз даҳонаш мерабояд. Магар ҷунин нияти ўро Сафедак хоб дид, ки сар бардошта гуррид ва боз рӯи дастон сар ниҳода, хобаш бурд... Аз хона садои сурфаи занона баромад, низ хоболуд буд. Зукур сурфаи модарашро шинохт. Ба танаш ларза даромад, ки сурфаи душмани ашаддиро мешунида бошад. Пушти бом дароз кашида буд, то саг набинад, парчинтар шуд. Сафедак аз сурфаи соҳиба бедор гашта, сар бардошта ҳавлиро аз назар гузаронда, боз сар гузоштани буд, ки бӯеро шунид ва дастон рост карда, даҳон калон кушода ҳамёза кашид ва иринҷос зад – гап мезадагӣ барин: «Пай бурд» аз дил гузаронд Зукур ва пас лағжид. Хост ҳамон зайл аз бом шорида, ба замин афтад, вале Сафедак ба ў имкон наод: якбора фиғон бардошт, ба боми оғил рост шуд, деворро ханҷол кашид, баромада натавониста, аз дарвоза берун рафт; фиғон бардошта, пушти хонаро давр гашта, ба адири паси оғил омад ва зуд шасташ гашта ба думликконӣ даромад. Ба шаст омаду овози пасти Зукурро шинохта, бозистодани шуд – пойи пасаш заминро харошида, қарор гирифт, аки ошноӣ зад, дум ликконд: «Сафедак, ин ман!» Сафедак гӯш сих кард, сар нимрӯя тофта ўро шинохт ва пеши пояш афтида бӯид.

«— Ҳо-хо-хо-хо!» аз хона набуромада ангез меод сагро падар, маълум буд, ки овозаш хаста аст; дилшикаста; зеро охири халқаю пайванди шаҷара бурида шуд, ақаллан келин дар гумонаш надорад, то мардак ба оянда умед бандад; донанд, ки онҳо намирандаанд, наҷодашон гум намешавад...

Аввал як садои ба замин бархӯрдани чизи вазнине баромад, сонӣ замин ларзид. Абӯмансур фиғон бардошта паси хона гузашт ва якбора хомӯш шудани онро нишоҳи заминҷунбӣ донист, вале

хуб диққат карда, пиндошт, ки аз шахи болои боғ ягон санг канда шуда, омада ба оғил зада, сӯроҳ карда дарун даромад. Хаёлаш ботил баромад, бозгашт ба чогах, аммо хобаш набурд: «балое ҳаст, замона бебало не...ё дузд ё чосус ё... гурезаи гурусна». Ғалаёни фикраш зӯрӣ мекард, ҳар замон занашро оринч мезад, ки чӣ гап бошад, вале баъди оринчи ҷавобӣ задани занаш мефаҳмид, ки ӯ низ намедонад. Баъди андешаю бурру дӯзҳои зиёд мардак лаб ба гӯши зан мекӯрд:

«Боз барои келинамон набошад?»

«Намедонам» – ҷавоб меод дар беҳи гӯши шавҳар ва боз оринчак мезад, ки келин бедор.

«Боз худи Абӯзукур набошад?»

«Чӣ!?» – ин дафъа кӯрпа аз рӯй афканда хест модар ва Абӯмансур аз дасти ӯ кашид, то келин бохабар нагардад.

«Дилам гувоҳӣ медиҳад, ки баргашта меояд... Занашро нағз мебинад...»

«Чаро хомӯш шудӣ?»

«Келин!»

«Лаббай!»

«Шунидӣ?»

«Шунидам, бобо!»

«Намедонӣ, ки чӣ?»

«Не.»

«Ту ҳам намедонӣ, холаат барин кар!»

Хонаи торик хомӯши хомӯш шуд. Сафедак зери айвон хомӯширо вайрон кардан мехост: иринҷос мезад, ки дар гӯшаш мӯрчаву дар пӯсташ кайк даромада бошад. «Беҳуда не... Ҳеҷ гоҳ чунин нағма намекард...» Паҳлӯ гашт Абӯмансур ва бисёр мехост, ки занаш ё келин ягон чиз гӯянд, то баҳс тафсад. Онҳо ба таври худ андеша мекарданду чизе намегуфтанд... «Баъди шаш моҳ... Хок хӯрад... Дар дунё оро номус гуфтани чиз ҳаст... Рафту Зукур гурехта омада бошад... намедонам, роҳ намедиҳам... Аз барои бобову додош гапи шунида ба ҳафт пуштам мерасад... Инашро ҳам пеш-пеш мекунам; додову бачча рафта гуноҳашонро шӯянд... агар не, як умр рӯсиёҳ мемонам... А? Наход ки келин хушдор пайдо карда бошад?... Келин!»

«Чӣ мегӯӣ?» – ҷавоб надодани келинро дониста, пурсид Абӯмансур.

«Гапи худатона мепурсам...»

«Ту донистӣ, ки вай донад!»

«Ҳафтафаҳм! Ӯ медонад... Намедонист, ин қадар сарашро намепечид!»

«Келин!»

«Лаббай, бобо!»

«Холат мепурсад, ки келин намедонад, дар берун чӣ гап?»

«Холам надонистагӣ чиза ман аз кучо донам?... Баромада хабар гирам?»

Сафедак иринчос мезанад ва тайёра аст, ки уллос занад, вале чизе гулӯяшро мегирад, ҳаёли кас, ки мӯрчаи миёни панҷа даромадаро бароварда натавониста, олуғдагӣ мекунад. Наздик, чунон ба дил наздик, ки нафасаш аз роғи дар дарун мезанад, фӯкаш дарро месояд.

«Мардак, бинед чӣ гап?»

«Аз ман безор шудӣ?»

Занак ба шавҳар ҷавоб надода боз хест, то дарро кушояд, аммо Абӯмансур аз дасташ кашида бознишонд...

Дар пурашаст кушода шуд, фӯки Сафедак зарба хӯрда «ву!» гуфта пас рафт. Ба хона ҳавои тоза даромад. Онҳо ҳайрон буданд, ки дарро кӣ кушода бошад. Тарсиданд. Дар аз дарун занҷир будку!

«Келин!»

«Лаббай!»

«Ин чӣ кори кардаат?»

— Саг сӯзан хурдагӣ барин... – ҳам сабаб ёфт, ҳам сӯҳбат чиддӣ шуд, вале мақсади дар кушоданаш дигар буд: гумонаш, ки саг аз шиканҷаи Зукур паси дар иринчос мезанад.

— Сӯзан хӯрда бошад, сӯзанро аз гулӯи вай кашида мегири? – пичингомез гуфт модаршӯ, – сӯзан меҳӯрд, силкасал барин месулфид.

Сангиной ба ҳарфи ӯ эътиборе надода, берун менигарист, ки дар ҳақиқат ягон кас ҳаст ва ё коре шуда бо саг. «Хушдоман бо келин насозад» аз пичинги ӯ хулоса баровард Сангиной ва гуфтору рафтори чандрӯзаро пеши назар оварда, якин кард, ки баъди рафтани Зукур муносибати модаршӯ дигар шуда бо ӯ: ё олуғдаи дидори писар, ё дар соли қаҳтӣ ӯро онҳӯри зиёдатӣ донад... Барои чунин рафтор – бадгӯиву гиреҳи абрӯ Абӯмансур як ба зан мевағаду боз ба сони оташи обзада фуру мешинад. Садои ботинии ӯро чуз худ касе нашнавад: «Келин барои он падаршӯро азиз, ки тухмаи ӯро зинда медорад». Сангиной дилсӯзиву тарафгирии падаршӯро пай мебарад, аммо аз чунин ҳол рафтори модаршӯ беҳ не, батар мегардад.

— Дара пӯш!... Дар хона мардина ҳаст! Кӣ монда туро ба даркушоӣ?

Сангиной дарро напӯшид, балки берун баромад ва ба таънаи модаршӯ гирифтोर шуд:

— Хушдорат омад? Нисбатат омад? Ҳоло муддати сафари Абӯзукур нагузаштааст...

— Дамата гир!

— Чиба дамама гирам?! Ман писари зиёд дорам, ки дамама гирам? Ба ҳамин умед келин карда будам, ки бе иҷозати ман дар

кушояд? Ҳамаатон мана шарманда кардед, радди маърака кардед, холо ҳам таънаи гурезагии бобоша мешунавам...

— Дамата гир-э, бар зотат лаънат, дамата гир-э!

— Не, ба зоти ман лаънат гуфта наметонӣ!.. Зоти паст надорам; додом дар чанги зидди босмачӣ мурд, додарам дар чанги...

— Боиси ифтихори ту-а? «Додом дар чанги зидди босмачӣ мурд...» Ки гуфтааст, ки додои ту муқобили хешу табори худ, зидди ҳамватанони худ чангад? Кадом як одамро, ки ҳоло кӣ буданашро намедонад, пушту паноҳ дониста, ёру дӯстонро аз дами тег гузаронад? Дар дами тир хобонад? А? Кӣ гуфт?... Имрӯз шумо чон гирифта ба ҳимояи иди гузашта меҳезед, акнун хино молед. Аз дастатон меомад, писаратонро мегардонед!

— Аз кучо гардонам? Аз ҳимояи Ватан?

— Ватан! Ватан!... Чӣ мефаҳмӣ, ки Ватан чист! Ватани ту зери ҳамин Сурхнова, аз дарё он тарафа надидаӣ... Ана ватани ту – ана ин хонаи торик, ана ун дари боз, баъд кабристон...

«Сангиной!» Чунон ки андаке пеш нафаси Сафедак аз роғи дар дарун мезад, холо чунин нафасро бод овард. Сангиной сурати девор гашт, гӯшхояшро кафмол карда, боз гӯш андохт. Истоду истод, чуз мағали падаршӯву модаршӯ чизе ба гӯшаш намеомад. Шояд он ному он садоро низ ҳамонҳо ифода карда бошанд. Вале он садои нафасӣ ба д-он садо мемонд, ки Зукур вақтҳои хобашон барои нашонидани падару модар ҳамин хел – нарм, форам, охиста нафас мебаровард – аз дилу чигараш канда шуда ниҳоят гарму пурхарорат мебаромад ин овоз. Ҳоло бод чунин садоро оварду ўро мот кард. Акнун ў пай бурд, ки на аз дами нафаси модаршӯ, аз талху пичинги ў, аз нешханди ў гурехта берун омадааст, балки нафаси роғи дар, ки ҳоло нафаси Сафедак ва ё нафаси каси дигар буданашро намедонад, чангак андохта ўро берун овардааст... Вале чӣ буд он, ки аз бом афтиду хонахоро ларзонд? Сафедакро ангехту ҳамон лаҳза фигонашро хомӯш кард? Ин хел набуд Сафедак: гург бошад, то сари теппа пеш мекард, баъд аз ҳамон чо овоз меод... Каси бегонаро хона даромадан наемонд... ва ҳоло думак мезанаду гӯш сих мекунад, гел мезанаду худро харосо ба хок мемолад, пойи Сангинойро мебӯяду ба қадаш рост мешавад, аммо забон надорад, ки муддао гӯяд: чонвар! Сангиной пай мебаррад, ки як гап ҳаст. Вале аз модаршӯ тарсида, аз дами дар дур намеравад... «Сангиной!» Бод меорад ин садоро ва Сафедак ҷавоб мегардонад: «Хувв!»

Ва рӯзона садоҳо таъна шуданд: Абӯмансур сахари солехон пушти бом гузашта, пардабоми афтидаи оғилро дид ва пайи тори боми оғил гузоштаи касеро дида, ба занаш гуфту нишон дод ва Сангиной дар бало монд; «Агар омадани касеро ин қанҷик намедонист, дари бастаро зада намебаромад!» – ғиғон бардошт Рисолат, зеро алами ўро чуз худаш касе намефаҳмид. Ў дар дил мегуфт, ки

дузд ҳар кас бошад, будан гирад, фақат писараш набошад; хушдору нисбати имшабаи Сангиной Зукур набошад. Аз ин рӯ тунд мешуд, заҳр мезад, маломат мекард, ки рафту чунин бошад, ба ин кор шавҳараш низ шарик аст. Ва ҳамин ки шабҳои дигар низ фиғон бардошта рафтани яқбора хомӯш гаштани Сафедак тақрор мешуд, шубҳаи модаршӯ яқин гашта; ба сари Сангиной бало овард: «Ягон балоро медонӣ, келин, худам ба чашмам надида, гӯю мон... ин чӣ балост? Кӣ ба сари ту меояд? Кӣ хушдорат шудааст?» Ва аз Сангиной чуз гиря ҳарфе барнамеомад, чунон гиря, ки ҳатто падаршӯи наберахоҳ оромаш карда наметавонист...

Сангиной ба ҳонаи худашон рафт; ба заҳри забони модаршӯ тоқат накарда, рафт ва фиғони шабонаи Сафедак ҳам гум шуд. Сафедак то рӯз зери айвон мехобид ва агар хушаш ояд, балои осмониро дур карданӣ шуда, гоҳ-гоҳ зуза мекашид ва Рисолат ин чизро фоли нек намедонист. Модаршӯ тоқат карда натавониста ба ҳонаи кудо рафт ва ҳарфе нашунида баргашт ва боз рафт.

— Барои омадани духтаратон кор надорам, метарсам, ки... метарсам, ки...

— Метарсед, ки бешӯ бачча накунад? – кафид модари хапаки Сангиной.

— Ҳо, аз ҳаминаш метарсам, – пинҳон накард Рисолат. – Шабҳо кучуки мо ором надорад, меҷақаду меҷақад, хаёлам, ки касе ба сари Сангиной меомада бошад.

— Сангиной ҳам мегӯяд, ки...

— Мегӯяд, ки ба сари ман меоянд?

— Ҳо!

— Ҳо, дар ҳалку даҳонаш...

— Даҳонатона гундоред, кудо... Сангиной мегӯяд, ки барои ҳамин аз ҳонаи шумо омад, то шумо бадном нашавед...

— Ман чӣ бадном мешавам? Хушдор дорам, ки...

— Ба хаёли Сангиной ҳамин хел...

— Чӣ?

— Худатона ҳашт лахт накунад... ором гап задан ҳам мумкин...

— Ман ҳам барои чанг наомадаам... Аз як чиз метарсам...

— Метарсед, ки Сангиной аз писари шумо назойид, аз дигар кас мезояд?

— Аз ҳар кӣ зояд, зойидан гирад, фақат аз писари ман не. Ман намехоҳам, ки хушдори духтари шумо писари ман бошад, агар бошад, ман ин хел писар надорам.

— Магар ягон гуноҳи Сангинойро дидед?

— Не... Медидам, шояд ин қадар намесӯхтам... Шумо намефаҳмед дарди мана. Дарди ман аз кӯҳ ҳам вазнин, метарсам, ки ин дард мана мебарад.

— Агар дарду аламотон духтари ман бошад, дигар ба даргоҳатон қадам намемонад... Худаш ҳам мегӯяд, ки дигар намеравад, агар равад, девона мешавад... Худаш ҳам сар шудагӣ... Хаёلى-хаёلى баромада ба боғ меравад, худ ба худ гап мезанад, дурудароз зонувнашро оғӯш карда мешинаду якбора парида мехезад... Шумо надидаед чунин ҳолатҳои ӯро?.. Шояд аз шумо шарм карда, худашро нигоҳ дорад, лекин ҳамин хел шудагӣ. Ба кӣ гӯям?

— Шумо гумон мекунед, ки аз хонаи ман баромада рафтани духтаратон ҳамту мемонад? – баъди андешаи дерёз ба сухан даромад Рисолат, – Боиси ҳарфу калоча намешавад? Чӣ қадар келинҳо хизмати падаршӯву модаршӯро карда нишастаанд, баъзеашон аз писар ҳам зиёд... Номаи сиёҳи шавҳарашонро гирифта бошанд ҳам, нишастаанд, гапу калоча шуда бошад ҳам, нишастаанд, аммо духтари шумо баромаду омад... Ман фақат хостам доноам, боиси ин қадар гирогии Сафедаки мо аз чист? Гумонам, ки Сангиной ин чизро медонад. Гуфтам-ку: келин ба хонаи шумо омаду гирогии кучук ҳам басанда шуд... Шумо дар ҷои ман мебудед, чӣ фикр мекардед?

— Чӣ фикр мекардам? Медонам, ки сағ барои ҷакидан... Калтаи мо ҳам то рӯз хоб накарда мечакад...

— Не, ин хел не. Сағ танҳо барои ҷакидан не...

Х

...Сангиной се шабу се рӯз ғайб зад ва рӯзи чаҳорум пайдо шуд девонаавзоъ: парешонмӯй, даридалибос, сарлуч. Сурхноваро нишеб шуда омад, дори бастаро дар шоҳи дараҳти тут надид, дар боғ нишаст, баъди торикӣ фаромадан пеш омад, на падар ба ӯ чизе гуфту на модар. Ба назараш нафрати онҳо метофт, чунон рафтор мекарданд, ки ӯ гумон дошт «кучо будӣ?» намегӯянд, «серӣ ё гушна?» намепурсанд, «ба ту чӣ шуд?» ҳам нест. Модараш дида буд, ки ӯ кучо рафт, дида буд, ки ҳамроҳи кӣ рафт, аз ин рӯ намепурсиданд. Акнун ба андешаи Сангиной ҷуз мурдан роҳе нест... Ҳоло дар пеш суханҳои модаршӯ ҳаст, бехтараш, ки нашунавад, мураду нашунавад... «Зӯм накун, оча! Дуо накун, оча! Бе дуои бади ту ҳам мемурам!» Ба назараш, ки модар ӯро дуо мекарда бошад; хомӯш гаштану чизе напурсидани модарро чунин мепиндорад, вале ғайб задани падарро намефаҳмад. Намефаҳмад, ки агар ӯ баробари аз кӯҳ пайдо шуда омадани духтар баромада намерафт, чӣ мешуд? Чӣ ходиса рух мезад? Падари оромтабиату андешаманди ӯ, ки гӯё умре бар марги хеш андеша дошта бошад, бо вай чӣ кор мекард. Маълум набуд: ё бо худ коре мекард ва ё бо духтар. Сангиной гумон ҳам надорад, ки падар ҳамроҳи дев рафтани ӯро медонад, дар хаёлаш нест, ки модар ин рафторро дидааст. Сангиной ҳамин чизро доништан мехоҳад, то чизе гӯяд

ё иқрор кунад. Рост, парӣ бурд, дев бурд. Онҳо намекурсанд, то
ӯ гӯяд... Чизе намекурсанд модар; гӯё ба мотам нишаста, нохун
меояду андеша мекунад мижа мезанад, вале ба хулосае омада
наметавонад, ки чӣ бояд бикунад? Ба духтар чӣ гӯяд, ба кудо чӣ
сон фаҳмонад? Беҳи нохунҳо озор ёфтанд ва хуншор шуданд, аммо
ӯ пай намебарад; ба ҷои ҳудаш ҳам, ба ҷои шавҳараш ҳам, ба ҷои
духтараш ҳам фикр мекунад: «Мардак, ба ӯ парӣ ёр шудааст, боз
ягон ҳарфи ноҷо нагӯй!» Аммо мардак ба ӯ нигоҳ мекунад чизе
намегӯяд ва занак аз нигоҳи ӯ маънӣ кашида наметавонад. «Пеш
мекунам! Ба хонаи шӯт рав, мегӯям!» ба нигоҳ фаҳмондани ме-
шавад ӯ, аммо пай намебарад, ки шӯ низ айнан ҷу вай нигоҳ дорад
ва ҳеч чизро аз дил берун афкандан намехоҳад, ҳатто дардро...
Модар нохун меояду гумон мекунад, ки ана-ана духтар ягон
чиз мегӯяд ва муддаояшро мефаҳмонад, вале духтар гӯё дар дунё
мӯре начунбад, манаҳ сари зону гузошта, сукут меварзад, ҷунон
ки нафаскашиаш маълум намешавад...

Аз дер омадани шавҳар магар зан дилгир шуд, ки бархоста
назди духтар рафт, паҳлӯяш нишаст; панҷа ба мӯяш зад, сарашро
ҳам карда рӯи зону гузошт, сила кард, молид... ҷунон ки беҳушона
мекарда бошад... Духтар ҷунон вонамуд мекунад, ки эҳсос надорад,
дарку фарқ намекунад рафтори модарро. Дар асл духтар андеша
дорад, ки модар ба кадом хотир ин корро мекунад? Дигар модар
бошад, барои напурсида гум шуданаш ва боз бинӣ кашида ома-
данаш ўро меҳӯрд; мӯяшро ғоз-ғоз мекард, куртаи даридашро
ба сараш кашида, нафасгардонаш карда мекушт, аммо модари ӯ
навозиш мекунад... Намефаҳмад Сангиной. Аммо шишаи тафсидаи
ҷароғ қатраи боронро набардошт, ки ба нохост шикаст:

«Ў кӣ буд?»

Сангиной гӯё аз садои шиша як қад парид, ларзид ва пуршаст
аз бағали модар парида хест ва сӯи боғ тохт.

«Нагурез, Сангиной, ман дидам, ки ӯ кӣ буд!... Натарс, ба касе
намегӯям... Дидам, ки дев туро зӯран бурд! Ман ҳам мешудам, чӣ
кор карда метавонистам? Нагурез! Биё!»

Аммо Сангиной наомад. Ў медонист, ки дар ин вақт Зукур дар
камари Сурхнова ўро мунтазир аст ва бояд рафта ҳамаашро фаҳ-
монад, ки мардум аз будани ӯ огоҳ гаштаанд, дар он ҷо истодан
хуб нест. Ҳама донанд ҳам, модараш нафаҳмад... Сангиной назди
Зукур дасти хушк рафтани набуд, ақаллан ноне бояд барад... Лекин
аз кучо гирад онро? Агар нон наёбад, курут, гӯлинг ё тутмавизу
талқон гирифтани буд, ин ҳам нашуд... Мухимаш он ки ба вай
фаҳмонад, то ӯ гурезад.

— Зукур, Зукур! Дар ин ҷо будани туро пай бурдаанд, ҳамроҳ,
рафтани моро дидаанд!

— Кӣ?

— Ба назарам, ҳама!

— Чӣ хел? Модари ман ҳам?

— Инашро намедонам.

— Ў нафаҳмидааст... мефаҳмид, кӯҳ мебаромад... Ту хона бирав, ба модарат гӯй, ки ҳар кас пурсад, гӯяд, ки ба духтарам парӣ ёр шуда.

— Не, Зукур, ман дигар хона намеравам!

— Бояд биравӣ, бифаҳмонӣ, вагарна фош мешавад... Ман ба ғор меравам, ба ғори Амбал. Он чоро намеёбанд... Ба ту гуфтам-а, ман ҳамроҳ дорам?... Акнун бирав, ман ҳам меравам...

«Оча, вай дев буд! Ў маро қасам додааст, ки ин сирро ба касе нагӯям, шумо, ки медонед...»

«Ман намедонам. Ҳамту аз ту пурсидам.»

«Ин сирро шумо донеду ман, оча!»

«Ҳамин хел, Сангиной!»

Модари Зукур касал шуд. Омаду рафтро ба хонаи қудо бас кард, дар бораи келин ҳарф заданро низ қатъ гардонд ва худ бистарӣ шуд – аз Сангиной ҳам зиёдтар ҳаёли шуд: хароб гашт, заъфаронӣ шуд, чойи нишасташ – рӯи бистар, адо гашт. Сангинойро ранҷонд. Ў хонадони эшонро тарк гуфт... Ана акнун ба дастёрии ӯ зор. Аммо чуз Рисолат ин чизхоро касе сарфаҳм намеравад: худааш донад, ки касалиаш аз чист... Ба ин маънӣ Абӯмансурро наздаш хонду гуфт:

— Мардак... як гапи қарз дорам... Рафту Абӯзукур мурдаи маро фаҳмида ояд, роҳ надихед...

— Аз куҷо медонӣ, ки Зукур мурдаи туро бӯй мегирад?

— Ман медонам...

— Як ту писар зойидӣ?

— Кош намезойидам...

— Панҷ писари кампири Иззат рафтанд, наберааш ҳам рафт, гап не, сетоаш хати сиёҳ фиристод, гап не! Як писари шумо гап!

— Э кош, хати сиёҳаш меомад!... Вай маро девона кард, Сангинойро девона кард...

— Даҳоната пӯш, лаққӣ!

— Васияти маро иҷро кунед, аз ҳамаи азобҳои додаатон мегузарам, аз гуноҳатон мегузарам... Лекин аз гуноҳи вай намегузарам...

— Аз гуноҳи кӣ? Аз гуноҳи Сангиной!?

Рисолат вонамуд кард, ки мадори сухан надорад, чанд муддат хомӯш истод, чашмонашро ба шифтдор дӯхт; ба назар, васса мешумурд, вассаи кодокхоро, ки аз бекорӣ рӯзе чандин маротиба шуморида мебаромад ва медонист, ки дар ҳар кодок чанд васса ҳаст, хона чанд болор дораду чанд кодок... ба назараш охири бор мешуморад вассахоро; рӯз то рӯз хира мешаванд чашмонаш, нурашон гум гашта, танҳо сафедии берангашон боқӣ мемонад, ки хаворо фарқ накунад аз ашё... Чашмаш хуб намебинад, тобу-

ти камбизоаташро пеши назар меорад, ки тори часади кафанпеч рӯймоли сафедашро партофта мебаранд, чуз Сангиной ба ҳолаш касе намесӯзад; вай гӯяндагӣ мекунад, ки дарди ҳардуяшон – як: имрӯз ўро бурд, фардо маро мебарад. Аз паси тобуташ ҳам каси зиёд намеравад, чанд пиракӣ, чуз Абӯмансур марди миёнбанд нест – додаронаш дар чанг, писараш... Писараш хо буни шахи Сафед, чуръати пеш омадан надорад, аз дур тамошо мекунад бурдани тобути модарашро. Баҳона меорад, ки либосаш дарида, асои ба даст мегирифтагӣ надорад, миёнашро баста наметавонад, забони гуфтору садои баланд надорад; холо ин пирон бурда ба хок супоранд, торик шавад, ў ба зиёрат меравад... Балки ба назари модар мерасад, ки писар дар он баландӣ нишаста шодмонӣ мекунад, ки душман мурд, ачалаш аз рӯи олам бардошта шуд, пойгахро холи доништа, беибо бе биму ҳарос ба хона меояд.

Гӯши Абӯмансур садо дод: «Мардак, ман мурам, вая намонед омадан...»

— Тавба... ту барин модара зинда-зинда таги хок кардан лозим...

— Рост, мардак, рост... Ман донам, ки ин хел мешавад, сина меодоам?... Ба Калта мемакондам... Ҳамсоли ҳамон гӯрамарг...

— Ҳис карда будам, ки девона ҳастӣ, лекин ин хелашро...

— Шумо хурсанд... Ў ҳам хурсанд, ки душманаш мемурад... Мон мурам... надида мурам...

— Гов мурад ҳам, алоии чашмаш мемонад... Мемуриву авлоди маро, хуни маро бад дида мемури...

— Мардак, моне-ед... Осу-уда-а чо-он диҳа-ам...

XI

Зукур гумон дошт, ки то барфрезӣ дар кӯҳу камар мегардад, аз Сангиной хоҳиш мекунад, ки ризку рӯзи расонад, оҳиста-оҳиста ба падару модари худаш ва падару модари Зукур фаҳмонад, ки шавҳараш аз роҳи чанг гурехтааст, ақаллан дар оғилу коҳдон қатори молашон чой диҳанд, баҳор расад, боз ба кӯҳу камар мебарояд. Аммо шабҳангом нафасгардон ба камари Сурхнова омадани Сангиной умеду армони Зукурро барбод дод.

— Абӯзукур, аз ин чо бояд биравӣ! – гӯё ки маҳз барои хозири ҳозир рафтани ў омада бошад, нафаси тезашро базӯр дар шуш боздошта гуфт ў. – Ҳама доништаанд, хама фаҳмидаанд... Ҳатто район... Ман он дафъа дурӯғ гуфтам, ки касе напурсидааст, лекин пурсида буданд... Ҳозир ҳам гапи ту шуд, тохта омадам... Ту бояд дигар дар кӯҳу гузар нагардӣ... Ҳатто ҳамроҳ рафтанимонро ҳам дидаанд, лекин ман туро дев гуфтам; гуфтам, ки парӣ мебарад маро, дев мебарад... ба ман наздик нашавед, гап назанед... Албатта аз ман гап гирифта наметавонанд... гирифтор хастам, парихо

қасам додаанд, ман гап зада наметавонам... Метарсам... метарсам, ки ба номи Худо қасам медиҳанд, ба падарам қасам медиҳанд, ба Чоркитоб қасам медиҳанд... он вақт чӣ бояд бикунам? Аз ҳамааш рӯ гардонам?... Модом ки туро гуфта аз ҳама рӯ гардондаам, аз Худо низ бояд рӯ гардонам... Чӣ гуфти? А, чӣ гуфти?

— Ҳеч чӣ... Ман хато кардам... Хатоиамро шаби аввал фаҳмида будам, хостам баргашта равам, тарсидам... Медонистам, ки дар ҳар ҳолат мемурам, нарафтам... Мурдан бошад – мурдан... Ман дигар чизи гум мекардагӣ надорам; як ту, ки рӯзат мегузарад... гирия накун, мегузарад, мегузарад... Модом ки модарам маро дидан намехоҳад, модом ки маро чӯянд, гурехтанамро донанд, ман бояд мурам... Ту гӯӣ, ки қадом навъи мурдан авлост? Дар назди падару модар худкушӣ қардан, аз дасти Ваҳшӣ мурдан, аз сармову гуруснагӣ ва ё ба даст афтода мурдан? Намедонам... Шояд ту ёрӣ дихӣ, ки ман чӣ хел бояд бимирам?

— Не-е-е... Ҳммм... ман ба ин кор ёвар намешавам... ту набояд мурӣ, лекин роҳи дигар ҳам нест... худат нағз медонӣ.

— Агар ба ҷои ман мебудӣ?

— Агар ба ҷои ту мебудам?... Агар ба ҷои ту мебудам... агар ба ҷои ту... Намедонам... Ба назарам мисли ту ноилоҷ мемондам... Ҳоло ба ҷои худ ҳам намедонам, ки чӣ кор бикунам... Як бор овехтани шудам, намондӣ... Ёдат ҳаст?

— Ҳа-а-аст... Магар ин чизҳо аз ёди кас меравад? Инро касе фаромӯш мекунад, ки ба вай некӣ кардаанд, каси некӣ карда ва ё бадӣ карда фаромӯш намекунад, зеро некӣ карда ҳама вақт нигарон, ки некиаш мегардад, бадкарда ҳама умр дар азоб, ки дар он дунё ҳам азоб мекашад... Лекин ман дар ду олам азоб мекашам... Ху-уб... маслиҳатамон ин хел мешавад, Сангиной: ту ба хона биррав, ман бармегардам. Ба касе зоҳир накун. Ман ба назди Ваҳшӣ бармегардам... Ҳар чӣ шавад, аз тақдир... Ҳар бор, ки моҳ серӯза шуд, рӯзи чахорумаш ба тори шахи Сафед менигарӣ, ҳамин ки дар буни шахча сиёҳӣ дидӣ, беғоҳ дар ҳамин камар мунтазир мешавӣ...

— Ту ҳамин ҷо ист, ман ягон чиз биёрам...

— Не, Сангиной... пай мебаранд. То ин дам деуу парӣ гумон мекарда бошанд, гумонашон дигар мешавад... парӣ нон намехӯрад, мегӯянд.

Сангиной худро ба гардани Зукур даровехту гирист, чунон гирист, ки алами ҳама девонагиҳоро баровард ва боз барои он гирист, ки дар дунё эътимодӣ нест, оё дидор ба ҳам расад ё на? «Ваҳшӣ... Чаро Ваҳшӣ?» ҳамин хел аз дил гузаронд Сангиной, аммо аз Зукур напурсид... Сахттар часпид, ки гум мекарда бошад. Сари забонаш меомад, ки «намомонам» гӯяд, аммо забонаш намегашт. Муқоиса мекард худ ба худ, ки чаро рӯзи ба аскарӣ гусел қардан ба гардани шавҳар овезон нагашту имрӯз ба вай часпида,

сар ба банди дили ӯ гузошта, гӯё тапиши дилашро гӯш мекунад... Баноғоҳ дастонаш кушода шуданд, чунон ки ресмонро ба теги тез мебурида бошанд. Дастонаш аз китфи ӯ лағжида, ба сари синааш омаданд ва қарор гирифтанд ва ӯ ба сару рӯи шавҳараш зехн монд, ки дар ҳақиқат Зукур аст ё дев. Фарқ карда натавонист; дар торикӣ фарқ карда натавонист, танҳо тораҳои ғашовари ба рӯяш расида ӯро бештар ба дев монанд мекарданд ва дастони Сангиной дигар гирой надоштанд, балки ба паси чуссааш шорида, то замин расиданд ва ӯ ба назар пеши пойи Зукур афтид.

— Бихез, Сангиной! Ҳоло рафтан – нарафтанам аниқ не! – ба таври худ фаҳмида гуфт Зукур, вале Сангиной аз пайи дили фурурафтааш афтид. Инсон афтад, боз хезад ё бардоранд, аммо дили афтидаро бардошта нашавад.

— Ту ҳамин чо ист, ман ягон чиз меорам! – тақрор кард Сангиной, аммо Зукур чизе нагуфт. Дар ҳақиқат ӯ намефаҳмид, ки вай барои халос шудан ин ҳарфро мегӯяд ё аз дилсӯзӣ. – Чӣ меорӣ, Сангиной?

Сангиной чӣ ҷавоб доданаширо надонист, зеро чӣ оварданаширо намедонист; хомӯш монда, андеша мекард, ки дар хона чӣ чизи овардани ҳаст? Орд? Ё нону ғалла бошад ҳам, нокифоя ва баровардани он осон нест. Фақат «кучо мебарӣ?» гуфтани падар хама корро яқсара мекунад.

Сангиной хестани буд, аммо гумон кард, ки бихезад, масъала хал намешавад; ҳамин ки хест, бояд биравад... Зукур ӯро боздошт. Аз зери кашаш даст гузаронда, саҳт пахш кард...

— Акнун бирав! – раҳо карда гуфт ӯ ва боз дошт: – Не, нарав!! То субҳ бимон!... Худо донад, ки боз кай мебинем. Ман ба ғори Амбал меравам назди Ваҳшӣ. Гуфта будам-а? Мох, ки серӯза шуд, роҳи маро пой... Фаҳмост?

— Ҳа!

— Акнун бирав! Не, биист!

Зукур ӯро озод бардошта рӯи замини саҳт хобонд. Сангиной чунон корро намехост, ба назараш, ки ҳаром мешавад; ҳам либосаш ба хок мечӯлад ва дар дилаш қароҳат боқӣ мемонад, ҳарчанд ки Зукур ин корро бори аввал накардааст; ҳар бор замин ба назари Сангиной нарм метофт, аз ин бехтару хубтарашро чашм доштан имкон ҳам надошт, аммо ин дафъа саҳт тофт, сангосо саҳт мебуд ҳам як навъ; ба тахтапушташ сангчаҳо мехалиданд, ба думбааш фуру мерафтанд, озор медоданд. Сангиной чашм пӯшид, гӯё то ҳол дар торикӣ ҳам ӯро медид, инак дидан нахоҳад; ҳар бор худаш меомаду акнун гурехтан мехоҳад, ҳамин қадар вақт камархонаи хуб – хилватгоҳи ноёб буду акнун гӯрхона метобад... Ҳама ҷояш ҳаром шуд – ба шустан тоза намешавад, қароҳат дар танаш монд, бӯи бад меояд, куртааш олула – ба хок олула, ба ҳаромӣ олула ва боз ба як ширеши ифлос... Нафаси Зукур тез шуда, шасти аз

пеши назараш дур шудани қаторро ёд овард, ки бо ҳамон шасту суръат якбора дар гӯшҳояш хомӯш ва дар чашмонаш нопадид гашта буд... Ором шуд, вазн ба ду оринч андохта, сукут меварзид. Хис мекард, ки Сангиной хестанист: ўро оғӯш намекунад, пушту пахлӯ ва паси гардани ўро намемолад, навозише надорад, балки дастонашро дур мегирад, рӯяшро яктарафа мегардонад, ки Зукур дар торикӣ намедида бошад, тела намедиҳаду аз тела додан бадтар – майли хестан дорад.

— Хафа шудӣ, Сангиной?

— Аз чӣ?

— Аз он ки ҳар сари моҳ мебинем, гуфтам.

— Не... Аз дигар чиз метарсам... Аз он ки ин чо будани туро медонанд...

Зукур хомӯш монд ва охиста хест, ки табъи дили Сангиной карда бошад, Сангинойро ҷавоб меода бошад, вале Зукур дар ин ғояти шаб ин корро карда натавонист; зеро агар Сангинойро ҷавоб диҳад, ҳудаш низ бояд биравад. Ў ба чунин кор имкон надошт: чорукҳои даридааш, ки танҳо ҷарми кафи пой монда, пошнаву зери панҷаҳо хӯрдаву сӯроҳ шуда буданд, сафари шабонаро бозмедоштанд. Аз тарси хорҳову сангрзаҳову реғаву сангҳои тез озими роҳ нашуда, субҳро мунтазир гашт ва бо ҳамин баҳона Сангинойро боздошт:

— Субҳ меравӣ, Сангиной.

— Чӣ хел?

— Ман шабона роҳ рафта наметавонам, чорукҳоям даридагӣ... Рӯзона ҳам мушкил...

Сангиной бари доманашро афшонд, ки гарди хок мерезонда бошад, гӯё гаши дилашро тоза мекард, дар сар андешаи дигар дошт: «Чорукҳояш даридааст...» Ў баргашта ба Зукур нигарист, надид. Аз раҳм нигоҳ кард ба ӯ, наёфта даст ёзид, то пайдо кунад, лекин аз рӯи овозаш медонист, ки вай наздики наздик аст – нафасашро хис мекунаду намебинад. Вай меҳост даст ба дасти ӯ расонида гӯяд: «Бароят попӯш меорам... Чоруки падарамро... ё маҳсӣ биёрам?» Худдорӣ кард – дасти ба сӯи ӯ ёзидаро боздошт. Худдорӣаш дер давом накард:

— Чорукҳоям ба поят кор намеоянд, ки рафта биёрам...

— Ташвиш накаш, пойҳоям ба сахтиву тезихо одат карданд.

Вай дар торикӣ ҳам ба Сангинойи девонаавзоъ монанд набуд, балки ҷавонзани раҳимаи дилсӯзро мемонд, ки ҷуз ҳудаш касе чунин ҳолатро фаҳмида ва ё пай бурда наметавонад... Гиристан меҳост, ба баҳти хеш, ба қисмати худ гиристан меҳост, ки баъди рафтани Зукур ҳам, баъди ғайб задани ӯ ҳам миёни мардум буда наметавонад; акнун якумра ба таънаву маломат гӯтид – ба ғаж-добаи гандидаи часпак, ки баъди фуру мондан пой баргирифта нашавад. Гиристан меҳост, боз намехост, то Зукур оби чашми ўро

набинад, гумон накунад, ки барои ӯ мегирияд, дар ғами ӯ месӯзад. Ғамбодан ба сони донаи зардолу дар гулӯяш сахтшударо баргардонда фуру бурдан мехост, аммо дар даҳонаш, халқаш нам набуд, то бо ёрии он донаи гулӯгиirro фуру барад, даст андохта кори табибони хурӯсаққифону гулӯгиirro карданӣ мешуд... аз бехузуршавии меъда тарсида, аз ғарора ибo карда, даст боздошт.

— Маро монда, рафтан мехоҳӣ-а?

— Не-е... Мегӯям, ки баъд чӣ мешуда бошад?

— Кори ман?

— Не, қисмати ман... Як умр девона мегашта бошам?

— Не, Сангиной, ту боз миёни мардум мешавӣ, лекин ман умрбод радди маърака...

ХИ

Зукур танҳо ҳамин лаҳза пай бурд, ки чорукро эҳтиёт кардан лозим будааст, то дар ин субҳи козиб ин қадар азоб намекашид; пойи озурдаро кафи даст дошта вовайло намерафт: «Худо нишон дод... Фоли бад», намегуфт. Андаке пеш – вақте ки ӯ Сангинойро аз рахнаи боғ гузаронду худаш ба Сурхнова рост шуд, фазо равшан буд, вале ба сарғахи Сурхнова нарасида, фазо аз нав тира гашт, ки ӯ пеши пояшро намедид. Карти дар пошнаи пой халиданаширо медонаду «ух!» гуфтанаширо, аммо ба думба ба замин заданаширо намедонад, зеро хор чунон сахт фуру гӯтид, ки озораш ҳам, садои ба устухон расиданаш ҳам, рост ба мағзи сар рафт. Чашмон пӯшида, дандон ба дандон монда, бо ангушт палмосид, ки хор нашикаста бошад, боэҳтиёт кашида гирад. Маълум набуд; ё зада баромадааст ва ё тамоман фуру рафтааст. Гумон кард, ки хор мисли сӯзани муҳаррик дар чисму қонаш кора карда, то мағзи сар меравад ва баъд дар тору пудаш дард медӯзад. Ӯ намедонад, ки айби даридагии чорук аст ё гуноҳи дигаре? Агар чорук нав мебуд ҳам, ин хор бо чунин шаст фуру мерафт. Пас айб дар дигар чо: ҳам гуноҳаш азим ва ҳам нопок аст, ки ин чизхоро худаш нағз медонад... Дар аввал хор хори муқаррарӣ намуд, пасон пиндошт, ки барои андармону боздоштани ӯ халидааст. Хор қорашро кард, акнун навбати онҳо. Дандону чисму қон, лабу чашм мефишурд, ки ё ба дард тоқат кунад ва ё бо чунин зӯр хор аз пой бадар ояд...

Ӯ гирифт, аммо маълум набуд, ки барои чӣ? Барои фиреби гӯшхояш, ки гӯё таъқибаш мекунад, барои дарди пояш ва ё барои то субҳ саломат расиданаш? Мегирифт: лабонаш ларзида, ангушт мушт карда; ба холи худ ба рӯзи худ, ба қисмати худ мегирифт, ки гӯё ин баччаи қобилу арзандаву гапгиirro хор дошта бошанд; барои кори дилхоҳаш руҳсат надода бошанд. Хориаш омад ба қадраш сӯхт, ки сагсурат мурда меравад, касе парво надорад, касе аз пайи мурдаву зиндааш нест – на падар, на модар... баръакс аз

орган, аз ҷамоат дар суроғаш шудаанд, ки дошта... Зуъм кард худ ба худ, аз ҷой ҷунбидан нахост: бигзор рӯзи калон шавад, офтоб барояд; ўро одамон бинанд, дастгир карда баранд, ба трибунал супоранд... осонтар аст аз ин азоб: якбора... халос меҳӯрад – аз ҷама чиз халос меҳӯрад: аз азоби гуруснагӣ, аз дарди пой, аз тарсу ларз ҳам...

...ва коре, ки дар он ҷо шуд, ба ў маълум гашт: Сангинойро доштанд. «Девона пайдо шуд» гуфтанду доштанд, истинтоқ карданд:

— Он гуреза дар кучост?

— Ҳар гоҳ кучо гум мешавӣ, занак?... Пеши кӣ меравӣ?

Сангиной ба ягон ҳарфи эшон ҷавоб намедихад: раиси ҷамоат Каттабибро мешиносад, аммо мардаки шапкабасари таппонҷадорро не, лафзаширо ҳам намефаҳмад ва ҳар бор Каттабибӣ саволи ўро тарҷума карда мепурсад ва садош аз садо намояндаи Комиссариати маорифи халқ баландтар мебарояд.

— Қанчикча, шӯи гурезаат дар кучост?

Мепурсад Каттабибӣ, иллат карда, дашном дода ва як мушт зада, то ў тарсида ҷавоб гӯяд. Аммо Сангиной мисли санг аст, мулӯҳ аст, кулӯҳи баччашм... намешунавад, намебинад, намегӯяд.

— Бо дев, ки шиштӣ, аз ту одамгарӣ мебарояд!?

— ...

— Бурдан даркор... Дар ҳамон ҷо азобашро кашад, сонӣ мегӯяд...

Ин ишораи Каттабибро ҳудаш мефаҳмаду намоянда ва падару модари Сангиной, ки яқин ҷои хуб нест он ҷо.

— Бардоред! – фармон дод Каттабибӣ ва модари Сангиной дарафтид, ки ў ақлбохта аст, парихо ўро мебаранд, – Агар хоҳед, ки ба шумо осебе нарасад, ба ў кордор нашавед, вагарна парихо дар роҳ шуморо азоб медиҳанд.

— Бардор! – ин садои намоянда буд. – Ин мардум ба ҷуз Худову деву парӣ чизи дигарро намедонанд! Мусулмонҳо!

Вале маълум набуд, ки кӣ бояд бардорад. Намояндаву Каттабибӣ ва чанд тани дигар аз идоранишинони колхоз буданду як маҷрӯҳи чигасдори ҷанг. Аз ҳозирон танҳо зӯри Каттабибӣ мерасиду зӯри намоянда. Садои намоянда як фармони зӯрӣ буд ва бояд иҷро мешуд. Аммо Каттабибӣ набардошт, марди чигасдор набардошт, ҳуди намоянда набардошт ва зӯри каси дигар намерасид ба бардоштани ў... Модар хост ўро бардорад:

— Хез, ҷони оча... Хез, инҳо худозадаро мезананд... Наход набинанд, ки туро озор додан раво нест... Агар омадани Зукур рост бошад, чаро ба ман нагуфтӣ? Агар рост бошад, бихезу бираву биёр...

Сангиной зону оғӯш карда буд. Худро кару гунг вонамуд мекард ва чунон ки дарку эҳсос надошта бошад. Чӣ харфи онҳо, чӣ харфи модар асар надошт ба ӯ...

— Бардо-о-ор!!!

Каттабибӣ рӯ ба рӯи чашмаш даҳони кушоду калони намоян-даро дид ва донист, ки мурочиат ба ӯ будааст. Худро гум кард ва надонист чӣ кор кунад, чун ҷавоб гардонад ба ӯ... Лагад зад Сангинойро: «Хез!» Гӯё ягона роҳи ба намоянда ҷавоб гуфтан ҳамин буд. Сангиной начунбид, аммо модар ба Каттабибӣ дарафтод:

— Аввал зой, баъд зан ба пой!

Каттабибӣ ўро тела дод ва ба харфаш чизе нагуфт, зеро нав набуд таънаи мардум ба безурети ӯ. Аламаш дучанд шуд ва аз мӯи парешони Сангиной дошта бардошт... Сангиной вазн андохта буд, чунон вонамуд мекард, ки дардро эҳсос намекунад.

Падари Сангиной пайдо шуд ва чунин ҳолро дида пеш омад ва аз банди дасти Каттабибӣ дошт.

— Ҳа-а-а, ана пушту паноҳ... – мӯи сари духтарро сар дод Каттабибӣ ва дасти падарро дошт: – Пеш даро!

Қатъӣ ва кӯтоҳ буд сӯҳбату фармон ва бармеомад, ки онҳо танҳо барои пеш андохта бурдани яке омада бошанд.

— Чист муроду матлаби шумо? – ё ба воқеа сарфаҳм намерафт ва ё хештан ба нодонӣ мезад.

— О рӯбоҳ-э-э, о маккор-э-э! Гӯё намедонӣ, ки домодат аз чанг гурехта, ҳар шаб дар пахлӯят чо мешавад...

— Хайр, ин чиз ба шумо маълум бошад, чаро ўро неву моро азоб медихед? Модом ки Каттабибӣ аз ҷойи ҳоби ӯ огоҳ бошанд, он кас медонанд ҳолро... пас чаро истинтоқ аз мо? – умумӣ ҳарф мезад падари Сангиной, баъд ба Каттабибӣ рӯ овард: – Пас дасти ту ро бояд баст, пас ту ро пеш андохта бояд бурд!.. Замони зӯрӣ, замони ситам кай хотима меёбад?

— Инҳоро бубинед... Ҳам гуноҳ мекунанд, ҳам шаттоҳӣ... Охир кӣ ёд додааст ба ӯ, ки аз чанг гурезад?

— Ин ба Худо маълум, касе надидааст... Бо гумон ҳамаро нобуд сохтан хуб нест.

— Гумон нест, яқин аст, пирхар! Охир духтари ту чаро дево-нагӣ мекунад? Парӣ дигар духтар наёфт, ки ба ҳамин ҳабатаи ту нигоҳ кард?

— Баланд нарав, Каттабибӣ! Ман пирхар бошам, ту мо-чахар!

— Мӯйсафед, чӣ боло мегири? – ҳамроҳ шуд намоянда, ки харфи тоҷикиро фаҳмида бошад.

— Ман ба шумо чизе намегӯям, шумо ситампеша шудаед, хазор гап – як пул, донистаатонро мекунед, хостаатонро мекунед... Ситами шумо танҳо барои ман мебуд, кори осон буд, ҷабратон

умумӣ шудааст, касе ба назаратон зишт тобад, бадрӯ тобад, куръан бад ба номи ӯ меафтад... Охир ман чӣ гуноҳ дорам?!

— Бандел! Барел! – катъӣ буд фармони намоянда, ичро накардан имкон надошт.

Мебурданд ва касе намедонист, ки кучо мебаранд...

...Ба тани Зукур ларза даромад. Рӯз нашуда парида хест ва ҳамчу гурги тирхӯрда ланг-лангон рохашро идома дод; аз озори пой хорзада ба танг омада, тобу тавон чамъ карда, қадам мезад... Мегурехт: аз фаро расидани рӯз, аз тарс, аз номардии хеш, аз дахшати дилу магзи сари худ мегурехт; аз андешаи андаке пеш доштааш – трибунал мегурехт, аз манзараи ҳаёлии дар ҳонаи падарарӯс дидааш мегурехт ва хайрон буд, ки чаро бори шиканчаро падару модари ӯ не, балки падарарӯсу модарарӯс ва Сангиной мекашанд... ва боз барои он мегурехт, ки ланг аст, танбал аст, илочи тез гаштан надорад. Мегурехту ба пас менигарист, ки дар умраш ду бори дигар хамин хел гурехта, ҳамчу хирси тирхӯрда ба пас нигариста буд: ҳангоми аз истгоҳи қатор гурехтан ва гоҳи аз ғори Амбал рафтан...

Пояш ба санг хӯрд, чонаш баромад: дилаш гум зад ва чашмонаш сиёҳӣ. Бознишаст. Ва акнун дар равшании рӯз медид, ки дар пояш хор ҳаст ё на? Туф кард ба ангушташ ва ба ҷойи хори халида молида-молида, гӯё тоза кард ва бо сарангушту нарангушт он чоро анбӯрак дошта, пахш кард, ки хор метобад ё на? Агар пояш кафидаву ворафта набуд, агар тоза буду қарқнабаста, аз фишор хуни пояш гурехта, пӯст сафед гашта, хорро дидан имкон дошт, аммо дар чунин ҳолат, ки ранги пояш аз ранги замини сиёҳ фарқ намекард, хор натофт. Ба ҳар ҳол дар миёни сиёҳиҳо дарёфт, ки боз нуқтаи сиёҳаке ҳаст – хор, аммо илочи гирифтани надорад: сӯзан лозим ё сӯзанақ. Корд ҳам надорад, ки бо неши он пӯсти пойро чок карда, хорро гирад. Хеле истод, сонӣ хоре аз хорбутта канд, ки воситаи он хорро барорад, аммо зӯри хор ба пӯсти чармгаштаи пояш нарасид; неш мехалонду бардоштан мехост... мешикаст. Кофту кофт пояшро хуншор кард ва хор нопадид гашт миёни хун. Бо ангуштони дасти чап медошту мефишурд, анбӯргир сахттар пахш мекард, то хор барояд, аммо хун мебаромад. Хунро тоза мекард, то хорро бинад, боз хун рӯи хорро мепӯшид. Монда шуд. Дароз ёзид, то нерӯ пайдо карда аз нав ба роҳ дарояд. Лук-лук мекард пайи хор, сих мезад, ба назараш фурутар мерафт. Тоқатфарсо буд дардаш. Боз пой пеш оварда, дид, ки хун қарахш бастааст. Гӯё дилаш не, пояш мегуфт, ки гурезад, дардаш сабук мешавад...

Бархост. Лангон ба роҳ даромад... Ба об рафт. Дастурӯй шуст, аммо аз гусл қардан тарсид, ки пояш об дуздада, газак карда, ҷароҳат қалон мешавад ва... Либос бадар кард, лаби об нишаст. Ба пушт даруни об лағжид, пойи хорзадаро рӯи санг боло гузош-

та, дар оби сард гусл кард, карки танаширо молиду шуст ва боз либоси чиркинро пӯшид...

Аз рӯдак як каф об хӯрд ва пай бурд, ки ба кучое сахт расид, ки аламаш аз алами хори пояш кам набуд; вале пай набурд, ки зарба ба дилаш буд ё ба асабаш; гумонаш, ки оби сард сари дилашро, гулӯяшро равшан карда гузашт, аммо якбора сахт расид – аввал ба дилаш зад, сонӣ ба танаш паҳн шуд. Ҳамон замон хунук хӯрд ва нагузошт, ки роҳашро идома диҳад. Нишаст, пой ёзид ва пай бурд, ки ҳоло ҳам як култ об дар танаш медавад ҳамчу захр...

Қад-қади об мерафт, муқобили об мерафт. Ба об осон буд, ба зер мешорид, ба ӯ душвор буд, боло мерафт. Ҳоло фарозхоро бояд барояд, сангпархоро бипаррад, сою сойчахоро гузарад ва баъд фарози поёни горро барояд, ки як чувол чон мецоҳад.

Дигар мадори гаштан намонд. Дар торикӣ хеле гашт, лангону кашолу молон то доманаи ғори Амбал расид ва афтид, пасрӯ афтид ва дар торикӣ надид, ки боз ба хор дучор омад. Афтиду аз таъсири хор паҳлӯ гашт ва гуё мурд...

...Бедор шуд. Дастонашро чунбонд, баданашро нобоварона дошт, ки наҳод ҳоло ҳам зинда бошад? Ситораҳои зиёди осмонро дид, сардии бодро пай бурд, садои обро шунид... дарёфт, ки зинда аст. «Мемурдам, хубтар буд». Фикраш ба кор даромад... Аз осмон моҳи гайбзидаро мечуст. Ба ҷои моҳ пеши назараш дигар чиз чилва кард, ки бояд баъди фавташ чунин рӯй меод: дар осмон каргасҳо дуру дароз давр зада, мурда ва ё зинда будани Зукурро фаҳмидани мешуданд ва ҳамин ки дергоҳ наҷунбидани ӯро диданд, фаромада, аввал дар гирду атрофаш гашта, сонӣ ба болояш баромада, чанголи дағалашонро ба сари сина, рӯй, бар бозувонаш монда ё тори сар истода, ба чашмаш минқор мезананд, мекафонанд, обаширо мебароранд, пасон нӯлхоро анбӯр карда, чунон сахт дошта мекашанд, ки чашму гӯшту рағғани гирдаш кашола шуда мебарояд; зоғу заған меояд, шағолу рӯбоҳ меояд, гурбаи ваҳшӣ меояд, гургу ҳук меояд ва ҳама-ҳама. Фақат Ваҳшӣ аз он баландӣ рези каргасхоро – лошахӯрхоро тамошо карда, мепиндорад, ки ягон ҳайвони гаргин – касали аз мол монда ҳаром мурдааст ё даррандае чизеро дарида, нимхӯр бозмонда рафтааст ё худ мурдаи бесохибе он ҷост, ки ин қадар ҷонварон рез доранд, аммо ҳаёл ҳам намекунад, ки Зукур мурдааст, Абӯшукур мурдааст. Рези каргасхоро мебинад аз он баландӣ, ба фаромада дидан ҳушаш намеояд... Ҳа-а, ҳамин хел... Аз ӯ устухон мемонад, ки ҳамон низ мегандад, хушк мешавад ва ягон рӯз Ваҳшӣ аз ин роҳ гузашта, искилети дарози ӯро мебинад, ки дандонҳо зиҳ зада, дар хонаи чашмаш занбӯрҳо хона мондаанд, дар қафаси танаш тортанакҳо танидаанд, калтакалос ба хафолу қабати сангҳо ме-даромадагӣ барин ба зераш, миёни кабурағоҳояш, ба даҳонаш, ба дарунаш медарояд, мор бар қадаш хобида, баробари пайдо

шудани Ваҳшӣ сар бардошта, забони сиёҳашро бозӣ медоронад, «фаш!» мегӯяд... Ваҳшӣ тамошо мекунаду гузаро мешавад: «Кӣ бошад? Ӯро кӣ кушта бошад?» мегӯяд ва қисмати худро андеша мекунад ва ҳамин ки шаби дароз дар ғори Амбал пеши назараш искилет меояд, дандонҳои зиҳзадаи ваҳмовар ӯро метарсонанд, ғашашро меоранд, андешаашро меафзоянд... Худро ба ҷои мурда мепиндорад, ки ин ҳол метавонад бо ӯ низ рух занад... дар фикру таҳлукаи ғӯрондани искилет мешавад...

Хаёл бувад ин ҳама. Чунин хаёли пуршиддат ӯро монда кард, ки дар ҳавои сарди тирамоҳ арақаш баромад... Зинда аст ӯ. Дарди пояш монда, нешҳои ба сару рӯяш халида ҳам чандон озор надоранд. Арақаш сард ғашта андаке хунук хӯрд ва пай бурд, ки дар танаш мадор омад. Фарозро баромада, то ғори Амбал рафта тавонад, аммо авлову афзал медонад, ки начунбад, роҳат кунад, ба ғор рафта бошад, пагоҳ ҳам меравад... Рӯболло ситораҳоро тамошо мекарду ба фикру андеша фуру мерафт ва медонист, ки дар ин ғояти шаб тарсаш камтар шуд; медонист, ки дар наздикиҳо касе зиндагӣ мекунад, ки дар ин кӯҳистони бекасу пурвоҳима хубтар аз вай ҳамроҳ чустан муҳол аст; ҳоло ҳам то ба он кас расидан фарози якростро ду-се соат паймудан рост меояд ва бо пойи лангони ӯ зиёдтар. Зукур ӯро ҳамсоя медонад ва ҳатто мадору қуввати дил, ки рафту даррандае ҳамлавар шавад, ӯро ба ёри мехонад, ҳарчанд медонад, ки ба дод гуфтан садош то ба он ҷо намерасад, кашу фарҳаши ӯ ва даррандаро Ваҳшӣ намебинад...

Равшани шабҷароғ барин дар замираш нишот пайдо шуд ва гумон кард, ки равшани аз ситораҳо меояд... Зукур мисли дигар инсонҳо гузаштаашро пеши назар намеорад, ба фикру хаёли рӯзгори сипарӣ намеравад, балки ояндаро фикр мекунад, ғами фардору мехӯрад. «Оқибат чӣ шавад?» мепурсад аз худ ва ҳар гоҳ, ки дар хаёлаш оянда барор надод, аз карда пушаймон мегардад ва боз дар бораи он андеша мекунад, ки ба ғор равад, Ваҳшӣ ӯро чӣ гуна пазироӣ мекунад; оё рафтори онрӯзаашро масҳара намедонад? Оё ҳоло ҳам аз номи Абӯшукур метарсад? Акнун ба сари Зукур зад, ки барои чӣ он рӯз ин қадар башитоб ба деҳа рафт, чаро ин қадар дар таҳлука афтода, тарси фош шудани сирашро фаромӯш карда, ба Ваҳшӣ чизе нагуфта, гурехт; аз ғору соҳиби ғор, аз ҳаракатҳои номаълуму норавшани ӯ гурехт... ва ҳамин ки Сангинойро дарёфт, ҳама чизро фаромӯш кард, вагарна мурод аз деҳа рафта мужда расонидан буд – муждаи зинда будани Абӯшукур – ба хаёли ӯ. Аммо ҳоло фикр мекунад, ки аз он айём қариб бист сол гузаштааст, падараш ба панҷоҳ дакка мехӯрад ва бобояш муқаррар тағи ҳафтад мешавад, вале тарҳи рӯи Ваҳшӣ ҷавон метобад – ҳамсоли падараш...

Зукур симои падарро пеши назар оварда, бо Ваҳшӣ муқоиса мекунад, монандие пайдо карда наметавонад: падараш низ ришу

мӯйлаб дорад – аз они Ваҳшӣ барин сиёҳу гулӣ, лекин батартиби кайчизада ва мӯи сарашро ҳар гоҳ метарошад, монанди ришу мӯи сари Ваҳшӣ ҷангали Мозандарон не. Чӣ андоза чиддист падар: ба ҳайкали ғазаб мемонад; гоҳе ки аз умқи чашмони ҳаёлиаш нафрат меборад, аз ғазаб дар мегирад. Ҳайкал ба ҷунбиш омада, дандонҳояш соиш хӯрда, якбора меларзад ва кадом ҳаёли танҳо барои хеш маълумро аз сар дур андохта, ба ҳуш меояд, ки гӯё занаш рӯ ба рӯ пайдо омадаст: бо ҷунин ҳайкали ғазаб аз занаш – Рисолат метарсад – муттаҳам барин... «Шояд ман ҳам рӯзе дар назди Сангиной ҷунин кӯтоҳзабон гардам?» Зукур медонад, ки падар ҳайкали ғазаб бошад ҳам, писарро гирифтаҷиготу гирехабрӯ пазиरो намегардад, балки аз дидораш шод гашта, ҷун одат даст бар дӯши ӯ ниҳода «аз худам шудагӣ, ба худам рафтагӣ, писари худам» мегӯяд. Дар ҷунин ҳолатҳо падар дар назди модар хурӯси гурехтаро мемонад ва модар модашерро: модар афсун мекардагӣ барин чашмони зебову шахлояшро танг карда, ба вай менигирад ва якбора дар гирифта ба аланга табдил меёбад ва панҷаи фӯлодини гудохтааш баробари доштан ба ҷисми ӯ фуру меерад. Ҷунин хислати модарро доништа Зукур худро нишон наод, вагарна азм карда омада буд, ки ё дар оғил қатори ҳайвонҳо зиндагӣ мекунад ва ё дар ҷордевори иморати пеш аз саршавии ҷанг ба нияти Зукур бардоштаашон, ки имкони пӯшидани бомаш нашуда буд. Қарораш ҳамин хел буд, ҳаёл ҳам мекард, ки ҳар бори ба ҳайвонҳо наҳорӣ андохтан Сангиной барояш ягон чиз меорад... Аз модар тарсида ин корро накард – аз модари зори худ, ки дар ҷунин ҳолатҳо барояш моиндар метобад. Ҳатто вақтҳои буд, ки даҳон пур карда аз падар пурсидан мехост, ки ҳамин занак модари ӯст ва ё моиндар аст? Боз худдорӣ мекард... Ҳо, Рисолат модари ӯст, ғазабаш, ки гирифт, моиндар метобад... Ҳама умр не, гоҳ-гоҳ дар ғазаб мешавад. Абӯшукурро, ки ба ёд овард, ғазабаш мегирад, кирдори Абӯмансур, ки хотирнишон шуд, дар мегирад... ва агар баргаштани Зукурро донад... Вале ҳоло Зукур намедонад, ки модар дар чӣ ҳол аст...

Вай чашмони бефурӯгагро дурудароз ба Абӯмансур медрӯзад, ки ягон чизро пай бурда ба ӯ чизе мегӯяд, аммо аз ҳафтафаҳмии вай дилгир шуда, гардани андаке паҳлӯ гардондаашро рост мекунад, ки ҳамдигарро нафаҳмидаву надоништа мемуранд. «Аз гуноҳам гузар!» мепурсад Абӯмансур. Занак чашм мепӯшаду чизе гуфта наметавонад; фикр дар сараш давр мезанаду забонаш кор намекунад: «Ту назди ман гуноҳ надорӣ, назди ҷумла инсон гунаҳгорӣ... шуста намешавад гуноҳи шумо...» Шумо гуфта нажоду авлодро дар назар дорад, аммо забон нест, ки гӯяд. Чашмонаш кушода шаванду пӯшида, пӯшида шаванду кушода ва Абӯмансур ҳаёл кунад, ки занаш «бахшидам гуноҳатро» мегӯяд ва мардак ҷавоб: «Ман ҳам бахшидам гуноҳатро!» Инро занак хуб мешунавад,

чашм мекушояд ва ҳайрон ба ӯ менигарад, ки гуноҳаш чӣ бошад? Хиёнат накардааст, молашро, пулашро надуздидааст, сирру асро-рашро хувайдо накардааст, сухани хона ба бозор набурдааст... чӣ бошад гуноҳаш? Гуноҳаш ҳамин ки ба ҳама гуна носозиҳо муросо кард, ба ҳама чиз тоб овард, ҳама чизро ба дил гирифт, ҳамчу тарбузи лалмӣ аз дарун соф шуд... ана акнун дар гирифта, аланга зада, сӯхта хокистар мешавад... Аз дарун тамом, вагарна зӯр зада, қомат рост карда ҳамаашро мисли як каф оби сард ба рӯйи Абӯмансур мепошид. Гуноҳ шавад ҳам, боке не, дар охират чазояшро кашад ҳам, пушаймон нест, лекин бояд ҳамаашро гӯяд, то аз аламу оташу алангааш гӯр ҳам насӯзад... Мегӯяд инро, чунин фурсат меояд, ки мегӯяд, ақаллан вақти хонаравшанкунӣ сию ду рагро фишурда, боз як дақиқа аз осмон ё аз замин умр талабида, ҳамаашро мегӯяд, сонӣ...

ХIII

Чашми рӯз накафида Зукур ба роҳ даромад ва офтобзард даҳони сиёҳи ғори Амбалро дид. Таачҷуб кард, ки чаро то алвақт сиёҳ будани онро пай набурда будааст ва ҳоло намедонад, ки сиёҳӣ аз дуди оташи Ваҳшӣ аст ва ё аз таъсири ягон чиз чунин сиёҳ метобад. Ӯ ланг-лангон то назди гӯр омад, аммо ба гӯр эътиборе надода, як зайл ба даҳонаи ғор менигарист, ки Ваҳшӣ мебаромада бошад. Нишаст. Фарози якрост, ки ӯро монда карда буд, нишаст, то дам гирад. Чун Ваҳшӣ аз хоб хеста, барои сабук шудану шустушӯй берун ояд, салом медиҳад ва тозон рафта, даст ба вохӯрӣ ёзида, омуриш мепурсад, ки беҳуда ӯро ранчонд; мефаҳмонад, ки номаш Абӯшукур не, Абӯзукур... Зукур... Нишасту нишаст, офтоб ба олам паҳн шуд, ба дари ғор ҳам расид, аммо Ваҳшӣ набаромад. Ба гӯр рӯ овард, чизе гуфтани буд, чизе пурсидани буд, вале худдорӣ кард: беҳуда. Аз мурда мадад начӯянд...

Аз тори ғор садо баромад. Санге гелида, сангхоро бечо карду гелонд, аммо то замин наомад; ба сангҳои дигар андармон шуд. Зукур парида хест, зехн монду касеро надид. Ва нанишаста ба даҳонаи ғор рафт. Аз равшании берун ғор торики торик метофт. Хуб нигарист, ки чашмаш ба торикӣ одат кунад, чун сангҳои сиёҳи ошдон, сиёҳии девори ғор ва шохчаҳои хезум чизи дигаре наметофт...

«Ако!» – садо дардод ӯ ва пеш рафт. Ғарами хезуму шохчаҳо ба дарозии ғор тӯл мекашид, ки Ваҳшӣ дар ин чанд рӯз захира кардааст. «Ако!» боз садо кард, аммо ҷавобе нашунид, шарфаи пасте омад, ки чизе мегардад ё меҳазад. Аз захираҳои хезум донист, ки Ваҳшӣ дур нарафтааст. Пӯстҳое, ки Ваҳшӣ ба ҷои пойафзол ба пой мепечонд, паҳлӯи пӯстак мехобиданд, пайҳои кӯтоҳ-кӯтоҳи мол ҳам, ки барои пӯстхоро ба пой печондан лаби пӯстак буданд.

Рӯи пӯстак аз бепарагӣ нишаст ва париди хест. Гарм буд пӯстак. Дарёфт, ки Ваҳшӣ он ҷо хоб буда, алҳол худро дар торикӣ кашидааст. «Ако!» Ин дафъа аз садои худ дар баданаш раъша давид. «Ако! Нагурезед, гап дорам ба шумо!» ва ин дафъа мӯи сари кайҳо расидааш рост шуда, токии рангпаридаро бардошт. «Қасам ба номи Худо, гап дорам!» Ҷавобе наомад ва Зукур худро наздик карданӣ шуда, савганд мехӯрду ширин мегуфт: «Аз ман наҳаросед, ако, натарсед! Хизматгоратон мешавам!» Хомӯш буд ғор. Ба назари Зукур ҳоло ҳам садояш, нафасаш дар ғор сайр мекард... Шапараке аз торикӣ ҷониби равшанӣ парвоз кард, боз гашт; дуто шуданд, сето шуданд шапаракҳо ва ҳавои ғорро такорӯ карданд. Ғашовар буд парвозашон, намудашон – болҳои мисли парда ба тан часпидашон; аз ҷуғзи вайронаҳо ҳам батаранд онҳо... Зукур пиндошт, ки Ваҳшӣ пешғаҳи ғор рафтааст, безобитагии шапаракҳо аз ин ҷост. Дер истод, шиками гуруснааш заъф зад... Лангон ҷониби тоқдон рафт, қад ёзида, чизеро бозёфт кардан хост... аммо шикамашро дошту тоб хӯрда ба замин афтид...

Ваҳшӣ аз торикӣ пешғаҳи ғор, ки уреб неву фурӯ мерафт, як пой бар лаби замини ғор ва пой дигар дар помонаки тангроҳаи «ҷох» ба рафторҳои Зукур диққат дода, ҳоло ҳам чизе намефаҳмид. Ва ҳангоме ки ӯ чашм ба тоқдону даст ба дастархон чизе гирифта натавониста, шикамаш заъф зад, донист, ки гушнааст ин Одам. Хост мадад кунад, аммо зуд аз раъяш гашт... Ҳилла аст ин ҳама: гӯё бо ҳамин роҳ Одам ёро берун оварда, сонӣ ба даст дароварданист; бовар намекунад, ки Одам танҳо бошад – яқин баъди дуру дароз ғайб зада, боз омадан ҳамроҳ овардааст... Ва як пой дар помонаку пойи дигар андар замини лаби ғор истоду истод, мурод ҳосил нашуд, бинишаст. Нишасту нишаст, зехн монду зехн монд ва ҳукм кард, ки Одам мурд ва ё рӯбоҳӣ мекунад. Намедонист чӣ сон наздик равад. Хавфаш аз берун. Дергоҳ ночунбон хобидани Одамро дида, Ваҳшӣ нӯг-нӯги пой гашта, аз паҳлӯи ӯ гузашт, бозистода ба вай ниғашт, ҳамон зайл орому хуфта дида, дами ғор рафт. Аз буни девора зайле нигарист, ки ба Абӯшукур нигариста буд... як пояш, ними рӯяш, китфи чапаш – нимаш аз ғор берун, ними дигараш даруни ғор буд. Баромад, касеро надид, боз ба ғор нигарист... аз он ҷониб низ ҳаракат набуд. Пасон корхоеро кард, ки одат дошт... Баъди шустушӯӣ ба ғор баргашт. Одам ҳоло ҳам ночунбон буд. Наздик рафт, нафаскашиашро пай бурд ва донист, ки Одам аз ночорӣ баргаштааст. Оташ афрӯхт Ваҳшӣ, офтоба пушти оташ гузошт, сонӣ озод рафта, аз тоқдон гӯшт гирифта ба сихҷӯб гузаронду лахчаи оташро пеш кашида, сихкаббро ба тори ду санги рӯ ба рӯ савор кард ва ба гӯшаи чашм дид, ки Одам чунбид, нола карда паҳлӯ гашт; ҳоло низ шикамашро саҳт медошт. Ваҳшӣ боз ба тоқдон рӯ овард: дӯлчаи кӯҳнаро гирифт, халтачаи шолро гирифт, кӣ дарунаш пур аз забудаву чанбилу

чойкахаку пудинаву зира буд... Аз ҳафтгиёҳ ба чойчӯш андохт ва боз ба дами оташ гузошт. Сихкаббро рӯгардон кард... Назди Одам рафт: «Ува!»

Зукур чашм во карда ба ӯ нигарист ва Ваҳшӣ дарёфт, ки мадад мецоҳад. Ваҳшӣ аз рӯи фаросат мадад кард, то ӯ хезад. Бардошт, ӯ ковок шуду мадори хестан накард. Ваҳшӣ ӯро боз хобонд ва тозон назди оташдон омада, аз офтоба ба дӯлча чой гардонда, барои ӯ бурд. Зукур ба маънии «гушна, меъдаам чой намебардорад» ба Ваҳшӣ нигарист. Ваҳшӣ ишора кард, ки аввал каме чой хӯрад, кабоб меорад. Бӯи кабоб кайҳо иштиҳои Зукурро тақорӯ карда буд. Ӯ гарора дошт, аммо аз меъдаи тихӣ чуз хаво чизе бурун намешуд. Ваҳшӣ як сих кабоб ҳам овард, аммо мегуфт, ки Зукур аввал култе чой хӯрад. Чойи гарм поён рафт, Зукур хаёл кард, ки фуру рафтани чойро Ваҳшӣ мебинад.

Форид чой. Як чуръа хӯрд, ду чуръа хӯрд, хӯрду хӯрд, чизе аз зер ба меъдааш боло шуд, оруғ дод, таскин ёфт. Гарм шуд, ҳис кард, ки дар танаш мадор омад ва сихи дарозкардаи Ваҳширо гирифта, миннатдорона сӯяш зехн монд ва як газ гӯштро хоида, гирифт... Маззаи гӯштро ҳис карда гирифт ва гӯштро фуру набурда ба Ваҳшӣ баргардонд.

— Ува! – сихи чоғибаш дароз шударо тела дод Ваҳшӣ.

Зукур мисли кӯдаки аз гирия бозмонда ва аз феълаш гашта боз дандон зад, хоид, фуру бурд... Танаш суст шуд, арақ баровард, тафсид ва худро ноҷӯр пиндошта хаёлаш ба чоё рафт. Ваҳшӣ дар чой чизе андохт ва дӯлчаи дубора овардаашро нагирифт... Ваҳшӣ, ки наҳор нахӯрда буд, чойро худаш хӯрд, кабобро низ ва боз ба Зукур як дӯлча чой дод...

...Онҳо аз нав ёри ғор гаштанд. Зукур намедонист, ки ба ӯ чӣ хизмат кунад. Ҳезумкашониро ёд гирифт, гӯшт хушк карданро омӯхт, аммо дар дил ибод дошт, ки ба ризки ӯ шарик шуд ва гӯшти захира кардаи Ваҳшӣ ба ҳардуяшон намерасад.

— Ман меравам, ако!

— Ува!?

— Ба деҳа... Хӯ-ӯ мебинед, моҳ нав шудааст, дар гӯшаи осмон базӯр метобад: абр барин, карчи харбуза барин... Пагоҳ серӯза мешавад ва баъди як рӯз ман бояд ба деҳа равам.

— Ува? – даст ба лаб бурда, бӯсида, хандида пурсид Ваҳшӣ ва Зукур ишораи ӯро фаҳмида, ҷавоб дод:

— Ҳо, дорам, ако, зан дорам.

— Ува? – ду даст бари синаи чап дошта, кӯдак мечунбондагӣ барин даст афшонд ӯ.

— Не, фарзанд нест.

— Ува-ува!

— Ҳо, Худо хоҳад, мешавад... Боз кай меояд, мегӯед? Худо хоҳад, баъди панҷ рӯз, – панҷа кушода гуфт Зукур. – Чӣ биёрам?... Нон?...

Ҳамон шаб барф борид. Зукур аз хори дар пошнаи пояш пӯсида ибӯе надошт, аммо аз барф тарсид. То рафта омаданаш барфи арасот борида, яхбанди шавад, аз пой махрум мегардад... Аз рӯи фармуи Ваҳшӣ ду пора пӯстро аз таги чорук қафакӣ баст ва ба роҳ даромад... Дар ин ҷо барф буду дар деха на.

...Зукур рӯзи чаҳоруми моҳи нав ба камари Сурхнова омад ва буни санги сурхи дағал, ки аз тарафи рост менестод, халтачаеро дид, аммо наздик нарафт, кордор нашуд ва рӯ ба боғу хонашон нишаст, ки ҷӣ пеш меояд. Торик шуд, аз Сангиной дарак набуд. Касе барои халтачаи сафед намеомад. Зукур якин кард, ки ин кори Сангиной аст ва шояд аз лоимконӣ ин корро карда бошад. «Фаҳмидагистан... омадан намонанд.» Як дил кард, ки халтаро кушода, ҷӣ доштанаширо фаҳмад, аммо наздик нашуд...

Сабаби наомадани Сангиной дигар буд: намехост, ки сияҳпӯш назди Зукур биёяд. Аз ин рӯ вақтро гузаронда, хаворо торик карда, сияҳашро бадал сохта, сонӣ оҳиста-оҳиста ба камар омад, ки он ҷо будани Зукурро медонист; дар паҳлӯи шахи сафед дида буд, дар дахонаи камар ҳам. Дер истоду либос бадал кард, то касе чунин рафтори ӯро набинад, ки хандад – ба мурдаи модаршӯ як ҳафта нашудаасту ӯ куртаи ранга пӯшидааст. Сангиной ин корро барои Зукур кард, то аз фавти модар воқиф нагардад... боз барои онҳо шуда дер ба ғор рафт, то касе набинад, пай нагирад; Каттабибӣ одам мондааст аз паси ӯ... Мардуми дех «девона» будани Сангинойро медонанд. Сурх пӯшад ҳам, бори дигар механданду «девонатар»-аш мехонанд. На барои он ки Зукурро парешону ғамӣ дидан намехост, балки аз ӯ метарсид – аз рафтори ӯ, аз мурдаи модарро дониста, хошо калло ба хона рафтани ӯ ва аз ба даст афтодани ӯ. Офтобро ба домон пӯшида намешавад, то чанд дар оғил зиндагӣ мекунад? Ҳайвонсифат тару хушкашро дар оғил кунад ҳам, мардум мефаҳманд.

«— Нағз, ҳама нағз» – мегуфт ба пурсиданиҳои Зукур ва худро ба ӯ ҷафс мекард, ки чизе пай набарад.

— Ту медонӣ, Ваҳшӣ ҷӣ хел одами нағз будааст, ҷӣ хел раҳмдил будааст? Ман аз гуруснагӣ заъфи шикам шуда қариб мемурам, ки ӯ мадад кард. Бечора, забони гуё надорад.

— Ба ту гандумбирён овардам, Зукур, – гуё ҷумлаи охиринаи ӯро нашунида гуфт Сангиной, ки маҳз барои ҳамин чизро гуфтан омада бошад.

— Дидам, – гуфт Зукур ва боз хушаш ба Ваҳшӣ рафт: – Бечора агар забон медошт, ҷӣ қадар чизҳо мегуфт... Ишора мекунад, аз ишораҳоиш чизе фаҳмида намешавад... Боз ба ягон кас нагӯйи?!

— Не-е... – садои нафасӣ баровард Сангиной ва худро боз ба Зукур ҷафстар кард. Зукур низ ӯро ба танг кашид. Сангиной пай бурд, ки бӯй мекунад ӯ: бӯйи туршӣ, бӯйи ғор... аммо худро пас накашид, то ӯ ягон чиз пай набарад, нафаҳмад, ки дар дили ӯ

алами ногунчоне давр мезанаду гуфта наметавонад ё намехоҳад гӯяд.

— Чӣ навигариho? – баногоҳ пурсид Зукур, ки ҳеч; гоҳ чунин савол намедод.

— Навигарӣ? – чӣ гуфтанаширо надониста, пурсид Сангиной ва ба дил дурӯғ гуфтани худро намебахшид. — Навигарӣ нест... – Идома дод ӯ, ба хаёл рафт, ки Зукур мурдаи модар ва хабари омадани намояндаву рафтори Каттабиро медонад. – Хабару хати сиёҳ бисёр, аммо хама ҳайрон, ки чаро аз баччаи Абӯмансур хату хабар нест?

— Ҳар кас пурсад, бигӯй, ки шаҳид шудааст...

— Шамол барад аз дахонат, Зукур!

— Дигар илоҷ нест... Ҳоло ҳам меоянд? Ҳоло ҳам мепурсанд?

Сангиной хомӯш монд, ки чӣ ҷавоб диҳад. Гӯяд, ки бас карданд, дигар намеоянд, туро намепурсанд, аммо натавонист. Азоби худро пинҳон карду дигарашро гуфт:

— ...Отавро бурданд... Амакавро бурданд...

— Наход?! Рав мегӯй? Худатро нишон дех, мегӯй?

— Не!

— Охир, онҳоро азоб медиҳанд!

— Азоб дода шуданд...

— Чӣ хел?... Омин?!

— Не, сар доданд...

Зукур хомӯш монд, дастонаш суст шуданд. Гӯё фаромӯш кард, ки Сангинойро оғӯш мекунад; гӯё як ҳалкаи таранг охиста-охиста давида, суст гашта, во шуд, то Сангиной раҳо гардад. Зукур дастонаширо сар дод ва надонист, ки чӣ хел Сангиной танҷудо гашт. Вале Зукур нахост, ки худро бой диҳад.

— Дар кӯххо барф борид, Сангиной.

— Барф? Наход? Дар ин чо борон як шибот карду монд...

— Сӯзан надорӣ? – чӣ гуфтано надониста пурсид Зукур.

— Сӯзанак дорам, – сӯзанаки чоки гиребонро кушода гуфт Сангиной ва Зукур пеш омада, даст ба чоки гиребон дароварда, соид, молид...

— Ту гушна, Зукур?

— Не, туро дидам, сер шудам.

Сангиной зебо набуд, дилкаш буд ва хуснаш яку якбора не, рафта-рафта ба кас маъкул мешуд: нигоҳаш, хандааш, дандони радааш, хусни рӯяш ӯро ширин ва дилкаш мекард. Ва Зукур танҳо барои Сангиной, ки гӯё дар олам дигар чунин зан набошад, аз роҳ гурехт... Аммо Сангиной безътибортарин кас аст дар деҳа: як девонаи Худо – ёри парихо. Зукур аз ин чиз беҳабар. Ҳарчанд вай гуфт, ки барои ӯ шуда, худро ба девонагӣ мезанад. Ба гумо-

ни Зукур занаш хурмати шавҳарии ўро ба чо меорад, ки яке аз вазифаҳои аввалини зани тоҷик ҳамин аст.

— Ман бояд равам, Зукур!

— Ба кучо?

— Ба кучо мешуд? Ба хона!

— Гумон кардам, ҳамроҳи ман...

— Ҳамроҳи ту?... Мумкин не-дия, набошад, мерафтам.

— Чаро мумкин не?

— Ман гум шавам, ҳама чиз равшан мегардад... То кай худро ба девонагӣ зада, ҳар чизро баҳона карда, назди ту меоям? Саргинчиниву хорчакашонӣ ба дилам зад.

— Охир ту ҳар рӯз назди ман намеой-ку?!

— Ман ҳар рӯз назди ту меоям, Зукур... барои он ки як рӯз гум шуданамро пай набаранд, ман ҳар рӯз назди ту буданро машқ мекунам, девона-девона дар дашту кӯҳҳо мегардам.

— Ин хел нақун, боз ягон кас наранҷонад!

— Не, касе намеранҷонад, ҳама аз девона метарсанд, акнун фаҳмидам, ки чаро бисёриҳо худро ба девонагӣ мезадаанд.

— Шохназар ҳоло ҳам девона?

— Ҳо, девонаи хонабанд... тару хушқаш як чо мегӯянд... Дасту пояш баста.

— Хайрият! – мадд кашида гуфт Зукур ва гӯё осуда гашт.

— Барои чӣ хайрият?

— Хайрият, ки ўро дашту кӯҳ гаштан намеронанд, вагарна туро азоб меод.

— Чӣ хел маро азоб меод? – ба сухани ӯ сарфаҳм нарафта пурсид Сангиной.

— Ана ин хел мебардошту ба замин мехобонду ба болоят савор мешуд.

Аз чунин ҳарфу рафтори Зукур Сангиной дар ғазаб шуд ва дасту пой зада, аз зери ӯ хестан мехост, ки шавҳараш дар бораи ӯ фикри хуб надоштааст ва девона-девона дар кӯҳу дашт гаштанро аломати дигар чиз медонистааст. Сангиной аз ӯ напурсид, ки барои чӣ чунин гуфт... балки ҳаракат мекард, ки аз зери ӯ озод шуда, хезад ва равад. Аммо Зукур рафтори ўро нози занона дониста, вайро ба замин пахштар мекард ва гӯё ки ӯ зани ганиматафтада бошад, гардан, рӯй ва сари синаи ўро зӯран мегазид, мемакид. Сангиной садо мекард, баъзан дод мегуфт ва шавқи Зукурро меафзуд.

— Девона шудай? Чаро ин хел мекунӣ?

— Девона, ҳо, девона! – мегуфт ӯ ва гӯё дар умраш занро надида бошад, ба қавле, мехӯрд.

— Нақун ин хел! Наку-уу-ун!

Садои баланди ӯ Зукурро андаке аз рафтори ваҳшиёнааш боздошт ва ба сараш зад, ки дар ҳақиқат барои чӣ чунин рафтор мекунад. Вай ором шуд. Вазнашро пурра бар Сангиной андохта,

оҳиста-оҳиста чашму абрӯ ва рӯи ўро лаблес мекард, то занаш бубахшад. «Девона шудаам; туро ёд кардаам!» беҳи гӯши Сангиной чунин садо доданд ин ҳарфҳо, аммо зан бовар накард. Донист, ки Зукур рашк бурда, чунин рафтор кард: аз танҳоғардии ў дар кӯху дашт рашк бурд.

— Дамам гашт! – кафи дастонашро ба сари синаи ў гузошта ва андаке тела дода, гуфт Сангиной.

Зукур нахест, балки пахлӯ гашта, ҳамон хеле ки Сангинойро оғӯш карда буд, болои худ баровард ва рӯи шикаму сари синааш боздошт.

— Хоб бикун ҳамин хел!

Сангиной хестан мехост. Ҳис мекард, ки буни гардану рухсораш дард мекунад аз неши дандони ў ва намедонад, ки пагоҳ назди хешон ҷиғуна рӯй менамояд? Боз маъракаҳои модаршӯй дар пеш, занони кунҷқоб чизе пай баранд, корро бало мезанад. Хост шаттоҳӣ карда, ба рӯи Зукур зада, маъракаи модарашро далел оварда, ҳам фавти модаршӯро ба ў фаҳмонад ва ҳам қасосашро гирад ва гӯяд, ки дигар намеояд ба ин ҷойҳо. Бе ин ҳам азобаш кам не, боз азоб додани ў ҷи маънӣ дорад, ба девонаи хонабанд рашк бурданаш барои ҷӣ?

— Шояд ба деуу парихо ҳам рашк барӣ, Зукур? – тоқат накард ў.

— Кадом деуу парихо?

— Деуу парихое ки баҳона карда ба наздашон мебароям.

— Кадом? Кай? – дарғирифт Зукур ва беихтиёр ўро раҳо карда, қомат бардошт. – Вай ҷӣ хел дев будааст? Ман туро гуфта, аз ҷанг гурехтам... Шояд рашк маро гуреза карда бошад... Ман нахостам, ки дасти марди дигар ба ту расад, чашми ғайр ба қазри чашмони ту нигарад... Ту чи хел мегӯӣ, ки ба пеши дев мебарой? Магар меҳри маро ба дев иваз кардӣ?

Сангиной чизе нагуфта, хест, канор рафт ва гирист. Зукур пеш омад, аз бозувони ў дошта ларзонд: «Ҷӣ хел дев?!»

— Деви ҳафтсар! – ба ситеза гуфт Сангиной.

Зукур ўро тела дод. Чанд кадам рафт бозистод, пушт ба вай садо дардод: «Дигар наё, Зукур!»

Зукур шах шуд. Гумон надошт, ки занаш ба ў чунин ҳукм мекунад; ҳаёл мекард, ки Сангиной ба кадри рафтори ў мерасад, аз барои ў ба чунин азобҳо гирифтор шуданашро пай мебарад ва ҳар соати боздидро ҳамчу обу ҳаво мунтазир мегардад, вале ҳоло дармеёбад, ки аз дидори ў шод нест. Зукур баробари ўро дидан ин чизро пай бурда буд: Сангиной хафа омад, хафа рафт.

— Дигар наоям?

Ин пурсиш Сангинойро боздошт, вале ў на баргашт ва на ҷавоб дод, на равон шуд; як зайл меистод ва баъди хеле фурсат, ки ҳама ҷо ороми ором буд, Зукур дар паси гӯшаш нафаси ўро шунид:

— Дигар наё! Агар оӣ, ба ҳама мегӯям!
Сангиной рӯ гардонду гуфт...

XIV

...Ва Зукур дигар наомад...

ӯ халтачаи сафедро назди Ваҳшӣ кушод. Ду нони загораро, ки ба андозаи даҳони коса буд, рӯи дастархони шол гузошт ва ба Ваҳшӣ нигарист. Ваҳшӣ ҳайрон шуд; гумон надошг, ки мардум ба чунин ҳолу рӯз расида бошанд, ки нони гандум ё чав нахӯранд, балки ба загораи арзану курмак эҳтиёҷ пайдо карда бошанд. Вай ҳеч чизро намедонист, фақат аз даҳони Зукур шунид, ки чанг мефтааст, аммо чйгуна чанг аст, напурсиду нафаҳмид. Агар Зукур гӯяд, ки Германияи фашистӣ – немисҳо бо мо чанг кардаанд, вай намефаҳмад, ки онҳо кистанд, вале гӯяд, ки кофирҳо, ӯ мефаҳмад, ки як миллати ғайри дин ба мо ғазо кардааст. Ҳоло ҳам дар чунин фикр аст, ки мусулмононро мекӯбанд... Ваҳшӣ ба нон нигаристу ба Зукур. Ва Зукур нигоҳи ўро пай бурда ба сухан даромад: «Чунон қаҳтӣ, ки намедонам, занам – Сангиной ин нонро аз кучо ёфта бошад»: Ваҳшӣ ҳоло ҳам ба ӯ зехн мемонд, вале бо нигоҳ ба Зукур чизе фаҳмонда наметавонист. Гӯё ҳамон рӯзе, ки Зукур нон меорад, гуфт, вай чӣ будани нонро нафаҳмид ва ҳоло низ чунон меангарад, ки нонро надида бошад, намедониста бошад. «Ин чӣ?» загораро бардошта, ба ишора пурсид Ваҳшӣ.

— Нон... нони загора, аз арзан, курмак, ҳуворӣ, сабӯс, нарма мешавад.. Шумо хӯрдагӣ нестед?

— Не, – ба ишораи сар фаҳмонд ӯ.

— Бисёр бомазза мешавад, – шикаста ба ӯ дароз карда гуфт Зукур.

Ваҳшӣ як пора загораро аз дасти ӯ гирифта, боз мутахаййир ба вай нигарист, ки онро чӣ кор кунад.

— Хӯрдан даркор, ана ин хел! – газида ва хоида фуру бурд Зукур. – Чизи нағз... дар дунё аз нон чизи хубтаре нест... Нони гандум бошад, боз хубтар... Ин ҳам бад не...

Ваҳшӣ медонист ҳамаи ин чизхоро, вонамуд мекард, ки намедонад; надидааст, нахӯрдааст. Газид нонро, хоид, фуру бурд. Ва дарк кард, ки аз он рӯз то ин рӯз акнун як чиз хӯрд, ки дар даҳонаш мазза дод. Вай ҳаловат бурд, ба пушт афтида роҳат кард, ба танаш шира давид. Сонӣ сухани Абӯшукур ба хотир омад, вале забон надошт, ки гӯяд: «Худо якеи моро зан мегардонд... туро мегардонд, бехтар буд, зеро ҷавонтар ҳастӣ...» ва дар танаш раъша давид: гуфтани ба чӣ рӯз афтидани Абӯшукур ба ёдаш омада, танаш ларзид ва шод шуд, ки забон надорад. Аз дергоҳ ҳама ҷояшро намуда, рӯболо ва ваҳшиёна хобиданаш Зукур фаросат карда, паҳлӯ лағжид ва оташи хомӯшгаштаре кофта, боз як шохча

гузошта, афрӯхт, ки холо ҳам гарм нашуда бошад, тарии барфу нами либос холо низ дар танаш кора мекард... Ваҳшӣ гӯшаи чашм кард ба ӯ ва пай бурд, ки рафтораш ба Одам нафорид.

— Ува! – хитоб кард ӯ, то хаёли Зукурро ба дигар чиз банд кунад ва фикри такрорро аз сари худ дур андозад: «Ин чо буда-натро касе намедонад?»

— Не, – базӯр матлабро пай бурда ҷавоб дод Зукур. — Намедонад, гайри занам касе намедонад.

Ваҳшӣ боз ба хаёл рафт, чизҳое пурсидан мехост.

— Ува! – диққати Зукурро ҷалб кард ӯ, сонӣ вазни аз миён болоро бардошта нишаст, ба ишораи даст аз ғор берунро дид кард, ду сарангуштро аз гӯшҳо боло дошта, бар сар гӯш кард ва якбора дастон ба ду тараф кушод: нест...

— Пишак нест? – мақсади ӯро фаҳмида пурсид Зукур.

— Ува!

— Мурдагист!

Ваҳшӣ боз дастон ба ду тараф кушод: «намедонам» ва ба тӯр-бофии барфи даҳонаи ғор дурудароз нигарист, ки ҳар сол як чиз такрор меёбад. Барф зиёд борад, даҳони ғорро қариб маҳкам мекунад, сонӣ паст шуда, дарунтари ғор меравад ва дер об мешавад. Ваҳшӣ гӯё хирсвор ба хоби чилла меравад, танҳо барои қазои ҳочат мебарояд. Ҳоло оташдонро дарунтар кашида, аз нафаси сарди барф ба ҷои гармтар рафтаанд. Пӯстақҳои хушки ошнадо-даро, ки Ваҳшӣ дар тӯли солҳои зиндагиаш чамъ кардааст, зер андохта ва калонтарашро рӯпӯш карда, умр мегузаронд... Ҳай тӯр мебофт барф – бод бозӣ медоронд онро – аз кӯҳҳо, аз баландиҳо омада, дар даҳони ғор гирд гашта, омехта, дар худ печида, тӯр-бофӣ мекард он. Ва чун бод басанда шуд, барф лап-лап аз тори ғор нишеб мешавад. Ваҳшӣ ба барфи арасот нигариста, пеши назар меорад, ки чӣ хел парер аз дунболи Зукур поида-поида рафт, бунӣ харсанги тори шахи Сафед истодану торик карда ба камар рафтанашро дид, вале омадан ва ё наомадани Сангинойро надида, баргашта омад; баргашт, то аз чунин рафтораш Зукур оғох нагардад. Ва чаро чунин кард, худаш намедонад. Акнун андеша мекунад, ки сабаби аз дунболи ӯ кашол шуда, ба ин қадар роҳи дур рафтаниш чӣ буд?

— Ува! – диққати Зукурро ҷалб кард, даст боло бардошт ба сақфи ғор, аз нигоҳаш маълум буд, ки осмонро дар назар дорад, сонӣ ангушт ба абрӯ кашиду сӯйи осмон бурд, ки мохро ифода мекард, пасон се ангушти миёна нишон дода, ба роҳи дароз ме-рафтагӣ барин даст шофсурат ронд.

— Ҳо, ако, мох, ки серӯза шуд, назди занам меравам.

— Ува! – шодӣ кард ӯ, то Зукур шод шавад.

Аммо Зукур ба худ гирифторм шуд ва аз рафтори дӯшинаи Сангиной ба андеша рафт, ки ба ӯ чӣ шуда бошад? Сухан аз модаршӯ

равад, рӯяшро яктарафа мекард ва ё ҳаракат дошт, ки аз он хусус харфе нашавад. Мазмун, ранҷондагӣ барин – модари якрави шар-такигӯи берӯю риё ўро ранҷондагӣ барин. Сангиной аз ин вачҳ чизе нагуфт, қариб дар бораи модараш сухан накард; омадани намояндаи ноҳияву деҳхудоро гуфту...

Аз беруни ғор наърае баланд шуд, онҳоро қарахт қард. Ваҳшӣ париди хест ва пешғаҳи ғор тохт. Зуқур чунон қарахт шуда буд, ки чунбида наметавонист. Ў, ки дар хусуси занашу омадани намоянда андеша мекард, пиндошт, ки бӯй гирифта омаданд. Акнун ҳалқа танг омада, ҳочат ба гурезу мубориза ҳам нест. Бехуда дар ин барф рафта, аз деҳа то ин ҷо пай пой гузошта, худро ба дом афтонд. «Пай поро барф гӯр қард... чӣ хел ёфтанд?.. Кори Сангиной ё кори модарам...» Ва ҳаёли ўро наъраи дигари беруни ғор пароканд. Ба назараш ҳар кӣ буд, ҳар чӣ буд, даҳон ба даҳони ғор гузошта, то ҷону зӯр дошт, наъра зад ва ғорро пур аз садо қард, ки дергоҳ давр гашт. Зуқур пай бурд, ки наъраи одамӣ нест, ба худ омада, тозон сӯи Ваҳшӣ рафт, аммо ўро пайдо накард. Як пояш ба пастӣ рафт ва даст ба девораи ғор расида, худро базӯр ниғаҳ дошт: «Ако!» оҳиста садо баровард ў, вале Ваҳшӣ ҷавоб нагардонд. Зуқур яқин қард, ки он тараф роҳ нест; пешғаҳи ғор баста аст, аммо Ваҳшӣ нопаёдо.

Даҳонаи ғор торик шуд. Зуқур гардан тофта, як чизи бадҳайати сиёхро дид, ки барфи даҳонаи ғорро пахшу пош қарда, даромад ва ба ягон чиз нигоҳ накарда, бӯеро нашуниди, хавферо пай набурда, пешғаҳ омад. «Пишак, ако!» Ваҳширо ҳамин ҷо дониста, ҷониби нишебӣ даҳон бурда гуфт ў. Ба гумони ў гурбаи сифат қардаи Ваҳшӣ ҳамин аст. «Вай – хирс!» аз пас садо дод ва Зуқур хайрон монд, ки чӣ зайл надида, хирс мегӯяд. «Куштан лозим!»...

Зуқур моту мабҳут гашт; на аз хирс будани он хайвон, балки аз забон баровардани Ваҳшӣ. «А...а-а-а!!!», гӯё забони Зуқур гирифта, худро гум қард.

«— Куштан лозим!» боз пичиррос зад Ваҳшӣ ва боло омада даст бар дӯши Зуқур гузошт, сонӣ тарзи куштани хирсро нишон доданӣ шуда, даст ба гулӯи ҷавон бурд ва хафа қард. Зуқур гумон қард, ки мекушад ўро. Гарданак зад, то раҳо шавад... Ваҳшӣ даст бозгирифт ва ба хирс ишора қард... Хирс рост ҷониби онҳо меомад; ё хоболуд аст ё қасд қарда меояд. Даҳонашро ғоросо кушода, фӯк боло қарда, чунон наъра зад, ки дар ғори Амбал нағунҷид, онҳоро ба ларза овард... Ваҳшӣ якбора ҷониби берун тохт ва хирс натавонист, ки гурезад. Дами баромадгоҳро банд қард Ваҳшӣ. Ҳамин вақт хирс оҳанги гурез қард.

Зуқур аз рафтори Ваҳшӣ рӯҳ гирифта, гурбаосо қаҳид ва бар хирс савор шуд. Хирс аз зери рони ў раҳо шуданӣ буд, ки пеш қаҳид. Зуқур афтид. Пой хирс ба дасташ омад. Пас кашид... Хирс якбора ба замин афтиду гел гашта рӯ ба Зуқур овард ва ба сару

рӯяш чангол задан хост. Зукур пойи он раҳо карда аз гулӯяш гарифтанӣ буд, ки ба банди дасташ зарбаи сахт расид. Нафаҳмид, ки нохуни хирс пӯсти дасташро дарид.

Ваҳшӣ тамошобин буд.... Бел дар даст медошту пеш намеомад. Медид, ки чӣ зайл хирси пурзӯр дахон дарид, дандонҳои тезашро ҷониби Зукур мебарад ва ўро бо як газидан мағлуб кардан меҳоҳад. Вале дасти Зукур аз гулӯи хирс дошта намегузорад, ки дандону даҳони вай ба ягон ҷояш расад. Фақат хирси қомат рост карда худро аз Зукур боло гирифта, аз тор ўро пахш кардан меҳоҳад ва ба саруруӣ, бозуву дастонаш нохун заданист. Ба назар Зукур бо як даст аз гулӯи хирс дошта онро баланд мебардорад. Маълум, ки хирс тан доданӣ нест. Зукур пай бурд, ки дергоҳ онро дошта наметавонад: монда мешавад, ё зери хирс меконад ё раҳо мекунад. «Аз пояш кашед, ако!» садо кардан меҳоҳад Зукур, аммо сари мардӣ гуфта наметавонад. Маълум, ки қасдан мадад намекунад. «Чаро?» дар дил мепурсад ў ва дандон ба дандон монда, гулӯи хирсро сахттар мефишорад. Панҷааш гиротар ба гардани хирс фуру меравад... Ва акун ў сарашро пушт дошта, мебинад, ки панҷаҳои хирс дар ҳаво бозӣ мекунад, ба ҷое намерасанд. Хирс якбора вазн андохт. Миёни Зукур ҳам хӯрд аз вазни гарони хирс. Хирс ҷонашро халос кардани шуда, якбора ўро пеш кашид, худ пас рафт. Зукур гӯё чунин лаҳзаро нигарон буд, ки хирсро тела дода ба пушт хобонд ва савор шуд. Хирс аз зер дасту по мезад, сар мечунбонд, ки халос хӯрда, гурезад, чангу нохун зада, ҳама ҷои ўро мебарид.... Ваҳшӣ тамошобин ба Зукур тан дод: дид, ки чӣ хел ў якбора худро бар шиками он хобонда, дастони ўро аз кор монанд ва гулӯяшро пахш мекарду пахш... Хирс дасту пой паҳн карду бемадор шуд. Зукур аз тори хирс якпахлӯ афтид, сараш ба барф расида сарди ро эҳсос кард, аммо хеста натавониست.

Зукур аз хуш нарафта буд. Дам мегирифт. Чашмон пӯшида, дастон ба ду тараф кушода, дандон ба дандон монда, «дам» мегирифт, то андаке ба худ омада, ҷониби Ваҳшӣ табассум карда хезад ва ҳеҷ гоҳ напурсад, ки чаро ёрӣ надод... Ҳар қадар худро мард гирад ва бо дард мубориза барад ҳам, пай бурд, ки зӯраш рафтааст, хуши хестан надорад... Ба назараш хирс ҷон гирифт ва ҳоло хеста гурехтанист. Зукур чашм кушод ва хирси хобидаро дида, боз чашм пӯшид.

— Ува!

Шунид ин овозро, вале чашм накушод. Ҳайраташ афзуд, ки чаро ў боз «ува!» меғӯяд? Забон доштааст, харф зада метавонистааст, боз «ува!» меғӯяд. Чашм накушод, ҷавоб надод, ба танаш расидани дастеро пай бурда, абру парронд. Ваҳшӣ ўро чунбон-чунбон кард. Зукур чашм кушода, тори сар Ваҳширо дид, ки меҳандид, нарангушт боло дошта, зӯр будани ўро мефаҳмонд: «Во!» Ва ў боз чашм пӯшид, ки ҳоло вақти чунин суҳанҳо нест, дам

гирифтан лозим, аммо дар асл фикраш ин нест, балки рафтори Ваҳшӣ ҳайронаш кардааст.

— Ува!

Зукур боз чашм кушода, дар дасти Ваҳшӣ корд дид.

— Хо, сар буред, ако... – гуфт ӯ ва чашм пӯшид. Чашм пӯшиду хама чизро фаромӯш кард, гӯё аз олам рафт. Чизе ба ёдаш наомад, дароз-дароз нафас мекашид, баъд ҳамон дам ором шуд, мурдаасо. Ва бедор шуд, ки ором асту бемадор, банди дастонаш месӯзанд, шикамаш ҳам, банди пойҳояш ҳам ва боз Ваҳшӣ хирсро пӯст канда, шикамашро чок карда, талхадонро бурида, сари ду ангушт медорад ва ба Зукур намуда, механдад. Зукур аз чашм кушоданаш пушаймон шуд: кошкӣ чашм намекушоду хандаи ӯро намедид, «ба чои мадад тамошо карду ба чои дилдорӣ хандад ё ақлаш намедавида бошад?» Зукур андеша мекард рафтори ӯро: «Тамошо кард, ки кадомамон зӯр мебароем... ё мунтазир буд, ки кай маро хирс пахш мекунад?... Наход фаҳму фаросаташ нарасад, ки сағҳо вақти талош ба муқобили даррандагон ёру ёвар мешаванд... Агар ҳарф зада наметавонист, гумон мекардам, ки ваҳшии ваҳшист, аз тухми одам аввалин бор маро дидааст, лекин ҳарф зад... ва чаро худро гунг вонамуд мекунад... Шояд сабаби мадад накарданаш ҳамин бошад... Аз сирру асрораи оғоҳ шудам: забон доштанаширо донистам, паноҳгоҳашро ҳам, акнун хавф мебарад аз ман...»

— Ува!

Хитоб кард Ваҳшӣ, аммо Зукур худро ба нодонӣ зад. Ӯ боз садо кард, ҳамон сухани хамамазмунаш баланд садо дод: «Ува!» ва Зукур чашм кушода дар дасти ӯ сихчӯбҳоро дид ва яқин кард, ки Ваҳшӣ аз хушнудиаш аз гӯшти хирс кабоб пухтанист. Бо имову ишора ӯро низ даъват мекунад. Ҳаракати хестан кард, то дар назди Ваҳшии бемуруват ин қадар ҳақири нотавон набошад.

— Аҳо, гап зада метавонистаед, чаро гап намезанед?!

Ваҳшӣ, ки сари оташдони сангӣ хирсурут меистод – чорпо метофт, коматашро рост карда, мутаҳаййир ба Зукур нигарист ва сихчӯбҳо аз дасташ афтиданд. Дурудароз хомӯш буд ва зайле нигарист, ки хирсу сайёд хангоми рӯ ба рӯ шудан ба чашми якдигар менигаранд, то бо нигоҳ ҳамдигарро мағлуб созанд. Ваҳшӣ дид, ки мижаи Зукур ҳам намехӯрад, як қадам пеш монд; ҳамлавар мешудагӣ барин як қадам пеш монду бозистод, то ӯ узр хоҳад... Аммо нигоҳи Ваҳшӣ, истоди ӯ, тарзи ба пеш майл карда, тез нигаришонаш дигар чиз талаб мекунад:

— Ба ту чӣ даркор, бачча, забон доштан ё надоштани ман?

Зукур ба чизе кордор набуд, часта хест ва қарс зада давр гашт:

— Аком забон баровард! Аком забон баровард!

Ваҳшӣ чунин рафтори ӯро дида, аввал ҳайрон монд, сонӣ пай бурд, ки бачча барои сухан гуфтани ӯ шодмонӣ дорад, табассум

карду чизе нагуфт. Боз сари оташдон рафт, сихчӯбҳоро чид, ба оташ хезум гузошт, то лахча шавад, кабобашро пазад.

Зукур шодӣ кард, хушнудӣ кард, то Ваҳшӣ ҳаросашро пай набарад, ларзай танашро нафаҳмад...

— Қаҳрамон... – даст бар китфи Зукур монда гуфт Ваҳшӣ, ларзай тани ӯ бозмонд. – Забона пурсидӣ-а? Аз тарс шуда буд, боз аз тарс кушода шуд, аз тарси ҳамин хел хирс...

— Шумо ҳам...

— Не... Абӯшукур...

Зукур пас- пас рафт... бо ҳамин рафтан аз ғор баромада, якбора рӯй тофта, гӯё ки то ҷойи пояш расидан метохта бошад... Аммо Ваҳшӣ ўро боздошт.

— Хирс кушт ўро... Ҳамон қабри берун – қабри Абӯшукур!

— Абӯшукур ба ман бобо...

— Бобо?... Ин хел бошад, ту қасдатро гирифтӣ...

Ваҳшӣ гумон кард, ки баъди чунин ҳарф Зукур аз ӯ чӣ хел қасд буданашро мепурсад ва ӯ дурӯғи зиёде мегӯяд, аммо Зукур напурсид. Хомӯш монд. Ба оташи алангааш фуру нишаста ва рӯйи лахчаҳо гарди хокистар гирифта нигоҳ карда, гӯё набарди хирсу бобояшро пеши назар меорад ва мебинад, ки чӣ зайл хирс боборо ба зер андохта, пахш карда, мекушаду Ваҳшӣ аз канор тамошо мекунад ва нигарон аст, ки кай ҷони бобо мебарояд...

— Ва шумо тамошо кардед?

— Не, ман баромада гурехтанашро дидам... Ҳамун гурехтанаш... акнун омад ин хирс... Дар ҷои қабраш дидам ин хирсро ва омадам, ки Абӯшукур...

XV

Ваҳшӣ чашм ба тори ғор шаби сиёҳу пурвоҳимаю дарози чилла-ро рӯз кард. Ҳама умраш такорӯ шуданд, ҳама рафтору кирдораш муқаррар гаштанд ва ӯ хост миёни ин хаёлу хотираҳои ночиз кештанро дарёбад, аммо ягон шакли инсонӣ пеши чашмаш наомад, то гӯяд, ки ин манам; ҳама вақт пеши назараш ҳайвонҳо мегузаранд ва ӯ аз онҳо тарсида тори кӯҳу шахҳо мебарояд, сағони рама гӯё гург ба рама зада бошад, безобита гашта, бӯ гирифта, ҷониби ӯ меоянду бозмегарданд; садои одамӣ доштани Ваҳширо доништа, ҳуштаки паст-пасташро шунида, ишораҳои ошноӣ доданашро дида, даҳон кушода, иринҷос зада, лаб лесида ва ё думак зада, бармегарданд; дар камару обканду паси буттаҳо ё даруни арча истода, аз пойи гӯсфанд дошта, пас кашида, барои садоаш набаромадан, даҳони онро доштаниш; сонӣ аз роҳҳои дур гӯсфанди куштаву рӯдаву ишқамбааш холишударо сари дӯш бардошта омаданаш ва аз тори ғор ба зер андохтаниш... ҳама-ҳама пеши назараш меоянд ва ӯ хаёл мекунад, ки ҷуз ваҳшигӣ, ҷуз хиёнат, ҷуз ноқасӣ... чизе

нест. Бар замми ин дурӯғҳои ба Зукур гуфтааш баданаширо ба раъша оварданд ва аз кадом ҳисси мағшуш дар танаш хунукӣ ҷой гирифта, ўро ларзонд, ки аҳён-аҳён чунин ҳолат рух меод; кам вақтҳо худро ноҳинҷор, ночўр, лоимкон ва мубтало медонист, аммо холо пай мебарад, ки варача авҷ гирифта, таб мебарорад ва рафту ин ҳолат ба бемадорӣ гардад, лозим меояд, ки мадади Зукурро талаб кунад. Ҳарчанд имрӯз вақти набарди Одаму хирс ба ў ёри надода, мурдани якеро мунтазир шуд, сонӣ аз рафтори нокасонааш шарм накарда, хандид – масҳара барин хандид, акнун лозим меояд, ки мадад пурсад... ў кўшиш дорад, ки чунин кор нашавад; худро муктадир, тавоно гирифта ва сиву ду рагашро якҷоя мефишорад, ки табу ларза аз тан рафъ гардад, ба худ ояд, то ба Зукур эҳтиёҷ пайдо нашавад...

Ба назараш аз кадом кунчи ғор арвоҳи Абўшукур мисли як нуқтаи сиёҳ пайдо шуда, пеш меояд ва фазои ғорро парвоз карда, рост ба чашми ў менишинад ва бодосо муҳаррик шуда, чашму мағзи сари ўро хўрдан меҳаҳад; дар танаш сардӣ меорад ва ба кадом балои бедармон гирифтор мекунад. Раъшаву фарошои танаш на кам шуд, балки афзуд ва ў боз ҳама чизро фаромўш кард. Дар андеша шуд, ки ин меҳмони ногаҳониву ноҳондари чун аз вучудаш дур андозад... Меларзад хунук хўрда ё ҷоғаҳи гарм лозим ё бори вазнин. Оташи гарм ҳам таъсир надорад. Ё касе лозим, ки пой ўро молида раъша аз танаш барорад. Хизмати Зукур лозим. Аммо ў чунон хобида, ки хирсро кушта, хобашро гирифта бошад... Зимни ларза ҳайраташ афзуд, ки чаро Зукур дар хусуси набарди хирсу бобояш чизе напурсид, таҳқобӣ накард, сабаби ҳамроҳиашонро донистан нахост, балки бепарво – ҳатто аз хирсро куштаниш ҳам шод нест; баччаи дарундори рамузгири бепарво. «Ё пай бурда бошад, ки Абўшукур аз дасти ман мурдааст?»

Зукур якпахлӯ гашт. Бепарво. Ғаши Ваҳширо овард, ки ҳамроҳ дар чунин ҳолатҳо ёвар нагардад, мадад накунад, кай лозим мешавад; ў холиё пай бурд, ки чӣ қадар дар тангдастӣ, зарурат, нокомиҳо якдигарро мадад кардан, даст гирифтани лозим будааст... Шояд хомўш мондану худро ба нодонӣ зада, ин қадар бепарво хобидани ин бачча ҳамин бошад, ки ман дар ҷанги хирс ёри надодам... Баъди ин чизро дарёфтани танҳо ўро бедор кардан нахост, балки орзу дошт, то нахезад... Ба андешаи зиёд бедор накард, ки ин баччаи хирсафкани пурзўр ўро дар чунин ҳол дида қасоси бобояшро наситонад... Чунин андеша ўро безобита мекард ва ба худ меғуфт, ки як рӯз не, як рӯз набера киссаи марги боборо донистан меҳаҳад, ё ба деҳа рафта хабар медиҳад, ки Абўшукур дар дами фалон ғор гўронида шудааст, ё худаш гўрро кушода, устухонҳоро чамъ карда бурданӣ мешавад ва ё аз деҳа одамон омада ин корро мекунанд... Он гоҳ? Он гоҳ намедонад, ки кор чӣ анҷом мегирад... Ваҳшӣ аз зўри Зукур хавф мебарад, ки рӯзе миёнашон хархаша

шавад, аз дасти чавони хирсафкан халос хӯрдан муҳол бувад, гӯё танҳо барои ҳамин чизро доништан набарди онҳоро тамошо карда буд... ҳоло аз он тамошо меларзад ва шукр мекунад, ки аз безабони рухдоди Абӯшукрро ба вай такрор накард... Ҳарчанд ки Ваҳшӣ камтар аз ӯ зӯр надошт, таҷрибадори ҳилакори одамкушта буд, аз зӯри чавон ҳаросид.

Ваҳшӣ ҳаваси хоби Зукурро дорад; гумонаш, ки умре хоб накарда, тамоми шабҳову рӯзҳо ҳамин хел азоб кашида, айём дар ғурбату кулфат ба сар бурда бошад, ҳаваси хоб дорад, аммо тани ноҷӯр, вараҷаи бадан, хотири парешон хоб парронда... Ӯ сар бардошт; аз таксарию пасти пӯсти қатқарда сар бардошта ҷониби Зукур нигарист, ки дар ториқӣ хобу бедорию ўро муайян мекарда бошад. Ба Зукур нигарист, аммо надонист, ки барои чӣ менигарад. Ба «хезу оташ гирон» гуфтан рӯяш нашуд, ба пахш карда куштан зӯраш нарасад. Боз ларзид аз чунин андешаи ба сар зада... Якпахлӯ гашта, вазн бар оринчи рост андохта ва кафи даст зери баногӯши рост муттақо гузошта, ба Зуқури ду вачаб дур хобида нигарист. Аз дароз-дароз нафас кашиданаш пайдост, ки рӯболо меҳобад. Хизмати хирсонаи Ваҳшӣ айни муддаост, аммо мадор надорад...

— Ув-ва! Ув-вув вув-ва!

Аз ҷониби Зукур ҷавобе нашуд. Ваҳшӣ пай бурд, ки дигар садо карда наметавонад, ин дафъа садо кунад, дандон ба дандон мезанад, шояд Зуккурро шод ҳам кунад. Пас дам ба дарун гирифт, ки Зукур аз ҳолати ӯ бохабар нагардад. Аз ин рӯ дандон ба дандон монда, ангушт мушт карда, пӯстакҳои по ба пову даст ба даст басташро аз рӯй афканда, хестанӣ шуд ва зиёдтар хунук хӯрдану ларзишро дониста, аз баҳри хештан гузашта, боз пӯстак боло кашид, сар зери он гирифта, аз нафаси хеш гарм шудан хост. Аз роғи пӯстак ҳавои хунук мебаромад, пашми пӯстак аз байни мӯву риш гузашта, ба рӯяш гашовар мерасид; зиёдтар бӯи он – бӯи хоку заҳу пӯсти ошнадода. Ваҳшӣ танҳо ҳамин шаб – ин лаҳза пай бурд, ки зиндагӣ чист, тани дуруст чист, як инсони танҳову бекас чӣ одам аст ва ҳатто ҳамроҳи бегона ва дардноошно чӣ ҳамроҳест. Вай чандин соле, ки яккаву танҳо буд, аз танҳои худ, аз бекасу кӯй будан нанолида, аз чунин рафтораш, аз ваҳшӣ гаштанаш, аз бенаслу насаб монданаш пушаймон нагашта буд, аммо дар ин шаби тор, ки ҳамроҳ дораду дар танаш чӣ бало ҷой шуда, дасту дили ўро аз ҳама чиз шустааст, месӯзад... Дар дил ҳамин қадар армон дорад, ки аз дасти ин бачча намирад...

— Зу-зу... Зу-зу-зу...

Аввалин бор номи ўро ба забон овардан хост, нашуд: ларзаи танаш имкон надод, ки вай номи ўро гирифта, бедораш кунад. Пасон даст ёзид. Якбора пахлӯ гашта, дасташ ба сари синаи Зукур бархӯрд ва ӯ тарсида «Ваъъ!» гӯён парида хест.

— Ва-ва-ва... ва-ва-ва... – дандон ба дандон зада, чизе гуфта натавонист Ваҳшӣ ва Зукур баъди ба худ омадан пай бурд, ки ӯ меларзад. Каме пеш омада, сари зону нишаста, даст ёзида ва дасти ӯро дошта, пай бурд, ки чун барги бед танаш меларзад.

— Чӣ шуд, ако?

— Ва-ва-ва-ва...

— Хунук хӯрдед?

— Ва, ха.

Зукур дигар чизе напурсид ва даст-даст карда аз пушти оташдон санги шарарро пайдо кард ва хаси хушки барои пешдаргирон тайёр кардаашро гирифта, санг зада оташ баровард, ки шарораҳои он дар торикии ғор чӣ андоза барқ мезаданд: оташи санг ба хаси хушк зада, сӯхту афрӯхт ва Зукур қабзаи хаси фурузонро бар оташдон гузошта, аз тори он чанд чӯби хушк ниҳод, то зуд дар гирад... Оташ аланга зад, ғор равшан шуд. Акнун онҳо гоҳ якдигарро равшан медиданду гоҳ хира – оташ аланга занад, хуб медиданд, паст шавад – хира. Зукур мадад кард, ки Ваҳшӣ дами оташ биёяд. Овард ба ҷои дӯстдоштааш – рӯи пӯстак нишонд ва боз ба оташ хезум гузошт, офтобаро паси оташ ниҳод...

Ваҳшӣ кафи дастон ба оташ медошт. Кафи дастон, рӯй ва пойҳояш месӯхт, аммо тахтапушташро хунук мелесид. Пушт мегардонд, пеш хунук мехӯрд, рӯйро дорад, тахтапушташро сармо мезад. Меларзид...

— Чой, ако!

Гармии дӯлча ба Ваҳшӣ форид, ҷойи сӯзони хафтгиёҳ хам. Пас ӯ андеша кард, ки ҳамроҳ лозим аст; дар ҷунин ҳолатҳо ҳатмист. Ба Зукур нигарист ва ӯ аз нигоҳи Ваҳшӣ саволеро дарёфт:

— Ба шумо чӣ шуд, ако?

Ваҳшӣ сухан накард, балки дастонашро ба ду тараф кушода, маънии намедонамро ифода кард.

— Шояд гӯшти хирс нафорида бошад?

Ваҳшӣ боз ҳамон хел даст кушод: «Намедонам» ва дид, ки Зукур суханашро тамоm карда, дигар ҳавсалаи гуфтан надорад, афзуд: «Касал мебуд, ту ҳам касал мешудӣ».

— Ҳа-а.

Ваҳшӣ дӯлчаи дуввумро ҳолӣ кард ва боз хӯрдан мехост, акнун пай бурд, ки дар баданаш гармӣ давида, ташнагиаш меафзояд ва дар кучои танаш нам пайдо мешавад, вале аниқ намедонад, ки дар кучо? Дар зери каш, пушти лаб, паси гӯш ва ё дар майнаш – хаёлаш. Боз нӯшид. Ташнагиаш намешикаст, боз нӯшидан мехост. Чой тамоm шуд. Ба Зукур фармуд, ки боз аз кӯза ба офтоба об рехта, бар оташ гузорад. Ҷунон кард Зукур, вале то чӯшиданаш тоқати Ваҳшӣ тоқ буд, гӯё чигараш дуд мекард ва пиндошт, ки ҳаргиз ташнагиаш нашиканад. Саҳл монда буд, ки

Ваҳшӣ ба Зукур дод занад, ки бар оташ хезуми зиёд гузорад, то об зудтар чӯшад.

— Одам бо одам зинда, ако!

Қариб ўро як мушт кўфта буд Ваҳшӣ. Худдорӣ қард, суханашро нашунида ангошт, ба андеша рафт: «Чаро чунин гуфт? Як пиёла оби чӯшондари миннат мекунад?»

Аз таъсири чой хобаш парид, вале чойчӯши саввум ҳам ташнагиро нашикаст, оқибат оби хунук хӯрд. Оби хунуки кўзаро ба сар кашиду хунукиро хис қард ва пай бурд, ки сари дилаш равшан шуд; дар танаш тароват давид ва даҳон кушода ҳамёза кашид. Зону оғӯш қард ва сар бар сари зону ниҳода, аз гармии оташ ва ҳаловати оби сард пинак рафт. Ва надид, ки шаби дароз дар беруни ғор ҳаво ранги худро мегирад. Зукур боз бар оташ хезум гузошт, то Ваҳшӣ сарди ро хис накунад. Вай пўстҳои пайвастаро овард, оҳиста бар дӯши ӯ гузошт, ба пушташ ҷафс қарда, қариб печонд офтобаи обаш қариб чӯшидари аз оташ дур кашид ва хоби вайроншударо гирифтани хоста, ба «чогах» дароз кашид ва рӯзи калон шуда бошад ҳам, нахест, ки коре надорад ва ба назараш то об шудани барфҳо хирсона хобидан рост меояд..... Ваҳшӣ худ ба худ якпахлӯ афтид ва рӯ ба рӯи хокистари сарди оташдон дуру дароз хобид. Зукур ба ин махлуки пўстакпеч нигоҳ мекарду аз фикр мегузаронд, ки чаро Худо ўро инсон халқ қардааст? Чаро инсон офарида, пўстакпеч қардондааст? Зукур медонад, ки узвҳои бадани Ваҳшӣ инсонӣ, аммо хулқу рафтору, хӯрду хобаш ваҳшиёна. Ба сурат ўро бинад, ба сират нашиносад. Надонад, ки чӣ ният дорад; надонад, ки Ваҳшӣ аз анҷоми ҷанги гражданий воқиф аст ё на, ҷанги нав тамом шавад, ба ягон ҷо равад ё на? Муродаш қард? Ба чӣ умед бастааст? Пири фартут, ки шуд, барои давлат, ҷамъият, барои инсон хавфи осебу зарараш намонд, зодгоҳашро суроғ қарда равад ё на? Охир ўро дар ин ҷо кӣ гӯр қунад? Хайр, ӯ Абӯшуқурро гӯр қард, ўро кӣ гӯр қунад? Ё зоғу заған хӯрад мурдаамро мегӯяд? Ё ба ман умед бандад? Охир, ман як умр мисли ӯ-дар ғор монда ваҳшӣ намешудагистам... ҷанг тамом мешудагист... ҳама қиз чойи худро мегурифтагист... ман ба деҳа бармегаштагистам... Падару модар, зан, ва... Ва ҳамон қизе, ки ҷандин сол боз ғашӣ дили ӯ буд, алҳол хотирашро парешон қард, давоми андешашро бурд: акнун аз Ваҳшӣ ҳам пурсиданист, ки ӯ фарзанд дорад ё на?..

Зукур беихтиёр ба Ваҳшӣ ниғарист, ки як зайл лўнда шуда, лаби оташдони сард меҳобид – сағирона. Пасон ҳаёлаш дур рафт, то назди Сангиной, ки чаро муомилааш он қадар ба вай хуш набуд ва чаро назояд?

Вай чунбид ва диққати Зуқурро қалб қард. Ў вақте чунбид, ки офтоб аллақай зардиашро аз қуллаҳо мебардошт. Хунук хӯрда хест. Зукур зуд оташ афрӯхт. Об чӯшонд. Ваҳшӣ бархост. Ҳамёза

кашида, танаширо ба ҳаракат овард ва хирсона аз ғор берун рафта омад. Назди оташ нишаст ва ба Зукур фармуд, ки сихкабоб пазад... Пасон фармуд, ки ғўстро дар пўсташ печонда, миёни барф ғўри кунад. Зукур ин корро ҳам кард ва аввалин бор сихкабоби ғўшти хирс хўрд. Ғўё коре нашуда буд, чизе тағйир наёфта: ором, чунон ки дар рўзгор ҳамин хел рафтор кунанд; шиштану хўрдану хестан ва хуфтану... вале ҳамааш ба якборагӣ сар шуд...

XVI

— Ту кай ба деҳа рафтани?

— Баъди ду рўз.

...Ва Ваҳшӣ ҳамин ду рўзро нигарон шуд. Дар ин муддат ӯ он қадар фикру хаёл кард, ки тамоми умр нақарда буд; дар чогаҳаш – зери пўстин он қадар ғелид, он қадар паҳлӯ гашт, ки ҳар тобистонҳо рӯи хоктӯдаи нарм чунин ғел занад. Ғел заданҳояш ба хотири андеша буд; ба китфи рост хоб равад, фикраш чӣ гунаву ба чап ғелад, чун шавад... Андеша дошт, ки чаро Зукур хомӯш аст? Чаро ҳарф назанад? Оху воҳи ӯро шунида ҳолпурсӣ накунад. Зукур миёни андешаҳои ӯ месурфид ва гумон дошт, ки овоз барорад, ба хоби Ваҳшӣ ҳалал мерасонад.

Ваҳшӣ миёни андешаҳо гурбаи сиёхро ёд меовард, ки чаро наметобад, чаро рӯи барфи тозаи дами ғор нақши пои ӯ нест, чаро дар чунин зимистони қаҳратун нола карда намеояд, ки дар ин манзили хушк маскан гузинад. Шояд то омадани ӯ макони гурба ин ғор буд ва аз ҳайати баднамои ин ваҳшиодам гурехта, миёни сангҳо маъво гирифт... ин рўзҳо, ки наметобад, Ваҳширо андешаманд гардонд: «Чаро гурба то ин чо омадани Зукур пайдо буду баъд ғайб зад?» Шояд ба қисмати ӯ вобастагӣ дошта бошад? Шояд ин огоҳие бошад, ки ӯ қорашро дониста кунад, хушёр бошад? Ақаллан аз ин Одам – аз ин чавони пурзӯр... Шояд гурба ҳам аз зӯри ӯ хавф бурда, ғайб зада бошад? «Гурбаҳо ходисаҳои рўзгорро пеш аз вақт мефаҳманд, ҳатто зилзиларо... Ҳо, гурба аз ин Одам тарсид – аз ин Одам натарсида ҳам намешавад. Ман метавонистам ба ӯ ёри диҳам, ки хирсро зудтар кушад, дидам, ки зӯраш зиёд, кордор нашудам. Хирс бояд ӯро мекушт – хирси ҳашмии ломакон – аммо зӯри зиёди Одам хирсро кушт... Акнун навбати ман... Ҳоло зӯраш нарасад, рўзе мерасад... Ва агар донанд, ки бобошро...» Сурфид Зукур, хаёли ӯро парешон кард. Гумонаш, ки андешаҳои ӯро дарёфта сурфид, ки хом аст хаёлат – тушбераро хом шуморӣ, ҳоло бо собуни ман чома нашустай... Пасон хаёлаш берун рафт, аз ғор баромада, сари қабри барфпӯши Абӯшукур қарор гирифт ва хаёл кард, ки чӣ қадар ин одам осон мурд, номурод мурд – аз бахт гурехта, ба аҷал дучор шуд ва пеши назараш омад, ки чӣ зайл буни девораи ғор истода, дасту пояш ларзон, тир ба

нишон расад ё на; гоҳ нишонро ба пешонаи ӯ мебурду гоҳ ба сари дилаш ва дасту пояш меларзид...

Ва ҳама гуна хаёлу андешахоро набарди Одаму хирс пахш карда, пеши назари Ваҳшӣ меояд ва ӯро парешон мекунад; парешон мекунад, ки ин чавони пурзӯр аз пеши худ ин чо наомадааст, балки ӯро фиристодаанд – барои хуни боборо ситонидан... ва ӯ маврид пояд. Хаёлҳо кунад ӯ ва боз аз фикраш гардад: агар чунин буд, он шаб – вақти бемадориаш корашро мекард. Пахлӯ мегардад, андешааш дигар мешавад: «Волло, ки ӯро аз пайи банда фиристодаанд, вагарна баробари омаданааш Абӯшукурро ном намегирифт». Пахлӯ гашт ва хис кард, ки танаш хориш мекунад; беҳи ришу зери манаҳ, паси гардан ва ҳар чое, ки пур аз пашм аст, хориш мекунад ва ӯ бо нӯги нохуни дароз он чоро хорида, медонад, ки ё кана аст ва ё шабуш...

— Ба рафтани чанд рӯз монд?

— Як рӯз.

Ва Ваҳширо бештар ҳаяҷон пахш мекунад, бештар дасту пояш меларзад, чунон ки рӯзи Абӯшукурро парронданаш ларзида буд. Ӯ лаби оташ нишаст, дуздида-дуздида аз миёни мижаву абрӯвони дароз, аз байни пашми зиёди ба пешонӣ ҳамида, сару рӯйро гирифта ба чавони сиёҳчаи беҳис, ки нигоҳу вачоҳаташ бетафовут аст ва гӯё барои чӣ ба дунё омаданастро намедониста бошад, менигарад, чашм медӯзаду медӯзад: кофтани дили оташро баҳона карда менигарад, сикхабобро аз сари санг гирифтаву рӯгардон карда менигарад ва медонад, ки ниҳоят вақти кам мондааст – ҳамин рӯзу боз як шаб... Он тарафаш чӣ мешавад, маълум нест. Ҳоло ба хулосае наомада, хаёл мекунад, андеша дорад ва фардо назди Парвардигор чӣ ҷавоб гуфтавро фикр мекунад ва худ ба худ ба хашм меояд, ки Парвардигор ӯро ба чӣ рӯз овардааст, гӯё айби худи ӯ не, зеро қисмати пешонии ӯро пешакӣ навиштаанд. Пас чӣ хел? Бо корд? Бо бел? Бо санг? Ё хафа карда? Не, ӯро хафа карда, кушта нашавад, чавони хирсафкан тавонад ӯро пахлӯ гардонда, зери рон гирад... Аз шиддати фикр, ҳаяҷони зиёд ва аз хаёли он ки ҳама роҳҳои қатлро ӯ пеши назар меоварду барои нобуд сохтани Зукур истифода мекард, зери обу арақ монд ва тафси бадан хуни тез ӯро чунон бардор дод, то париди хеста кореро кунад, ки... пасон хотирчамъ ҳаёти ваҳшиёнаашро идома диҳад... «Ё боз як бор рафта, ояд?»

Ва намонд, ки ӯ рафта, ояд: гашти пешин оташ афрӯхта, ду-се чӯби бақуввати бодом талхакро бар оташ гузошта, паси ғарами ҳезум гузашта, дергоҳ чунбучӯл кард, боз як чӯби ғафсу ба андозаи дастаи бел дарозро бардошта омад ва нигоҳи Зукурро дида, онро низ тори оташ гузошт... Зукур ҳайрон буд, ки ӯ имрӯз ин қадар мечунбад, дам ба дарун, вале беқарор аст. Моломолаш зиёд. «Ёри диҳам, ако?» Ваҳшӣ нашунида ангошта, даст ёзида аз токи девораи

ғор чизеро гирифт... Вай гӯшти коқ овард, паҳлӯи ошдон гузошт, то Зукур аз сихчӯб чудо кунад. Боз паси хезум гузашту...

... ва хангони гӯшти ба сихчӯб часпидаро чудо кардани Зукур як зарбаи сахт ба фарқи сараш бархӯрд.

Чашмони ӯ сиёҳӣ заданду паҳлӯи чап афтид, рӯболо гашт, чашмони алояш ба тори ғор бехису бенуру хомӯш менигаристанд... Чӯби сиёҳи чашмаку пихдор ва сахти бодомча аз дасти ларзони Ваҳшӣ афтид ва ба гӯшаш расид, ки аз роғи сангҳои китфи шах гурбаи сиёҳ сахт овоз баровард ва Ваҳшӣ ба қароргоҳи гурба нигоҳ карда, онро надид ва баргашта ба Зукур нигарист. «Медонам, ки ту аз барои ман омада будӣ» аз дил гузаронд ӯ ва идома дод: «Аз пайи ман афтида будӣ, набераи Абӯшукур». Ва нишаст. Нигоҳ кард ба рӯйи ӯ, ба сари дилу синаи ӯ, ки нафас мекашад ё на. Бенафасии ӯро пай бурда, намедонад, ки дамаш дарун зада ва ё тамои шудааст. Хост ба сари дили ӯ гӯш монда фаҳмад, ки дилаш метапад ё на, аммо тарсид; тарсид, ки баробари ба сари дилаш гӯш додан Зукури пилзӯр даст гардонда, аз гарданаш медораду то ҷонаш хаст, паҳш мекунад ва ӯ пештар аз Зукур мемурад; барои ҳамин каргас барин сари ӯ нишаста, фурсат мепояд, ки чӣ хел нӯл занад... То хомӯш шудани оташ рӯ ба рӯйи ӯ нишаст, пойҳояшро дароз карда, дар назар бахузур, вале дар асл хушёр нишаст, то Зукур парида хеста, ба вай ҳамлавар нашавад...

Аммо Зукур бо ҳамин афтидан нахест.

Ваҳшӣ андеша мекард, ки чӣ қор кунад. Як рӯз гузашт, шаб ҳам мегузарад ва фардо шомгоҳ Сангиной Зукурро дар камари пушти боғ мунтазир мешавад. Ваҳшӣ намедонад, ки Сангиной ба Зукур «наё» гуфта буд ва Зукур ин нуқтаро ба Ваҳшӣ нагуфтааст... Ваҳшӣ барои хабари марғи Зукурро расондан ба он ҷо рафтанист, аммо намедонист, ки Сангиной меояд ё на. Агар ояд, танҳо меояд ва ё хешу тоборро ҳамроҳ меорад? Дар андаруни ӯ ду кас мубориза мебурд – Раҳмони Шайтон. Равад ё на?

Ҷ рӯйи пӯстак нишаст, вачохаташ чизеро ифода намекард; хурсандиаш ҳам маълум набуд, шодинаш ҳам – одатан, одам ба муродаш расад ё қори хостаашро кунад, шод мегардад ва агар қореро карда, сонӣ фаҳмад, ки нодуруст кардааст, пушаймон мешавад, худро сарзаниш мекунад, аммо ин чиз дар чеҳраи зери пашм мондаи Ваҳшӣ хувайдо набуд. Ҳоло маймуно мемурад ӯ – нигоҳаш, нишасташ, манаҳ бар зону монданаш маймунона буданд ва чизеро хулоса карда натавонистанаш, дидану аз рӯи ақл қореро сомон накарданаш низ маймунона буданд ва дар сараш мудом давр мезад, ки агар ӯ ин қорро намекард, Зукур мекард: Зукур ӯро мекушт. Соҳиби ғор мешуд ва занашро меовард. Ваҳшӣ ба ҳамин андеша қарор гирифт... ва чӣ фикре ба сараш зад, ки барқосо ҷаста хест... Хавф кашида, росте шах шуд, чӣ чизро ҳис кард, ки кӯзаи об ба сар кашид. Донист, ки ташнагиаш намени-

канад, боз нӯшид. Сардии яхоб то фарқи сар расид ва кӯзаро монда, дамашро рост карда, белро гирифт ва ҷониби Зукур рафт. Ба нӯги бел тела дода, якпахлӯ гардонд ўро, ки даст ҳаром кардан намехоста бошад. «Кушандаи ман...» пичингомез буд суханаш, зеро шах шудани ҷасади ўро пай бурд. Зукур беранг ва гирди лабонаш кабудча гашта, гунгу хомӯш буд ва Ваҳшӣ аз мурдаи ў ҳам гунгтар...

Ваҳшӣ бел зад ба барф. Гӯросо кофт ва Зукурро кашола карда он ҷо хобонду ба рӯяш барф кашида пахлӯи гӯшту пӯсти хирс гӯронд ва гӯё хотирчамъ шуда дар «ҷогаҳаш» дароз кашид. Ба назар осуда шуд, аммо пурташвиштарин шаб ҳамин шаб буд, дарозтарин шаб ҳамин шаб буд... Хоб набуд ўро ва фикрҳои мағшушу парешон ҷисму ҷони ўро мефишурданд: рӯзи саввуми моҳи нав дар камари Сурхнова ҳозир шавад ё на? Хабарӣ марги Зукурро ба Сангиной барад ё на? Худ ба худ рад мекард, ин андешаро – чӣ лозим асрори хешро фош кардан? Умраш дар танҳои тай шуд, боз мегузарад... Фикр мекарду ғел мегашт, то андеша аз сараш дур равад, аммо дар мағзу майнааш ширеш шуда буд ин фикр.

... Чашми рӯз кафам-накафам, чунон ки қувваи зӯре тела дода бошад, аз ғор бадар рафт. Дар пойҳояш пӯсти зиёдеро печонда, аз нӯги пой хирс чанголашро бурида, пахлӯи корду ғилоф баста, баромад ва бо ҳамон роҳе, ки Зукур рафта меомад, равон шуд, лекин намедонист, ки шабро дар кучо рӯз мекунад; равон шуд, аммо маълум набуд, ки ба пешвози марг меравад ё ба истикболи бахт? Гӯё Ваҳшӣ ин чизҳоро намефаҳмид – хама кораш таваккалист...

Ваҳшӣ азоб кашид. Пӯсти пойҳояш нам кашиданд, хунук хӯрд, гушна монд ва боз ҳаяҷони зиёд танашро меларзонду азоб меод, ки оқибаташ чӣ шавад? Дар китфи шаҳи Сафед, пахлӯи харсанг ҳам аз хунукӣ, ҳам аз ҳаяҷон, ҳам аз тарс меларзид, вале дар миёни боҳҳои барфпӯш, рӯи заминҳои сафед касеро намедид, ки ҷониби шаҳи Сафед менигариста бошад; ноумед буд, ки ё рӯзро хато кардааст ё деҳаро... Нишасту нишаст, касеро надид, таъсири сармо аз мағзи устухонаш гузашт; беғоҳ шуд ва ў пас гашта, аз ҷои ҳамвортари адир болои осийи бебору хомӯш фурумад ва шомгоҳ ба Сурхнова рафт. Камар хушк буд. Моҳи чаҳоррӯза натобад ҳам, сафедии барф сиёҳӣ ва ояндаро аён нишон меод... Меомад касе. Боғро гузашта, рахнаи деворро убур карда, дарун-даруни сойча сӯи камар меомад ва Ваҳшӣ аз ҳаяҷон ба пешғаҳи торики камар ҷо мешуд, ки оянда ўро дар чунин ҳол дида захиракаф на-шавад. Пушт бар девори камар така гузошт ва пай бурд, ки чизе ба деворай камар гурс-гурс мезанад ва садоаш дар камар паҳн мешавад; гумонаш, касе ба пушташ мекӯфта бошад; тахтапушт аз девора гирад, садо гум мешавад. Меояд касе. Тапиши дили Ваҳширо меафзояд. Ваҳшӣ надонад, ки ба пешвози ў барояд ё ба камар фурутар равад... «Уху!» сурфид Ваҳшӣ, то оянда натарсад.

Ў қарор истод, магар сурфаро фарқ кард, ё Зукур чунин одати сурфидан надошт, ки бозистод. Ваҳшӣ боз гулӯ равшан кард, ки ӯ нахаросад... «Одати нав, чунин одат надошт, намесулфид... наё, гуфта будам, боз омадааст».

— Сангиной, ин ман – ёри Абӯзукур! – дами камар омада, садо дод Ваҳшӣ ва хомӯш монд, ки ҷавобе меояд.

Сангиной рӯи барфи сарду саҳт карахт шуд. На пеш омаданро медонист ва на пас гаштанро. Таачҷуб кард. Чаро? Зукур кучо шуд, ки... Дар замираш чизе ғалаён кард... Сангиной барфи рӯ-гирифтаро ғарч-ғарч шикаста, чанд қадам пеш омад ва бозистод. Дар торикии камар соҳиби овозро дуруст намедид ва гумон дошт, ки Зукур бо ӯ бозӣ мекунад. Дафъаи гузашта, ки аз ӯ чандон сер нашуда буд, барои кадрӣ худро боло кардан, барои боз дар дили ӯ ҷой гирифтан, ширини тофтани... чунин рафтор мекунад.

— Сангиной, ин ман – ёри Абӯзукур! – гӯё дигар ҳарфро намедониста бошад, тақрор кард Ваҳшӣ.

Сангиной овози ларзону бегонаро пай бурд, баргаштани шуд ва андешаи «Зукур кучост?» ӯро боздошт. Касе бозӣ дорад ва ё кори деҳхудо Каттабибист, ки барои ба даст афтондан чунин кунад. Гурехтани шуд; якбора рӯй тофту тохта худро ба боғ гирифтани хост, аммо пойхояш ишкелзада барин чунбида натавонист, дар дилаш заррае шубҳа пайдо шуда, хисси кунҷқобӣ ӯро ҷониби камар тела дод. Дилаш мерафт, пояш намекашид... Ва дид, ки дами камар миёни сиёҳии камару сафедии барф як симои ҳайвонӣ пайдо шуд. Сангиной тарсид, ҳаросид, ки чаро нагурехт. Ваҳшӣ пештар омада, дар сафедии барф ҷӣ шакл доштанаширо намуд ва барои он ки дер нашавад ва аз ҳайбати ӯ занак нагурезад, даст пеш ёзид; андар каф чизеро дошта пеш ёзид ва Сангиной ба кафи дасти ӯ нигоҳ карда чизеро дид, вале чуръат накард, ки гирад ва ё пурсад. Ваҳшӣ боз пеш омад ва он чизро ба Сангиной дароз кард. Сангиной пой пурпашму чанголи тези ҳайвонро дида ҳайрон монд ва нафаҳмид, ки чаро чунин рафтор мекунад ин гӯл. Нашинохт, ки панҷаи чист. Сӯи Ваҳшӣ нигоҳ кард.

— Ҳамин...

Сангиной нафаҳмид, ки ин ҳарфи Ваҳшӣ ҷӣ маънӣ дорад. Ваҳшӣ шарҳ надод. Гумон кард, ки аз наомадани Зукур ва нишона овардани ӯ занак ҳама чизро мефаҳмад. Аммо ӯ ба чизе сарфаҳм нарафт ва ҳаёл кард, ки Ваҳшӣ фиребаш мекунад.

— Абӯзукур хирсро кушт!

Гӯё ин дафъа фикрашро равшан фаҳмонд.

— Худи ӯ кучост?

— Дар ғор... Омада натавонист...

Сангиной рӯи барф нишаст, ки чунин рафтор хоси занон бошад, гӯё ба чунин рафтор дардашон сабук мешавад ва онҳо ҳама умр аз замин мадад меҷӯянд; ҳар хеле ки бошад, занони тоҷик

дар вазнинтарин лаҳзаҳо ҳамин хел рафтор мекунад: ягон ҳолати ногаҳонӣ шавад, кирдори нохуб рӯй диҳад, касеро корд зананд ё парронанд, занон аввал бо кафи даст чашмонашонро мепӯшанд, сонӣ ба замин мешинанд – ба таврашон як навъ эътироз... вале Сангиной барои эътироз не, барои андеша нишаст, аммо фаҳму фаросаташ ба ҳалли ин муаммо намерасид. «Омада натавонист» дар дил такрор кард ҳарфи ўро, аммо бовараш наомад, ки мурод чунин бошад.

— Омада натавонист ё намеояд?

Ваҳшӣ ба саволи ў ҷавоб нагуфт, нашунида ангошт ва чанголи хирсро рӯи барф партофт.

— Қарз буд ба гاردани ман, ки ба ту фаҳмонам... мерӣ, намерӣ, ихтиёрат.

Сангиной сияхпӯш буд, сияхпӯш менишаст рӯи барфи сафед; қасдан сиёҳ пӯшида буд, ки Зукур сабаб пурсад ва ў фаҳмонад, ки модарашро дирӯз чил доданд... Аммо Ваҳшӣ ин чизро фарқ намекунад. Куртаи сиёҳу рӯймоли сафед доштани ўро як чизи муқаррарӣ медонад ва шояд фаҳмаш нарасад, ки занон бар марги хешовандон сиёҳу кабуд мепӯшанд.

— Дар кучост ў?

— Дар ғори Амбал!

— Дар ҳамон ғори дур?

— Аз кучо медонӣ?

— Абӯзукур гуфта буд.

— Агар донӣ, ба ҳамон ғор биё... Ў танҳо, ман меравам...

— Шундаам, аммо роҳи ғорро намедонам.

— Ҳамроҳи кӣ меравӣ ба ғор?

— Танҳо меравам... Касе набояд донад, ки...

Ин ҳарф ба Ваҳшӣ хуш омад, аммо зоҳир накард, балки пас-пас рафта ба камар даромад, то андар сафедии барф касе ўро набинад. Сангиной аз паси ў нигариста, донист, ки ин марди ғул бараҳна аст; бар дӯшу пову миён пӯст кашидааст, аммо бараҳна метобад. Сангиной хеле андеша кард – он қадар андеша, ки дигар мадори фикр кардан намонд... Думбааш ҳам хунук хӯрд, ки хеста чониби камар омад ва садо баровард:

— Ана ҳу дар он ҷо – дар кунҷи камар ҳалтачае ҳаст... хӯрданиҳо дорад... Шумо ҳозир меравед ё сахар?

— Ҳозир бояд равам. Абӯзукур танҳо.

Чунин ҷавоби Ваҳшӣ барои санҷиш буд, ки занак чӣ мегӯяд, зеро ў медонист, ки дар ин вақт ба роҳ баромадан осон нест; роҳи дурударози ноҳамвор паҳлавонро низ хаста мекунад, хатарӣ даррандаҳо ҳам кам нест...

Сангиной дар андеша буд, ки чӣ кор кунад. Вай дари камар рост истода, мехост, ки ҳалтачаро бори дигар ба ёди ў оварад, аммо ҷои андешаро дигар чиз гирифт:

— Вай зинда... ё-ё-ё???:

— Зинда, зинда!

Ва бовар кард ӯ. Ба дидораш умед баст, то ӯро зинда дарёбад. Зинда дарёбад, зиндагиро аз сари нав оғоз кунад; дар кӯху камар, дар хафоли гургу хирс бошад ҳам, ҳамроҳи Зукур бошад. Дар ола-ми хайвонот, дар гуруснагиҳо гардад, лекин ба деҳа барнагардад. Мепиндорад, ки чизи қиматбахоро гум карда, акнун дар ёдаш месӯзад, ба кадраш мерасад. Зеро аз барои ӯ деҳагурез шудааст: аз талху пичинги мардум, аз гушна, аз таъна, аз масхараи онҳо. Аз ҳама бадаш суханҳои Тӯраи Ланг; ин ҷонвари Худо базӯр нӯги пои рости кӯтоҳашро ба замин расонда, монанди гахворачунбон лангар хӯрда-лангар хӯрда, ба Сангиной наздик мешавад; абрӯ парронда, дандонҳои резаи сип-сиёҳашро намудаву хандида, хоҳиш мекунад, ки ягон ҷо рафта, хокмолак кунанд. Аввалҳо Сангиной маънии хокмолаки ӯро намефаҳмид, аммо шунида буд, ки хайвонҳову паррандаҳо баҳорон хокмолак мекунанд – ба хок ғел мезананд, худро ба хок мечӯлонанд, вале ба хок ҷӯлидану ғел задани онҳо чӣ лозим? Ё... ба бефаҳмиаш девонагиаш мадад мекард ва ӯ ба суханони Тӯраи Ланг эътибор надода ва ё баъзан пурхашм нигоҳ карда, ба роҳи худ раво мешуд. Чунин рафтори ӯро Тӯраи Ланг гоҳ ҳақорат медонист, гоҳ аломати ризо ва аз пасаш кашол шуда мерафт, ки Сангиной ӯро ба хокмолак мекарад. Сангиной қасдан ҷониби кӯх мерафт, ки як пой дарозу як пой кӯтоҳ дар доманаи адир хайрон мондани Лангро тамошо кунад ва хаш-хаш карда, аз пасаш ҷорпо ба фароз рост шуданашро бинад ва рӯбохвор аз дунболи ӯ нигоҳ карда монданашро низ.

— Хокмолак бикун! Ғел бизан! Харвор ғел бизан! Ана хоки нарм дар он ҷо, дар камар!

Тӯраи Ланг мефаҳмид, ки Сангиной масхара мекунад, ришак мекашид: «Хайр, ба дастам меафти!»

Вале Сангиной ба дасти ӯ наафтид. Ба ростӣ, дар деҳа боз мардоне буданд, ки ӯро ақлбохта пиндошта, ҳар чиз меғуфтанд. Сангиной мефаҳмиду худро ба нодонӣ мезад ва хулоса мекард, ки хоки мардонро аз як хоктӯда гирифтаанд ва боз ҳамаи он ба як ҳамӣ мерезад, барои теппаи нав сохтан; ҳамаашон якранг, якнигоҳ, якнафс ва баддилу бадқирдор; дар ҳама ҳолат аз нияташон даст намекашанд ва дар ҳама гуна замонҳо аз ҳама гуна зан як чиз мецоҳанд ва гумон доранд, ки занони хуноку камаклу девонаавзоъ зудтар ба гуфтаи онҳо сар мефароранд...

Ва ҳоло рӯ ба рӯи Ваҳшӣ, ки намедонад аз дили ӯ чӣ меғузарад, истода, гумон мекунад, ки Зукур аз ин гуна лангҳо, касалиҳо, худро маҷрӯҳсохтагон як сару гардан боло меистад ва агар он кори пастро намекард – намегурехт, дар дунё авлотар аз ӯ марде набуд... Аммо чанд дафъа, ки Зукур меомаду тафси дилашро хунук карда мерафт; дар бораи зиндагӣ, оянда, падару модараш, Сангиной,

мақсаду мароми худ чизе намегуфт ва пай мебурд, ки ҳаёти ӯ аз ҳаёти ҳайвон ҳам батару бематлаб аст, гашаш меомад...

— Рӯгона Бӯали бинад, ваҳшиҳо! На аз девона мегардеду на аз мочахар!

Сурфаи Ваҳшӣ ӯро ба худ овард ва Сангиной гумон кард, ки вай суҳанашро шунид; «ваҳшиҳо!» намегуфт, бехтар буд, хоҳ-нохоҳ гӯл ин ҳарфро ба худ мекашад. Сангиной лаҳзае дар ҳолати ногувор монд ва нигарон буд, ки худро ба ҷойи ториктаре мекашид ва якбора, гӯё пешакӣ машқ карда бошад, пеш омада арз кард:

— Ман меравам, Абӯзукур танҳо... Дар паҳлӯи ғор як пишаки ваҳшӣ ҳаст... Аз вай пишак метарсам...

Сангиной безобита шуд. Ба пойи ҳеш нигарист, вале гуфта натавонист, ки мӯкиҳои падарро пӯшида омадааст ва нагуфт, ки мӯкиҳоро пӯшида омада буд, то ба Зукур диҳад...

— Ман ҳам меравам...

— Роҳ дур, хаста мешавӣ...

— Не, хаста намешавам...

XVII

Сангиной фарози поёни ғорро базӯр баромад, аз дунболи Ваҳшӣ кашола шуда, ҷон дар қафи даст, баромад. Азоб кашид, саҳт азоб кашид, аммо гумон кард, ки чунин азоб аз азоби рӯҳии аз талху пичинги одамон кашада сабуктар аст; ӯ на танҳо барои роҳ қувва сарф мекард, балки қуввату мадорашро бештар андешаҳои мавҳум мегирӣфт: ҳама роҳ андеша дошт, ки ана-ана Ваҳшӣ рӯ гардонда, ба ӯ чизе мегӯяд ва дармеафтад, аммо Ваҳшӣ роҳ тоза мекардагӣ барин ҳама вақт панҷ-дах қадам аз ӯ пеш гашта, дур мондани Сангинойро дида ва ё пай бурда, бозистода нафас рост мекард ва аз нав қадам пеш мегузошт. Сангиной аз дунболи ӯ кашолу молон мерафт, вале ба ин марди хомӯш чизе намегуфт, монда шудам, рафта наметавонам, намегуфт... истода-истода боз қадам мезад; дар барф фуру рафтан, миёни сангҳо гӯтидани пой, дар адирҳо гелидан зиён ё аҳамияте надошт. Ӯ мидид, ки Ваҳшӣ хирсвор андаке ба пеш майл карда, яккаш фарозро мебарояд. Сангиной намедонист, ки ин фарози охири аст ва дамгардону зонушикан онро баромада, дар ғори калони амбалӣ дам гирифтани имкон дорад...

— Биё, расидем!

Баргашта ба имои даст мефаҳмонад Ваҳшӣ. Ва Сангиной андешаҳои дар хусуси Ваҳшӣ доштаашро қатъ карда, симои Зукурро пеши назар меорад, то ҷӣ ранг ӯро бипазирад. Тасаввур қунад, ки рӯи чогаҳ хобида, баробари аз даҳони ғор дохил шудани ӯ сар бардорад ва бо табассум «Омадӣ?» мегӯяд ва барои ба чунин рӯз афтиданааш хориаш омада бигиряд. Пас Сангиной сари чогаҳи

ӯ нишаста, сару рӯяшро молида, дилдорӣ кунад: «Хафа нашав, мегузарад, хамааш мегузарад, чунин рӯз ба сари мард меояд...» вале намедонад, ки куртаи сиёҳи ӯро пурсад, чӣ ҷавб диҳад. «Модарам...» мегӯяд ӯ ва шарҳ намедихад... Ва баъд чӣ қадар аз Ваҳшӣ миннатдор шаванд онҳо: барои ин қадар ғамхорӣ... Ӯ боз тасаввур мекунад, ки Зукур мисли Тӯраи Ланг ғаҳвораҷунбон барин ҷонибаш меояд, дасту рӯяш хуншор, як чашмаш нест, гӯши росташ гӯши хари буча барин ҷок, лаби поёнаш ҳамчу лаби уштур кашол ва зери лаб гӯяд, ки намеомадам, хубтар буд, ӯро дар чунин ҳол намедидам, бехтар буд; ҳамон Зукури сихату бақуввати нав ба марди Ваҳшӣ табдилёфта дар хотираш мемонд, нағз буд, аммо акнун бо махлуке во меҳӯрад, ки дар умраш надидааст: аз Ваҳшӣ ҳам бегонатар ва ниҳоят ба сари ӯ зад, ки Зукур зинда нест, балки ҳамроҳи хирс хобидааст... Чунин андеша тахтапушти ӯро ба раъша овард ва хост аз роҳ баргардад, то аз машаққати фарози якрост роҳро ёбад, то рӯи осебу азиятдида ё мурдаи хунолуди Зукуро набинад. Бозистод. Нафас рост кардани шуда, бозистод. Ва дар ин вақт Ваҳшӣ аз назар ғойб гашта, ба ғор даромад ва Сангиной дуру дароз нигарон буд, ки омаданашро ба Зукур хабар медиҳад ва ӯ илоҷе карда ба дами ғор мебарояд. Аммо дергоҳ на Зукур баромаду на Ваҳшӣ. Сангиной ин ҳолро фоли нек надонист ва илоҷи корро ҳам намеёфт; гӯё кор аз кор гузашта... Намедонист ё наметавонист, ки ба ғор равад ё баргашта гурезад...

«Ман нафармуда будам!... Биё, нагуфта будам!!!» гӯё баробари дидани Сангиной фарёд мезанад Зукур ва аз худ рафта баъди соатҳо боз ба худ меояд ва бо Сангиной танҳо монда ӯро азоб медиҳад; рӯ мегардонад аз ӯ, ки чаро дар ин роҳи дурудароз бо Ваҳшӣ танҳо омадӣ? Медонӣ, ӯ кист? Фиребат медиҳад! Ҳарчанд Сангиной ба ӯ мефаҳмонд, ки ҳеч гуна фиреб нест, вай ба ман чизе нагуфтааст, ба ман даст нарасонидааст, Зукур бовар намекунад; бовар намекунад; ки як шабу як рӯз дар роҳи пурхавфу бекас танҳо гашта, ин ғӯл, ваҳшии ваҳшиён ба ӯ даст нарасонида бошад, ба вай чизе нагуфта бошад? Бовар намекунад Зукур ва миёни онҳо носозӣ мешавад... Ва ҳоло ба сараш зад, ки Ваҳшӣ ӯро фиреб мекунад – инро Зукури хаёли гуфт ба ӯ...

— Биё! Чаро истодӣ?!

Аз ғор баромада, фарозро нишеб шуда, фарёд зад Ваҳшӣ.

— Зинда? – дар ин хусус андеша дошт, ки пурсид Сангиной.

— Хоб... Ҷунбида наметавонад!

Сангиной боз бовар кард ва миён дуто карда фарозро рост шуд ва пеши назар меовард, ки баробари ба ғор даромадан худро ба рӯи Зукур андохта, хуб навозиш мекунад, оби дидаашро фуру дошта, табассум мекунад, шукр мегузорад, ки шӯяш зинда... пасон паҳлӯяш дароз кашида, на чизе мепурсад, на чизе мегӯяд...

... ва Сангиной горро холӣ дид: на Зукур буду на хирс. Ваҳшӣ рӯи пӯстакро нишон дода, хоҳиш кард, ки Сангиной шинад.

— Бишин, хамаашро мегӯям...

Сангиной дарёфт, ки фиреб хӯрдааст, гӯё як сатил оби хунук аз сараш рехт. Дам ба дарун гирифт. Фарёд занад, додрас нест, шаттоҳӣ суде надорад. Гумонаш, ки холо хама чиз барбод нарафта; пешгаҳи гор торик аст, шояд он чо гузошта бошад...

...Вале ҳамин ки Ваҳшӣ бел гирифта ҷониби барфи дами гор рафт, Сангиной худдорӣ карда натавонист: «He-e-е!!!» ва Ваҳшӣ як қад парида баргашта ба вай дӯғ зад:

— Чӣ дод мезанӣ! Ман кардам?

Сангиной даст ба даҳон гузошт, ки чаро худдорӣ карда натавонист. Баъд рафтори Ваҳширо бадиққат нигарист: Ваҳшӣ белро сахт ба барф зад, бел рост халид ва ӯ баргашта санги шарар гирифта, хаси хушк оварда, оташ афрӯхт. Сангиной ба оташ наздик наомад, харчанд ки сармо ба устухонаш қора карда буд, миёни гор мехкӯб меистод. Ваҳшӣ ҳезумҳои ғафстар мемонд рӯи оташ ва гаштаву баргашта ба зан менигарист, то биёяд, гарм шавад. Сангиной бо вучуди худро ба девонагиҳо задан фан хӯрданаширо дониста, аз оламу одам ноумед рост меистод ва намедонист, чӣ кор кунад. Дар гори қалону сарду торик, ки баъди чанд лаҳза танҳо шӯълаи оташ онро равшан карда метавонад, намедонад, ки чӣ кунад бо Ваҳшӣ? Буд-набуд ё ягон чиз мегӯяд ё ба вай дармеафтад ва ё ягон роҳи дигари муносибатро меёбад. Ин лаҳза ҳавои беруни гор ба як пардаи мотамӣ бадал мешуд ва гор сард, тору воҳимаангез метофт. Хама қиссаву афсонаҳои шунидаву донистаашро, ки Рустам, Хизр ё Ҳотами Той ё фариштаву малоикаҳо ба доди инсон расида, аз ҳолатҳои танг раҳо мекунанд, аз марг начот медиҳанд ва ё роҳи халосӣ менамоянд, ёд оварда, дар фикру зикраш ба Худо мурочиат кард, то аз дасти ин бало бираҳонад... ва истоду истод, халосие надид, боз ба Парвардигор ёдрас кард, ки ӯро санг созад; дар миёни ҳамин гор чӣ хеле ки яккамех барин истодааст, санг созад, то қасони дар ин гор пайдошуда аъҷубаи сангиरो бинанд...

Ваҳшӣ ба андешаҳои ӯ халал расонд: ӯ ҷониби бел рафта, дар шӯълаи забонаи оташ, ки девораҳои сангиरो равшан мекард, гоҳ дуру гоҳ наздикро мунаввар мегардонд. Олотро гирифт. Барфро кофта, як лаби пӯстаки зери барф яхбастаро бардошта, гӯшт гирифта назди оташдон омад, рӯи тобаи гарм ниҳод, то об кушояд, пасон ба Сангиной рӯ овард:

— Рав, бин, хирси куштаи Абӯзукур!

Сангиной нашунид ҳарфи ӯро, нафаҳмид, ки чӣ гуфт, аммо номи Абӯзукур ба гӯшаш даромад ва дилаш якбора таҳ зада, гӯё пеши пояш афтид, вале чашмаш медид, ки Ваҳшӣ чӣ кор мекунад: ӯ сихчӯбҳоро оварда, рӯи тобасанги дигар гузошт, корд аз миён

кашида, гӯштро пора-пора карда, ба сих кашид, сонӣ аз санге бар санге савор кард, то дар оташ кабоб шавад. «Бегам...» аз дил гузаронд Сангиной ва гӯё ҳамин андеша ўро бедор кард. Бедор кард, хушёр кард, ки чунин рафтораш ба фоидаи кор нест; хиллаву найранг бояд кард. Вале метарсид, ки бо Ваҳшии бараҳна, ки пӯстак ҳеч чои ўро пӯшида наметавонист, нишинад; ҳарчанд ў дар рӯзи равшан, ҳангоми фарозҳоро баромадан, нишебихоро фуromaдан, сангпари обҳоро гузаштан ҳама бараҳнагиҳои ўро дида буд ва худро пас мекашид, ки номаҳрамиҳояшро набинад... холо аз ў канору барҳазар будан меҳоҳад.

Ваҳшӣ боз хесту чониби барф рафт. Чанд ангушт канортар бел зада, барфро якбара кард ва баъд бо даст аз рӯи чизе барфро рӯфта, комат рост кард ва ба Сангиной рӯ овард:

— Биё, бин шӯятро!

Сангиной ба гӯшҳояш бовар накард. Карахт ба Ваҳшӣ менигарист, аммо дар торикӣ на симои ў метофт ва на ваҷоҳати худаш ба вай равшан буд. Сангиной ҳеч чизро намефаҳмид ва чизеро намедид. Аз миёни торикиҳо, аз миёни меғҳои даргузар, ҳавои гирифта ва майнаи пурмағал ҳаёле маълумаш гашт, ки санг мешавад; ҳамин хел ки чизеро дарк карда наметавонад, чизеро намефаҳмад, намешунавад, намебинад... санг мешавад – рӯҳ аз ў мепаррад, танҳо шӯълаи нимҳолу нимранги забонаи оташ миёни миҷгонаш ба чои ҳама гуна зебоиҳо ҷовидон мемонад ва дар ҳайкали сангӣ ҳам метобад он шӯъла; дар як санги фавқуллодае, ки гӯё ба ин аср мутааллиқ набуда, аз кадом асри сангӣ ва ё аз давраи пайдоиши Оламу Одам боқимонда, ки дар тан куртаи сиёҳ, аз рӯи он ҷомаи раҳ-раҳи алоча, дар сар қарси сафед, дар пой мӯкии мардона, ки ба асре тааллуқ доштанаширо муайян карда наметавонад; ҳамин қадар маълум мегардад, ки як инсонии азияткашидаи берӯзӣ будааст, дар мотами хеш сиёҳ пӯшида... аз оташи чашмонаш пайдост, ки аз зиндагӣ умеде дошта, ба нияташ нарасидааст ва нияту армонаш ҳанӯз дар чашмони сангиву хомӯшаш боқист... шӯъла мезанад... Вале ў ангушт мечунбонад ва дармеёбад, ки холо ҷон дорад, санг нагаштааст, чизеро эҳсос мекунад, фикр ҳам дорад, андеша карда метавонад, боз ҳамон забонаи лоларангро мебинад ва ранги онро аз торикии беруни ғор фарқ карда метавонад, миёни торикиву равшанӣ чунбучӯл қардани Ваҳширо мебинад, аммо ташвишу беқарорӣ ўро фарқ карда наметавонад: пешғаҳи ғор меравад, ҳезум оварда бар оташ мегузорад, чойчӯшро аз оташ дур мекунад аз халтачаи шолӣ чизеро гирифта дар чойчӯш меандозад, чониби барф мераваду ҳам шуда ба чизе менигарад, ба Сангиной рӯ оварда, ишора мекунад, ки омада ин чизро бинад. Аммо фаҳм намекунад, ки Сангиной як ҳайкали баччашм аст.

— Биё, бин шӯятро!

Дар фазои торики ғор такрор мешавад ин садо ва Сангиной як қад парида, ба худ меояд, ки шавҳари ӯ дар миёни барф чӣ қор мекарда бошад. Ӯ яқин қард, ки ҳайкал нагаштааст... Оҳиста як қадам монд, боз қадам монд ва ҳамин тавр то назди Ваҳшӣ омада, ҳам шуда, ба ҷои барфи кофта нигарист, аммо фарқ накард.

— Ин хирс! – ба пӯсту гӯшти миёни барф мондааш ишора қард Ваҳшӣ. – Инаш Абӯзукур!

«Ваҳ!» гуфтанаширо медонад Сангиной, аммо чӣ хел худро ба рӯи шавҳар партофтани ва он тарафашро ёд надорад...

...Сангиной ба худ омада, ҳис қард, ки рону пойҳояш бештар аз танаш хунук мехӯранд. Дасмол қарда рону пойҳояшро бараҳна дарёфт ва худро дуо қард, ки зинда барнахезад... Ёдаш омад, ки охири бор худро ба рӯи Зукур, ки дар шӯълаи оташ аҳёне менамуд ва миёни барфи сард мехобид, андохта, аз худ рафт... ҳоло бедор гашта, пиндошт, ки аз таъсири сардии барф хунук мехӯрад... чун мӯкиаширо кашида дарёфт, мурд... ҳамин хел мурд, ки девонагиву оворагиву худро ба қарию кӯрӣ задан пеши он як пул буд... Даст-даст қард, пай бурд, ки рӯи пӯстак мехобад, аммо ёд надорад, ки чӣ хел аз рӯи барфи сарду шафати Зукур ба ин ҷо афтод... Мағзи сари ӯ бедор шуд ва дарёфт, ки қори ҳароме шуда. Акнун мӯкиаширо мечусту пойчомашро. Ҳар як ҳаракат, ҷунбиш ва нафас кашиданаш садо дошт, ҷунон дар ин ғори хомӯш шунида мешуд, ки ӯро ба ҳарос меовард; гӯё садои соиш хӯрдани дасту пой ӯ не, садои нафаси худаш не, балки чизе дар паҳлӯ мехезад, танаш ба чизе расида, садо мебарорад ва ӯ аз шарм, номус ва саҳт фиреб хӯрдан қарахт гашта, садо дардода, наметавонад... Руболо хусбида андеша мекунад, ки ин қори қист? Қори Ваҳшист ва ё Зуқури миёни барф хуфта бархоста ин қорро қард?... Ӯ девона гашт: ақлбохта, гаранг ва ҳатто ақлаш намерасад, ки хезад, аммо ҳаёле фаҳм мекунад, ки бояд пою ронаширо пӯшад... Боз даст меёзад, пой месояд, ки дар паҳлӯ ягон чиз будагист ва пояш аз пӯстак берун омада, ба замини сард мерасад. Чашмонаширо мемонад, ки ягон чизро бинад, гӯшҳояшро месояд, то чизеро равшан шунавад... чизе нест. Ҷунон хомӯшӣ, ки дар олам ҷонзоде вучуд надошта бошад. Дам ба дарун гӯши гаронаширо ба чизе равона мекунад, хомӯш мемонад. Бештар пайдо шудани Ваҳширо мехоҳад, зеро аз дидори Зукур дасту дил шуста... Вай, ки дар ҷунин шаби тор ба як аҳволи чашм надидаву гӯш нашунида аст, худро сарчамъу саришта қарда наметавонад ва намедонад, ки чӣ қор кунад. Шавҳари ноӯҳдабарои тарсуи номардаширо нафрин мехонад, миҷгон зада, чашм мепӯшад мефишорад, ки симон гашовари ӯ дар дидааш пайдо нашавад. Аз гӯшае садое ба гӯш намерасад, гумон мекунад, ки ҳама чиз мисли хирсу Зукур мурда, миёни барфи сард мехобад. Даст ёзида, мехоҳад мӯкиву поҷомаро пайдо қарда, пӯшида, аз ин ғори даҳшатзо дар ҷунин ғояти шаб

бадар равад, то касе аз омадшуди ӯ огоҳ набошад. Вай розист, ки гургони чилламаст дар роҳ ба ӯ дарафтода, хунашро рӯйи барф рехта, ранги сафеди онро сурх гардонанд, чо-чо қатраҳои хунаш барфро сӯроҳ карда то замин расад, ба хок даромезад, кифоя аст; барояш зиёда аз ин чизе лозим нест – барои касе, ки хоинии мардони нопок, мардони номард, касони нокасро рӯпӯш мекунад, барои кадом мулоҳизаи хунӣ, ки бояд ба ҳам омехта нишонае аз онҳо боқӣ гузорад. Ӯ чунин андешаро дар сар чо дода, аз падару модар, аз хешу табор, аз ҳифзи ватан, аз нангу номуси хеш даст шустааст, зиндагии ҳайвонӣ пеша кардааст, гушнаву хору берӯзӣ гаштааст... Ба гумонаш тӯъмаи гургони гурусна шудан баробари ба ҷаннат афтодан аст. Мепиндорад, ки гунаҳгортарин инсонии рӯи замин ӯст, хоинтарин хоини ватан ӯст; чунин сирро аз ҳама пинҳон дошт, акнун азобашро мекашад. Ростӣ, ҳеч чиз ӯро чунин азоб надода буд. Тӯраи Лангро масҳара кард, ба дигар мардон хандид ва омада-омада танаш ин зайл ҳаром гашт, ки ба шустан ҳалол намегашта бошад...

Садое набуд. Кунун пай мебарад, ки андаке мадор дорад, танашро бардошта, хеста – ба қавли модараш – дастмол чизҳои даркориашро пайдо карда, пӯшида, ба Зукур нафрат, ба Вахшӣ лаънат хонда, мевад... Боз нашуд: ба назараш чизе меҳазад, касе нафас мекашад; мисли гамбуски сиёҳи подароз чунон оҳиста меҳазад, ки аз доираи муайяне берун намерафта бошад. Ӯ ба шакли гамбуски бӯйин чорпо шуда, майли хестан дошт, вале қарор истода – дамбадарун гӯш дод, ки чизе ҳаст... Фор ором буду хомӯш. Гирди зонуи хеш давр гашта, мӯкӣ мечусту почома. Аз пӯстак берун рафт. Рӯи замини яхсон дасту меҷаш сарморо мекашиданд, ба танаш медоданд. Он қадар аз рафтори хеш меҳаросид, ки ана-ана ба чизе бархӯрда, садои онро мебарорад ва аз чунин кори кардааш талхакаф мешавад... ӯ мепалмосид, мечусту меҳаросид, аммо қобилияти фикр қардан надошт; гӯё масъала пайдо қардани почомаву мӯкӣ бошад... дигар чизе лозим нест; Вахширо мебинад ё на, ӯ пайдо гашта пеши роҳи ӯро мегирад ё на, мақсаду маромашро мегӯяд ё на... ҳеч чиз фарқ надошт. Кори нашуданӣ шуд. Мурдани Зукур дурӯғ бошад ҳам, пайдо гардад ҳам, аҳамият надорад... Гамбуски сиёҳ барин чорпо гирди хештан базӯр ҳазида, аранге аз ҳаёл гузаронд, ки агар шавҳараш барои санҷиш чунин карда бошад ҳам, суде наорад. Оҳиста-оҳиста гӯё гирди хештан гашта, андеша мекунад, ки чаро ҳамон вақт намурд – ҳамон вақте ки худро дор қашидан хосту Зукур ҳалал расонд; лаънати Худо бод ба ӯ – ба он гурезии тарсончак, ки рӯи ҳамаро сиёҳ кард! Ӯ гӯё дар кунҷе пинҳон шуда, рафтори ӯро мушоҳида мекунад, писханд мезанад, мазох мекунад, ақли зан кӯтоҳ аст, ба фиреби ӯ афтида, ба ин ғори торик омад; хо ҳамин хел кас будааст Вахшӣ.

Сангиной дидори Зукури ношудро бинам, гуфта, фиреб хӯрд...
Сахт алам мекашад ӯ...

Ақаллан дар хушѐриаш Вахшӣ ба вай дармеафтид, илоче меѐфт – фиреб мекард, найранг мекард, лоақал дашт ѐ лаби об рафтано бахона оварда, баромада мегурехт ва аз дасти ӯ мурад ҳам, ному-сашро ҳимоя карда мемурд, хубтар буд... «Дер шуд...» аз ин зиѐд андеша надошт, андеша карданро ҳам изофа медонист...

Якбора қониби барфе нигарист, ки Зукур дарунаш ях баста, мехобид. Ба назараш рӯи барфи тира аранге равшан гашту боз тира тофт ва миѐни барф чизе чунбида, оҳиста-оҳиста барфро мебардошт. Яқин ӯ холо барфро дарида ѐ ба сар бардошта мехезад, Сангинойро миѐни гори тираву сард танҳо дида ва боз бараҳнапову безор дида ҳайрон мешавад ва нархи сабзиво пиѐзро напурсида, корро яқсара мекунад... Ӯро ба ҷои худаш мехобонаду то об шудани барф мепояд ва мебинад, ки Сангиной ба ҷӣ ранг мегардад ва он гаҳ хаѐлу хотираҳои ӯ билкул баргараф мешаванд...

Гирд мегардад ӯ: гоҳо гирди дастонаш мегардад, гоҳе гирди пойҳояш мегардад, баъзан ба зону менишинад ва гумон дорад, ки қоматашро рост кунад, сараш ба сақфи сангин бархӯрда, ҳамаро безобита мегардонад. Равшан мегардад фикри ӯ, акнун дар бораи ҳама чиз андеша мекунад, аммо чунон фикру назараш тез, ки ягон чизро дошта наметавонад: деҳаро пеши назар меорад, ғору Вахшиву Зукурро андеша мекунад, қисмати худро андеша дорад; парешон, канда-канда, бодовар...

Берун бунафшаранг гашт. Маълум шуд, ки барф меборад, дар даҳони ғор тӯр мебофад. Сангиной барои он ки пойи бараҳнашро касе набинад, рӯи пӯстак нишаст, ба гумони он ки аз ҳар гӯшаи ғор чашмони беҳисоб ба ӯ менигариста бошанд, тани ҳароми ӯро нафрин мехонда бошанд. Ӯ зери абрӯ ба гӯшаҳо менигарист... Дар чашмаш мӯкиҳо тофтанд: лаби оташдон мӯкиҳои калони падар, ки то ин ҷо кашола карда оварда буд, тофтанд. Касе барои хушк шудан назди оташ гузоштааст. Наход кори Вахшӣ бошад? Аммо почома кучо?... Ҳамин ки равшантар шуд, почомаро сари шоҳаҳои ҳезум дид, ки офтоб карда бошанд... Наѐрист хестан. Гирист. Маълум набуд, ки гиряш барои пайдо шудани мӯкиву почома аст ва ѐ аз хорӣ мегиряд. Сар бар сари зону ниҳода, оби чашм кард ва дарун-дарун сӯхт: «Ҷӣ гаму гуссаи зиѐд...»

Ӯ ба чашмони худ бовар накард – бовар накард, ки касе почомаи ӯро барои хушконидаи сари шоҳи ҳезум паҳн карда бошад; одатан чунин корро барои қасдситонӣ мекунад – Сангиной бисѐр чизро надонад ҳам, ин чизро медонад. Азбаски чунин ҳарфҳо миѐни мардум бисѐр такрор мешавад, хурду калон медонанд ва бештар эҳтиёткор мешаванд, аммо Сангиной дидаву дониста ба доми фиреб афтид. Ҳоло ноилоҷ монда. Донад, ки мардони нопоку бадғавҳар чунин корхоро кунанд: коре карда ба дили зан роҳ

ёбанду баъди ком бардоштан латта, почома ва ё ягон нишоии занакро дуздида ё дар шохи дарахт ё дар нӯкчӯбии дарвозахона, тори сархор ва ҷои намоёне кашол кунанд, то мардум донанд, ки имшаб ба номуси ин хонадон даст задаанд... Ҳамин хел қабул кард Сангиной ва наёрист, ки сӯи рахти ҳезум рафта почомаашро гирад, лекин гирифтани лозим буд: дар ҳар сурат, ҳатто ӯ худкушӣ кунад ҳам, аввал эзор пӯшида, сонӣ ин корро бояд бикунад, вале андеша мекард, ки ба Ваҳшӣ чӣ лозим буд чунин корро кардан? Наход миёни Зукуру ӯ манша ва хархашае шуда бошад? Наход барқасд шуда бошад ин кор? «Ҳар чӣ бодо, бод!» аз дил гузаронд Сангиной ва бархоста ҷониби ҳезум рафт, вале наёрист, ки даст ёзида, почомаро гирад, гумонаш, ки даст ёзад, касе ба банди дасташ занад ё нагир, гӯяд. Ӯ ба почомаи хушрӯ паҳн карда зехн монда, аз дил гузаронд, ки касе баҳавсала онро сари шохчаҳо гузоштааст. Аз шерозаи он дошта кашид ва дид, ки ба шох часпида, медаррад, ба нӯги пой истода, онро аз шохчаҳо раҳо кард ва саросема рӯи хок нишаст, башитоб пӯшид ва аз хаёлаш гузашт, ки кори Зукур аст. Зеро паси оташдон, рӯи сангҳо пайтобаҳои ӯ низ паҳн карда шуда буданд... Сангиной пайтоба ба пой печонда, мӯкиҳоро пӯшида, бархост. Меҳост ҳар чӣ зудтар аз ин ғори касофат бадар равад. Аммо хаёле ӯро боздошт: хост як бор ба рӯи Зукур нигоҳ кунанд...

Барфи тоза, ки ҳоло ҳам меборид, комаи шабона кофтаи Ваҳширо пур кардааст. Сангиной хост барфро канора карда бинад, ки Зукур зери он хобида ё на. Дар равшанӣ бинад, ки дар ҳақиқат мурдаи ўст ё каси дигар... Вале боз ҳама пастиҳои Зукур пеши чашм омад, кирдори Ваҳшӣ алам тоза кард, дандонҳо ба ҳам фишурда шуданд, фарёд задан хост; Зукурро дашном доданӣ ва ба рӯяш давиданӣ буд... Ва дарёфт, ки ӯ чизеро намефаҳмад, дарк намекунад, намешунавад, намебинад, ҳамааш беҳуда аст. Ҷазаб кард, дандон хоид, илоҷи корро наёфт, як лағад зад барфро, барфе, ки зераш Зукур хобида буд. Аламаш боло гирифт ва рӯи мурдаи ӯ пой кӯфт; зад-заду дил хунук кард ва дод зада якбора аз ғор бадар рафт... Ақлбохта нишебиро метохт...

...Кучо рафтаниш маълум нест, бояд бимирад – аз рӯи аҳдаш, аз рӯи нияташ бояд бимирад; рӯи барфзорон миёни кӯҳсорон, даруни об – дар ҳар ҷое мирад, фарқ надорад, бояд бимирад, то чашми пайвандон ба рӯи ҳароми ӯ наафтад... Дилаш фишор хӯрд, ин қадар ҳавои тозаии кӯҳистон камӣ кард, ҳавои полоиданӣ барф нафорид, дилаш танг шуд, гӯё касе онро миёни панҷа фишор меод; ҳарчанд пайтобаи хушкида ва мӯкии нампариди ба пой кашиди буд ва ҳавои нарми барфрез чандон таъсир надошт, дилаш фишор меёфт, вале ҳамон лаҳза ҳам намефаҳмид, ки дил ба танг омада; ҳаво намерасад, нафасаш мегардад...

Пасон ӯ тохт: ба тазйиқи дил, ба тангии нафас нигоҳ накарда, гӯё хама чизро фаромӯш карда тохт, то нафасаш кушода шавад ва ё ҳамин чиз сабаб гашта, даргоз рӯйи барф фуру афтида, чон диҳад ва хама чиз аз ёд равад, танҳо ҳамин барфи сафед, ки оламо чунин пиндоранд, дилхоро чунин сафед шуморанд, миёни чашмонаш боқӣ монад, бас аст. Ӯ тохт, миёни харсангҳову нишеби ғорро яктоз фуромаданӣ буд, аммо чашмаш ба ҳодаи рост ва як гиреҳи банди дар тани асо боқӣ монда афтида, бозистод ва беҳи ҳода нигарист, ки қолаби барфпӯш гӯрро монад. Дарёфт, ки замоне туг бардошта будаанд, ки ҳодаву гиреҳаш бокист... Дилаш раг зад, ҳаросид: ғори одамхӯр... Пасон яктоз рафт то рӯйи барфи сой. Хаёл кард, ки ҳамин хел тозад, бегоҳ нашуда ба деҳа мерасад, аммо якин кард, ки роҳро намеёбад. Нақши пойи дирӯзаро чӯё шуд, аммо барфи имшаба ҳамаро хамвор карда буд. Чо-чо нақшҳои лағжида аранге метофтанд. «Ғори одамхӯр... Одам мехӯранд дар ин чо...» Баргашта сӯйи ғор нигарист, ки Ваҳшӣ аз паяш поида меояд. Гӯё ӯ дар торикии ғор чо шуда, хама рафторҳои Сангинойро дида, хандид ва акнун аз пасаш поида мебарояд, то ӯ чӣ кор кунад. Ба назараш ҳамин хел.

Тори сар ва сари дӯшхояшро як парда барф пӯшид, дар мижгону тораҳои абрӯвонаш ҳам барф нишаста буд. фаросат накард, ки вақт гузарад ва дар ин рӯзи кӯтоҳ то деҳа нарасад... Баргашта аз сари китфи рост сӯйи ғор нигарист, пай бурд, ки барфи сари дӯшаш боло шудааст, афшонд, барфи сари китфи чапро низ афшонд, гӯё аз зери бори гарон озод шуд, оҳ кашид... ҳоло ҳам намедонист, ки чӣ кор кунад. Хаёлан рӯйи Ваҳширо ханҷол мезад, аз ришу пашми сари ӯ дошта мекашад, ба тахтапушташ мушткорӣ мекунад, аммо ӯ чизе намегӯяд; Сангиной чашмони ўро кофта гирифтанист. Нохун пеши чашмони ӯ тез мекунад ва Ваҳшӣ банди дасти ўро медорад...

Чашмонаш танг шуданд, дар дил кароҳате пайдо шуд, ғашовар буд; фаҳм кард, ки ин зайл – ношуста истодан мумкин нест... Сангиной пиндорад, ки дунё ҳамин зайл танг аст, ба мисоли ин ғор, ҳамчу фазои барфолуд, монандаи гӯри зери барф ва агар ин қадар танг набуд ин дунё, Зукур аз дасти зани хеш гурехта наметавонист, Ваҳшӣ аз ғори торик деҳаи ўро пайдо намекард, дар ҳар вачаб мурдаву гӯру гӯрхона пайдо набуд. «Не... ин хел мумкин не... ҳатто ин мурда бечаноза рафта бошад ҳам, тани ношушта истодан мумкин не...» аз рӯи донишу назари худ ҳукм кард ӯ.

Ҳатто мурдани бошад ҳам, аввал бояд ғул кунад...

Барф лап-лап борад, на, резад: як пага аз пайи дигар, ки ҳамел карда бошанд чун донаҳои марворид; резад ба баланд шавад, вале ба чашм нарасад, чунон ки офтобу моҳ дар як чо истаду як вақт бинӣ, ки фуру рафтааст. Ва ҳоло ними ҳодаи гӯр даруни барф монда.

Сангиной аҳд кард, ки об наёбад, дар барф гусл мекунад. Барои ин хаме лозим, ки аз дахонаи ғор натобад, зеро ӯ гумон мекунад, ки Ваҳшӣ дар ғор аст, ҳама рафтори ӯро мебинад. Паст рафт, то ҷое ки шахи паҳлӯи чап кашол мешуду як табар зада буридагӣ барин қатъ мегардид. Бармолаи домани кӯҳ то сой мерафт, Сангиной то зону ба барф ғӯтида поён рафт, об ёфт. Саросема шуд: ба пас нигарист, ба атроф нигарист... чунон бекасу ором буд, ки дар гӯр шояд чунин оромӣ нашавад. Саросема либос кашид. «Чӣ фарқ дорад, ки аз сармо мурам ё аз дасти Ваҳшӣ?...» Синаҳо пӯшид бо дастон, ба назар онҳоро оғӯш мекард, пағаҳои барф ба сару дӯшу тани бараҳна расида, ҳаловат бахшиданд ва аз ҳарорати бадан об гаштанд. Пойҳояш хунук хӯрд, ғайрати ба об даромадан надошт. Даст зада об гирифта рӯй шуст, ба китфон пошид, дандон ба дандон мемонд, то наларзад. Пойи рост ёзида ба об тар кард, фуру дод ва ҳамон зайл лағжида ба об даромад. Аз сармои тоқатфарсо зуд баромад. Оби танаш шорида барфро сӯроҳ мекард. Бо рӯймол танашро пок кард ва осемасар либос пӯшид: дир-дир ларзида, дандон ба дандон зада, рӯйи барф нишаста мӯкӣ пӯшидани буд, ки дастонаш ногиро шуданд, пайтобаро печонида натавонистанд; ҳам хаяҷон, ҳам сармо ба вай таъсир карда буд... Миёни барфзор, миёни кӯҳсор махлуке чунбучул дошт, ки ба мурданаҳ хазор бор розисту мурда натавонад, вале пай набарад, дарк накунад, ки барои чӣ мурда наметавонад, пасон ба Офаридгор ҳавола кард, ки умраш то ба имрӯз кӯтоҳ накарда будааст; мазмун, умрашро дароз карда боз азоб доданист ва аз ин ҳам сахттар рӯзҳо дар пешанд... Бо азобе мӯкиҳоро пӯшид, аммо рӯймолро баста натавонист; рӯймоли тари дар рӯйи барф чармосо гаштаро баста натавонист. Рӯймол зери каш гирифт, то нарм гардад...

Танаш тафс баровард, гарм шуд, ба сару рӯяш оташ давид ва фикраш ҳам кор кард, ки ҳалол гашт, тоза шуд. Танаш тоза шуд, аммо дар дилаш карохате буд. Барои тасаллои дил тан покиза кард, дар асл ба мурдорие ғӯтида тобад, ки бо шустан пок нашавад.

Акнун ҳайрон, намедонад, ки чӣ кор кунад – равад ё истад? Намедонад рӯз то кучо рафта. Лаби об чунбучӯли зиёде кард, рӯз аз нисф гузашт, ҳиммати рӯзи кӯтоҳ ҳамин қадар аст. Фаҳмид, ки беҳуда кард: ба ҳамон шасте ки аз ғор баромада буд, мерафт, роҳ нисф мешуд. Ҳоло рӯйи пайроҳае, ки барф кӯрроҳа гардондааст, музтар аст, надонад, ки ба роҳи кӯтоҳи пешбаста равад ва ё таваккалан ба бераҳаҳои тӯлонии пуразоб барояд... Касони содаро зиндагӣ дар чорсӯ ҳайронӣ музтар созад, то ба ҳолашон мурғони ҳаво гирианд, осмону замин хандад.

Ҳама чиз норавшан: мурдани Зукур, рафтори Ваҳшӣ ва ӯ чун тавонад чизе нафаҳмида баргардад. Дар зери пардаи рез-рези

барф як доираи танг ба чашмаш тобад ахён-ахён: куллаи рӯ ба рӯ. Безобита гардад, ки ба чое нарасад, пасон ба андеша равад, ки дунё дурӯғобод, фиребобод ва ҳама чиз – ҳама орзуҳои пиндору афсона хобу хаёл будаанд; дар тангдастиҳо Худо ҳам ба мадади кас намерасидааст. Ҳатто Ваҳшии ўро оварда ҳам рӯй тофта, пинҳон шуда. Ба осмон нигарист ӯ. Ба чуз барфи сафеду сард чизе наомад аз он баландӣ. Ба ғор нигарист, ғайр аз сукуту хомӯшӣ чизе набуд.

«Айби худам.» Ҳо, ин «девона» айб ба гардан гирад, зеро мазлума аст, мағлуба аст ва агар золимаву ғолиба буд, ҳамин айбро низ ба гардан намегирифт; чунин сохта шуда зиндагӣ аз ибтидо: ба чои яке дигаре азоб кашад, ба гуноҳи амир халқ ба шӯриш хезад, дар набарди қавмҳо зану фарзанд мирад, ба хиёнати фарзанд волидайн азоб кашанд... аз барои нафс ҳама чиз қурбон шавад... лекин ӯ ҳайрон, ки ба Ваҳшӣ чӣ зӯр омада буд, ки чунин кард?

Ва якбора ба нишебӣ рӯ оварда чунон тохт, ки аз дасти Ваҳшӣ мемурада бошад. Як ба пас нигаристу боз тохт, вале намедонист, ки рӯз чӣ вақт аст. Дар ин ҳавои барфрез, ки ба давидан ҳам халал мерасонад, чизеро фарқ кардан ва ё муайян кардан имкон надошт, барои ӯ як чизро муайян кардан лозим буд: пайроҳаи дирӯзаро, вале барф ҳама чизро кӯр карда буд.

Монда шуд. Акнун бозистода дилак мезанад. Дароз-дароз нафас мегирад ва сари синааш монанди дами кӯраи оҳангарӣ шинухез дорад... Якбора ба худ омад, ки чаро истодааст? Вай аз Ваҳшӣ мегурезад-ку! Чаро истодааст?... Фаромӯш кард, ки монда шуда, бозистод. Дилак мезад, базӯр нафас мегирифт – даҳон кушода, базӯр нафас мегирифт, вале ҳоло мехоҳад болотар барояд, гӯё зӯраш зиёд буд... Ёдаш омад, ки бояд хабари марги Зукурро ба деҳа расонад... Давид... Лағжиду афтиду хест ва боз давид... Барф кам шуд, бозмонд ва аз гӯшае равшании офтоб тофта Сангинойро ноумед кард, ки рӯз рафтааст ва ӯ тамоман муқобили деҳааш меравад – деҳаи ӯ дар самти шарқӣ не, балки дар ҷанубтар аст. Дилаш сиёҳ шуд, ки ҳар қадар тозад ҳам, ба манзил нарасад; дар роҳ монад, ё аз сармо мурад ё тўймаи гургон шавад. Ҳаво, ки кушод, яқин сармо занад... Тохт. Андаки дигар дар равшанӣ тохтан имкон дорад, пасон чӣ шавад, норавшан. «Чаро шӯрбахт зойидӣ, оча?! Чаро сарсаҳт офаридӣ, оча?!»...

Пойҳояш ба ҷойи пеш рафтани пас мелағжиданд. Зӯру қувват танҳо дар орзуву хаёлаш боқӣ монда буд – мехост давад, тозад, пуршаст равад, аммо пойҳояш итоат намекарданд... Ба назар медавид, тез медавид, ана-ана ба деҳа расида, бо овози баланд ҳама сирру савдору мегуфт, дод зада мегуфт, то ҳама шунаванд, донанд ва баробар ба ёрӣ оянд; ҳамагон корду калтак карда ҷониби ғор рост шаванд, Ваҳширо дастгир кунанд, мурдаи Зукурро

аз зери барф бароранд, оварда гӯронанд ва саргузашти Ваҳширо шунаванд, Донанд, ки чӣ кас аст ӯ.

Ниҳоят Сағинной пай бурд зӯр, тавону мадорашро ва донист, ки имшаб миёни барфзорон танҳо монад, шаб аз ҳолати ҳозира хомӯштар шавад, тираву сард гардад ва барои нобуд кардани ӯ ҳеҷ-гуна ваҳшӣ, дарранда, гурги гурусна лозим нест; худ аз худ мирад: ё талхакаф шуда мирад ё хунук гузаронда, шах шуда... Барфи зиёд борад, миёни барф мурдааш чун лошаи Зукур шах шавад ва ҳамин ки барфҳо об шуданд, мурдаашро зоғу заған хӯрад. «Тамом...» гӯё аввалин бор аз мурдан гарсид, мурдан нахост, нахост, ки кадом кор нобуд монад, нахост, ки ин сирру савдо пинҳон монад... Якбора ба сараш зад, ки навод Зукурро хирс кушта бошад: «Агар хирс кушта, ҳаромкорӣ намекард, пинҳон намешуд... Ба ӯ зан лозим бошад, зорӣ мекард, тавалло мекард, мисли мардони маккор ба гириа медавромад, пеши пой меафтид... Мекушт, хубтар буд...» Ва чунин фикр ба танаш мадор овард. Аз нав пойҳояш пеш рафтанд; ба назар кӯҳҳо паст шуда, фарозҳо ҳамвор гашта, ӯ як зайл метохт. Рӯймол яхбаста, мӯкиву домон яхбаста, лабу абрӯвонаш яхбаста, медавиду метохт; дастони сармобурдари зери каш мекард, остин ба остин мехаст, ва чун ба тохташ халал расонд ва ё дар ҷое лағжида афтид, боз дастонаш раҳо мешуданд, ба барф меғӯтиданд, хунук мехӯрданд; ба ҳаври даҳон гарм мекард дастонашро... медавиду медавид мисли як харгӯши нимҷон рӯйи барфи арасот.

Дастонаш саҳт хунук хӯрданд. Андаке ба худ омада дарёфт, ки фарозро ханҷолкаш мебарояд, вале то ҳол гумон мекард, ки метозад. Бозистод, қоматашро рост кард, аз кучо, шояд ҳо аз он шах, ки сиёҳӣ мекунад, садои хониши қабк омад. Дар танаш мадор давид, ки ҳамроҳдор шуд, ақаллан ҳамон ҷонвар бинад, ки касе монанд ба одами барфӣ зӯр зада, талоши зиндагӣ карда, ханҷолкаш фарозро барояд, вале надонад, ки пешомад чист? Надонад, ки ба манзил расад ё на? Ба ҳар тақдир талош дорад; ҳамоне, ки андаке пештар мурдан мехост, тани ҳароми худро ба касе, рӯйи нопоки хешро ба чашме намудан намехост... Аз андешаҳои зиёд хаста гашта, кашолу молон ба тори фароз баромад. Донист, ки лаҳзае пас торикӣ фаро расида, ўро аз дунё ноумед мегардонад; табиат ба сараш як пардаи сиёҳу сардро андохта, таъкид мекунад, ки наҷунбад аз доира бурун наояд... дар натиҷа аз дасти дахшату сармо ҳалок гардад.

Дар сари кӯҳтал дамашро рост кард ва ёд овард, ки чанде пеш чунин ҷойро мехост, ҷое ки атроф тобад. Ҳоло зери пардаи нимҳоли бегоҳӣ дар дурии паст манзарае метобад монанд ба водӣ. Андаки дигар рӯшноӣ сабр кунад – зери пардаи воҳимаангез пинҳон нашавад, ӯ муайян кунад, ки ба кучо рафта лозим аст, торик шавад ҳам, боке нест, роҳро пайдо мекунад.

Боз андаке вақт лозим – рӯзро бояд боздошт, то ба сари ӯ чодари сиёҳ наандозад, ки бе ҳамин ҳам рӯзу рӯзгораш сиёҳ аст; боз андаке хуршед саховатманд бошад, сари кӯҳи дур каме дам гирад, Сангиной аз нураш нерӯ мегирад, то манзил мерасад. Муруввати хуршед лозим аст, зеро зиндагӣ ба вай мурувват накард: падару модараш ӯро «девонаи Худо» дониста, эътибор надиханд, халқ чуз масҳара чизе набахшад, мардуми музофот кинояву таъна зананд, халқи олам аз ҳолаш беҳабар... Сангиной ҳеҷ гоҳ барои худ, ба ҳоли хеш насӯхта буд, вале кори дӯшина саҳт хориашро овард. Акнун бояд қасд ситонад, ташвиши зиёд, ин қадар чигарсӯз тоҳтанҳо барои он аст, ки ба деҳа расида, рӯзи саҳташро ҳикоят кунад, марғи ҳароми Зукурро гӯяд... ҳамаро барои мурдаи Зукур фиристаду худаш ҳам мурад...

XVIII

Аккоси сағ ӯро ба худ овард ва донист, ки зиндагӣ тамом нашудааст; дарёфт, ки пойҳояшро кашола карда, ба раҳна наздик шуд ва илочи гузаштани онро надорад, ба назар пойҳо рӯда гашта, аз раҳна намегузаранд, ӯ барои гундошта гирифтани онҳо мадор надорад... Гумонаш саҳар мурдашро дар сари девор хӯрчинак меёбанд. «Лаънат ба ин раҳнаву ин камару ин гор...» Садои сағ меояд, Сангиной бисёр меҳоҳад, ки сағ наздаш ояд, ӯро оғӯш карда каме гарм шавад, нерӯ гирад.

Сағ пеш наомад. Ҷакиду ҷакид, ба пойи пас нишаст ва фӯк сӯйи осмон гургона зуза кашид, ба қавли мардум қадом балои осмониро баргардондан меҳост. Аммо садои нӯлаи нобахангоми он дар дили Сангиной воҳима ангехт: гӯё ҳама балоҳо – хоҳ барои ӯ омада бошанд, хоҳ барои дигарон – аз сари теппахо, аз шоҳи дарахтон рехта ва ё аз зери барф омада, балоҳои осмониву заминӣ якҷоя шуда, бар дӯши ӯ нишинанд ва чунон паҳш кунанд, ки ба ҳафт қабати замин фуру равад... ҳамин хел тасаввур мекард ӯ балохоро: ту намебиниву онҳо корашонро мекунанд: «Кирдори Ваҳшӣ барин» аз дил гузаронд, вале зузаи гургона андешаҳои ӯро бурид. Сағ чо-чо хув-хув мекарду сонӣ хувууу! давом медод ва рафта-рафта садояш ба уллоси гург мегашт, дам мегирифтӯ ҳаворо бӯй кашада, аз нав нӯла мекард... Яке ба ҳаёли Сангиной расид, ки нопок аст, балоҳо ба ӯ наздик намешаванд; бало одами покро мезанад... ӯ гусл карда буд, аммо худро нопок медонист. Сағ ором шуд. Садои фарёди хурӯс омад, ҳаре ханг зад, вале деҳа дар ҳоб буд. Сангиной медонад, ки деҳа дар ин мавсим ҳоб меравад, мардуми он тамоми фаслҳои дигар мӯрсифат қор кунанду зимистонро хирсона гузаронанд: гирди сандаливу бухориву кашқарчаҳо нишаста, рӯзро кӯр кунанд, афсонаву саргузашт гӯянд ё матал,

вале аз рӯзе ки чанг сар шудааст, қарору ором надоранд; ҳатто дар ҷӯйбори Сари Нов яхшиканӣ мекунад, то осиеб нахобад, дар осиеб бор набошад ҳам, бояд оби нов чорӣ бошад...

Сангиной зузаи сагро шунавад, рӯйи барфи боғ гунча хобида, уллосро шунида ачабаш ояд, ки чун ба ин ҷо расид. Гумон нашофт, ки то рахна мерасад; фикр накарда буд, ки аз рахна мегузарад... Вале фикри асосиро фаромӯш кард – омадани намояндаи комиссариатро. Гӯё ин фикр рахораҳ зарра-зарра дар мағзи сараш ях баста, фаромӯш шуд... Сапедадам саг аз зуза бозмонд, назди Сангиной омада думак зад: «Ҳама балоро дур кардам». Чунин дарёфт думакзании онро Сангиной. Вай дергоҳ ба саг нигарист, аммо дӯстдорӣ накард, зеро ба дилаш намегунҷид. Андеша дошт, ки ба зодагон ҷӣ ҷавоб медиҳад, ҷаҳор шабонарӯз ғайб зад... Аммо ҳаёли ўро садои гирия занону гирия марди пир пароканд. «Боз касе аз ин дунё рафтааст». Ба ёди Сангиной наомад, ки кӣ бемор буд, баъд сӯйи саг нигарист: «Ҳозир бемор нашуда муранд, афтанду муранд.» Ба назари ӯ ҳамин хел мурданд мардум. Дар асл хеле азоби гуруснагӣ кашида, хокхӯрда барин зард гашта, варама карда муранд ва ба назари Сангиной расид, ки ўро дӯш дар кӯча дида буд, имрӯз мурда... Дар дилаш равшание падида омад, ки модараш дар чунин рӯз ўро чанг намекунад; дар чунин рӯз золимон низ раҳмдил мешаванд.

Бархест. Аз рӯйи барфи сард, ки паҳлӯи чапашро карахт карда буд, бархест. Ба гӯши чуру чашмони тези саг нигарист ва дарёфт, ки ҷонвар чизе меҳаҳад; ё доништан меҳаҳад ва ё гуфтан, вале безабону ноилоҷ аст, чунон ки Сангиной дар зиндагӣ...

— Кучо гум шудӣ, берӯзӣ? – баробари назди дари ошхона пайдо шудани Сангиной дов кашида пурсид модар. Аммо Сангиной лаб газид, даст ба даҳон пахш кард, то ҳарфи ночое набарояд ва хайрон монд, ки чаро модараш аз рӯйи калтача миён саҳт печонида бо фӯтаи дарози азо.

Бадани Сангиной ларзид, овозаш ларзид, вале чизе пурсида натавонист. Меҳост пурсад, ки ба мурдаи кӣ чунин азо пӯшидаанд, наҳод мурдаи Зукурро оварда бошанд, аммо имкони пурсидан наёфт: модар аз ӯ мегурехтагӣ барин зуд хона даромад ва либоси азо аз тан қанда буромад.

— Кучо мегардӣ, сарсаҳт?

Аз ҳамаи азобҳое, ки Сангиной кашида буд, ин ҳарф саҳттар омад. Сангиной медонист, ки ӯ берӯзист ва сарсаҳт, аммо аз забони модар шунидани он талхтар аз заҳр ва гарантар аз кӯҳ буд, бо вучуди он хафа нашуд.

... Модар якбора чанг зада аз мӯяш дошт ва ба тахтапушташ кӯфт. Кӯфт-кӯфту якбора сар дод ва паҳлӯи дари ошхона нишаста гирифт... Сангиной зайле, ки модар пуршаст пахш карда буд,

девонаавзоъ менишаст, гунаҳгорона менишаст ва медонист, ки гуноҳаш азим аст, чунон азим, ки рӯи хишт истода то об шудани хишт шӯяд, шуства нашавад. Зону оғӯш карда, гунча шуда менишаст, то модар боз кӯбад, боз занад. Садо набароварда, хапу дам кӯфтани модар ба ӯ маъкул шуд: гӯё ӯ бо инсон муносибат надорад, балки ба кундае табар зада ё гилеми ифлосро сари санги миёни об кашида кӯба мезанад, то дилаш холӣ шудан, то аз кардааш пушаймон гашта, хориаш омадан, бемадор шудан, то модар буданаширо ёд овардан; то даме ки хушаш ба чояш меояд, вагарна девонатар аз Сангиной гашта, радди маърака шудааст, чунон радди маърака, ки аз дарвоза берун намебарояд ва шояд дар хона либоси мотам иваз карда баромаданаши низ ҳамин бошад... ва боз сабабҳои дигар, ки барои алами мардакаширо паст кардан чӣ қадар дурӯғ мегӯяд, то шавҳараш рағғани камёб барин дар нагирад, ба сари духтар балое наангезад. «Медонистам, ҳамон вақт вақти дар қадам будан заҳр мехӯрдам, ки ҳам ту мемуриди ву ҳам ман...» Аз духтар чизе нашунид боз идома дод: «Нарсаг аз паи килла мегардад, лекин ту қанчиқ аз паи нарсаг мегардӣ...» Ҳама чизе ки дар дил мағор баста буд, рехт модар. Сангиной донист, ки барои Зукур намегиристаанд, вагарна модар чунин намегуфт. Ӯ аз ин зиёдтарро чашмдор буд: ба гумонаш модар калтакро гирифта, зада-зада аз даргоҳ меронад, аз кучое омадӣ, ба ҳамон чо рав, мегӯяд, вале ӯ дигар чиз гуфт:

— Либосҳоятро каш, боз мурдадор шудӣ...

Аммо Сангиной чизе нафаҳмид, гӯё нашунид, дам ба дарун гирифта, гӯш медод, ки модар шарҳ медиҳад, аммо ӯ чизе нагуфта ба хона даромад, боз либоси мотамӣ пӯшида буромад.

— Абӯзукурро оварданд, оча?

— Абӯзукур пеш-пешу ту аз қафо...

— Чаро сиёҳ пӯшидӣ охир?

— Ба мотами ту, сиёҳмила...

Сангиной забон газид; ки хато кард, сирро бой дод, хайрият, ки модар ба сухани ӯ эътибор надод, дурусттар диққат медод, аз ҳарфи ӯ рамуз мегирифт. Вале ӯ ба Сангиной газаб мекунад. Сангиной азодории ӯро аниқ кардан хост:

— Охир кӣ мурдааст, оча?

Модар дам ба дарун хеле истод, чанд қадам сӯи дарвоза гузошт ва рӯ гардонда гуфт:

— Меравам, то ба чойи ту бигирям... Худо туро чунон сохта, ки ба марги хешон гирифта натавонӣ.

Сангиной ба андеша рафт, ки хешаш кист? Падараш, модараш, дигар хеш надорад.

— Модаршӯро дар назар дорӣ, оча?

— Не, падаршӯро...

Сангиной саволомез ба рӯи модар нигарист, ки чӣ гӯяд, киноя занад ва ё дуруст аст харфи ӯ. Наход Абӯмансурро кушта бошанд; аз барои писар, ба чойи Зукур ӯро кушта бошанд?

— Овехтааст худахро... Аз ҳад ки чабру ситам кардаанд, тоб наоварда овехтааст,.. дар ҳамун ҳабсхона бо саллааш овехта куштааст...

Сангиной донад, ки аз ин тухма дар олам нишоне намонда, вале ин харфро ба касе гуфта натавонад.

...Сангиной дар мурдаи падаршӯ хидмате карда натавониста бошад ҳам, баъди чанд муддат ҳамчун меросхӯр ба хавлии ӯ бозомад; ҳама чизу чора ва бисоти аз онҳо монда аз они ӯ шуд – ба хотиरे ки Сангиной холо дар никоҳи Зукур аст ва рӯзе баргашта чароғи ин хонадонро фурузон мекунад. Ноимкон будани бозгашти Зукурро Сангиной донад ҳам, ба даҳон об мегирад. Рӯзҳои аввал модар ба ӯ ҳамроҳӣ мекард, ки дар хонаи пайи ҳам ду мурда баромада натарсад, пасон, одат қард, гуфта, рафт. Акнун Сангинойро воҳима мегирад; ҳарчанд худро ба девонагӣ занад ҳам, харосаш кам нашавад. Падаршӯ, модаршӯ ва шӯро ёд оварда, аз рӯзи арӯс шуда омадан то имрӯзро аз лавҳи хотир гузаронад ва хоҳад, ки аз ин хона бадар равад, аз ин хонаи наҳсо, ки камтар аз ғори Амбал наҳсӣ надорад; чунон хона, ки ҳатто тифле ба дунё наояд... Ҳама рафтад аз ин хона, акнун навбати ӯст; он ғору ин хона мисли гӯр ҳамаро хӯрад... Башитоб дарро тела дода, бурун омад ва назди дарвоза бозистода, ба пас нигарист... гӯё садое буд.

Сараш гашт, дилаш бечо шуд...

XIX

Сангиной ин моҳ бенамоз (ҳайз) нашуд, балки сарторик гашт: дилаш худ аз худ беҳузур мегашт ва ба ҳеч бӯе тоқат надошт; чизе хӯрда наметавонист, агар хӯрад, ғарора қарда, мепартофт, вале намефаҳмид, ки сабаби ҳамаи ин чист? Аввал дар назди модар ин корро мекард ва ӯ қол мебурид, ки меъдаашро сармо зада, хунукмиҷоз шудааст, аз ин рӯ чизе хӯрда натавонад. Аз ҳад, ки гузашт, пушти боғ рафта, ғарора мекардагӣ шуд. Гумони модар ба яқин гашт, ки бо ӯ коре шуда: обистан. Аммо чизе нагуфт, ба духтар нафаҳмонд, дар дил шукр қард, ки авлоди Абӯмансур бенишон нарафт... ва ҳамин ки мардумро, деҳаро пеши назар меовард ва гапу калочаи занонро дар дилу майна таҳлил мекард, рангаш қанда, ҳанги пояш хушк мешуд, ки шармандаи ҳарду олам мегардад... «Арӯси бешӯ зоидааст...» Обе нашӯяд ин харфро, ин гуноҳро; бо чизе пӯшида нагардад даҳони мардум. Чунин ҳодиса то ҳол дар ин деҳа рух назада... ки зани бешӯ обистан шуда бошад,

вале донанд, ки Бибимарям бо қудрату мӯъҷизаофаринии Худои таъоло Исо пайгамбарро зойид.

Модар ин корро ба Сангиной нафаҳмонда бошад ҳам, ба касе нагуфта бошад ҳам, рӯзе ошкор гашт: вақти лабшон кардани ҷӯи Дам. Сангиной, ки ба ҳукми чиниён даромада буд, ҳамроҳи ду нокисулакл – Холиқу Бочӯра дуртар аз дигарон дар охири ҷӯйбор ҷӯй меканд, лабшон мекард. Сангиной Холиқи девонаи ба кори вазнин тайёрро хуб медонист: дар деҳа гӯё ҳама аз ӯ ҳазар мекарданд, вале корашон афтад, ба хонашон оварда аз субҳ то шом кор мефармуданд, барои як шикам хӯрок. Ӯ фақат кор мекарду ба дигар чиз, ҳатто ба сухан гуфтан ақлаш намерасид... лекин дар чунин муддат он қадар аз майнаи ӯ харфу андеша мегузашт, ки ҷуз худаш касе намедонист; мардум гумон доштанд, ки ӯ қобилияти фикр кардан надорад, қарахт аст, барои ҳамин як умр ҳарфе намегӯяд. Аз ин рӯ ҳар чиз мегуфтанд, ки ӯ ба маънӣ сарфаҳм намеравад: занҳои беваи бекас ўро ҳамхоба мебурданд, ки ба коре ақлаш намерасад ё ба касе чизе намегӯяд... Ҳо, ӯ аз бом то шом дам нагирифта, ҳарфе нагуфта кор мекунад, диҳанд, меҳӯрад, надиханд, қаноат мекунад. Ва дар сари кор Сангинойро ба ӯ додани шуданд: шӯҳи қарда, ҳардуро девона дониста, занони шӯху пирони ҳазлбоз маслиҳати Холиқро мепурсиданд, аммо ба Сангиной чизе намегуфтанд. Сангиной ҳама чизро мефаҳмид ва барои он ки ўро девонатар донанд, ба гуфтаҳои онҳо ҳамроҳ намешуд, нашунида меангошт; вале аз ҳад, ки гузашт, Холиқ ба замин ҳам шуда санг мебардошт, то ба тори сари ҳазлқашҳо занад ва як деҳа одам восита шуда, базӯр сангро аз дасти ӯ кашида мегирифтанд... Бочӯраи қамақл, ки баракси Холиқ ҳеҷ касе чизе нагӯяд ҳам, худаш гап ҳамроҳ мекард – мепурсиду мегуфт, ба тамоми кирдорҳои мардум, ба хомӯшии Холиқ, ба ғзаби ӯ меҳандид; гӯё дар олам кори қидие вучуд надошта бошад, меҳандиду меҳандид... ва чунон меҳандид, ки хандааш ба гирия мегузашт. Ин чизро ҳам касе то ханӯз кашф накардааст, ки барои ҷӣ ин девонаи хандон аз ханда ба гирия мегузарад ва вақте аз ӯ мепурсанд, ки чаро чунин мекунӣ, боз меҳандад, сад бор пурсанд, ки сабабашро фаҳманд, сад бор меҳандад, пасон хулоса мекунанд, ки шайтонаш зиёд ин девонаро... вале касе таги дили ўро фаҳмида наметавонад.

Ва Сангиной пушти дарахти дӯлона ғарора мекард. Баъзеҳо коргурезиву девонагӣ дониста, ба ғарораи ӯ эътибор намедоданд, баъзеҳо қунҷқобона менигаристанд ва чизеро пай бурдагӣ барин бо девонагон ҳазл мекарданд:

— Ҷӣ кор қардӣ, Холиқ?

Вале ӯ ҷавоб намедод: ё ба савол сарфаҳм намерафт, ё худро ба қарӣ мезад. Пас ба Бочӯра мечаспиданд, зеро медонистанд,

ки чанд бори дигар пурсанд, Холик ё каланд мебардорад ё санг мегирад.

— Ин кори ту, Боҷӯра!

— Билло, не!

— Чӣ хел билло не?! Дидӣ, занак вай шудас!

— Ваҳ-ха-ха! – механдад ӯ «вай шудас»-и онҳоро ба таври худ фаҳмида.

Пасон маълум мешавад, ки онҳо ин корро аз дилхушӣ на-мекунанд: вақте ки онҳо мисли Боҷӯра баъди ханда дар ҳолати нобоб монда, гиристан мехоҳанд, ғамбодои гулӯро дур ва губору занги дил тоза карданӣ мешаванд, сабаби рафторашон маълум мегардад, маълум мегардад, ки сари дилашон пур шудааст, ба чуз гирия, ба чуз марг чизе онро холи карда наметавонад. Онҳо чунон ки ханданд, ҳамон хел кор кунанд, чунон ки зери бори гарон мондаанд, ҳамон хел гирианд; хандашон ҳам ҳасрату армон дорад, гирияшон ҳам.

Ҳамин ҳазлу чунин шӯҳӣ сабаб шуд, ки Сангиной дигар дар чашми мардум натобад ва акнун ки сабаби дилбеҳузуриро пай бурд, аз чашми модар ҳам гурехтан хоҳад, аммо модар кайҳо ин сирру савдоро донад ҳам, лом нагӯяд. Ӯ донад, ки девонагиҳои Сангиной аз барои Зукур аст ва агар обистан шуда бошад, аз ӯ шуда... аммо оқибати ин корро андеша мекунад: вақте ки миёни мардум миш-миш мешавад ва боз аз район – Комиссариати ҳарбӣ, аз идораи ҷамоат намоянда омада, шиками дамидаи Сангинойро дида, бозпурс кунанд, кор чӣ шавад? Ба модар вазнин тобад ин кор, аммо барои Сангиной ташвиш дигархелтар: ӯ дар бораи Зукур фикр накунад, фикри ӯ дар бораи худашу Ваҳшист; донад, ки намояндохоро ба ғор бурда, мурдаи Зукурро нишон дода, бор-дории худро гуфтан осон аст, вале баъд умре азоб кашидан сахл нест... барои ҳамин ба дуздаи нигоҳ карданҳои модар эътибор намедихад. Медонад, ки модар қатори дигарон ӯро як девонаи Худо донад, на зиёд; аз ин рӯ хобу хӯроку орзуву армони ӯ хаёл, фикру андеша шуда: зону оғӯш карда, манаҳ бар зону гузошта, хаёл кунаду хаёл, аммо илоҷи корро ёфта натавонад.

Дилаш ба чизе рафт – ба гӯшти зери барф, ки Ваҳшӣ ба сик-чӯбҳо кашида буд; дарёфт, ки ба чӣ сарторик шудааст. Ғамӣ гашт... Бояд ба ғор рафт, бо Ваҳшӣ рӯ ба рӯ шуд, гӯшти хирс пурсид,... дахшат! Дар деҳа истода натавонад, ба ғор рафтан нахоҳад, зистан душвор, мурдан аз он душвортар; намедонад чӣ кор кунад?

Сангиной ғайб зад. Беному нишон ғайб зад. Падару модар хуб мунтазир шуданд, ӯ барнагашт. Пасон модар гӯшаҳои сандалипӯшо бардошта, хонаро рӯфт ва дар пешайвон ба офтоб нишаста ба хаёл рафт: «Ӯ дигар барнагардад». Пасон ба шӯ рӯ овард:

— Ӯ барнамегардад!

- Барои чӣ?
- Назди Зукур рафтааст!
- Ҷанг?
- Ҳо, ҷанги тан ба тан!

Мардак пай бурд, ки дар сухани зан оҳанги пичинг ҳаст, аммо сабабашро нафаҳмид ва ин хабар, ки барои ӯ ногаҳонӣ буд, дар дил шубҳа кард, ки нахонд домод аз ҷанг гурехта бошад. Ба зан нигарист, саволомезу шубҳаомез нигарист; гумонаш, ки зан аз нигоҳи ӯ маънӣ гирифта, буду шуди гапро мегӯяд ва таъбиру тадбир андешидан лозим меояд. Занак, ки то алвакт девонагиҳои сохтаи духтар ба шӯ нагуфта буд, пушаймон аст; ба сару дастони ларзони ӯ нигариста, гумон дорад, ки ин чизро фаҳмад, девонатар аз духтар гардад ва ё ба балое гирифтагӣ. Дуздида-дуздида нигоҳ мекард зан ҷониби шӯ ва пиндошт, ки ана-ана ришҳои мошубиринҷ ва мӯйҳои ҷакаи аз зери дастор намоён ҷон гирифта, сафед мегарданд ва худӣ ӯ фаргути ларзонак шуда, оқибат ба як чизи партоби зиндагӣ табдил меёбад. «Мурдан авлотар аз ҷунин зиндагӣ» аз дил гузаронд модар, ки дар зиндагӣ ҳама чизро бохта бошад: бародарони ҷанграфта, духтарро, шавҳарро. Акнун ҷун зоғи сиёҳ танҳо монад ва дар ҷунин соли вазнин кӯдакбон шавад – кӯдаки хаёли ва ин кӯдаки пири рӯ ба рӯ нишастаро бонӣ кунад...

Вале он кӯдак насиби дидан накард.

Сангиной ба Дашти Морон рафт ва дар он сангдевори монанд ба ҷӯпонхона, ки бомаш фуру рафта буд, қарор гирифт. Боми фурурафтаро тахт кард, то дар тори бом бихобад, аз хавфи даррандаҳо эмин бошад. Вале ҷунин кор дер напоид: гарораи дил ва хаваси гӯшти хирс ӯро ором нагузошт. Рӯзи саввум ҷониби ғори Амбал роҳ сипарид; раҳ сипариду заҳрханда ба ҳештан дошт, ки як девонаи Худо мисли маликаи хубон миёни сабззорон, байни шукуфаҳо, аз паҳлӯи гиёҳҳои хушбӯӣ меравад, гунчишкони раҳдавак пешопеш дум меликконанд, мурғакони ранга аз сари гулхоре ба нӯги гулбуттае мепаранд, ҷӯракон аз замин рост боло парида, нағмасароӣ мекунанд, инҷунин мору калтакалосҳо пешопеш мехазанд, малахҳо мечаҳанд, вале ҳеҷ кадоме ӯро таскин дода наметавонад, фақат як чиз ба ӯ ҳалал мерасонад: сангпарҳои обгузар, ки дар обхези баҳор нопадид гаштаанд ва Сангиной санг партофта-санг партофта, чуқури обгузарро муайян карда ё мегузарад ва ё гузаргоҳи дигар мечӯяд...

...Ҳамин хел Сангиной кашолу молон бо машаққати зиёд то фарози зери ғор расид ва бо пайроҳаи аранге миёни сабзаҳо намудор ҷониби ғор рафт. Дар ҳамин ҷо гӯё ӯ аз ҳама чиз сер шуд; иштиҳои гӯштхӯрӣ тамоми гашт; иштиҳои ӯро як ҷуфт ҳода, ки ба масофа як газ дуртар аз ҳам буданд ва дар нӯги яке қуртае ба мисли одами худро овехта кашол буд, заданд. Ӯ пушаймон шуд, ки

бехуда омад.... Нафастанг баромад фарозро, гӯрхо тофтанд: пахлӯи гӯри кӯхна гӯри тозаи хатто хокаш сабза надамидаро дид ва якин кард, ки Ваҳшӣ Зукурро гӯр кардааст. Хаёле аз дил гузаронд, ки шояд Ваҳшӣ ўро низ пахлӯи ин гӯрхо зери хок кунад.

Нишаст. Рӯ ба рӯи гӯрхо нишаст ва чашмон бо кафи дастон пӯшид. Ҳамон зайл дурудароз бозистод, аммо чизе андеша карда натавонист, гӯё мағзи сараш хуфта буд, хун аз гардиш монда, тани гармаш ба як пора санги сард табдил ёфта... Баъди хеле вақт даст аз рӯй баргирифт ва монанде, ки ба тани мурда равон бахшида бошанд, чашмони беҳисро боз ба гӯри тоза дӯхт, аммо танҳо нигоҳ мекарду чизе андешида наметавонист.

Бархост. Нигоҳашро аз гӯр нақанда бархост, чанд қадам пеш рафт ва хаёле ба чашмаш намуд, ки маймуне пахлӯи даҳонаи ғор, дар офтобрӯяи буни шах нишаста, пашмҳои танашро тит карда, аз беҳи онҳо кадом ҷонвари хунхорро гирифта, пушти нохун мекушад. Сангиной аввал ўро ҳайвон донист, дурусттар дида Ваҳшӣ буданаширо шинохт ва худро пас кашид... вале сабаби пас кашиданро намедонист; шояд ў шарм надорад аз рафтораш, гуфта... Бознишаст... Нишасту нишаст, аз Ваҳшӣ ҳаракате набуд. Боз сар бардошта нигарист, ки Ваҳшӣ худро дар офтоб метофт. Ў пеш рафт. Ҳама рағу пайро фишурда, садое набароварда, нафас ба дарун гирифта, пеш рафт, то ў хабар ёфта хеста нагурезад; охиста-охиста ба нӯги панҷаи луч пеш рафта ва ба ҳамон охистагӣ дар даҳонаи ғор нишаст. Дурудароз ба Ваҳшӣ нигарист, вале намедонист, ки ба чӣ маънӣ менигарад. Нишасту нишаст, ҳаваси гӯшти хирс ботинаширо тақорӯ кард, даҳонаширо дошт, то ғарора накунад.

Биниаш хорид. Ҳарчанд молид ва бо кафи даст маҳкам дошт, хориши биниаш басанда нагашта, атса зад... Ваҳшӣ як қад парида хест ва санги тайёро бардошт. Рӯ ба рӯ занаки шиносро дида, боз як бор чашм пӯшида кушод, ки рост аст ё хоб. Санг аз дасташ афтид. Бараҳнагиашро ниҳон кардани шуда, даст пеш бурд ва Сангиной рӯй тофт, то ў сару сомонаширо ба ҷо орад. Вале Ваҳшӣ нишаст, ҳамон зайле ки даст ба пеш медошт, нишаст.

— Ман барои гӯшт омадам...

Гӯё мақсади нигоҳи Ваҳширо пай бурда, гуфт Сангиной, дар асл ўро ба забон оварда, муродаширо гуфтани буд. Ваҳшӣ сар ҳам дошта, каме ба андеша рафт ва аз нигоҳи занак чизеро дарёфта, ҳамон зайл даст ба пеш хест ва ба ғор рафт. Пӯстакхоро ба дӯш ва миён кашида, дар дастархони шол гӯшт овард. Сангиной аввал ба Ваҳшӣ хуб нигарист, ба гӯшт зеҳн монд, боз ба Ваҳшӣ чашм дӯхт, пасон як пора гӯшти хомро гирифта, газид ва чашмонаширо пӯшида, гирист. Гӯё ҳамин қадар чиз лозим буд: гӯштро газид, маззай онро чашидан. Гӯшт дар даҳон, гӯшт дар даст мегирист,

хомӯш мегирист аз зери чашм захида баромадани ашкро медид ва гумонаш он буд, ки барои кори нохуби ӯ, барои номардона рафтор карданаш занак мегирад. Ӯ сар ҳам кард, гунаҳгориона сар ҳам кард... маккорона буд. Дил кард, ки даст ёзида сару рӯи ӯро молиш диҳад, ором гардонад ва бо ин роҳ донад, ки то чӣ андоза занак ба ӯ рағбат дорад, вале бо ҳама ваҳшигариаш гумон кард, ки рафторҳои занак макру ҳиял аст ва дар паси чунин рафторҳо коре ҳаст... Барҳост. Ба пайроҳаи паҳлӯи гӯрҳо нигарист, ки ягон кас меояд ё не...

Сангиной гӯшти дасташро рӯи дастархон бозгузошт, вале намедонист, ки як газ гӯшти дар даҳон бударо чӣ илоҷ кунад. Гӯшти намакини каме обаш гурехта дар даҳонаш об чудо кунонд ва ӯ луобаро фуру бурда, гумон кард каме таскин ёфт, вале гӯште, ки ӯ мехосту он вақт дида буд, хунолуд метофт, нармтар буд ва як навб бӯй ҳам дошт. Ҳоло гӯё сер шуд, аз як газ гӯшти намакини обаш гурехта сер шуд, метавонад бозгардад... Ҳавсалааш пир шуд, ҳавсалае, ки бояд чун гурги гурусна гӯшти хомро мехӯрд, пир шуд. Гӯшт аз даҳон гирифт, канор андохт. Хомӯш, вале саҳт гирист...

— Гирия нақун... Тақдир чунин будааст, аҷалаш дар дасти хирс будааст, – гирия ӯро барои Зукур доништа гуфт Ваҳшӣ ва чунон сард буд суханаш, ки ба занак болои мурда – сад чӯб расид.

— Тақдири ҳамаамон ҳамин хел, – андаке ҷон гирафта, иддао-намо гуфт Сангиной.

— Чӣ хел? – ҳайрат афзуд Ваҳширо.

— Ҳамин хел – дар кӯху камар ҳаром мемурем.

Ваҳшӣ ба ҳаёл рафт, ки занак киноя кунад. Мазмун, ҳама кисаҳоро медонад ва медонад, ки оқибати кори ман нохуш аст, барои ҳамин чунин мегӯяд:

— Ба тақдири ман ишора мекунӣ?

— Не, – ором истод ӯ ва дид, ки Ваҳшӣ ба чунин ҷавоб қаноат надорад, афзуд: – Немисҳо ватани моро помол карданианд...

— Як бор помол карданд, боз мекунанд? – замони ҷанги гражданиро дар назар дошта гуфт Ваҳшӣ, ки ҷуз ин ҷанг чизеро намендонист ва гумонаш, ки ин ҷанг низ чунон мешавад.

— Не-е, ин дигар хел... на шумо фаҳмеду на ман...

— Нафаҳмиданамон беҳтар нест?... То аз дасти онҳо мурдана, дар ғору камар мурем, хуб нест?

Сангиной чизе нагуфт, қисмати хештанро андеша мекард, вале намендонист, ки аҷали ӯ чӣ гуна даррасад.

— Аҷали ман ҳам дар ҳамин ғор аст.

— Чи хел?

— Ягон даррандаи ваҳшӣ омада мекушад...

Ваҳшӣ хомӯш монд. Яқин кард, ки Сангиной пичинг мекунад, аз дасти ӯ кушта шудани шавҳарашро медонад.

— Не... ман нагузорам... – базӯр гуфт ӯ, барои сипоҳгарӣ гуфт, то занак чӣ гӯяд. Агар занак ягон чиз мегуфт, Ваҳшӣ тайёр буд, ки киссаи аз дасти хирс мурдани шафатгӯронро гӯяд, бофта гӯяд, то вай бовар кунад. Аммо дар забонаш дигар чиз омад: – Чунин воқеа дар ҳар понздаҳ ё бист сол як бор рӯи медиҳад...

Ва мунтазир шуд, ки Сангиной аз ӯ шарҳ мепурсад. Сангиной ғарора базӯр медошт, даст ба даҳон пахш карда, ба худ мепечид. Печиданаш аз он буд, ки чун ба Ваҳшӣ гӯяд ин ҳолро. Ва ниҳоят кафид:

— Ман аз шумо бордор шудаам...

Ваҳшӣ ба ӯ имкони сар боло кардан наодо, оғӯш кард; чунон оғӯш кард, ки аз шодӣ, аз хушнудӣ чӣ қор карданро намедонист. Сахт ба танг кашида, аз хирс буд ва ё шодкомӣ, рӯи пурпашм ба рӯи Сангиной гузошту гирист... Сангиной тани худро таранг дошта, аз оғӯши ӯ раҳо шуданӣ набуд, балки дар канори тангу ғарми ӯ об мешуд, ҳамчу зани кулфатзада, гурбатдида, ки ба мурод расида бошад, худро аз чунин хушбахтӣ боз ба оғӯши бадбахтиҳо андохтан намохост...

Ваҳшӣ ӯро озод бардошт ва бурда рӯи пӯстак хобонд... Сангиной эҳтиром донист онро ва хуш қабул кард. Шояд аз он бошад, ки тухмаи Ваҳшӣ дар марзи раҳми ӯ сабз гардида буд.

— Сабр кунед, ман аввал бояд сари қабри онҳо фотиҳа хонам. Он нокаси гуреза ба фотиҳа наарзад ҳам, бояд қарзро адо кунам...

Дасту пой Ваҳшӣ суст шуд, пиндошт, ки занак аз паст як қорд ба дилаш зад: хавсалааш гашт ва ӯ вазни бар Сангиной партоғтаро бардошта, якпахлӯ афтид; суханони Сангинойро ба худ кашид... Ваҳшӣ рӯболо хобида, ба сакфи сангии ғор дурудароз нигарист ва ҳамин қадар дарёфт, ки Сангиной ба ӯ мутеъ гаштааст, аммо ҳарфаш захрогин... Ҳарду рӯболо хобида, андеша мекарданд: Ваҳшӣ дар бораи ҳарфҳои духӯраву захролуди занак фикр мекард, Сангиной андеша дошт, ки чаро нафратбор аст ин дунё. Ҳар ду дар бораи одаму олам андеша доштанд, вале кӯтоҳақ, мухтасарак «чаро?» мегуфтанд, гӯё ба зиёда андеша қардан ақли қазой надоштанд.

— Ба фикри ту ҳар қас, ки гуреза, нокас аст? – аз бом тароша афтидагӣ барин пурсид Ваҳшӣ, аммо Сангиной ҷавоб наод, ба андеша рафт, ки чаро чунин мепурсад. – А? Нокас аст?

— Ҳо; гуреза, ки шуд, нокас аст, – ҳамин қадар вақт чунин ҷавоб тайёр қардагӣ барин ҷавоб дод Сангиной ва Ваҳшӣ хомӯш монд. Сангиной низ чизе намегуфт.

Ваҳшӣ бархост. Белро гирифт, бурун аз ғор рафт. Сангиной андаке ночунбон хобид ва бархоста бурун рафт, ки Ваҳшӣ гӯри навро вайрон мекунад. Аллақай гунбади гӯр вайрон шуда буд.

— Чӣ кор мекунед шумо? – дод зада пеш омад Сангиной.

— Ту гумон мекуни, ки шўятро ман куштам? Кушоям, бубин, ки чӣ хел хирс сару рӯю дастони ўро ажго-ажго кардааст.

— Лозим не, аз барои Худо лозим не! Ба гузашта – салават!

Ў белро канор андохт, пахлўи хоки кандаши ништаст ва баъди хеле вақт, ки Сангиной наздик омада буд, ғур-ғур кард:

— Гуреца ноодам будааст, нокас будааст... гуреца барин одами боакл нест дар дунё, – ва баргашта ба Сангиной нигарист: – Ба кӣ хизмат кунад? Ба бойҳо? Ба онҳое, ки ба зўрӣ хоки ўро, чизу чораи ўро кашида гирифтаганд? – танҳо аз рӯи чизе, ки медонист, ҳукм кард ў. – Кас ба падару модари худ хизмат карда наметавонад, ба кадом каси бегона ғулом шавад? Тавба!... Ба Худо, ҳамаи онҳо хар, ҳамаи онҳое, ки душманро бо нону намак пешвоз мегиранд, хар ҳастанд... Дар дунё ду одами ҳалол буданд, ки харду ҳам аз дасти дарранда ҳалок шуданд: ана вай – ғўри бобо, ана ин – ғўри набера...

— Чӣ хел?!

— Ана ҳамин хел: номи ваяш – Абўшукур, номи инаш – Абўзукур.

Сангиной даҳонашро пахш кард, то садояш набарояд, ба ҷои садо чашмонаш часта баромаданд... Ў кӣ будани Абўзукурро медонист ва дар бораи Абўшукур зиёд шунида буд ва баъде ки ба хонадони Абўмансур рафт, аз забони ў зиёдтар шунид: Абўмансур ба олами кўхан вафодор мондани ўро хикоят мекард ва ба кофирон сар нафароварда, ғайб заданашро мегуфт... Чашмони барҷастаи ў ғўрҳои наву кўхнаро муқоиса мекарданд, ки якеро сабзаҳои хушкидаи чандинсола ва сабзаи тозадамидаи беҳи хасҳо пўшида, дигаре хоки тару тоза дорад, ки вайронро мемонад...

— Аз тақдир гурез нест... – Сангиной дигар чиз гуфтани буд: аз Ваҳшӣ пурсидани буд, ки хоки ғўри Зукурро боз гирду чамъ кунад, аммо аз даҳонаш ин ҳарф баромад; зимни ин сухан қисмати хеш ва қисмати Ваҳширо дар назар дошт, пасон афзуд, ки чӣ рўзе ба сари онҳо меомада бошад: – Хайрият, ки шумо будаед, вагарна мурдаи онҳоро морҳо мехўрданд...

— Чӣ хел морҳо? – ҳайрон шуд Ваҳшӣ.

— Морҳо... морҳои ин ғор...

— Ин ғор мор надорад...

— Ҳа-а, гумонам, ки ҳама ҷо мисли Дашти Морон бошад.

— Дашти Морон ин деҳаи шумо-а? Зукур гуфта буд...

— Не, Дашти Морон деҳаи мо не, ҷои зисти ман... Ман он ҷо танҳо зиндагӣ дорам... аз барои ана ин шуда, – кафи даст ба шикам пахш карда гуфт ў. Ҳайрати Ваҳширо дида, афзуд: – Ҳама медонанд, ки шавҳарам дар ҷанг аст, вале ман дучон...

Ваҳшӣ ўро ба шаст оғӯш кард ва нақораи суруд барин навохт:
«Аз ман-а? Аз ман!»

— Аз шумо, – дардолуд, оҳ кашида ҷавоб дод Сангиной.

— Аз ман... – сахттар ба танг кашида, шодиаширо хувайдо мекард Ваҳшӣ. – Пас, мо наменумрем, тухмамон сабз мешавад...

Сангиной пай бурд, ки дар як оғӯши сард ҷой дорад ва растан хоста, бозувонаширо таранг мекунад, ўро тела медиҳад:

— Ҳаромӣ мешавад... бе розигии ман шудааст... Баччаи ҳаромӣ... Чунин тухмӣ ба касе лозим нест!

Ваҳшӣ ўро раҳо кард. Ҳайратзада ба ӯ менигарист; сонӣ дар ғазаб шуд; дигаргунии қиёфааш зери пашм аён нагардад ҳам, чашмонаш авзояширо фош мекарданд: беқаророна дар хонашон давр мегаштанд, чизеро мечустанд, тадбире андешидани буданд.

— Ҳаромӣ бошад, ин хел бачча ба ман ҳам лозим нест! – бархост Ваҳшӣ ва белро гирифта ба ғор рафт.

Сангиной ин корро ҳам ба қисмат ҳавола кард ва бархост, ки равад; ҳамааш равшан шуд, акнун равад ҳам мешавад, вале чизе ўро боздошт – хоки кандаи ғӯр. Пас ӯ бо дастонаш хоки ғӯрро каф-каф партофта, тахт кардан хост. Андаке партофт хоки парешонро ва дарун беҳузур гашт. Бархоста сӯи об нишеб шуд, то дар ҳамие ғарора кунад... Ў дар ҳамӣ ашк мерехт... – Рафторат беҳуда, Сангиной! – аз паси сараш садо баромад, вале ӯ нигоҳ накард ва Ваҳшӣ афзуд: – Ман кори ҳаром накардаам, балки нағз дида кардам...

Сангиной диққат дод, ки боз чӣ мегӯяд ва якбора ба сараш зад, ки барои чӣ дурӯғ мегӯяд? «Нағз дида кардам...»

Ваҳшӣ паҳлӯи ӯ нишаст ва даст ба об зада шуст, як каф об хӯрд, сонӣ пӯстинҳоро аз миёну дӯш канда, худро ба об зад. Вақти аз об баромадан пашму мӯйҳои хобидани танаш як пардаи сиёхро бар баданаш часпонд.

— Акнун ҳалол шудам, Сангиной?

Сангиной ба танаи бараҳнаи ӯ нигоҳ намекард, балки рӯй тофта нишаста буд ва дарк кард, ки Ваҳшӣ ҳаромиву ҳалолро дар ҳамин медонад: дар шустану нашустан.

— Не, намади сиёҳ ба шустан нашавад сафед.

Ваҳшӣ бо кафи даст оби сару рӯй виреч кард ва ба маънии сухани ӯ сарфаҳм нарафта ва ё ба таври худ ҳақорат доништа, рӯ овард:

— Чӣ хел намади сиёҳ?

— Мақоли халқ ҳамин хел...

Ваҳшӣ тарбадан назди ӯ нишаст ва дастони тарашро меҳрубонона ба рӯи Сангиной расонд. Сангиной андаке рӯяшро пас кашид.

— Ту аз ман нагурез, Сангиной, акнун якчоя зиндагӣ мекунем, гуфти худат: қисмат хамин будааст... медонӣ, чӣ кадар ман дар ин танҳоиҳо одамро пазмон шудам... Маро танҳо нагузор... исто хамин чо, дукаса нағз... ту равӣ, ман мемирам...

— Мумкин не... мекованд...

— О, дар Дашти Морон танҳо, мегӯӣ-ку?

— Танҳо, лекин ҳар сари чанд вақт рафта нам лозим, худамро бояд нишон диҳам.

— Ҳамин чо меистӣ, худам бурда, меорам... Акнун миёни ману ту «ҳаю не» шуданаш номумкин...

— Ва ту чаро кори ҳаром кардӣ?

— Дигар илоҷ набуд, Сангиной... Ту ҳеҷ гоҳ ба гуфти ман розӣ намешудӣ... ва ман маҷбур будам, ки туро кушта ба мақсадам расам... он гоҳ ҳаромтар мешуд кор.

Сангиной андеша кард, ки рост мегӯяд, ҳеҷ гоҳ ӯ ба ин кор розӣ намешуд ва агар донад, ки чунин мешавад, Зукурро гуфта, намеомад; агар обистан намешуд, алам дар дилаш мегӯсиду намеомад. Як пора гӯшти хунии сеҳру чоду ӯро ба ин манзил кашид.

— Ин гор ягон сеҳр надорад?

— Сеҳр ҳам надорад, мор ҳам... Як гурба дошт, ки ғайб зад... Зукур пайдо шуду гурба ғайб зад.

— Ман бовар намекунам, ки бобову набараро як хирс кушта бошад, – якбора аз ин боб сухан кард Сангиной.

— Як кас, як кас...

— Чӣ хел як кас?

— Худам шохид, як кас.

— Кӣ он кас?

— Кӣ он кас?! – гӯё хато карданаширо дониста, саволи Сангинойро такрор кард ва баъди мулоҳиза ҷавоб дод: – Як хирси пашмии сиёҳ...

— Дурӯг! Зӯри хирс ба Зукур намерасид... Ӯ ҷавонмарди пурзӯр буд. Фақат аз ӯ фарзанд нашуд... Бовар намекунам, бовар намекунам! Чаро шумо ёри надодед?

— Ман?

— Ҳа, шумо!

Ваҳшӣ хест. Пӯстакро ба дӯшу миён баст ва чизе нагуфта рафт. Бозистод ва баргашта, чизи дар дилаш бударо изҳор кард:

— Аз барои ту шуда!

Сангиной як қад парид. Пуршаст хест. Ҷониби ӯ фарёд зад:

— Ту маро аз кучо медонистӣ?! – ва баъди ин ягон бор ӯро шумо нагуфт.

— Медонистам... медонистам... чанд бор аз пайи Зукур рафта, туро дида будам...

— ... ва ту куштӣ?!?!

— Ман куштам! Ман куштам! Бобою набераро ман куштам! Чӣ мегӯӣ? Чӣ-чӣ кор мекунӣ?

Сангиной дигар чизе нагуфт. Бознишаст. Дар тан мадор намонда, ҳанги пойҳо хушк шуда, нишаст. Вале нишаста натавониста, ба даруни об гелид. Ваҳшӣ дартоз омада, ӯро бардошт ва ҳамон зайл то ба ғор бурда, рӯйи пӯстак хобонд... Ин дафъа Сангиной бахуш буд, худро ба беҳушӣ зад, то бинад, ки Ваҳшӣ чӣ кор мекунад. Ваҳшӣ ӯро хобонд ва ба рӯяш ду-се бор нарм-нарм зада, ба хуш овардан хост, аммо Сангиной бедор нашуд... Ваҳшӣ дигар ба ӯ кордор нашуда, назди оташдон рафт, то оташ афрӯхта, барои Сангиной сихабоб пазад. Сангиной аз либоси тар гӯё хунук хӯрда, ба худ омад ва хеста ба офтобрӯя баромад, ки баъди чанд лаҳза чояшро сояи шах мегирифт... Пештар рафт, то назди гӯрҳо. Як бор ба пас нигашт ва боз ба ғор омад. Гӯшти обаш паридаро зӯран ба сих кашидани Ваҳширо дида, чизе нагуфта, белро гирифт ва хомӯш баргашт.

— Мон худам мекунам! – изҳор кард Ваҳшӣ.

Вале Сангиной чизе нагуфта хомӯш рафт. Оби дида рехта, хоки гӯр бо пушти бел ҳамвор мекард ва Зукурро ба чунин кори карда нафрин мехонд: «Тактару чуқуртар равӣ!» аз алам мегуфт ӯ ва боз хоки рехтаро тори гӯр мепартофт, то гарантар шавад. «Рӯзу рӯшноиро набин, худономед! Ҳамаро сарсон кардӣ, дар он дунё сарсон шав!» Мадораш рафт: ҳам кор, ҳам андешаи зиёд, ҳам гуруснагӣ, ҳам бечо шудани тағи дил ҳанги ӯро хушк карда буд, вале бештар аз андешаю фикру ҳаёл буд, нерӯи бел бардоштан намонд. Сӯйи ғор нигарист, ки Ваҳшӣ метобад ё на. Наменабуд. Дам гирифтани хост, аммо дил накард; барои он белро аз даст нагузошт ва нанишаст, ки Ваҳшӣ чунин ҳолати ӯро набинад; танҳо алам ва ору номус зӯр мебахшид, ки бел зада хокро тори гӯр партояд.

— Гуфтам-ку, худам мекунам!

Дасти Сангиной аз кор монд ва ӯ бели ба хок задаро бардошта натавониста нишаст. Заифона нишаст ва гӯё мунтазир буд, ки кай Ваҳшӣ белро аз дасти ӯ мегирад. Дар асл гашаш меомад: мехост, ки Ваҳшӣ биёяд ва ӯ ба фарқи сари ӯ бел занад... Пас калонтар чашм кушода бинад, ки олам чӣ тоза шудааст: «Не, бо мурдани ӯ олам пок намешавад, боз ман ҳастам, мани ҳаром...»

Ваҳшӣ омада дастаи бел аз дасти ӯ гирифт, Сангиной зиддияте накард, балки баҳавас нигарист, ки ин марди ғул чун кор мекунад. Бо зӯри ваҳшиёна дар як дам хокро тори гӯр партофта, гаҳворасурат кард.

— Як гӯри дигар паҳлӯи ин гӯрҳо бикоб! – амрвор гуфт Сангиной.

— Чӣ лозим? – хайрон пурсид Ваҳшӣ.

— Якеи мо паҳлӯи инҳо бояд бихобем...

— Девона шудай? Ваъда карда будӣ? – дод зад Ваҳшӣ, дар танаш раъша давид. Ҳаросид, аз чунин ҳарфи занак ҳаросид ва ба ҳаёл рафт, мақсадаш чунин бошад, як рӯз не, як рӯз ўро нобуд месозад.

— Як ту монда будӣ, девона нагуфта...

— Охир гапата бин... Омада-омада аз дасти зан мурам?

— То аз дасти хирс мурдана аз дасти зан мурдан хуб нест?

— Хуб аст, – оҳанги суханро дигар кард Ваҳшӣ. – Аз дасти ту мурам, беармон меравам... Ма! – корд аз наём кашида, ба ў дароз кард. – Дар зиндагиам танҳо туро дидам, танҳо ту маъкул шудӣ, танҳо ту насли маро давом дода метавонӣ... куштани бошӣ, ту куш!.. Ма, ҳазар нақун... Ин корд одам накуштааст, меҳоҳам, ки як бор кушад. Ма! Аввал куш, баъд гӯр меканӣ...

Сангиной суханони ўро найранг донист, озмун пиндошт. Охир кӣ ба марги хеш ба душман корд додааст? Ва оҳанги сухан дигар кард:

— Ту гумон мекунӣ, ки ман одам кушта метавонам?.. Дар зиндагӣ мақсаде надорам, одам кушта натавонам. Одамон бо ягон ният ва ё аз тарс одам кушанд, ман на ният дораму на тарс...

— Тарс надорӣ? Аз мурдан натарсӣ?

— Метарсидам, ин чо намеомадам... Медонистам, ки ин ғор кушишхона аст... медонистам, ки одами ба ин ғор даромада солим намебарояд, бо вучуди он омадам.

— Ҳмм... Ин хел бошад, туро куштан лозим...

— Ҳо, куштан лозим... Якбора ду кас мемурад... Чорёӣ мешавем ба гирди ту... чӣ хел ту аз Худо наметарсӣ-а?

— Кадом Худо?.. Ҳамон Худое, ки ману туро ба чунин рӯз овардаст? Наметарсам... аз касе наметарсам!

— Астағфируллоҳ бигӯ, Ваҳшӣ!

Ин ҳарф ба Ваҳшӣ саҳт расид, ки чониби ў майл кард ва кордро ба паҳлӯи Сангиной дошт:

— Туро куштан лозим... Занаки бад метобӣ...

— Бад намебудам, пеши ту меомадам?.. Бад намебудам, ту тани маро ҳаром мекардӣ?

Ваҳшӣ чизе нагуфт. Корд аз дасташ афтид. Мӯйҳои парешони Сангинойро панҷа зад, сила кард, ба тартиб овард ва меҳрубон нигарист ба рӯяш...

— Нақун, убол аст! – ба бўсаборон кардани Ваҳшӣ зиддият нишон дода, сар ин тарафу он тараф тофта дод мезад занак. – Би-хез! Нарас! Паҳлӯи гӯри шаҳидон ҳаромкорӣ нақун!

Ваҳшӣ тоқат карда натавонист. Вазни худро бар занак андохта сағона иринҷос зад ва рӯй ба рӯйи Сангиной гузошта ду-се бор ваҳшиёна ларзид. Ва як охи дароз баровард, ки дер боз дар андарунаш чамъ шуда бошад. Сангиной пай бурд, ки Ваҳшӣ ҳама

либосашро биолуд. Фақат либосашро. Сангиной даст бар синаи
ӯ гузошта тела дод, ки хезад. Ваҳшӣ ба чунин имо маътал буд,
ки хирсона гуррида хест ва гунгона занакро дашном дод. Вале
дар дил шод буд, ки сабук шуд; ба назар як бори гарон аз дӯшаш
афтид... Сангиной шарм медошт. Вазнашро бардошта, зонувон
огӯш карда, сар бар сари зону ниҳода андеша мекард, ки чашмаш
ба гӯрҳо наафтад, рӯи ҳароми Ваҳширо набинад. Парида хеста,
лаби об фаромад, то либосашро тамиз кунад...

XX

Сангиной тори боми бо дастони хеш найпӯшу андова карда,
рӯболо хобида, баъди борони имрӯза осмонро тозатар дида, аз
байни ситораҳои мучалло кадом ситораи навро чӯё буд, то бо
он сӯҳбат кунад – сӯҳбати ҳаёли ё чашмакзани: ӯ чашмак занаву
ситора; ситора чашмак занаву ӯ. Як тозагие ҳаст дар олам имрӯзу
имшаб. Аммо фарқ карда натавонад, ки чунин тозагӣ дар дили ӯ,
дар мағзи сари ӯ, дар кучои чисму чони ӯ. Ситораҳои калон-ка-
лони равшан ларзанд ба назар, монанд ба гул шаванд, ба даҳони
пурҳанда, ба чисми пок. Сангиной низ хоҳад, ки ба онҳо монанд
бошад. Аммо дар сари дилаш ғуборе ҳаст ҳамчу меғ. Меғ ба сару
дидаи ӯ паҳн мешавад, сари дилаш сиёҳӣ пайдо мекунад... Аз
ҳама чиз сер гардад ӯ: аз олам, аз зиндагӣ, аз ҳешон, аз Ваҳшӣ,
аз чони худ ва хоҳад, ки аз тори бом зер занаву ва морони зиёд,
ки посбон ва ё мурдаҳӯр буданашонро намедонад, сар то пои ўро
пӯшида, газанду маканд; ба сари дилу рӯйи шикам, болои пою
атрофаш ҳалқа зада, хоб раванд ва нагузоранд, ки касе мурдаи
ўро бинад: ҳасади аз захри морон варам карда, дандонҳои зиҳзада,
хонаи чашмони фурурафта, чашмони бедори аз зиндагӣ носери
ўро бинанд... Чунин ғубор дар сари ӯ сайр мекунад ва боз ягон
чиз сабаб гашта, ўро ба худ меорад...

Чизе дар батни ӯ чунбид, ўро ҳам ҳайрон кард, ҳам осуда; ав-
валин бор дар раҳми ӯ як чизи бечон қон гирифт, чунбид ва дили
Сангиной гум зад; гум заду ширин фуру рафт. Ва ӯ чашм пӯшида,
нафас ба дарун дошта, мунтазир шуд, ки такрор меёбад, боз ҳало-
ват мебарад, боз дилаш ширин гум зада, фуру мелағжад... Вале ҳар
қадар нафас дарун гирифта, орому хомӯш нигарон шуд, ки нутфа
қон медарорад, чунбише ба миён наомад, балки ҳаво барин як чиз
ба тамоми рағу паяш давид ва як чизи хунук аз сараш рехт... Хеле
баъд ба худ омад ва гуфтаҳои занонро ёд оварда, пай бурд, ки чӣ
хел як чизи бечон дар баччадон ба чунбиш меомадааст... «Баъд
чӣ мешавад?» гӯё ҳама чизро паси сар карда, ояндаи он тифлро
пеши назар оварда, аз худ пурсид Сангиной; пеши назар овард,
ки чӣ хел тифли хунобаолударо, нофнабуридаро, чашмпӯшидаро,

лучакро аз таги домон бардошта, калон мекунад ва ӯ миёни морон чӣ рӯз мебинад? Шояд ӯ ба чунин бемадорӣ зойида натавонад ё зояд, калон карда натавонад; шояд аз мадор раваду морон тифли шилмаки ӯро газанду хӯранд, шояд синаҳои пуршири ӯро маканд ва шояд ҳамин рӯзро нигарон бошанд, ки ин қадар гирди кулбаи сангӣ мегарданд; ба дашт пахну парешон мешаванду боз меоянд, гирди сарчӯи сабз мераванду миёни киштаи ӯ мешаванд; ҳамон гандуме, ки Сангиной дар гӯшаи рӯймолаш баста оварда буд ва як лаби Дашти Моронро побел карда, дона-дона шинонду зери хок кард, то рӯи хок монда, тӯмаи ҷонварон нашаванд, ҳоло майса зада, тахт шудаанд ва шона бастанашон маълум; умеди Сангиной ин аст, ки агар гандумро бод набардорад, ҳосил диҳад, соли дигар зиёдтар кишт мекунад... Не, морҳо барои хӯрдани гӯшти ӯ ё тифлаш набудагистанд, зеро одамон қисса кунанд, ки онҳо аз рӯзи азал ҳастанд ва бояд оқибат коре кунанд; ҳо, инсон, қавм, гурӯҳ, қабила, халқ тамоми умр ором зиндагӣ мекунанду рӯзе ҳодисае онҳоро ба шӯр оварда, аз ҷодаи ҳаёт берун тела ме-диҳад, балое меангезад ва онон лоилоҷ ба коре даст мезананд, ки мумкин набуд, лозим набуд; коре мекунанд, ки қардани набуд... шояд морон ҳам аз рӯзи азал омадани ӯро нигарон буданд ва ё зода шудани тифлаки ӯро?

Тахтаи пушташ дар пӯстаки якқад дард кард, вале ӯ пахлӯ нагашт, ки ситораҳои зебо, равшан, мучалло аз назар гум мешаванд; ба дасти рост гардад, торикии беохири талхоро бинад, ки доманашон ба водӣ расад, пахлӯи чап гардад, кӯҳҳои баланд пеши чашмо гиранд, на фазоро бинаду на ситораҳоро, вале бадиккат нигоҳ карда, аз адиру ёлаҳо сиёҳиеро ҷӯё шавад, ки ба суроби одамӣ лағжидаву ғалтидаву хеста, садои сангҳоро бароварда, дуздона меояд, чанд бор аст, ки чунин меояд, аммо имшаб омадан ва ё наомаданашро надонад, ҳамин тавр гумон кунад, ки ба дасти чап гардад, суроби ӯро бинад. Вале ӯ нахоҳад, ки ситораҳо аз назараш дур шаванд; вай гӯё аввалин бор чунин осмони ситораборро мебинад ва Роҳи Қаҳқашонро, ки касе бо ин роҳи обиранг рафта, дудаста ба пахлӯҳо қоҳида бошад; ин қадар наздик аст осмон, он қадар дуранд ситораҳо... ӯ андаке худро ба ин андешаҳо андармон кард, то морон аз назару ёдаш раванд, аммо шӯҳӣ-шӯҳӣ, бозӣ-бозӣ пеши чашмонаш меомаданд ва ӯро ба дунёи хеш ҷалб мекарданд: гунчишкро дошта зинда-зинда фуру бурда, то ба шикам фуру лағжонда, сонӣ ба дарахт печида, пахш ва ҳазм қардани мори чипорро на, бо калтакалос дурудароз набард қардани айнақдорро на, чашм ба чашм рост шуда, забона зада ни морони зиёд, фашу фуши онҳоро на, вазнин-вазнин хазидану дурудароз халқа зада хобидани морони рангаро низ на, балки бозии ду мори мисрангро пеши назар меорад, ки он рӯзи офтобӣ

оинасон шуои офтобро баргардонида, ҳангоми ба ҳам печида, рост шудан зери шикамашон зери шиками моҳиро мемонд: ба ҳам печида, қад ба қад боло шуда, аз думашон як ҷуфт пой сохта, чархидаву печида мерафтанд; гардан ба гардану дахон ба дахон монда, изхори муҳаббат қарда, чархидаву рақсида ҳамчу гирдбоди гардон рӯ-рӯи замин – рӯ-рӯи сабзаҳо мерафтанд; масрур буданд, шод буданд, зиндагӣ доштанд – онҳо рафтанду рафтанд, печидаву бӯсида, рақсидаву чархида, тақя бар думҳои хеш доштанд, ки пойи равонашон буд... Сангиной хуб тамошо қард онҳоро ва барои он ки ҳалал нарасонад, паҳлуи гулхоре нишаста, кучо рафтанашонро нигарон шуд; онҳо рафтанду рафтанд то назди хорбуттае, оғӯш ба оғӯш шуданд ва печиданд, чунин ки сафедии зери шикамашонро ба қонваре, чарандае ё гулу гиёҳе нишон намедода бошанд; хо-биданд ба сони ду тани бараҳна аз гармии ҳамдигар сӯхта. Дар сояи хорбутта шуданд, то фароғат кунанд, насл гузоранд мисли хама гуна қонварон... Сангиной хуб тамошо қард онҳоро ва як они воҳид чашм пӯшид, ба ҳаёл рафт, ки морбачча рӯяд аз онҳо, вале маълум нест, ки аз худи ӯ кӣ рӯяд: морбачча, ваҳшӣ, девона, гуреза, маймун ва ё баччаи Одам?

Ва гӯё фарқ ҳам надорад, ки кӣ мерӯяд; маънии ба дунё омадан азобу укубат дида мурдан бошад, фарқ надорад... Ҳамин лаҳза ба дилаш раҳме омад ва нахост, ки фарзандаш азоб кашад. Беихтиёр даст ба рӯи шикам бурд ва ӯ дар андарунаш чунбид. Чехраи Сангиной дигаргун гашт, дар лабонаш табассуми нозук дамид... «Худам қалон мекунам, Сангиной, худам қалон мекунам» – ваёда дода буд Ваҳшӣ «Ҳо, қалон мешавад, хунхор мешавад!» – хитоб қарда буд Сангиной. «Хунхор шавад, беҳтар аст; аз мо барин ғор ба ғор гаштана, гурезаи ду ҷаҳон шудана, хунхор шавад, хубтар!» – пушаймон аз умри барабас гуфта буд Ваҳшӣ... Ва Сангиной ба ҳаёл рафта, хомӯшии ғорро хомӯштар гардонда, меандешид, ки Ваҳшӣ рост мегӯяд, Ваҳшиё, ки ҷуз худсарӣ қорре нақардааст, ҷуз бадӣ қорро намедонад, рост мегӯяд: аз он ки хунхор набошаду зиндагӣ қарда натавонад, нафърасон набошад, чӣ суд? Ва ӯ боз даст ба рӯи шикам мебарад, мемолад, то як лаҳт гӯшти ба ҳаракат омадаро ором кунад ва бо силаи даст фаҳмонад, ки танҳо барои саршуморро зиёд қардан ба дунё меомада бошад, лозим нест. Мисли Абӯшукур, Зукуру Ваҳшӣ мешуда бошад, ҳозир дар шикамаш мекушад... девона рӯяд ҳам, равост, лекин баду шайтон набошад... На, ин он замон лозим буд – вақтҳое ки бо Зукур зиндагӣ мекард ва мардум безурёт мехондандаш, ҳоло лозим не, зеро ӯро қасе намебинад ва агар бинаду донад, бадном мегардад – ҳаромӣ зойид, бешӯ зойид, мегӯянд, айб дар Зукур будааст, мегӯянд... барои ҳамин сила мекунад шикамашро ва мехоҳад, ки занад, саҳт занад ба шикамаш, то афғона гардад тифлаш... «Ба

дахонаш пораи гӯшти хунин меандозам, макида-макида калон мешавад...» Ӯд меояд гуфтаи Ваҳшӣ ва чунин манзара девона мекунад Сангинойро, пеши назараш меояд, ки гургбачча баччаи одамро мехӯрад; гӯшташро канда-канда, нахоида мебалъад.

Баччаи Одам зинда, фарӯд мезанад, дасту по мезанад, рӯболо хобида, баланд мегиряд, аммо гургбачча гӯшти сари сина, рон ва бозувони ӯро канда-канда, зинда ба зинда фуру мебарад... «Не-е-е!!!» фарӯд мезанад Сангиной ва якпахлӯ мегардад, ҳама чиз гум мешавад. Танҳо хонаи сангӣ, шаби равшан, фазои беохир, ситоразор, Дашти Морон, кир-кири морон, хазида, садои баргҳои хушкро баровардану фашу фуши онҳо боқӣ мемонад ва садои пушти бомро кӯфтани муште: чунон ки касе дук! дук! дук! ба пушти бом мушт мекӯфта бошад... Баъд ба назараш аз ҳама ҷои бом морон сар бардошта, сӯйи ӯ забона мезананд, зери гарданашонро болдор мегардонанд, танҳо захр заданашон монда... чӣ аҷаб, ки ҳеҷ гоҳ морон ба ӯ чунин таҳдид накарда буданд... Вай фарӯд назад, ки тифлаш метарсад ва носолим ба дунё меояд: Ӯ чашмаш қач Ӯ лабаш Ӯ дасту пояш шал... Ӯ чашм пӯшид, даҳан кушоду бо қафи даст сахт пахш кард, то дод назанад.

Аз ҳо боло, аз сари шахҷаҳо садои фитода ба дигар сангҳо бархӯрдани санге омад. Сангиной боз рӯболо гашта, ба садо бодикқат гӯш дод ва ба ҷойи он ки шодӣ кунад, «кошкӣ намеомад» гуфт дар дил. Пасон дуру дароз гӯш дод, ки кай аз наздикиҳо шарфаи пой мебарояд. Ба ҷойи шарфаи пой фашу фуши морон ва сарири ҳасҳо ва баъзе баргу алафҳои хушкро соида гузаштанашон меомад. «Фурутар равӣ, Зукур, ҳамаро сарсон кардӣ!» ба нимовоз гуфт ӯ ва гӯш ба кимор шуд, ки ҳамин замон номгирак ӯро ном мебарад. Чашм дӯхт ба роҳ, ба воти сарҷӯи сабз, ки сиёҳие меояд ва хомӯш ба тори бом мебарояд... чунон ки борҳо такрор шудааст баъди аз гори Амбал омаданаш. Вале баъди садои сангҳои сари шахҷаҳо чунин дер омадани ӯро Ӯд надорад, шояд ин кори ӯ набошад, шояд ягон ҳайвони раҳгузар сангро гелонда бошад. «Ӯ маро мепояд, ки боз ошиқ дорам» беихтиёр аз дили Сангиной гузашт ва вазнашро бардошта, нишаст ва ба бари Ӯнаҳо нигарист, ки сиёҳие тобад Ӯ на. Бод барин чизе ба танаш вазид ва беҳи мӯйҳои сару танаш мургак давид, сонӣ хуниқе танашро фаро гирифт, гӯё аввалин бор ба сараш зад, ки дар ин танҳоиҳо ба ҷуз ваҳшиву мору дарранда боз дигар ҷондорони афсонавӣ мешаванд: дев, чин... ва ҳамин лаҳза хост, ки Ваҳшӣ ҳамроҳаш бошад, зеро деу чин аз ӯ мегурезанд ва ба Сангиной осебе намерасонанд. Вале пештар Сангиной бо чунин ҷондорон дучор шудан мехост.

Ӯ намедонад, ки мор қобилияти фикр дорад Ӯ надорад, аммо медонад, ки мисли инсонӣ бадкину бадкеш қасд ситонад; якеро кушӣ, чуфташ қасос бигирад. Сангиной баъзан қасос гирифтани

морро андеша мекунад ва хулоса мебарорад, ки инсон қасос ба тамаъ бадал карда тавонад, аммо мор чунин корро накунад; гӯё море барои қасосашро ситонидан аз Ҳиндустон ба Қӯҳистон омадааст. Инсон аввал хуб дӯғу даранг кунад, хилватгоҳ чӯяд, камин гирад ва дид, ки нашуд, ба савдо гузарад, ҳама чизро бошууроно бахшад ва аз ҳайвон бо чунин хислат фарқ кунад. Ин фикр вақте ба сари Сангиной зад, ки кушандаи Зуқурро дарёфт; ва ҳолиё, ки хунаш бо хуни Ваҳшӣ омехта, ҳочат ба чунин ҳарфҳо нест.

Гӯш ба адир медорад, гӯш ба роҳ медорад, ки шояд садои Ваҳшӣ ва ё шарфаи пой ӯ ояд, аммо садое меояд, ки аз дури дур мегӯяд: «Ман ҳамаи ин морхоро мекушам, Сангиной!» ва тавалло мекунад Сангиной: «Аз барои Худо ин корро нақун, морҳо ниғаҳбони мананд. Нақун ин корро! Ҳамаи морхоро кушта натавонӣ, морҳо қасос ситонанд!» Сангиной яқин дорад, ки рӯзе ин Ваҳшии бедину мазҳаб чунин корро мекунад...

Ва ҳамин хел шуд; нохост шуд ин кор: садои шарфаи пой баромад ва «Сабил мон!» гуфта, тап-тап ба замин пой кӯфтани қасе омад. Сангиной пай бурд, ки коре шуд. Қоматашро бардошта ва лаби боми паст гардан ёзида пурсид:

— Чӣ кор кардӣ?

— Куштам!

Сангиной вазнашро пас кашид; кори ношуданӣ шуд, беҳуда дар ин хусус андеша накарда будааст. Ваҳшӣ кашу паркаш карда, тори душоҳаи ба ҷои нардбон лаби бом гузошта пой монда, пушти бом баромад ва «уфф!» гӯён нафас рост кард, аммо Сангиной ӯро «хуш омадӣ» ҳам нагуфт; гӯё лозим набуд ва ё аз омадани Ваҳшӣ ношоҳ аст. Ваҳшӣ диққат меод, ки ӯ ягон чиз мегӯяд, аммо Сангиной банди андешаи хеш буд:

— Хуб накардӣ!

Ваҳшӣ ба сухани ӯ ҷавоб надод, балки кулборашро аз китф гирифта назди Сангиной гузошт ва ҳайрон буд, ки чаро ӯ ба пешвозаш нахест, боз чунин эрод ҳам мегирад ва баъди он ки аз Сангиной ҳарфи дигар нашунид, пурсид:

— Чаро хуб накардам?

— Гуфта будам-ку, морҳо қасос мегиранд!

— Гиранд, гирифтани гиранд... Аз ин дунё чӣ дидам, ки аз қасоси онҳо бинам...

Ва хомӯшӣ шуд, хомӯшии дерёз. Ваҳшӣ мисли ҳамагуна мард, ки худро аз зан боло гузорад, ҳама корро барои хеш раво донад, лингҳои бараҳнаашро дароз карда, паҳлӯи Сангиной ёзид ва ба андеша рафт, ки ҳарфи Сангиной рост бошад, аз ин ҷо бояд бирафт... вале хобаш бурд...

Хобаш бурду якбора барзаговвор маънос зада хест ва ба доду фиғон даромад... Сангиной, ки лаби бом ба ҷон кандану худро

ба замин зада, садо баровардани мори Ваҳшӣ нимкушта карда диққат меод, аз садои ӯ тарсида, чониби Ваҳшӣ омад, аммо забонаш нарафт, ки гӯяд: «Нагуфтам, морон қасосашонро мегиранд!» Ваҳшӣ даст ба рони луч бурда фарёд мезад ва галтанак мерафт. «Сӯхтам!» Заҳри мор ба танаш медавид ва ӯ месӯхт. «Бигаз, макида парто захрашро!» амр кард Ваҳшӣ, аммо Сангиной хайрон буд, ин корро кунад ё на? Ба рони чиркину пурпаши ӯ даҳон андозад ё на? Хуни заҳролуди ӯро макида партояд ё на?

Хеле ҳайкалсурат истод, вале натавонист, ки зону зада ва сар хам карда, даҳон сӯи рони ӯ барад. Магар Ваҳшӣ чунин қарордоди занро фаҳмид, ки сар бардошта, бо зӯри дастон рон пеш кашид, то заҳри морро макида партояд, аммо даҳонаш нарасид. Чандин бор зӯр зад, натавонист. «Ба шумо мочахарҳо мард вақте лозим, ки саломат бошад!» Гуфту гумон кард, ки дар гирифт. Ташна монд, вале аз ғазаб даҳонаш нарафт, ки об гӯяд. Ваҳшӣ аз наёми кӯҳнаву фитшуда, ки аз зарби корд андохтану кашидан дарида ва риштапеч буд, корд бароварда, аз ғазаб ба Сангиной чизе нагуфта чои моргазидаро чок кард; хун баромад ва ӯ бо панҷаи пурзӯраш он чоро саҳт фишурд, то заҳр бо хун барояд, вале намедонист, ки заҳр паҳн шуд. Ҳар қадар, ки ӯ ронро фишурда хун мебаровард, гиреҳи миёни абрӯвонаш фишурдатар мешуд... Сангиной ангушт мегазид, ки ин чӣ рӯзе буд; аз ҳама чониб нобарорист... Дилаш мехоҳад, ки ба Ваҳшӣ мадад кунад, аммо рағи гарданаш ёрӣ намедихад; дасти ба мадад ёзидааш бозпас меравад. Ӯ мехоҳад, ки қафи даст ба рони вай гузошта хуни равонро боздорад, аммо наметавонад. Гӯё ҳамин хел бояд мешуд, гӯё Сангиной чунин лаҳзаро мунтазир буд, инак мебинад... мебинад, ки ҳаромкор ҳаром мемирад.

«— Сӯхтам!» – садо дардод Ваҳшӣ ва Сангиной пай бурд, ки об мехоҳад. Як қадам қафо рафт: «Мумкин не, ба моргазидаву гундагида об додан мумкин не» дар дил гуфт ӯ ва овоз набаровард, то Ваҳшӣ безобита нагардад. Ҳамон зайле ки ҷон меканад, равост барои чунин қас, хочати об дода ӯро варам қунонда куштан нест... Вале Сангиной безобита шуд: чизи сарде ба банди пояш расид ва нохост чаҳида фарёд зад. «Туро ҳам газид?» пурсид Ваҳшӣ. Аммо ҷавобе нашунид, гӯё садои пурсиши пасту бемадоронаи Ваҳширо Сангиной низ нашунуда буд... Сангиной як боло чаҳиду аз рӯи хислати занонаш зуд нишаст ва ба гирдаш назар давонд, ки мор ҳаст ё чизи дигар, вале чизеро надида хайрон монд ва диққат дод, ки банди пояш месӯзад ё не... Чизеро пай набурд, ҳаёл будааст, аммо дилаш дигар чиз мегӯяд: «Ҳамин хел бояд мешуд, чунин бояд шавад...»

«— Сӯхтам!» – заҳр баданашро фаро гирифта буд ва ӯ гумон дошт, ки об хӯрад, осуда мегардад. «Ноинсоф, як қатра об те!» Сангиной медонист, ки ба ӯ об додан лозим, то мисли гупӣ варам

карда мурад, дониста чунин корро намекард, балки мехост сӯхта мурад... хамин лаҳза пайдо шуд ин ният – баъде ки ширин будани чонро аз тапидану гел гаштанҳои Ваҳшӣ диду донист...

Ваҳшӣ сӯхт-сӯхту аз захири мор варам кард ва субҳгоҳон аз боми паст так зад... Fel гашт, рӯболо шуд, дастонашро ба ду тараф кушода, нафаси охири баровард... Даҳон воз, чашмонаш кушода, сӯи осмон менигарист. Аз миёни сару рӯи пурпашмаш ва варами чиготу рӯяш чашмони тангаш метофт ва танҳо бинии теғкашидааш варам накарда буд... Морҳо мегаштанд ба рӯи ӯ – морҳо ва морбаччаҳо: морҳо аз рӯяш бепарвоёна хазида мегузаштанд, морбаччаҳо гирди чашмонаш, миёни пашмҳои танаш бозӣ мекарданд; ба даҳонаш медаромаданду ба сӯрохиҳои биниаш; сар медароварданду зуд бурун меомаданд...

Сангиной чашм пӯшиду кушод, чашм кушоду пӯшид ва бовар кард, ки хоб нест... Миёнаш сих зад. Ва ҳис кард, ки чизе дар қадаш нишеб шуд; аз рӯи тифлаш хун омад, умеди некӣ нест... Афғона мешавад тифли ӯ... Нишаста натавонист, дароз кашид... зӯр зад...

...аммо ёд надорад, ки тифли ӯ бурун омад ва ё дар андарунаш мурд...

Майи соли 1987

ҚУМРҢ

Ҳамон сол зимистон дер омад, тирамоҳи хушк барин. Мардумро ғам гирифт. Замиро кӯрпаи дехқон напӯшид, гуфтанд, анҷому оқибати корро андешиданд. Ва ниҳоят бодом гул кард, сонӣ «зимистон» даромад: охирҳои моҳи феврал. Аз рӯи ҳисоби кӯҳна: рӯзҳои охиринаи соли мор. Солшуморҳои кӯҳна эҳтимол мекарданд, ки соли «мори обӣ» не, соли «мори лалмӣ» будааст. Дар ҳақиқат тобистони ин сол аз заҳри мори лалмӣ ҳам ҷонгудоштар омад ва акнун тафсои тобистона дербоз аз рӯи замин дур нашавад. Ва баъди он бе ягон огоҳӣ ҳаво якбора ҷунон гурури фиш ва пафу пуф кард, ки дар дами он истода нашуд. Гӯё шаҳмори афсонавӣ аз як канори замин истода, мехост, ки ҳама ҷоро нобуд созад. Баъд гирдбодҳо шуд, ҷанги замин ба осмонҳо баромад. Бод дар бому дарҳо сина зад ва дар тирезаҳо хуштак кашид, аз сӯроҳиҳо тир барин даромад. Баъзе шиферҳои ноустувор ва кӯҳна аз рӯи бомҳо париданд, тунукаҳои бомҳо нағмаҳо карданд ва шохҳои дарахтон зӣ-зӣ садо бароварданд. Аз дар сар бурун оварда намест шуд. Хурофотпарастон «дунё охир шуд» гуфта боз номи «мор»-ро ба хотир оварданд... Мардум зери садои нӯлаю хуштаки бод ба хоб рафтанд ва пагоҳ бедор шуданд, ки заминро замон сафед аст. Ҷуз танаи рости дарахтон ва ҷойҳои шомолпанаҳ ҳама ҷоро барф пахш кардааст. Ҳатто таги айвонҳо ва дарвозаҳои пешкушод пур-пури барф шудаанд. Ин барф дарахтони акнун аз хоб ҳамёза кашид ба бедоршударо бозхобонд ва хунук бодомҳои шукуфта-ро зад. Аз дер мондани зимистон пахтакорон ҳамин қадар фоида карданд, ки ягон тоба замини ношудгор намонда буд. Аммо кӯрпаи дехқон бемаврид рӯи замиро пӯшонд. Гӯё пушти мор хунук хӯрда, ҷунбид ва аз кучое боди саргардон барфро ба ин тараф ронда овард. Вале ин барф, ки бунёди зимистона ва гарди чиллагӣ надошт, дер папоид. Борони аввал ё гарморо интизор нашуда, об гашт. Ва боз тарӣ тарӣ мекашид, ки борандагӣ аз иди Наврӯз, ҳатто аз «оби раҳмат» ҳам пештар сар шуд ва дер давом кард. Ҷунон борандагӣ шуд, ки ба дили мардум зад, вақти кишт гузашт. Мардуми ба офтоб одаткарда чанд муддат рӯи офтобро надиданд. Ва агар чанд вақти дигар ҳамин зайл соягӣ мешуданд, пӯсти гандумгунашон қаҳрабӣ мегашт. Онҳое ки ба анъанаҳои кӯҳна одат карда буданд, аз лойи борон кулча сохта, зери кӯри ошдонҳо гузоштанд, то борандагӣ басанда шавад; вале табиат

корашро кард: бориду борид. Киштукор дер монда буд, дехқонон, пахтакорон, махсусан роҳбарони республика, вилоят, район ва колхозу совхозоро гам гирифт.

Соли «мор» рафта соли «асп» омад, вале ҳоло ҳам борон қарор намегирифт. Заминҳо лой, пунбадона корида нашуд. Заминҳои совхозии «Пахтакор» нам кашиданд. Одам он тараф истад, трактор илочи гаштан надошт. Тракторҳо дар сарой хирсона хобида буданд. Қумрӣ ҳамроҳи аъзои бригадааш меомаду мерафт. Гуё ба ин ҷо наояд, чашми рӯзро кӯр карда натавонад, рӯзаш нагузарад. Одаме, ки аз ҳолаш огоҳ нест, аз омаданҳои ӯ маънии дигар кашиданаш мумкин аст. Ба назари бинанда ӯ дилбохтаро монад, ки ояду як бор касеро бинаду равад. Аммо... Синни Қумрӣ ба панҷоҳ дакка мехӯрад. Солаш «мор» ва панҷ бор ин солро аз сар гузаронидааст. Ӯ пир не, ҷавон ҳам не, фарбех ҳам не, хароб ҳам не, баланд ҳам не, паст ҳам не; миёна, ҳамааш мӯътадил. Сиёҳчурда (дар тобистонҳо сиёҳ) солим, бақувват. Пеш аз ҳама мӯи гирди тоқи дуним ҳалқа гаштааш ба назар расад. Дигар духтарон ҳам мӯйҳо гирди тоқи гардонанд, вале чун аз они ӯ зебою шинам нестанд. Агар баъзе мардон ба вай хушомад задани шаванд, мӯяшро таъриф кунанд ва шайдо гаштанашонро изҳор кардан хоҳанд, «э кош, ҳамон мӯи мор шуда ба гарданам мепечид» гӯянд. Вале ҳамаи ин як ҳазл буданд (Қумрӣ ҳамин хел мефаҳмид). Мӯи зебо ним хусн гӯянд. Мӯи Қумрӣ гирди сарашро пур кунад ва ӯ хушрӯй тобад. Тарзи ороиши мӯяш қомати миёнаи ӯро болотар нишон диҳад. Занҳо мӯи ва зебоии ӯро таъриф кунанд, «аз бисёр монад» гӯянд, вале ба тораҳои ягон-ягон сафедгаштаи он аҳамият надиданд. Ва он қадар ки таъкиду такрор карданд. «Ба ҷои ман дигар кас мебуд, сафедиаш он тараф истад, эҳтимол ягон тори мӯяш намомонд» гӯянд ва бо ҳамин ҳам худаш ва ҳам дигаронро тасалло диҳад.

Вай мӯзапӯш аст, пиджаки зардҷаи раҳ-раҳ дорад ва куртаи кримплини сабзи якраңг (ҳамин рӯз ҳамин хел пӯшидааст, аксар вақт атлас пӯшад). Ягон ҷо мерафтагӣ барин. Аммо ҳама донанд, ки ин занак он қадар ҷойгардиру дӯст надорад. Лекин Душанбею Москва бисёр рафтааст, бо иродаю хоҳиши худ не, балки ӯро фиристанд ва он ҳам аз барои қораш: қорғари хуб. Шояд ин баҳо барои вай кам бошад, вале ҳуди ӯ аз ин зиёдашро нахоҳад.

— Духтари командир, ин ҷӣ гап аст? — аз мошини нав ба таги шипанг омада нафаромада пурсид раис. Ва Қумрӣ маънии саволи раисро фаҳмид, ки шӯхиомез ҷавоб гардонд:

— Таги осмон шикоф шудай, раис.

Духтарони мошинқор ва ҷавонони мошинқоро таъмиру соз мекардагӣ хандиданд.

— Ҳа, акнун як муаллими калони Институти политехникӣ ё индустриалӣ лозим, ки ҳам шикофи осмонро пӯшоняду ҳам

шумоёнро дарс диҳад, ки аз зиёд истодан хуни пойҳоятон шах нашавад... Танкаат кучост, духтари командир?

— Ана ҳамон антенадораш,— як сими аз пахлӯи кабина кашолро антена ҳисобида ҳазл кард Қумрӣ.

— Тайёр?

— Ба фармон интизор...

Ҳаво ҳавои шӯҳӣ надошт. Табъи раис ҳам шӯҳиро намебардошт, хафа барин. Гапро дароз накард, вагарна ҳамроҳи Қумрӣ гуфта шуниданро дӯст медошт: «Духтари командир» мегуфту ширингӯӣ мекард. Шӯҳихоӣ ўро Қумрӣ дӯст медошт, ба маънии гапхояш сарфаҳм мерафт ва баъзан ҷавоб мегардонд. Ҳамон рӯзе, ки раис бо Қумрӣ рӯ ба рӯ шавад, кораш омад мекард ва тамоми рӯз табъаш болида мегашт. Раис ҳамин чизро озмуда буд ва кӯшиш мекард, ки ин занакро бисёртар бинад: «ту ягон чиз дорӣ, духтари командир, рӯзе, ки туро дидам, рӯзе, ки бо ту ягон ҷо рафтам, қорам барор гирад». Изҳор кардан мехост, ки аз ҳамдигар боҳабар шуда истанд. Аммо он чизро мардум чун қабул карданд, хабар надошт ва дар гӯшаи хотираш ягон гап наомад. Сабаби хафагии ўро ҷуз худаш каси дигар надонад. Ҳама тахмин кунанд, аммо аниқ гуфта натавонанд. «Ҳа-а, чӣ кор кунем? Зӯрамон нарасад,— мадд кашида гуфт раис ва сӯйи осмон нигарист.— Ба замин зӯрамон расид, вале ба осмон нарасад...» Раис ба фазои гирифта ва боранда нигариста, гӯйӣ меомӯхта бошад, гардан тофта ва сар давр занонда, қолаби танги осмони тираро аз назар гузаронд. Қумрӣ бурд, ки раис чаро ин қадар гирифтаавзоъ намояд. Синну соли ин мард ба як ҷо расида, ба ҳар чиз гирифторм ва ин қадар малӯл намешуд. Аз ҳазлу шӯҳӣ наемонд. Ҷояш ояд саҳт гӯяд, сусти гӯяд, навозиш кунад, вале ғами корро хӯрад, барои ҳамин зиндадил аст, пир нашавад; барои чунин хислаташ, ки зиндадил аст, ба мардум кина нагирад ва ба ҳар гап бовар накунад; мардум дӯсташ доранд. «Ғамро кор кушад» гӯяд ў. Ва чун фурсати тангии кор гузашт, тахтаи шохмоти дӯстдоштаашро гирифта аз хона барояд ва сари хавзи ғарки сояи беду сафеддорҳо равад ва барои худ ҳарифи муносиб ҷӯяд, ҳамроҳи хуб (ба назари худаш шохмотбози зӯр) наёбад, муаллими математикаи мактабро кас монда орад, бозии дӯстдоштаашро сар кунад. «Ба ягон кор, ки андармон шудӣ, вақти ғайбат намонад» сабаби ба бозӣ машғул шуданашро ҳамин хел шарҳ диҳад. Шохмотбозии ўро ҳама донанд, вале бой доданашро касе ёд надорад, зеро касоне ки бо раис бозӣ кунанд, донанд, ки бой додани ин мард имкон надорад, бой диҳад, хафа шавад, бозӣ танг ояд, рафту фарзин ва ё тӯраю аспашро ҳариф зада гирад, раис «вариант» созад ва ҳама гаштҳоро аз сар дида бароянд ва вақти (ба қавли худӣ раис) экспримент кардан ў хатохояшро ислоҳ кунад, бозиро барад. Зуртарин бозингари

колхозашон ҳамон муаллими математика аст, раисро форад, ки ўро бубарад; димоғаш болида ва вақташ хуш гардад.

Раис ҳамаро баробар: писар, падар ё бародар, аз чумла Қумриро. То қиссаи раису Қумриро кас саропо нафаҳмад, ба ин гап бовар накунад. Гап бисёр, калоча зиёд, қисса ҳам дуру дароз. Аз ин хусус баъдтар. Ҳоло ба рӯҳу табиӣ раису Қумрӣ ниғаҳ бояд кард, ки табиати инчӣқ ба сари онҳо чӣ қулфатҳо овардааст, чӣ тазиқ додааст ва гирифтори ғами хешу кори колхозу чамбият кардааст. Агар дар табиати инсон ягон хилате, хӯе дохил шуда бошад, онро дигар қардан муҳол, бо худӣ табиат мубориза бурдан аз он ҳам саҳттар. Аммо табиати носозгор як умр одамиро ғам додааст, ба балоҳо гирифтор кардааст, барои ҳамин одамай ҳама умр бо табиат мубориза дорад ва роҳу усул чӯяд, то ин аспи саршаху рӯинтанро лаҷом занад. Одамай донад, ки ҳама чиз дар назди қудрати инсон оқизу нотавон аст; ҳама қор аз дасташ ояд, вале андеша қунад, ҳамин андеша ўро аз бисёр «балоҳо» боздорад. Андеша набошад, кас чӣ хел луқмаи обу оташ шуданашро нафаҳмида монад...

— Мо чӣ қунем, раис? – рафтагор шудани раисро дида пурсид Қумрӣ.

— Бозию шӯҳӣ.

— Чӣ хел бозию шӯҳӣ? – сухани раисро киноя пиндошта пурсид ў.

— Бозию шӯҳӣ чӣ хел шавад?

— Раис...

— Дар чунин вазъият қуз бозию шӯҳӣ кори дигаре намонад. Ғам хӯрдан фоида надорад, бе ғами мо ҳам табиат ғамист. Барои ҳамин бозию шӯҳӣ қардан лозим, то рӯҳи табиат бардошта шавад. Қадом рӯз дар телевизор нишон дод-қу, дидед, аз садои суруду мусиқӣ сабаю гулҳо нумӯё қарданд, қон гирифтанд. Фаҳмидӣ?

— Ҳа.

— Ана ҳамин хел. Рӯҳи муҳиту атроф ба ҳама чиз таъсир расонад. Шоҳ одил бошад, мамлақат ободу осуда шавад...

Қумрӣ бо мисолҳо гап задани раисро донад, лекин то ҳол ба маънии «шӯҳию бозӣ қунед» гуфтани ў сарфаҳм нарафтааст, ин гапро талху пичинг қабул кард. Хайр! Пичинг бошад, будан гирад, ў аз ин марди аз устоду падар ҳам зиёдтар хафа нашавад.

Раис аз назди занону духтарон, аз назди қавонони дар дастҳо қалидҳои мурваттоб дошта, ки баракси либосҳои озодаи заифон қомаҳои қорӣ рағанолуд пӯшидаанд, гузашта, шипанги барқадро қадам зада, ҳама қой ва ҳама кас ва ҳама мошинҳоро аз назар гузаронида, дар зери борон тар шуда, атрофи саройро давр гашт ва боз тағи шипанг омада, ба андеша рафт. Қумрӣ одатан дар чунин вақтҳо ҳамроҳи раис мегашт, баъзе қамбудихоро меғуфт, баъзе қизҳоро меқурсид. Аммо имрӯз дидаю доништа ҳамроҳи ў

нарафт. Ба ӯ халал додан нахост: «Худи раис гардад, бинад, то чӣ гӯяд?» Вале раис ҳеч чиз гуфта натавонист. Каме ноумед истод, сонӣ қадам зада чоңиби мошин рафт. Аз хомӯш рафтани ӯ ҳама дар ҳайрат буданд. Раис ҷуссаи гарони ҳамин шабу рӯз андаке лоғар гаштаашро бардошта, ба мошин нишаст ва фақат вақте ки мошин ба роҳ даромад, ба маънии хайрухуш сар афшонд. На танҳо Қумрӣ, балки ҳеч кас нахоҳад, ки чунин одам аз наздаш дур шавад. Раис ба Қумрӣ ва барои ҳама азиз ва меҳрубон аст. Вале ҳама баробари Қумрӣ бо вай ҳамгалу ҳамнишин шуда натавонад; дар ин хусус Қумрӣ аз дигарон фарқ дорад. Ҳарчанд Қумрӣ тамоми хислату қорҳои раисро донад, боз андеша кунад, ки сирри ин қадар ўро дӯст доштан ва эҳтиром қардани мардум дар чӣ бошад? Раис бисёр, раисони номдор ҳам бисёр, калонсолу одамони обрӯманд низ кам нестанд, мардони қордону қаҳрамони арсаи қор ҳам; раисоне ҳастанд, ки ду-се қарат қаҳрамони қори сотсиалистӣ, дар бораашон китоб навиштаанд, филм бардошта ба мардум намоиш додаанд, аммо Қумрӣ дар ягон китоб ва дар ягон филм симои раиси худашонро надидааст. Дар он асарҳо раис ҳаст, қор ҳаст, ташвиш ҳаст, даву тоз ҳаст, лекин ҳамин чиз нест, ки халқ раис гуфта ва раис халқ гуфта, қон диҳад; ҳамин чиз байни халқу Муҳаммадали раис ҳаст. Агар аз чашму дилу нияти халқ нигоҳ кунӣ, раиси онҳо шахси рисолаві. Аз рӯи рисола одам (маҳсусан роҳбар) бояд чунин бошад: ягон тӯй, ягон азо, ягон маслиҳату чамъомад бе раиси қалон – Муҳаммадалӣ нагузарад...

Мошини раис дар зери тўрпардаи борон аз назар дур шуд. Қумрӣ бо нигоҳаш мошини ўро гуселонд ва ба фикру андеша фуру рафт. Дар бораи он занак – Зиёдаи маст (ба қавли баъзе мардон зеботарин зани ҷаҳон) фикр қард, ки ба вай чӣ нарасид, ки ин қадар сари ўро гаранг қард. Саҳл монда буд, ки омада пеши пояш ғелад, ки маро бо раис ошно бикун. То ҳол Қумрӣ маънии рафтори ўро нафаҳмидааст. «Ба раис гап дорам» гуфт Зиёдаи маст. Ҳарчанд Қумрӣ гуфт, ки худат рафта гапатро ба раис гӯй, вай одами хуб, гапатро гӯш мекунад, аммо занак қабул накард. Хоҳиш ҳамин буд, ки ба воситаи Қумрӣ бигӯяд. Қумрӣ муаммон ин занакро нафаҳмид, ки нафаҳмид. Қори занак барор нагирифт, сонӣ омад, ки Қумрӣ бо вай қону чигар аст, ба раис фаҳмонад, ки мардумро ба ҳешу дарвеш чудо накарда ҳамаро бо як чашм бинад, якеро нозғунчу дигареро партобӣ надонад.

— Ту чаро ҳама гапатро ба ман гӯй, гапат бошад, худат рафта гуфтан гир,— оқибат қарид Қумрӣ.

— Барои он гапқоро ба ту гӯям, ки гапи раис гапи туст ва гапи ту – гапи раис, – буғзи дилашро қафонд Зиёдаи маст.

«– Фаҳмо», – ба вай не, ба худ гуфт Қумрӣ ва кӯшиш қард, ки дуо дубора бо он занак дар ин хусус гап назанад ва агар илоҷ дошта бошад, бо ӯ рӯ ба рӯ нагардад. «Фаҳмо» гуфт ӯ, аммо чӣ

фаҳмой дошт, сарфаҳм нарафт. Сарфаҳм нарафт, ки ин занак ин қадар бо сӯзу гудоз хоҳиши ошноӣ ва пайвандии раисро дорад. Қумрӣ одами бад набудани раисро донад, вале надонад, ки дар зиндагӣ кас бе бадҳоҳ ва бе душман нашавад. Кас донад, ки душманаш кист, зиндагӣ қардан осон аст, вале кас ҳамаро дӯст пиндошта гардаду «дӯстон» дар дил душманӣ дошта бошанд, рӯзи сахт. Қумрӣ сахт ба фикру хаёл рафт, оламу одамро мулоҳиза қард ва аз рӯйи дидаву шунидаҳо ба хулосае омад, ки танҳо бо бадон не, бо некон ҳам қордор мешудаанд, аз паи гумбодии одами хуб низ меафтадаанд. Занак шояд фикр кунад, ки раис фақат барои Қумрӣ нағз, танҳо ба ӯ некӣ қардан хоҳад. Не, ин хел не. Ҳама мисли Қумрӣ ба вай муносибат доранд, ҳама ӯро раиси раисон, раиси калон гуфта эҳтиром кунанд. Танҳо аҳолии қолхоз не, ҳама касе, ки бо ӯ ҳамнишаст шудааст. Эҳтироми ӯ боз ба раис зиёдтар шавад, қувват гирад, қитфу бозуяш бардошта шавад. Ва боз гапҳои «Муаммохонро» фикр кунад, ки чаро масъалаи «хешу дарвешро» ба миён гузоштааст. Боз худро ба нодонӣ зада аз Қумрӣ савол кунад, ки «чаро ҳама баробар қор кунанду яке ҳам қаҳрамон, ҳам соҳиби ордену медалҳои зиёд, вале номи дигаре ақаллан ба ҳамдиёронаш маълум нест?» Худро ба нодонӣ зада гӯяд ӯ, вале ин гап гапи худи ӯ нест. Ин гапи Зиёдаи маст нест. Шояд ягон кас домони ин занакӣ хуморичашро бо чормағзи пуч пур қарда ба ин роҳ хидоят қарда бошад. Ҳарчӣ бошад-набошад Қумрӣ ба ҳарфҳои ӯ ҷавобе надод ва чунон вонамуд қард, ки Зиёдаи маст гапе нагуфт ва ӯ нашунид. Дард кам – дарди сар кам. Чунон ба ин гапҳо бепарво буд, ки ба раис ҳам даҳон накушод. «Қирои гап не», гуфт. Рост қирои гап набудааст, барфу боронҳо ҳама гурборхоро шустанд, ҳаво тоза аст. Ҳоло ҳам борон меборад. Қумрӣ ҳоло ҳам зери шипанг истодааст. Садои ба шиферҳои бархӯрдани борон ва овози пушти хона аз новаҳои шифер рехтани об ба гӯш расад. Борон паёпай борад, на қор қарда шавад ва на ба хона рафта. Қумрӣ гаранг, дигарон низ. Онтарафтар духтарону ҷавонони тафси дилашон баланд гуфтаи раисро бачо овардани шуда, бозию шӯҳӣ доранд. Бозию шӯҳии имрӯза на аз рӯи вақтхушӣ, балки аз зарурат бувад.

2

Наврӯз. Се рӯз аст, ки мардум офтоб хӯранд. Баданҳо андаке гарм шуда бошад ҳам, таги по хуш нашудааст, мошинаҳо ба ангор даромада натавонанд. Кишти пунбадона дермон шуд, Қумрӣ мисли аспӣ беқарор пой кӯбад, рафторашро пай набарад, садои ба замини нам тап-тап бархӯрдани мӯзаашро нашунавад. Мӯйи аз гирди токии чоргули сабзмаҳмал раҳо шуда, бо қунҷи чашм ба рӯи рост фаромадаро ҳам набинад. Ӯ парешонтар аст аз пешина.

Рӯзҳои борон хушнудтар буд, вале имрӯз парешон. Мазмун, аз кучо сар кардани корро надонад.

— Бригада, равняйс! – якбора садои ӯ баромад, ки бо ҳамин духтари командир буданаширо исбот кардан мехост.

— «Чанг сар шуд» – овози занонае омад ва ҳар кас, ки назди мошинаю трактораш буд, рост истода ба Қумрӣ нигарист.

— Ба мошинҳо! – садо кард духтари командир ва худ низ ба трактор баромада, тори он рост истода, дасти ба фармон бардоштаре якбора пурашаст ҳам кард: «Оташ!»

Мошинаҳо баробар садо бароварданд. Сароӣ ларзид. Фазои сароӣро як дуди ғализи кабудча фаро гирифт ва баъд ғоз-ғоз парешон гашт. «Ба пеш!!!» Садои ӯ базӯр шунида шуд. Колонна ба пеш ҳаракат кард. Мошинаи Қумрӣ пешопеш буд. Сардор. Вале ба қавли баъзе касон сардориро натавонад: «Даст ба миён дошта биист, на ки доим пеш-пешӣ мошинҳо гардӣ». Сардорҳое хастанд, ки фармон диҳанду худашон аз паи кори дигар шаванд. Аммо Қумрӣ ин хел не. Командирони корзор барин «Ба пеш!» гӯяду худаш низ ба ҳучум гузарад. Дувоздах сол боз «танксаворӣ» кунад, вале панҷ сол аст, ки чуни фармон диҳад. Ва дар тӯли солҳои зиёд дидааст, ки ҳар сол Наврӯзро ҳамчун анъанаи ҷуфтбаророни қадим ҳамин зайл бипазиранд, лаълию дастархон кунанд, аз «пи-рони кор» ғотиҳа гирад, сонӣ мошинаҳо ба майдони ҳарбу зарб даромада заминро такорӯ гардонанд, чӯякҳо кашанд, пунбадона коранд... Аммо тарҷумаи ҳоли Қумрӣ бо ҳамин тамом нашавад; чихил соли умри ӯ андаруни пахтазорон гузаштааст ва рӯзе нест, ки роҳи тайкардари бори дигар ҳаёлан напаймояд. Ӯ ҳоло «чилави» аспашро, аспӣ оҳанинашро сар додааст, бо як қартаи дароз раваду равад. Мисли яккабодбонест дар баҳри азим. Гӯё мувофиқи таъби ронандааш равад, то ӯ дар ин оғарди дуру дароз ҳамаи он чизе ки аз сар гузаронидааст, бори дигар пеши назар орад; агар ҳамин рӯз ҳам шогирдонро ҳамроҳ мегирифт ва ҳамаи онҳо уқобчӯчаҳо барин ба сари сангҳои муҳаррик устувор нашишта, ҳоло ҳам ба «ин хел рону ун хел рон» гуфтани устозашон эҳтиёҷ медоштанд, ҳамаашро мегуфт, албатта мегуфт, ҳамин рӯз рӯзи саргузаштгӯӣ буд. Ҳаво соф, баҳри дили касро кушояд ва ҳеч кас халал нарасонад, хотирашро парешон насозад, аз зери садои аспӣ фӯлодинаш овози наъли кадом аспӣ бедава ба гӯш хӯрад:

Садои чаҳорнаъл омадани аспро шунид, вале фурсат наёфт, ки баргашта нигоҳ кунад. Аспӣ сиёҳмушкин бод барин омад, савораш ба духтарак чанг андохт ва уқобсифат ии чӯчаякро бардошт. Мӯйи дарозу гиребони духтарак якҷоя ба чанголаш омад. Духтаракро бардошту пеши зини асп гирифт. Духтарак мисли чӯчаяке буд, ки дар чанголи уқоб пар-пар занад, Китобдони латтагини духтарак афтид. Даруни он чӯз сиёҳидони ба замин бархӯрда шикаста, ки сонитар рангаш аз латта зада баромад ва рӯчкаю дафтари ҳолӣ чизи дигаре набуд.

«Афтид! Афтид!» садо дардод духтар, вале савор эътиборе надод. Аспро маҳмеда заду тозиёна ва Сиёхмушкин нияту таги дили соҳибро фаҳмида, гӯш хобонда тохт; аз зери сумаи он лой парид чанг хест, аз зарби наъли он санғҳои рӯи роҳ шарорапош шуданд. Сиёхмушкин тохту тохт. Вале он ҷо – дар кӯчаи калони шаҳр, дар рӯ ба рӯи мактабхона шарикдарсони ӯ фарёд заданд: «Бурд, Кумриро бурд!» Аммо касони аз сирру савдо беҳабар на ба маънии ин кор сарфаҳм рафтанд ва на ба доди Кумри расиданд. Баъди чунин рухдод шарикдарсони духтарак назди модари ӯ шитобиданд: «Бурд, Кумриро бурд» гуфтанд ва ба ин қадар садою мағалу безобитагиҳо модар саволи кӯтоҳе дод: «Кӣ?» ва чунин ҷавоб гирифт: «Сияҳсавор». Сонӣ ҳайкалосо шах шуд. «Боз ташвишам зиёд шуд», аз дил гузаронд. Овора гаштан ва бори дигар тай кардани он роҳи тӯлонӣ ва пурхоку хавфнокро пеши назар овард. Ба фикру ҳаёл рафт, ки шояд ҳамаи ин дигар маънӣ дошта бошад: шояд бо ҳамин баҳона Мулло Шокир бори дигар ўро дидан хоҳад, зеро Мулло Шокир зан дида, мисли Садафмоҳ зане надидааст, зан дӯст дошта, касеро мисли Садафмоҳ дӯст надоштааст. Коре шуду онҳо аз ҳам ҷудо гаштанд ва шояд мардак акнун пушаймон бошад. Мулло Шокир аввал ба рафтани Садафмоҳ бовар накард, сонӣ аз дузанагию сезанагии худ тарсид.

Сиёхмушкин гашти худро дигар қард, аз таъқибу таҳдид эмин гашта сушт шуд, якмаром мерафт. Духтарак ба тақдир тан дода, даступо назад, вале ҳоло ҳам сари ӯ, мӯйи дарози ӯ паҳлӯи асп кашол аст. Ва мардак дар чунин ҳолат духтарча азоб кашид, гуфта ўро бардошта пеши зин рост шинонд, то азоб накашад.

— Бас кун акнун, гирия накун, тура нахуранд, – боз ўро андаке афшонда гӯяд мардак ва асп гапи соҳиб тасдиқ қард, ки сар афшонд. – Бас, он ҷо апаат танҳо, бе ту зиндагӣ қарда натавонад, тура нахуранд.

Ў «апаат» гуфта, Тӯтиро дар назар дорад, ки падар гуфта миёни модарандарон монд. Вай (ба қавли ҳудаш) қалон шуда буд ва гапи модарандарҳоро намехӯрд, падарро пуштибон дониста, аз касе наметарсид. Агар ягон гап шавад, ба падар арз мекард, барои ҳамин ҳама аз ӯ тарсида «оташ» ном монда буданд. Вале Кумри акси хислатҳои апааш: гӯлак буд; ранги ҷўҷаяке, ки ҳоло пари парвоз набаровардааст. Азоб кашад ҳам, хорӣ диҳанд ҳам, дамбадарун буд, ба падараш даҳон намекушод, фақат барои дилашро қафандан ба Тӯтӣ мегуфт, ки вай дар як лаҳза дар гирифта, шаттоҳиyo ҷўғигӣ қарда, ба падараш мефаҳмонд. Аз Тӯтӣ модарандарҳо низ метарсиданд.

Сиёхмушкин ним рӯз роҳ сипарда то шаҳраки Кофарниҳон расид. Боз ба ин ҷонвари безабон лозим омад, ки чоряк кам як фарсах роҳро тай кунад ва ба ҳамвори фароҳе барояд, ки он ҷо пахта қоранд. Ва ин замини ҳамвору сабз на аз дарёи Кофарниҳон,

балки аз рӯди Элак об хӯрад. Сабз аст ду канори роҳ ва Қумрӣ ҳамчун азизтарин зоти гетӣ зочасифат сари дасти савор, по бар зин устувор, ба ин манзили сабз назар дӯхта аз ду канори роҳ касеро чӯяд, вале ба савор нагӯяд. Аммо ин марди зирак пай барад, ки духтар пой бар кӯҳаи зин гузошта ва нозгунҷӣ карда ба атроф нигарад ва киро чӯё шавад, аз миёни онҳое ки дар ду канори роҳ пахта чинанд, касеро дидан хоҳад. Аммо марди хомӯш хоҳад, ки сар ба банди дили духтарак ниҳода гирияд, ғурури мардӣ иҷозат надихад. Баъд кокули дарози духтарро пеш кашида, бӯяд ва хушу хаёлаш ба давраҳои гузашта равад: ёд орад, ки чӣ зайл дар ин диёр – дар сохилҳои Элаку Қофарниҳон овозаи ҳусну ҷамоли Садафмох паҳн шуда буд ва Мулло Шокир чӣ чораҳои дидани ҷамоли ўро андешид. Так зад, боло зад, сонӣ тадбири афсонаҳои халқиро андешид: пиразанеро ёфт, бо ў машварат кард, вале ба дидори Садафмох расида натавонист. Дар ин миён дар шаҳрак тӯй барпо шуд. Мулло Шокир ба пиразан фармуд, ки коре карда Садафмохро ба рақс дарорад, то як назар бинад, ки ин зани овозадор чӣ занест. Вале пиразан ин хидматро ба ҷо орад ҳам, дидани дидори Садафмох чандон кори осон набуд, зеро дар он замонҳо мардону занон якҷоя рақс намекарданд, давраю базмашон ҷудо-ҷудо буд. Мардон дар тӯйҳо гуштию бузқашӣ доштанд ва занҳо андаруни хонаҳо рақсу бозӣ. Тобистонҳо даруни ҳавлиҳои дарбаста базми занона меоростанд. Барои ҳамин дидани дидори Садафмох барои Мулло Шокир чандон осон набуд... Ва дар чунин ҳолатҳо мардон ба гуфта ва хуш кардани даллола бовар мекарданд. Аммо Мулло Шокир ба пиразан бовар накард, ҳудаш дидан хост: аввал либоси занона пӯшида худаш ба базми занон даромадан хост (дар базми мардон занон либоси мардона пӯшида дароянд ва баъзан мардон либоси занона пӯшида, ногумон ба базми занон дароянд). Аммо аз раъяш гашт. Андешид, ки қади дарози ўро мардум дар зери сад тарх либос шиносанд. Пас чораи дигар андешидан лозим омад. Пиразан ба Мулло Шокир фармуд, ки болои сафеддор баромада, паси шоҳу барғҳои он панаҳ шавад ва чун Садафмох ба рақс барояд, ҳам худашро бинад ва ҳам рақсашро тамошо кунад... Ҳамин тавр ҳам шуд. Мулло Шокир болои сафеддор баромад ва дар вақти авҷу қиёми базм пиразан Садафмохро ба рақс кашид. Ў рад кард, кашола карданд ҳам, набаромад, вале занҳо ба ҷону ҳолаш намонда, ба рақс кашиданд. Садафмох рӯймоли фаранги гулобиранги ба даври гардан тоб додашро кушода ба занакӣ паҳлӯяш нишаста дод ва рӯймолчаи фаранги тиллорангро сари абрӯ баста ба майдон баромад ва гирди кундаалоб, ки тобистон бошад ҳам, ба ном афрӯхта буданд, давр гашт. Ў ба давра, ба оташ ва ҳатто ба ҳавлию тӯйхона ҳусн афзуд, гӯё то ҳол базмро ҳамин чиз намерасид. Абрӯвони усмақашаида, зулфони сиёҳи қач ба рӯи сафед он қадар мувофиқ афтада буд, ки гуё табиат махсус фикру

андешаи зиёде карда онро офарида бошад. Куртааш низ сафеди тоза ва парпаргиребон буд ва хафабанди нукрагини овезаҳояш аз тангаи Николай дар қатори бахияи сиёҳриштаи гиребон ўро шохзан нишон диҳанд, фақат тоҷ намерасид. Ва гоҳе ки базм ҳамамо маст карда буд, Мулло Шокир аз баландӣ аҳд кард, ки бар сари ин маликаи хубон тоҷ хоҳад гузошт. Ба назари мардак ӯ аз садаф ҳам тозатар намуд. Зебо раксид ӯ. Остини кушоди сафед ҳар лаҳза мисоли абрпорае рӯи моҳашро мегирифт ва чунин тарзи раксу рафтораш, ки як ҳаёи занонаро мемонд, хусни ўро зиёда гардонд. Ба чунин кабки зебои дарӣ на танҳо Мулло Шокири ғаюри номдор, балки ҳар сайёде ҳам дом андохтан хоҳад.

Мулло Шокир шукр кард ва ҳайрон буд, ки чун аз болои сафеддор наафтида сикҳату саломат ба замии фурумад, чӣ зайл пайкари ларзонн ӯ ба танаи лайси дарахт лағжид, чӣ хел дастони бемадору ларзонаш шоҳу танаи онро дошта тавонист. Вай сад бор, ҳазор бор шукр кард, ки касе аз рафтораш боҳабар нашуд. Тори дарахт дасту пояш ларзида, ақлашро гум карда буд, вале ўро чӣ нигоҳ дошт, худаш надонад. Ин як афсона ва кирдорҳое ки карданист, аз афсона бартар аст, ҳатто ақл бовар накунад, ки дар зиндагӣ низ чунин рафторҳо шаванд. Мардак ба ин ғизоли зебо дом андохтани шуд, имдодрасе хост ва боз ба ҳамон пиразани «мушкилкушо» рӯ овард. Пиразан ваъда кард ва ҳама хидматро ба зимма гирифт: «ба шарте ки Мулло Шокир аз гапи ман набарояд» гуфт. Мардак низ ба шартӣ ӯ розӣ шуд, зеро барои мардак ҷуз Садафмоҳ чизе ё касе лозим набуд. Пиразани далла аввал бо Садафмоҳ ошно шуд, дар бораи шавҳараш ва кушандагони номаълуми он бисёр гапҳо зад, ақли ўро рабуд, бо вай рафту омад кард, духтараш хонд, сонӣ Мулло Шокиро чандин бор дар вақти будани Садафмоҳ ба ҳонааш хонд, Мулло Шокир омаду нашишта «кори зарур дорам» гуфта, худро марди серкор, бамаънию баодоб нишон дода рафт. Садафмоҳ низ кӣ будану чӣ будани ин мардро пурсид ва баъди таърифу гуфторҳои зиёде ба дили зани ҷавон оташ андохт. Рӯзе шуд, ки онҳо сари дастархони пиразан бо ҳам нишастанд. Ҷавонмарди қоматбаланди хушбурут ба Садафмоҳ низ хуш омад, аммо кӣ будани ўро надонист. Надонист, ки кушандаи шавҳараш ҳамин марди рӯ ба рӯ нишаста бошад. Мулло Шокир ҳам аз ин чиз беҳабар, вай донанд, ки бо босмаҷиён мубориза бурда, тухми онҳоро қир кардааст, аммо надонад, ки маҳз шавҳари ин зани зборо худаш куштааст. Ин чизро ҳеҷ кадоми онҳо надонанд... Пиразан дар ҳонааш гургу гӯсфандро ҳамроҳ гузошта худ баромада рафт.

— Ту маро девона кардӣ, Садафмоҳ,— хонаро холӣ дида арз кард Мулло Шокир.

— ...

Аммо ҷавобе нагирифт.

— Худо туро барои ман офаридааст, Садафмох!

— ...

— Рост мегӯм, Садафмох, худи Худо моро ба ии чо овардааст.

Садафмох чизе нагуфт. Гӯё чизеро пай бурда буд. Сараш ҳам, хаёле абрӯи чапаш парид, ки ин аломати нохушии Садафмох буд. Аммо мардак ин чизро «сукут аломати ризо» дониста андаке ба вай наздик шуд ва сӯйи чавонзан даст ёзид. Ҳамин вақт дар кушода шуда пиразан даромад. «Ту ҳоло ҳам нарафтаӣ, бева?» пурсид Мулло Шокир ва чунин мурочиат карданаш Садафмохро нафорид. Пиразан «ҳозир-ҳозир» гуфта аз тобадон чизеро гирифт ва даст пеши бар гирифта ва қоматашро дуто карда пас-пас рафт. Ин ҳолат ба Мулло Шокир хуш омад, ки пиразан дар назди Садафмох бо чунин рафтораш обрӯи ӯро бардошт. Аммо ин чиз ба чавонзан нафорид. Ба назари зани малех Мулло Шокир беодоб ва авбош тофт. «Кучо меравӣ, хола?!» аз паси занак дод зад ӯ. Лекин Мулло Шокир ба пой ӯ афтаида баромадан намонд. «Вай ҳозир меояд» гуфт ӯ ва сӯйи дар рӯ оварда аз паси пиразан дод зад: «Дер накунӣ, бева!» Садафмох дар кунчи хона чой шуда чӣ кас будани ин мардро мулоҳиза кард.

— Ту нахарос, Садаф, ту нахарос! Худо моро барои ҳамдигар фиристодааст. Вагарна ту кучо будию ман кучо? Кабки сӯр барин дар кунчи хона чой машав, аз ман нагурез, дилу чонамро пеши поят нисор кунам... Оҳ... ту чӣ донӣ, ки дили ман, дили ғариби ман чӣ қадар барои ту гум мезанад. Не-е, ин чизро ту пай набарӣ. Ту ба хусни худ ғаррай, ин чизро донӣ Садафмох, донӣ, ки ҳазор кас ба ту ошиқ аст, аммо надонӣ, ки ҳеч кас ба зайли ман туро дӯст дошта натавонад...

— Ту инро аз кучо донӣ? – тоқат накарда сухани ӯро бурид Садафмох.

— Донам, ки мардон чӣ хоҳанд ва занҳо барои чӣ мардоне бимиранд.

— Барои ту барин мардон! Ҳамин хел не?

— Ман ин чизро ба ту гуфта натавонам, Садаф,– муғамбирӣ кард мардак.– Фақат ту аз ман нагурез, ту аз ман нахарос.

Садафмох аз ӯ на танҳо ҳаросид, балки тарсид ва ба суханонаш бовар накард. Ӯ боз хомӯш монд ва ҳаросаш зиёда гашт, ба кунҷак чафстар шуд ва хост, ки поҳсадевори хонаи фақиронаи пиразан биафтаду ӯ зераш монад ё бигрезад пас-пас. Зеро яқин дошт, ки аз дар баромада натавонад. Мулло Шокир нагузорад. Бо ҳарос баргашта ба мардак нигарист, ки чашмонаш мисли чашми гурбаи ваҳшӣ сӯяш шӯълапошанд. Дили чавонзан бозӣ кард, аз қафаси синааш баромадан хост; фарёд заданӣ шуд. Вай дар бораи ин мард гапи беҳуда нашунидааст, вале дилаш ҳаросид. Баракс шунидааст, ки Мулло Шокир одами номдор, командир, шофу камои дорад,

камчинбадаст. Гӯё (ба қавли одамони он ҷо) номашро гиранд, водӣ ларзад. На ба он маънӣ, ки дар водӣ зулм карда бошаду ҳама аз ӯ тарсанд, балки аз ин хусус, ки вай барои озодӣ мубориза бурда тухми босмачиро бехтааст. Мардум аз Мулло Шокир натарсанд, балки рафтору овозаи ӯ баъзе касонро ба воҳима андохтааст, на воҳимаи тарс, балки як навъ эҳтиром. Аммо Садафмоҳ ба чунин касон нафрат дорад, ки шавҳари ӯ барин касони барои онҳо азизро нобуд кардаанд ва агар донанд, ки кушандаи шавҳараш аст, кӣ донанд, ки чӣ кор кунад. Агар фаҳмад, ба обрӯ, овоза ва эҳтирому камонварии ӯ туғ кунад ва шояд чу паланги бадхашм ханҷол зада харошад, чунон харошад, ки тамоми умр аз одамони рӯй пинҳон кунад. Ҳайф, ки надонад ва дар бораи дигар чиз фикр кунад: «Шояд барои камарбанди заррин бошад?» Аммо Мулло Шокир дар бораи камарбанди заррини ӯ, ки аз шавҳари давлатмандаш мерос мондаст, чизе надонад.

— Чӣ хоҳӣ аз ман? – шишаи тафсонаи катраи оби сард расида барин қафида гуфт занак.

— Наход ҳамин қадар гӯяму нафаҳмӣ? Гуфтам-ку дар ҷустуҷӯят мӯкиам ғалбер ва асоям сӯзан гашт... Ту аз ман натарс, Садаф, вагарна ҳамаашро худат донӣ...

Садафмоҳ чӣ маънӣ кашид, ки заҳрханда кард. Чунин нағма ба марди номдор нафорид. Гиреҳи миёни абруйаш ба Садафмоҳ маълум шуд.

— Шумо бояд акаи маро шиносед...– Бо найранг «шумо» гуфта андаке хомӯш истод, то ӯ чӣ ҷавоб диҳад, Мулло Шокир ба ин гап эътиборе ҳам надод.– Мешиносед ӯро, Тавар-командир.

— Қадом Тавар-командир? – гӯё аз хоб бедор шуда ба гап даромад ӯ.

— Ҳамоне ки шумо барин тухми босмачиёро дар Зиддию Қаратон қир кардааст.

— Э ту рост гӯӣ?

— Рост гӯям.

— О намегӯӣ, ки ман хоҳари ҷӯраат мешам.

— Хоҳари ҷӯраатон мешам.

Мулло Шокир ғур-ғур кард.

Садафмоҳ аз гуфтааш шод шуд, аммо вай ба ин маънӣ нагуфта буд, ки онҳо шинос бароянд. Ин гап мардакро ба фикр андохт...

— Ҳамроҳи акам ба хона биёед,– барои халосӣ гуфт Садафмоҳ ва дар ҳақиқат баъди се рӯз Мулло Шокир ҳамроҳи Тавар ба хонаи Садафмоҳ ҳозир шуд. Садафмоҳ чӣ кор қарданро надонист, ба сари заифиаш обу зиёфат кард, вале худ назди онҳо нанишаст. Аз омадани онҳо масъала ҳал нашуд, фақат Мулло Шокир ба ин манзил бемалол омада мерафтагӣ шуд: Таварро пурсида меомад, бозор омада будам, як бинам, гуфта меомад, ва чӣ хеле ки хоҳад,

бахона карда меомад, аммо чунин омаданҳо ба Садафмоҳ хуш наомад, лекин аз гардиши айём чӣ шуду чӣ монд...

Сиёҳмушкин кадам мезад ва Қумрӣ бозӣ мекард, ба майдони ду канори роҳ назар меафканд ва касе ӯ чизеро ҷӯё буд.

— Тӯтӣ кучо бошад, дада? – пурсид ӯ.

— Дар пахтачинӣ, – ҷавоб дод падар.

— Ман ҳам пахта мечинам...

— Пагоҳ ҳамроҳи Тӯтӣ меравӣ...

Тӯтию Қумрӣ духтарони Садафмоҳу Мулло Шокиранд. Садафмоҳ ҳар неку баде ба миён ояд, аз бародараш Тавар донад ва дар лаҳзаҳои танг бародарашро дуон бад кунад, ки ӯро ба чунин ҳол гирифтोर кард. Вале Қумрӣ нафаҳмад, ки чаро зиндагӣ ин зайл аст, чаро ӯ се модар дорад?

Дар ҳақиқат ӯ се модар, ду падар, як хоҳару як апаву як аммаю як тағо дорад. Вақте ки Қумрӣ ин ҷо – канори дарёчаи Элак меояд ғайр аз модари худӣ худаш ва тағояш ҳамма чамъ шаванд. Валс кӯдак надонад, ки аз дили ҳар кадоми онҳо чӣ гузарад, кадоме ӯро дӯст дорад, кадоме не, баъзан аз рӯйи ақли кӯдакони худ фарқ кунад, ки аммааш дилсӯзӣ кунад, вале муомилаю меҳрубони апааш Тӯтӣ дигар аст. Аз ин рӯ баробари бо Тӯтӣ вохӯрдан ҳамдигарро ба оғӯш кашида гирианд. Баъд Тӯтӣ аҳволи модарашро пурсад, Қумрӣ «нағз» гӯяду монад ва баландтар гирияд, ки падар ба модар нафаҳмонида ӯро дуздида овард.

Қумрӣ апаашро саҳт пазмон шудааст. То омаданаш беқарорӣ кунад. Офтоб ғуруб кард ва ба назари Қумрӣ Тӯтӣ наояд. Аз хавли берун ҳам баромада дар буни дарвоза омадани апаро нигарон истод, то тезтар ба дидораш расида, гуфта ӯ гирифта дилашро холӣ кунад.

Он шаб Тӯтӣ наомад, Қумрӣ хун гирифт. Падараш ҳам наомад, то кучо рафтани Тӯтиро аз ӯ пурсад. Модарандари хурдӣ – Хурбибӣ ӯро дилдорӣ кард, то нагирияд. «Онҳо шаббош пахта чинанд» гуфт, аммо Қумрӣ қабул накард, ба хаёлаш, бо Тӯтӣ коре шуда, падараш ба бачча зор гашта ӯро дуздида овард. Он қадар Қумрӣ гирифт, ки аммаву Хурбибӣ ором карда натавонистанд. Дилдориву гуфтор ба гӯши палончи калонӣ нафорид: «Мон ҳамонро, мон ҳамон ачинаро!» Ин гап на танҳо ба Қумрӣ, балки ба аммааш Санам ва ба Хурбибии бефарзанд саҳт расид ва Санам маҷбур шуд, ки духтарчаро бардошта ба хонаи худ барад ва шаб то рӯз ба вай афсонаи бузаки чингилапоро ҳикоят кунад: «Буд-набуд як бузаки чингилапо буд...»

«...Нагӯ, амма...»

Аслан дар ин қору мочаро ва қору зор гаштани кӯдак худӣ Садафмоҳ айбдор аст: ба марди дузана бояд намерасид, сонӣ набояд ба гапи ӯ мебаромад. Рӯзе Мулло Шокир аз тағи дили

вай даромада меҳрубониҳои зиёде кард ва хушомади бисёре зад: гардани баёзи ӯ ва нармаи гӯшашро молиду сойид ва «Ту шохзанҳо барин, маликаи хубон ту, Садаф» гуфта таърифу тавсиф кард. Вале Садафмоҳ сабаби ин меҳрубонию таърифро нафаҳмид, ба ивазаш надонист, чӣ хидмате бикунад, бинобар он ӯ низ шавҳарро ситоиш кард, ӯро ба шамшербадастону камонварони машҳури афсонавӣ монанд кард ва ба қаҳрамонҳои «Шохнома» баробар.

— Мон ин гапҳоро, Садаф, – аз матлаб дур будани таърифи занро доништа гуфт Мулло Шокир.

— Охир ман намедонам, ки ин меҳрубониҳои туро чӣ хел ҷавоб гардонам, – мугамбирӣ мекард ё нодонӣ.

— Нахоҳам, ки ту азоб кашӣ, Садаф. Ту фақат маликаи барин дар хонадони ман бошӣ, кифоя.

— Не, ман барои ту хизмат карданӣ, ба ҳама гуна хизмат ман тайёр.

— Ба ҳама-ҳама? – ҷон гирифта пурсид Мулло Шокир.

— Ба ҳама-ҳама, – ба оҳанги савол ҷавоб дод Садафмоҳ ва ҳис кард, ки дилаш шуввӣ фуру рафт.

— Ин хел бошад, пагоҳ ҳамроҳ як ҷой меравем. Дар роҳ ҳама гапро мегӯям, акнун хоб бикун. Ба ҳама гап розӣ, а? – такроран пурсид ӯ.

— Розӣ, розӣ – дили ӯро пур кард Садафмоҳ.

...Пагоҳи барвақт Мулло Шокир Садафмоҳро пушти асп гирифта сӯйи ағбаи Чаҳормағзак роҳ сипарид. Садафмоҳ гумон кард, ки ӯро аз ҳадаш зиёд дӯст дорад, барои ҳамин пушти асп гирифта саёхаташ барад.

— Ту хоҳари ман ва ман акаи ту, Садафмоҳ, – ногаҳон аз бом тароша афтидагӣ барин гуфт Мулло Шокир.

— Чӣ хел? – хуш аз сараш парид ва саҳл монда буд, ки аз пушти асп афтад, пурсид Садафмоҳ ва хомӯш шуд.

— Хобат бурд? – бо оринчи чап Садафмоҳро нихта карда пурсид шӯ.

— Нне...

— Гапамро фаҳмидӣ?

— Ҳа...

— Ёдат ба хайр.

— Ёди ту ҳам ба хайр, – чӣ маънӣ доштани сухани шавҳарро нафаҳмида гуфт Садафмоҳ.

Ҳарчанд дар ин кӯҳу гузар «шумо-шумо» намегуфтанд, Садафмоҳ шавҳарро «шумо» гуфта, одат кунонида буд, аз якбора «ту» гуфтани зани нағздида хайрон монд, сонӣ як бор сурфид. Садафмоҳ низ надонист чӣ гӯяд, аз лангар дода адирро рост рафтани Сиёхмушкин маъние пай бурдан мумкин буд. Гумон мекард, ки аспии рамузфаҳм ҳамин маъниро ба мард фаҳмондани, аммо ӯ

худро ба нодонӣ зада, фаҳмидан нахоҳад. 3-ин сабаб Садафмоҳ забони ногӯёи аспро гуё карданӣ шуда пурсид:

— Ту уболро намедонӣ?

— Уболаш чияй?

— Кас, ки ҳамдигарро акаю хоҳар гуфт...

— Зарур бошад – раво бошад, – сухани Садафмоҳро бурид ӯ.

— Дар ин чо чӣ зарурате будааст?

— Садаф! Ту ба ман қавл додӣ, ки ҳар хоҳише кардам, иҷро бикунӣ?

— Қавл додам...

— Мо ба меҳмонӣ меравем, соҳибхона одами хуб...

— Хайр?

— Вай... ана... вай... духтаре дорад...

— Хайр?

— Ту ҳамроҳи духтараш бозӣ мекунӣ...

— Духтари ӯро ба ман гирифта медиҳӣ...

— Садаф!

— Чӣ Садаф?! Гапат бошад, рӯирост бигӯй.

— Меҳмон шавем, худат мефаҳмӣ. Ту ба духтари соҳибхона диққат бидех, маъқул шавад, дугонаат кунам. Фаҳмидӣ?

— Фаҳмидам.

— Ёдат ба хайр...

Садафмоҳ бо зану духтарони соҳибхона дар хонаи дигар нишаст ва Мулло Шокир ҳамчун меҳмони азиз андар хонае, ки мардҳо чамъ омада буданд. Садафмоҳ чавон бошад ҳам, дар хумдон пухтагӣ барин, ба қавли баъзе одамон, зирбидагӣ. Вай бо духтари соҳибхона бозию шӯҳӣ карда натавонист, гап ҳам назад, чизе ҳам напурсид. Аз ин нишаст ҳамин қадар фаҳмид, ки номи духтарак Хурбибист. Вале аз Садафмоҳ напурсиданд, ки ба Мулло Шокир кӣ шавад; лек дар хонаи мардон Мулло Шокир гуфта, ба онҳо мефаҳмонд, ки «духтараки» ҳамроҳаш омада хоҳараш аст. Дар он чо гапи зиёде, аммо дар ин хона Садафмоҳ ғамӣ. Шавҳарро чун ном бурда ҷеғ заданро надонад. Мулло Шокир бепарво, хаёли хестан ҳам накунад. Садафмоҳ погардон карда, пойҳо зери домон гирифта нишинад ва зикқии худро рафъ гардонад.

Мулло Шокир хеле дер хест. Ҳамроҳи соҳибони хона хайрухуш кард, аммо дар роҳ пурандӯх буд. Ҳарфе намезад. Гох-гоҳе нафаси дарози оҳмонанд мекашид. Садафмоҳ нафаси дар лунҷо дошта, сонӣ номаълум сар додаи ӯро мешунид ва дамидану паст шудани китфонашро дониста, ягон чиз напурсид.

— Ту ба онҳо чӣ гуфтӣ? – хомӯширо вайрон карда пурсид Мулло Шокир.

— Ҳеч чиз... Онҳо напурсиданд, ман ҳам чизе нагуфтам. – Ҳаросида ҷавоб дод Садафмоҳ.

— Ёдат ба хайр...

— Ёди ту ҳам ба хайр...

Асп якмаром мерафт. Садои суми он хомӯшии шабро халалгор буд. Чунин садо низ ба гӯши Садафмоҳ бад расид. Ӯ нахост, ки ҳамчун бори гарон бар дӯши ин чонвар савор бошад. Аспи безабон хаминро пай бурда, сахт-сахт сум занад, то садоаш ба гӯши чавонзан нофор расад. Садафмоҳ хоҳад, чунон аз думғозаи асп шорида ба замин фарояд, ки на асп ҳаракати бечо кунад ва на савор пай барад. Вай дастро, ки саҳле аз бари яктаки шавҳар медошт, оҳиста пас кашида хоста баҷо овардани шуд, вале боз чизе ва ё фикре, ҳаёле ба амалиёти ӯ монёғ гашт. «Кучо ҳам ме-равам?» Андеша халал расонд. Фикри духтаронаш ба сар зад, падари духтарон будани саворро фаромӯш накард, вале як чизи тезе – аз алмос ҳам тезтар, дилашро чок карда гузашт; чӣ буд? Надонист. Хашм набуд, ғазаб набуд, рашк набуд, агар чизи сахт-таре, сӯзандатаре бошад, ҳамон буд, ба мисоли ору номус, нанг ва кадрдононию кадрсӯзии худ.

— Дидӣ? – гуё то ҳол ба ҷои Садафмоҳ фикр карда бошад, кафид Мулло Шокир.

— Дидам, – таваккалӣ ҷавоб дод Садафмоҳ.

— Чӣ хел?

— Мешад, – сӯҳбати аввалаашонро ёд оварда гуфт Ӯ-

— Ёдат ба хайр...

— Ёди ту ҳам ба хайр...

Ин бор мард ҳайрон монд аз такрори сухан кардани зан, ба садои суми асп гӯш дода, хомӯш монд, баъд кафид: «Лекин чудо баланд рафтанд».

Садафмоҳ нафаҳмид, ки сухан аз чӣ равад, напурсид ҳам. Таҳмин мекард, вале хомӯш буд. Умед дошт, ки мардаки бемулоҳизаи хомхаёл аз бардори «кахрамонӣ» ҳамаро гӯяд. Лекин шӯй муғлак гап зад:

— Инсоф ҳам даркор, ин қадар ҳам набудагист... Тавба...

Садафмоҳ интизор, ки ӯ боз чӣ гӯяд.

«Калон гуфт, то ман аз баҳри духтараш бароям». Такрор кард ӯ ва Садафмоҳ донист, ки дар тағи гап чист; қасдан ба гап ҳамроҳ шуд:

— Ба шумо чӣ? Шумо як хостгор одам.

— Чӣ хел? – лаҷоми аспро сахт кашида ва гардан тофта, ба Садафмоҳ рӯ овард Мулло Шокир.

Асп бозистод, вале Садафмоҳ ҷавоб дода натавонист.

— Чӣ хел ман хостгор? Хостгор – ту! Ман... медонӣ, ман кӣ?... Ҳамаашро ба ту гуфтам, худатро ба нодонӣ назан! Кори дунё ин хел нашудааст!

Дами Садафмоҳ ба дарун зад, аз таҳқобӣ пушаймон шуд. Донист, ки худро дар байни он мардум хоҳари Мулло Шокир эълон кардан чӣ маънӣ дорад, бо вучуди он бовар накард. Бовар накард,

ки Мулло Шокири барои \bar{u} сӯхтаю пухта, макру хиёл ба кор бурда имрӯз \bar{u} ро хоҳар эълон карда, ба болояш боз ноболиғаро гирад. Хито ҳам Садафмоҳ буд, паланги хашмӣ ҳам. Баъзан зоғи ғаш-молуд, ки аз уқоб таъкиб дида бошад, дар фазо баробари он пару бол зада, ҳамлавар шавад ва аз баландӣ зоғ ба замин афкандан хоҳад. Садафмоҳ низ чунин карданӣ буд; \bar{u} ро аз болои асп ба замин афканда худ то хона асп тозонда, чӯчаҳояшро гирифта, ба Душанбеи навобод гурехтан хост, аммо чӣ шуд, ки дасту пояш суст гашта, на ҳамчун зани пурхашм, балки чун зани меҳрубон ва хизматгори шавҳар ба \bar{u} раҳм кард. Дастонашро аз нав таги каши шавҳар андохта ва \bar{u} ро маҳкамтар дошта, андаке сари синаашро ба тахтапушти вай қафс карда, ба Мулло Шокир фаҳмонидан хост, ки ба хама гапҳо ва гуфтаҳои \bar{u} розист. «Хмм... маънии гапҳои мара нав фаҳмидӣ?», рафтори Садафмоҳ ба вай форид ва онро аломати ризо ва хушомад пиндошта гуфт шавҳар. Аммо Садафмоҳ гап назд. \bar{U} дар дил чӣ андеша дошт, худаш донад. Фикри зудтар ба хона расидан ва зудтар хобондани Мулло Шокирро дошт. Он тарафашро худ донаду Худо.

«Ха-айр!» ба дарвоза наздик шуда ва баъди шиҳа кашидани асп охи пурдард барин садо кард \bar{u} .

Садафмоҳ аз паси зин фурмад, пойҳояш чангак шуда роҳ гашта натавонист, ҳам шуда пойҳоро молида-молида ду-се қадам рафт ва сонӣ комат рост карда ба хона даромаданӣ буд, ки ба палончи калонӣ Салима дучор омад. \bar{U} чигот гиронда, бо нигоҳи ғазаболуд ба вай тир зад. Салима гумон кард, ки шавҳар ин «нозгунҷро» саёҳат бурда, овард; баъди чунин саёҳат Мулло Шокир тамоман ба «нозгунҷ» часпида, ба \bar{u} нигоҳе ҳам накунад. Аммо Садафмоҳ ба хусну чавонии худ эътибор намедихад, ки чунин зан ҳеч гоҳ бе шавҳар намонад. Салима дигар: вай ба кадри мард расад. Ва донад, ки баъди Мулло Шокир чунин марди баобрӯ наёбад, аз ин рӯ кӯшад, ки ҳамаро аз даст диҳаду Мулло Шокирро не. Ба ростӣ, Садафмоҳ соҳиби ду фарзанд бошад ҳам, ба ин чиз сарфаҳм наравад. \bar{U} мардро хурмат кунад, махсусан Мулло Шокирро; хама вақт чун хизматгор дар наздаш тайёр. Чун Мулло Шокир аз ягон ҷо ояд, обдастаю сачоқ дар даст тайёр бошад, кӯрпачаи зери пошро як бор ковок карда аз нав андозад, чой кашиди бо дасти адаб пиёла дароз кунад ва коре карда хурмати мардро ба ҷо оварад, вале холо дилаш чунон монда, ки худаш донаду бас. Бо вучуди он ин бор ҳам хурмати мардии \bar{u} ро ба ҷо оварданӣ шуда ба обдаста об гирифта баромад, ки ба дасти шавҳар андозад, аммо мардак чунин меҳрубонии занро ба инобат нагирифт: \bar{u} лаби чӯй нишаста хоб бар об гуфтагӣ барин дуру дароз даст шуст. Садафмоҳ обдастаро лаби марзаи айвон гузошт ва дилшикаста ҷониби шавҳар нигоҳ карда истод. Мулло Шокир эътиборе ҳам надода гузашт, ҳатто сачокро аз дасташ нагирифт, ки гунаҳгори нобаро-

рии кори ӯ зан бошад. Чунин рафтори ӯ гӯё барои он буд, ки зани калонии дар паҳлӯдари дари хавлии дарун таъа задаро хурсанд мекарда бошад. Чунин ҳол ба Садафмоҳ саҳт расид. Дигар чизе барои вай аҳамият надорад. Садафмоҳ ба кадри худ сӯхт. Овозаи хусни ӯ аз Харангон то Намангон рафта буд, вале Хурбибиро кӣ донад, ки ин қадар Мулло Шокир ба ӯ гирифторм шудааст. Ин як хоҳиши мард будагисту бас. Шояд... Лекин маълум шавад, ки Мулло Шокир барои ҳаёти нав мубориза бурдаасту соҳти навро нафаҳмидааст. Фақат аз зери зулми ҳокимону амирон ва бойҳо раҳо ёфторм фаҳмидааст, аммо ин озодӣ озодии умумӣ – дар ҳама соҳа озодист, маҳсусан, барои занҳо озодӣ. Ҳамин чизро Садафмоҳ донад, аммо ба шавҳар гуфта натавонад, агар гӯяд, шӯ ин гапро эътироз гумон кунад.

Мулло Шокир ба ҳона даромад. Садафмоҳ дар хавлии берун лаби чӯй нишаст. Чунон ки дар афсонаҳо қисса кунанд; духтарон соатҳои дароз лаби об нишаста рӯю мӯй ба об шуста, орзую хаваси худро ба об гӯянд. Ба назар Садафмоҳ чунин рафтор кунад: «Ҳа-айр, Хурбибӣ ба ту маъқул, лекин қалинаш калон» андаке овоз бароварда оҳолуд гуфт зан, баъд гӯё ки касе гапашро шунда бошад, ба атроф нигарист. Яқин кард, ки касе аз сухани ӯ гуҳи нашудааст, хотирчамъ шуд, сонӣ як тора себаргаро қанда ба гули бунафшаранги он нигарист, ки пӯпаки каллапӯши кӯдакон барин тобад, хеле нигарист ва бо кадом нияте бошад, ки онро ба оби равон сар дод ва то аз обмӯрӣ баромада рафтани он нигоҳ кард, сипас гуфтааш, нияташ ба амал пайвастагӣ барин бархоста домон афшонд, ки муроду мақсадаш ҳамин бошад. Баъд аз нав як қадам болотар лаби чӯй нишаста дасту рӯяшро ба об шуст, ки ҳама фикрҳои парешон ва хоболуди ӯро об бубарад. Вале андешаҳои дур нашуданд, вай акнун дар бораи об фикр мекард, ки дар дунё аз об чизи тозатар ва аз об чизи ифлостаре нест. Ҳама ифлосҳои сари роҳашро рӯфта барад, гализу дилнокаш шавад ва гал гашта-гал гашта чунон худро тоза кунад, ки софтар аз он чизе нашавад. Аммо одамӣ ин хел не, агар ягон нопокӣ карда монад, ба соф кардани он рӯяш нашавад, гӯё соф кардану иқрор кардани он ифлосии дубора мешуда бошад. Садафмоҳ ҳар қадар ба оби чӯй нигарад, ба назараш ҳамон қадар оби он тозатар намояд: «Об се гел гардад – ҳалол».

Садафмоҳ аз дергоҳ дар ҳона нишастани шавҳар парешон гашта ҳона даромаданӣ буд, ки палончи калонӣ пеши роҳи ӯро гирифт:

— Ба шумо чӣ шудааст?

— Ҳеч чиз – аз саволи Салима ҳайрон шуд Садафмоҳ. Ӯ, ки аз гуфтаҳои палонч наосуда буд ва ҳар чӣ гӯяд, онро дигаргуна истифода мекард, доништа ин бор нагуфт, ки онҳо кучо рафтанд, нақшааш чиддӣ буд, гап назад. Ҳар чӣ шавад, шудан гирад, ӯ бояд

илочи кори худро ёбад, то аз ин доми «бало» раҳо гардад. Чунин таъбир хамин шабу рӯз пайдо шуд, вагарна Садафмоҳ ҳама вақт сари зонуи Мулло Шокир буд ва барои ин рафтор аз палончи калонӣ – Салима танбеҳ меид.

Тӯтию Қумрӣ аз кӯча даст ба даст гирифта фарёдзанон омаданд ва бо чунин рафтор миёни сӯхбати ночаспони модару моиндарро шикастанд. Ҳамроҳи онҳо духтари Салима Ҳалима низ буд. Онҳо ҳамроҳ бозӣ мекарданд, дар миёни бозихои кӯдаконаи онҳо ҳеҷ қилу қоле набуд, ҳамдигарро хоҳарони ҳамтан медонистанд, аммо боз Салима миёна мешуд ва ба гӯши духтарчаи нофаҳмаш мехонд, ки ҳамроҳи духтарони Садафмоҳ камтар бозӣ кунанд. Духтарони Садафмоҳ гуфта, махсус онҳоро ҷудо мекард, лекин Садафмоҳ ягон бор ба гӯши духтаронаш нахондааст, ки Ҳалима барои онҳо хоҳарандар бошад. Ҳоло Салима номаълум ба духтараш теғ кашада онҳоро аз ҳам ҷудо кард.

Тӯтию Қумрӣ баробар «отам ку?» гуфта аз модар пурсиданд, аммо ҷавобе нагирифта ҳайрон монданд ва мағалро бардоштанд, ки чаро модар ба онҳо ҷавоб надиҳад. Садафмоҳ низ хамин мағалро истифода бурда ба хона даромад, аммо дар торикӣ надид, ки шӯ хоб аст ё бедор.

— Отаи Тӯтӣ, хоб дорӣ? – пурсид ӯ, аммо ҷавобе нагирифт. – Бефара шудӣ? – боз пурсид. Шавҳар худро ба хоб зада, ҷавобе надод. Садафмоҳ паҳлӯяш нишаст, аммо духтарон ба хобу бедории падар аҳамияте надода, ҳала-ҳала карданд. Мулло Шокир гел гашта ба шикам хоб кард, то духтарон пушташро зер кунанд, (Ҷ хар вақт хастагиашро чунин рафъ мекард). Духтарон хуб тахтапушт ва пойҳои падарро зер крданд, сонӣ ба ҷогаҳ даромада зуд хобашон бурд.

— Хафа шудӣ? – аз шавҳар пурсид Садафмоҳ.

— Ин чизро ба гуфтан нафаҳмӣ, Садаф, – паҳлӯ гашта ҷавоб дод Мулло Шокир.

— Нафаҳмам, бифаҳмон.

— Дар роҳ гуфтам-ку... Қалинаш калон...

— Агар ту барои хамин хафа бошӣ, қалинаш тани ман...

— Чӣ хел? – сару тан аз ҷогаҳ бардошта пурсид Мулло Шокир.

— Назди бародарам Тавар меравам...

— Не! Не, Садаф, факат назди вай не.

— Барои чӣ?

— Барои он ки Тавар пул надорад.

— Дорад. Пулҳои шавҳарам Мири Раҳмон дар дасти ӯст.

— Мири Раҳмон? – ҳайрон шуда пурсид мардак. — Ҳамун босмачӣ? – таҳқиромез гуфт Мулло Шокир.

— Ҳа, ҳамун босмачӣ... Ту саҳт хато кардӣ, командир шуда зани босмачиро гирифтӣ....

— Не...– Ба чӣ маънӣ «не» гуфт, Садафмоҳ нафаҳмид. –Ту зани босмаҷӣ набудӣ!

Садафмоҳ хеста берун баромад.

Мулло Шокир девори намкаш барин гуфтаҳои Садафмоҳро дигар хел қабул кард: гумонаш, зан ба ӯ таъна занад, ки «шавҳарамро куштӣ, маро ба домат андохтӣ, акнун алами маро тоза карданӣ шуда, дидаю дониста маро барои зани нават «хохар» гуфта ба хостгорӣ бурдӣ». Вале Садафмоҳ дар рӯи ҳавлӣ нақшаи дигар кашид: «Зудтар аз ин морхона бояд гурехт». Ӯ ба мохи пурраи осмон, ки номаълум ба сӯи мағриб мелағжид, чашм дӯхта, ҳамаи дидаю надида, ҳамаи хостаю нахостаҳоро бори дигар мулоҳиза кард ва хеле хаста гашта, пушт бар сутуни айвон така дода нишаст. Шир-шири оби чӯй меомад ва садои ба замии сум задани Сиёхмушкин, дигар ҳама ҷо хомӯшӣ. Баъд аз зери айвони дарун садои сурфаи Салима баромад. Сонӣ худаш ба Садафмоҳ наздик шуд.

— Гуфтам, миёни шумо ягон гап шудагӣ,– чизе хостанӣ шуда ба гап даромад Салима.

— Ҳеч чиз, ҳамту худам гирифта, – базӯр ба гап даромад Садафмоҳ.

— Не, гап ҳаст.

— Хайр, бошад чӣ? – кафид Садафмоҳ.

— Бошад, гӯӣ.

— Ҳаа,– пичингомез мадд кашид Садафмоҳ.– Ҳамин қадар гуфтаамон панд шуд, боз гӯем,– боз пичинг кард ӯ.

Салима аз гапи палонҷ рамуз гирифта яқин кард, ки дар ин ҷо ягон гап ҳаст, андаке хомӯш истод, сонӣ чу мотгар назди Садафмоҳ нишаста ба гап даромад:

— Ту ҳоло кӯдак, Садафмоҳ, ба баъзе гапҳо сарфаҳм намеравӣ, агар ягон гап бошад, беҳтараш ба ман гӯӣ, ҷомаи бомаслиҳат кӯтоҳ наояд.

Чу мор аз таги дили палонҷ даромаданӣ шуд ӯ. Аммо Садафмоҳ чандон даҳани амма набуд. Ӯ ҳоло Мулло Шокир барин марди пухта ва кордидаю муғамбирро фанд карда, аз азоб ва талху пичингҳои Салима халос хӯрданӣ буд. Дергоҳ ба маслиҳатҳо ва макру ҳилаҳои Салима гӯш дод, вале ба ягон гап ба бозхосту хоҳишҳои ӯ ҷавоби аниқ надод. Аз ин рӯ Салима муроде ҳосил накарда, «дер шуд» гуфта ба хонаи хобаш рафт, ки шояд навбати омадани шӯ бошад.

Садафмоҳ чунон оҳиста ва боэҳтиёт ба хона даромад, ки на духтарон пай бурданд ва на Мулло Шокир.

Садафмоҳ сахари баланд аз хоб хест, то озими роҳ шавад, аммо истиҳола кард, ки ҳар чӣ бошад - набошад шавҳар аст, дар пеши чашми Мулло Шокир баромада рафтаи нохурмати гузарост, ба ҳар ҳол дар ин сарзамин эҳтироми мард ҳоло аз ёдҳо нарафтааст.

Аз давраи падаршоҳӣ то имрӯз мард – шавҳарро эҳтиром кунанд, баъзан ўро чун Худо парастанд; кадхудош хонанд; баъзан чун аз Азроил аз ӯ тарсанд.

Мулло Шокир Сиёхмушкинро савор шуда аз дарвоза баромад, танҳо баъди он Садафмоҳ тавонист, ки азмашро ба ҷо орад. Ӯ низ сӯи Душанбе роҳӣ шуд ва баъди се рӯз баргашт. Чӣ аҷобате буд, ки Мулло Шокир дар ин се рӯз аз паи ҷустуҷӯи вай нашуд, ё кори заруре дошт ва ё набудани Садафмоҳ барояш бехтар буд, вагарна як соат Садафмоҳ аз наздаш дур шавад, ҳазор бор аз дигарон мепурсид ва ё аз паи ҷустуҷӯяш меафтид. Садафмоҳ низ аз чунин рафтори шавҳар ҳайрон. Вай гумон кард, ки баробари рӯ ба рӯ шудан шавҳар саҳт гуфта дили вайро ранҷонад ва ӯ худдорӣ накарда, ночно гуфта, бо ҳамин ба зиндагиашон нуқта гузоранд. Вале вақте, ки Садафмоҳ аз камарбанди зарринаш чанд тангаи тилло бароварда ба шавҳар дароз кард, ӯ чизе нагуфт:

— Бигир, ман барои ҳамин рафта будам,– ҳайрати шавҳарро дида гуфт ӯ.

— Ин ба ман чӣ лозим? – гӯё аз мақсад беҳабар бошад, худро ба нодонӣ зад шавҳар.

— Қалини калон пурсиданд, гуфтӣ-ку?

— Қалини калонро аз ту напурсидаанд-ку!

— Чӣ фарқ, дорад? Байни мо моли ману моли ту набуд-ку?

Мулло Шокир беихтиёр тангаҳоро гирифта дар дасташ бозӣ доронд, сонӣ руи гилем партофт:

— Дер шуд,– гуфт ӯ.

— Чӣ, ўро ба дигар кас доданд?

— Доданд, надоданд, дер шуд. Ман барои вай шуда туро хафа кардам, Садаф...

— Не, ман хафа намешавам, ту хурсанд бошӣ, шуд,– рӯбоҳӣ кард Садафмоҳ.

Мулло Шокир ҳарфи ўро рост пиндошта каме қоматашро бардошт, аз тақия болишт хест ва Садафмоҳро наздик кашида ба гап даромад:

— Лекин як шарт дорам, Садаф... Худат бояд миёна даромада ин корро кунӣ, вагарна барои ту шуда ман ин корро намекунам.

— Хуб,– кӯтоҳ ҷавоб дод Садафмоҳ, вале дар таги дилаш тамо-ман нияти дигар буд: – Худат рафтан гир, Мулло. Агар рӯзе хоҳар набудани маро фаҳманд ҳам барои ман хуб нашавад ва ҳам барои худат,– боз муғамбирӣ кард ӯ. – Ба ту хушбахтӣ хоҳам,– тангаҳоро аз рӯи гилем бардошта ва ба Мулло Шокир дароз карда гуфт ӯ.

— Ҳм, маро фан кунӣ-а?

— Ман ягон бор туро фан карда будам?

Мулло Шокир посух надод, чӣ андеша дошт, худаш донанд.

— Ман ғайр аз ту каси дигарро нахоҳам, Садаф,— ўро канор кашид ва бо ҳамин хост муҳаббати бепоёни худро бори дигар ба ӯ нишон диҳад. «Ҷои ту дигар».

Ин лаҳза дили сахтгаштаи Садафмоҳ гирифт, вале худдорӣ кард ва бо оби даҳон гирия гулӯгиirro фуру бурд. Чандин рӯз аст, ки гиристан хоҳад, аммо мардонагӣ кунад. Ӯ на барои Мулло Шокир шуда гиристан хоҳад, балки барои бевафоии мард ва кадри худ сӯзад. Дар вақташ Мулло Шокир кам ваъдаю воиз накардааст, кам пеши пой ӯ худро наандохтааст, акнун...

— Корат бо ҳамин буд мешавад? — ба тангаҳо ишора карда гуфт зан.

Мулло Шокир як ба тангаҳои зарду сурхча нигарист ва хориаш омада ба чашму рӯи Садафмоҳ нигоҳ карда истод. Чашмони Садафмоҳ барқ заданд, дили мардакро сӯзониданд, ӯ донист, ки дар олам аз ин чашмо зеботар чашме шуда натавонад.

— Гир, ака,—ҳоло ҳам тангаҳо рӯи даст дароз дошта гуфт Садафмоҳ. Вале суханаш ба мардак чӣ сахт расид, худаш надонист.

— Чӣ гуфтӣ? —наъра кашид Мулло Шокир.

— Гапи худат.

— Ман дар зарурат гуфтам...

— Дигар зарурате нест?

Мулло Шокир худдорӣ карда натавониста аз дар бадар рафт ва дер баргашта, боз дуру дароз ғайб зад. Чунин ғайб заданҳои ӯ нав набуд.

Агар Мулло Шокир тангаҳоро гирифта мерафт, Садафмоҳ яқин мекард, ки барои Хурбиби рафтааст, аммо ӯ бегап, бесабаб ва номаълум ғайб зад, ба касе чизе нагуфта рафт. Ҳатто хоҳараш Санам, ки аз нақшаҳои бародар бохабар ва кучо рафтани ўро медонист, аз сафари навбатии ӯ бехабар аст. Агар Садафмоҳ бохабар буд, қисмати такрорашро нафрат хонда аз ин даргоҳ баромада мерафт. Афсӯс ки надониста, бозгашти шавҳарро интизорӣ мекашад.

Садафмоҳ бори аввал дар чаҳордахсолагӣ ба шавҳар баромада буд, он вақт низ рӯи палонҷ омада буд. Палонҷҳо ўро азоб медоданд ва аз вай чизҳое мепурсиданд, ки ақлаш намегирифт: «Бобит бо ту чӣ кор мекунад? Ба ту чӣҳо мегӯяд?» Садафмоҳ фақат китф дарҳам мекашид. Вале онҳо мӯяшро кашиди маҷбур мекарданд, ки рост гӯяд.

— Бобӣ ба ман чизе намегӯяд, сари зонуш шинонда, дӯстдорӣ мекунад,— ҷавоб мегуфт Садафмоҳ, вале намедонист, ки аз палонҷҳо чӣ пеш ояд.

...Садафмоҳ боз палонҷдор...

...Садафмоҳ байни духтаронаш бихобид. Дар пахлуи Кумрӣ амашон Санам ёзид ва барои он ки ҳоби духтарон барад, афсонаи

«Бузаки чингилапо»-ро мегуфт. Тӯтӣ аз шавқ сари чогах нишаст, вале хоби Қумрӣ зуд бурд. Дар тақ-тақ шуд. Санам бародараш гумон карда, напурсида, дарро кушод. Салима паси дар буд. «Сӯх-бататон дароз, гумонам, ки Мулло Шокир омада бошад» гуфт ӯ. «Мулло Шокир биёяд, аввал ба зиёрати ту дарояд» аз таги чогах талх гуфт Садафмох. Салима чизе нагуфта дарро пӯшид, гӯё сухани палончашро нашунид, аммо дар дил кина гирифт.

Дар боз тақ-тақ шуд. Санам боз дарро кушод. Паси дар Мулло Шокир меистод.

— Биё, ака! – гӯё аз омадани бародар ба дигарон дарак дод Санам.

Тӯтӣ фиғон карда хест, Қумрӣ ҳам бедор шуд.

— Ҳамара парешон кардӣ, ака, чӣ гап? – аз номи дигарон низ пурсид ӯ.

— Цеғ зада буданд, Душанбе рафтам.– Росту дурӯғи ин гапро худаш медонист.

Садафмох забон зери дандон гирифт.

Духтарчаҳо қариб дар китфони падар савор буданд. Санам оҳиста аз дар баромад. Духтарон фиғон бардоштанд, ки «Бузаки чингилапо» нотамом монд: Алӯлаку Булӯлакро кӣ хӯрдаст?

— Шабӣ дигар,– гуфта модар онҳоро хобондани шуд. Вале баъди чанд лаҳзаи баромадани Санам берун мочарое барпо шуд:

— Чаро нест гуфти? Ҳамин чо будааст-ку?! – пӯпсаи палончи калонӣ омад.

— Ҳозир омад, беион! Қаровул ки будай, чаро аз дасташ кашола карда ба хонаат надаровардӣ? – паст наомад Санам.

— Ман парвои омадану наомадани ӯро надорам, лекин ин кӯдака бин, «дада» гуфта ёдаш рафт.– духтарашро нишон дод Салима.

Садафмох дарро кушод, аввал чизе нагуфта истод, сонӣ тоқат накард:

— Марҳамат, ягон кас пой шуморо зада намешиканад, Мулло Шокир аз шумо... Лекин ёди кӯдак рафта бошад, монед омадан гирад,– гуфта Садафмох яқбора дил холӣ шудани буд, аммо дар овозаш як оҳанги ҳақорат ҳис мешуд. Магар Салима ҳамин ҳақоратро пай бурд, ки гапашро гум кард ва шах шуда истод. Сонӣ ба худ омада, мӯйи духтарро, ки назди хоҳарон даромадан мехост, дошта кашид.

— Пеши Қумрӣ мерам, оча! – беҳи дардёфтаи мӯяшро дошта гуфт ӯ. Аммо Санам ба Ҳалима амма бошад ҳам, барои халосии вай наомад, яқин аз мағали янгааш тарсид; ҳама аз ӯ метарсанданд, ба қавле ӯ ашад буд. Ҳамин қадар ки бесавод аст ва ҳуқуқи худро надонад, вагарна аз ӯ халос шудан амри муҳол аст, аз ин рӯ Санам ба мағалу чанҷоли вай ҳамроҳ намешавад. Санам номаълум ба хонааш рафт. Дар хонааш касе нест. Шавҳараш дар

чанги босмачиён ҳалок шудааст, фарзанд надорад, ҳудашу хонаи холиаш. Санам, ки он қадар ҳусни баланд надорад, мардон барои ӯ намиранд. Лекин ҳар марди роҳгузар хокмолак қардан хоҳад. Ӯ дилу нияти мардони бадхӯро дарёфта, баъзан қаф ба дунбааш занад... Санам додарзодаҳояшро оварда шабҳо ҳамроҳ мехобид ва чанд бор, ки Салима заҳри забон қарда буд, аз овардани онҳо истиҳола қард ва шабҳо танҳо мехобид. Ӯ духтарони Садафмохро нағз бинад, шояд аз ин ҷо бошад, ки муносибаташ бо Садафмоҳ хуб аст. Аммо Санам ба духтари Салима Ҳалима амма бошад ҳам, ӯро он қадар хуш надорад; аз бади очааш. Аз ин ҷиҳат ҳам газаби Салима ояд.

Тўтию Кумриро хоб парид. Тўтӣ бархоста боситеза дарро пӯшид, то овози Салимаро нашунавад, аммо ин қораш ба падар нафорид. Ӯ намехост, ки духтаронаш чунин рафтор кунанд, одам-бадбин бошанд, падар умед дошт, ки баъди сари ӯ низ онҳо бо ҳам нағз бошанд, хоҳарони ҳамтан набудани онҳоро касе пай набарад. Духтарони хобпаридаи беғам ба ҳала-ҳалаи падар гузаштанд: ӯро ғелонданд, савор шуданд, шинонда ба китфонаш бароманд. Падар ҳар қоре ки онҳо кунанд, гап намезад, аввалаш ба худаш хуш меомад, ки андаке аз фикру андешаҳои зиёде озод мешавад, сонӣ ба хотири Садафмоҳ, ки хафа нашавад. Духтарон падарро дароз хобонда, асп пиндошта «чу-чу» гуфтанд ва модарро даъват қарданд, ки ба бозӣ шарик шавад, аммо ӯ ба фикру ҳаёли худ банд буд ва ҳеч бозию шодӣ намехост.

— Акнун ниятат чӣ мешавад? — аз қаъри гили сиёҳ кашида гуфт Садафмоҳ.

— Ниятам ба ту вобаста... Ту медонӣ, ки ман ният қардам, аз ниятам нагардам... Шайтон ноумед.

— Ин хел бошад, чаро тангаҳоро нагирифтӣ?

— Лозим шавад, мегирам.

— Ана гап ин...— гуфт Садафмоҳ, аммо сирр бой надод. Забони ӯ харф мезад, аммо дилаш дигар чиз мегуфт.

Якбора хона хомӯш шуд. Духтарчаҳо аз ду қанори падар хоб қарданд, дасти ҳардуяшон болои синаи падар буд. Ӯ чунбида натавонист. Чунбад, духтарон бедор мешуданд. Садафмоҳ низ хобида буд. Лекин чашмонаш бедор, дар торикӣ чизро набинанд. Аз ин рӯ дам ба дарун гирифт, ки шояд ягон чизро шунавад. Фақат дукдуки дили худро, ки ба китфи чап мехобид, шуниду бас. Мулло Шоқир хур-хур надорад, маълум, ки ӯ низ бедор аст. Ва умедвор, ки шавҳар бачаҳоро хобида пиндошта, аз ӯ чизе пурсад, аммо Садафмоҳ худро ба хоб зада, посух нахоҳад дод. Шояд барои он ҷавоб надиҳад, ки Салима паси дар истода, суханони ӯро шунавад. Мулло Шоқир нафаси дароз баровард, Садафмоҳ гумон қард, ки вай «оҳ» кашид, вале ӯ дар асл хоб буда, кўфти давуғеч акнун барорад. «Акаи Таварро надидӣ?» пурсидани буд Садафмоҳ, зеро ӯ

парешон, ки Мулло Шокир бародарашро дида, аз хусуси «танга» напурсида бошад. Вале шавҳар начунбад. Ё саҳт хобаш бурда буд ва ё баҳонае дошт, аммо Садафмоҳ чизе меҳост, ҳо, меҳост, ки вай гап занад; гап занад, ки ё тангаҳоро гирифта аз паи Хурбибӣ шавад ва ё тамоман аз баҳраш барояд. «Шаҳр рафтӣ, акаи Таварро надидӣ?!» токат карда натавонист Садафмоҳ. Хомӯшии тӯлонӣ буд. Сонӣ ӯ нохун хойидан гирифт: худашу кӯдаконро дар як хона тасаввур кард, ки бемардина чӣ зиндагӣ мешуда бошад? Хайр, як бор аз рӯи зарурат бемардина монд, вале холо чӣ зарурат пеш омадааст, ки вай худашро ин қадар коҳонад? Кӯдакони маъсумаро бепадар кардан чӣ маънӣ дошта бошад? Садафмоҳ ҳарчанд тасаввур кард, пеши назар оварда натавонист, ки хонаи бемардини чун бояд шавад. Ӯ хонаи гилии аз шавҳари аввалааш мерос мондаро донад, даруну беруни онро чанд рӯз пеш рафта дида омада буд, палонҷҳои калонии пешинааш хавлиҳоро ҷудо карда, насиби ӯро низ – як хоначаи гилӣ ва саҳни дарози камбарро бахшида буданд. Ҳоло Садафмоҳ ба умеди ҳамон манзил, аз хонаи шавҳар равад ҳам, сарпаноҳе дорад, ин ҳам як давлату дунёӣ. Аз он хона гирияи тифлон омад, «падар» гуфта гиристанӣ онҳо ба гӯш расид... Баъд сар афшонда хушёр шуд ва сари чоғаҳ нишаст, то дилаш зиёд тапида ӯро аз ҳолат наравонад. Боз гумонаш, ки аз садои дили ӯ кӯдаконаш бедор мешуда бошанд, дастон болои ҳам гузошта ба синааш паҳш кард. Ӯ дар торикӣ набинад, ки духтарон аз ду тараф падарро чӣ хушрӯӣ «ачош» карда хобиданд. Аслан духтар ба падар меҳрубон шавад, махсусан, дар синну соли онҳо ҷои гап нест... Лекин Садафмоҳ духтарчаҳоро аз дидори падар маҳрум карданист... Наход? Наход ки... Ҳо, ӯ ситеза дорад. Аз рӯи таърифҳои шунидааш дар олам аз ӯ зеботар зан нест. Танҳо худи соҳти абрӯяш ҳазор зан, таровату латофати рӯяш – даҳ ҳазор зан, чашмонаш – сад ҳазор зан ва маънию маконаш ҳисоб надорад. Ба чунин зебоии олам ношукрӣ карда, Мулло Шокир ба қадом лӯлакча, ки ақлаш ҳатто ба шиштану хестан нарасад, дом партофта, ӯро сари зону нишонданист. Худаш – хостгору занаш – хоҳар. Тавба... Ба қавли Садафмоҳ – тавба. Ӯ тавба гӯяд, аммо дилаш ғулғула дорад. «Тангаҳо лозим, ё ба акаи Тавар бурда диҳам?» пурсид ва ин бор ҳам ҷавоби савол хомӯшист...

Садафмоҳ барҳост. Дари хонаро оҳиста кушод. Берун равшантар буд. Фазоро ситораҳо равшан доранд ва моҳи шомхӯрда аз паси кӯҳи Чормағзак тарафи шарқии осмонро каҳраборанг гардонад. Рустои Камонгарон зери нури ситораҳо хобида буд. Садафмоҳ рӯи ҳавлӣ палонҷаш Салимаро надид. Бовар кард, ки дар ин дили шаб ҷуз худаш чонзоти бедоре нест. Садои дарёчаи Элак аз ин ҷо шунида намешуд, аммо садои ҷӯйчаи ҳавлӣ гӯши касро менавохт, ӯ ба ҳамин садо гӯш дод. Ҳар кас, ки аз ягон тараф нигоҳ кунад, дар ин дили шаби на он қадар равшан куртаи сафеди

Садафмохро мидид ва агар пеш аз ин дида бошад, мешинохт, ки ӯ ҳамон зани зебо Садафмоҳ аст. Зеро дар ин обрав чунон зани хушкوماتе нест, ки ӯро бо Садафмоҳ оmezанд. Салима ҳам барои он месӯзад, ки худо ба вай ҳайкал додасту пайкар не.

...Ҳар чӣ буду набуд, ҳар чӣ шуду нашуд, ҳар чӣ гуфтанду монданд, барои Мулло Шокир сабақ нашуд. Ӯ ба хостгории Хурбибӣ рафт, ин дафъа Салимаро ҳамроҳ бурд. Талху пичингҳои Садафмоҳро шунида буд; ё аз нодонию бефаҳмӣ ин корро кард ва ё қасдан. Ӯ тангаҳои Садафмоҳро гирифта буд, барои ҳамин зан кори ӯро чиддӣ гумон кард ва инак аз паи кори худ шуд. Садафмоҳ сари духтаронро бо чурғот шушт, онҳоро оббозӣ доронд ва омодаи сафар шуд, аммо хоҳаршӯяш Санам пеши роҳи ӯро гирифт: «Сабр бикун, акам биёяд, баъд меравӣ». Садафмоҳ он қадар ҳаваси истодан надошт, лекин Санам иҷозат наод: «Ту феъли акамро донӣ, янга, будагӣ гап аз паят меравад». Садафмоҳ на барои гапи ӯ, балки барои дидани авзои палончаш Салима, ки аз он ҷо омада бо шавҳараш чӣ муомила кунад, пой аз сафар боздошт. Аммо духтарчаҳои содда, ки ба гӯшашон сафари Душанбе даромада буд, «Рафтем, оча, рафтем», гуфтанд. Духтарчаи Салима низ ба онҳо шарик шудан хост: «Рафтем». Садафмоҳ Ҳалимаро низ оббозӣ доронд, ки азми рафтан кунад, ҳамроҳ барандаш.

Шаб шуд, даруни ҷогаҳ даромаданд. Чароғ набуд. Хоб намебурд. Духтарон аз амма хоҳиш карданд, то афсонан «Бузаки чингилапо»-ро гӯяд. Санам хеле хомӯш истод, сонӣ ба сухан даромад:

«Дар як замоне, дар як маконе як бузаки чингилапо буд, вай се бачча дошт: Алӯлак, Булӯлак, Хиштаки сари танӯрак. (Шумо барин)...»

— Ҳа, мо барин: Тӯтӣ – Алӯлак, ман – Булӯлак, Ҳалима – Хиштаки сари танӯрак, – гапи аммаро бурид Қумрӣ.

— Ҳа, – гуфт барои хафа нашудани духтарча ва давом дод: – Бузаки чингилапо се бачча дошт, вай ба чаро рафта нахорӣ карда, сер шуда меомад ва ба дари хонааш хозир шуда мегуфт: «Алӯлакам дара кушо, Булӯлакам, дара хушо, Хиштаки сари танӯракам, дара кушо! Шохҳо пури гул, пистонҳо пури шир». Баччаҳои Бузаки чингилапо аз тарзи гуфтор ва овозаш модарро мешинохтанд ва дарро мекушоданд. Вай даромада гулу алафи дар шоххояш овардари пеши онҳо мерехт ва аз пистон ба онҳо шир медод. Рӯзи бузғолачаҳои ширмаст ҳар рӯз ба д-ин ҳол буд. Рӯзе гурги гурусна аз ин сирр огоҳ шуд ва баъди рафтани Бузаки чингилапо ба дари онҳо омада овозашро ба овози бузак монанд карда бузғолаҳоро ҷеғ зад. Онҳо модарамон омад гуфта дарро кушоданд ва дучори гурги гурусна шуданд. Хиштаки сари танӯрак овози ғайрро ҳис карда паси танӯр руст шуд. Гург Алӯлаку Булӯлакро хӯрд ва бозрафт. Баъд Бузаки чингилапо омада дарро боз дид ва баччаҳояшро дар хона надида талхакаф шуд. Ва ба худ омада боз

баччаҳояшро ҷег зад. Хиштаки сари танӯрак аз паси танӯр овоз баровард. Модараш хурсанд шуда ўро ба оғўш кашид ва пурсид, ки Алўлаку Булўлак кучо шуданд. Бузича воқеаро гуфт, модараш дарро аз болои баччааш куфл карда баромада ба суроғи баччаҳояш рафт. Сари роҳ хонае пеш омад. Бузаки чингилапо болои бом баромада пой кўфт. Аз даруни хона садои рўбоҳе омад:

— Кист дар бомаки ларзонаки мо, хок резонад бар ошаки явғонаки мо, оши явғонамон шўр шуд, чашми меҳмонамон кўр шуд.

— Манам Бузаки чингилапо, мезанам ба ҳарду по, ту хўрдї Алўли ман, ту хўрдї Булўли ман? Баро ба чанги шохи лоладори ман!

— Нахўрдам Алўли ту, нахўрдам Булўли ту, намебуром ба чанги шохи лоладори ту.

Бузаки чингилапо ба боми дигаре рафт ва по кўфт. Аз пас садои гург омад:

— Кист дар бомаки ларзонаки мо, хок резонад бар ошаки явғонаки мо? Оши явғонамон шўр шуд, чашми меҳмонамон кўр шуд!

— Манам Бузаки чингилапо, мезанам ба ҳарду по. Ту хўрдї Алўли ман, ту хўрдї Булўли ман? Баро ба чанги шохи лоладори ман!

— Ман хўрдам Алўли ту, ман хўрдам Булўли ту, ман мебаром ба чанги шохи лоладори ту!– гуён гург назди Бузаки чингилапо баромад.

Бузаки чингилапо аз ҳайбати гург тарсид ва роҳи халосї ва ғалаба ҷуст, ҳилае ба сараш омада, ба гург шарт гузошт:

— Барои он ки чанги моро бинанд пагоҳ назди устои оҳангар равем, ў дандонҳои ту ва шохҳои маро тез кунад, сонї чанг кунем.

Гург, ки Алўлаку Булўлакро хўрда, шикамаш сер буд, ба чунин шарт розї шуд. Бузак ба хонааш рафт, аз шири синааш ва орд фатирчаҳо пухт, дастархон кард ва аз гург пештар ба назди усто рафт. Воқеаро ба усто фаҳмонд. Усто ба буз шохҳои тези фўлодї сохт ва дандонҳои тези гургро канда ба ҷояш пунбадона шинонд. Баъд бузу гург ба майдон даромаданд. Гург даҳон андохт, дандонҳояш ба буз кора накарданд, навбати буз омад. Бо шохҳои тезаш чунон ба шиками гург зад, ки шикамаш ҷок шуда Алўлаку Булўлак зинда баромаданд. Гург афтиду мурд. Алўлаку Булўлак шодикунон бо модарашон ачош-ачош карданд ва ба хонаашон рафта Хиштаки сари танўракро дида хуб шодмонї карда ба муроду мақсад расиданд... Шумо ҳам ба муроду мақсад бирасед...»

Санам афсонаашро тамои кард, хона ором буд. Ў гумон дошт, ки онҳоро кайҳо хоб бурда вай беҳуда ғап занад. Каме интизор шуд, ки духтарҳо ягон чиз мегўянд, ё не. Онҳо ором-ором нафас мегирифтанд, Санам яқин кард, ки духтарон хобиданд, аммо

надонист, ки Садафмоҳ бедор аст. Афсонаро борҳо шунида бошад ҳам, ин дафъа низ бо ҳавас гӯш кард. Сахт ба андеша рафт, ки ин бузаку гург одамон ҳастанд ва ё ҳайвонҳо? Ӯ намедонист, ки дар дунё рамзгу тамсил гуфтани чиз ҳаст, лекин фаҳмид, ки суҳан аз зиндагӣ равад. Суҳан аз хифзу ҳимоя ва меҳри модарию фарзандист. Андаке нафас набароварда истод ва донист, ки хона хомӯши хомӯш аст. Ҳатто нафасгирии кӯдакониро нашнавад. Ба ҳаёли Садафмоҳ чунин хомӯши асроре дорад. «Андар паси ҳар ҳанда дусад гирия муҳайёст». Дили Садафмоҳ ларзид, ачиб ларзид. Ҳар вақт хунук хӯрад ва якбора тарсида ба ҳаяҷон ояд, баданаш мурғак бароварда пайкараш меларзид, аммо ин хел ки дил андаруни қафаси сина ларзад, ҳеч гоҳ рӯй надода буд, боз вақте кас ором хобида бошад. Дилаш ларзиду баданаш арақ баровард, сонӣ тапиши дилаш монда, баданаш хунук хӯрд ва дарзиши дил ба тан гузашт.

«– Ам... меш!» – дандон ба ҳам зада овоз баровард

— Ху! – Санами бедор садои ба ҳам бархӯрдани дандонҳои ӯро шунида, парида хест,– Чӣ мегӣ, янга?

— Х-хунук х-хӯрдам...

Санам ба болои янгааш боз ду кӯрпа андохт: «Шуд, янга?»

— Нне, ам-ме-еш... Болои кӯрпаҳо хоб рав.

Санам болои кӯрпаҳо дароз хоб рафта ба янгааш вазн андохт, вале вазни ӯ ба Садафмоҳ таъсир ҳам накард. Ӯ пай бурд, ки аз нафаси тафсони худаш даруни кӯрпа гарм шавад, махсусан гирди лабонаш. «Ту вазн ҳам надоштаӣ, ам-ме-еш».

— Чӣ? – овози норавшану ногӯёи ӯро шунида пурсид Санам. Вале Садафмоҳ гапашро такрор накарда дар тақ-тақ шуд. Санам часта хест: «Акам омадагист».

— Кист? – пурсид ӯ.

— Ман,– овози занонае омад.

— Янга? – овози занакро шинохта пурсид Санам.

— Ҳа.

Санам дарро кушод.

— Акам ку? – гумонаш акааш аспро баста истода бошад, сӯи саисхона нигариста пурсид Санам.

— Акат мурдаша дар ағбаи Чормағзак партофта хобидааст.

— А?.. Чӣ?..– тарсида пурсид Санам. Вале Садафмоҳ ба маънии гапи палонч сарфаҳм рафта кӯрпаро аз сар бардошта сурфид.

– Ҳалима ҳаминчай?–садои сурфаи Садафмоҳро шунида ва ба саволи Санам ҷавоб надода пурсид Салима.

— Ховай.

— Бедоруш бикун,– аз дами дар гуфт Салима.

— Монуш бихова, янга!

Салима ба гапи Санам эътиборе надода «Ҳалима!» гуфта дод зад ва ҷавоби ӯро нашунида ба хонаи на он қадар равшан даромад.

— Кучода ховай? – пурсид Салима.

— Байни Тўтию Қумрӣ-да.

Салима даст-даст карда духтарчаҳоро ёфт ва чунбон-чунбон карда «Ҳалима, бихез, Ҳалима бихез!» гуфт. Ҳалима «хум» гуфта пахлӯ гашт, вале бедор нашуд. «Хез меғум!» боз дод зад Салима. Ҳалима боз «хум» гуфта пахлӯ гашт ва ғирч-ғирч дандон сойидан гирифт. Салима сари зону нишаста, ҳам шуда аз дасти духтари хоболуд кашид. «Бихе!» Ҳалима беҳушона сари чоғаҳ нишаст, баъд бо ёрии модараш хест. Қадам андохт. Модар гумон кард, ки хушёр шуда худаш меравад, ўро сар дод. Духтарак тапӣ афтид. Салима ба ғазаб омада «э-э-э!» гуфта саҳт аз мўйи духтар дошта кашид. Духтарак хоболуд як дод зад ва ба ғиря оғозид. Нозғунҷӣ дорад, вале дар чунин ҳол ба модар нафорад. Салима ўро як шаппотӣ зад, баъд бардошта берун баровард. Духтарак аз хоб алағда шуда гаш кардан гирифт. Салима ғазаб кард, ҳар қадар, ки алам дошта бошад, аз духтар бароварданӣ шуда, ўро як бори дигар бардошта ба по монданӣ шуд, аммо ў рост наистод. Ҳалима «Намеравам!» гуфта боз ба замин нишаст. Ин рафтори вай модарро баҳона шуд, ки ўро бар қаддаш бардошта ба замин зад. Духтарак «вой!» гуфтанаширо медонад, дигар на дам дошту на садо. Аввал Салима «хез, намурий» гуфта ўро бардоштанӣ шуд, баъд дид, ки сараш ба як тараф ҳам шуд, садои талху тунде зада худаш низ ба як тараф афтид. Санаму Садафмоҳ тарсида баромаданд, ба рўйи Салима об заданд, ба димоғаш пиёз доштанд. Ў ба ҳуш наомад.

Дар саҳни ҳавлӣ ду «мурда» буд ва ду мурдабон. Мурдабонҳо ҳайрон буданд, ки чӣ кор кунанд, чои калиди Салимаро надонанд, то дарро кушода, онҳоро ба хонашон дароварда монанд. Дар ин наздикиҳо табиб набуд, ки аз паяш шаванд; як мулло буд, ки баъди ин воқеаҳо чониби Афғонистон гузашт. Чунон мулло буд, ки аз сад даму нафасаш як бемор шифо меёфт ё на. Вале ҳоло чое нест, то онҳо рафта табиб биоваранд. Бардошта онҳоро ба хона дароварданӣ шуданд. Боз худдорӣ карданд, ки шояд Салима ба ҳуш ояд. Хеле баъд Ҳалима чун пишакбачча «мии» гуфт. Вай рӯи дасти аммааш Санам буд. «Мии» гуфтани Ҳалима ба гўши Санам чунин расид, ки «амма» гўяд, «чун, чуни амма», гуфта ҷавоб гардонд, аммо садое нашунид. Садафмоҳ сари духтарро бардошта, рост карданӣ шуд. Аммо сари ў рост намеистод. Духтарак яке, ҳамон ғиряеро, ки аз чои хобаш сар карда хеста буд, давом дод.

Садафмоҳ аз чўй як каф об гирифта, ба рӯи палонҷ пошид, то хушёр шавад, лекин Ҳалима начунбид, боз ба димоғаш пиёз доштанд, як атса заду мисли нобиноён даст дароз карда касеро чўё шуд. Санам дасти ўро дошт. «Ҳалима, Ҳалимаи ман...» базўр овоз баровард ў.

— Янга, хона дарорамат? – пурсид Санам. Салима гапи ўро нашунид, ки чизе нагуфт, сар ҳам начунбонд. Садафмоҳ аз хафа

шудан-нашудани Салима парво накарда, Ҳалимаро аз дасти Санам гирифта ба хона даромад ва рӯи чогаҳ хобонд. Духтарак як фарёди пурдard зад ва боз аз хуш рафт. Садафмоҳ саҳт тарсид.

— Янга, хушёр шав!— ба Салима овоз дод Санам. Магар ў овозро шунид, ки «ку Ҳалима?» гуфт.

— Ҳалима дар хона, янга.

— Ана калид,— калиди нўги мўяш бастаро нишон дода гуфт Салима.— Мара ба хонаи худум бар.

Санам калидро гирифт, дари хонаи ўро кушод ва ҳамроҳи Садафмоҳ ўро бардошта ба хона дароварданд. Дар торикӣ пой Санам кўрпачаи зеҳи деворро ёфт. Салимаро рӯи кўрпача хобониданд ва назди дар рост истоданд, ки аз ў чӣ садое ояд. Вай хомўш буд, беҳуш буд. Ва ҳама чоро боз хомўши фаро гирифт.

— Ту ин чо биист, Санам, ман назди баччаҳо равам,— оҳиста гуфт Садафмоҳ то палончаш Салима бедор нашавад.

— Хайр, бирав.

Садафмоҳ нўг-нўги по дуздона ба хона даромад, то онҳоро безобита накунад. Дам ба дарун гирифта диққат дод, ки аз онҳо чӣ садое ояд ва нафасгириашон чӣ гуна аст. Вай нафасгирии духтаронро шунид ва фарқ карда тавонист, аммо нафаскашии Ҳалимаро муайян карда натавонист. Назди Ҳалима нишаста гўш ба синаи чапи духтарак наздик бурда диққат дод, ки нафас гирад ё не. Духтарак дер-дер нафас мегирифт ва нафасаш гирифт мекард...

Салима ба хуш омада, духтарашро талаб кард. Санам на духтарро назди модар овард, балки модарро назди ў бурд. Вақте ки онҳо аз дар даромаданд, дар торикӣ Салима ўро набинад ҳам, ба ҳар ҳол Садафмоҳ худро аз назди Ҳалима дур кашид. Салима номи духтарро гирифта, чег зад ва ҷавобе нашунид, ба ў фармуд, ки ёрӣ диҳад, духтарашро бардошта, ба хона барад. Санам гапи янгаашро шунид, вале илочи ўро бардошта бурданро надонист.

— Ҳалима инчо хобидааст, Санам,— фаҳмонд Садафмоҳ.

Аммо Салима ба гапи ў эътиборе надода духтарро аз паҳлӯи хоҳаронаш ёфт ва зўри бардоштан кард, ки натавонист. Санам ёрӣ дод. Ҳалимаро ба хонаи худашон гузарониданд. «Ҳалима, Ҳалима! Ба ту чӣ шуд?» худро ба нодонӣ зада ва ё дар ҳақиқат чӣ шудани воқеаро донистанӣ шуда пурсид. Ў болои духтар пасрӯ афтада буд, фақат вазнашро медошт, то ба Ҳалима зўр наояд. «Аз худам гузашт». Пушаймон буд ва зиёда аз он аз шавҳараш метарсид. Агар шў пурсад, чӣ ҷавоб диҳад. Гуноҳро ба дигар кас бор кардани шуда «Хурбиби нашуда рав» гуфт ва хаёл кард, ки духтараки ҳоло ба хонаи онҳо наомада шумқадам бошад. Вале гуноҳу ҷаҳлу ғазаб ва дили сиёҳи худро аз ёд баровард. Фаромўш кард, ки чйгуна гашти рўз аз Чормағзак баромада, аз хавфу хатар натарсида, сари ҷаҳл то ними шаб пиёда роҳ паймуд ва тарсонун ларзон ба хона расида боғазаб ва ба Садафмоҳ ситеза карда, чунин

мочаро ба миён овард. Ана акнун барги бед барин ларзад, ки ҳам барои нописанд гуруханаш ва ҳам барои ин кор ба шавҳар чӣ ҷавоб диҳад. «Писар-ку назоидӣ, ки насламро давом диҳад, ҳамин махлуқро ҳам намондӣ, ки зиндагӣ кунад?» Чӣ гуфтани шавҳарро доништа чунин ҳаёл кард Салима. Ин гап аз як лаби даҳони Мулло Шокир барояд. Вале Салима баъди Чормағзак рафтани гапи ӯро хӯрдани набуд, ҳар чӣ бодо бод, гуфт, вале коре кард, ки забони дарозашро бурид.

Ҳалима ба хуш омад, ки нола кардан гирифт, саҳт-саҳт фарёд зад. Модар ӯро бардошта, ҳезондани шуд, вале хеста натавонист, ҳамину ҳамон миёни духтарак дуто шуда монд...

...Ин шабу рӯз занони Мулло Шокир роҳпаймоянд; сари шаб Салима роҳ сипарид, сари субҳ навбати Садафмоҳ: ӯ духтарони озода шуста хобонидаашро хеле барвакт бедор кард, тамошо мебарам, гуфта онҳоро пеш андохта, ба фарқи сараш як бӯхча гузошта, дар беруни дар як бор доманашро афшонд ва аз хонаи шавҳар баромада рафт. Ҳарчанд Санам гирияю зорӣ кард, Садафмоҳ барнагашт. Пичингомез «Мулло Шокир ҳавлии сеюм надорад» гуфт. Ба назари худаш ин некии сеюме буд, ки барои Мулло Шокир мекард: некии аввал он ки ба вай расид, некии дуюм барои Хурбибиро гирифтанд; ҳам хостгор шуд ва ҳам қалинашро дод, некии сеюм: хонаро ҳолӣ карда баромада рафтанист, то Хурбибӣ дар балои Салима намонад. Вале чунин фикр ба сар зад, ки баъди баромада рафтани Салима воқеан бо духтараш Ҳалима рӯй додари ба сари ӯ бор накунад. Ӯ каме паси дарвоза истод ва чун духтаронаш «кай меравем, дер шуд» гуфта фикри уро парешон карданд, ба худ омад, ки дар ҳақиқат дер шавад. Ба роҳ даромаданд, зеро нахоҳад, ки Хурбибӣ ӯро ҳамчун палонҷ бинад, чунки ба Мулло Шокир «хоҳар» будани ӯро қудоён медонистанд, махсусан Хурбибӣ. Бо ин духтароки маъсумай аз гиру дори олам беҳабар чашм ба чашм шудан барои Садафмоҳ хуб нест. Рафтораш чунин, вале таги дилашро касе надонад. Ӯ як дилпурӣ дорад, ки дар Душанбе хонаҳои гилиаш ҳастанд, акааш (ҳарчанд, ки дар ин кор гуноҳаш кам нест) пушту паноҳ шавад, духтаронаш ҳамроҳ, навъе карда умр ба сар баранд. Гап дар сари шавҳар не, бо чунин хусну ҷамоле, ки дорад, дар ҳар тори мӯяш як шавҳар овезон шавад. Лекин фикр кунад: «шавҳаре, ки хусну ҷамоли ӯро гуфта, ба занӣ гирад, лозим нест». Мулло Шокир ҳамин чизро дар назар дошта ӯро ба занӣ гирифта буд, ана акнун... Садафмоҳ аз Туксабо меҳрубониҳо дида буд, аммо он вақт ба қадри он навозишу меҳрубониҳо намерасид, сарфаҳм намерафт, ки рафторҳои вай чӣ маънӣ доранд, барои чунин эркачагӣ аз палонҷҳо «адаб» ҳам дид. Ӯ як орзуи дар афсонаҳо будаю шунидаро дар сар дорад: кас бояд хушбахт бошад, кас бояд хуб зиндагӣ кунад, аммо чӣ хел? Роҳашро наё-

бад. Ӯ гумон карда буд, ки бо ин хусну чамол хушбахт мешавад, аммо нашуд... Айни ҳол худро тану духтаронро пару бол дониста, рустӣ аз Мулло Шокир фирор карданист. Ӯ ҳамин чизро озодӣ ва хушбахтӣ гумон кунад ва хаёлаш, ки баъди ин Мулло Шокир ӯро набояд чувстучӯ кунад...

...Чанд рӯз гузашт, аз Мулло Шокир дараке набуд. Садафмоҳ намедонист, ки он чо чӣ шуду чӣ монд. Мулло Шокир ба му-родаш расид ё на? Ҳалима дар чӣ ҳол аст? Мулло Шокир ба ин хама чӣ назаре дорад? Ёди Садафмоҳро кунад ё на? Палончаш Салима сабаби ба чунин аҳвол афтодани духтараш Ҳалимаро чӣ хел шарҳ дод? Мулло Шокир онро чӣ хел қабул кард? Ҳама Садафмоҳро торик ва муаммо буд. Садафмоҳ фикр кунад, дилаш дар гаш; низ надонад, ки Мулло Шокир чӣ аҳвол дорад. Мулло Шокир ин хел одам набуд, ки Садафмоҳ чанд рӯз аз вай чудо бошаду дар тағи пояш аспи бедава, як бор ӯро хабар нагирад. Ин чо ягон гапи дигар ҳаст. Ё ягон кас ӯро хунук кардааст ва ё дар дилаш ягон андешаи дигар дорад. Як андешааш Ҳурбиби буд, ки худи Садафмоҳ хостгор шуд, боз чӣ сабаб шуданаш мумкин бошад? Акнун Садафмоҳ мағзи сар об кунад. Ӯ донанд, кн Мулло Шокир ин хел кас набуд, худаш мегуфт, ки «Садафмоҳ, туро як рӯз набинам, мемурам». Ҳама гап будааст: се рӯз барои танга омада дар шаҳр гашта рафт, Мулло Шокир суроғ накард ва ҳоло як ҳафта шудааст, ки ҳамдигарро надидаанд, ёди баччаҳоро ҳам надорад. Муаммо. Садафмоҳ аввал парвое надошт, ки Мулло Шокир меояд ё не. Вале ҳоло дар сару дилаш чунон васвасае афтодааст, ки чои шиштан намеёбад. Вай Мулло Шокирро диданӣ нест, аммо дилаш гул гула дорад, ба назараш, ки худи хозир дар кушода мешаваду касе хабаре меорад; ӯро ё шод кунад ва ё девона гардонад... Ҳамин вақт аз беруни дарвоза шиҳаи асп баромад. Ва баробари шунидани ин шиҳаи шинос дили Садафмоҳ дук-дук зада баданаш аз арақ тар шуд. Вай ба пешвози соҳиби асп набаромад, балки худро даруни хона гирифт, хост дар чое пинҳон шавад, ки Мулло Шокир ӯро наёбад.

Мулло Шокир пештара барин аспро дар нӯгчӯбии беруни дар-возахона басту ба ҳавлӣ даромад. Ба чаҳор тарафи ҳавлӣ нигарист, касеро надид, хайрон монда, аламзада рӯйи тахтакати бепаалос нишаст.

Садафмоҳ ба ин ҳол токат карда натавониста баромад. Гуё коре нашуда бошад, ба вай салом дод, чун ҳамеша қабул кард. Рӯйи кат чаҳор қабат кӯрпача андохта шинонд, вале ягон чиз напурсид. Ду-се бор даҳон пур кард, ки ҳолу аҳволи Ҳалимаро пурсад, аммо худдорӣ кард.

— Ту чида омадӣ, Садаф? – оқибат худдорӣ карда натавониста пурсид Мулло Шокир.

— Хамту... Хостам, омадам.
— Ту дигар намеравӣ?
— Не. Ман шавҳар кардам...
— Чӣ-й? – фарёд зада хест Мулло Шокир, вале даст бардошту
ӯро зада натавонист. Тозиёнаи дасташ дар хаво муаллақ монд.
— Ту зан гирифтӣ, ман ҳеҷ чиз нагуфтаам-ку?
— Худат розигӣ додӣ, чаро не, нагуфтӣ?
— Хуб кардӣ. Ту ба ман ака. Ба забони худат маро хохар
гуфтӣ. Дигар кордор набош ба ман!

Мулло Шокири дар тозиёнаву шамшер задан овоза бароварда-
ро дасту пой латта гашта боз рӯи кӯрпача фуру нишаст, тозиёнаи
дасташро назди дар андохт ва дуру дароз ба фикр рафт, ки шояд
Садафмоҳ аз феълаш гашта наздаш нишинад, вале ғайричашмдошт
Садафмоҳ чизи дигар гуфт:

— Ҳозир мардак аз кор меояд, шиносат мекунам, Мулло Шо-
кир.

— Ман талоқи туро надодаам-ку! – парида хест Мулло Шо-
кир.

— Талоқаш чӣ? Маро хохар гуфтани ба болоям зан гирифтани
камтар аз талоқ аст?

— Намондӣ, ки чил гузарад?

— Ту мурда будӣ, ки ман чилро нигоҳ накардам?

Дами Мулло Шокир дарун зад. Агар кас ба қиёфаи ӯ, ранги ӯ,
ба дили ларзони ӯ, ба ботини ӯ менигарист ва дида метавонист,
мефаҳмид, ки гирия дорад, афсӯс хӯрад, худро дашном диҳад.

— Ман ин хел гумон накарда будам, Садаф.

— Ҳа-а... Гумонат, ки гавҳар ёфтӣ, Садафро гум кардӣ.

Танҳо ҳамин дам Мулло Шокир пай бурд, ки Садафмоҳ на
танҳо баробари ӯ ҳамзабонӣ кунад, балки гапҳои обдор, нешдор
зада ҳам тавонад. Ҳарчи бошад-набошад ӯ набояд Садафро аз
даст диҳад, сакфи синаи баланди ӯ набояд ба каси дигар насиб
кунад. Ӯ ҳар гоҳ ки ғамгин шавад, ҳар гоҳ ки истироҳат кардан
хоҳад, ҳар гоҳ ки ғубори дилашро дур кардан хоҳад, сар ба сари
синаи зебои ӯ гузошта, дам мегирифт ва рафту хобаш бурда, хезад,
худро нав аз модар омада дармеёфт, баъд ба сӯи боло рӯ оварда,
як нафаси дароз бароварда, аз худ розӣ, аз олам розӣ табассум
мекард ва ҳамон лаҳза пеши назараш меомад, ки самои соф, офтоб
ва агар шаб бошад, моҳу ситораҳо низ табассум доранд. Мулло
Шокир ҳолиё ба қадри чунин неъматӣ бемислу монанд расид:
лаҳзаҳои ширинро пеши назар овард ва нахост, ки бехтарин неъ-
мат, санъат ва зебоие, ки табиат барояш ато карда буд, аз даст
диҳад. Зеро дунёву дунёӣ ба он баробар набошад. Ӯ дуздида ба
сакфи синаи Садафмоҳ нигарист, вале ҳеҷ чиз надид. Занак ӯро
номаҳрам донистааст, ки ба чоки гиребонаш сӯзанак зада, сакфи
синаи симинашро пинҳон кардааст. Мардак чун тифли бадхӯ алағ-

да шуд. Гумонаш ки занак ба нӯги пистонҳояш қаланфури тунд молидааст, ки даҳону забони «кӯдак» аз тундиаш сӯзад, дигар сина ба даҳон нагирад. Алагда шавад, гаш кунад, дасту по занад, ба кадри синаи ӯ расад,

...Асп шиҳа кашид. Мулло Шокир пиндошт, ки марди гуфтаи Садафмоҳ омад. Ларзиду гӯш дод ва баъди садои шиҳаи асп овози духтаронашро шунид, ки «аспи отам» гӯён ба шитоб даромаданд. Онҳо ҳеч чизро кам накарда, ҳеч чизро гум накарда, фиғон бардошта омаданд. Қумрӣ бояд, ки бо шасти омадан, ҳамчун одат, бар дӯши падар мечаҳид ва «чу!» гӯён ӯро «тозиёна» мезад. Лекин ин дафъа баробари аз дар даромадан духтарон шах шуда монданд. Падар ин чизро пай бурд, вале сар боло карда натавонист. Надид, ки духтарони ӯ чун ангушт газанд, чӣ хел пӯсти ангуштон бо нӯки дандон кан-кан кунанд...

— Равед, бозӣ кунед! – амр кард Садафмоҳ ва духтарон дилшикаста аз остона баргаштанд.

Мулло Шокир аз ҷой начунбид: гумонаш, Садафмоҳ ҳама сирру савдо ба духтарон гуфта, дил аз падар хунук карда бошад. Дили ӯ, дили падаронаи ӯ аз паси духтарон берун омад, бо онҳо ҳамгап шуд, аз сирру савдо оғаҳ гашт, ҳамроҳи дилашон монд. Дилаш, ки аз ӯ рафтааст, мардак мадори гап ва ё аз ҷой чунбидан надорад, ёрои сухан низ нест, ки ба Садафмоҳ ягон чиз гӯяд. Лекин нияташ ҳамин – гуфтутӯи духтаронаш.

Бархоста берун баромадани Садафмоҳ ӯро ба худ овард ва гумонаш, ки баробари аз дар баромадани зан, дили Мулло Шокир аз дар даромада боз ба ҷояш қарор гирифт. Сонӣ ӯро мадор шуда, ба худ овард, ки бархоста аз паи Садафмоҳ берун баромадани шуд, аммо дар дами дар бозистода ба фикр фуру рафт, ки Садафмоҳ аз ӯ гурехта берун баромадааст. Балки барои ҷою нон овардан берун рафтааст. Лек мақсади баромадани Садафмоҳ дигар буд. Вай нахост, ки боз дар мавзӯи занашӯӣ гапро ғоз диҳад, нахост шавҳар бипурсад ва доништа бошад, ки Садафмоҳ баргашта ба хонаи ӯ равад ё на. Аммо Мулло Шокир ҳамин чизро донистанӣ буд ва маҳз дар ҳамин бора аз Садафмоҳ маслиҳат гирифта хост. Мулло Шокир аз тирезаи хурди шишагӣ, ки ҷаҳорҷубааш лойдевори хона буд, ба берун нигарист. Садафмоҳ аз ҷӯйчаи миёни хавлӣ як каф об гирифта ба рӯй пошид, даҳон кушода ҳавои фаровонро фуру кашид ва баъди таскин ёфтани дил рӯймоли хурди амбарбӯйиро аз сар гирифта рӯйи дастон паҳн кард, ҳамон зайл кафҳо ба рӯй бурда, хеле вақт як зайл ором ва беҳаракат истод, сонӣ, магар амбарбӯйӣ оби рӯю абрӯю миғонашро чид, ки онро баргирифта ва аз нав секунҷа қат карда ба сар баст. Миёни хавлӣ ҳаёл карда монд, ки кучо равад, чӣ қор бикунад. Миёни ҳаёлҳо садои хазонҳои аз шохсор фуру омада, ба гӯш расид. Ҳаво нафаси хунакашро ба рӯи ӯ занад. Агар ҳаво сардӣ надошт ва хунукии

оби ба рӯй пошида ўро ба худ намеовард, фаромӯш карда буд, ки шӯйи шаръии ӯ бо умед интизорӣ кашида даромадани занро хоҳад. Дарк накард, ки сол охир шавад ва киштаву парварда интихо пазирад ва боз интиҳои нохуш, ки барои одами зинда марг аст. Садафмоҳ хазонҳоро бо пой чамъ овард, сонӣ болояш баромада, аз фарки тӯда шибба кард; гӯё аз нав кӯдаки нодон шуда худ бо худ бозӣ кард. Аз рафтори ӯ фаҳмида намешуд, ки ӯ қасдан чунин рафтор кунад ва ё дидаю дониста, то шавҳар фаҳмида, баромада равад. Вале хирсона ғуррида баромадани мардак тамоми андешаю хаёли ўро парешон кард:

— Ман барои ту нописанд шудам-а? Ку ҳурмати ман барин марди шамшербадаст назди ту...

— Гузашт, – сухани ўро бурид Садафмоҳ. – Ҳамааш гузашт. Вақти шамшербозӣ не ва ту ба ман шавҳар нестӣ, ки пӯписа кунӣ... Аробата каш!

Мулло Шокир ки бо арбадаву сиёсат аз хона баромада, дов кашида меомад, латгааш ба об афтида, миёнаи хавлӣ рост истод. Ў гумон кард, ки Садафмоҳ шӯхӣ дорад, ўро санчидан хоҳад, баракс «шавҳар кардам» гӯяд. Ана акнун, дар миёнаҳои хавлӣ рост истода фаҳмид, ки ҳамаи гуфтаҳои Садафмоҳ чиддианд. Ҷазабаш басанда нашудааст, ҳоло ҳам чизе умед дорад. Тамоми азобҳои паси сар шудааш ва тамоми машаққату ҷонканиҳояш пеши азоби Садафмоҳ як пул. Ҷазабаш боло гирифт, ҳатто ба босмаҷӣ, ба душман ин қадар бо ғазаб наменигарист. Мулло Шокир чун хирси ба ғазаб омада, ки сайди дилхоҳашро дар кунчаке ҷой карда бошад, барои дастгир кардани он дастон ба ду тараф кушода, пеш омад, тахтапушти ӯ ба назар мисли ёли гардани гург бардошта шуда буд. Ба Садафмоҳ менигарист, пеши пояшро надид, бинобар он ба тӯдаи хазон пеши по хӯрд, чахлаш омада онро бо нӯги по зада пош дод ва ба забон омад:

— Не-е... Хобатро ба об бигӯй...

Вале бо ин ҳама таҳдид мичаи Садафмоҳ ҳам нахӯрд. «Хум» хандаи димоғию гулӯй кард ӯ ва боз сари сина даманд, то ин мард чӣ кор кунад. Ў донист, ки ба Мулло Шокир як даҳан гапи ширину нарми зан лозим аст, як марҳамату меҳрубонӣ шӯро аз аспӣ ғазаб фурурад ва боз об ба лаби ҷӯй баробар шавад, вале Садафмоҳ ҳамин чизро нахоҳад; нахоҳад, ки боз ба он хона баргардад, бо палонҷо рӯ ба рӯ шавад. Ҳоло ҳам Мулло Шокир мурғ медоштагӣ барин қанот кушода меомад, ҳатто ба кушода шудани дарвоза эътиборе надод, вале вақте ки «Биё, ака!» гуфтани Садафмоҳро шунид, мисле ки кадри филмро дар экран боздошта бошанд, шах шуда монд ва як марди бегонаеро дид, ки пеш аз он дучор наомада буд. Он мард дар рӯймолчае нони гарм дошт. «Ҳамин? Ба ҳамин расидӣ?» фиғон кард дили Мулло Шокир, вале садояш дар гулӯяш

бозмонд, ба чои ӯ марди аз дарвоза даромада сурфида, гулӯ равшан кард. Ӯ ба Садафмоҳ бо чашми суол нигарист.

— Ба хона дароед, ака! — қасдан хошиш кард Садафмоҳ, вале чони Мулло Шокир баромад: «Ман талоқи туро надода шавхар кардӣ?» нӯги забонаш хорид, вале лом гуфта натавонист. Он мард низ ҳайкалвор шах шуд.

— Гузаред, ака! — боз хошиш кард Садафмоҳ, вале он мард аз хайрату ҳаяҷони Мулло Шокир дар шигифт монд. Мулло Шокир надонист, ки он мард кист ва кучо бояд биравад. Садафмоҳ ӯро «ака» гӯяд ва «ака» гуфтанҳои вай чони Мулло Шокирро ба лаб орад.

Мулло Шокир сӯи Садафмоҳ саҳт нигарист, аммо занак ба вай эътиборе ҳам надод. Мулло Шокир партобӣ шуда буд. Чунин чизро ӯ дарк кард ва барои ҳамин кадри худро паст накарда бо нафрат ва бо эътироз аз дарвоза баромад.

Садафмоҳ надид, ки ӯ чун каманди асп аз нӯгчӯбӣ кушод, дар чӣ аҳвол аз тангкӯча ба кӯчаи калон баромад ва он тарафаш чӣ шуд...

...Вале духтарон паси дарвозаи ҳамсоя чой шуда чӣ бо ғазаб аспро тозиёна задани падарашонро диданд...

...Аммо духтарони аз қору кирдори ҷаҳон беҳабар кучо до-
нанд, ки ин ҳама рафтор ва азобу уқубат ба ҳолномашон дохил
шавад. Қумрӣ чӣ донад, ки дар зиндагиаш, дар арсаи қораиш ҳар
лаҳзаю ҳар соат бо муҳбирон рӯ ба рӯ ояд, ба онҳо саргузашт
гӯяд, аз қору бораш, муваффақиятҳои ҳақиқат қунад ва шӯҳратёру
овозадор гардад. Вақте ки муҳбирон омада дар болои мошинаи
пахтачинӣ зебо нишастани ӯро дида хошиши боздоштани моши-
наашро қунад ва микрофон дар даст саволҳо диҳанд ё фориғи
қор касе қалам ба даст аз ӯ саргузашт пурсад ё худ «чаро туро
раис духтари командир гӯяд?» гуфта қунҷқобӣ қунад, Қумрӣ ба
андеша равад ва надонад, ки ба онҳо чӣ ҷавоб бидиҳад. Чунин
воқеаҳо бисёр буданд ва дар чунин мавридҳо Қумрӣ бештар дар
бори муваффақиятҳои имрӯзааш гап занад ва аз даврон хушу
хуррам будани худро гӯяд.

Лекин вақте ки танҳо монад, сурудҳои ёд гирифтаашро хонда
тамом қунад ва ё аз ягон касу ягон чиз ранҷида ба андеша фуру
равад, ҳамаи лаҳзаҳои ки дар ёдаш мондаанд, бори дигар аз пеши
назар гузаранд, ӯро ба мулоҳиза водор созанд. Вай хурд нест, ки
буд-набуд, гуфта, даст афшонда қисмату саргузаштро паси сар
қунад, пинҳон дорад...

Позаҳои хурд-хурди трактори Қумрӣ дар майдони фарох раҳҳо
кашида раванд, мисли байни панҷаҳои қушод чӯякҳо пайдо ша-
ванд. Ҳок нарму сурмасо нест, чӯякҳо базеб наоянд: лой. Вақт
бознаидад. Фурсат ғанимат.

Мошинаҳо дуру наздик гарданд, бригадаи занонаи Қумрӣ майдондорӣ кунанд. Духтарон суруд хонанд ва ҳаёли Қумриро ба дигар тараф баранд; гоҳе ба сӯи ишқу муҳаббат, гоҳе ба сӯи пушаймонӣ. Вале рӯҳи кавии Қумриро ҳеч чиз мағлуб карда натавонад, вай ба ҳама гуна бадию аҳриманӣ чирадастӣ кунад, миёни ҳама хел бедодихоро мешиканад. Ў метавонад аз миёни галаёну ошӯбҳо, аз миёни бедодиҳо ва дасисаю найрангҳо ҳаёли парешони худро чамъ бикунанд, акли худро кор фармояд ва роҳи дурусти корро пеш гирад. Қумрӣ ба майдон нигарад, мошинаҳои чолони шогирдонашро бинад ва гумон кунад, ки ӯ тани танҳо нест, балки пар дорад, бол дорад, тавонад парвоз кунад. Аз ин рӯ андеша дорад, ки агар раққосаҳои машхур аз духтарон ансамбли рақс ташкил карда бошанд, Қумрӣ аз духтарон дастаи мошинкор сохтааст. Ў аз хурсандӣ ба вачд омада гӯё ки касе аз зери кашаш дошта бардошта бошад, ковок нишинад ва ба ҳамаи шогирдон, ки кадоме дар кадом киштӣ нишаста ва ҳоло ба кадом самт шиновар ҳастанд, назар афканад ва дар бораи ҳар кадом аз ҷои нишаст гувоҳнома дода тавонад ва донад, ки ин духтарон кавиуро ҳастанд, на аз об тарсанд ва на аз оташ.

— Оқибат тағи осмонро бастед-а, апай Қумрӣ, – мошинашро дар паҳлӯи мошинаи вай дошта гӯяд Анзурати дароз.

— Ҳовва, бастем. Аз даҳони мардум дида, тағи осмонро бастан осонтар аст, – ҷавоб гардонд Қумрӣ, аммо ин ишораи ӯро Анзурат нафаҳмида, пурсид.

— Чӣ, боз ягон гапи нав?

— Нашунидӣ? Қумрӣ шавҳар кардаст!

— Хайр, баъд айб аст?

— Ягон кор айбе надорад, лекин чӣ хел ба гапи дурӯғ даҳонашон равад? Чӣ хел яктаро дидаю доништа бадном кардан хоҳанд?.. Хайр, аробета каш, дароз.

Анзурати дароз чӣ гапе нӯги забонаш омад, ки худдорӣ карда хандид ва мошинашро ба ҳаракат даровард.

— Фаҳмидам, ки чӣ мегӯӣ. – Қумрӣ низ табассум карда мошинашро ба ҳаракат даровард.

Онҳо аз паҳлӯи ҳамдигар гузашта рафтанд.

Мошинаи Қумрӣ қад-қади тутҳои қатори лаби ҷӯй, ки акнун муғча мекафонд, ҳаракат карда, рӯ ба рӯи шипанги бошишгоҳ қарор гирифт. Қумрӣ мотори мошинаро хомӯш накарда, барҳест ва пой ба поймонак гузошта, аз паҳлӯдарӣ дошта, гардан ёзонда, атрофро аз иазар гузаронд. Чунон намуд, ки омадани касеро нигарон аст. Ў ба ҳама ҷо, ба ҳама мошинҳо нигоҳ кард ва баъд дуру дароз ба роҳи деҳа нигарон истод. Сонӣ аз мошин фаромада назди тутҳои қатор омада, ба навдаҳои обгирифта, ба муғчаҳои навдаидаи онҳо назар андохта, давраҳои духтариашро ёд овард. Аммо чӣ шуд, ки ин дафъа дар ин хусус фикр накард, балки нарде,

ки медошт, муғчае ки талоши ҳаёт карда, пӯстро дарида берун омадан мехост, диққати ўро ба худ кашид... «Муғча об гирад, сабз шавад, барг барорад, баъд онро бурида назди кирмак андозанд,...Тут боз нард барорад, сабз гардад, шох занад, то даме ки решаашро кирм хӯрда хушк накунад. Вале одамай дигар. Вай мисли дарахтест, ки як умр шох занад, бузург шавад, ба сӯи пири равад, сонӣ... сонӣ аз сабзиш бимонад...»

Қумрӣ надонист, ки чаро чунин фикр кард ва нафаҳмид, ки барои чӣ мотори мошинаро хомӯш накарда, фаромада, «ҳамнишини» тутҳои рӯҳу чон гирифтаистода шуд ва боз бо ин чолокӣ ва сабукрӯҳӣ болои мошин омад. Вақти хӯроки нисфирӯзӣ шуд. Ў омадани касеро интизор буд. Балки ба омадани вай нигоҳ накарда, аз гӯшаи ин замин бо роҳи миёнаи тутҳо ба китъаи дигар гузашт. Ҳоло аз миёнаи тутҳои урӯн ҳама чо ва ҳама мошинаҳое ки дар дигар китъаҳо кор кунанд, тобад, ва чун тутҳо барг бароранд, китъа-китъа майдонҳо намоянду дигар чойҳо пешбанд шаванд. Бригадаи мошинкори Қумрӣ чаҳор фасли сол дар ин чо кор кунад, аммо фақат вақти ҳосилгундорӣ, вақти ғалберро аз об бардоштан овозаю эътибораш боло гирад ва дар ин фасл ҳама аз роҳбарони колхоз то роҳбарони республика ба қору бори онҳо аҳамияти махсус диҳанл.

Офтоб рутубатро аз замин бардорад. Бӯи баҳор ояд. Нерӯи инсонро сабзаю дарахтони бедоршуда гиранд. Тан лоҳас шавад, ҳатто хуши кас ба роҳ рафтан наояд. Аммо зӯру тавони тракторҳо зиёда гардад. Тракторҳо аспӣ рамузфаҳм барин ба чои соҳибонашон низ кор кардан хоҳанд. Қумрӣ дар кор ҳиллаю найранг надорад, шояд барои ҳамин мошини ӯ яккаш кор кунад. Ва ӯ донанд, ки мошинаҳои шогирдон низ ҳамин зайл кор кунанд. Ҳар бор ки трактори Қумрӣ оғард гирифта, рӯ ба чониби деҳа орад, ӯ ба роҳи калон нигарад. Ин одати тифлонаи ӯст. Қумрӣ занаки калон аст, модар аст, аммо ҳоло ҳам роҳбонӣ кунад. Ниҳоят аз тарафи деҳа касе пайдо шуд. Қумрӣ ўро аз дур шинохт. Тракторро то канори замин бурда, мотори онро хомӯш кард ва фурумада сӯйи шипанг рафт. Ба шипанг наздик омада боре ба саҳро нигарист, ҳамаро машғули кор дида, як позаи кӯхнаи тракторро, ки дар болосинчи шипанг овехта буданд, бо санге зад ва ҳамаро ба танаффусу хӯрок даъват кард. Сонӣ ба чои он ки дасту рӯяшро ба оби наҳр шӯяд, ба пешвози занаке, ки аз чониби деҳа меомад, рафта, сатилро аз тори сари ӯ гирифт ва «монда шудӣ, оча?» гуфта пурсид. Вале модар ба чои ҷавоб табассум кард ва дастархони нонбастаро аз дастӣ чап ба дасти рост гузаронд.

— Акнун мепурсӣ, ки монда шудам? Ман монда нашавам, чони ман аз фӯлод.

Қумрӣ гапи модарро набурида ва ҷавобе надода паҳлӯяш қаддам зад. Донист, ки модар чӣ гӯяд, донист, ки кадом чиз алами

ӯро орад, донист, ки кадом гап забонашро хоронад, донист, ки ба кадом чиз шӯрад; аз ин рӯ чизе нагуфт. Ӯ қиссаҳои модарро дӯст дорад. Ҳар бор саргузашти модар ва қисмати хеш аз забони пиразан шунавад, роҳат кунад. Вале дар танҳоиву пинҳонӣ ашк резад. Ва ёдҳои пуралам нерӯ бахшад. Ёд дорад, ки бештар шабҳо модараш ба ҷои алла ба онҳо саргузашт гуфта, хобонидааст. Қумрӣ хоҳад, ки модар қиссаҳоиашро дар ҳар ҳолат бигӯяд, зеро агар Садафмоҳ хафа бошад, саргузашташро фочиа пиндорад ва агар шод бошад, мазҳака шуморад. Вале ҳоло монда шудагӣ барин, хафа метобад, чизе нагӯяд. Ҳар ду пасу пеш қадам зада бо роҳи хока сӯи шипанг раванд, яке резапайкар (шояд аз гузашти сол ҳамин тавр намояд) дигаре боқуввату пуррапайкар.

— Оши сиёҳалаф овардам, ки дар офтови гарм чигарат сӯхтагист.

— Айби ту, оча.

— Боз ман чӣ айб доштаам?

— Як умр чигарасӯхта гаштӣ, акнун қисматат ба ман такрор шавад,— ҳазломез модарро ангезиш дод Қумрӣ.

— Чӣ? Ман?! Ин шумоед, ки трактор гуфта, худатонро қурбон кунед. Дар ҳар тори мӯям як ҷавон овезон буд.

— Ин қадар ҷавонро чӣ хел бардоштӣ, оча?

— Мон акнун,— ҳазли духтарашро фаҳмида гуфт Садафмоҳ.

Ва ҳамин вақт духтарон расида омада, бо модар ошноӣ карданд.

Духтарон гирди дастархон давра нишастанд. Рӯи дастархон чапотиҳои гарм партофтанд. Қумрӣ як-як косаҳои сафолро назди ҳамкорон гузошт. Садафмоҳ сатил дар дасти чап ва кафлес дар дасти рост оши сиёҳалаф рехт ва «илова» гӯён гирди онҳо давр гашт ва худ низ паҳлӯи духтараш нишаста як бурида нон гирифт. Қумрӣ ба модар - ба давлату дунёиаш нигоҳ кард. Ба мӯйҳои сафеди чаккаҳоиаш, ба ожангҳои гардан, ба чашмони андаке фурӯрафта ва ба ҳусни нокостаи рӯяш нигарист ва дид, ки хаёли модараш на дар сари дастархон аст, балки ба дуродур рафта. Ва гӯё духтарон хаёли дури модарро пай бурда гап намезананд ва муддати кӯтоҳ давра ором аст. Танҳо сиёҳалафро аз косаҳо хур-хур лабқаш кардани онҳо шунида шавад. Ҳамин хомӯшӣ хаёлу хотири Қумриро аз давра баровард ва хаёли ӯ ҳамроҳи қисмати пайваستاи модар ба давраҳои гузашта парвоз кард.

— Як косаи дигар бошад, ҳамин рӯз киштро тамоm мекунем,— косаро сӯи Садафмоҳ дароз карда гуфт Анзурати дароз.

— Ҳум,— мадд кашида бо ин ба Анзурати дароз чизеро ишора кард Собираи сиёҳ.

— Чӣ «ҳум», дилат кашад, хӯр,— шӯҳии ҷавобӣ кард Анзурати дароз.

— Дили ин кас дигар чиз кашад,— ҳазл кард Зиёдаи маст.

- Зиётии шумоя,– ҷавоб гардонд Собираи сиёҳ.
- Умедвор нашав,– косаро ба сар кашида гуфт Зиёдаи маст.
- Рост, ин тани тӯши туро сер кардан... вой бар холи по-
чом...

Духтарон баробар хандиданд. Хаёли духтару модар канда шуд.

«Омин» гуфт Қумрӣ, Садафмоҳ даст бардошт. Духтарон ба пазанда ташаккур хонда бархостанд.

Рӯзи дуюми дуздида овардани падараш буд. Қумрӣ дар инти-
зории апааш рӯзро бегоҳ кард ва ба дидори Тӯти нарасида мач-
бур шуд, ки ўро аз Санаму Хурбибӣ дарак кунад. Онҳо Тӯтӣ дар
пахтачинӣ гуфтанд, аммо вай бовар накард, сонӣ аз модарандар
Салима пурсид:

— Тӯтӣ кучо шудай, ки намеояд?

— Тӯтӣ ба отат лӯлаболишт шудай,– бо як ситеза ва захру
газаб ҷавоб дод Салима.

Қумрӣ маънии гапи ўро нафаҳмид. Ин гапро ҳамчун даҳшат
қабул кард, сонӣ аз модарандар рамида ва ранчида пас-пас рафт
ва якбора фарёд зид: «Не-е! Дурӯғ мегӯӣ, дурӯғ мегӯӣ! Ўро нағз
намебинӣ!.. Нағз намебинӣ!!!» Модарандари баҳонаҷӯ «рост-рост»
гуфта алами ўро тоза кард. Қумрӣ аланга гирифт, садояш ба-
ландтар шуд. Санам омад, Хурбибӣ омад, вале ўро хап карда
натавонистанд. Ба замин нишаста почак зад, ғаш кард. Ҳарчанд
таваллою зорӣ карданд, гӯш надод, аз онҳо қаҳр карда лаби ҷӯй
рафт, ба мӯяю шеван даромад.

Он тарафтар буни девор Салима дар танӯри заминакӣ оташ
афрӯхта буд. Вақте ки ба танӯр гӯзапоя андохт, оташ гулӯгир шуда
аввал аз даҳони танӯр дуди сиёҳ фағона зад, сонӣ забонаи сурхи
оташ аланга гирифта баромад. Қумрӣ хаёл кард, ки дар алангаи
оташ месӯзад. Танӯр тафсид. Хурбибӣ дар табақи ҷӯбии лангарӣ
зуволаҳои рост кардари бардошта овард, назди танӯр гузошта
омадани палонҷро нигарон шуд. Салима остинчаю рафида дар даст
хиратабӯу гирифтаавзоъ назди танӯр омад. Ба Хурбибӣ фармуд,
ки ба косаи сафол об биёрад. Хурбибии раҳмдил ҳам шуда аз ҷӯй
як коса об гирифт ва ба Қумрӣ назари меҳрубононае афканд, ки
бархеста назди танӯр биёяд.

— Ту кай нонпазиро ёд мегири? – Хурбибиро на палонҷ, балкӣ
хизматгор пиндошта пурсид Салима.

— Намедонам.

— Намедонӣ!.. Бобита шабу рӯз бағал гирифта хобидана донӣ!
Нони хӯрдагита пухта натонӣ,– захр зад Салима.

Хурбибӣ чизе нагуфт. Ҳоло ки дар ин даргоҳ худкорӣ надошт
ва дар ҳақиқат худро дастнигар медонист, аз гапи палонҷ хайрон

шуд. Ҳайрон шуд, ки чаро Салима ба ӯ дилпур ва бо як навъ амр гап занад.

Қумрӣ гуфтгӯи онҳоро шунид, вале сарфаҳм нарафт, ки барои чӣ Салима ба ӯ дағалӣ кунад. Ҳамин қадар донист, ки рафту Хурбибӣ аз дасти Салима остинчаю рафидаро гирифта барои нон часпонидан ба сари танӯр ҳам шавад, якин аст, ки палончи калонӣ палончи хурдиро ба даруни танӯр тела диҳад. Духтарак омада буд, ки рафту Хурбибӣ нон часпонданӣ шавад, вай фарёдзанон тохта, ӯро аз роҳаш боздорад. Бо чунин ният Қумрӣ нолаю шеванашро бас карда нигарони ҳаракатҳои Хурбибӣ бозистод. Ва дид, ки Салима остинчаю рафидаро ба ӯ надода, худ ба даст кашид, духтарак нафаси озод баровард. Салима ба рӯи оташдон ҳам хӯрд, дами оташ баландӣ кард, ки худро пас кашид ва боз ба Хурбибӣ чизе фармуд. Ӯ тозон рафта дар косаи сафол чурғот овард. Сонӣ Салима ба Хурбибӣ фармуд, ки ба рӯи нонҳо чурғот молад.

Қумрӣ пиндошт, ки Хурбибӣ Салимаро дастнигар аст. Ҳар чӣ гӯяд, Хурбибӣ ичро кунад, аммо модари ӯ – Садафмоҳ ин хел набуд; қайсар, яқрав буд, гапи Салимаро намехӯрд ва ба вай итоат ҳам намекард, шояд аз барои ҳамин Салима модари ӯро бад дид ва ҳолиё дар набуданаш бо Қумрию Тӯтӣ муомилаи бад кунад, дар ҳаққи апааш ҳарфи носазо занад: «Тӯтӣ ба оташ лӯлаболишт шудай». Ин ҳама дар дили хурдакаки духтарак мадда шавад. Чунин мулоҳизаҳо аз назари тифлона ва аз дили софу беғашӣ ӯст, зеро тағи гапро надонад; нафаҳмад, ки палончҳо барои чӣ ин қадар ба ҳам насозанд. Тифлак надонад, ки дар дарёҳои азим наҳангҳо ҳастанд, моҳиҳои хурду қалон ҳастанд; барои нафсу зинда мондан қалонҳо хурдакнорро фуру баранд. Қумрӣ ин чизро нафаҳмад. Фақат пай барад, ки одами бад одами нағзро дида натавонад, аз дасташ ояд, илоҷашро ёбад, несту нобуд созад. Ба назари духтарак, чунин баду бадкор Салима бувад; бадтар аз ӯ одаме вучуд дошта натавонад. Вай Тӯтиро ҳам, ӯро ҳам, модарашу Хурбибиро ҳам хомоҳом хурад. Онҳо ӯро ба итоати худ дароварда натавонанд, ягона касе ки ӯро тарсонда, ба итоаташ дароварда тавонад, падараш Мулло Шоқир аст. Барои ҳамин Қумрӣ омадани падарашро интизор аст, ки ҳама гапро гуфта, қасос аз модарандар гирад...

— Қумрӣ, биё нон бихур! – садои Хурбибӣ буд. Қумрӣ нашунида ангошт. Хурбибӣ боз ӯро даъват кард:– Қумрӣ, биё нон бихур!

Қумрӣ гумон дорад, ки ӯро сағира пиндошта аз рӯи дилсӯзӣ даъват кунад. Зеро дилсӯзиро ба бечорагон на одамони дорою давлатманд, балки касоне кунанд, ки худ аз ин «лаззат» баҳравар шуда бошанд, касоне дилсӯзӣ мекунанд, ки аз дасташон мададе, коре, илоҷе наояд; лекин зиёд хоҳанд, ки дасти ёрӣ сӯяшон дароз шавад.

Дарвоза гичиррос зад. Қумрӣ, ки ба омадани падар ва апааш Тӯтӣ интизор буд, баробари кушода шудани дарвоза ба он сӯ тохт ва баробари дидани аспи падар посутуни дарвозахонаро оғӯш карда истод ва чун худи падарро дид, хориаш омада ва гӯйӣ аз хангу мадор рафта бар қади посутун чун ҳуволӣ холӣ шорида фаромад, гирияро бардошт.

Гирия духтар асаби падарро сахт расид. Ӯ аспро ба яккамехи саисхона баст, хӯрчин аз пушти зин гирифта ба замин гузошт, сонӣ ба назди Қумрӣ омада ба зону нишаст ва аз ду бари рӯяш бо ду қафи даст дошта пурсид: «Чо кард?»

Қумрӣ чунон гирифт, ки оби чашмаш на ба гапҳои хуби падар ист карду на ба пок кардан тамом шуд. Баракс аламаш тоза гашта, гап зада натавониста «хиқ-хиқ-хиқ» гирифт. Мулло Шокир дид, ки духтарро ором карда наметавонад, озод рӯи даст бардошта назди танӯр бурд.

— Ба духтари ширини ман чӣ шудааст? – пурсид аз занҳо. Онҳо ҷавобе надоданд. Ӯ донист, ки агар ранҷонида бошанд, ин кори Салима аст. Мулло Шокир аз вай не, балки аз зани хурдӣ пурсид: – Чӣ қораш кардед, Хурбибӣ?

— Ҳеч гап не. Ман ҳам дидам, ки лаби ҷӯй нишаста гирия до-рад...

— Ҳ... ҳа...– нодуруст будани гапи Хурбибиро фаҳмондани шуд духтар.

— Эркачаатро ман ранҷонидам,– бепарво гуфт Салима.

Аммо Мулло Шокир ба гапи вай эътиборе надод.

— В... ва... вай,– Салимаро нишон дода,– гӯяд, ки Тӯ... Тӯ-тӣ лӯлаболиши о-отат шудай. Ҳиии...

— Чӣ!!!

Мулло Шокир низ маънии ин гапро нафаҳмида оташин «чӣ!» гуфт, вале хунг-хунг гиригани духтарро дида гумон кард, ки ягон мочарои сахте шуда. Духтарак ба пурсиши падар ҷавоб дода натавонист. Мулло Шокир Қумрии гирёно ба замин гузошт ва ба Хурбибию Салима теғ қашида нигоҳ кард. Хурбибӣ ба нигоҳи саволomezи вай чизе гуфта натавонист. Мулло Шокир панҷшоҳаи дар гарами алафи миёнаи ҳавлӣ задаро гирифта бо азми қавӣ қониби танӯр равон шуд. Он ҷо Салима ҳам шуда аз танӯри заминӣ нон мекард. Мулло Шокир панҷшоҳаро рост паси гардани вай бурда, пахш кард. Хурбибӣ ҳолатро дида гумон кард, ки шӯ палонҷашро ҳамин зайл пахш карда ба даруни танӯри тафсон андозад, бинобар он фарёди баланд зада қониби дарвозахона тохт. Мулло Шоқяр ба доду фарёди ӯ нигоҳ накарда ва ба ягон чиз эътиборе надода панҷшоҳаро фурутар дод ва таҳдидomez гуфт: «А? Ҳоло ту духтари маро чӣ гуфти? А? Чӣ гуфти?»

Қумрӣ низ ин аҳволро дида гумон кард, ки падар ӯро кушт, фарёдзанон аз паи Хурбибӣ тохт. Хурбибӣ ҳолатро аз таги дарво-

захона дида тарсид ва хаёл кард, ки чунин рӯз ба сари ӯ низ ояд, тарсида баромада гурехтанӣ буд. Аммо Кумрӣ аз тарс худро дар оғӯши моиндари ҷавон андохта ва чафстар шуда, паноҳ бурдан хост.

Мулло Шокир доду фиғони духтарро шунида, панҷшоха аз паси гардани Салима гирифт ва сӯи онҳо нигарист. Хурбибӣ сари духтаракро ба банди дилаш пахш мекард. Шоха аз дасти мардак афтид ва ӯ охиста-оҳиста ҷониби онҳо равон шуд. Сахт сурфид, ки аз рафтаниш пай баранд. Ҳамин тавр ҳам шуд. Хурбибӣ омадани ӯро дида ба Кумрӣ фаҳмонидани шуда аз китфонаш гирифта андаке аз худ дур кард ва «дадат меояд» гуфт, Кумрӣ аз вай андаке дур шуда бошад ҳам, сӯи падар нанигарист. Падар ба ҳеч чиз эътиборе иадода ба ҳавлии дарун даромад.

Салима холо ҳам аз сари танӯр сар намебардошт.

Бӯи нони сӯхта омад. Хурбибӣ аз чунин истоди палонҷаш хавф бурда, тозон омад ва аз таги манаҳаш нигоҳ карда пурсид: «Кушт?»

— Натарс, шӯхӣ кард. Барои духтараш шуда,– пичиррос зад Салима.

— Гӯр шӯҳиаш шавад, талхаам кафид,– гуфт ӯ ва чашмаш ба ғағонаи дуди танӯр афтид, ба палонҷ нигарист, вале аз ӯ ягон ишорате надида, остинча ба даст кашид ва бо оташирак нони болои оташ афтида дуд кардари бардошта як сӯ гузошт ва нонҳои пухта, гузаштаре қанда ба табақи лангарӣ андохт.

— Метонистай-ку,–гуфт Салима нонканин ӯро дида.

— Чӣ, ман аз осмон афтидаам?

Кумрӣ ҳайрон буд, ки падар аз барои вай ин қадар занашро азоб доду аз чӣ рӯ нигоҳ накарда, чизе нафармуда ба ҳавлии дарун даромад, ақаллан ба дилбардорӣ ягон чиз нагуфт. Кумрӣ гумон кард, ки вай ба ҳеч кас лозим нест, ҳатто ба падараш. Акнун бо ақли норасои худ чӣ кор карданиро донд. Орзуяш, ки зудтар апааш Тӯтиро бинад. Бинаду буду шуди гапро гӯяд. «Модарандари меҳрубонат туро лӯлаболиши Мулло Шокир шудааст, гуфт» гӯяд. Сонӣ ягон чиз шавад. Духтарак башитоб аз дарвоза баромад ва сӯи пахтазор тохт. Хост, ки зудтар аз назарҳо ғойиб шавад ва ҷои рафти ӯро касе набинад. Фикр кард, ки агар вай гум шавад, падараш боз Салимаро бештар азоб диҳад. Ончунон тохт, ки ба назар чигараш дуд кард. То даруни пахтазор тохт, монда шуда даруни ҷўя дароз кашид, нами пахтазор ба танаш ҳаловат башид, вале ташнагиашро нашикаст. Об хост, аз рӯи сарҷӯи об гузашта омада буд, чунон бо ҳаяҷон омад, ки обро наид, инак об ҷўяду об хоҳад. Дуздона сар аз байни пахтазор боло кардани шуд, то бубинад, ки мардум дар қучо пахта чинанд ва ӯро касе таъқиб кунад ё не, аммо қадаш аз байни ниҳолҳо нанамуд. Сари вот баромад. Апааш Тӯтиро ҷуст. Ӯ ба воти баланди пахтазор

баромада бошад ҳам, ин духтараки хурдакаки дар зери чашм ва рӯяш нақиш ашк мондаро касе намедид.

— Апа-а!!! – фарёд зад ӯ.

Пахтачинон аз дуру наздик сар бардошта ба ӯ нигоҳ карданд, вале касе нашинохт. Баъд занак аз пахтазор берун омада духтараки гирёнро дида пурсид:

— Апаи ту кист?

— Тӯтӣ.

— Тӯтӣ... Тӯтӣ... – ба ёд меовардагӣ барин такрор кард занак. – Дар ин ҷо Тӯтӣ нест.

— Амаи Санам ҳам нест? – базӯр гиряшро дошта пурсид духтарак.

— Ҳа-а, Санам ҳӯ-ӯ дар он ҷо, – бо ишораи даст майдонни дигарро нишон дода гуфт занак.

ӯ ба майдони нишондодаи занак равон шуд. Ба он ҷо нарасида, саворе аз пасаш асп монда омад. Духтарак саворро шинохт ва худро зуд даруни пахтазор пинҳон кард. Аммо аз чашми савор пинҳон намонда буд. Асп пуршаст меомад. Духтарак гумон кард, ки падар зайле ки дар Душанбе вақти дуздиданаш чангол зада аз мӯю гиребонаш якҷоя бардошта буд, ӯро аз байни пахтазор бардорад. Лек савор чунин рафтор накард, балки аспро сари вот, дар латтахоре баста, худ мисли сайёд, ки мурғакеро байни бутта-хорҳо гум карда бошад, даруни пахтазор даромад. Духтарро чег зад: «Қумрӣ! Қумрӣ!», аммо ҷавобе нашунид. Қумрӣ қад-қади ҷӯяк ҳам шуда, ба майдоне ки апааш пахта мечид, расида буд. Падар ин чизро надониста, дар миёни пахтазор ӯро ҷуст: «Қумрӣ! Қумрӣ!!!»

Қумрӣ ба садои падар эътибор надод, балки аз он гурехт ва дар байни занону духтарони пахтачин апаашро ҷуст.

— Апа! Тӯтӣ! – баробари апаашро дидан фарёд зад ва ба ниҳоли пахта пеши пой хӯрда афтид.

Тӯтӣ, ки аз чунин саросема омадани хоҳар ва аз ногаҳон дар ин ҷо пайдо шудани ӯ ҳайрон буд, ба пешвозаш тохта, ба ӯ расам-нарасам «Очам нағзай?» гуфт. Қумрӣ саволи апаашро нашунида гирёну нолон худро ба оғӯши апа андохт.

— Апа... Ана! Ту зиндаӣ?

— Чӣ гап? Чӣ шудааст?

— Гуфтанд, ки ту лӯлаболиши отат шудай.

— Кӣ гуфт?

— Салима.

— И, ту ба ҳамин хафа шудӣ?

— Неки, не.

— Кас болишти таги сари падараш шавад ганда?

— Ла-а, вай ин хел нагуфт...

Аспи Мулло Шокир шиҳа кашид. Қумрӣ худро ба оғӯши апа чафстар кард. «Отам аз пайи ман омад.. Маро пинҳон бикун».

— Барои чӣ? – ҳайрон шуда пурсид Тӯтӣ.

— Аз барои ман Салимаро бо панҷшоха зада кушт.

— Чӣ-йй!?

— Бо панҷшоха аз паси гарданаш...

— Рост мегӯй?

— Рост. Барои ҳамин гапаш...

— А-а-а, шайтонча... як дам наистодӣ-а? Гурехтӣ-а? – пой рост аз рикоб бароварда ва майли аз асп фаромадан карда гуфт Мулло Шокир. Сонӣ аз асп пиёда шуда, лаҷоми онро ба қоши зин қантар баста қониби духтарон омад. Мулло Шокири қапа-калон назди духтарча нишаста ўро ба оғӯш кашада, хеле вақт хомӯш истода, гиряшро гӯш кард ва ҳушу хаёлаш ба Садафмоҳи нозанин рафта, духтарро аз ин назар дӯстдорӣ кард ва дар охир «айби очат, духтарам» гуфт. Аз ин гап алами Қумрӣ зиёда шуд ва баландтар гирифт. Тӯтӣ ўро аз оғӯши падар чудо карда бағал гирифт ва аз падар хоҳиш кард, ки дигар ба вай гап назанад. Мулло Шокир, ки сари зону нишаста буд, бархоста аз Қумрӣ пурсид, ки назди модараш рафтан хоҳад ва ё ба хона барад. Қумрӣ, «намеравам вассалом, ҳамин чо ҳамроҳи апаам пахта мечинам», гуфта даруни чўя нишаст...

...Ана аз ҳамон вақт инҷониб Қумрӣ худро даруни пахтазор медонад ва ба ҳамкорон «чил сол аст, ки ман даруни пахтазоро-нам» мегӯяд.

— Худаш ҳам сахл монда буд, ки туро даруни пахтазор зоям, – шўхӣ кард Садафмоҳ.

— Ҳамту ҳам будагист, оча, лекин ту ба инҳо ҳикоят бикун, ки чӣ хел маро аз хонаи отам дуздидӣ?

— Аввал вай гӯрсӯхта туро дуздада бурд, баъд ман рафта дуздада овардам.

— Вай дуздид, лекин ту рӯирост гирифта овардӣ? Ҳамин хел?

— Чӣ хел кас баччаи худро дуздад? Гирифта-му овардам.

— Ман-ку медонам, лекин ту ба инҳо гӯй, ки чӣ хел маро аз даруни пахтазор дуздидӣ?

— Ман ба хонаи отат рафтам, – ёд оварда ба гап даромад Садафмоҳ. – Отат набуд, Хурбийӣ набуд (аз афти қор хонаи оташ рафта буд), Санам набуд, шумо набудед, фақат Салима дар лаби чўй сари духтарашро мешуғт. Ман аз ў чизе напурсидам. Ба пахтазор рафтам, ки ту ҳамроҳи Тӯтӣ пахта мечийӣ. Баробари маро дидан фиғон бардошта дарафтided, холо ҳам дар ёдам ҳаст... – хеле вақт хомӯш монда, хаёлаш ба кучоҳое рафт. – Худатон беихтиёр аз пахтазор баромада пеш-пешам даромадед. Аз пас садоеро шунидам: «То дар зартӯдаи падар мондана, дар хокистартӯдаи модар

бимон!» Ин гап ба Санам сахт расид, ки тохта омада, пеши поям афтид ва ба зорию тавалло даромад, ки духтаронро набаред. Зорию таваллои ӯ аввалан барои ҳамроҳ надоштан бошад, сониян аз тарси бародараш буд. Ман ба зорию таваллои Санам нигоҳ накардам...

Худи ҳамон бегоҳ Мулло Шокир расида омад. Аммо пештара барин беибою бемалол надаромада, дарвозаро тақ-тақ кард. Ман касдан набаромадам, шавҳарам Юсуфҷон дарвозаро кушод.

— Садафмоҳ хамин чо? – пурсид ӯ. Ман овоз намебаровардам, ку бинам, Юсуфҷон ба вай чӣ ҷавоб диҳад, чӣ муомила мекунад.

— Марҳамат, дароед, – овози Юсуфҷон омад.

— Не, ба ман Садаф лозим.

Баъд Юсуфҷон маро фарёд кард. Баромадам. Мулло Шокир чунон ба ман нигарист, ки ҳаргиз одамро надида бошад. Саломуалейк не, гап не. Афсунгашта намуд. Ман гумон кардам, ки аз Юсуфҷон шарм карда гапашро гуфта натавонад. Шояд Юсуфҷон хаминро пай бурда бошад, ки ба хона даромад. Ман аз нигоҳи ӯ пай бурдам, ки дилаш гирия дорад.

— Марҳамат, бударо! – гуфтам ба вай, аммо ин дафъа «хонаи худат» гуфта натавонистам.

— Не, Садаф, ман барои баччаҳо омадам, – гуфт ӯ ва сараш ҳам шуд.

Ман метавонистам ба рӯи ӯ дод занам, дашном диҳам, пеш кунам, вале ин корро накардам, ба чои он «чаро намедарой?» гуфта аз ӯ пурсидам. Вай ҳам чизе нагуфта сарашро ба ду тараф ҷунбонд. Пай бурдам, ки пушаймониаш ҳадду ҳисоб надорад.

— Ман бо як хоҳиш ба наздат омадам, Садаф.

— Гап зан.

— Аввалаш ки сабуқӣ кардӣ,.. хайр... ту хурсанд бошӣ, шуд. Дигараш аз ту хоҳиш дорам, ки баччаҳо ба ман диҳӣ...

— Ту гумон дорӣ, ки ман онҳоро бонӣ карда наметавонам?

— Не... Гап дар он не...

— Гап дар чизе ки бошаду набошад, онҳо дигар хонаи ту рафтани нахоҳанд.

— Инашро медонам... Модарашон, ки дар хонаи ман истода натавонист, кӯдаконаш чӣ гуна истанд?

— Гап зан, гап зан, гап гапи ту.

— Онҳо ба гапи ту дароянд, онҳоро фан бикун, Садаф.

— Барои ту шуда худамо фан кардам, бас.

— Мон акнун ин гапҳоро Садаф, – гуфта ӯ даст дароз кард, то рӯи маро палмосад, аммо ман худро пас кашидам, зеро донистам, ки Юсуфҷон дар паси тиреза моёнро нигоҳ дорад.

— Не, Мулло Шокир, беҳтараш дигар ба ин чо наё!

— Не, Садаф,— гуфт ӯ ва чизе дар гулӯяш дар монд. Ман ҳеч гумон надоштам, ки Мулло Шокир барин мард ҳам гирия карда тавонад. Ростӣ, ба вай раҳмам омад. «Хайр, бударо» гуфта боз хоҳиш кардам. Мулло Шокир, ки то ҳол лаҷоми аспашро дошта мӯистод, баъди хоҳишам лаҷомро ба нӯгчӯбии шинос баст ва бо гардани баста даромада рӯи кати зери дарахтони себ нишаст. Ин лаҳза барои ман чандон сабук набуд. Кӣ будани Мулло Шокирро дониستم, аммо чӣ хел одам будани Юсуфҷон бароям торик буд. Ба хона даромада Юсуфҷонро «Баро, назди меҳмон шин» гуфтам. «Кадоми мо меҳмон?» табассум карда аз ман пурсид Юсуфҷон. Аммо маълум набуд, ки табассумаш чӣ маънӣ дорад; аз дили соф аст ва ё аз гараз. «Ту соҳибхонаӣ» гуфтам. Ва ин дафъа вай чизе нагуфта берун баромад. Рафта назди Мулло Шокир нишаст.

Ман аз тирезаи ошхона дидам, ки Мулло Шокир сари зону нишаста пешу қафо худро алвонч дода, ба Юсуфҷон чизе гӯяд. Юсуфҷон фақат сар чунбонад.

— Ташвиш накаш, Садаф, биё бишин, гап ҳаст,— ба амри пешин ба ман гап зад ӯ. Ман надониستم, ки бе дастархон чӣ тавр наздаш нишастам... Ҳар се сархам нишастем. «Гап зан» шишаи хомӯширо шикастам ман. Мулло Шокир сар боло карда ба қаъри чашмонам нигарист. Дар чунин ҳолат ба рӯи Юсуфҷон нигоҳ карда натавонистам, ки авзоаш чӣ гуна буд. Ва дар айни ҳол аз чашми Мулло Шоқли ҳам чашм қанда натавонистам. Ҳолате ки ман он вақт доштам, ба гуфтан касе эҳсос карда натавонад... «Гап зан!» такрор кардам, аммо вай гап назад. Баъд фаҳмидам, ки Юсуфҷон дар ин сӯхбат одами зиёдатист. Лекин ба вай «ҳез, бирав» гуфта намешуд. Вазъу ҳолро худаш пай бурд ва ба баҳонаи чой ба ошхона рафтани шуд, аммо Мулло Шокир аз дасти ӯ дошта бозшинонд.

— Гапи ман ҳамин: Тӯтиро ба худат нигоҳ дор, Қумриро ба ман дех!

Дили ман фарёд зад. Вале чизе гуфта натавонистам.

— Ту маро зиндабагӯр накун, Садаф,— боз хоҳиш кард ӯ. Аз оҳанги гапаш маълум буд, ки дилаш барои ман реш-реш аст.— Қумриро те, ман гирифта барам. Агар не... агар не,— сар чунбонда гапашро гуфта натавонист.

— Ту гуфтани, ки фарзанд ширин?

— Не, ман гуфтани, ки мо бояд ҳама вақт ҳамдигарро дида иستم. Ман Қумриро бинам, ту Тӯтиро.

— Ачаб... Ҳамин фикр пеш ҳам дар сарат буд?

— Шуд,— даст бардошта гуфт ӯ.— Гапи зиёд лозим не.

— Набошад, аз худи духтарон пурс,— гуфта бархестам.

Мулло Шокир ин дафъа ба хестанам монёе нашуд, балки андеша карда монд. Вай хуб медонист, ки духтарон ҳеч гоҳ ба рафтан розӣ нашаванд. Шояд роҳу чорае андешад.

— Ман таоми туро бисёр хӯрдам, Садаф, ташвиш накаш,— ба дари ошхона омада гуфт Мулло Шокир, — Масъалаи баччахоро ақтарафа бикун.

— Масъала ҳал. Ман баччаи партовӣ надорам...

Ба назарам, гапи ман аз чавшани ҷонаш гузашт. Башаст баромада рафт... Баъди хеле вақт Тӯтӣ аз кӯча фиғон карда даромад: «Бурд, Қумриро бурд!»... Ана худаш Худо барин ҳозир, — Қумрии калонро ба духтарони мошинкори гирд нишаста, ки косаҳои оши сиёҳалафашон холишуда наздашон меистод, нишон дода гуфт Садафмоҳ.—Худаш гап занад... Ку гап зан.—Ба Қумрӣ муроҷиат кард ӯ.

Қумрӣ табассум кард ва хеста аз сатил боз як коса оши сиёҳалаф гирифт, ки модар ин бор бо ӯмочу нахӯд пухта оварда буд. Мардсифат росто хур-хур даркашид ва ба оча «Қиссаҳои маро инҳо аз ёд донанд» гуфт.

— Ман нашунидаам,— андаке ковок шуда ва чун мактабиён даст бардошта гуфт Зиёдаи маст ва табассум кард.

Қумрӣ дид, ки духтарон боз рағбати шунидан доранд, ночор монд ва ду-се бор гулӯ равшан карда паҳлӯи модар нишаст ва хонд:

— *Эй очаи чун, чида калунум кардӣ,
Ширам додӣ, ситам ба чунум кардӣ?*

Садафмоҳ сар афшонд, охи дароз кашида «ҳа-а» гуфта монд.

— Очаи чун, — фармуд Қумрӣ, — Чун отам маро дуздид, боз пеши модарандар бурд. Ин дафъа аммаам Санам дар хона буд. Отам маро ба вай супурд ва худаш, ба хаёлам, назди Хурбибӣ рафт. Амма маро бо афсонал «Бузаки чингилапо» қонё кунонида натавонист; афсонаи кӯҳна, ки аз ёд шуда буд, ба назар як навъ найранг ҳам тофт; зеро хоби наомадаро ҳам бо он фан мекарданду кӯдаки гирёнро ҳам. Аз ин рӯ ба гӯшам нафорида. «Оча!» гуфта гиристам, «апа!» гуфта гиристам, гиристаму гиристам. Гирям ба гӯш модарандар нафорида. «Ин даҳанялаи сархӯра боз барои чӣ овард? Қариб сарама хӯрда буд, боз чӣ хоҳад, ки даҳонаша пӯшида натавонад?»

— Мепӯшад, хап мекунад,— аз номи ман ҷавоб дод амма.

— Ура, кӣ гуфт, ки ира боз биёри? — дастак зада омад ӯ.— Э, қариб мурда будум-э, қариб дуруни танӯр сӯхта будум-э» — гуфт ӯ ва аз зери кашаш як дафтарчаи сурхро бароварда.—Ана ин сӯзад.. ана вай сӯзад,— гӯён ду-се бор дарронд ва дуруни танӯр партофт. Ман нафаҳмидам, ки чиро дарронд, эътиборам ҳам наодоам. Фақат аз рӯи он ки амма маро ба худаш чафстар пахш кард, пай бурдам, ки ягон гап ҳаст...

Амма маро ба кулбаи худаш бурд.

— Вай чиро дарронд, амма?

— Чизи бекора...

Ман ба амма бовар кардам, лекин «кӣ гуфт, ки ира боз биёрӣ» гуфтаниш ба ман дахл дошт. Гургон дили маро тала карданд, ки ин ҷо гапе ҳаст.

— Чизеро бачо мекунӣ, амма?

— Чиро бачо мекунам? Чизи бачоӣ надорам.

— Не... Салима чӣ гуфт? – аз бадбинӣ номи ӯро гирифта пурсид духтар.

— Гуфт, ки Кумрӣ дигар ба оташ хабаркашӣ накунад.

— Ман хабаркаш не! – гирия кардам.

— Туро хабаркаш нагуфтааст. Хабаркашӣ накунад, гуфт.

— Ман бачча-а? Намефаҳмам-а? – эрод гирифтам ба ӯ. Амма чавобе нагуфт, балки маро ба сари синааш пахш кард: «Ту боаклак, ту зирак, ту донояк». Рӯз рафт. Падарам наомад. Ман коре карда чашми аммаамро хато карда ба сари танӯр рафта, он чизе ки зани отам дарронда ба он ҷо андохта буд, дидан хостам. Аз рӯи ситеза ва рафтору гуфторҳояш маълум буд, ки он чиз ё ба ман, ё ба апам ва ё ба очам дахл дорад...

Амма аз хона баромад. «Фурсати боб» гуфта аз паси ӯ баромада бех-беҳи девор қадам задам, то ҳавлии берун баромада сари танӯр равам. Амма баромада буд. Чун даричаи байни ду ҳавлиро кушодам, аммаро сари танӯр дидам. Даричаро охиста пӯшида қафо гаштани будам, ки чашми аммаи парешон ба ман афтид. Беилоҷ монда, наздаш равон шудам.

— Наё, ман хокистари танӯрро мегирам, – гуфт.

Дурӯғ гуфт ӯ, барои ман шуда дурӯғ гуфт, зеро дар ин бевақтӣ нон наменпухтанд, ки хокистар гирад. Ба гапи вай гӯш накарда наздаш рафтам:

— Амма, ку бубинам, чиро дарондаӣ? – гуфтам.

— Қоғазӣ бехуда...

— Ку бигир.

— Сӯхтааст.

Донистам, ки ӯ маро фан кунад, таҳдидаш кардам:

— Отам биёяд, мегӯм.

Ӯ ҳеҷ чиз нагуфт. Бархеста доман афшонд. Як ба ман нигоҳ карду лаби чӯй рафт. Хостам ба ӯ боз таҳдид кунам, таҳдид не, як навъ шаттоҳии кӯдакона, вале истиҳола кардам. Амма ба ҷои модар, аз ман калон... боз маро аз ҳама бештар нағз медид. Худаш ҳам занакӣ хуб, шавҳарашро босмачиҳо кушта буданд. Ба ёди шавҳарам мешинам, гуфта танҳо зиндагӣ дорад...

Болои ҳамин кор буд, ки аз беруни ҳавлӣ садои суми асп баромад. Сиёҳмушкин назди дарвоза бозистод. Ман аз падарам мадад мехостагӣ барин тохта, дарвозаро нимроғ кушода, баромадам. Хурбибӣ аз пушти зини асп шорида ба замин фуромад.

— Очатро овардам, Кумрӣ,– овоз баровард падар, вале ман маънии гапи ӯро нафаҳмидам, ки чаро очатро овардам, мегӯяд. Чизе гулӯямро маҳкам дошт.

Аз рафтори Хурбӣбӣ, мазмун, падарам раҳорах хуб дар гӯшаш хондааст, ки табассумкунон омада маро оғӯш карда, бӯсаҳо гирифт. Вай хурдакак буд, аз оча дида бештар ба апа ва ё ба дутона мувофиктар. Тӯтиро пеши назар овардам, ки қадаш аз қади «очаам» баландтар тобад. Хаёл кардам, ки падар барои хафа нашудани духтар рафта ӯро овард, то ҳамроҳ бозию шӯҳӣ карда маро андармон дорад. Аммо чӣ шуду чӣ монд, ки рағи гарданам гирифт; ба амма ишора кардам, то маро ҳамроҳ ба хонааш барад. Кӯдак бошам ҳам, пай бурдам, ки ин ҳама бузбозиҳо аз пушти «ачуза» аст; агар ӯ намеомад, модарам баромада намерафт, худам ин қадар азоб намекашидам, падар низ ин қадар сарсон саргардон намешуд. Аз ин рӯ бозии ӯ, дӯстии ӯ ба ман лозим набуд. Худаш холо кӯдак буд ва барои нигоҳубини ман ақлаш намедавид.

— Рафтем, амма! – имою ишораи маро нафаҳмиданашро пай бурда гуфтам ба ӯ.

— Сабр бикун, ки акаам чӣ гӯяд,– чашм сӯи отаму гӯш ба фармонаш дошта гуфт амма.

— Гард, амма, отам надорад,– гуфтам, аммо гапи асосиро гуфта нагавонистам, ки чӣ хел ман тоқати ин чо истодан надорам... Ҳамон вақт ман омадани ана ҳамин очаи қонамро нигарон будам. (Кумрӣ ба модараш нигоҳ кард).

Ҳамкорони ӯ низ ба даҳони Садафмоҳ нигаристанд, ки шояд давоми саргузаштро ӯ гӯяд, аммо Садафмоҳ ғайри чашмдошт «Омин, сари душманон ба замин!» гӯён ҳамаро ба по хезонд. Вале духтарон мағал карданд. «Давомаш чӣ шуд?» гуфтанд.

— Давомашро очам медонад, бигӯй, оча...

— Чӣ бигӯм? Хайр, туро отат дуздида бурд. Як ҳафта интизор шудам, як моҳ интизор шудам, наовард. Мачбур хеста рафтам. Ин қадар роҳро пиёда гаштанро гӯй. Янгибозор бошад ҳам, як гапӣ. Рост худӣ лаби руди Элак. Зимистон. Бехтарин пойафзоли занонаи он замон кавш буд. Дарунаш як тарҳ патак ҳам дошт. Ману Тӯтӣ ба роҳ даромадем. Ҳамон вақт Тӯтӣ, бошаду бошад, дахсола буд. Ният: дуздида овардани Кумрӣ, мана ҳамин Кумрӣ... Сухан кӯтоҳ: як рӯзи дароз роҳ рафта, аз Янгибозор гузашта, қониби Элак равон шудем. Тӯтӣ шалпар шуд. Раҳорах фикр кардам, ки ман ҳам мисли Мулло Шоқир дар дарвоза музтар мешавам. Акнун он хавлию ҳарам барои ман бегона аст.. Чашми Мулло Шоқир ба мо наафтад, шуд. Бинад, намонда ба хона дарорад, боз бо палонҷо рӯ ба рӯ шавам. Умеди ягонаам Санам буд. ӯро бинем, шаб дар хонааш чой гирифта, сонӣ ба ягон хулоса омадан имкон дошт...

...Дарвоза кушода ва аспӣ Сиёҳмушкин дар чояш набуд. Дар ин даргоҳ сағ набуд, ки садо барорад. Мо номаълум ба хавлӣ

даромадем. Даричаи миёнаи ду хавлиро кушодем. Дари хонаи Санам кушода, вале торик буд. Хонаи Салима равшание дошт, аммо садое набуд. Ба Тӯтӣ охиста гуфтам, ки ба хонаи аммааш Санам даромада шинад, ман нигоҳ кунам, ки Кумрӣ кучост. Мо ба хонае, ки Ҳурбибӣ мезист, нигоҳ накарда гузаштем. Ҳама чо ором ва хомӯш буд.

Хеле вақт гузашт, аз Мулло Шокир дараке набуд. Ман дузд барин назди дари Санам истодам. Медонистам, ки Санаму Кумрӣ дар хонаи Салима нашинанд, шояд назди Ҳурбибӣ рафта бошанд... Нолаи духтари Салима баромад, бемадорона. Ва шихаи асп садои пасти ўро пахш кард. «Отам омад, отам!» садои дигаре баромад. Ин садои Кумрӣ буд. Аз даричаи миёна дидам, ки чун тохта ба пешвози падар баромад. Мулло Шокир аз рӯи асп ҳам шуда Кумриро бардошт ва пеши зини аспаш гирифта аз дарвоза даровард. Худро пас кашидам, ки ба онҳо халал нарасонам. Мулло Шокир чунон ки Кумриро болои асп бароварда буд, ҳамон зайл беозор нишеб карда фаровард. Худаш низ фаромад. Санаму Ҳурбибӣ ҳам баромаданд. Дастаи дари Салима садо баровард. Ман худро даруни дари Санам гирифтам. «Оча, кӣ омад?» аз даруни хона пурсид Тӯтӣ. «Отат» ҷавоб додам ба ў.

— Санам! – садо баровард Салима. – Санам! – боз фарёд зад ў.

Ва Санам садои ўро шунида аз хавлии берун «Ҳа» гуфт ва чони маро халос кард. Сонӣ Санам рафта аз дарича ба хавлии берун нигарист ва тоқат накарда баромад. Ба вай на омадани Мулло Шокир, балки хӯрчини пураш лозим буд.

Аз дарун Ҳалима «Оча!» гуфта нолиш кард.

Ҳама ба хона даромаданд. Салима низ баргашта ба дараш омад.

«Оча!» боз нола кард Ҳалима. «Мури оча! Ҷавонмарги оча! Ғӯрамарги оча!» гаш кард, ғазаб кард Салима. Ғазабаш сабаб дошт: Мулло Шокир ўро партовӣ карда буд. «Ин занак бо духтари худаш ки ин хел муомила кунад, бо духтарони ман чӣ кор кунад» гуфта, ман низ Салима барин ғазаб карда то дари хонаи Мулло Шокир рафтам, ки худи ҳозир Кумриро фарёд карда аз дасти онҳо гирифта барам. Лекин аз феъли шайтон гаштам. Нияти ман чангу чанчол карда Кумриро бурдан набуд. Балки чун Мулло Шокир ўро дуздиданӣ будам. Барои ҳамин нигоҳ карда истодам, ки Кумрӣ кай беруни дар шавад.

Дари хонаи онҳо кушода шуд. Ман худро аз дарича дарун гирифтам. Саросема шуда сахттар қадам мондаам, ки Салима шунида «Санам!» гуфта дод зад. Ман назди Тӯтӣ даромадам ва худи Санам аз дами дарича «ҳа!» гуфта ба Салима ҷавоб гардонд. Салима хап шуд. Санаму Кумрӣ меомаданд, дилам тапид. Бештар аз он тарсидам, ки дар хона пайдо шудани каси бегона-

ро Санаму Қумрӣ якбора дониста захрақаф нашаванд, барои ин чорае андешидан лозим буд. Ман маҷбур шудам, ки ба баҳонаи барфи кавш афшонидан пой тап-тап ба замин занам. Санам наздик омад. Ман ба маънии овоз набарор ангушт ба лаб ниҳодам, аммо ақлам нагирифт, ки дар ин торикии шаб ишораи ангушти маро ӯ набинад.

— Янга!? – пурсид Санам.

— Ҳа, чим! – гуфтам ба ӯ. Вале ҳамин вақт фиғони Қумрӣ баромад.

— Оча, очачон!!!

— Дод нагӯ, дамата гир! – даҳони ӯро бо кафи даст дошта гуфтам ман. Аммо дер шуда буд.

Салима баромад. «Чӣ гап!?» гуфта Мулло Шокир омад. «Ҳеч гап не!» садо дод Санам, аммо Салима сирро фош кард:

— Садафмоҳ омадаӣ!

Мулло Шокир омад, Хурбибӣ омад. Хонаи Санам равшан шуд. Гардан гирифтани Тӯтию Қумрӣ хори қасро овард.

— Ба хона гузарем, апа,– хонаи хоби худро дар назар дошта гуфт Хурбибӣ. Аммо ман рад кардам.

Салима ҳам худро ширин карданӣ шуд: «Биё, ба хонаи ман гузар». Даҳони ман ба «ҳаю не» нарафт. Мулло Шокир истод - истоду сонӣ баромад. Салима ҳам баромад, вале Хурбибӣ чӣ кор карданаширо намедонист: истад ё равад? Даре нагузашта Мулло Шокир аз баромадан пушаймон шуд, ки баргашта Хурбибиро чег зада бурд. Мазмун, барои он буд, ки вай дар назди онҳо истода ягон гап нагӯяд ва ё онҳо ягон чиз гуфта ӯро наранҷонанд ё худ иғвогарие карда наварӯсро аз роҳ набароранд. Ин тахмин. Лекин Мулло Шокир барои чӣ омада ӯро гирифта рафт, ҳамаро торик бувад. Вале гап дигар будааст. Хурбибӣ зуд баргашта моро ба хонааш даъват кард. Аммо дилам зер накард, поям накашид, нарафтам. Надонам, ки ин рафторам барои Санам хуб буд ё бад, ба ҳар ҳол маро ҷои шинондан намеёфт. «Хуш омадӣ, янга, хуш омадӣ!» мегуфту парвона мешуд ва намедонист, ки чӣ кор кунад. Дастархон кушод...

...Хурбибӣ, ки аз не гуфтани палонҷ ранчида баромада буд, як табақи лангарӣ қурутуб бардошта омад. Мулло Шокир аз пас даромад. Аммо Салима наомад. Ё хабараш накарда буданд ва ё косаашро ҷудо кардаанд. Мулло Шокир ҳарфе нагуфта хӯроки дӯстдоштаашро хӯрд. Аз вачоҳаташ маълум буд, ки чизе гуфтан хоҳад, аммо... Аз хӯрданаи пайдост, ки парвоя надорад. Дар асл ин корро аз алам мекард. Қасдан даҳонро пур медошт, то ягон гапи беҳуда нагӯяд.

Чароги сиёҳи хонаи Санам хира месӯхт. Аз камнурии он сояи Мулло Шокир аранге дар девор нақш бафта буд. Агар начунбад,

сояашро фарқ карда намешуд. Вай аз ман чизе напурсид, ҳатто напурсид, ки чандвақта омадам ва кай баргардам. «Омин» гуфту хест. Тӯтию Қумриро ҳамроҳ гирифтани шуд, ман намондам. Нақшае доштам, барои хамин иҷозат надодам. Дер шуда буд. Хоб рафтем, вале соатро намедонистем, ки чанд аст, таваккалӣ вақтро муайян кардам. Парешон хобида будам, як ғанаб кардаму хобам парид. Хеста берун баромада, хавлии даруну берунро хабар гирифтам... Ҳама хоб буданд. Фурсатро ғанимат дониста, даромада Тӯтию Қумриро бедор кардам. Хоб ширинӣ карда бедор нашуданд. Ғазабам омада, бар қадам баробар бардошта, ба замин занам, аз рӯзи ба сари Ҳалима омада метарсидам... «Ҳайр, мон, янга, рӯз шавад»,– хоҳиш кард Санам. «Рӯз шавад, акат мемонад?» Пурсидам аз ӯ ва аз саволу ҷавоби мо духтарон бедор шуданд. «Душанбе рафтамо» шунида ҷон гирифтанд. Мо, ки бо сарулибос хобида будем, калӯшхоро пӯшида ба роҳ даромадем. Вақти баромадан аспӣ Мулло Шокир ду-се «ҳи-ҳи» кард. Парешон шудам, ки шихаи аспро шунида, берун барояд, корро бало занад. Дар ин дили шаб як мағале ба миён ояд. Аммо Мулло Шокир масти хоб будааст, ки набаромад.

Хунук буд, хунуки чиллаи даймоҳ. Мақсади ман, ки муайян буд ва бо чадал роҳ мерафтам, хунук нахӯрдам, балки арақ кардам. Вале кӯдакон ва Салимаи ҳамроҳи мо омада меларзиданд. «Тез гардед, гарм мешавед» гуфтам ба онҳо. Ба дашти кушод баромадем. Дар пеш теппае буд. Дар ин барфи арасоти фароз ҷонамол баромад. Ҳар вақт худро ҳақорат мекардам, ки чунин ташвиш ҷӣ лозим буд. Вале пушаймонӣ суд надошт. Кор аз кор гузашта буд ва ба ҷуз «ҷони худой!» гуфтан, илоче намонда буд. Садои уллоси гургон омад. Дар чиллаи зимистон гургон ҷӣ ранг мегарданд, худатон медонед. Нӯлаву зузайи онҳоро ману Санам фарқ карда ба ҳамдигар нигоҳ кардем ва ба кӯдакон нагуфтем, то натарсанд. На пеш рафтамо донистем ва на баргаштанро. «Тамом» аз дил гузаронидам ва баданам арақе баровард, ки дар умрам ин зайл нашуда буд, ҳатто вақте ки шавҳари авваламро кушта, бо гӯшҳои бурида ва чашмони кофта наздам оварданд, ин хел нашуда будам. Вақте ки аз хонаи Мулло Шокир баромада рафта будам, ба чунин ҳол наомада будам, вақте ки «Қумриро дудз бурд» гуфта шарикдарсонаш наздам давида омада буданд, бо ман чунин вазъу ҳол рӯй надода буд. Ба назарам либосҳои тар шуда буданд. «Тамом». Яқин рӯзамон тамом шуда буд. Ба ҳар тақдир ин чизро кӯдакон набояд фаҳманд. Уллоси гургон наздиктар меомад: «Вай ҷӣ, оча?» уллосро шунида, пурсид Тӯтӣ. «Бод!» ҷавоб гардонидам. Ӯ бовар кард, аммо дар ин вақт бод набуд. Ҳама ҷо барф, сап-сафед барф, ва бод хобида буд. Барф ҳам ҳама ҷоро пӯшонид, худ хобида буд. Дар сафедии барф ва

равшаноии мохтоб тархи гургон дар сари теппа тофтанд. Дигар аз духтарон пинҳон карда ҳам намешуд. Онҳо ҳам чашм доштанд, гӯш доштанд: медиданд, мешуниданд, ҳоҷат ба фиреб намонда буд. Фақат як хубӣ дошт, ки мо аз гургҳо пеш будем ва онҳо сароқия нишеб шуда меомаданд. Ягон ним фарсах дуртар деҳае буд. Кас то он ҷо давида аз гургон ҷон ба саломат бурда тавонад. Аммо мадор кучо буд, ки то деҳа тозӣ. Хоҳ-нохоҳ кӯдакон қувват на-доштанд... Медонистам, ки бо ду чиз аз гург, агар танҳо бошад, ҳалос хурдан имкон дорад: оташ ва ресмон. Ҳардуро надоштем; гӯгирд набуд, ки ягон чизро оташ занему машғал бардорем, ресмоне набуд, ки кашол кунем. Ягона илоҷ гурехтан буд. Сӯйи диҳа давидем. «Давед, гарм мешавед» гуфтам ба духтарон. «Наметонам, оча» гуфт Қумрӣ. Ҷон аз дасту поям баромад. Фурсати истода ўро пуштора гирифта набуд. «Тоз!» хитоб кардам. Poi худам мелағжид. Пойҳои Қумрӣ мепечид. Санам аз дасти Тутӣ гирифта пеш-пеш метохт. «Оча!!!» дод зад Қумрӣ. «Ҳа-а» гуфта-намро медонам, ҳаёл кардам, ки гург аз банди пой Қумрӣ дошт; ў ҷонбаромад дод зад. Назаре чашмам афтид, ки гургҳо даҳони хунини худро боз карда метозанд. Дастам вазнинӣ кард, дидам, ки Қумрӣ дар дастам кашол шуда, рӯ-рӯи барф мелағжад. «Рост ист, Қумрӣ, рост ист!» садо кардам ва они воҳид суфт шуда ўро ба по мондам, баробар тохтем. «Гург, ту бачча надорӣ?», аз ҳаёлам гузашт. Вале чун ин чизро аз гурги гурусна пурсам, магар ў фаҳмад? Агар мефаҳмид, на ҳоҷати тарс буд ва на ҳоҷати савол... «Забони Мулло Шоқир дароз шавад, дуои ман гирифт гӯяд» чизи фикр кардаи маро бинед. Ҳамин вақт вай лозим буд, аспи вай, шамшери вай лозим буд. Гургҳо ҳаёл кардан намонданд. Онҳо ба лӯкка даромаданд, сонӣ тохтанд. Садо кунам, гӯям, садоам набаромад. Гӯё даму нафаси гургҳо зада буд. Ҳамин қадар монда буд, ки чор кас оғӯш ба оғӯш шуда ба коми даррандаҳо равам: «Тозед, натарсед! Шарофати одамизод баланд!» гуфтам онҳоро шерак карда, аммо дар танам як хунукие давид. Як чашмам дар пеш буду чашми дигарам дар пушт. «Мурдем...» ҳаллос задани гургҳоро шунида аз дил гузаронидам ман. «Тозед!»

— Оча-а-а!!! – дод зад Қумрӣ. Яқин кардам, ки ўро гург гирифт. Дасту поям суфт шуд. Бозистодам. «Тамом»... Ба пас нигаристам, ки гургҳо низ суфт шуда, ҳайрон-ҳайрон ийгоҳ доранд. Сабабашро надонистам. Ё садои кӯдакро фарқ карданд ва ё модару фарзаид будани моро донистанд: Ё шояд онҳо андаке дам гирифта, қувва чамъ карда, яқбора ҳамла кунанд. «Тозед!» аз суфт шудани гургҳо истифода бурда гуфтам ба онҳо, ҳарчанд дониستم, ки на онҳо мадори тохтан доранду на худам. Ҳаёлам, ки гургҳо тамоми азоби моро ба яқборагӣ нест кунанд. «Гуфтам-а, янга!» овози гириялуди Санам ба гӯш расид. Гӯё ки ҳамин гапро гуфтан шарт бошад. Ў

маро кушт, аз дами гарми гургон дида нияти бади ӯ сахттар расид. Овозаш садои нохуши чугз барин ба гӯш расид. «Хӯрад!» дилам фиғон кард... «Оча!» суст шудани маро дида овоз доданд онҳо. «Тозед!» овоз дода натавониста ба ишораи даст фаҳмондам, то онҳо халос шаванд. Вале онҳо бозистоданд, гӯё ки гургҳо онҳоро дам андохта аз ҳаракат боздошта бошанд. Гургҳо рӯ ба рӯ истоданд. Ман овоз бароварда наставонистам, балки мурғро «кишк» мегуфтагӣ барин ба ишораи даст гургҳоро – гургҳои гуруснаро пеш кардан хостам: «Гурезед, наёед!.. аз одамӣ ибто кунед... зарар нарасонед, ки тухматон бехта шавад!..» Ин суханон дар дили ман, дар сари ман буданд, аммо гуфта нашуд. Ман зӯр задам, то чизе гӯям, садо барорам. ки одам будани моро гургҳо фаҳманд, аммо нашуд; зӯр задам, ки чизи гирифта аз гулӯ паррад, то овозам кушода шавад... Ва яку яқбора чунон додам баромад, ки гургҳои гӯшчур ва чашм дӯхта, чукка нишаста, дум аз рӯи барф бардошта ба ҳаракат даромаданд. «Баҳ-баҳ! Ало, баҳ!» номи кадом сагро гирифта ҷеғ задам ва аз шунидани ин даъват гургҳои девонагашта ба мо дарафтидани шуданд...

..Ва ҳамин вақт дидам, ки аз ҷониби деҳа саворе меояд. «Мулло Шокир» аз дил гузаронидам ва ҳаёл кардам, ки пешгир омадааст. Ҷонам даромад, гайратам омад «ҳоҳ!» гуфтам ҷониби онҳо ва аз ҷи буд, ки мӯи баданам бардамид ва беҳи ҳар тораи он мурғак давид. «Ҳо бадбахт, мурдӣ!» ба онҳо фаҳмонидани шудам. Як хирсгург афсӯс хӯрдагӣ барин сар афшонда иринҷос зад ва лаб лесида монд. Дар ҳақиқат афсӯс хӯрд, ки гӯшти одам насиб накард.

Савор асп монда наздик омада «ҳо-ҳо-ҳо!» садо дод ва гургҳо ба таҳдиду садои ӯ эътиборе надода аз нав ҷо-ҷо чукка нишастанд. Савор тозиёна болои сар давр занонд. Аспи бегона буд, савораш низ. Ӯ рост болои гургҳо асп монд. Гургҳо ба ду тараф тақсим шуданд, асп аз миёна гузашта рафт. Сонӣ аз дунболи асп ду қатора тохтанд. «Гурезед!!!» ҳамин қадар гуфта тавонист ӯ. Кӣ будани ӯро надониста бошем ҳам, ин садо моро ба худ овард. Ҷониби деҳа гурехтан лозим буд, аммо...

Доманаи теппа сахнаи бузкаширо мемонд. Асп метохт ва гургон аз ду қанор дунболи он буданд.

«Гурезед!» дашти барфпӯшо як давр гашта боз гуфт савор. Ва шах шуда мондани моро дида як гапи сахт ҳам гуфт. Мо ба худ омада сӯи деҳа тохтем, аммо дили ман нахост, ки ин марди ҷасурро танҳо гузошта равем. «Шумо рафтан гиред» гуфтам ба онҳо, аммо духтарон баробар часпида, маро нагузоштанд. Вале аз он манзара чашм канда намешуд. Гургон ба хашм омада буданд. Аз он ки луқмаро ӯ аз даҳони онҳо рабуд, қасос гирифта хостанд. Нагузоштанд, ки аспӣ ӯ ҷониби деҳа роҳ гирад, пешгир ва пешгардон мекарданд. Асп дар барф мегӯтид, аммо гургҳо

болои барфи яхчабаства сабук-сабук метохтанд. Одати гургон хамин, ки сайдашонро монда карда баъд якбора хучум оварда аз пой афкананд, аз гулӯ гиранд ва шикамашро чок кунанд. Ҳоло бо савор ҳамин хел рафтор кунанд. Қасдашон фақат барои асп не, балки саворро низ луқмаи хом карданианд. Ба назарам, аз дави асп маълум буд, ки монда шудааст ва чунин намуд, ки гургон ба навбат даҳон андохта аз рони асп луқмаҳо гиранд. «Аз барои мо» аз дил гузарондам ва поям накашид, ки дигар ҷониби деҳа равам. Асп медавид, савор лачоми онро гардонида наметавонист, инони асп дар дасти гургҳо буд. Онҳо аспро ба адир рост кардан хостанд (гург аспро дар ҳамвори афтонида натавонад, аспро ба адир барорад, сарнишеб кунанд, аз думаш дошта кашад, сонӣ, якбора сар диҳад, асп ба калла рафта зананд ба замин ва гург аспро пахш карда аз гулӯ гирад). «Ху-ху-хӯ!!!» базӯр овози савор омад, аз афти кор ёрӣ мехост. Мани гаранг ба ҷои ин қадар истодан ҳоло ба деҳа расида ҳамаро хабар карда будам.

— Шумо ҷониби деҳа рафтан гиред, ману Санам рафта ба мардак ёрӣ медиҳем, – илоҷи дигаре наёфта гуфтам ба духтарҳо, вале онҳо розӣ нашуда баробар ба ман часпида, дод заданд. Фигони онҳоро шунида Санам низ розӣ нашуд. «Намешавад, янга, гурги каму ғам?» гуфт ӯ.

— Охир аз барои мо савор ба ин бало печид! – хитоб кардам ба Санам. Вай хеле сархам истод ва баъди чанд муддат ба худ омада «Қисмат чунин будааст» гуфт...

Асп рӯй ҷониби мо оварда ҷунон тохт, ки тамоми фурсати дар ин барфзор буданаш чунин тез надавида буд. Гургҳо низ аз асп тазтар тохта нагузоштанд, ки вай ба роҳ барояд. Асп ба мо наздик омад. Яке савор лӯнда шуда аз болои асп ба замин зад. Гургҳо андак парешону канор шуданд ва боз аз пайи аспи гурезон тохтанд. Як гург бозистод ва рӯ ба рӯи одам ҷукка зада нишаст. Гургҳои дигар аспро ихота карда ҷониби теппа ронданд. Аспи танҳо ва бесоҳиб шиҳа кашид, ё гургҳоро таҳдид кард ва ё соҳибашро расонд, то ба ёрӣ расад. Магар савор ноларо шунид, ки аз байни барф ҷунбид. Мо аз тарс надонистем, ки чӣ кор бикунем. Ӯ миёнашро дошта ба по шуд ва сонӣ мисли шери ба хучум омода гашта андаке сарашро ҳам карда китфонашро бардошт, тозиёна болои сар давр занонда ба хучум гузашт. Гург наҷунбид, мазмун, зӯри худ ва зӯри одамиро медонист. Ман тоқат карда натавониста аз ҷои истодаам «Ҳа-а-а!» гуфта дод задам, аммо гург писанд накард (гӯянд, ки гургро зан эътибор нест!!). «Нарав, хо-о мардак, нарав!» аз ҷои истодаам дод задам, аммо мардак аз гург ҳам батар гапи маро гӯш накард. Аз роҳаш нагашт. Аз рӯи рафтораш он даррандари ду дарронидан мехост. Ӯ тамоман ба гург наздик шуда буд. Як гурги дигар он тарафтар ҳолати онҳоро дида, ҷукка

зада нишаст ва яқин буд, ки дар фурсати танг ба ёрии ҳамроҳаш расад. Савор ин ҳолатро надид, тозиёнаро чаппа гирифта ба фарқи сари гург фароварданӣ буд, ки гург фориғболона пойҳои ақибашро рост карда, ду-се қадам дур рафт ва нописандона боз қарор гирифт. Савор тозиёна ба дасти чап гирифт ва дасти рост ҳам карда мерафт, ки мазмун, корд дошт.

Гург ба замин парчин шуд, маълум, ки ба ҳучум омода гашт. «Нарав!» фарёд задам. Вале мардак чӣ дилпуриёе дошт, ки ӯ низ мисли гург ҳам шуда. ба чанги ин дарранда омода гашт. Як назар дидам, ки гургҳо ҳоло ҳам аспро пеш андохта гирд гардонданд. Фами асп набуд, дар наздиктар чанги одаму дарранда мерафт. Мардак китфу бозу бардошта худро бакуваттар гирифт. Гург якбора барҷаҳид ва ман дидам, ки чӣ хел одамиро зада яксонӣ замин карданӣ шуд. Аммо одам гургро реб дод: якпахлӯ афтида, кордро дар шиками вай дошт. Гург аз болои вай ҷаҳида гузашт ва одамиро афтида пиндошта, баргашта ба вай ҳучум овард. Ман беихтиёр ба вай наздик шуда будам, дидам, ки гург чӣ гуна ба мардак дахон андохт, ки даст ё рони ӯро канда партояд. Сағона садои пурхашм бароварда, сарашро ба ду тараф зуд-зуд афшонд. «Хӯрд» аз дил гузаронидам. Дод ҳам задам, ки ба мардак мадад шавад. Одаму гург чанг ба чанг буданд. Дидам, ки дасти тозиёна-дори мардак ба дахони гург фуру рафт. Ҳушам рафт. Хаёл кардам, ки гург мардакро аждаросо фуру кашид. Дасти мардак то оринҷ ба дахони гург рафт, сонӣ мардак ба замин афтид. Гург дар болои ӯ буд. Сурате буд, ки гӯё гург дасту пой ба танаи хобидаи мардак тира монда, зӯр мезад, то аз гӯшташ канда хӯрад. Аммо дахонаш кор намекард; дасту пой зада, ханҷол кашида, сару рӯй ва танаи мардакро чок-чок карданӣ буд. Аммо мардак даст ба гулӯи гург фурутар меод ва корди дасти росташ кор мекард...

Кавшҳо аз поям баромада, даруни барф монданд, парво на-доштам, ба майдони муҳориба наздик шуда, зуд аз ду пойи гург дошта озод бардоштам. Мардак ҳоло ҳам ба шиками гург корд мезад. Ман ҳар замон ба гурги дигар менигаристам, ки ногаҳон ҳучум наоварад. «Гардон!» гуфт марди ношинос. Ду пойи гургро тоб дода ба пахлӯ гардондам. Гург дароз хобид, дасти мардак ҳоло ҳам то оринҷ дар дахони гург буд. Ӯ дастро кашида гирифта натавонист. Ишора кард, ки чоғҳои гургро ба ду тараф кашам. Ҳамин тавр ҳам кардам; чоғҳо чунон дасти ӯро пахш карда буданд, ки дандонҳо ба банди дасташ рафта, қуфлу калид шуда бошанд. Зӯр зада, дандон ба дандон монда чоғҳои шахшудаи онро ба ду тараф кашидам. Мардак дастони озурдари бо азобе аз дахони даррандаи хуфта кашида гирифт. Остинаш лах-лах ва банди дасташ ажго-ажго буд. Гург ҳам хобид, мардак ҳам. Гурги дигар ҳайрон,

чукка зада буд, Дуртар дар доманаи адир чор дасту пой асп боло ва гургҳо шиками онро чок кардаанд.

«Хӯрданд...» ба мардак фаҳмонидани шудам. Мардак як сар бардошт ва бо чашмони сар он манзараро дида, «бояд хӯранд» гуфт... Ва аз нав сар ба рӯи барф гузошт. Бими онро доштам, ки гургони маст хамаро монда сӯи мо ҳучум наоваранд.

— Ака, бихез, ака! – гуфтам ба марди ношинос, ки пахлӯи гурги мурда камтар аз мурда набуд. – Акаи қиёматӣ бошӣ... Бихез! – такрор кардам, аммо ӯ наҷунбид. – Ака, бихез, ки хунук гузаронад, – гуфтам ва хунук хӯрдани поямро ҳис кардам. – Ака, барои мо азоб кашидӣ, илоҳӣ барака ёбӣ!..

Дар ҳақиқат хунук хӯрд, ки ларзид ва дастонашро сӯи ман дароз кард, то мадад кунам. Аз дасташ дошта бардоштам. Ковок шуд, қоматашро рост кард. Сару рӯяшро молид, сонӣ дастони хунолу-дашро рӯи барф дошта гӯё ки дар равшаноии он захму хуни даст медида бошад, қоматашро рост накарда зеҳн монд. Магар хунро дида сараш каловид, ки дароз парид. «Ака!» гӯён дод задам ва ба назарам намуд, ки аз ғзаб барф мегазад. Боз аз гапи ман мадад гирифт, ки сар бардошт ва охиста ҳасратолуд сӯи асп нигарист, «Аспи хуб буд» гуфт, сонӣ даст афшонд: «Қисматаш».

Санам кавши маро ёфта овард. Духтарҳо низ аз пай ӯ омаданд. Мардак одами зиёдро дида хоҳиш кард, ки гургро зери барф гӯр кунем. Ин кори душвор набуд, лекин духтарон аз мурдаи гург ҳам тарсида наздик нашуданд. Ману Санам дар як они воҳид ин корро ба ҷо овардем ва ба мардак халал нарасонидем, то аз манзараи аспхӯрии гургон чашм канад; бисёр ба ҳасрат ва андӯх менигарист.

— Намеравем, ака?

— Ҳа-ҳа...–ба худ омад ӯ ва калавида-калавида ҷониби деҳа равон шуд. Ману Санам аз ду пахлӯяш дошта мерафтсем.

— Надоред мара, айб,– гуфт ӯ ва гашташро тез кард. – Аз паси ман омадан гиред.

Мо аз паси ӯ равон шудем. Вале як чашми ман аз гургҳо канда набуд: онҳо сер шуда, ҷо-ҷо чукка зада буданд, парвои моро надоштанд. Ва чун фаро расидани рӯзро пай бурданд, пай ҳам қатор шуда сароқир боло рафтанд.

— Марҳамат, ин ҳавлии мо,– хонаҳои поҳсагии қаторро нишон дода гуфт мардак.

— Раҳмат, акаи қиёматӣ, бевакт шуд...

— Кӯдак нестед, ки ба гап дарорам. Марҳамат,– гуфта ӯ дарвозаро тела дод. То надаромадем, аз дарвоза дарун нашуд.

— Акаи қиёматӣ мегӯиву ба хона намедарой...

— Охир худатон мефаҳмед...

— Чира мефаҳмам? – гуфта аз ман пурсид, вале ҷавоб нагирифта ба дари хона наздик шуда, кӯфт.

Зане дарро кушод. «Меҳмон» гуфт мардак ва даруни дар афтид.

«Раис, ба шумо чӣ шуд?» – занак ба рӯи ӯ хам шуд.

Ман тохта рафтам, ки занакро аз воқеа огоҳ кунам, то натарсад. Занак чароғ афрӯхт, сару рӯй ва либоси шавҳарашро дида, тарсид.

— Натарс, хоҳар, шукр бикун, ки аз чанги гургон халос хӯрд, – гуфтам. Вале занак шавҳарашро монда ба афту андоми ман нигарист ва табъаш гирифта, турш шуд. Чунин қиёфа маро нафорид. Айби занак не, дар ин хангом ҳар кас ҳам бошад, ягон фикр мекунад, ки ин зану баччаҳои бегона бо шавҳари ӯ чӣ коре дорад ва боз ба ин аҳвол. Ман дигар тоқат карда натавонистам. – Хайр, акаи қиёматӣ, ҳазор раҳмат! – гуфта баргаштам. Занак ба рафтани мо монев нашуд ва вақте ки аз дарвоза баромадем, овозаш омад:

— Раис мепурсанд, ки шумо кистед?

— Роҳгузар! – ҷавоб додам ва субҳдам сӯи Душанбе равон шудем...

...Садафмоҳ арақ кард. Маълум, ки он рӯз ва ҳодисаро бори дигар аз сар гузаронд. Зеро он рӯз барои ӯ, барои духтаронаш, барои Санам ва барои марди ношинос рӯзи оддӣ набуд. Он рӯз онҳо аз нав таваллуд шуда буданд. «Аз он рӯз ана ҳамин Қумрӣ боқӣ мондааст» гуфта Садафмоҳ охи бадард кашида хест.

— Апаи Қумрӣ, одам намурад-а? – гуфт Анзурати дароз.

— Ҳа, одам намурад, бисёр рӯзхоро бинад... Касоне ҳастанд, ки умри дароз бинанд ҳам саргузаште надоранд, касоне ҳастанд, ки чил сол умр бинанд ҳам, нисфи умрашон қиссаю ҳодиса; номашон машҳуру оламгир. Ё қисмат чунин аст, оча?

— Қисмат чунин; ту, ки нисфи умрат дар сахро мегузарад, ба гапҳои писарат эътибор намедихӣ. Ӯ мегӯяд, ки «момо, ман дар мактаби нависандагӣ мехонам ва қисмати туо очамро менависам». «Фарҳанг» гуфтани ду китоби калонро бардошта омадааст. Ҳар рӯз ба ман хонад ва маънидод кунад, ки ҳар гап чӣ маънӣ доштааст... «Қирон» гуфтани калима будааст. Гӯё дар осмон ду ситора ё сайёра (мегӯяд) ба ҳам қирон мекардаанд – тарозуи баробар мешудаанд, агар кас дар ҳамон лаҳза зоида шавад, хушбахти дунё мегаштааст. Рӯдакию Ленин барин қасон - соҳибқирон, мегӯяд. Ва боз қирони наҳс ҳам будааст, акси қирони бахт. Ман аз ӯ пурсам, ки «мо дар кадом рӯз таваллуд шудаем?» мегӯяд, ки вақти қирони Моҳу Зӯхра. Касе, ки аз галаи гургон халос хӯрдааст, ачалро куштааст, хушбахти хушбахтхост, мегӯяд. Баччаи аҷоиб... Ҳар вақт аз ман хоҳиш мекунад, ки саргузаштамро ба ҳеч кас нагӯям.

...Он шаб чунон тўппарронӣ шуд, ки сарзамини тоҷик дар тамоми мавҷудияташ нашунидааст. Садои тири зиёде баромадааст, шамшерзани бисёре шудааст, хуни беомоне рехтааст, вале ин зайл ки дар дили шаб ин қадар тўп парронда бошанд, ҳеч кас ёд надорад. Ғуёе замин не, осмон қорзор гаштааст. Боз тўпҳо пайи ҳам таркиданд, Сонӣ акси садо барин рӯ-рӯи тунукаи сиёҳфом, ки ҳоло пешашро абрҳо панаҳ карда буданд, як бочкаи калон ғелида ва ғуёе ҷо-ҷо ба сангҳо бархӯрда, рости шикаста садо бароварда осмону заминро ба ларза оварда буд... Тундар ҷароғак зад. Як чизи азим дар осмон саҳт шикаст ва пош хӯрда, як порааш аз даруни хонаи онҳо гузашта рафт. Қумрӣ ғӯшон дошта ва ҷашмон пӯшида назди тиреза рост истод ва ёд овард, ки пеш аз ин ҳам чунин аросот шуда буд ё не? Ёд надорад. Ёд надорад, ки дар осмони сарзамини ӯ ин қадар садои дахшатангез шуда бошад, ин қадар мардум ба воҳима афтада бошанд. Ин водии ором ба ин дараҷа безобита гашта бошад. Танҳо ҷанги ногаҳонӣ тавонад мардумро ба таҳлука анозад.

— Ин чӣ гап аст, Қумрӣ? – назди духтараш омада ҳаросон пурсид Садафмоҳ.—А, ин чӣ гап?

— Абрҳоро парронанд.

— Ношургии қорашон, надонанд, ки ҷавонзанҳои дучон хастанд. Мардум тарсанд.

— Мардум аз чӣ тарсанд?

— Аз ҷанг.

Қумрӣ хомӯш монд ва ба садои тўпу раъду ҷароғаки тундар диққат дода, ҳаёлолуд гуфт:

— Ин ҳам ҷанг, оча... Ҷанги техникаю табиат... Агар ин хел накунад, донӣ чӣ шавад?

— Донам...

Қумрӣ тирезаро кушод. Борон ба лаби сатил мерехт.

— Кор чӣ шуду ҳол чӣ шуду... Пахтаро бало зад,— гуфт Қумрӣ ва пай бурд, ки тораҳои абрӯяш ҳам шуда ба мижгонаш пайваст; ҳалал расонад, бо ангуштон тораҳоро тахту ҳамвор кард ва ба модар, ки паҳлӯяш истода, шасту шиддати боронро тамошо дошт, гуфт: – Аз афташ соли «мор» тамомшавӣ надорад...

— Ман намедонам, ки одамӣ барои чӣ ба дунё ояд. Барои заҳмату азоб ё ягон гапи дигар ҳам ҳаст,—сухани духтарашро ба ҳамин маънӣ фаҳмида гуфт Садафмоҳ.

— Роҳаташ ҳам ҳаст-ку, оча.

— Чӣ будааст?

— Ҳар сол як моҳ қурорт...

— Ҳммм...

Магар ҷавоби ӯ модарро қонеъ накард, ки мад кашида дур рафт ва боз назди тиреза омада вазъи ҳаворо донистан хост. Аз

оби бороне, ки аз рӯи бомпӯшхо шорида, тарнобхоро пур карда, маида мерехт, сахни ҳавлиро кӯлмак карда буд.

Барқ чунон дурахшид, ки як нафас олам мунаввар шуд, раъд чунон гуррид, чунон қарсос зада рафт, ки гӯе ё шишаи нилӯии осмонро ба харсанге зада шикаста бошанд. Онҳо – модару духтар гӯшхо бо кафи дастон маҳкам доштанд, то аз чунин садои пуршаст ва тиросо кар нашаванд.

— Хаёлам, ки осмон афтид, – ба чоки гиребонаш туф-туф карда гуфт Садафмоҳ.

— Ғалтид, оча, ғалтид, – гамангез гуфт ӯ. – Ҳамин қадар меҳнатамон як пул шуд.

Шасти борон гашт ва ҳамвора боридан гирифт. Дар болои боми тунукаи ҷаҳон боз бочкаи холӣ оҳиста-оҳиста мегелид. Қумрӣ гумон кард, ки чунин бозии баччагонаи табиат ба зудӣ тамом нашавад. Ба хонаи дигар гузашт, ба ошхона даромад. Гӯё чизе гум карда, мечуст.

— Чӣ мекобӣ, Қумрӣ? – ба вай мадад кардани шуда пурсид модар.

— Ҳеч чиз, оча! – гӯё модарро ором кард ва боронию чатр гирифта, аз хона бадар рафтани шуд.

— Куҷо? Дар ин бевакғи куҷо меравӣ?

Қумрӣ баргашта ба модар нигарист ва паст ҷавоб дод:

— Ҷанг...

— Ҷанг мӯхтоҷи ту не, – аз китфи духтар боздошта гуфт модар. – Биист, бе ту ҳам мегузарад, Ту ҳоло ҷонфидо. Одам бояд худро эҳтиёт кунад, ғами худро хӯрад. Ту ҳоло ба ин чизҳо сарфаҳм намеравай, чунки дар ин бораҳо андеша надорӣ. Худат гӯй, ки оча, ту маро дар сахро зоидай... Ақаллан шабатро ором гузарон... Аз ту ҳама миннатдор, ҳатто замин. Лекин доништа мон, ки осмон ҳеҷ гоҳ миннатдор нашавад. Ба кори осмон шарик нашав. Ниҳояташ абрро аз рӯи пахтазор зада, болои кӯҳсор мерондаанд. Жоларо борон мекардаанд. Фоида надорад. Дар зери замин об бошад, аз як ҷо зада барояд, кори осмон ҳам ҳамин. Вай бояд борон диҳад, барф диҳад. Ё гапам нодуруст?

Қумрӣ ба гапи модар чандон аҳамият надод, Садафмоҳ ин чизро ҳис кард. Сонӣ чатрро аз дасти духтар гирифта гапро идома дод:

— Албатта нодуруст... Аз роҳат гардондам. Кори ношудани шуд, ин қадар обро аз замин бардошта натавонӣ, ин кори табиат, боз худаш бардорад, дастиёраш – Офғобро фармояд, дар чанд соат ин корро ба сомон расонад. Барои ҳамин... – гуфта ӯ оҳиста аз китфи духтар тела дод, то баргашта ба хона дарояд.

— Акама бинам, – хоҳиш кард Қумрӣ.

— Телефон бикун.

— Гумон дорӣ, ки ӯ дар хонааш?

— Телефон бикун, будану набуданаширо гӯянд.

— Не, оча дар ин бевактӣ телефон кардан хуб нест.

— Ман донам, ки дар чунин вазъиятҳо ӯ дар хона нашинад: ё дар сахро ё дар идораи райком... Ту намедонӣ, оча, ин калонхоро. На шаб ором доранд, на рӯз. Ба назари касоне, ки надонанд, гӯё онҳо фақат хузуру халоват доранд. Ин хел не. Ҳама ғаму ташвиши дунё дар гардани онҳост. Алалхусус дар чунин вақтҳо на райком ором дорад ва на раис...

Қумрӣ қасдан раис гуфт, дигар вақтҳо назди очааш «акам» мегуфт ва ҳар гоҳ он шаби зимистонро ёд меовард; шаберо, ки онҳоро аз дахони гурги гурусна халос карда буд. Баъди он воқеа онҳо боз назди ӯ рафтанд, дурусттар шинос шуданд, акаю хоҳар гаштанд, рафтуо карданд. Ҳатто Мулло Шоқир аз ин ҳодиса огоҳ гашта назди марди савор омада миннатдорӣ кардааст. Ин гап барои Қумрӣ хотира шуд. Ҳоло дар бораи раису борони арасоту кишту пахта фикр кунад. Раисро барои он дидан хоҳад, ки ҳамроҳ сахро рафта бинанд, ки табиат барои меҳнаташон чӣ подоше бахшидааст.

— Шаб рӯз шавад, Қумрӣ,– ташвиши ӯро дида гуфт модар.

— Дер шавад.

— Чӣ, ту зери борон киштро аз нав сар карданӣ? Пеш дар пахтазорон ин хел ташвишҳо набуд. Мекориданд, шавад-мешуд, нашавад-не. Вале аз бозе ки дар ин водӣ муҳоҷири бисёре омаду касбу ҳунар пахтакорӣ шуд, ташвиш зиёд гашт. Солҳое омад, ки дубораю себора пунбадона коштанд.

— Имсол ҳам мисли ҳамон солҳост...

Садои тӯпҳо басанда шуданд, аммо борон беист меборид. Қумрӣ дар сахни ҳавлӣ ҳайрон монда, кӯли сахро дида гумон дошт рӯи оламо об гирифтааст, оби азов. Ҳоло дар гӯшаи дигари осмон раъд ғуррид; хооо дар он чо: дар болои кӯҳҳои баланди қониби Машрик, ки дар дунё баландтар ва гарантар аз онҳо кӯҳе нест ва тундар чароғак зада ҳар донаи «гӯгирд»-и фурузонаширо ба дараҳои хомӯшу жарфи кӯҳсор меафканд.

Қумрӣ дар хона намегунҷид: на хоб дошт ва на оромӣ; на баромада ба сахро рафта метавонист, ақаллан то назди раис (ҳоло директор, вале ҳама ӯро ҳамчун раиси колхоз шиносанд ва «раис» дар забонашон шиштааст), равад ҳам хуб. Ӯ аз тиреза берун менигарад. Самти шарқии осмон бунафшаранг гардад, тарҳи силсилакӯҳ, ки чанубу шарқии водиро ҳалқа гирифтааст, аён шавад. Кӯҳҳо мояи ифтихори тоҷик, аммо пешбанду пешгир, ки кас дурихоро дида натавонад. Барои он сӯро дидан ба қулла бояд баромад; саҳт захматгалаб. На ҳар пой то баромади он бипояд... Субҳ дамад, дили Қумрӣ тапад. Ӯ мӯза ба пой кашида буд ва

надонад кучо равад. Аввал аз раис хабар гирад ё рост ба сахро равад? Каллаи худ гаранг кунад. Наёрад, то масъалаеро ҳал кунад. Ин хел набуд, ҳатто масъалаи зиндагию рӯзгорро худ ҳал мекард, худ ғами хоёнаю дарро меҳӯрд, вале ин кори дигар: табиат, ки ба сараш ин қадар мусибат овардаст, бемаслиҳат ягон кор ҳал карда нашавад. Дар ин масъала гап гапи раис, балки раис ҳам ии чизро ҳалу фасл карда натавонад...

— Як пиёла чой намегирӣ, Қумрӣ? – азми сафар кардани ўро дида гуфт Садафмоҳ, ки баробараш шабзиндадор буд ва ғаму андӯҳи духтарашро бо ҳам медид.

— Баъд! – ҷавоб дод Қумрӣ ва аз дарвоза баромад.

Ў гумон дошт, ки чойи дамкардаи модараш хунук нашуда баргардад, аммо ин хел нашуд. Ба идораи раис надаромада ҳама гапро фаҳмид: аз ҷиготи варамидаи мардум, аз вачоҳат ва авзоашон маълум буд, ки имшаб мижа таҳ накардаанд. Табиат ҳамаро ранҷонидааст. Қумрӣ ба идораи раис даромад, саломашро раис ба ишораи сар алейк гирифт. «Духтари командир» нагуфташ, хафагиаш маълум. Сонӣ ягон гап дошт, ки ба вай бардавом нигарист. Қумрӣ сар ҳам кард: «итоат». Ин маъниро чуз раису Қумрӣ касе нафаҳмад. «Ҳама умед ба ту, ба бригадаи ҳозиркорат» маънии нигоҳи раисро чунин фаҳмида буд Қумрӣ...

...Офтоб баромад. Ҳама дар сахро шуданд. Замини нарм оби борони арасотро фуру кашида буд. Чӯякҳо ҳамвор шуда буданд. Чо-чо лойоба монда боқӣ ҳама чо гӯё ба дасти гилкори мохир «исмоилдавонак» шуда буд. Ягон тора ва барги сабзе аз дубаргаҳо наметофт.

«Офат!» сахар боз як калима гап зад раис. Ў солҳои зиёд кор карда ин хел офатро надида буд. То аз району вилояту республика намоянда омада «офат»- ро наид, акту тасдиқ накард, асару зиёни «офат» аз сари онҳо бардошта нашуд, ба кор даст назаданд. Жола дарахтонро низ баргрез карда буд.

Роҳи ноҳамвори миёндашгӣ низ монанди замини кишт дар пастиҳо об чамъ карда буд. Раису парторгу Қумрӣ ва дигар роҳбарони колхоз азми бозгашт карда, бар-бари роҳ мерафтанд, аз пас мошини боркаше омад. Онҳо гумон карданд, ки худӣ ва чун наздик ояд, боздорад, аммо мошин баробари ба онҳо наздик шудан чунон суръат гирифт, ки лойобаи роҳ қади дарахт боло шуда ба саропои онҳо рехт. «Беадаб!» аз паси мошин нигоҳ карда гуфт раис. Қумрӣ низ ба мошину рақами он нигоҳ карда шинохт ва аз раис шарм дошта сар ҳам кард. «Ҳама одам шуданд, вале ин харкалла одам нашуд» ба лойобаи либосаш нигоҳ карда гуфт, раис. Қумрӣ замин накафид, ки дарояд. «Кӣ будани ўро худатон медонед, раис» гуфтани шуд, вале забонаш нагашт; аз чониби ронанда низ шарм дошт. Дигарон дили раисро бардорем, гуфта сухани раисро

хуб таквият доданд. Қумрӣ гӯш ба карӣ зад ва аз ҳад ки гап зиёд шуд, ӯ гумон кард, ки гӯшона гӯянд. Сурху сафед шуд худ ба худ, дар дил ронандаро дашном дод; дуои бад кард ва «беадаб»-ро ёд овард... Агар ӯ хурд буд, як гапе. Хурд нест, баробари худи Қумрӣ. Бояд шарм дорад. Аммо ронанда ин корро қасдан кард; Қумрӣ хубтар донад. Барқасди Қумрию раис кард. Ин қиссаест, аммо Қумриро фочиа. Қумрӣ ҳеч гумон надошт, ки ин чавон ӯро то ба чунин хориҳо барад. Ваъдаю воиз ин хел набуд...

Вақти дар омӯзишгоҳи духтаронаи шаҳри Душанбе хонданаш ҳамин кас – Додхоҳ ӯро дар роҳи байни мактабу хобгоҳ дучор омад, як нигоҳ карду дилаш шуввӣ фурӯ рафт, аммо забонаш гирифт кард, чизе гуфта натавонист, нигоҳе карду гузашт. Қумрӣ аҳамияте ҳам надод. Чавон баъди чунон нигоҳ ҳар рӯз сари роҳи духтар мебаромад. Охиста-охиста нигоҳ ба салом гузашт ва салом ба харф. Аввалҳо Қумрӣ ба сухани чавон эътиборе намедод, сонӣ ба дилаш як даста оташ афтид ва гирифтос шуд. Вомехӯрдагӣ шуданд. Ҳар бори дидор Додхоҳ намедонист, ки аз хурсандӣ чӣ кор кунад. Хулоса, гаштанду гаштанд ва Лайлию Мачнун шуда ба ҳам расиданд. Фарқ аз Лайлию Мачнун афсонавӣ дар он буд, ки онҳо номурод буданд, инҳо ба мурод расиданд. Ҳамин чиз эшонро «ишк» буд. Ишк чунон зӯрӣ кард, ки Қумрӣ аз баҳри хондан баромада, думи Додхоҳро гирифта ба водии Вахш омад. Чашми ошиқ – кӯр. Садафмоҳ ба ин кор розӣ набуд. Падараш Мулло Шокир хабар надошт. Падарандараш Юсуфҷон (ҳарчанд Мулло Шокир духтарашро ба номаш гардонда ихтиёрро ба ӯ дода буд) ба ин кор шарик шудан нахост. Садафмоҳ дид, ки илоҷи гузеш нест, ҳамроҳи духтараш ба водии Вахш кӯчид – ба колхозии «Коммунизм». Юсуфҷон «ман муҳоҷир шуданӣ не» гуфта ба онҳо ҳамроҳ нашуд. Муҳоҷирӣ ба Садафмоҳ хуш омад. Ӯ гумон кард, ки ҳама орзую умеде, ки аз зиндагӣ дошт, дар симои духтараш мебинад. Духтарашро арӯси арӯсон карданӣ буд. Аммо гап дигару амал дигар, орзу дигару висол дигар будааст...

Солҳои баъди ҷанги ҷаҳонӣ тӯю сур он қадар дабдабае надошт. Мардум нодор буданд, ғайр аз ин андешаи ҷанг, азобу машаққат аз сарашон дур нашуда буд, тарс ва биму ҳарос ҳам доштанд, ҳаёли фардо аз сарашон дур набуд, асари ҷанг ҳоло ҳам мардумро меларзонд. Онҳо ҷангзада шуда буданд. Ин ҷанг хеле дур аз кишвари тоҷик гузашта бошад ҳам асари худ ва захми худро боқӣ гузошт, хонадоне набуд, ки нафаре аз он ба ҷанг нарафта бошад. Аз ҷумла падари Додхоҳ низ рафта маҷрӯҳ баргаштааст. Одами хуб ҳама вақт писарро насихат кунад, аммо насихат писар нафорад. Ба чавонони имрӯза насихат чизи зиёдатӣ тобад. Онҳо чӣ кор карданро донанд. Аз ҷумлаи корҳои дидаю доништа ба Қумрӣ ошиқ шудан буд. Чавон Қумриро нағз дида гирифт. Ба

қавли ӯ агар ин кор намешуд, худро ба балое гирифтормекард. Ана акнун ёбу гир. «Додхоҳ Қумриро нағз дида гирифт», афсона шуд, мухаббати ӯ ба рашк гашт; рашке, ки ба қавле мусича лаби бом нишаста «ку-ку?» гӯяд, рашк кард: ба наздикон, ба ҳамсояхо ва ба хар марде ки ба даргоҳи онҳо ояд, рашк кард. Баъд маҷбур шуданд, ки аз замини колхоз замини назди хавлиғи гирифта, иморат сохта, кӯчида раванд. Рӯзгорашонро ҷудо карданд, аммо рашки шӯ поён наёфт. Қумриро кор кардан намонд. «Ҳусни зебои ту барои сахро не» гуфт. Аммо Қумрӣ аз қисмати модар ибрат гирифта, кор кардан хост. Аввал писараш ба кори ӯ монёе шуд, сонӣ калонтар, ки шуд, Қумрӣ ба кор баромад. Додхоҳ як бор гуфт, ду бор гуфт, баъд ки нашуд, таҳқир кард, дашном кард ва «фоҳиша» гуфт.

«Ман медонистам, ки ту рӯзе ин гапро мегӯӣ,—ҷавоб дод Қумрӣ.— Модом ки ба суханонат бовар карда, ба ту расидам, чаро «фоҳиша» нашавам?» Қумрӣ ҳамин қадар гуфт. Дилаш хунук шуд. Баччаашро гирифт, очаашро гирифт, ба Душанбе омад. Ба курси механизаторӣ даромад. Додхоҳ чандин бор омад, узр гуфт, ихзори пушаймонӣ кард, аммо Қумрӣ. то мактабро тамом накард, ба водии Вахш барнагашт.

Қумрӣ модарашро ҳамроҳ гирифт, «набераатро бонӣ мекунӣ» гуфт. Бори дигар ба ваъдаю воизи Додхоҳ бовар кард. Гӯё аз нав хонадор шуд. Падархондаш – раисро пушту паноҳ доништа ба кори сахро баромад, шогирди механизатори колхоз шуд. Додхоҳ боз девона гашт. «Раис ба ту падархонд не, падарфалон!» дод зад ӯ ва дасту пой Қумрӣ ях гашта ба замин нишаст. Бо қафи дастон гӯшқо маҳкам кард, чашм пӯшид, то чизеро нашунавад ва касеро набинад.

Он гапро се тан шунида буданд. Қумрӣ аз модараш хоҳиш кард, ки ин гапро ба касе нагӯяд, то овоза шуда ба гӯши раис нарасад. Зеро Қумрӣ гумон карда буд, ки гап бо ҳамин тамом шавад, ӯ боз трактор ронад ва шавхар барояш пунбадона кашонад, пахтаи чидаашро ба хирман барад. Аммо кор бо ҳамин анҷом наёфт. Додхоҳ аз гапаш намонд; гап шуд, овоза шуд, қисса ба гӯши раис расид. Раис хафа шуд, мулоҳиза кард, сабаби ин дасисабозихоро донистан хост. Қумрӣ азми аз ин ҷо рафтан кард, аммо раис нагузошт. «Ба кайк ситеза накун,— гуфт.— Ту ҳозир кӯчида равӣ, гап зиёд мешавад». Чунин маслиҳатро Додхоҳ фаҳмида девона шуд. Бо мошин дарвозаро тела дода даромад. Мошинро зери воич монда, калавида-калавида хона ва авгушт ба сӯйи дарвоза тир карда фармуд:

— Ана роҳ!

Қумрӣ ишораи ӯро фаҳмид.

— Баро!... Дафъ шав!...—холо ҳам сархам ангушт сӯи дарвоза тиросо медошт.

— Худат дафъ шав!!! – ба забон омад Қумрӣ.

— Ҳа-а, забон баровардӣ? – сар бардошта сӯи Қумрӣ кадам гузошт.—Ҳа-а... падархалонат роҳ нишон дод... Ӯро пеш кун, ман бемалол рафта оям, гуфт... А?... Бе ҳамин ҳам бемалол, бе ҳамин ҳам касе пишаки ӯро пишт нагуфтааст. Хонаи худаш барин даромада барояд. Намефаҳмам... Ба очаат – ака, ба ту – падар... Кӣ дидааст, акаи модар ба духтар падар шавад. Ин гапи кучо? Ту маро анг гумон накун, гӯлу гумроҳ худи ту... Падар гуфта пеши пояш мегелӣ. Гумон дорӣ, ки рафтори туро касе намедонад. Дуздию ғаррӣ таги саргини хар, гуфтаанд... Дар ҳама чо гап, ки ту зани рӯирости раис...

— А-а-а!!! – даҳони кушода бо кафи даст маҳкам кард Қумрӣ.

— Ира ҳама медонанд, манчалақӣ!

— Оча-а-а!!! – дод зад Қумрӣ ва Садафмоҳ аз гӯшаи ҳавлӣ дартоз омад.— Оча... Оча... раисро чеғ зада биё, оча...

— Раис нагӯ, акахалон бигӯ,— сӯи Қумрӣ хучумовар шуд Додхоҳ.

— Ҳо дар даҳани отат... Ҳо бар падарат лаънат,— тираки ордолуди аз ошхона овардари ба сари Додхоҳ бардошта гуфт Садафмоҳ— Ба ту сағбачча гап назадам, ёзидӣ? Ҳаромзодари одам гуфта, духтарма пеш-пеш кардам, подошаш ҳамин?..

— Ман ҳам гумон накарда будам, ки духтари ту ин хел...

— Чӣ хел? Чалаб? А? Доштиша? Дидиша? Ку, гап зан, хеза-лак!

— Чӣ?!

— Чизе, ки шунидӣ! Алам мекунад-а? Агар Қумрӣ чалаб бошад, ту гуфтагим... Ана акнун баромада дафъ шав!

— Чаро дафъ шавам, ин чо манзили худам...

— Не, ин чо на ту манзил дорӣ, на ман, ҳама омадаем: муҳочир-ру мусофир. Ҳама барои ободии ин сарзамин омадаем. Ту аз Хатлон, ман аз Душанбе, ин чо Вахш. Дониста гап зан. Агар ту мардӣ надошта бошӣ, ба зани худат тӯхмат зада, ӯро бадному шармсор мекарда бошӣ, ору номус накарда, ӯро чалабу фоҳиша хонда, боз бо вай рӯбарӯ мешуда бошӣ, ман ҳамчун зан ба ин тоқат карда намставонам. Ман аз рӯи ин хел домод безор, ман ин хел марди беора латтаи фаршшӯӣ ҳам намекунам. Ана акнун,— даст сӯи дарвоза кард ӯ,— хуш омадед, домоди азиз. Ман аз номи духтарам шумо – домоди нестандарчаҳонро талок кардам...

Додхоҳ то ин дам худро ба мастӣ мезад, якбора хушёр шуда баркосо сӯи Қумрӣ нигарист. Қумрӣ аз тиреза чониби дарвоза чашм дӯхт. Ҳатто мича намезад, гӯё сухани модарро нашунида

буд. Ба назари Додхоҳ чунин расид, ки онҳо барои ин гапро гуфтани модар пешакӣ маслиҳат кардаанд. Бо вучуди он нигарон, ки Қумрӣ «талок»-и модарро рад карда, тарафи ӯро гирад ва гапатро гашта гир, оча, ғяд.

— Равед, махсум, равед, – ришханд кард Садафмоҳ.–Хурмату эҳтиром аз ин зиёд намешавад. Ба ҳамаш ридед, махсумчон.

— Ту бева, чӣ ҳақ дорӣ, ки мара талок кунӣ?

— Духтара ман зоидаам, на ту... Думата хода кун, хайвон! – пургазаб шуд Садафмоҳ.– Ман одамвор гуфтам...

— Ҳа-а,– яхи обкушода барин чунбид Додхоҳ ва сар афшонда ба гап даромад:– Ҳа-а, дунё наркуши модапарвар шудай. Зан мардро талок кунад... Талоқи зан ҳисоб не... Баъд ту, бева, чӣ ҳақ дорӣ, ки мара талок кунӣ,– такрор кард ӯ.

— Бар даҳонат лаънат сағира, одам нашудӣ, нашудӣ. Қумрӣ найрангҳои тура нафаҳмид. Аз ин тӯҳмату пешхезихои ту шарманда шуд. Ҳоло ҳам надонад, ки рафтори ту ишқу муҳаббат набуд, аз калини духтарони мулкат тарсида, ба Қумрӣ часпидӣ...

— Тут- ту... Охир, бева, ман тура нагирифтаам-ку...

— Ҳо дар даҳони отат...– дов кашида пеш рафт Садафмоҳ ва тираки дасташ шамшеросо ҳаворо бурида ба дар бархӯрд. Домод аз таҳдиди Садафмоҳ тарсида пас-пас рафт. То ин вақт худро зӯровар мепиндошт, вале ин дам зӯр омадаш, ки чанговари шикастхӯрда барин ақиб нишаст. Ба Садафмоҳ худро ғолиб доништа, тиракро ба замин зада гур-гуркунон чониби ошхона рафт.

Вале кор бо гур-гури ӯ анҷом наёфт. Домод зани чафокашида барин миёни ҳавли истода бо тамоми овоз дод зад: «Мардум, хо, мардум, дунё охир шудааст! Кучо дидаед, ки зан мардро талок диҳад?!, Ҳо мардум! Беваи хушдоман мара талок дод...»

— Хуб кард, ҳаққи ин хел домод ҳамин!–касе аз мардумони назди дарвоза чунин посух дод.

— Маймун! Талоқатро додам! Боз чӣ маймунбозӣ дорӣ? – тирак ба фазо бардошта омад ӯ. – Халқро чамъ оварда маймунбозӣ мекунӣ?!

Аммо халқро чизи дигар лозим буд: сабаби мочаро донистан мехост ва бештар ҳама нигарон буданд, ки аз хусуси раис гап шавад ё на? Байни онҳо гӯшакию миш-миш рафт ва ба ҳар саволу ҷавоб ва таънаю маломат бодикқат гӯш дода байни ҳам гуфта мешуниданд ва сарчунбониҳо доштанд, ки маънои шармандагиро дошт ва ҳам маънои «афсӯс»-ро. Аз рафтори домод дида омадани «халқ» ва нағмаашон Садафмоҳро бештар ба хашм овард. Ӯ хост ин домоди «баобрӯ»-ро ҳамроҳи «халқ» тела дода аз дарвоза бароварда, ба дарвоза қуфл занад, сонӣ пушт ба дарвозаи пӯшида така дода, охи дароз бароварад, ҳама чизро фаромӯш кунад. Вале ҳаёли ӯро домод парешон кард:

— Ту шаттоҳӣ нақун, аввалаш, ту зани ман не, духтарта ба-
рор, бо ман гап занад, дигараш, на ман аз ин хона биравам, ту
бирав!

— Ҳамту?

— Ҳамту!

— Ту барин домоди занмиҷоза ман талоқ кардам, на духтарам.
Бирав!.. Агар наравӣ...– хитоб кард ба таҳдид ва рӯймол аз сар
гирифт.– Агар наравӣ, кашола карда назди ҷамоат мебарам! – саҳт
гирифт Садафмоҳ ва назди домод омада рӯймол ба гарданаш
андохтани буд, ки Додхоҳ пас-пас рафта пичингомез гуфт:

— Назди раис бубар, хубтар химоя мекунад,– ва даст ба химоя
худ пеш ёзонд, то Садафмоҳ ба ӯ дарафтида мочарои дигаре
наҳезонад,– Ҳох-хо! Назди раис бубар!

Садафмоҳ пичинги ӯро шунид, вале эътибор надода, таҳдидро
давом дод. Бо рӯймол кор буд нашавад, тиракро ба сари ӯ бар-
дошт. Бачаҳои ба «тамошо» омада ин чизро бозӣ пиндошта «ҳа,
ҳа, ҳа!» гӯён Садафмоҳро шерак кардани шуданд. Аммо Садафмоҳ
ҳамаи онҳоро селай мурғони поруков пиндошта «кишк-кишк»
гуфта, дастак зада, аз дарвоза берун кард.

— Хайр, холо биист, ту бевара...

...Сӯҳбати модару духтар аз он хусус буд, ки ин гап ба гӯши
раис нарасад. Барои гапи як бепаровездахон обрӯи одами номдо-
ру баобрӯйро резондан хуб нест. Муносибати онҳоро мардум аз
рӯи одаму одамгарӣ донанд, вале аз бом тароша афтидагӣ барин
ин гап аз кучо пайдо шуд? Онҳо надонанд. Гапи нокасон, гапи
нотавонбинон, гапи худширинкунакҳо: оламро вайрон кунанд
онҳо, онҳое, ки на нон доранду на ном. Одамро одам вайрон
кунанд, оламро низ одам вайрон кунанд. Хело одам даркор, ки аз
олудагию тӯхмату гапи мардум худро канор дошта тавонад. Қумрӣ
рӯи хавлӣ гашта фикру андеша кунанд, ки «гап» дар маҳалла паҳн
шудааст ва акнун ба маҳаллаҳои дигару колхозу ноҳия равад ва ба
гӯши раис расида, нохуши ба миён орад. Бехтараш худи ӯ буду
шуди гапро ба раис фаҳмонад.

— Оча, ин гапро ба раис нафаҳмонида нашавад, а? – аз беруни
дарвоза баргашта пурсид Қумрӣ.

— Чӣ хел ба ӯ мефаҳмонӣ? – ба танг омада, кафи дастон сӯи
духтар боз карда, таҳдидомез фармуд модар.

— Ҳамаашро ба ӯ рӯи рост мегӯям.

— Чӣ, дигар бо шавҳарат муросо кардани нестӣ?

Аз чунин саволи модар Қумрӣ хайрон монд, шах шуд. Надонист
чӣ ҷавоб диҳад. Чашмонаш ҷониби модар саволомез, гилаолуд ва
ҳасратӣ дӯхта шуданд. Модар маънии нигоҳи ӯро фаҳмид. «Талоқи
ман ҳисоб не» гуфт. Қумрӣ саҳл монд, ки дар ҷояш бишинад.

Дигар хел модар мебуд, барои бахту тахт бо ӯ чанчол 'кардан имкон дошт; Қумрӣ ба рӯи чунин модар давида натавонад. Ҳар зан зайли Садафмоҳ модар шуда натавонад. Ба назари ӯ дар олам ин хел модар набуд ва баъди он ҳам буда натавонад. Фақат барои чӣ он вақт тезӣ карда ба Додҳоҳ «талокат кардам» гуфту акнун «ҳисоб не» мегӯяд. «Чӣ маънӣ дорад ин ҳама?» охиста барои худ пичиррос зада гуфт ӯ ва даҳон кушода зӯран ҳаво гирифт.

— Нафаҳмидам, оча.

— Ҳоло мефаҳмӣ... Вай ҳам мефаҳмад: ду-се рӯз саги кӯча барин гардад, мефаҳмад... Лекин, вой бар қонат, ки ин гапро ба раис гӯӣ. Медонӣ, ки ин раиси мо кист?.. Намедонӣ, донӣ ҳам, кам медонӣ. Ҷуро халқи Мовароуннаҳр донад. Як бор ҳайфи меҳ-натам, ҳайфи некиҳоям, гӯяд, чӣ шавӣ? Чанд пула одам мешавӣ? Ку гап бизан! Ту нагӯ. Мон, вай рафта гӯяд. Даҳонашро кушояд, раис чӣ кораш кунад. Раис одами оддӣ мебуд, қаҳрамон мешуд? Орден мегирифт? Ё ба ту барин занани бесоҳиб ин қадар ёрӣ карда баробари худаш боло мебардошт? Худ азъои ҳукумат мегашт? Э-э-э, мон гуфтан гиранд. Аккоси сағ ризки гадоро кам накунад... Фақат ба некӣ завол нест, дигар ҳама чиз завол дорад, поён дорад. Раис ба касе бадӣ накардааст. Ҳатто ҳамон гарданпаридаро фарёд карда, ба роҳи рост равон кунад. Агар бад мебуд...

— Ман кӣ будани раисро донам, оча!.. Лекин ба он бадмаст чӣ мегӯӣ?

— Дар вақташ ба ту гуфтам, «ин ишқ, оча, ту инро нафаҳмӣ, давраҳои шуморо об бурд» гуфтӣ. Ана акнун ишқро тамошо кун. Ба таги чил рафта истодаед, аз кучо ин гап баромад, ман ҳайрон. Ман ин нағмаҳоро нафаҳмидам.

— Нағмаро ман набаровардам-ку, оча! Худи вай чиннӣ. «Тоқӣ напӯш, мӯятро чамбар накун, ба чашму абрӯят усмаю сурма на-каш» мегӯяд...

— Ба саҳро набаро...

— Ҳа.

— «Ҳа», ки бошад, аз баҳри шавҳарқонат набаро, гапашро гӯш кун. Зиндагӣ ширу шакар мешавад.

— Акнун намешавад, оча...

— Нашавад, роҳи дигар бояд чувт.

— Барои ҳамин назди раис рафтан лозим...

— Не! Барои ин гапҳои беҳуда назди ӯ рафтан лозим не. Ҷуро овора накун, вай вазифаҳои дигар дорад.

Қумрӣ ба гапи модараш гӯш кард. Хеле ба хаёл рафт, баъд ба хулосае омад, ки «ҳа-а!» мадд кашид ва аз сари кат хеста рӯи ҳавлӣ қадам зад. Модараш ба қаду бастӣ ӯ назар карда, хулоса баровард, ки шавҳараш рашк барад. Шояд нағз диданаш ҳам ҳамин бошад. «Нағз бинӣ, рашк кунӣ, бад бинӣ, баҳона чӯӣ».

Қумрӣ тоқат карда натавониста назди раис рафт. «Тинҷӣ?» пурсид раис. «Ҳа-а» дуздондаовоз ҷавоб дод Қумрӣ. Раис ларзиши овози ўро пай бурда «не-е, ягон гап будагӣ барин» гуфт. Қумрӣ «не раис, ҳеҷ гап не» ҷавоб дод ва дар таги дилаш хичолат кашид, ки дурӯғ гуфт; боз барои он ки шояд раис аз мочаро огоҳ бошад гӯлпурсӣ кунад. Чашм ба рӯйи раис нигарон истод. Раис ё ғамист ва ё патӣ пири задааст. Абрӯвонаш зер хамида, чашмонаш фуру рафта, рангаш кохидааст. Сархам аст. Қумрӣ хуб ба ў нигарист ва чун раис сар бардошта сурфид, нигоҳаш сӯйи дар рост шуд.

— Чӣ гапҳои нав? – ғайри чашмдошт пурсид раис.

— Гапиш нав нест, интизори пахтачинӣ.

— Ҳмм... Рав, ба апа гӯй, ки оши туппа тайёр кунад.

Чунин фармоиши раисро низ Қумрӣ чашм надошт. Чун гоҳи омадаш андаке карахт шуд, сонӣ ба худ омада, хомӯш бархост ва назди дар рафта, бозистода «Соати чанд-ба тайёр шавад?» гуфта пурсид.

— Ду, -кӯтоҳ ҷавоб дод раис.

Қумрӣ чун ба хона расид, надонист. Модар аз тез омадани ў хайрону парешон гашта, нигарон истод ва андаке табассум карда, хоҳиши раисро ба модар гуфт.

— Рост гӯй?

— Рост гӯям, оча... соати ду...– гуфта аз паи рӯбучини хавлӣ шуд.

Садафмох то ошхамир гирифта, боз карду бурид. ки соат ду шуд. Раис наомад. Қумрӣ пиёзи сабзу кашнизу наънои резакардаро дар табаки ҷубӣ гирифта, болашро бо суфи сафед пушонд ва аз дер омадани раис парешон шуда, то сари кӯча баромад. «Маро фан кард» гуфта пештар ва оҳиста-оҳиста то идораи раис рафт. Ва садоеро шунида, дар паси дар бозистод. Аз дарун садои маншаю баён меомад:

— Шумора хурдон падару калонҳо бародар гӯянд, вале ин кори кардаатон чӣ?

— Чӣ кори кардаам? – асабонӣ нашуда гапро аниқ карданӣ буд раис.

— Чӣ кор карданатонро хуб медонед,– овози Додхохро монад.

Қумрӣ қадаме пас кашид, то баргашта равад, то шӯ ўро дида девонагии дигаре накунад, аммо пояш бемадор гашта, пас намерафт.

— Ман хаёл доштам, ки Қумрӣ туро одам мекунад, лекин ту одам нашудӣ, бачча.

— Қумрӣ шуморо одам кард, бас-дия...

Садои пуршаст афтидани курсӣ омад, сонӣ хомӯшӣ шуда рафт. Қумрӣ донанд, ки ин ниҳояти ба ғазаб омадани раис бувад; ў, ки

газаб кард, бо каси баддидааш гап назанад, ин як ҳукм барои он одам. Қумрӣ ҳолату авзои раисро тасаввур карда, дандон соидани ўро пеши назар оварда тавонист; мочарои дигар нашуданаҳам аниқ буд, бо вучуди он диққат дод, то аз идораи раис чӣ ҳарфу садое ояд. Дили ў чунон танг шуд, ки ҳолиё чизе бояд битарқад; шояд раис газаб карда, Додхохро чун ҳаппак аз дар бурун андозад. Ҳозир... ана ҳозир... Дари идораи раис пуршаст кушода шуд ва ба ҷои дил тори асаби ў канда шудагӣ барин фарқи сараш ҷаззӣ кард.

— Даро, ман назди ту рафта истода будам. — Қумриро аз дар дуртар дида гуфт раис.— Даро, ин хуносоятро гирифта бар, даро! даро! — такрор кард раис, аммо пой Қумрӣ нақашид.

— Ман ба вай гап надорам, падар. Вай гапро нафаҳмад...

— Ту гапро мефаҳмӣ, раисат мефаҳмад, мо намефаҳмем,— аз дар сар берун карда гуфт Додхоҳ ва баъди ин гап Қумрӣ тоқат карда натавониста зада даромад.

— Ту чӣ мехоҳӣ аз ман? — аз гиребони ў гирифта ва ба девор рост карда дод зад Қумрӣ.

— Ман аз ту? Ман! Аз ту? (Аз дахонаш бӯи туршии май омад) Ҳеч чиз! Ман аз ту ҳеч чиз!— дасти Қумриро аз гиребонаш раҳо кардани шуда, суп-сурх гашта гуфт Додхоҳ.— Очат талоқам дод, (қасдан ин гапро дар пеши раис гуфт ў, то ў ба суханони пештар гуфтаи Додхоҳ бовар кунад). Ба ҷои ту ў мара талоқ кард... Ман аз ту, гуфтам-ку, ҳеч чиз намеҳоҳам, фақат мехоҳам донам, ки ин дилхунокира миёни мо кӣ андохтаӣ?

— Худат... Худат дили ҳамаро хунук кардӣ. Ана бо чунин рафтотар, бо майнаи харобу пусидаат. Дар дунё ҷуз гапи харома, ки ту мегӯӣ, гапи дигаре нест? Дар олам ғайри ту каси дигар зан надорад? Ба ғайр аз зани ту дигар зан кор намекунад? Наход ки зан коргар шавад, фоҳиша мегашта бошад?.. Ту барин мардро аз забонаш овехтан лозим... Дар ҷаҳон одаму одамгарӣ мурдааст? Хайру эҳсонро Худо гирифтааст? Ту чаро ин қадар палид, ин қадар ифлос, ин қадар бадбӯӣ, ин қадар дилат мурдор?! — дод зад ва ба рӯи шӯ як шаппотӣ фаровард.

Додхоҳ чизе нагуфтани буд, аммо шаппотию зан саҳт расид. Ўро пуршаст тела дода пичинг зад:

— Ин қадар дар паноҳи раисат булбули гӯё шудӣ?

— Раис танҳо пушту паноҳи ман не, пушту паноҳи ту, пушту паноҳи ҳама...

— Бачча, баро, бирав... Як моҳ фикр бикун, баъд ба назди ман биё. Барои ҷанҷол не, барои сулҳу салоҳ биё. Зиндагӣ кардан нахоҳӣ, ба хушӣ ҷудо бишав... Замони босмачигарӣ гузашт, бачча,— тораҳон абрӯи ба рӯи ҷашм хамидаашро боло карда гуфт раис.

Додхоҳ ба ҳамин гап маътал будааст, ки парида аз дар баромад.

Кумрӣ надонист, ки раисро ба оши туппа даъват кунад ё на.

— Ба дил нагиред, падар,— ба ҷои узр гуфт Кумрӣ.

— Ҳеч гап не, ин гапҳо барои ман нав не,— Кумриро дилбардорӣ қарданӣ шуд раис.

— Оши туппа фармуда будед, раис...

— Ягон вақти дигар.

...Куртаю почомаи атласи Кумрӣ ба ҳусни зебояш ҳусн афзуда буд; ё чамолаш зебу оро дошт либосро. Чунин сурату андом диккати чумла одамонро ҷалб накарда наметавонист. Ин чиз, дар айни замон, ба вай фарқе надошт; зеро берӯиву бадгӯихои Додхоҳ аз гӯшаш дур нашудаанд ва ҳаёл дорад, ки ана-ана шавҳараш пайдо шуда, дар буни хонае ва ё дар ҳамгаште як қорд зада кори ўро тамом кунад ва ҳарду аз якдигар халос шаванд. Дар ҳар қадам дилаш саҳтгар занад ва ў ҳамин чизро ҳис карда қадам оҳиста гузорад, то дил оҳиста тапад. Вале яқбора рӯ ба рӯ омадани шавҳараш Додхоҳ тапиши дили ўро тамоман боздошт ё ў тапиши дилашро фаромӯш қард ва ё дар ҳақиқат дилаш аз задан монд. Як лаҳза. Сонӣ ў ба худ омада илтиҷоомез ба сӯи шӯ нигарон истод.

— Читӯ? – пичингомез саволи мучмал қард Додхоҳ ва ин оҳанг Кумриро ба худ овард, ки сари дил боло қарда монд.— Дурӯғ будааст-а? Пеши раисат арӯс шуда омадӣ?..

— О номусулмон, ба ту чӣ хел фаҳмонам...

— Ҳоҷати фаҳмонидаи нест.— Қатъӣ буд сухани Додхоҳ.

Кумрӣ пай бурд, ки шӯ аз гапаш нагардад; ҳар чӣ гуфта бошад, ҳамон гап аст. Вале худашро нашинохта истодааст, ў на он Кумриест, ки дар идораи раис Додхоҳро аз гиребон гирифта, ба девор рост қарда буд. Ҳолиё хоҳад ҳам, чунин қорро қарда натавонад. Ё саҳт тарсида ва ё хоҳад, ки чӣ будани гапро ба шӯ фаҳмонад. Додхоҳ ба рӯи ў нигоҳ ҳам накунад, сархам нест, балки рӯй гардонида. Чунон ки ҳаргиз дидори занро дидан нахоҳад.

— Ин ҷо ягон гап ҳаст, Додхоҳ... Туро ягон кас аз роҳ задааст – чӣ гуфтанро надониста ва ё гаши дил бароварданӣ шуд Кумрӣ.

— Раис, раис маро аз роҳ баровард.

— Ба раис начасп, ў ҳеч гоҳ бади туро мецоҳад...

Додхоҳ гӯё ба ин гап эътиборе надода, аз паҳлӯи зан гузашт ва аз ин рафтори ў Кумрӣ хавфе ҳам надошт, вале баробари ба паҳлӯ гузаштан садои таппонча барин овоз баромад ва гӯши Кумрӣ қуфл зада рафт. Садо дергоҳ дар гӯшаш монд ва сонӣ маҳкам шуд, овозеро нашунид... Ў аз тарсу ваҳм ва зарбаи саҳт дар ҷояш нишаст. Чашм пӯшида ва гӯшу бари рӯй бо қафи даст маҳкам

дошта, гумон кард, ки Додхоҳ гузашта рафт, вале аз зарба ҳам сахттар ба гӯшаш садое бархӯрд: «Танфуруш».

Қумрӣ гумон кард, ки дигар ҳаргиз аз ҷой хеста натавонад. Хестани ҳам нест, бехтараш ўро замин фуру барад. Баъди чунин гап замин кашад, ки на дўст бинаду на душман. Ў ҳоло ҳам гӯшхоро дошта меистод, то дигар сухани Додхоҳро нашунавад. Мисли кундаи дарахти бурида рӯи роҳ лўнда шуда нишаста буд ва Додхоҳро аз ин ҳол парвое набуд, ки мардум дида чӣ қиссаҳо кунанд; баракс хост, ки ҳама чунин ҳолро бинанд, бинанд, ки «эркаи раис» то чӣ аҳвол расида? Сонӣ худашон пурсучӯ карда сабаби чунин руйдодро фаҳманд. Қумрӣ низ андеша дошт. Аммо нахоҳад, ки мардум ўро чунин афтода ва роҳмонда бинанд. Оҳиста кафи дастон аз гӯшҳо гирифт ва гӯш дод, ки аз кучо чӣ садое ояд. Духтари командир, қаҳрамондухтар ин дам як зани мазлумаро монад ва гӯйӣ ҳама хомӯшиаш барои он буд, ки дам гирад, қувва чамъ кунад, сипас мисли шери ба хашм омада ба Додхоҳ дарафтад; ўро аз пой афканда, помол карда, гӯшти баданашро газида-газида, туф карда; даҳону биниаш хунӣ гардонда, азоб дода, масхара дошта, кушад. Ў якрӯя баргашта нигоҳ кард, Додхоҳ дар кучо бошад? Набуд. Додхоҳ набуд. Сонӣ Қумрӣ хеста як ба атроф чашм давонда, касеро надид ва нафаси осуда гирифт. Баъд ҷониби хонааш қадам партофт. Ў мекалавид, мастона мекалавид...

...Қумрӣ кӯчида рафтани шуд, вале модар намонд: «Ман чунин ситезахоро бисёр дидаам» гуфт ва хоҳиш кард, ки назди раис рафта маслиҳат бипурсад. Аммо Қумрӣ андеша кард ва дар ҳар кор раисро овора кардан хуб не, гуфта, хоҳиши модарашро рад кард. Садафмоҳ ин рафтори духтарашро хуш накард. Ў сабр кард. Як ҳафта аз Додхоҳ дарак нашуд. Гумон кард дигар наояд. Талоқи модар дода ҳукм шуд. Талоқ-ку талоқ, лекин ў андаке ба худ омада, аз дашному даҳони бефаровезаш шарм кард. Қумрӣ дилпур гашта, аз паи зиндагӣ ва кори хеш шуд. Модарро илтимос кард, ки ба Душанбе рафта як назар Умеду Юсуфҷонро дида ояд. Аммо модар хоҳиши Қумриро рад кард: «Ҳоло барвакт, боз як ҳафта сабр бикун, сонӣ рафта орам» гуфт.

Ҳарфи модар кӯҳна нашуда Додхоҳ ба ин даргоҳ ҳозир гашт. Масти беёд буд, по ба пояш печида, калавида аз девор ба деворе мезад. Дар даст мисрончаи оҳанин мошинаш буд. Қумрӣ онро корд пиндошт. Калиди дарро аз дарун тоб дод.

Додхоҳ калавида-калавида ва дастонаш дарро палмосида дастан онро ёфт ва то зӯр дошт, кашид. Маҳкам буд. Худ ба худ ғур-ғур кард: «Ҳа... пеши вай рафти?... Ё... ё дар хона гирифта шишти... А?... Ку бикӯшо... Намекушоӣ?... Хайр, накушо... Накушода ҳам бин... Апа ин хел...– мисрончаро байни ду паллаи дар ҷо кардани

шуда зӯр зад.— Гандагӣ бошад, гандагӣ...» Ӯ базӯр ба по истода, мисрончаро ба роғи дар чо карда натавонист. Баъд аз ғазаб мисрончаро кашидаю кушода шамшерсифат ронд, ки садои рехтани шишаҳои тиреза баромад. Худ тарсид. Як қад парида, боз дидано доништа ба шишаҳои дигари тиреза мисрон зада, шикаста, резонд. Сонӣ монда шуда, рӯи ҳавлӣ қадам зада, ба гӯшаю канори ҳавлӣ нигарист, ки чунин рафтори ношоистаро касе дидааст ё не. Ӯ аранге ба худ омад. Хушёрӣ хушёр шуд. Ба сари шишапораҳо рафта, аз карда пушаймон, нигоҳ карда истод. Магар садое ба гӯш расид, ки як қад парида, акиб гашт ва тез омада рӯи кати зери воич нишаст. Худро ором ва бегуноҳ вонамуда, ба ангурҳои воич нигарист: кишмиши сиёҳ пухта, тоифӣ ранг оварда буд. Ӯ ташна, дилаш ангур хоҳад, аммо канда натавонад. Гӯё дар ин масъала ор кунад. Агар ҳамин корро кунад, дузд ҳисобида шавад. Ҳол он ки қаламчаи ин тоқхоро худаш оварда, шинонда ба воят расонида буд. Як шингил канда, хӯрда натавонад. Зиндагӣ ана ҳамин хел қозии куззот, чуион кунад, ки нони даҳон фуру дода натавонӣ. Ӯ сари мастӣ ва аз васвасаи шайтон омада ин чо шайтонӣ кард, вале ҳоло ки ба худ омадаст, аз карда пушаймон нишаста. Ягон кас ҳам наояд, ки кардаи ўро бинад, баъд вай баромада равад. Зеро шишапораҳо кори ўст, ба сари дузде назананд... Тавба. Одам чӣ махлуқест?

Садои кушода шудани дарвоза баромад. Охиста сар бардошта нигарист: дарвоза маҳкам буд. Боз сар рӯи каф дошт, боз садои дарвоза омад. Касе набуд. Сонӣ дарк кард, ки касе ўро масҳара кунад. Ба шаст сӯи дарвозахона нигарист, ки агар касе ин корро карда, руст шуда бошад, як назар бинад ва донад, ки бо ӯ ки шӯхӣ дорад. Мисрончаи рӯи кат гузоштаашро гирифта сӯи дарвоза рафт. Даричаи онро нимроғ карда, берун нигарист, ки писарчаи ҳамсоя ба як табақаи дарвозаашон часпида бод равад ва ҳангоми пӯшидаю кушода шудан ошиқмаъшуқи беравған мондаи он ғӣ-ғӣ садо диҳад. «Лаънатӣ!» дар дил писарчаро дашном дод ва хост баробари даричаро кушодан баромада равад ва ба ёдаш зад, ки ғараз аз омаданаш чӣ буд. Дарвозаро пӯшида хавлиро бодикқат аз назар гузаронд: ҳавлӣ беоб мондааст. Чунон ки аз рӯзи омада, чанҷол карда рафтаниш ба ин манзил пои одамизод нарасида бошад. Гулбарғҳои садбарғҳо рехта, чӯякҳо роғ-роғ кафида буданд. Пиндошт, ки ба пои қадами ӯ ин манзил сабз будааст. Лекин дарвозаи кушода ва қоили болои кат ин фикри ўро рад кард. «Ҳамин чойҳо будагистанд» дар дил гуфт ӯ ва некие карданӣ шуда, сари кубури об рафт, то ба ниҳолҳои пажмурда об сар диҳад, аммо мурвати кубур то охир кушода буда, қатрае об намеомад. Сонӣ ба кубури паҳлӯи дарвоза, ки дами кӯраи оҳангарӣ паҳш карда об мебароварданд, наздик омада дастаи онро паҳш карда, фишор

оварда об баровардани шуд. Ҳарчанд зӯр зад, об наомад. Гумонаш, баробари аз ин даргоҳ рафтани ӯ, ҳама хайру барака низ рафтааст, хатто чоҳ об надихад. Хост сари наҳр рафта об баста ояд, боз аз нияташ гашт, зеро вақтҳои сулҳу салоҳ ҳам ин корро намекард. Аз нав рӯи кат нишаста дурудароз ба андеша рафт. Гӯйи танҳо ҳамин лаҳза андешаи зиндагӣ ба сар зад: чӣ будани хонаю дар, чӣ будани рӯзгор, чӣ будани зану фарзандро донист ва чӣ кас будани соҳибдаргоҳро муайян кард. Нарм шуд. Табиат гӯё фақат ҳамин лаҳза ба тану ҷони вай гармӣ бахшид. Мум барин мулоим гашт ва мисли симоб ҷон гирифт. Танҳо ва танҳо ҳамин лаҳза худро соҳиби даргоҳ ҳисобид ва ҳаёл кард, ки ҳар чӣ дар ин хонадон хоҳад, раво бошад. Ҳалқаш коқ шуда, ангур хост. Болои кат баромад ва даст ёзида як дона ангур канда ба даҳон андохт; турш. Лекин ба ҳалқи ташнааш форида ва сари ангур кандани буд, ки садои кушода шудани дарвоза ромад. Тори сар як корсон онӣ гарм, аз дарвоза Садафмоҳ даромад. Баногоҳ Додхоҳ дида саҳл монда буд, корсонӣ нон аз тори сараш афтад. Чун нияти болои кат гузоштани корсонро дошт, домодро он ҷо дида, аз нияташ гашт ва рост ба дари хона рафт. Шишарезаҳои роҳрави зерӣ айвон ӯро ҳайрон кард, сабаби ҷунин рӯйдодро надонист. «Қумрӣ» охишта садо кард ӯ. Аммо ҷавобе нашунида, корсонӣ нон болои марзаи даромадгоҳ гузошт ва пушти хона гузашт, хеле фурсат гум шуд, сонӣ калид оварда, дарро кушод, боз аз дарун қуфл кард ва дигар набаромад.

Додхоҳ дергоҳ ба умеди он ки модарарӯс аз хона барояд, нишаст, ҷунон дер, ки офтоб ғуруб кард. Ӯ намедонист, барои чӣ омада буд. Умедканда бархост ва аз дарвоза баромад.

Қумрӣ намедонист, ки ӯ бо чӣ дили гарму нарм ба ин даргоҳ қадам ниҳода буд, чӣ сари пушаймонӣ дошт. Баъди ин қадар очакорию отағӯрӣ рӯи бо вай рӯ ба рӯ шудан надошт. Гумон дошт, ки баробари рӯ ба рӯ омадан модар чун гурбаи думашро пахш карда хашмӣ фаҳида сару рӯи ӯро ҷангол занад.

— Вай барои чӣ омадааст, Қумрӣ – аз сари остона пурсид модар.

— Мисрончаи дасташро надидӣ? – бо ҳамин гап ҷон халос кардани шуд Қумрӣ...

...Аммо аз модар сухан нашунида, Додхоҳ ба саҳнаи театр мебаромадагӣ барин мисрончаро ба кафи дасти чап зада, аз дарвоза даромад, Қумрӣ боз пинҳон шуд ва Садафмоҳ худро ба нодонӣ зада ҷониби ошхона рафт.

«Оча...» дар забони Додхоҳ давр зад ин сухан, вале ифода карда натавонист. Дар дил арзи зиёде дошт, ба гуфтан забонаш намегашт. Ҷуръат нарасад ба ӯ. «Оча маро бубахш, маро бубахш, оча!!!» дар забонаш давр мегашт. «Гӯям ҳам, узр пурсам ҳам, вай

нагузарад, аз гуноҳам нагузарад. Дар вақташ гуфта буд: бачча, токиро аз сар гирифта хуб фикр бикун, сонӣ назди ман биё... Маълум шавад, ки ман фикр накарда будаам... Не-е... кампири Садаф, духтарат он қадар порсо не... Хайр... Боз зиндагӣ нишон диҳад...»

Садафмоҳ аз ошхона баромад. Оби таги чойники қарабиоро ба беҳи гулбутгаи садбарг рехт ва боз ба ошхона даромад. Ӯ ба Додхоҳ аҳамияте надод, эътибор надод, ки вай кист, барои чӣ истодааст ва хатто напурсад, ки барои чӣ ин қадар номаъқули кард, сабаби девонагиҳояш чист. Садафмоҳ оби ҷӯш монду боз ба хона омад. Аз хонаи дарун садои пойгузорӣ ва сурфаи ӯро шунида Қумрӣ оҳиста «оча!» гуфт. Садафмоҳ овози ӯро шунида дарро кушода сар халонд ва пурсид: «Чӣ?»

— Дастархон бубар, оча.

— Дилат сӯхт?

— Не, оча. Вай пушаймон аст, оча, аммо гапашро гуфта на-тавонад.

— Хайр, чӣ кор кунам?

— Дастархон бубар, оча, чой бубар, гапаш бошад, мегӯяд.

— Ӯро худат биё гуфти?

— Чӣ, ман ба ту дурӯғ мегӯям?

Садафмоҳ як бор ба чашмони духтар рост нигарист ва аз қорсон нони гарм гирифта ба дастархон печонида берун рафт. На салом гуфт ва на алейк шунид, дастархонро рӯи кат гузошта, комӯш суи ошхона рафт.

«Оча!» ин харф то сари забон овард Додхоҳ, вале боз гуфта натавонист. Ӯ донистанист, ки Қумрӣ кучо бошад, аммо пурсида натавонад. Садафмоҳ нагузорад, ки вай гап пурсад. Ӯ бо хоҳиши духтар назди ӯ дастархон баровард, аммо таги дилаш дигар: тавонад аз вай рӯй пӯшад. Нияти ба ӯ гап ҳамроҳ кардани домодро Садафмоҳ вақте фаҳмид, ки чойники чойро рӯи дастархон гузошта, сӯяш гӯшаи чашм карда буд. Донист, ки домод гап ҳамроҳ карданист, дар чойники тафсон дасташ сӯхта зуд даст кашид ва саросема ба хона даромад ва то торик шудани ҳаво аз он ҷо набаромад. Чароғи электрикии айвонро биафрӯхт, вале чароғи рӯи хавлиро не.

Додхоҳ дергоҳ нишаст. Чой хунук шуд. Дастархонро накушод, чойро нагардоид, лаби нонро нашикаст. Ӯ ба кадри худ сӯхт ва ё нописандии хушдоман, ки назди гадо дастархон баровардари монад, саҳт расида шому говгум аз дарвоза баромад...

Чароғи пештоки айвон фурузон шуд. Садафмоҳ баъди чанд муддати рафтани домод рӯи хавлӣ баромад. Қумрӣ низ омада назди модар рӯи кат нишаст. Онҳо бо Додхоҳ не, гӯё бо ҳамдигар

чангӣ буданд, ки гап назада нишастанд. Қумрӣ ба танг омад, ки чаро модар аз омадану рафтани ӯ гап назад. Мақсаду мурод аз ин ташриф чӣ бошад.

— Ӯ чӣ-ба омада буд, оча? – оқибат тоқат накард духтар.

— Нафаҳмидам, – китф дар ҳам кашид Садафмоҳ. – Ба назарам сари мастӣ омада буд.

— Пушаймон-ку набуд?

— Одами пушаймон шуда ҳар корро аз сар андеша кунад. Одам хато мекунад, лекин дидаю дониста хато кардан авфнопазир аст. Агар узр мехоста бошад...

— Оча!

— Чӣ?... Ҳоло ҳам дилат кашол?

— Не. Бехтараш дар ин хусус гап назанем.

— Гап назанем, намезанем. Ман ҳам он қадар дили гап задан надорам.

Садафмоҳ луччаку пӯстканди гапро гуфт. Духтар наёрист гапро кашол диҳад... Пеши назараш паррандае чун арвоҳ мегашт. Баъди хеле вақт сарфаҳм рафт, ки парвонае бузургтар аз парвонаҳои муқаррарӣ ва хурдтар аз шабпар гирди чароғи электрӣ гардад ва ҳар гоҳе ҷонвар миёни чароғу дидаи Қумрӣ омад, сояаш ба чашми ӯ афтад. Қумрӣ дар бораи шамъу парвона бисёр шунида буд, аз ин рӯ хеле ва хеле диққат дод. Акнун ӯ баробари парвона нигоҳашро гирди чароғ гардонад. Ва ҳаёлаш ба ишқу ошиқӣ равад. Сӯҳбати модар, гуфтаҳои ӯро бори дигар ёд орад ва яқин дорад, ки Садафмоҳ дигар дар ин хусус гуфтугузор накунад. Роҳ нишон надиҳад, балки фақат таъна занад: барои яқравӣ, барои яқпо я истода мавҷуд будани ишқро исбот карданаш, барои ишқи ноқоми Лайлию Мачнуро далел оварданаш... барои ҳама-ҳама кирдору рафторҳояш сарзаниш кунад ва ҷуноне ки бо домод кард, бо ӯ низ кунад, ки оқибаташ норавшан. Парвона гирд гардад, баъзан нӯги параш ба лампочкаи тафсон расад ва он як бар зер ҳам хӯраду боз боло шавад; ҳароратро ҳис накунад, сӯхтан написандад, худро ба оташи ишқ занад, аммо ин чиз барои Қумрӣ бегона тобад; айём гузашта, ӯ на чу парвона хештан бар оташ занад, на мисли шамъ сӯзад, балки монанди муми он об гашта ба қади хеш резад...

— Гуфтам-ку, дилат кашол бошад, рав... – Дилсӯзӣ буд ё талх гуфт модар, аммо сухани ногаҳонии модар ҳаёли духтарро пароканд, ӯро як қад парронд.

«Хайр, намак пошидан гир» дар дил гуфт Қумрӣ, аммо сухани модарро ношунида ангошта аз парвона чашм накунад.

— Дар ҳаққи парвона ягон чиз медонӣ, оча?

— Боз ин кадом парвона? Яктеш кам буд?

— Парвонаи парсӯхта.

— Ҳо, медонам, як парвона ту, як парвона вай.

— Нашудагӣ кор шуд, оча, таъна назан.
— Таъна не... Ин таъна не, дарс. Кӯр асояшро як бор гум кунад.

— Рост,—суханони модарро тасдиқ кард ӯ ва бархест, ки биравад. Ҳамин вақт мисронча дар даст Додхоҳ боз аз дарвоза ворид шуд.

— Меравӣ?... Ман ҳамаашро фаҳмам: дилат тоқат надорад. Батар аз ҷудой рӯзе нест...

— Агар ту бисёр хоҳӣ, меравам,— сухани модарро то охир гӯш карда гуфт духтар.

— Ихтиёрат,— бепарвоёна гуфта дастархонро чамъ овард Садафмоҳ.— Ман туро гуфта, ҷои гармамро хунук кардам,— дар овози модар андаке оҳанги норозиёна омад.— Тӯти ҳам барои ман фарзанд, аз паи вай нарафтам, аз паси ту кашол шудам. Медонистам, ки пояи бинои булхавасонаю худсарона сохта пойдору устувор нест... Ҳатто дадаатро партофта омадам...

Садафмоҳ дилсӯзона «дадаатро партофта омадам» гуфт, «падаратро» нагуфт. Қумрӣ фаҳмид, ки гап дар бораи шӯи модараш равад, дар бораи Юсуфҷон ва баъди ин гап боз хитири Қумрӣ ба дурихо парвоз кард: ёд орад, ки моиндараш Салима шаходатномаи таваллуди ӯро ҷӣ хел пора-пора карда ба танӯр андохта буд. Ва баъди чанд рӯзи мочаро падараш Мулло Шокир як халта орд оварда, меҳмон шуда, аз Юсуфҷон илтимос кард, ки фамилияи Қумриро ба номи худаш гардонад. Юсуфҷон ин хоҳиши ӯро ба ҷо овард ва аз ҳамон вақт фамилияи Қумрӣ на Шокирова, балки Юсуфова гашт: Юсуфова Қумрӣ. Ин номро дар саросари республика ва берун аз ҳудуди он шиносанд. Ҳар боре, ки сурати вай дар газетаҳо барояд, ҳар боре, ки овозаи ба ҷоизаю унвонҳо соҳиб шудани ӯро эълон кунанд, Додхоҳ оро номус кунад; аз чунин зан доштан нангаш ояд, вале пинҳон-пинҳон дилаш сӯзад. Вай ор кард, номус кард, занашро «номусулмон» хонд ва дигар ба ин даргоҳ қадам намонд. Ба ҳаёлаш, ки мардӣ карда ин ҳавлию ҳарамро ба зану фарзандаш мерос гузошту рафт, ба автобазаи район ба кор даромад. Ҳамон мошине, ки саропои раису дигаронро обпошида гузашт, мошини автобаза буд. Доғи либосро бардоштан чандон душвор нест, аммо доғу гаши дилро бардоштан амрест муҳол. Рафтори ношоистаи ронанда дили ин марди куҳансолро ранҷонд ва бори дигар тӯҳмату бӯхтонҳои ин ноҷавонмард ба хотираш омада дилаш фурутар рафт. Қумрӣ аз ҷониби вай шарм дошт ва сахл монда буд, ки ба ҷои ӯ аз раис узр пурсад, аммо ба хотир овард, ки ӯ кайҳо бегона шудааст, аз нияташ гашт. «Парво нақун, духтари командир» ҳичолат кашидани ӯро пай бурда гуфт раис ва рӯҳи Қумрӣ бардошта шуд, ки раис вақтҳои хушнуд бу-

данаш ўро «духтари командир» гўяд. Маъниаш рўшан: навозиш ва рӯхбардорӣ.

Онҳо сар-сари воту мазраъҳо гаштанд. Қитъае набуд, ки жола назада бошад, парторгу агроном, ки нисбат ба раис ҷавонтар буданд, пештар аз раис киштзорро давр гашта бароманд, ягон ҷои обод надида, димоғсӯхта баргаштанд. Димоғи раис низ дуд мекард, лунҷояш овезон гашта буданд. Тораҳои абрӯяш гӯё ба дили ӯ нигоҳ карда, рӯи чашмон хамида буданд. Аз ҳама безеб ва барои раис бегона доғи плашаш, ки аз қатраҳои лойобаи роҳ боқӣ монда буд. Ў дастбапушт ва сархам мсрафт. Чунин роҳ рафтани ўро ҳама донанд, донанд, ки дар чунин мавридҳо андеша кунад, нақша кашад, хулоса барорад. Гӯйӣ ҳама чизро фаромӯш кардааст, ҳамроҳонро аз ёд баровардааст, ба касе нигоҳ накунад, чизе напурад, ҳарфе назанад, ба худ гирифтор аст, мисли касе, ки ба мотами фарзанд нишаста бошад.

— Ин тарафаш аз ту вобаста, духтари командир.— Гӯё то ин вақт ҳамин чизро мулоҳиза карда бошад, ба Қумрӣ рӯ овард раис.

— Мо дигар ба ҳамдигар кор надорем, падар,— аз хичолати кори кардаи шавҳар набаромада, фармуд Қумрӣ.

— Мон, дигар дар борааш фикр нақун. Гапи дигар: пунбадо-наро аз нав коштан лозим.

— Ин хизмати ман, ҷонро дарег надорам...

Солҳои пуразоб паси сар шуданд. Ташвиши пахтакорӣ ҳамасола аст, вале машаққати имсола камтар аз уқубату ташвиши корзору ақибгоҳ набуд; пахтакорон шаборӯз хобу ором надоранд. Айнан солҳои ҷанг барин: он солҳо мардум ҳатто дамгирак надоштанд; як пора нони пайдо кардари росте газида, кор мекарданд. Азоб. Муҳаммадалӣ чунин азобро ба азоби корзор баробар хонад. Қумрӣ монанди азоби қисмати модар донад. Азоби модар аз Мулло Шокир ҷудо шудани ӯ набуд, балки ба аскарӣ рафтани Юсуфҷон ва нобарории рӯзгори Тӯтӣ буд: Ба Тӯтӣ хостгор баромад – марди пири ланг. «Даллолҳо» сари Мулло Шокирро гардонда ва ақли Садафмоҳро дуздида, Тӯтиро ба он марди ланг бахшиданд. Ва гуфтанд, ки зиндагӣ вазнин шавад ҳам, Тӯтӣ бемардина намонд; чун ҷавонзанҳои бевамонда азоб накашад – мардакаш дар паҳлӯяш... Ҳа, ҳаволааш ба худо. «Паҳлӯи зани ҷавон тир беҳ аз марди пир». Тӯтӣ ҳамин чизро аз рӯзи аввал хис кард. Аввал қисмату тақдир гуфта сирро аз модараш пинҳон дошт. Мисли тарбузи лалмӣ дарунашро хӯрд. Ва модар, ки рӯз то рӯз заъфаронӣ гаштани ранги рӯи ўро дид, ҳол пурсида, аз қисматаш огоҳ шуд ва дар ин кор худро гунаҳгор дониста, сар ба девор зад, то ба Тӯтӣ тасалло шавад, аммо суде надошт. Ў Қумриро дошта, гӯё Тӯтиро ба падараш Мулло Шокир дода буд. Сонӣ пушаймонӣ

суд накард. Садафмоҳ Тӯтиро бой дод: баъди панҷ соли анҷоми чанг Тӯтӣ азобу ранҷу кулфатро бардошта натавониста аз олам гузашт. Аз ин сабаб Садафмоҳ ба Қумрӣ часпида, чун соя ҳамроҳ гардад. Садафмоҳ тарсу шудааст ва гумон кунад, ки Қумрӣ шишаи тафсонаи ҷароғи лампа хасту баробари расидани катраи об торс қафад. Аз ин рӯ ўро мисли гавҳараки чашм хифзу химоя кунад; зарур ояд, ба ҷои духтараш ба майдон барояд, чунон ки бо домодаш Додхоҳ кард.

Юсуф аз чанг баргашт, хизмати ватанро ба ҷо оварда, баргашт. Фарзанди ҷонӣ надорад, Қумриро аз пештара ҳам дӯсттар дорад. Писари Қумрӣ ба ҷонаш баробар, лекин ҷӣ аҷаб, ки домод нафорад. Сабаби ҳамроҳи Қумрӣ ба водии Вахш нарафтаниш ҳамин аст. Ҳатто илтимосу илтиҷои Садафмоҳи меҳрубон ҳам ба ӯ кора накард, «хонабон мешавам» гуфт. Вале ба назари Садафмоҳ ӯ на ҳамчуи хонабон, балки ҳамчун соҳибхона дар Душанбе монд. Вахш аз Душанбе дур, аввалҳо рафту омад душвор буд, рафта-рафта мошинаҳо мӯрчагон барин рафта меомадагӣ шуданд. Яқсоата роҳ. Барои он ки Садафмоҳ овора нашавад Юсуфҷон бештар ояд. Аммо ин дафъа аз омаданиш пушаймон шуд, кайфаш парид: аз носозии рӯзгори духтар ва номуросоии онҳо саҳт хафа шуда, баргашт. То ин вақт гумон дошт, ки рафтору гуфторашон гилаю гузори занашӯйист, аммо чун холро дигаргуна дид, димоғаш сӯхт. На барои он ки домод гапҳои саҳт гуфтаст, на аз он ки Муҳаммадалӣ барин марди мӯътабарро ранҷонидааст, балки барои хонавайронӣ хайфаш омад. Бинои зебо соҳтан кори осон нест...

Хафа ва дилшикаста баргаштани Юсуфҷон Садафмоҳро ба ташвиш андохт, ӯ худро сарзаниш кард; аз гуфтаву домодро аз даргоҳ ронданиш пушаймон шуд, аммо дар ин хусус ба Юсуфҷон харфе зада натавонист, ки оқибат хама кор дуруст шавад. Ҳаққи чунин домод ҳамин, кавши ўро кайҳо пеш мондан лозим буд. Вале ҳамин ки шавҳараш рафт, ба дили Садафмоҳ оташ афтод. Фикру андеша карда, ба хулосае омад, ки бо вучуди берӯйиву нокасиҳои домод, бо вучуди овозаю дарвоза шудани зисту зиндагиашон, бояд ҷорae биандешад.

— Қумрӣ! — ўро назди дарвоза боздошт модар. Қумрӣ бозисто-да ба вай рӯ овард, аммо чизе нагуфт. Модар хомӯш назди духтар омад. Рост ба чашмони духтар нигарист ва нимовоз пурсид:

— Шояд дилат кашол бошад?

Қумрӣ чизе нагуфт. Аз дарвоза хомӯш баромада рафт. Садафмоҳ нафаҳмид, ки дар дили ӯ ҷӣ андешае буд.

Андешаи хафа шудан ва ё хафа нашудани духтар аз сари Садафмоҳ нарафта, Қумрӣ баргашта омад. Китфонаш афтаида ва

пару болаш шикаста намуд. Модар гумон кард, ки аз пурсаш хафа шуда баргашт, аз ин рӯ гунаҳгоруна сар андохта.

— Аз гапи ман хафа шудӣ? – пурсид модар.

— Не, – сар чунбонд Қумрӣ, вале худдорӣ карда натавониста гирифт.

— Чӣ шуд, чаро гирия кунӣ?

— Отам мурдаӣ, – гуфта, Қумрӣ фарёди баланд зад ва худро ба оғӯши модар андохт.

— Гирия накун, ки рои гирия надорад, – ба тавраш Қумриро тасалло доданӣ шуд, аммо духтар чунон ангошт, ки сухани ӯро нашунид. – Гуфтам-ку, ки рои гирия накунад.

Қумрӣ боз ба гапи модар парвоя накард, эътибояро надод, аммо ҳис кард, ки неши алмос барин як чизи тез пардаи дилашро бурида гузашт. Чизе гуфта натавонист, садоя бароварда натавонист ва фарёду шеване, ки дошт, дар гулӯяш бозмонд. Хаёлаш, он ҳама якчоя шуда, даруни як мушт гушти хуни чой гирифта, дили гармашро ба фишор оварда, таркондан хост. Ҳамин фишори сахт буд, ки аз дидааш чашмаи ашк таровида рухсорашро тар кард. Садафмоҳ ин ҳолю ахволро дида пай бурд, ки хоҳу нохоҳ Қумрӣ ба дафни падар равад.

— То ҳамин вақт ӯро падар ҳисоб мекардӣ?

— Оча-а!!! – фарёди талху тунде зад Қумрӣ.

Аз ин фарёди ӯ модар як қад парид ва чунин пиндошт, ки духтар ӯро гунаҳгор донанд, ҳам барои аз падар чудо шудан ва ҳам барои аз шавҳар мондан. Қумрӣ андеша дошт: ба модар чӣ гуфтанро надонист, лекин ба ӯ бояд чизе бигӯяд: «Айб, оча, айб! Ту ҳам бояд рави, ман ҳам бояд равам, ҳама бояд раванд»...

Одатан дар чунин вақтҳо касеро даъват накунад, ки барои дафни фалонӣ биравад, ё ҳамроҳи ман ба дафни мурдаи падар биё.

Оби чашми Қумрӣ бозистод. Хаёли ӯ, фикри ӯ андаке аз марғу дафни падар дур шуд. Ӯ ба ташвишу тахлука афтод.

— Чӣ фикр карда мондӣ? – қасдан пурсид модар.

— Гапи туро хӯрам. – низ қасдан гуфт Қумрӣ.

— Чӣ гапи маро хӯрӣ? Тараддуди рафтано бикун, – маслиҳат барин гуфт модар.

— Рафтани ман чӣ тараддуд дорад? Як мошини раҳгузарро медораму рафт.

— Вақте ки мошини раҳгузарро дошта рафта будӣ, беморбинӣ буд, акун мурдагӯркунӣ мерави... Магар надонӣ, ки хароҷоти мурдаҳои хозира аз чамарғаи тӯй зиёд шудагӣ... Ту донӣ, ки падарат писар надорад. Ҳамааш – писар ҳам, духтар ҳам худат... Рафтани бошӣ, миёнатро маҳкам баста рава. Духтараш омад, чӣ овард? гӯянд. Тоқиворӣ диҳанд... ягон чиз партофта лозим. Хайрот бояд дод. Лекин Мулло Шокир бисот надорад. Рӯзаву намозаш

ва бисоташ зан буд... Барои он ки Худо падаратро гирифтааст, бояд ба мардум пул диҳӣ – шукрона барин. Одати бад. Ҳам каси наздикат равад, ҳам... ба ҷои он ки ёру дӯстон ба ту ёри расонанд, ту бояд ба ҷанозахонҳо мурдапулӣ бидиҳӣ.

Гуфтаҳои модар ба духтар писанд омаданд. Аммо ҳамроҳ рафтани нарафтани модар таъйин нест. Қумрӣ донад, ки ӯ нияти рафтан надорад ва рафтаниаш ҳам он қадар шарт нест, вале умед бандад, ки дар чунин лаҳза модар ҷӣ хел рафтор кунад. Қумрӣ як чашм пӯшида кушод ва ба модар бо диққат нигарист, модараш андаке бегона намуд. Баръакс Мулло Шокир ин лаҳза падари ӯст, Садафмоҳ бегона. Зеро падарро гум кард, азиз шуд; ҳоло ки модарро гум накардааст, дилаш пур.

— Худата хушёр гир, Қумрӣ,— калавидани ӯро дида гуфт модар.

— Як назди раис рафта биёям, оча,— маслиҳат пурсид ӯ.

— Ба ин ахвол?

— Мегузарам,— гуфта Қумрӣ ба хона даромад, модар низ.

Онҳо сандуқро кушоданд. Қумрӣ кафшу маҳсӣ ва либосҳои кабудӣ маҳсус барои ҳамин рӯз тайёр кардашро гирифта, як сӯ гузошт ва ба модар фармуд, ки боқӣ ҳар ҷӣ барои мурдаи падараш лозим бошад, бигирад. Садафмоҳ як тӯб ҷити таксафеди кабуд-гулро гирифта як сӯ гузошт. Тағтари сандуқро кофта, ду дарза пули панҷсӯма баровард. Қумрӣ карахт шуд ва дилаш гирист аз рафтори модар. То модар оби дидааш набинад, ба хонаи дигар гузашта либосҳои ӯро иваз кард: ба ҷои куртаи атлас куртаи ҷити кабуд пӯшид, токии зардӯзӣ аз сар гирифта қарси сафед баст, ба ҷои мӯзаи хиромӣ сиёҳ кафшу маҳсӣ пӯшид ва ба модар ҷизе нагуфта аз дар баромад. Модараш, ки аз азми ӯ бохабар буд, «аз раис мошин пурс» гуфта таъкид кард.

...Қумрӣ тақрибан баъди ягон соат баргашт. Модарро дар либоси мотамӣ дида ҳайрон монд, вале сари зуъм ва хафагӣ ҷизе нагуфт. Даромада тӯби ҷити дар суфи сафед печонидаи модарро бардошт, дарзаҳои пулро ба сумкааш андохт ва баромада лаби кат андармон нишаст, ки ишораеро интизор бошад.

Аз кӯча садои мошин баромад. Қумрӣ тӯби ҷитро бардошта баромад.

— Ман наравам? – хомӯш баромадани духтарашро дида гуфт модар.

— Худат донӣ,— ҷавоб дод Қумрӣ ва рафт.

Садафмоҳ аз паси духтар баромад. Дар мошин раис ва занаш нишаста буднд. Садафмоҳ бо онҳо салому алейк кард ва ба мошин нишаст.

Мошин ба роҳ даромад. Ҳама хомӯш буданд. Фақат вақте ки мошин ҳамворихои Вахшро сипарида, ба ағбаи на чандон баланди

Фахробод рост шуд, садои он як шевани занонаеро ба хотир овард, ки ба фироқи наздиктарин кас ё ба марги он месӯхт. Аз гириҳо сахттаринаш, аламовартаринаш ва баъзан нашимангезу гашовар-таринаш гирияи зан аст. Вале ҳоло ягон зан нагирияд, балки гирияву овози мошин ба гирияву садои зан монанд аст. Онҳо ба тамоми овоз ба ин гирия гӯш андозанд ва ёд оранд, ки чунин гирияро дар мурдаҳои одамони боэҳтиром шунаванд. Шояд ин ҳама хаёлу нағмаҳо гирияи хомӯши дили Қумрӣ бошад. Шояд андешаю хаёл ва ёдовар шудани Садафмоҳ бошад. Ё бошад, ки раис дар бораи командиру гузаштаи ӯ, дар бораи Додхоҳ фикр кунад, ки боз ҳамроҳ рафтани онҳоро афсона бофад, ё шояд аз занаш ибто карда ягон гап назанад, ки зан гапи ростро ҳам ба қачӣ барад. Раис ба ҳамин гапҳо эътибор меодагӣ шудааст, ки фақат занҳо не, балки кулли инсон аҷиб: кунҷоб, гапчин, гапбару гапбиёр, дасисабоз, гайбатчӣ, шӯрангез, боз «нависандаи» хаппак.

«Кӣ Додхоҳро аз роҳ мебароварда бошад?» таги дили раисро фаҳмидагӣ барин аз худ пурсид Қумрӣ, вале аз пеш намоён шудани пости ГАИ-и Фахробод ва суст гаштани суръати мошин андешаи Қумриро пароканд. Милитсионер ба раис салом дод ва баробари сар ҳам карда алейк гирифтани раис хаёлҳои дигар аз сарашон дур шуд. Ва баробари кӯҳи буридаро гузаштани мошин ва рӯ ба нишебӣ овардани он андешаҳои Қумрӣ дигар шуданд: баъди ним соат ӯ ба дидори падари бенафасаш расад. Дунё барои Мулло Шоқир охир шуд; оқибати даву тоз, ҳиллаю найранг, нафсу нафас, рости дурӯғ чунин будааст. Аммо ҳайрон, ки чаро раис ягон чиз нагӯяд, дилдорӣ накунад; нагӯяд, ки барои аз ин дунё зудтар рафтан мардум ин қадар шитоб кунад, чони хеш дар азоб гузоранд; якдигарро кохонанд, сӯзонанд, ранҷонанд, гирёнанд, ба балоҳо гирифтагардонанд ва хандонанд ҳам... ҳамааш... ҳамааш ҳамин... Ба назари Қумрӣ, ҳолиё раис ин ҳамаро гӯяд; гӯё ӯ вазифадор бошад. Қумрӣ хоҳад, ки ӯ мисрае, ки баъзе мавридҳо барои шинохтани худ ва кӣ буданро фаромӯш накардан мехонд, ҳоло бихонад: «Оқибат манзили мо водии хомӯшон аст». Рост... Кист, ки дар ин хусус фикр накунад. Кист, ки андешаи маргро надошта бошад? Чунон бояд бошад. Лек зиндагӣ ширину гуворо бисёр чизоро ба гӯшаи фаромӯшӣ супорад; касро ҳозирбин созад. Одамон гоҳе ки назди қабристонро гузаранд, ё ягон касро ба хок супоранд, анҷоми кори ӯ, давутозу тақоӣи ӯ, некии ӯ, бадии ӯ, содагии ӯ, найранги ӯ ва ҳамаи буду набуди ӯ, кардаю нокардаи ӯро пеши назар оранд, андаке ба худ омада хештанро шиносанд; ва замоне ки гирифтагарданд... Боқӣ ҳеч чиз пеши роҳи одамиро гирифта натавонад, ҳатто панду андарз ҳам... ҳамааш муваққатӣ, ҳамааш даргузар мисли худи одам. Лекин ин чиз бесабаб набошад. Ҳама бало аз нафси одамай сар занад; аз ду нафс: нафси тагу боло.

Барои ҳамин чиз шуда мавридаш ояд, одамӣ одамгариро фаромӯш кунад. Балоҳо аз ҳамин ҷо сар зананд. Вале дар раису Қумрӣ ҳеҷ гуна нафсе набуд, гуё нафси онҳо шикаста ва мурда буд. Мекӯшиданд, ки корашон, меҳнаташон беминнат бошад. Табиати онҳо тамоман дигар буд, табиате, ки аз рӯи рисола бани башар дошта бошад: раҳим, фурӯтан, шикастанафс... Барои чунин хислат шарт набуд, ки онҳо ҳар сари чанд вақт қабристонро гузар кунанд. Ба ҷои ин ба мададу ёрии касе мерасиданд, вагарна фурсат ва вақти мурдарабозӣ нест, жолаи дирӯза кори саҳроро тамом карда буд. «Шояд раис барои зудтар баргаштан моро бо мошин оварда бошад?» аз дил гузаронд Қумрӣ.

— Духтарам, бисёр меистӣ? – магар тамоми роҳ чунин андеша дошт, ки пурсид раис.

— Намедонам, – ҷавоб дод Қумрӣ ва боз хеле роҳ хомӯш монданд, сонӣ аз раис гап гирифтани шуда пурсид ӯ: – Чӣ буд?

— Ҳамту мепурсам...

Аммо раис ба саволаш ҷавоб гирифта натавонист. Мошин аз роҳи калон ба роҳи хурд баргашт ва садои гираву фиғон баромад. Қумрӣ худдорӣ карда натавонист. Ронанда дуртар аз дарвоза мошинро дошт ва онҳо фароманд. Мардуми миёнбаста, ки назди дарвоза меистоданд, ба раис кӯчабоғи зинда шуданд, ки вай ҳам ба ҳавлӣ даромада як назар мардумро бинад ва ёде аз Мулло Шоқир кунад. Ва баробари аз дарвоза дохил шудан фиғони занҳо баромад, Санам пеш омада худро ба гардани Қумрӣ овезон кард ва чунон онҳо гиристанд, ки одами нагириста намонд. Санам палонҷҳои Садафмоҳ гардани ӯро гирифта хуб гуфтанду гиристанд, аммо Садафмоҳ дар бораи Мулло Шоқир не, дар бораи Тӯтӣ мегуфту мегирист. Санаму Қумрӣ ҳам дар бораи Мулло Шоқир гуфта гиристанд ва ҳам дар бораи Тӯтии аз зиндагӣ наосуда. Дергоҳ гуфтанду гиристанд, сонӣ Хурбӣби омада гардани Қумриро гирифт, вале Қумрӣ ӯро дида наметавонист, ки ин занак дар либоси мотамӣ ҳам хушрӯй тобад. Аммо вақте ки Салимаи пир дилу бедилон омада гардани Қумриро гирифт, вай диққат дод, ки танҳо дар бораи духтараш – Ҳалимаи ғўрамарг ғўяду гирав. Номи духтарро гирад, гуноҳи худро ғўяд ва икром кунад, ки духтар бо дасти худаш кушта шуд.

Дар мотаму дафн ҳама чамъ омада буданд, ҷуз Тӯтию Ҳалима. Ҳатто Юсуфҷону наберааш Умед ҳам расида омаданд. Мулло Шоқир ҳам дар зиндагӣ аз ҳамин ҳусус афсӯс меҳӯрд, ки агар ин ду чигарбандаш наемурданд, вай ин қадар бармаҳал пир намешуд, дар пириаш бештар аз он афсӯс меҳӯрд, ки дар ҳаққи кӯдаконаш ношукрӣ кард, барои ҳамин ба ноҳуни фарзанд зор шуд. Рӯзи маргаш ин чизро ёдовар шуда, дарёфтанд, ки Мулло Шоқир низ дил доштааст.

Ҳамон бегоҳ раису занашро гусел карданд, Садафмоҳ барои духтараш шуда монд. Онҳо се рӯз истоданд, аммо дар ин се рӯз Қумрӣ дарунашро хӯрд, ки кори саҳро ҷӣ шуд. Ҳарчанд медонист, ки шогирдони мошинкораш, бригадаи овозадору пуриктидораш бе ӯ ҳам корро сомон карда метавонанд. Танҳо рӯзи сеюм, баъди «оши се» Қумрӣ ба тақдир тан дода, бегоҳ ҳамроҳи хешон нишафт ва ба онҳое, ки дербоз медонист, як-як бадиқкат нигарист: Салима пир шудааст, пири фартут, ки дар ӯ ягон нишонаи занигарӣ намонда, чалочин барин. Мӯи сари Санам ҳам сап-сафед. Дар назди ӯ модараш Садафмоҳ парӣ тобад. Вале Ҳурбибӣ барқ занад. Марди пир зани чавон нагирад будааст. Қумрӣ ғами худаашро нахӯрад, аммо донад, ки пагоҳ – фардо мардони занмурдаи зиёде ба зани саибай падараш одам монанд ва ӯ аз номи падар рашк барад, ки ҳамин хел як хури дар оғӯши падараш хобидаро қадом дев соҳиб шавад ва он гаҳ қисмати Садафмоҳ ба Ҳурбибӣ насиб кунад; мардони занмурда ба ӯ талабгор шаванд, вале ба болои палонҷ наафтад: ин расм аз миён рафтааст... Боз Қумрӣ шишта-шишта хулоса барорад, ки падараш одами хушбахт будааст, ки чунин занҳо гирифтааст: модари худаш ва Ҳурбибиро. Дар баробари он бадбахт ҳам будааст, ки Салима барин занро ҳам гирифтааст. Не, Салимаро хеш гуфта, маҷбуран дода буданд. Он вақт Мулло Шоқир ба ин чизҳо сарфаҳм нарафт... Инак рӯшан нест, ки ме-росхӯри падар кӣ шавад. Вақти ҳаёт буданаш чанд бор ба Қумрӣ гуфта буд, ки Умедро ба нуфузи бобо дарорад, то баъди сараш ин чоҳу чалол ба ӯ монад, аммо Қумрӣ розӣ нашуд ва он гузаштаи на чандон дурро ёд овард: вақте буд, ки падараш назди марди бегона Юсуфҷон рафта, гуфт, ки Қумриро ба фамилияаш гардонад, имрӯз мегӯяд, ки писари он духтараки безорино ба нуфузи худ гирад. Бо чунин андешаҳо Қумрӣ ба хоҳиши падар розӣ нашуда буд. Ҳозир ҳам розӣ не, ба касе ки насиб карда бошад, монад, гӯяд. Ҳурбибӣ аз Мулло Шоқир фарзанд надид, алам - ҳамин. Содагӣ карда аз Салима донад, ки ӯ коре кард. Вале аз худи Мулло Шоқир надонад, ки вақти ӯро ба занӣ гирифтани пир шуда буд... Ана акнун Қумрӣ фикр кунад, ки баъди аз ин ҳавлӣ баромаданаш ин манзил ҷӯл гардад ва худо донад, ки баъди «чил»-у «сол»-и падар дар ин чо ҷӣ нағмаҳое шавад. Агар Ҳурбибӣ шавҳар карда баромада равад, ин чоҳу чалол ба Салимай пир монад. Санам, ки кулбай худро дорад...

— Сафарамон пир шуд Қумрӣ,— баробари аз хоб хестан гуфт модар.

— Ҳа, пир шуд, оча,— нарм гуфт духтар.

— Хонаро хоб дидам, надонам, ки ҷӣ шуд. Хоби занак чап-куя, ба ҳар ҳол кас парешон шавад.

Садои мошин гапи Садафмохро бурид. Онҳо, ки ба сафар тайёр шуда буданд, гумон карданд, ки ягон мошиндори деҳа барои бурдани онҳо ҳозир шудааст. Вале ҳамин ки беруни дарвоза шуданд, мошини раисро диданд. Мошин ҳозир буд, вале ягон кас намеёрифт, ки чизе биғӯяд, ақаллан ронандаро барои ҷой нахонданд. Қумрӣ хайрон буд, ки беҳабару бемаслиҳат чӣ хел ӯ дониствааст, ки онҳо ин замон ба сафар омода шудаанд.

— Тинҷӣ? – баъди салому алейк пурсид Қумрӣ.

— Тинҷӣ, раис фиристоданд, – гуфт ронанда ва ба чашмони Қумрӣ меҳрубона нагарист, аммо занак нафаҳмид, ки нигоҳи ӯ чӣ маънӣ дорад. «Ҳамту, ба талафоти падарам раҳмаш омада нигоҳ кунад» аз дил гузаронд Қумрӣ...

...Аммо вақте ки ба дарвозаашон наздик шуданд, масъала равшан шуд: дарвоза калон кушода буд, дари айвони шишабандӣ ҳам.

Садафмоҳ пештар аз Қумрӣ ба хона даромад ва фиғон кашида боз берун омад: «Хонем сӯхт, хонаро рӯфта бурдаанд!»

«Болои мурда - сад чӯб» аз дил гузаронд Қумрӣ ва «се рӯз гиристанам басанда» гуфта, овоз набароварда ба хона даромад. Рӯи хона пой монда намешуд. Ҳама чизу чора ва бору бунаи хона тақорӯ, омехтаву бетартиб меҳобид. Як нафас хуни Қумрӣ аз ҳаракат бозмонд; нафасаш низ қарор истод. Чӣ гуфтани чӣ қор карданро надониста, хайратзада рост меистод. Ва баъди он ки модару дадааш Юсуфҷон ӯро дилдорӣ дода ба худ оварданд, ба чизу чораи бесару сомон назар андохта «Дузл!» гуфт. Қуфли сандуки калондар ҷояш, аммо сандуки хурдӣ набуд. Гилемҳо, чанд кӯрпа, косаҳои сервант, ҷойникҳои қирмизӣ набуданд. «Ин қори дузд не!» Баъди чунин талафотро пай бурдан гуфт Қумрӣ: «Қори қасе, ки аз сирру савдон ин хонадон оғох аст». Ҳама ҷоро аз назар гузаронд ва чашмаш ба варақи дафтари чорхонае афтид, ки рӯи пештахтаи тиреза меистод. Қумрӣ наздиктар шуда хати рӯи онро хонд: «Ман ҳаққи худамро гирифтам»... Қумрӣ аз мадор рафта, рӯи кӯрпаҳои парешони рӯйи фарш нишаст...

— Ёфти? – дуздҳо дар назар дошта пурсид модар.

— Ёфтам, – маънии саволи ӯро дарёфта ҷавоб гардонд духтар.

Юсуфҷон бисёр меҳост, ки зудтар кӣ будани дуздҳо донанд, аммо ба пурсидан забонаш нагашт.

— Худаш? – боз пурсид модар.

— Худаш.

— Кӣ вай? – тоқат накарда пурсид Юсуфҷон. – Шумо забони мурғон барин гап мезанед! – Бори нахуст газаби Юсуфҷонро диданд.

— Ту надонӣ, ки вай кист! – оташин ҷавоб дод Садафмоҳ.

— Ту шўятро ба хок супурда дағал шудайӣ, Садаф! – тоқат накарда гуфт Юсуфҷон, вале надонист, ки ин гап ба Қумрӣ чӣ саҳт расид. Ин чизро Садафмоҳ пай бурд ва ба мард ҷавобе надод. Ҷавоб надода бошад ҳам, кўрпахоро ба таҳмон раҳ зада, кўрпачаҳоро тори сандук чида, сухани шавҳар такрор кард ва дигар тоқат карда натавонист: «Бузро гами ҷону қассобро гами ҷарбу».

Юсуфҷон гумон кард, ки зан гапи ўро аломати рашк ва ё пичинг доништа чунин гўяд. Оҳиста хеста берун баромад ва ҷунон вонамуд, ки гапи занро нашунид.

— Хайр, акнун чӣ кор кардани ҳастӣ? – хаёли Қумриро парешон карда пурсид модар.

— Чӣ кор мекардам, пахта мекорам...

— Не, бо дузд?

— Ҳаққамро гирифтаам, гуфтааст, даъво карда ҳам нашавад.

— Ту донӣ... он тарафаш кори худат, охири кўрпаро раҳ зада ва сўзаниро рӯи раҳти кўрпахо соз карда, гуфт модар.

— Гама ман ин набуд, ман азокушоён кардани будам, лекин ии корро бин.

— Ягон чиз халал мерасонад?

— Пули мондагӣ дар сандуқчаи хурдӣ буд-ку.

Дами Садафмоҳ дарун зад. Берун баромад, то бинад шавҳар чӣ ҳол дорад. Ў на рӯи кат, балки рӯи замин нишаста буд. Тарзи нишастии ғарибонаи ў ба Садафмоҳ маъқул нашуд. Аз рафтору нишасташ пай бурд, ки дар ҳақиқат шўӣ ранчидааст. Садафмоҳ шолчаи алои таҳ карда дар ошхона мондари бароварда, тори кат партофт, то мард рафта нишинад, аммо Юсуфҷон ба ҷои тори кат нишастан аз дарвоза берун баромад. Ў худро дар ин мулк бегона ҳисобид, ҷунон ки дар Душанбе хонадомод буда, ҳеҷ гоҳ худро озод нашуморид. Оне ки Мулло Шокир ба хонаи Садафмоҳ омад, Юсуфҷон худро ақиб кашида ба гапу калочаи онҳо ҳамроҳ нашуд. Гап гапи Садафмоҳ буд. Ба ии чиз худи Юсуфҷон руҳсат дода буд.

...Қумрӣ сари субҳ ба идораи раис ҳозир шуд. Ў медонист, ки дар идораи раис ҳамаи масъалаҳо то сар шудани рӯзи корӣ ҳаллу фасл шаванд, аммо ин сахар ҷуз занаки фаррош касе набуд. Қумрӣ раисро пурсид. «Наход, дар ҷунин рӯз раис дар идора шинанд» гуфта, зарда кард ва хатто ба либоси мотамии ў эътиборе надод. Мазмун, аз ҳолу аҳволи Қумрӣ огаҳ набуд, ки боз пурсид: «Шумо дар маърака нестед?»

— Дар маърака, – ҷавоб дод Қумрӣ, вале маъракае, ки занак дар назар дошт, маъракаи пахтакорӣ буд.

— Пас, чаро раисро мепурсед?

Қумрӣ оҳанги гапи занакро нафаҳмид ва аҳамият надода, баргашта сўи саҳро равон шуд.

— Хама дар сахро, Қумрихон! – аз пас фарёд кард занак ва Қумрӣ шунид, ки дар овози ӯ захр омехта аст. Ӯ надонист, ки рост ба сахро равад ва ё аввал ба сарои мошинҳо даромада мошинашро дидаю савор шуда, ба майдон барояд. Ба сараш зад, ки дар чунин рӯз шогирдон нагузоранд, ки мошини ӯ дар сарой хоб кунад, барои хамин роҳашро давом дода то майдони калон рафт...

«Ин чӣ гап?» ба гӯши Қумрӣ чунин савол омад. Ӯ ба пас ни-гариста, касеро надид ва пай бурд, ки ин савол дар мағзи сари ӯ тақрор шудааст. Хаёл дар сар мерафт, ки раис баробари ӯро дидан чунин савол кунад.

— Ассалому алайкум! – баробари ба сари замин ҳозир шудан одоб кард Қумрӣ.

— Ваълайкум ассалом! – ҷавоб гардонд, аз номи ҳама раис.– Биё, духтарам,– гӯён тамоми хаёлҳои ӯро ботил кард.– Ин ло-чинҳоятро бин, ту инҳоро чӣ хел тарбият кардӣ? – Қумрӣ пай бурд, ки раис ин гапро барои аз хичолат баровардани ӯ гӯяд ва боз талху пичинг: «Қор тамои шуду акнун меоӣ?» Ӯ трактори худро дар байни киштзор шинохт, вале надонист, ки онро кӣ рон-да овардааст.– Се рӯз боз котиби якум хамин ҷо,– боз вазъиятро фаҳмонидани шуд раис,– на танҳо котиби якум, балки ҳар касе, ки ман узви республика, қону чигари он мегуфт, ин ҷо ҳозир буд... Туро ҳам пурсиданд, ман гуфтам, ки...

Қумрӣ дид, ки духтарон барои дилбардорӣ қониби ӯ мео-янд...

...Як ҳафтаи тамои гӯсфанди аз бозор харида овардаи Юсуфҷон дар пахлӯи ошхона «баа» гуфт. Баъде ки корҳо басанда шуда, кишти пунбадона ба охир расид, Қумрӣ бо маслиҳати раису калоншавандаҳои колхоз маъракаи худойиро гузаронд.

Пунбадонаҳо аз зери хок неш зада, пӯчок, ба сар бардошта баромаданд, дубарга шуданд, сабз гаштанд, барг бароварданд. Аммо шабуруз аз сахро мардум қанда набуданд: ончунон интизори расидани ниҳоли пахта буданд, ки агар илоҷ биёбанд, панҷаҳоя-шонро появу муттако карда, қомати ниҳолони наврустаро болотар бардоштан мехостанд, то онҳо зудтар қувват гиранд, ки боз таби-ати носозгор баҳилигарӣ накунад. Зеро одамай ба ҳама чиз қудрат пайдо карда бошад ҳам, ханӯз ҳам ба қушодани банди аҷал ва гирифтани пеши роҳи баъзе офатҳои табиат очизӣ кашад.

Намигарии арасоте, ки имсол шуда буд, дер напойд. Охирҳои моҳи май сахро танӯри тафсон гашта буд. Кашоварзони ботаҷ-рибаю рӯзгордида чунин аҳволро фоли нек надонистанд. Ҳаво якбора дам занад, борони бемахал борад. Тобистон якбора гарм шавад, оқибати хуб надорад. Фазо қушода, ҳаво гарм ва осмон мисли рӯзи Наврӯз бегубор буд, вале гашти рӯз авзои ҳаво дигар

шуд; ба назар намуд, ки аз рӯи замин гирдогирд дуд баромада фазоро дар они воҳид печонида гирифт ва олам чун хонаи пардаи сиёҳ кашида торик шуд. Сонӣ, шабона ба лаби сатил борон рехт, раъду барқ шуд, як нафас басанда гашта, боз чунон жолае омад, ки ба ақл рост набуд. Боз офат, боз садои тӯпҳо баромаданд, «боз чанг»: чанги ҳавоӣ, чанги одаму табиати саркаш.

— Соли шум омад,— оқибат кафид раис. Қумрӣ донист, ки ниҳояти ба танг омадани раис аст. Ӯ ба ҳар чиз то ин дараҷа ҳафа нашавад ва чунин ба танг наояд. Вазъу ҳоле, ки дар он лаҳза раис дошт, ба гуфтан пеши назари хонанда оварда нашавад, танҳо дастгоҳи суратбардорие лозим буд, ки он ҳолатро ба навор гирад ва баъди сомон шудани корҳо ба раис нишон дода, бинанд, ки одамай барои кори чамъият, барои ройгон рафтани меҳнати деҳқон то ин дараҷа рӯҳафтада ва ғамӣ гардад. Ҳатто Қумрӣ вақти ба хок супоридани падар то ин дараҷа маҳзун нагашта буд. Лекин гузарад, гузараду корҳои ношоиста ба дили кас доге, асаре гузорад, ҳатто кори ношоистаи табиат бошад ҳам.

Қумрӣ гирудори ҳаворо дида шабона ба идораи раис омад. Шаб аз шаб гузаштаасту ӯ барои дилдории раис ин ҷо нишаст. Онҳо танҳо нестанд, парторг ҳамин ҷо, раиси ҷамоат, сармуҳосиб ва тамоми идоранишинону бригадиру сарзвеноҳо низ ҳозир хастанд.

— Соли номард омад,— чӣ кор карданро надониста ва чорае наёфта назди тиреза рафта, шумию нокасию номардии солро такрор ва таҳдид кард ӯ. Лаб газид, дандон сойид, фақат ашк рехта натавонист. Дар равшании ҷароғ аз рафтор, қадамгузорӣ, ваҷоҳат, ранги рӯй ва андаке кӯз гаштани тахтапушташ Қумрӣ пай бурд, ки раис пир шудааст.

— Чӣ бояд кард, духтари командир? – гӯё ғам хӯрдани Қумриро пай бурда пурсид раис.

— Чанг раис, чанг...

— Чанг,— оҳиста зери лаб гуфт раис ва ба ҳама рӯй оварда такрор кард: – Рост, чанг бояд кард...

Аз дуродур садои тӯпҳо меомад, маълум, ки абрҳоро паррондаву зада болои кӯхсорон бурдаанд ва барқ аз сари кӯхҳо ҷароғак занад.

Қумрӣ гумон кард, ки шоҳаи бороне, ки аз ҳама баъд рӯ-рӯи киштзорон борида рафт, ҳама ғаму андӯх, ҳама бурду балоро ҳамроҳаш бурд ва аз паси худ як ҳавои тару тозаро боқӣ гузошт. Баҳри дили Қумриро кушод. Дар вучудаш хушӣ ва дар танаш ҳаловате пеш омад, рӯҳаш тоза гашт, ғубори сари дилаш чилбур хӯрд. Ба назараш чунин ҳолат бо раис низ рӯй додааст, лабони ӯ табассум доранд.

— Ин борони охирин будагист,..

— Охирин, раис, охирин.

Қумрӣ ҳайрон, ки раис як умр бо котибони райком кормандони Кумитаи Марказию Шӯрои Вазирон нишасту хез кунаду бо ин занакни оддии мошинкор, бо модари пири ӯ, бо тракторчию пахтачин, баробар аст, гӯяду шунавад, маслиҳатҳо гирад. Ҳама ин хел не, баъзе қасон ҳастанд, ки бо мардуми авом гап заданро раво надонанд. Бехуда нагуфтаанд: «Кӣ будани чӯраатро донистан хоҳӣ, вазифа бидеху тамошо бикун».

— Хафа шудед, раис? – малӯлу ғамгин будани ӯро дида, пурсид Қумрӣ.

— Не-е, хафа не,– сипоҳигарӣ қард раис ва боз бозхости дилашро гуфт: – Гови ало шудем. Мурочиатнома қабул қардем, дар газетаҳо чоп шуд, ҳама донанд, тарафдорҳо пайдо шуданд... Акнун ин аҳволро бинед. Ин соли нобарорро бинед...

— Ҳеч гап не, раис. Кӯшиш мекунем, ки қавлу ваъдаи шумо ройгон наравад.

— Ташаккур, дилам пур. Ман бо шумо зинда,– ба онҳое, ки ҳамроҳаш дар идораи колхоз шабзиндадорӣ мекарданд, рӯ оварда гуфт раис... Аммо чизе ки солҳои сол андар дилу сар бардошта гардад, гуфта натавонист: «Аввал Худо, баъд асп сабаб шуд, ки шумо умри дубора дидед...»

МУНДАРИЦА

Чүгй	5
Чархи эхтиётй	135
Дашти морон	205
Кумрй	351

СОРБОН

КУЛЛИЁТ

Ҷилди II

Ғалатгир: *Бӯриш Сармад*
Муҳаррири
техникӣ: *А. Мираҳмадов*
Тарроҳ: *Ф. Раҳимов*
Ҳуруфчинон: *Комёр ва Ардашед*

Ба матбаа 01.10.2009 супорида шуд. Ба чоп 11.12.2009
имзо шуд. Коғози офсетии №1. Ҳуруфи адабӣ. Чопи
офсет. Андозаи 84x108^{1/32}. Ҷузъи нашрию ҳисоби 27,75.
Адади нашр 200 нусха. Супориши №128/09.

Нашриёти «*Эҷод*».
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел.: 221-95-43. E-mail: ejodfir@mail.ru.

ISBN 978-99947-39-83-7

